

૨. જાનની ૧૧-૧૧-૧૯૨૧

શ્રી પદિયાર સમારક અંક:

સાતકપત્ર.

સુન્દરી સુખોદ

વત્ર નાવેલુ પુરવતે રમતે તમ દેવતા: ।

સુન્દરી સુખોદ

જાન્યુઆરી-ફેબ્રુઆરી, ૧૯૨૧.

આ અંકના મુખ્ય વિષયો:-

સ્વર્ગસ્થસાહુર યી અમૃતસાત પદિયાર.

ત્હેમતુ જીવન અને વિચાર ત્હેમના પુરવતે.

તી-આનુભવિકા: દુગ્ધા લક્ષ્મી, મારવાડી સુર.

તે-હિન્દુ ધર્મના સંપ્રદાયો અને ત્હેના આચાર્યો.

નવા શૂળરાતની સ્ત્રી ઠવિઓ.

પ્રવાસ મંજરી કામાક્ષી દેવીની યાત્રા.

કામરૂપ દેવેની લાલુચ થોમ્ય સુસાહરી.

વેલકે: બાળકોનાં દંદોની દવાઓ.

ઉપા. શાંતુમારી-માતા આવીજ હલે-ઈન્દિયાદિ.

કાવ્યો-આનન્દાધમ-પત્ર મળ્યા.

ભરત ગૂંચલુ-પાદશાસ્ત્ર-ધર્માવેય, વગેરે.

પ્રથમ અંક ૧૧ જાન્યુઆરી.

સુન્દરી સુખોદ મહિર, અમદાવાદ.

સુન્દરી સુખોધના તંત્રીએ રચેલાં પુસ્તકો:

યોગિની

અથવા સરસ્વતીના જીવન સુધાર્સ.

પૃષ્ઠ ૨૫૦-પાકું સોનેરી દસ્તવાળું પૃષ્ઠ. મૂલ્ય રૂ ૧-૮-૦

ફક્ત થોડીજ નકલો સિલિકમાં છે.

આ રસીલી, મોહક સાસારિક નવલકથામાં ૪૫ પ્રકરણો આવેલાં છે તેમાં પતિ પત્નીની જીવિનીના સુન્દર ચિત્રો-વિધવાના કર્મની કઠણજનક કહાણીઓ-હિંદુ સંસારની વિચિત્રતાના વિવિધ દેખાવો-સાધ્વી સ્ત્રીઓનાં મનોહર ચરિત્રો-આત્મજાળનાં અદ્ભુત ચમત્કાર-મહાન આત્માઓનું અલૌકિક ગૌરવ-અને સ્ત્રી ઉત્પત્તિ વચ્ચે અનેક પ્રકારના વિચાર-જોડું ધણ છે.

ખાલા

પૃષ્ઠ ૩૪૦-પાકું સોનેરી દસ્તવાળું પૃષ્ઠ. મૂલ્ય રૂ ૧-૮-૦

આ સુન્દર આકર્ષક સામાજિક નવલકથામાં ૩૮ પ્રકરણો આવેલા છે

આ નવલકથામાં “લણા સુન્દર, ઉત્કર્ષક વિચારો સમાયલા છે તથા રસિક, સુખોદક પ્રસંગોથી તે બરપૂર છે ગુજરાતી ભાષામાં જે ઉત્તમ નવલ કથાનાં પુસ્તકો છે, તેમાં ખાલાને સ્થાન મળ્યું છે તે વાળખી છે”

રસીલી વાર્તાઓ

ભાગ ૨ નો.

આઠ સપ્તર્થ વાર્તાઓ-પૃષ્ઠ ૨૦૦ મૂલ્ય રૂ ૧-૦-૦

આ પુસ્તકની મનોરંજકતા અને ઉત્તમતા માટે બહુ સારા અભિપ્રાય મળી ચૂક્યા છે. હજી હમણાજ બહાર પડ્યું, છતાં તેની વધતી વધતી માગ-ણીઓ થવા લાગી છે આ પુસ્તકની એકે એક વાર્તા સસારના વિવિધ પ્રકારના સંબંધમાં લખાયેલી છે અને તેની બાબતે શેલી પણ સરલ તથા આકર્ષક છે.

“અસંલિપ્ત ઈવત્તા રહે, ત્યાં પાત્ર સન્માન સુન્દરી.”—મૃતુ ભગવાન.

સુન્દરી સુબોધ.

આલ સ પાઠક.

પ્રકાશક એને તેત્રી:

શ્રી બેન્ધુસમાજ, અમદાવાદ.

રામમોહનરાય જસવંતરાય.

લવાજમ (વાર્ષિક-ટપાલ ખર્ચ સહિત)

(૧) માસિક વધારા સાથે પત્ર રૂ. ૪-૦-૦ (હિન્દુસ્થાની ખદાર-ફસ શિલિંગ.)

(૨) માસિક વધારા વિના પત્ર : „ ૨-૦-૦ (હિન્દુસ્થાની ખદાર-પોચ શિલિંગ.)

ખાતે જ્ઞાતા પ્રાધકને સેટનું પુસ્તક આપવામાં આવે છે.

પ્રાધકોને વિનંતી.

૧. આ અંક પછી—અનિવાર્ય કારણોને લીધે—જટુ મોટો પ્રકટ થવા પામ્યો છે, તે ખાતે હું દિલગીર છું.
૨. આ પછીના—આઠ વર્ષના (કમલ) અંકો દરેક માસની આખરે ખદાર પોડવા પ્રવૃત્ત કરવામાં આવશે—આમ યાવ તો વર્ષની આખરે લગભગ આ પત્ર નિષ્ક્રિય થઈ રહેશે.
૩. મહા વર્ષનો નવેમ્બર-ડિસેમ્બરનો અંક પ્રકટ થયો બાકી છે. તેમાં એકજ વિષય લખી રહેશે થોડા સમયમાં ખાસ અંક તરીકે પ્રકટ કરવાની અવસ્થા ચાલુ છે. આ અંગ્રેજી ઉપરથી વિષય, વિસનગતના વિદ્વાન વૈદ્યશાસ્ત્ર, સ્વામી શ્રી શિવાનન્દ તથા પરમહંસજીએ વિસ્તારથી લખેલ—“છાકરાં ન થવાનું કારણ તથા આપણા જ્ઞાતાં સુવારોગ્યનું કારણ અને તેના ઉપાયો—” એ નામનો છે. આમા જૂના પ્રાધકોનો તો એ અંક ઉપર નહીં-છે, પરંતુ (આઠ વર્ષમાં વધેલ) નવા પ્રાધકોને પણ આ જટુ અગ્રવર્તનો અંક ખાસ સેટ તરીકે આપવામાં આવશે.
૪. સેટના બાકી રહેલાં પુસ્તકો તથા ઇનામી હરીફાઈનાં—બાકી રહેલાં નિર્ણયો દરે એક એ માસનાં પ્રકટ કરવામાં આવશે.
૫. આ અંકમાં આપેલ સહાયક વર્ગની નવી યોજનામાં ભાગ લેવાને આ પત્રના સદુશુભેચ્છોને સત્રેમ આમનસુ કરવામાં આવે છે.

વ્યવસ્થાપક, સુન્દરી સુબોધ.

અનુક્રમણિકા.

પૃ. ૧૮ સુ.]

ભાનુચારી-દેણુચારી, ૧૯૨૧.

[અંક, ૧-૨.

સદયમંજન.

શુક-સંસારના ઠાંત્રિ સવાનો.

(સરસ્વતીચંદ્ર ભાગ ૪ થી)

૧

અનુભવિષા:

કુર્મસંધી.

બહેન શ્રી કંચન બહેન.

૨

ધર્માલય અને તપોવન.

ધર્મચાચનાં સુવચનો.

શ્રીમત સ્વામી " કાનાન-દેવ "

૧૫

વિદ્યાકલા-વૈદક:

બાલકોની ક્ષમા

૨૧. વૈદ્યશ્રી અમૃતલાલ સુન્દરજી પદ્મિયાર.

૧૮

આનંદપાન

શ્રીમત સ્વામીજી શિશુનનજી તથા પરમાનંદજી.

૨૨

દુર્લભશ્રી

બહેનશ્રી હંસુમતી માણેકલાલ દેસાઈ

૨૬

આનંદાશ્રમ:

ગરીબ બાપડો પતિ ।

૨૧. શ્રી. અચરણરાય શુક્લ.

૨૪

"એ વર આપે મુ અન્નવાણી-૧"

૨૧. શ્રી. વામદેવ મુળદાસ ત્રિવેદી

૩૧

ધડી મંમત ।

૨૧. શ્રી. હિમરાય કલ્યાણરાય દેસાઈ.

૩૨

સમય તરંગ:

ભણવા યોગ.

(મહેશ)

૩૩

બાલભદ્રી દુનિયાં.

-

૩૪

હું કં વારો કેમ રહો છું ?

એક વાંચતાર

-

૩૫

પત્ર મંજૂષા:

(૧)

(૨)

વેદક-વિદ્યાન સંબંધી સરળ માહિતી.

૨૧. વૈદ્યઅમૃતલાલ સુન્દરજી પદ્મિયાર

૩૬

છોકરોને અપાત્ર અરીચ.

૨. એક દેશી વેદ

૩૭

વૃક્ષારત્ન અમલ.

એક અને કાવ્યશ્રી.

૪૮

માસિક વધારો.

સ્વર્ગસ્થ શ્રી ગોલહેમીને સંવોધન.

પત્રનું

૧

કાવ્યકુંજ.

" હમારો મોહન."

બહેન શ્રી કંચન બહેન.

૨

" વીર કાક હો."

"

૨

રેડીયાન્સ ગીત.	રા. રા. ચાપચી વીહલસ હોયો	૩
દેવમ્ભિ સમ દમ્ભાઈ હિંદુસ્થાન,	જ્ઠેન સૌ. "આર"	૪
અમાઈ ખાઈ ભારતવર્ષ.	રા. રા. મુમ્મિદલાલ મુનીલાલ.	૫
મીમોના હમ્.	જ્ઠેન શ્રી "લક્ષ્મી."	૬
મહાઈ આંગણુલુ.	રા. રા. જનાર્દન જ્ઠાનાભાઈ પ્રભાસકર	૭
તું ચાહને.	રા. રા. અમેલાલ મકનજી વણી.	૮
રીખાતું પંખીડું.	શ્રીધન "રનેદસામર."	૯
વિવેચન.	જ્ઠેન સૌ. હમ્મણ દેસાઈ	૧૦

સમાજ-વાહમય-વિજ્ઞાન.

હિન્દુ ધર્મના સપ્રદાયો અને તેના પ્રવર્તક આચાર્યો.	શ્રીમુત સ્વામી જ્ઞાનાનંદજી.	૧૧
નવા શૂદ્રતાતની ઓકવિઓ	રા. રા. રામમોહનરાય જસવંતરાય.	૧૨

વાર્તાલક્ષરી.

ભારવાડી ગર.	રા. રા. જનકરાય માધવરાય.	૨૫
-------------	-------------------------	----

કર્મક્ષેત્ર: પારિત્ય અને વયોગ.

અમતલાલ મુન્દરાજી પદિઆર	રા. રા. રામમોહનરાય જસવંતરાય.	૩૧
------------------------	------------------------------	----

પ્રત્યહોદન.

"સ્વર્ગના પુસ્તકો."	રા. રા. રામમોહનરાય જસવંતરાય.	
---------------------	------------------------------	--

પુસ્તકચાલની પ્રસાદી.

હર્ના ગીત રવાનાં નેપથ્યો	૨૧. સાધુર શ્રી અમ્બુલાલ પદિઆર.	૪૧
--------------------------	--------------------------------	----

ફૂલવાદી.

આરોગ્ય અને સામાજિક સેવા. (પત્રિકામાળા.)		૪૯
---	--	----

મવાસમંજરી.

શામલા દેવીના ચામ	"મીષુલ સ્વામીજી સિવાનંદજી તથા પરમાનંદજી."	૫૭
------------------	---	----

ચાલપત્રિકા.

પુરુષ	રા. રા. લગુભાઈ નેવચરામ ત્રિવેદી.	૪૮
માતાને કોણે બચાવી ?	જ્ઠેન શ્રી મગાડુભાઈ	૬૩
મ.	વલ્લભ શ્રી " અસિદ્ધ "	૧૪

વ્યા.

સત્યામદાસમ	શ્રી હીરુ મહેતા.	
અમિતદાન નવા વર્ણન	શ્રી મણિજ્ઠેન.	
" કર્તવ્યન મેદાન "	શ્રી પદ્માવતી દેસાઈ.	

ગોપાળની બ'સરી
માતા હોતો આવીજ હતો
આત્મબળ
રાજ કુમારી
મુવરાજની પદરામણી
લુચ્ચો ટપાલી

શ્રી વિદ્યાન,
શ્રી લક્ષ્મીબૈરી કલ્પાનંદ,
શ્રી અરવિન્દા કાકોર,
શ્રી સૌદામિની નીલકંઠ,
શ્રી મનોરમા ચિત્રમાહ,
શ્રી ઉપાવલી નારાયણદાસ

લવાજમ બાકી:—

જે સજ્જનોના લવાજમ બાકી છે તેમને જૂઠા કાગળથી ખર્ચર આપી છે, અને ટપાલ ખાતાના હાલના નિયમો મુજબ વી. પી. કરવામા વિલંબ તથા ખર્ચ વિશેષ થાય છે, તેથી આજી છે કે તાકીડમાં તેજ લઈપુરી ચલેલી રકમ મોકલી આપવા કૃપા કરશે.

વ્યવસ્થાપક, સુન્દરી સુબોધ.

સામાન્ય સૂચનાઓ:

આ માસિકમાં પ્રકટ થતા કોઈ પણ લેખની હકીકત કોઈ અમુક વ્યક્તિને લગતા અથવા અમુક રૂપણે બનેલા બનાવો ઉપરથી લેવામાં આવેલી હોતી નથી. પરંતુ માત્ર આમાં દુષ્ટો, અનુભવો તથા પ્રસંગો સાધારણ રીતે અથવા કોઈ સમયે જોવામાં આવે, એટલી જ કથના લખને લખાણ કરવામાં આવે છે.

આ માસિકમાં પ્રકાશન માટે લેખ મોકલનાર સજ્જનોએ ઉપર જણાવેલી મુદતના ખાસ લઘુમાં રાખવી, એમ વિનંતિ છે. કોઈ પણ મુખ્યમુદ્દિ દિલ દુખાય અથવા તહેને હાનિ થાય, એવું લખાણ આ પત્રમાં પ્રકટ કરવામા આવતું નથી.

હકીવાળાં લખાણો માટે તેમજ લેખના વિચાર માટે તેના લેખકો પોતાના જવાબદાર છે.

વ્યવસ્થાપક, સુન્દરી સુબોધ.

અનંત લેખ.

મળતુન મોડિતુ રંગીન પૃષ્ઠ—મુદ્ર ૩ ૦-૮-૦.

ગ્રેફિસર એફ. હબ્બુ, લેખન ફત આફતુન નવલકથાનું આ ગાથાનું છે; "તેમાં અપૂર્વ સ્થિતિ છે." ગાથા સરકારી મુદ્ર અને સચોટ સુન્દર ઉત્તર બાવનાઓથી આ પુસ્તક બરપુર છે

નીચેને ઠેકાણેથી મળશે

સુન્દરી સુબોધ મંદિર—અમદાવાદ.

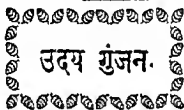
સુંદરી સુખોદ.

(સ્વર્ગસ્થ સામરવર્ધ ગોવર્દનલાઈના સખીમાં કહીએ તો “ત્રીજો પડિત થાય, રસક થાય, કુદબોધક થાય, સ્વસ્થ થાય, યરીદે બળવતી, કેમલીન અને સુંદર થાય. શે ચતાના પ્રભાસમાં કુદબોધનભનમાંથી તેઓ મુક્ત-નવત્ર થાય, ને ખરે કલ્યાણ કરવા શક્તિમતિ અને ઉત્સાહિની બને. એના આર્ય સુન્દરીઓના જીવનની સમૃદ્ધતા છે સ્ત્રી વિના શુદ્ધ નથી, શુદ્ધ વિના પ્રભ નથી, અને પ્રભ વિના રાત્ર નથી. સ્ત્રીની ઉન્નતિ વિના દેસની ઉન્નતિ અશક્ય છે.”)

પૃ. ૧૮ મું.]

ભાનુઆરી-ફેબ્રુઆરી, ૧૯૨૧.

[અંક ૧-૨.

મૃહ-સંસારના કઠિન સવાસો.

[શ્વેતજરીના વિદ્વાન દિવાન વિદ્યાચંદ્રન આ પિત્તન છે તેની પુત્રી કુસુમા પીવાને પામ્ય વર ન મળે તો, નિર્ગતી કુપી કુમારિકા રહેવા ઉચ્છે છે અને પુત્રીને પરણાવવા એવો કુવાલ પાતાની ક્ષાતિમાં પિત્રની નજરે પડતો નથી.]

મૃહ સંસારના પ્રસ રાજ્યતત્ત્વના પ્રશ્નો ભેગાજ વિકટ છે ! સુંદર ગોરી કહે છે કે કુસુમને ભરણી ન હોત તો આવા અભિલાષ ન રાખત ! હિંદુ સસારી કહે છે કે કન્યાને સર્વદા કુમારિકા ન રાખવી. નવી વિદ્યા કહે છે કે આપણા ધર્મમાં ખાળક વધતું જાય ખરુંબરું છે તેને ખળાટલે સો શુ ખણ સંજ્ઞાન વય થતા સુધી પરજાવવાનો તિયાર થવું અન્યાય છે ! કુસુમને વિશ્વિક્તના અભિલાષ છે, આર્ય ર્શ્વોને વૈષ્ણવ કાળા વિના વૈરાગ્ય અશક્ય છે ! એના અભિલાષ સિદ્ધ કરવાથી આ દેશકાળમાં તેને આમત્સ્યાન્ત દુષ્ણ શિવાય અન્ય પરિણામ નથી. ન્યાય ભેગો કે પરિણામ ? એક પાસ પુત્રીની સ્વતંત્રતા નષ્ટ કરવાનો અન્યાય અને બીજી પાસ હિંદુ સસારની વ્યવસ્થામાં કુમારિકા સ્ત્રીને માટે સર્વજ કરેન ભયર પરિણામ ! નવો અને જૂનો વિદ્યાઓએ મળે આમ સુધી વચ્ચે સોપારી ભેગો ઠગી દીધો છે !

સરસ્વતી ચન્દ્ર, લાગ. ૪.

અનુભવિકા:

જિન્દગીની આપવીતી અને પરવીતી કંથાઓ.

દુર્ગાલક્ષ્મી.

લેખક:—જીન શ્રી ઠંચત જીન.

૧. મા દીકરી.

“ દુર્ગા, આજ બે ત્રણ-ત્રણ મયા તું કેમ મહારાષ્ટ્રી આધી આધી ન્હાસે છે ? ”

“ શું કહે, બા ? તમારી પાસે બેસું તો એની એજ વાત ક્યાં કરો છો. ”

“ આજ તો તું પઢશાહ, ત્યારે ”

“ ના, ના. પઢશાહ મયા જેવું તો કાંઈ નહીં. ”

“ હું બહુ છું, મહારી દીકરી, તને એ વાત નથી ગમતી; પણ શું કહે ? હવે તારી ઉમર ચાંદ જેટલે તેને નીવેડા આપ્યા વિના તમારો કે તારો છુટકો નથી. ”

“ છુટકો નથી, તો પછી મને શા માટે પુછા છે ? જેમ તમને ગમે તેમ કરો. ”

તમારા ગમ્યા પ્રમાણે કરવાનું હોત તો પછી ચાર ચાર ઠેકાણાં આવેલાં ભાગાં પાછાં શું કામ વાળ્યાં હોત ? ”

“ તો આજ સુધી નથી કહ્યું તે હવે કરવું છે ? તમેમા મહારા મહોની પણ તમને હા નોંધ્યે છાયે ! બસે, મહોની હા મેળવે, હરમની તો નહીં ! બસે, જ્યારે તમારે આખરે આખર કરવું હતું, તો પછી પ્રથમથીજ મહારી સમિતિ પુછી ન્હોતી છતાંજે કચ્છ પ્રકારની કેળવણી આપી અને તમે સારા ખેડાનો વિચાર કરી મન દર્શાવવાને અધિકાર આપ્યો ! હશે. હું તો આપણી પ્રચલીત કહેવત વાઢ કરીને મન વાળીશ કે “ દીકરી અને ગાય રોરે ત્યાં જાય ! ” પરંતુ મહારી બીજી જીનોને એ પ્રમાણે ના કરશો. ”

“ જીન, આટલું કશુંકાઈને સોંક કરવા જેવું કાંઈ એ ઠેકાણું મને લાગતું નથી. શિવપ્રસાદ મળેજા સારા રવબાવનો છાકરો છે, બહુવા વિગેરેમાં પણ તે બધો હોલીવાર છે. હોંશુ મન્ટરમાં હવે નંબરે ચાલુ થઈ ગયી. એ, માં ગમે છે. ”

“ બા, પાત્ર સારું છે પણ આસપાસનાં આજુબો કેવાં છે, તે તમે કાંઈ નથી બચાવ ? ”

“ હા, તે હું જાણું છું. પણ દેના બધી રજા પછી ત્યારે કાંઈ કંઈ સહન કરવાનો વખત નહીં આવે. ”

“ પણ તે વખતે તો હજી ધણી વાર નહીં, ત્યારે મને હાસલાવે છે શું કામ ? ”

“ ગાંડી રે ગાંડી ? એવાં કથોળાં ધનભાગ્ય હોય કે કુટુંબી જનો સાથે રહેવાના હાવા મળે. ” શુભસુંદરીની જીભ તો તું પ્રયત્ન કરે છે. ”

“ તેની કાંઈ મ્હારે પણ તેવાઓની સાથેજ સમજાવ બાંધવો જોઈએ ? ”

“ ત્યારે, બધી રીતે યોગ્ય ઠેકાણે તો મળવું મુશ્કેલ છે. ”

“ ત્યારે એમ ન થઈ શકે ?—કાલમાં મને પચ્ચે વર્ષ જાય છે—બધી રહેવાં ચારેક વર્ષ જોઈશું તોયે વખત આવશે યોગી જાણે, તો ? ”

“ આવશે તો યોગી જાણે પણ બધી રહેતાં તંધી એ કુંવારા ભાગ્યે રહેશે ! ”

૨. સાસરે.

“ દુર્ગા, એ દુર્ગા ! કપારની શું કરે છે ચોકડી પર ! ” “આ, કપડાં ધોઈ છું. ”

“ આમ તો ચોકડી ત્રીજે દિવસે બાંધી જશે બહુ મ્હોટાં કપડાં ધોવાનાં છે તે ! રહેવા દે. હજારે તો કાંઈ ધોવાં નથી. ”

દુર્ગાનકી જણ્યારેક મહિના યથા પરણીને સાસરે આવી છે તે બહુ ઇચ્છે છે કે સ્વર્ગસ્થ સા સાવજનરામની ચોપડીનાં પાત્રો ચોખ્ખામ્હેવી, શુભસુંદરી, અને કુમ્હર સુંદરી જેમ રહેત, તેમ પોતાનાં સાસરાનાં કુટુંબીઓ સાથે પોતે રહે. પરંતુ ત્યેની તે ઇચ્છા હેના મનમાં જ રહી જતી અને શુભસુંદરીના શુભ ધારણ કરવા છતાં પણ ધીરજની પરામટા યતી.

“ બા, આજે તમારી તરબીયત ઠીક નથી, ત્યારે કેવલેવા હું કહું ? ”

“ ના, મ્હારે કાંઈ કરાવવું નથી હું શું નથી કરતી ? રહેવાની ઉમિદને જરાયે જોડી નથી. ”

જોકે ધરતું સર્વ કામમાંજ દુર્ગાનકીજ કરતી હતી. જ્યોરે નવરાત્રના વખતમાં પરમાં સવને માટે નવાં કપડાં તૈયાર કરવાં, અમર સામ્રાજના મી સુખમાંથી કરતાં અમન વાકીયોતું શ્રવણ કરતું અમર નણદનાં હાકરોએ રમણદનાં નિવેણ કાંઈ ને કાંઈ તો જોને કામ હોયજ અને કામ જો હેના હાથમાં ચોપડી જોવામાં આવે તો તો નણદના મન-જોને ધારે બધી એક સો ને દલ ધીમીની પાર પણ જતો રહેતો.

*

*

*

*

વિદ્યાજી બાસ યાલે છે “ મે વેકેશન ” (ઉત્તાજાની રમ) થી કેરવેએ બંધ છે જ્યોરેતો વખત છે શિષ્યપ્રસન્ન પોતાની મહેડીમાં બેસી વાંચી રહો છે, છતાં થયવામાં રહેતું જરામર મિત નથી. દોષનો પગરવ સાંભળતાં દુરંદા દાર તરફ જુએ છે, પણ પ્રશ્નજન

• સરસ્વતીચંદ્રમા વલ્લભનીના જિવાનજી વિદ્યાજીનની પત્ની X સરસ્વતીચંદ્ર

શ્રીમંતે ન જોતાં ફરી વાંચવામાં ચિત્ત પરિવર્તન થયા પ્રયત્ન કરે છે. આ પ્રભાણે ધણે વખત ગયો પણ કોઈ આબુ નહીં હવે શિવપ્રસાદની ધીરજ ખુટવા લાગી તે એક બારી પાસે જઈ ઉભો. ત્યાંથી નીચેના આગમાં બરફ પર જોઈ શકાતું હતું તેણે જોયું કે મ્હોટાં સર્વ નિદ્રાધીન ધડ ગયાં છે ફક્ત જાગે છે બે ચાર ઊંડરા અને પોતાની હલ્ક પ્રતિમા-દુર્ગા ! તેની નિઃશ્વાસ વધી દુર્ગા બેસીને શુ કરી રહી છે, તે જોવા તે બારણા પાસે આવ્યો દુર્ગાની બારણા તરફ પુક દતી, તેથી તે તેને જોઈ થકી નહીં. તે શુ કરતી હતી ?-તેણે શુ જોયું ? દુર્ગા આટલાં મુતેમાં સામ્રાજ્યને એક હાથે ધીરજાવે છે, વળી બીજે હાથે બારણામાં મુવાડેલા ન્હાના બાળકને ખુલાવે છે ! શિવપ્રસાદ આ દ્રશ્ય જોઈ પોતાના બોરડામાં પાછો ફર્યો અને વાંચવા બેઠો.

અન્તે રાત પડી આખા દિવસના તાપથી બળેલા પ્રાણીઓ કાંઈક શાન્તિ મેળવવા લાગ્યાં. દર વર્ષની માફક આ વખતે પણ સર્વ લોકો સુખ પાડે છે કે “આવો તાપ તો કાંઈ વખત પડ્યો નથી !” સમગ્ર અગીયારનો શુભાર થવા આવ્યો હતો.

“જોહોહો ! આખરે સાધના ફળી ખરી.” દુર્ગા સદ્ગતિને જોતાં શિવપ્રસાદે કહ્યું.

“કેમ ?”

“દુર્ગા અને લક્ષ્મી એવી હીમુછી દેવીનાં કંઈ ન કરવા ખરે તો આખો દિવસ ઉપાસનાજ કરવી જોઈએ હતી ?”

દુર્ગાએ પણ તેવજાન યોગમાં કહ્યું “શુ કરીએ મહાદેવને સમાધિ (વિવા) મણી પસંદ એટલે તેમાં વિશેષ પારનાં બીક લાગે !”

“પણ તે સમાધિમાંથી નિવૃત્ત ધડ બેસાવે પડી બીક જાતી ?”

“અરે, જોગા શરૂને તો ના પ્હોચાય. એ તો ધડીકમાં બેસાવ્યાની વાત પણ જુદી જાય !” અને જણ હસી પડ્યા.

“બપોરે કેમ ના આવ્યાં ? જો આ ચોપડી ત્હમને આપવાની હતી, આમાંથી કેટલાંક વાક્યો ન રહમત્ય તેવાં છે તેવાંની જુદા કાગળ પર નોંધ કરજો, અને મ્હને પુછજો.”

“બહે, ” કહી દુર્ગાએ ચોપડી લીધી. પણ તેણે હ.પ બદરથી રડતું હતું કે ગમે તેટલી સારી ચોપડી હશે પરંતુ તેને વાચવા જેટલું માઈ બાગ્ય કપાળી-નું કયે વખતે વાંચવાની હતી ?

“હવે, બપોરે ત્હમે કેમ ન આવ્યાં ?”

દુર્ગાલક્ષ્મીએ થોડો વખત મીન રાખ્યા જા. સદગ્ગ રિમત પૂરેક જવાબ વાલ્યો “આપના કલા પ્રભાણે ન આવી થકી, તેને ખાટે મારી માયુ છું.”

“કારણ જણાવ દિવાલ મારી બારી કાંઈ અગવાનું નથી.”

“કામમાં રોકાઈ મઠ હતી.”

“શા કાખ્યા?” શિવપ્રસાદે પુછ્યું

“કેમ, અજ્ઞે કાંઈ આટલો બધો હીસાજ લેવા માંડ્યો છે?”

“મ્હારાથી છાનુ રાજવાનુ હોય તો ના કહેશો.”

“સર્વગ્રામી વજ્ર શું છાનુ હોઈ રહે?”

“એમ વાતને મસ્કરીમાં ઉઘાવશો નહી.”

“જરા બાણીને હી ચવતી હતી.” દુર્ગાલક્ષ્મીએ અચકામતે કહ્યું. શિવપ્રસાદે ભેંધે કે બાણે હી ચકામાની વાત તે કુપાવે છે તેના લગ્નની ઉચ્ચતા માટે તેમને આનંદ થયો અને હસતા હસતા પુછ્યું:

“અને બીજા કેને?”

“ભેંધે ગયા લાગે છે! જવ, દલે હું નયા બોલવાની તદ્દમારી સાથે તેમને મોરી કરી.”

“શું માનુષીને દરેકજા આમ હી ચકાવવાં પડે છે?—ત્યારે તેમને વાંચવાને કયો વખત રાખ્યો છે?”

દુર્ગાલક્ષ્મીને એક પળમાં ફેટલાયે વિચારો આવી ગયા. “ખુબ કહી હતું?” વળી વિચાર થયો, “ના, ના, અબ્યાસમા ખલેલ પડે.” કાંઈ જવાબ ન સૂઝતા તે ખુરશી પરથી ઊઠી અને ધડિયાળ તરફ ભોળાં બોલી “ઓહો, બાર થયા. સુધે જવ, સુધે જવ પછી રહવામાં બેઠું વાંચવા લાગશે નહી. કહો, આજ કેટલા વાગે ઉઠાડું?” એમ કંઠી લેણે લીધે દૂર-માથુપર મુઠી દીધી, અને પ્રજ્ઞ સત્તાપિઠારીળી નિદ્રા દેવીને ઉપતી સ્થાપિત થયાં.

* * * * *

“મામી, તેમને બા બોલાવે છે.”

“જા, કહે કે હમણાં આવે છે” શિવપ્રસાદે જવાબ દીધો. શિવપ્રસાદની પરીક્ષાનો વખત થયો નજીક આવતો જાય છે. તેની સરક સમજવા દુર્ગાલક્ષ્મી પોતાથી બનતી દરેક કાળજી રાખે છે. અને તેમ કરતાં ખરનાં તરફથી તેને ફેટણે સહન કરવું પડે છે? આને પતિનું આયુ હું ખનું હોવાથી દુર્ગા કાંઈ કંઈ લગાડવા માગી છે આગળે આગળે જ નિનિદ્ર થઈ રહશે. એકલામા તો નજીક તેડા આવી પહોંચ્યા.”

“મામી, તેમને જી લખને નયા આવના તેથી બા તથા મ્હોની બ્હેન તદ્દમારા પર મહુ ચીકાર્ધને બોલે છે” છુન્દા ને સાનેક વર્ષનો છોકરી હતી તેણે કહ્યું.

“હશે, છુન્દા બ્હેન” બહી એથી વાત ન કરાયે” દુર્ગાલક્ષ્મીએ કહ્યું.

“કહે, કહે, છુન્દા, બા તથા મ્હોની બ્હેન શું બોલે છે?” શિવપ્રસાદે પુછ્યું.

“કહું, મામી?”

“હમણાં રમવા જાતું હું બહાર આવ્યાને તેમને કાંઈ આપીશ.” બાલિકા કહી.

ભારતી નાહી. શિવપ્રસાદે ધણું બોલાવી, કાંઈ કાંઈ લાલચો આપી પણ તે તો નગ આવી. શિવપ્રસાદે અંબિર મુખમુદાવી કહ્યું, “તમે મ્હારાથી આમ કાંઈ પણ છુપાવો તે હીક નહો.”

“હમણા તમારે બચવાનું છે. બચવાની વાતો બચવાને હજી વાર છે.”

તે પણ બચતો હતો કે પરીક્ષા પાસે આવે છે તેથી વિશેષ કાંઈ ન બોલ્યો.

* * * * *

“સાબી, આટલી બધી વારથી શું કરવા હતું ? ઘરમાં કાંઈ કામ નથી કે શું ?”

“માથું દુખતું હતું તેથી દવા લગાડવા ગઈ હતી.”

“વળી એમ બધાનાં શું કરવાને ટકાડો છો ? સોસાયેન થકી આપવા મગ્ન હતી ને મ્હા કરી આપવા મગ્ન હતી !”

“અરે, હમણાં તો એને બેઠેલીને જુન કરી મૂક્યો છે.” સામુદ્ર બોલ્યાં.

“આ, ભણે પહેલું બાઈ હતો તે તો બાઈ જ નહોતી. બહાર મ્હા કરે તો છોકરાને કે કાંઈને આપવો પડેને ?—અંદર તો સ્વતંત્રતાથી પીવાય.”

“મોડી બહેન, હું કાંઈ દિવસ મ્હા કર્યા પીકે છું ?”

“હા, હા, હમે બધું બચાવે છિયે. હમને બચાવવાનું કે નથી પીતી.”

“એવી વાત તો ના કળાખાજ ખામ છે મોડી ! શાક, બધાણાં, મટણીયો, બધુંયે હેને ભેળ્યે. કયા વગર હેને ના ચાલે.”

“આ, સાક સાહેબ, તેલ મરચાં તો હું સ્વપ્ને પણ ખાઈ ચકતી નથી—” દુર્ગાલક્ષ્મી બોલવા મગ્ન પણ તેનું સાંભળે કોણ ? બન્ને મા દીકરીએ મળી તેની સાતે પેટીએ લપલાવી નાંખી ! “દિમે તો સાચું બોળવા ભેળ્યે છિયે ને વળી પડી થકી કાંઈ છુપાવેને દુવાલ ! એ બધું તે તા ઉપર ? હજી ધણી તો કમાતોપે નથી, તે મ્હેલાં આ બધી રોષ ! હમે તો આવી રીત બચાવી નથી. મ્હારી છોકરી કર્યાં વધારે છે ? દવા વખત મ્હા કરીને પાઈ એરી હું હજી મોડી છું શિવથી તો કયું મોલાતુંજ નથી ને, ભણે શું થે કયું છે, મ્હારા બોળા છોકરાને ?”—દુર્ગા મૂક વૃત્તિથી આ બધું સાંભળતી હતી અને કાંઈ કામ થયું જતી હતી, આખરે જ્યારે તેની પીરજ ખુદી અને નગ સહન થયું ત્યારે આખમાંથી અણબિન્દુ ટપકવા લાગ્યાં.

આજે મુખાઈમાં રીઝટ (પરીક્ષાનું પરિણામ) બજારો. શિવપ્રસાદના મિત્રો તારથી ખબર આપવાના છે. હેને સંપૂર્ણ ખાતી છે કે પોતે પાસ તો થશે જ. તેથી તેના મ્હો પર પ્રયુક્તતા પ્રસરેલી છે. દુર્ગાલક્ષ્મી આજે ઉદીચ બજાવ છે આજારે તેને હજારો તક વિતકો ગમરાવી રજા છે. “તે પાસ નહીં થાય તો ? આતુષી મ્હારા પરજ દોષ મુકશે. મ્હેન અવમાસ ન કરવા દીધો, એમ કહેશે અને તેમને બોલવાનું એક વધારે કારણ મળશે !” વળી તે સમજા નયને પ્રમુદાર્થના કર્યા કરતી હતી કે “પ્રભો, આ બાળકી છેકજ નિર્દય ન થશે.”

“ આજે તો તમારે આનંદના રહેલુ બેઠયે, રહેને બાલે કેમ કલું જ દેખાય છે ? ” શિવપ્રસાદે જમવાં જમનાં પુછ્યું.

“ રંદાને આનંદનાં બેઠયે બેઠવણવા માટે સચ્ચ કરી મૂકે હું ” દુર્ગાલક્ષ્મીએ સુખપર સિંગ સાવતાં કહ્યું. પરંતુ તે સિંગ તદન બલાકારે આગેલું હતું.

“ મહારેવજી કરે ને, તમે પાસ યાત્ર ” દુર્ગાલક્ષ્મી બોલી.

“ હું પોતેજ મહારેવજી છું ને ૧-૫છી ત્યાં માટે નહીં યાત્ર ? મહેને તો હિંચા કલાસને માટે પણ આયા છે, છતાં તેલું તો કાચ નહીં ન રહી ચકાપ. ”

સાંજ પડી સર્વ આતુરતાથી તાર વાગાની રાદ જોવા લાગ્યાં. આખરે તારનો સિપાઈ આવ્યો, અને શિવપ્રસાદના હાથમાં તાર મુકી ઇનામની આટાએ ફેંચી રચો. શિવપ્રસાદે વાદકાથી પોતાને સંપૂર્ણ ખાતરી હોવા છતાં સદાજ અવિશ્વાસની જાણી પૂર્વક તાર ફેંચી, મર્વના મન પણ તે દિશા તરફ વળ્યાં. અધીરાઈથી માત્રથી પુછવા કરતાં હતાં. “ બાઈ, માથા રુ લપ્પ્યું છે ? ” શિવપ્રસાદે પડાવાગાને ઇનામ આપ્યું અને માત્રથીને ખસાક નંખારી કહ્યું “ બા, હું પાસ યયો છું. મહાઈ નામ સેકન્ડ કલાસમાં આવ્યું છે ” માત્રથીએ મરતકપર હાથ મુકતા ઉમગમ વેર કહ્યું “ ભલ, તમે બન્ને બધું ઠાકોરજીને પગે લાગી આવો-ન દુર્ગા ? ” બે વર્ષે આજ સમાનતા બધી સાસુજીના વગેરે સામગ્રી દુર્ગાના આનંદમાં આનંદ કમેચયો. ૬૫તી ઠાકોરજીને ચરણે પડવા મળ્યું. ત્યાં શિવપ્રસાદ જીવંત હોયને પગે પડવા લાગ્યો. દુર્ગાલક્ષ્મીએ રહેને તેમ કરતાં અટકાવી હાથ પકડી “ મહારા વહારા ” હોલી કહી વગમી.બન્ને સાથે જ બેઠકરણુના ખરા ભાવ પૂર્વક ઠાકોરજીને પગે પડવા, પ્રણામ આવીરાઈ માટે પ્રાર્થના કરી અને બહાર આવ્યાં, ત્રિશ્રી અને સુબધીએ અસિનન્દન આપવા માટે આવવા લાગ્યાં. આખરે રાત્રે ૬૫ વાગે એ બધામાંથી મુઝા યઈ શિવપ્રસાદ પત્ની પાસે આવ્યો. બીજી ઠેકલીક વાતો કર્યા પછી પરીક્ષાના વિષય પર વાત નીકળી.

“ જેની, આ વખતે હું પાસ યયો, તેલું ખઈ ખાન તો તદમને થતે છે. ”

“ વાદ, આ ચાકુ જમાનાનો તો એજ નિયમ છે ને કે કાલક દરેકે ને મહારી રહેલ ! ”

“ પરંતુ હવે તો એ નિયમ બદલાવા મળ્યો છે. મહાત્મા ગાંધીજી “ સત્યાગ્રહ ” ને પોતેજ અમલમાં મુકી બતાવે છે. અને સર્વે રોજ સમજ પૂર્વક કર્મ કરી પોતાની રહેલ પોતેજ મેળવે છે. ”

“ ખરેખર “ સત્યાગ્રહ ” થી આપણા જનજીવનના મનપર થયો સારો પ્રકાશ પડ્યો છે આપણે મુશ્કેલી સ્થિતિમાં હોએ, તેવાજ આ માર્ગે સર્વનાં હલક સુધી પહોંચી ગયો છે. મહારાં બારવા પ્રમાણે તો બીજા પણ બે આ સિદ્ધાંતને વ્યવહારમાં કિતારે તો બ્યવહાર થયો કિન્તવ જન્યા સિવાય, રહે નહીં, કુટુંબીઓનાં કલેષ કંઠામ કે એ વેરને સ્વચ્છાશ્વ ન રહે. ”

“ એકલી ઓઝોળ નહીં પણ ઓઝો અને પુરો બન્ને મળીને જ્યારે લેને હમે-
શા બવહારમાં પણ દિતારો ત્યારે જ આ મંદાર જેને ગિહટ અરણ્ય કે ખારા સમુદ્રની
ઉપમા આપવામાં આવે છે તે સુરવાડી અને સુધાનિધિ બની જાયે. ” આમ આમાનિક
તથા પાર્થિક વાતોને વાતોમાં જ ના રહેવા દેતાં બવહારિક કાર્યો સાથે લેને કેવા રીતે
ઓતપ્રોત કરી શકાય તથા એમ એકતા કરવા વચ્ચે આવતી સુરકેદીઓને કેવી રીતે દૂર
શખા શકાય એ વિષે વાતોમાં તે કંપતીએ યાત્રિ પસાર કરી.

૩. પરનીનો પત્ર.

મારા બહાણ,

વિ. વિ. સાથે પ્રાર્થુ છું કે ઇશ્વર તમને સર્વદા અનુકૂળ રહે. આ પત્ર તમારા
હાથમાં આવશે, તે વખતે મ્હારી સ્થિતિ આ મંસા-માં બાજેજ દત્તે ચારેક મહિના ઉપર
લહેને ચઢી આવ્યા, ત્યારે મ્હારું શરીર જોઈ, લહેને તથા શરમાં સર્વેને દવા વિષેની
સૂચના કરી ગયા હતા. અને તમે ચઢી હતા ત્યાં સુધી દવા ઘર્ષ પણ ખરી. પરંતુ વધુ
ખાદી પડે તે તો “ દોગ ” જ કહેવાય, એ નિયમાનુસાર પાછળથી દવા બંધ કરાઈ.
લહેને તે દિવસે પુછ્યું હતું કે “ હ મહિનામાં શરીરની સ્થિતિ આમ કેમ ? ”—તે હાડકે
તો એ વાત મેં “ મરકરીમાં કસી કઢાડી હતી પણ આજે લેને પ્રુવાસે હયાં સિવાય
જૂઠકો નથી. કારણ કે હું તો જવા બેઠી છું તે બધાજ, પરંતુ બાવિધ્યો કરી એવું
પરિણામ ન આવે, લેને માટે લહેને સાવચેત રહી રહો.

માતૃશ્રીએ તથા બહેને મહેને હમેશા એક દુસ્મન તરીકે જ જોઈ છે. હું કોઈની
સાથે વાત કરે તે ધક્કા મનાય છે. રહેજ પણ દસતું—જસ કીક (સાફ સ્ત્રોવાળાં)
કપડાં મહેરવા-અગર સાધુથી ન્હાતું કે કપડાં પીવાં, તે સર્વે મ્હારે વચ્ચે ગણાય છે—મહાન
મુંદરી અજાય છે ! મ્હારાં દરેક કામ એમને દોષ મુક્ત જણાતાં આવ્યાં છે ! હું જેમ
જેમ સ્નેહ મેળવવા પ્રયત્ન કરતી ગઈ, તેમ તેમ મ્હારા પર વિશેષ દબાણ થતું ગયું. હવે
એ દબાણનો અસર બાર મહન ઘણ સહતો નથી. મહેને એમ ઈન્કા હતી કે ખાસ
જાણવા જેવા એક બે કામવા લહેને લખીયા. પરંતુ આજે મ્હારો કામ ચાલતો નથી,
અને છુ છુ લાગુ ? અને કેને લાગુ છું ? એ વિષે વિચારો આવતા ગમરાખણ ઘર્ષ
આવે છે. હોય મ્હારી સાથે વાત કરે તો “ આજકાલની આવેલી સાથે શી વાત કરવી
હતી ? ” કહી લેને બંધ કરવામાં આવે છે. કોઈને પણ ધેર ન જવા માટે આક્રમી
રીતે સૂચનો ઘણા કરતાં, અને હું શરમાં એ જાણવાની ખાતર—સ્નેહ મેળવવાની ખાતર
લહેની સૂચના અનુસાર વર્તતી. તેથી અન્ય સંબંધીઓ મહેને કવચિત્ કવચિત્ અનકીનું
વિશેષણ આપતાં પણ એમાં મ્હારો દોષ અથવા વિષય શો હતો ? લહેની હમેશની એક
વિશેષ ફરિયાદ એ છે કે લહેને મ્હારા પર સ્નેહ શા માટે સખે છે ?—મહેને લાડીતા લાવની
અખાડાની પૂતળી લહેને શા માટે નથી સમજતા ? બસ, હું લહેને પુછુ છું કે લહેને એમ
કો ન કર્યું ? એ લેમ કર્યું હોત તો મ્હારી સર્વે આજાએનો ખર્ચ આવતાં હું આજે
ગરી થત !

આ ધાંચીયા બેસે હવે તણુ દિવસથી મોઢરી છોડી છે બીજા તણુ દિવસ બાચો જશે એમ અનુમાન તો કરી શકું છું. પણી હાથરને ખમર વઢાલા મહારા મનમાં એક અભિ-
લાષા હતી કે આપણાથી મળાય તો હીન તે મ્હે મ્હેની જોઈને મજ કામે તેમ કહ્યું; તો
તેમણે કહ્યું કે " બાણવાનુ મુકીને ત્હારો મ્હે રદામું જોઈને બેસી રહો એનો શો દહાડો
વળવાનો દતો ?—આટલાના કાંઈ મરી જવાવાનુ નથી અને તેમ યશો તોયે શું ? બેરી
માણસની જાતને મુવાતું દુષ્કાર શું ? બેરી મોઢ ને કંદરડી મોઢ ? " મ્હેને પણ એ ખરું
લાગ્યું કે હું શો દહાડો વાળા ચક્રવાળી છું ? જો કે મ્હેને ખાતરી છે કે હું ત્હમને ઘમત
તો ત્હમે આબ્યા સિવાય રહેત નહીં, પણ તેથી હલકુ તેઓ. મહારી પર મ્હેણા વિગેરેનો
વર્ધાક વર્ધાની કંઠાસ કરત, અને હવે તે જણુ સદન કરવા જોઈથી મહારામાં ચક્રિ રહી
નથી. ત્હમે કહેશો કે આમ હતું તો પિયર ચાલ્યા જવું હતું પણ શું હું મહારી રાજી
મુશીથી નહી જતી હોઈ ?—આજ બે વર્ષ થયાં મ્હે મહારા પિયરનું મ્હે પણ જોયું
નથી. પરંતુ મ્હેને તે જાનતી દિલમીરી બીલકુલે નથી

મ્હારું કહેવું એમ નથી કે દોષ નથી એ બે જણુનો જ છે ને હું તો દોષમુક્ત
જ છું. મહારો પણ કાઠ દોષ તો દરોજ પણ જો મહારા દોષો તેઓ મ્હેને દર્શાવતા હોત
તો હું ત્હેને ખતતા પ્રમાણમાં સુધારવા પ્રયત્ન કરત અને તેઓને કાંઈક શાન્તિ આપી
શકત તો તેટલો પણ અભારે મ્હેને સતોષ રહત. હશે, જો કે પરિણામે મ્હેને તો કેટલોક
લાભજ થયો છે, મિતભાષીના, સર્વને માટે દયાળી લાગણી, નિઃસ્વાદતા તથા બીજા કંઈ-
લાક સુખનો, જે હું બહીં આબ્યા પછીજ ધીમી થઈ છું, ત્હેને માટે તો મ્હારે
તેઓનો આભાર માનવોજ જોઈએ—માતું છું. આભોજનના પાક પ્રથમ તો કડવાજ લાગે
છે અને હવે તો આ કથા વંધ કરું છું આહલું વાસ્તાં પણ કહાળી જશે.

ત્હમારા ઇચ્છાને માટે જરા પણ બેદરકાર રહેશો નહી. જે સર્વનો સદાપક અને
રક્ષક છે તે ત્હમારા પણ સર્વજા બનો, એમ હું ઇચ્છું છું મ્હેને યાદ નથી કે ત્હમારો
કાઠ શું-હો મ્હે કયો દોષ, છતા કદાચ ન તજના કાંઈ યજ ગયો દોષ તો તે માફ કરશો.

વિ. જન્મેજન્મ ત્હમારો જ હામી થવા ઇચ્છતી

દુર્ગાના એ જન્મ સ્મૃતિદાનક.

જોઈએનો જન્મ છે સર્વ કાઠ પોત પોતાના હાથમે લાગી ગયા છે. મ્હેણેજન્મ છે. રાજો પોત પોતાના અભ્યાસમા પ્રવૃત્ત થયા છે. ક્રાંત એકજ છેકરો પોતાની જોડ-
ડીમાં બેસી રહ્યા છે. અને તે શિવપ્રસાદ છે. જ્યારે ત્હેને હંપર જણાવેશો પત્ર મળ્યો,
ત્યારે તો બાકીય યજ રહ્યા છે. આજે ન તો ત્હેને જાનવાનું સાઈ લાગ્યું કે ન તો વાંચ-
વાનું તે વારવાર પત્ર લાગે છે અને મડીમાજ તરફ જોઈ વિચારે છે કે ક્યારે સાંજ પડે
ને ટૂંપપર જાડ ? આજે દિવસ પણ જાણે ત્હેનો યજ યજ મેઠો દોષ તેમ યુગના યુગે
જોઈશો લાગે યજ ગયો છે કેટલીયેવાર પણ પડીયાગપર દાદિ કરવા છતા પણ તે સ્થા
મવર્જી રાગમે રહ્યા જન્મ ત્રિવિદિ ખરવા દોષ છે પડીયાગપર પત્ર ત્હે વિચાર

રહી યાકતો નથી. ધડી ધડી ખંદાર દૃષ્ટિ ક્યાં કરે છે, તો તે દિવસ પશુ જેમનો તેમ સિંચર થઇ ઉભો રહેશે હોય તેમ લાગે છે. “લક્ષ્મી ! ત્વમે મ્હને પ્રથમ જરાપણુ કેમ ન જણાવ્યું ?—શુ હું એટલો બધો સ્વાર્થી હતો કે ત્વમને દેશન ગતિમાં રાખી હું મ્હારા સ્વાર્થમાં મરડ્યો રહેત ? ત્વમે મ્હને ક્યાં અવિધ્ય માટે સૂચના કરેા છો, દેવી ? શુ ત્વમારૂં તથા મ્હારૂં અવિધ્ય બિન્ન હોઈ શકે ખરૂં ? ત્વમાન અવિધ્યપર મ્હારા પ્રાવશિતનો આધાર રહેશે. છેવટે આ પત્ર બે દિવસ પહેલે તો લખવો હતો ? ત્વે શુ હું ત્વમને મળી દક્ષીણ ખરેા ? ત્વમે તો ત્વમારી ફરજ બાળવી પરતુ મ્હેજ મ્હારા વિશ્વાસને લગભગુ છે ! આર મહિનાપર આવ્યો અને ચરીર ક્ષીણુ દેખ્યુ તે વખતેજ જરાગર તપાસ કરી મયાઈ ઉપાય કરવાની જરૂર હતી, તે મ્હે ન હતું. એક ઉમતી કળીપર બેઠકારીથી પગ મૂક્યો—મૂકવા દીધો ! ” આમ તે પત્ર વાંચી કાઢી કાંઈ વિચાર્યાં કરતો હતો. પરંતુ એક એક વાક્ય બાણીની સાક્ષ રહેતું હાથ ફેરી રહ્યું હતું તે બોલ્યો. “જો મ્હારાં પ્રિય જ્ઞેવી ! સંકલન કરતાં ચરીરે સોમ્યું, છતાં એક પશુ કપકાનો ચખ્ખ નથી લખ્યો કે નથી તે કાઢન માટે અપચક્ષ વાપર્યો. ઉલટું ત્વેમાંથી પશુ ત્વમે અધ્યાત્મ પાઠો લીધો છે. રૂંદે અમ્યત તો દીધુ પરંતુ હું ત્વેની કદર કરી યાચો નહીં પ્રશુ ત્વમને આરામ કરો અને હું મ્હારી બેઠકારી રીતું યોગ્ય પ્રાવશિત કરી ચકુ. ” તે ઉલ્લેખ અને કપાલ પહેવાલાચ્યો બી કે હજી દૂર પર જવાને બે કલાકની વાર હતી, પરંતુ હવે ત્વેની ઉદ્ધમતા—અધીરાઈ ધણું વધી ગયાં હતાં. ક્યારે પત્નીને બેઠક શકું, એજ ત્વેનું ધ્યાન થઇ રહ્યું હતું તે ખંદાર નીકળ્યો અને રહા-મેથી તારવાળાને આપતાં બોલ્યો શિવપ્રસાદ મ્હુ નામ ? ” તે તારવાળાએ પૂછ્યું. ત્વેલે તરત ત્વેની કાગળ ઉપર સહી કરી આપી અને તાર લીધો તે તારમાં શુ લખ્યું હતું ?—

“હુમાં આ ફનીયાં છોડી આલો મઠ છે. ” શિવપ્રસાદઃ અર્ધ બેભાન થઈ પાસે પડેલી એક આરામ ખુરશી ઉપર પડ્યો. “ હાથ, દેવી ! મારી માગવા નેટલો પશુ અવસર ન આપ્યો ? ”

૪. દુર્ગાની વેદીમાં.

પતિત પાવની બાગીચથી મદમદ વહી રહી છે. હજારો લોકો ન્હાવા ધોવા કે ર્શન નિમિત્તે આ આવે છે અને જય છે છતાં સર્વનું ધ્યાન એક એકાન્ત બાણ પ્રતિ વિરોધ આકર્ષણ લાગે છે. ત્યાં શુ છે ? એક યુવાન સન્માસી અનિમિષ નેત્રે ગમ્માછના પ્રવાહ પ્રતિ નેમ્મ રહ્યો છે ત્વેના દેહમાંથી એજન્સના કુવારા ઉડી રહ્યા છે આને ત્રણ દિવસ થયાં જ અહીં આવ્યો છે નથી હેને પેસાતી લાલસા, કે નથી હેને માનની આજ્ઞ વશુ દિવસ થયાં પશુ કોઇયે હેને બિશ્વા કરતાં પશુ બોલ્યો નથી. સર્વ કોઇ અસ્પર્શ પુછ્યાં કરે છે, ” એ કોણુ છે ? ”

એક કહે—“કોઈ હાથોગમાં નિરાશ થયેલો હોય તેમ લાગે છે ”

બીજો કહે, “ના, ના, એ તો યોગસિદ્ધ યોગી નવો લાગે છે એની પ્રભા તો ” જુલો. જાણે ભોક્ષ રહીયે ”

“છી વર્ગમું પણ એની એજ વાત. એક સુવતી “બોલી: અલી, પેસો કોઈ સંત મંદાપા હોય તેમુ લાગે છે આજ, હેને નમસ્કાર કરી આવવે.”

બીજી સુવતી “ના, જા રોઈ યોગમર્વિ હોય ને શાપ આપે તો ?” મન ચંચા તો કંઈરોટમાં ઝંઝા ?” અલીથીજ “નમસ્કાર કર્યો.”

ત્યાં એવારાપર એકદમ ઓ રનાન કરી રહી હતી, હેલે આ વાતો સાંભળી તે દિશા તરફ જોયુ અને એક નિઃશ્વાસ નાખી બોલી. “બેટા, આટલી ન્હાની ઉંમરમાં આ ભોખ ? હારો ભોખ જોઈ મને મ્હારો મુત્ર” આટલું બોલતાં બોલતાંમાં તો તે દમ્ભ ઓની આંખોમાંથી અસ્ખલત અશ્રુ પ્રવાહ વહેવા લાગ્યો. ધડીમર તે ન્હાવાનું પણ વિસરી ગઈ અને તે મન્યાસી પ્રતી જોઈ રહી. આપણને પણ પ્રશ્ન થયો કે એ કોણ છે ?

દુર્ગાલક્ષ્મીની સાથેજ આપણી વાત પુરી થાત, પરંતુ શિવપ્રસાદ તથા હેના કુટુંબીઓની યોડી ખબર લીધા દિવાળ આપણાથી રહી ચકાય તેમ નથી. દુર્ગાલક્ષ્મીને મર્યે પાંચ વર્ષ થીતી ગયાં છે. તે અસ્થામાં હેનાં સાસરા પિયરનાં કુટુંબોમાં કેટલાંય પરિવર્તનો થઈ ગયાં છે. દુર્ગાલક્ષ્મીએ જ્યારે પતિને પત્ર લખ્યો ત્યારે એક પત્ર પિયર પણ લખ્યો હતો. તેમાં હેલે પોતાની સર્વે દકીકત લખ્યા પછી લખ્યું હતું કે “હવે મને શુભસુન્દરી માદ દેવરાણી પણ કોટલું વાદ ન રાખ્યું કે ધેર ધેર માનઅપુર જોવું એકાદ ન્યાયી માણસ પણ આજે જ હોય છે ! હવે તો—

“મા આરગતા લકનાર પંખી તું જાગે,

“જઈ રહેને મા ને બાપ, ઢિંકરી હઠારી;

“મરી ગઈ છે સાસરીયાં માલ-દુખે જગાઈ ?”

હેમાં બીલકુલે હઠારો દોષ હું જોઈ ચકતી નથી. મહેં જૂનકાળમાં આવ્યાજ બધા સંજોગેની ઈચ્છા કરેલી, તે પ્રમાણે મને મળ્યું હવે શોક કરી દુઃખી પડો નહિ, એજ મ્હારી લીનતી છે. મ્હારી ન્હાની બહેનેને મ્હારા અનેક આર્થવાદ.” વિગેરે હકીકતનો પત્ર મળતાંજ માતા પિતા પુત્રીને મળવા દોડી ગયાં પરંતુ તેઓના જતા પહેલાં જ પુત્રી તો પરતોડ સીધાવી હતી. તેઓને જહુ પચાત્તાપ થયો પોતાની નજવી શુભનું આતું બપ-કર પ્રક્રિયાસ આપશે એવો તો હેસરે મ્હને પ્રજા ખ્યાલ જોતો. પુત્રીના દોષાશિષાં જાણતી માતા અઢી વર્ષે પુત્રીને સાન્નિધ્ય આપવા-પોતાની જૂનવા સ્મરણનાં ઉન્દો અશ્રુ સારતી પુત્રી પાસે ચાલી ગઈ.....

શિવપ્રસાદને તારથી દુર્ગાલક્ષ્મીના મૃત્યુના ખબર આપ્યા પછી ધરનાં સર્વે હેના આવવાની રાદ જોવા કરવા હતાં. કેટલાંય દિવસો થઈ ગયા છતાં હેનાં આવવાનું કંઈ જણાયુ નહિ. ન્યાનમથી ઉપરા ઉપરી વિચારને માટે કહેણ આવતાં આદુષી તે સર્વને જવાબ આપતાં. “હવેના બહુલા છાકરા, હેમને મુઠયા લીના મ્હારાથી હા કેમ કહેવાય ? એ આવવાનો છે, આવશે એટલે જવાબ દઈશ.” પરંતુ એજ લગભગ ચારેક માસ નીકળી ગયા અને કન્યા પક્ષવાજાએ ઉતાવળ કરવા લાગ્યા. અને હવે તેઓ શિવપ્રસાદપર કય-વાવા લાગ્યા. માણસ સરખું માણસ મરી ગયું છે, તે હવે શું નહીં લાગતું હોય ? પણ

શું કરીયે, કાંઈ મુઝાં પાછળ ગરામ છે ? હાંબા ત્હેને તો બધુંએ કરવું પડે. શિવ તે શું જોધને ત્યાં બેસી રહ્યો હતો ? બાઈ નીલ (નીલપ્રસાદ), તું ત્હેને કાગળ લખને કે બહાર આવે. ના હોય તો પછી જઈને તેડી લાવ." "

એક દિવસ નીલ વડીલ બાપુને તેડી લાવવા મુંબાઈ ઉપડી ગયો. રહવારનો વખત છે, પણ પંખા સર્વ આનંદ આનંદ પ્રદર્શિત કરી રહ્યા છે. તેવે વખતે નીલ શિવપ્રસાદની ચોરડી આગળ આવી પહોંચ્યો. અંદરનું કમ્પ ગ્લેનાં ત્હેનાં ફર્ક હિલા ધડાં આવ્યા. બન્ને બાઈએને પરસ્પર અત્યંત લાગણી હતી પરંતુ બન્નેને સાથે રહેવાના પ્રસંગો બહુજ થોડાં આવ્યા હતા. નીલ ન્હાનો હતો ત્યારથી જ મોલાગમી રહેતો હતો. કોઈ વખત ઘેર આવતો ત્યારે એક બીજા સાથેના સાથે જ રહેતા, અને છુટા પડતી વખત એક બીજાની મનઃકુખનાં આજે નીલને મોટા લાઘવી પર્ણકૃતી-કારણ કે તે ચોરડીના દાસ પર્ણકૃતી સરૂપ જ ધડ રહ્યા હતા. અને ત્હેનાં હેઠની સ્થિતિ જોધને આંખમાં પાણી-બરાઈ આવ્યાં. આત્યારે તે આનંદય હતો. નીલ બુણામાં પડેલી એક મુરશીપરથી ધુળ ખેંચી તેપર મેઠો લગભગ એક કલાક પછી "હઠ જય સત્ત્વિદાનંદ. હઠ જય સત્ત્વિદાનંદ" બોલતાં તે આનંદમુગ્ધ થયો. અને નીલને જોત જ આવશ્યતાથી ત્હેનાં રહમું તે જોઈ રહ્યો. નીલ ઉઠી માઈ પાસે આવ્યો પણ શું બોલવું તે ન રહમજતાં એમજ બેસી રહ્યો થોડી વાર પછી શિવપ્રસાદે પુછ્યું: "નીલ, તું કેમ આવ્યો ?" નીલે આવા પ્રશ્નની બાલકુમે આંદા ન્હોતી રાખી. ત્હેણે ધારું હતું કે આજ કેટલે બધે વખતે મોટાભાઈને મળીશુ, હમને બંનેને ધણો આનંદ થશે. ત્હેને બલે આ પ્રશ્ન. "નીલ, તું કેમ આવ્યો ?" નીલ શું જવાબ આપે ? તે સજ્જન નવને લાઘવી રહમું જોઈ રહ્યો.

"નીલ તું શું જોઈ રહ્યો છે ?"

"લાઈ, ચરીર છે આમ કેમ ? શું લખીલત જરાબર નથી રહેતા ?"

"જરાબર રહે છે. તું ધેરથી આવ્યો કે ?"

"હા."

"સર્વ કુશળ તો છેને ?"

"હા. સર્વ કુશળ છે. ત્હમને તોડવા આવ્યો છું."

"ત્હેને તેડવાને ? મોટા ત્યાં શું રામ છે ?"

"જા ત્હમને મળવા બહુ તલસી રહ્યા છે."

"નીલ, આ સર્વેનાં સંપર્કમાંથી આવજુને શું થયું છે ?"

"હા."

"આપણે ત્હેને શું આપીયે છીયે ?"

"કાંઈ જ નહીં."

“તારે લેના આપણા પ્રતિ કેવો ભાવ રહેતો હશે ?”

“નિઃસ્વાર્થ પ્રેમ અને અદેવક ભાવ કહે છે તેવો.”

“આપણે લેના જેવો ભાવ શીખાવે તો સાફ કે ખોટું ?”

“સારું.”

“હું તેવું શીખવા હુંરહાર તરફ નંવાનો છું.”

“પણ બા—”

“બાને પ્રશ્નમાં તું છે, અને ધરખર્ચ માટે પણ દરજત આપે તેમ નથી. એ બધા વિચાર કર્યો છે. મહારી રરજને કોઈ પણ પ્રકારે ધોખો પહોંચતો હોય તેવું નથી.”

નીલના નેત્રોમાંથી અમુ ટપકવા લાગ્યા.

“નીલ, રૂઝું આ માટે ? હું બહુ છું કે તારો મહારાપર અત્યંત સ્નેહ છે, પણ શું સ્નેહીયો—સંબંધીઓ સર્વેક રહ છે ? હું પણ હવે ન્દાનો તો નથી જ.”

“હાથ, શું આપણા સ્નેહને આમ તોડી નાખશે ?”

“ના, ના. તે દુદરો નહીં, પણ યોગ્ય નિયમમાં વિશેષ સુમરિત ધશે.”

“તેને વડીલ બંધુ હો, મહારી સર્વ જવાબદારી તમારાપર જ છે.”

“સર્વની જવાબદારી હાથરગાપર જ છે. હાથ, અતુષ્ટ શું કરી શકે તેમ છે ?”

“આને એક વખત પણ નહિ મળ્યાં જાય ?”

“ના પર તરફ આવું તો ને આર્મમાં મને આનંદ પડશે છે તે આર્મમાં વિશેષ આવવાનો મણી સંભવ છે. જેમાં આ મોટી દરકને ઉમલિકમમાં આગળ પધ્મા સિવાય છુટકો તો નથી જ હાય ધરેલા કાર્યમાં વિસળ એ મહાર મન સહન કરી શકતું નથી.”

“તો ત્હમને શકવામાં નહીં આવે.”

“મામા લેગલિયા જ મુબ્તી નામે છે, તો પછે નજીક જતાં તો શું ન પાય ? હું જુએ ન ધારતો કે હું કોઈ માંની કારણીયા ના કહું છું.”

“આર કરમે; પણ મને સરખ રહે છે કે આ ત્હમારો રમયાન વેરાય છે.”

“હા. એ અદિના પૂર્વે આવ્યો હોત તો તેમ પણ હતું, પરંતુ હવે શાન્તિ અને ઉત્સાહ વિવાય બીજી કોઈ નથી. હું ન આવ્યો હોત તો હું ત્હમને બધાં આરેક દિવસમાં એક પર લખવાનો હતો હવે તે હું જ લખ જાઉં.”

નીલનો અવાજ પહોંચ નરમ પછ મથો અને તેણે કહ્યું “શાં, તે હું નહીં લખ જાઉં.”

“ શા માટે ? ”

“ મહને હપકો મળે, એક વખત ત્હમે ઘેર આવી જાવ. ”

“ હું ગોડો છું, શું હું આમલક કરાવવા માટે ના કહું છું ? મહને કોઈના પ્રતિ કાષ્ઠ દેસ કે રાપ નથી. અબ્બાસમાં આગળ વધ્યા સિવાય દવે મહને કોઈ પણ રથને એન પડી ચકનાર નથી. પરમાત્માની કબ્જા દરો તો વળી કોઈ વખત મળાશું. ” શિવપ્રસાદ ઉઠ્યો અને એક પત્ર નીચે પ્રમાણે લખી નાખ્યો —

“ મહારાં પૂજ્ય માતૃશ્રીની સેવામાં

“ હું વિશેષ અભ્યાસ માટે હરદ્વાર તરફ જઈ છું. મહારે બાઈ છે, તેમ. પિતાજીએ સર્વની આજીવિકા માટે સાધન સુકેહ છે, તેથી નિશ્ચિત છું. મહારી કિંકર કરશે નહીં.

લી. ત્રિપાઠી પુત્રના સા. ઈ. પ્રજાપતિ.

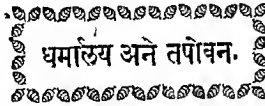
“ હે, આ પત્ર જાને આપને ” હઠી તે પેટીમાંથી બીજો એક પત્ર કહાડી લાવ્યો, અને નીલને તે આપતાં કહ્યું “ બાવિધ્યની સાવચેતી માટે આ વાંચ. અને બીજો પણ આપને. આપતી વખત કરેને કે રૂકા બાવિધ્યની સાવચેતી માટે મોકલ્યો છે ”

નીલપ્રસાદે તે વાંચવા ના કરી. પણ શિવપ્રસાદના તે આમલકી ત્હેને વાંચવો પડ્યો. નીલ એટલે મનુષ્ય છે તે વ્યવહાર પુરતો જ વિચાર કરી રોકે છે. તે પત્ર વાંચી સ્તબ્ધ થઈ ગયો. દવે એક અક્ષર પણ પોતાની સાથે આવવા માટે તે ઇચ્છતે કરી ચકયો નહીં. નીલ વિચારી રહ્યો છે: “ કેમ કહું ? બધાં ત્હેનું અર્થ અર્થ બલિદાનમાં મથે છે ત્યાં ત્હેને ફરી આવવાનું કહેવા રખે પણ જડી ચકતો નથી ” પછી નીલ કાંઈ ખાસ બોલ્યો નહીં. શિવપ્રસાદ કેટલાક વખતથી રૂગાદાર થઈ રહે છે. ત્હેણે નીલને આદાર કરાવ્યો. પછી પછી તે આનંદથી પ્રવૃત્ત થઈ પોતાના માર્ગની તથા ત્હેનાં પોતાને મળતી મઝાની વાતો કરતો હતો. વાત કરતાં કરતાં કેટલીક વાર તે દસી પણ પડતો.

ત્હેને વખત થતાં નીલે રત્ન માગી. છુટા પડતાં બંનેનાં અંતરે રડી ઉઠ્યાં. ગદ-ગદિત થતાં શિવપ્રસાદે નીલનો હાથ પકડી કહ્યું “ નીલભાઈ, સદ્વર્તન રાખને. કદાચ સંકટ આવતાં પણ સહન તજીશ નહીં. ” નીલે મરત નમસ્કાર. બંને છુટા પડ્યા.....

બીજે જ દિવસે શિવપ્રસાદ હરદ્વાર માટે ઉપડી ગયો. થોડો વખત ત્યાં રહ્યો, પરંતુ ત્હેનું મન જે ચાનને માટે તરસુ હતું તે ચાન ત્હેને લાં રળી રોકે એમ લાગ્યું નહીં. તે ત્યાંથી પણ ધસી આગળ ગયો. ત્યાં અરણ્યમાં ત્હેને એક મહાનનો મેળાપ થયો. સમગ્ર પ્રયત્નને કિસાદ પૂર્વક ત્હેણે દવે અભ્યાસ કર્યો. ત્હેમાં પૂર્ણતા મેળવ્યા બાદ ત્હેણે ચાનને દીક્ષા પણ લીધી. “ હુગોની પેટીમાં એટલેક સર્વ મુખનો સોગ આપ્યો. ” ત્યાર પછી જ આપણે ત્હેને ગમ્યાલ્યા થાર પર જોઈ આવ્યાં હતાં. પરંતુ તે પુવાન સંન્માસી બીજે દિવસે મોઢની પણ દલિએ પડ્યો નહીં

ધર્મશાસ્ત્રનાં સુવચનો.

સંમદ કરનાર મીથિત સ્વામી જ્ઞાનાનન્દ.

૧.

અશક્યે યા સુશક્યે યા
સર્વયા શરણ દરિ ।

અશક્ય રોય અથવા મુશ્કેલ રોય, તોપણ—
સર્વ કાર્યોમાં મી હરિતુજ શરણ લેવું

મુશ્કેલી ધિકા પ્રમાણે પરિણામ અવશ્ય આવવાતું એમ કહે અદ્વાયી માનીને, મુશ્કેલી પોતાનું કર્તવ્ય નિર્ભયતાથી કરે ત્યાં ત્યાં પ્રભુની એમજ કૃપા છે, એ કાવ હૃદયમાં રાખીને મુખ દુઃખ પાત્રને સમાનતા ધારણ કરવી.

૨.

एक शार्ङ्गं देवकीपुत्रं गीतम्
एकं देवों देवकीपुत्रं दध ।
मन्त्रोऽप्येकस्तस्य नामानि यानि
कर्माऽप्येकं तस्य देवस्य सेवा ॥

આપણું ધર્મ શાર્ક તો એકજ, મીકૃષ્ણગન્દે ગાયેલ, ગીતાછ. ,
તથા—આપણા મુદ્દેવ પણ એકજ,—સમવાન મી કૃષ્ણગન્દે
અથવા લાયક મન્ત્ર પણ એકજ,—તે થી હરિતુ નામ.
અને—કર્મ કરવાનું તેજ એકજ,—તે પ્રભુજીની સેવા

આજી યજ્ઞન પ્રભુજી જનાવનાર આ મહાવચન છે ને કોઈ વાચતું, જાણું, ઈચ્છું, કરતું અને પ્રાર્થવું—તે સર્વ અશક્યને અવધ્યમાનીજ કરવાતું છે, અને તેમ કરીએ છીએ એમ માનીને પોતાની સંસ્કાર ચાતામાં પ્રવાણ કરવું એ લોકને જ્ઞાનવર જીવ છે જગત્નાં સર્વજ્ઞા ધર્મશાસ્ત્રો પ્રભુનાં પોતાનાં આપેલા છે,—આખી દુનિયામાં જુદા જુદા રચનામાં પૂર્ણતા હવેલા દેવો થી કૃષ્ણ ચન્દ્ર રૂપ છે,—તેવું દરેકોઈ નામથી સ્મરણ રહત વાવ તો પણ તે એકજ પરમાત્માનું સ્તવન છે, અને કૃષ્ણપૈત્ર કદીને મરુપ્ત કોઈ પણ ક્રમ ને તો તે પરમેશ્વરીજ સેવા—પૂજા ઈન્દ્રના તે ધર્મી ઉપાસનો સુન્દર લાવાઈ છે

૩.

સા જિહ્વા યા હરિં સ્તોતિ
તથિતં યત્તદર્પણમ્ ।
તાયેય વેચલં ગ્લાઘ્યૌ
યૌ તત્પૂજા કરૌ કરૌ ॥

તેજ ઇશ છે, જે હરિનું સ્તવન કરે છે,
તેજ ચિત્ત છે, જે હરિને અર્પણ થયું છે,
અને તેજ માત્ર પ્રસન્નનીય હાય છે,
જે શ્રી ભગવાનની પૂજા કરી રહ્યા છે.

પ્રથમ સ્તવજ્ઞના કર્તા મનુષ્ય ઇશવરે વધારે સારું કરી શકે નહીં અને જે દુઃખ હરિને અર્પણ થયેલું છે, તેના કરતા બીજું કશું ચિત્ત વધારે સારું મનુષ્યની વળી એ તો સત્ય છે કે પ્રભુનું પૂજન કરવાના કરતા વધારે સારું કશું હાથવડે બની શકે નહિ.

વિરોધાર્થે લેવા એમ પણ કહી શકાય કે-સારું એટલે નહિ તે ઇશ, સારું ચિન્તે નહિ તે ચિત્ત, અને સારું કરે નહિ તે હાથ, એ દોષ તેના કરતા ન દોષ તે સારા ! શુભ વિચાર, શુભ વાણી, અને શુભ આચાર, એજ મનુષ્યના ઉદ્ધારનો રાજમાર્ગ છે.

૪.

પરકરોપિ યદ્દાસિ
ચક્ષુરોપિ દદાસિ યત્ ।
યત્પસ્વસિ કૌતેય
તત્કુરુષ્વ મવર્પણમ્ ॥
કાપેન ઘાથા મનસેન્દ્રિયૈર્વા
યુન્મ્યાત્મના વા પ્રકૃતેઃ સ્વમાત્મા ।
કરોમિ ચષ્ટસકલં પરસ્મૈ
નારાયણતેતિ સમર્પયમિ ॥

[What-so-ever thing Thou doest,
Unto least of MINE and lowest,-
That Thou doest unto ME.]

તું જે કંઈ કરે છે, જે કંઈ આપ છે,
જે કંઈના હોમ કરે છે, જે કંઈ આપે છે;
અને-તું જે કંઈ તપ કરે છે,

-તે સર્વે ધણ (જે અત્યુન્ન) તું મહાનેજ અર્પણ કરે.

ઘાથા, વાણી અને મનથી, ઇન્દ્રિયોથી,
બુદ્ધિથી, અહંભાવથી કે પ્રકૃતિના સ્વભાવથી;
-તું જે જે કંઈ કરે છું, તે સર્વે-
પરચક્ષુ નારાયણને હું અર્પણ કરું છું

હલકામાં હલકાં અને ન્હાનામાં ન્હાનાં,
 કેહારાં પેલા કરેલાં પ્રાણીઓને મટિ—
 તું ને કાંઈ કરે છે, તે તું મહુનેજ કરે છે.

સજ્જા કામ ઇશ્વરાર્થે કરવાનો આશય બોધ છે, એટલે જ નહિ, પણ આપણે ને મુખકુળ સહીએ છીએ, વિશ્વ વૈરાગ્ય યોજવાએ છીએ, આશા નિરાશામાં લક્ષ્યાર્થે છીએ, અને અન્ય પ્રાણી-ઓનો ભક્તિ ને કાંઈ વર્તન સખીએ છીએ, તે સર્વમાં ભગવાન પોતે પ્રત્યક્ષ યાજ છે અને આપણે તે ઇશ્વર નિમિત્ત અથવા પ્રભુ પરત્વે કરીએ છીએ, એમજ નિરતર સમજણમાં સખતુ ભેદે છે. કારણ કે પરમાત્મા ને સર્વભાષી, સર્વાન્તર્યામી, સર્વેશ્વર છે, તે કાંઈપણ વસ્તુ એમનાથી વિભા દોઈ શકે નહિ. અર્થાત્ —આત્મા ને હેલામાં આગળ કે પ્રભુજી જ સેવન, ચિન્તન કરવું, તેથી આત્મા વધારે અર્થે એમ સુચનાય છે કે મનુષ્ય ને કરણ તે ઇશ્વરને અર્થે કરીનેજ કરવું. પછી બધે તે સંસારની દુષ્ટિએ સારામાં સારું અથવા બેશકમાં બેશક કામ હોય. જનકમાં ઇશ્વરનું રહ્યું કરવું અને પ્રજ્ઞાથી તે સ્વદ્ધ નથી, એમ માનવું, એ આ વચનેદનો હેતુ છે. દેહ વસ્ત્રમાં, પ્રાણીમાં, મનુષ્યમાં સાક્ષાત્ પરમાત્મા વસી રહેા છે, એ સત્ય જ્ઞાનમાં અનુભવવું.

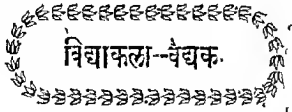
ધર્મ પ્રસાદસર્વર્થ સદર્થ હૃદયમ્ ।
 સુધામુલોચાચઃ કરણં પરોપકરણમ્ ॥
 સુશીલઃ સુપ્રસન્નાત્મા સર્વેષાં હિતતત્પરઃ ।
 કુદર્થ્ય હિ યદાશ્રુતિઃ કર્તવ્યં પ્રમુખદ્વયા ॥
 માતૃયત્પરદારેષુ પરબ્રમ્યેષુ છોષવત્ ।
 આત્મવત્સર્વમૂતેષુ યઃ પદ્યતિ સ પદ્યતિ ॥
 સત્યમેવ વ્રતં યસ્ય દયા દીનેષુ સર્વદા ।
 કામશ્ચોષો વશો યસ્ય તેન ક્રોધઃપ્રયં ક્રિતમ્ ॥

વડન પવિત્રતાથી ઉન્નત અને હૃદય દયાથી પૂર્ણ રાખવું,
 સુધા કરતાં વજનો બોલવાં અને કામ પરોપકારનીજ કરવાં.
 સુશીલ, પ્રસન્ન હૃદયવાન, અને સદુના દિતમાં તત્પર રહીને,
 પ્રભુ ઉપર શ્રદ્ધા રાખી, મનુષ્યે જ્યાંસકિત કર્તવ્ય કર્યું જવું.
 પરત્વી તરફ માતાની સમાન, પરદેશ તરફ નિર્મૂલ્ય વસ્તુ સમાન,
 અને સઘળાં પ્રાણીઓ તરફ પોતાની સમાન—ને જુરે છે તેજ ખરું જુલે છે.
 નેતું સત્ય એજ વ્રત છે, દીન તરફ ને સદા દયાળુ છે,
 તથા કામ ક્રોધ નેણે વગ કર્યા છે, તેણે નાકિ વિશેષને છત્યું છે.

સાધુતા, પવિત્રતા, સુશીલતા, દયા, શીઘ્રતા પ્રસન્નતા, પારહિતપ્રાણીતા, સત્યતા, તથા આત્મા સેવન રાખનાર મનુષ્યને આખા વિશ્વમાં હું અપ્રાપ્ય છે. —અર્થાત્ સજ્જન ગણી શકે એમ છે.
 સુસાધુ દુષ્કર્મીસદા પગ ફેડે છે કે —

પરધન પત્યર માન ઔર પરત્વી માત સમાન,
 હૃતનેસેં હરિ ના મિલે (હો) મુલસીદાસ જમાન

મને પ્રભુ નેને મટે, નેને જતે વિશેષમાં શુ ઉપકાર વાણ રહે. —કર્મ નહીં.

વિદ્યાકલા-વૈદ્યક.

બાલકોની દવા.

લેખક:—સ્વર્ગસ્થ વૈદ્ય શ્રી અમૃતલાલ મુન્દરજી પંડિતશ્રી.

(મુન્દરી મુગોધના ૧૯૧૯ ના માર્ચ-એપ્રિલના અંકમાં ચાલુ.)

૬. બાળકોને ઉપયોગી સામાન્ય દવાઓ.

બાળકોની દવાની બાબતમાં આ વાત ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે કે તેમને જે દવાઓ આપવામાં આવે તે દવા બનવા સુધી સ્પષ્ટિ દાવી જોઈએ, દવા એવી જોઈએ કે બાળકોને ખાતાં કરાવેા ન આવે, તેને પચતાં વાર ન લાગે અને કોઈપણ રીતે તુકદાન કરે નહિ તેવી નિર્દોષ હોવી જોઈએ અને કે કોઈપણ જાતની દવા બધા બાળકોને અતુકજા આવે તેવી હોતી નથી, કારણ કે બાળકની પ્રકૃતિ જુદી જુદી હોય છે. જેમકે કોઈ બાળકને બહુ જ કમજોશ રહેતી હોય તે કોઈ (બાળક) ને વધારે પડના ઝાડા ચર્મા કરે. કોઈ બાળકનું મોઢી બહુ ગરમ રહે તે કોઈ બાળકના શરીરમાં બહુ ઘરડી રહે આવી રીતે જુદાં જુદાં બાળકોની જુદી જુદી પ્રકૃતિ હોય છે. આટે એ બધાંની કાષ્ટ જ્યેષ્ઠ દવા હોઈ શકે નહિ હતાં પણ કેટલીક સામાન્ય દવાઓ હોય છે કે જે વખરે જોખમો ધરાવતા બાળકોને આપી શકાય. એવી કેટલીક દવાઓ નીચેવાળી યજ્ઞ બાળકોને હામદો પણ યજ્ઞ શકે છે. બાળકો આટે ઉપયોગી સામાન્ય દવાઓ નીચેવાળી યજ્ઞ દાસના સમયમાં પ્રણી બજર છે.

બાળકોને માટેનાં ચાટણુ.

૧. બદામનાં મીંજ તો. ૧.	શુભાળનાં ધુધ તો. ૧
સરેદ ગરી તો. ૦૫	એલચી તો. ૦૫
કેસર ૦૫	બીટ, તો. ૪ (ધીમા મોઢેલો.)

આ બધી વસ્તુઓ બારીક છુકો કરી મધમાં નોંખવેા. ચાટણુ જેનું યાચ જોઈશ પ્રમાણમાં મધ નોંખવું. તેમાંથી અધીં તોલા સુધી બાલકની ઉંમર તથા શક્તિના પ્રમાણ પ્રમાણ. તેનું સેવન બાળકની તંદુરસ્તી સારી રાખે છે.

૨. સુખડ પસેલી બગર તેનો વહેર, લેવા ૨	પરીવાળી તો. ૨
ભાંગ તો. ૦૫	ખસખસ તો. ૨
ખચણ તો. ૦૫	બજર તો. ૧

કુદ તો. ૧.

આ બધી ક્ષતિના વખત નેટલી તેમાં સાકર નાખી પછી તેનો બારીક જૂકો કરી મધ મેળવી ચાટના જેવું બનાવવું. એ ચાટવાથી પણ બચ્ચાંઓ તંદુરસ્ત રહે છે.

૩. નેહી મધ તો. ૪ બાઝમની મીઠ તો. ૪
વશમોચન તો. ૨ કેસર ૦)૨
પીપરીમૂળ તો. ૧

આ દવાઓને ખાંડી મધમાં ચાટણુ બનાવવું. એ ચાટવાથી હૃદયસવાળાં બાલકોને ઘણુંજ ફાયદો થાય છે.

૪. અભિવીધની કળા તો. ૧ કાકીયા તો. ૧
સીંધાણુ તો. ૨ કીકામી તો. ૧
સચળ તો. ૧ ઉદ્ધવ તો. ૧
મરી તો. ૧ કાળીજીરી તો. ૧

આ બધી દવાઓને વાડી ચૂર્ણ જેવું કરી કુંવરપાકાના રસમાં અગર લીંબુના રસમાં લીંબુની રાખવું પછી એ ચૂર્ણ એ આનીઆર સુધી ગરમ પાણી સાથે અગર હાથ પાણી સાથે બાળકને આપવાથી પેટના રોગમાં અલગ નેવો ફાયદો થાય છે એ ચૂર્ણ જરૂર પડે તે પ્રમાણે બાલકોને પચવાડિક કે મળિના મુશી ચાલુ રાખવું. આ ચૂર્ણને મધમાં ચટાડવામાં પણ કંઈ અડચણ નથી.

૫. હરદા, બેડા, આંબળાં, ઘાણા તો. ૧
(સમભાગે મેણે મળી) તો. ૧ ૭૨ તો. ૧
લીંડી પીપર. તો. ૧ ગોપમી ૭૨ તો. ૧
વાવડી મ તો. ૨ હજાર તો. ૨

આ બધાનું ચૂર્ણ કરી મેળમાં અગર મધમાં મેળવી બાળકોને ચટાડવાથી ઘણું ફાયદો થાય છે, ગરમીના રોગમાં અલગ ફાયદો કરે છે.

૬. ઉટકડિના મળીયાં તો. ૨ નેહી મધ તો. ૨
સીસામણીનાં મળીયાં તો. ૨ લીમડાની છાલ તો. ૨
આવળનાં મળીયાં તો. ૨ આખાની છાલ તો. ૨
જાવળની છાલ તો. ૨

આ બધાને ખાંડી જૂકો કરી તેમાં સવગ તો. ૨. મીઠાવી ચૂર્ણ કરવું. આ ચૂર્ણ મધમાં ચાટવાથી રક્તિ વધારી નખમાં બાલકોને પ્રુષ્ટ બનાવે છે.

૭. હરદા, બેડા ને આંબળાં એ ત્રણે સરખે વળને તેમાં તેનો બારીક જૂકો કરવો, તેમાં સાકર તથા લી મેળવી બાળકોને ચટાડવાથી બાલકોને ઘણું ફાયદો થાય છે વળી ત્રીજાનું ચૂર્ણ લી અગર મધમાં ચટાડવાથી ઘણું ફાયદો થાય છે. આ ચાટણુ બધું નિર્દોષ છે. હાલ આપવાવાળુ અને બાલકોને ઝટ પુગી બધું તેવું છે

૮. પીપળાની પેપડી (પોકલાં ફળ) લાવી ધાવામાં સૂકવી તેનો બારીક જૂકો

કરી તેમાં જરા મરી મીલાવી મધ સાથે બાલકોને ચટાડવાથી બાળકો જલદીથી ખોતતા થાય છે. જે બાળકોની છત્ર અટકતી હોય તેને ચટાડવાથી મલેજ સારો ફાયદો થાય છે.

૯. પાતાળ છાંયડી તો. ૦૧	૫૪	તો. ૦૧
જેડીમધ તો. ૦૧	કેસર	તો. ૦૧
લીંડીપીપર તો. ૦૧		

આ બધાને ખાંડી ભૂંડા કરવે. ભૂંડાને બાદના રસમાં બીંજવનો. પછી તેને મધમાં ચાટણુ જેવું બનાવી રાખવું. આમાંથી ભેજે ચારચાર વાલ નેટલું બાળકોને ચટાડવાથી ઉંચ-રસની બીમારીમાંથી બચી જશે. જે બાલકને બરાવ થતો હોય તેને ચટાડવાથી બરાવજીવું અટકી-અબજા ફાયદો કરે છે. આ દવા ઉપર દૂધ પાતું જોઈએ.

૧૦. કાળાકાસ તો. ૧૦	મરી તો. ૧.
સીંધાકુણુ તો. ૨	મુઠ તો. ૧.

જેડીમધ તો. ૨.

જો બધાને ખાંડી તેમાં એક લીંડુનો રસ નાખવો. આમાં મધ થોડું બીંજાવી ચાટણુ જેવું બનાવવું. આ ચાટણુ બાળકોને પલ્લેજ સ્વાદિષ્ટ લાગે છે. ચાટણુથી તેઓને ખાવા ઉપર રુચી થાય છે. આટલું ખુશાસાનુંધ આવે છે બુખ ધુધાગ લાગે છે.

૧૧. ફલાવંશે કણખાર તો. ૧	ઝરોખાર તો. ૧
ફલાવેશી રટકડી તો. ૧	જવખાર તો. ૧

૧૫સાર તો. ૧

આ બધો વસ્તુઓ ૧૦ તોલા મધમાં મેજવી રાખવી અમર જીના મોળમાં મેળવી તેમાંથી વાલ અધો વાલ કે જે વાલ જરૂર પ્રમાણે બાળકોને ચટાડવાથી અને તેની ઉપર ગોમુતની ચમચી પાવાથી અમર ગોમુતના એ દવા મીલાવીને પાવાથી બાલકોના પેટના રોગો મટે છે. મતલબ કે લીંવર ઉપર, જરોથ ઉપર તથા પેટના બીજાં ઘણાં રોગો ઉપર એ દવાથી મલેજ ફાયદો થાય છે જે બાલકોનાં પેટ મોટાં મામરડી જેવાં રહેતાં હોય અને હાથ પગ દોરડી જેવાં રહેતાં હોય, તેવાં બાલકો માટે આ દવા ઘણીજ સરસ છે.

બાળકો માટે શરખત:-

સંતરાંનો રસ તો. ૫	એલચી તો. ૦૧
ધરાખનો રસ તો. ૫	કેસર તો. ૦૧
લીંડુનો રસ તો. ૨	

સાકર શેર એકની ચાસણી બનાવી આ મીઝે નાંખી સરખત બનાવવું. મરમીની રૂપમાં પાણીમાં નાંખી બાળકોને પાવાથી મલેજ ફાયદો થાય છે.

જે બાળકને રસ્તની કબજીયાત રહેતી હોય તેને પ્રમાણનો પ્રસક્ક અવરાળવાથી મલેજ

દાપદો ધાય છે. જે બાળકોતુ' લોહી તપેલું' રહેતું હોય તેવા બાળકોને આમળાતું ઘરખત પાવાથી અમર આજીવનો મુરબ્બે ખવરાવવાથી ધલોજ દાપદો ધાય છે. આ સિવાય બાળકો માટે તાલોજાની ભાજ્યતા રસતું ઘરખત તથા મૂળાના પાંદડાના રસતું ઘરખત અને બીજાં ધણી જાતનાં ફળોના રસતું શરખત બહુ હિપેયોગી ધઇ પડે છે.

૧. લી બાળની પાંકેલી લી બોળા શેર ૧ લાવી તેને ૧ કલાક આર શેર પાણીમાં બીજવવી. પછી તેને ચોળા નાંખવી આ પાણીને ગાળા મેલું ત્યારબાદ ઉકાળવું. તેમાંથી અરધી અરધ પાણી રહે ત્યારે તેમાં બે શેર સાકર નાંખી ઉકાળા ચાસણી બનાવવી તે ચાસણીના સીસા બરી લેવા. આ લી બોળાના રસતુ ઘરખત બાળકોને તદુરસ્તી આપવામાં ધલોજ સાફ છે બે ઘરખતની એક ચમચી લઇ તેમાં ત્રણ ચાર ચમચી જરૂર જોટલું પાણી મીલાવવું. તે ઘરખતનું લાંબો વખત બાળકોને મેલવ કરાવવાથી ધણી જાતના રોગો મરી જાય છે. બને તેમની તનદુરસ્તી પણ સારી રહે છે.

૨. લી બુનો રસ તો ૧૦ તેમાં પાણી શેર ૧ નાંખવું જરા ઉકળે એકમે સાકર શેર ૧ નાંખી ચાસણી કરી ઘરખત બનાવવું. તેની અંદર બા તોલો મરી તથા બા તોલો એલ્યોનો બૂરો નાખી ગાળા લઇ ચીલીમાં બરી રાખવું. તેમાંથી ચમચો બે ચમચી ઘરખત જરૂર જોટલું પાણી સાથે મેળવીને બાળકોને પાવાથી પિત્ત પ્રતિવાળા બાળકોને ધલોજ દાપદો ધાય છે. લી બાળમાં જે બાલકોને જલુ ગુમડા નીકળતા હોય તેવાં બાલકોને આ લી બુનું ઘરખત પાવાથી ધણી કંઈક કરે છે જોટલું નહિ પણ ગુમડા મટાડી, લોહીને સુધારે છે.

આયુનું દૂધ:

દૂધના જેવો ગોણિક અને અત્યંત ગુણવાળો એવો બીજો પદાર્થ નથી. દૂધ જે આ મુલ્યવોક્તુ' અમૂલ છે. સર્વ દૂધમાં માતું દૂધ એક છે અને માતું દૂધ ખૂટવું, ત્યાંથી આવના દૂધથી એક એવું બીજું કોઇ પણ દૂધ મળનાર નથી માતૃસની શક્તિ અને બળ વધારનાર આયના દૂધથી એક એવો બીજો કોઇ પદાર્થ ત્રિસુવનમાં નથી માતૃસને બાળકથી તે દદપણ સુધી હમ્મેશ જાવના દૂધની અત્યંત જરૂર છે. આયનું દૂધ સ્વાસ્થ્ય, રચિકર, સ્તિગ્ધ, બળકર, અતિપચ્ચ, કાનિકારક, શુદ્ધિ, પ્રેમ, મેધા, કષ્ટ વૃદ્ધિ, પ્રુષ્ટિ, વીર્ય, અને શક્તિ વધારનાર છે. આયનું દહીં સ્નાદ, બળ વધારનાર, રચિકારક, તેજસ્વી, શો બિન, પોષિક, મીઠું, આક્રમ, કઠુ છે. આયનું આખજુ શીતળ, ધાતુ વર્ધક, તેજ વર્ધક, વૃધ્ધ, મતિ વધારનાર, આદર, બળકર, બાળક અને વૃદ્ધને માટે જરૂ, રચિકર, મધુર, સુખકારક, આંખનું તેજ વધારનાર, પ્રુષ્ટિકારક છે. આયની છાશ જલશાગિ પ્રદોષ કરનાર છે. આયનું ધી રસ વખને અને પાક વખને સ્નાદ, શીત, ગુરુ, બલશાગિ પ્રદોષ કારક, સ્તિગ્ધ, સુખધિ, રસાપન, રચ્ય, નેત્ર્ય કાનિકારક, વૃધ્ધ અને મેધા, લાવણ્ય, તેજ તથા બળને આપવાવાળું, શુદ્ધિપ્રદ, મનુષ્યને દિનાર છે.

પાત્રસાહ્ય:**ખાન પાન.**

લેખક:—શ્રીશ્રુત સ્વામીજી શિવાનંદજી તથા પરમાનંદજી.

(૧૯૨૦ ના સપ્ટેમ્બર-ઓક્ટોબરના અંકથી સાલુ.)

૨૩. શકરપારા.

લોટ ધીમી સરખા બાને મેળવી, અગ્નિ ઉપર મૂકીને લાલ થતાં સુધી ચોકવો, લોટથી શરીર સાફર લઈ તેની ચામણી કરી, તે લોટ ચાસણીમાં નાંખી તેની અંદર લવંગ છંધાવવાની આદિ અસાધનો બૂઠા મેળવી તવેતાવતી ખૂબ ઠંણાવતું. પછી એક કથરાટમાં નાંખી ઠારી રેતું હોઈ પછી છરીથી ચોરસ કઠકા કરી લેવા. આ શકરપારા બારી અને મળસ્તંભ ને કીતકારી, પશુ કષ્ટકારક છે.

(પ્રકાર બીજો)—પલ્લના લોટમાં મોવણ નાંખી, લોટની મોટી શેટલી વણવી; તેના છરીથી નાના ચોરસ કઠકા કરી ધીમી તળાને ચાસણીમાં નાંખી થોડી વાર પછી કાઢી લેવા.

(પ્રકાર ત્રીજો)—આ રેશમાં સાફર અથવા ગોળના પાણીમાં લોટ બાંધી ઉપર પ્રમાણે કઠકા કરીને ધી અથવા તેલમાં તળા લેવામાં આવે છે.

૨૪. મઠકી.

મેઢા શેર-૨ લઈ, ધી શેર ના નાંખી, પાણીમાં આકારે લોટ બાંધી, આકારી પુરી જેવું વણી, ધીમાં તળા, ચાસણીમાં નાંખી કાઢી લેવું. આ મઠકી માત્ર પિત્ત નાશક, વીર્ય વર્ધક અને શ્વિકારક છે.

૨૫. સેવો.

મેઢાને દુધથી નરમ બાંધી મોટી ગોળા જેવા વાસણને ઉપર પાડી અગર તેા ખાસ સેવોના પાટીવા ઉપર અથવા સેવની મચીન (મન) માં અણી દોરા જેવી સેવ વણી લેવી. પછી તેને તડકામાં સૂકવી લેવી. અથાદે સેવ ફરવી હોય ત્યાંદે પ્રથમ ધીમાં અથવા તેા ખાલી કઠાઈમાં લાલ થાય ત્યાં સુધી રોકવી. (આ રેશમાં સેકવાનો દિવાળ નથી.) પછી ઉકળતા પાણીમાં નાંખી થોડીવાર પછી એક ચારણીમાં કાઢી લેવી. પછી તેમાં ધી, સાકર, દુધ (અથવા શ્વિ/પ્રમાણે) નાંખી ખાવી. આ સેવ બળદાષક, ઘટેલા ઢાઢંને સંધનાર, તૃષ્ણિકારક, શ્વિકારક, પિત્તનાશક છે. જો બાજતો પહેલાં રોકવામાં ન આવે તેા બારી, મળરાષક, પીડ લાવનાર, જઠરા મંદ કરનાર છે.

૨૬. કચોરી.

પ્રથમ પીડી લેવાર કરવી (જ્યારે જ્યારે “ પીડી ” શબ્દ આવે ત્યારે તેને આ

પ્રમાણે તેવાર કરવીઃ બ્યારની ધોઝેલી ફાતગ વગરની કાળને નીસા ઉપર ખૂબ વાદી તેની અંદર લીંગ, આદુ, પાણી, છારે વગેરે વાટેલો મસાલો નાખી તેવાર રાખવું.) બકના મેદામાં મોવણુ નાખી, સોટ બાંધી તેમાંથી આઘરે એક રૂપિયાભારનો લૂવો પૂરી નેવડો વણી, તેની અંદર ઉપરની પીઠી પાથરી, પાણું ગોળ કરી, સડળ વણી, ધી અથવા તેલમાં તળા લેવી. આ કચોરી જારી, રિનચ, રચિદારક, બળદારક, રવાડ, પિત્તદારક અને નેત્રાને દિતકારી છે. પણ તેલમાં તળેલી આખોને અદિતકારી છે.

૨૯. નિશાસત્તા.

(બકનું સત્વ-) બકને ત્રણ ચાર દીવસ પાણીમાં પલાળી કાચવતી ખૂબ મસળવો. તેથી તેના ફાતગાં છૂટાં પડશે પછી તેને લૂગડાથી ગળા કરવા દેવા. જ્યારે ધોળો ધોળો પદાર્થ નીચે બેસી જાય ત્યારે ઉપરથી પાણી નીતારી નાખી તેની અંદર બીજું પાણી નાખી કરવા દેવું. હવે પછી તે પાણી પણ ઠાઠી નાખવું. આ પ્રમાણે જ્યાં સુધી બકની ગાંધ (વાસ) માલુમ ન પડે ત્યાં સુધી પાણી નાખવું અને કાઠી નાખવું. વાસ દૂર થયા પછી તે ધોળા પદાર્થને સૂકવી નાખવો અને “ નિશાસત્તા ” અથવા બકનું સત્વ કહે છે. જેમ મેદાના પદાર્થો બને છે તેમ આના પણ બનાવાય છે.

૩૦. મસાલાની મઠદી.

મોવણુ નાખેલા મેદાના મોટાને આકરો બાંધી, તેમાં અલ્યો, છાર, લીંગ, આદુ, સંચળ આદિ મસાલા નાખી પૂરી નેવો વણી ધી અગર તેલમાં તળા દેવું. જ્યારે લામ યામ ત્યારે કાઠી દેવું. આ મઠદી સ્વાદિષ્ટ, રચિદર, કરનારક અને જઠરાગ્નિને પ્રદિપ્ત કરે છે.

૩૧. નાનખડાઈ.

મેદાં શેર ૧) થી શેર ૧) તથા દુધ શેર ૧, બેમાં કરી ખૂબ શીણવું, અને ખમીર યામ ત્યાં સુધી રહેવા દેવું. પછી ઘાળામાં કાગળ મૂકી ગોળ ગોળ લૂવા મૂકવા. તેને બીજા કાગળથી ઢાંકી બીજા ઘાળાથી ઢાંકી દેવું. ઉપર નીચે સળગતા કોષણા મુકવા. આઘરે દસ મીનીટમાં પાછા જશે. આ રજિકારક, બળકારક અને કરકારક છે.

૩૨. દેવડાં.

મેદાં શેર ૧ તથા ની શેર ૧ લઈ દુધથી બાંધી તેમજથી ગોળ ગોળ લૂવા કરી ઉપરથી જરા દબાવી, ઝીણાં ઝીણાં કાણાં પાડી, ધોમા તળા, આસણીમાં નાખી દેવાં. ઘોડી વાર પછી કાસવાં. આ સ્વાદુ, બળકારક અને કરકારક છે.

૩૩. લાપસી-(કંસાર.)

એક શેર પાણીના આમણમાં જડો બકનો મોવણુ દોષેલો સોટ શેર ૧ ચોરસ; તથા પછી તેમાં ગોળ શેર નાખવો. જ્યારે બ્રાહ્મ જાય ત્યારે નીચે ઉતારી થી શેર ૧ નાખી ખૂબ દબાવી લેવો. જમ્તી વખતે રચિ પ્રમાણે થી સારક લેવાં. કેટલીક જગ્યાએ ઇલાયચી લીંગ, તજ, ફરકે લોલો ગા, પિત્તા લોલા ૨, કફ લોલા ૨, બદામ લોલા ૫, એ પ્રમાણે મસાલો નાખવામાં આવે છે. આ કંસાર જારી, હૃદયકારક, વીર્ષ વર્ધક, ત્વચિકારક અને તાવ નાશક છે.

મુસલમાની વખતથી બનતા ઘઉં ના પદાર્થો.

આમાં ઘણા ભાગે ખમીરનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. માટે તેની વિધિ પ્રથમ લખવામાં આવે છે.

૩૨. ખમીર.

મેઢા શેર ૦૧, ખાકું દહીં તો ૧૧૧ વરીયાળી તો. ૦૧, આ બધાને મેળવી પાણીમાં લોટ બાંધી તેની ઉપર એક ગવચ કપડું લપેટી મરમ ગળ્યામાં રહેવા દેવું. જ્યારે કુલિને તૈયાર થાય છે ત્યારે તેને ખમીર કહે છે.

નાન એટલે રોટલી.

૧. (૨૩) નાને ચઝડી.

મેઢા શેર ૦૧, દુધ શેર ૦૧, બી તો. ૧૦, ખમીર તો. ૩, મીઠું તો. ૦૧. આ બધાને કણક માફક બાંધી દેવું. કુલે ત્યાં સુધી રાખી મુકવું. પછી તેમાંથી થોડું લઈ રોટલી વણવી. વણ્યા પછી તેને બે બાજુએ ચાર તોલા દહીં ચોપડી એક ઘાળામાં મુકી તેની ઉપર બીજી યાળી રાંછી નીચે કપડાં દોઢસા મુકવા. લાલ થાય ત્યારે ઉતારી લેવું આ રોટલી સ્વાદુ, ફોરી, રચિકારક અને બળદાયક હોય છે.

૨. (૩૪) નાને પનીરો.

મેઢા શેર ૨, બી શેર ૦૧, દુધ શે. ૧, મીઠું તો ૨૦, પનીર શેર ૧. બીલાવી કણક બાંધવી. ખમીર થાય ત્યારે પછી ઉપર પ્રમાણે રોટલીઓ કરી લેવી શુષ્ક ઉપર મુકવા. દહીં હુમકમાં બાંધી રાંછી મુકવું જ્યારે પાણી નીકળી જાય પછી દહીંને મુકવી નાખવું. આને પનીર કહે છે.

૩. (૩૫) નાને વાકરખાની.

મેઢા શેર ૧, બી શેર ૦૧, દુધ શેર ૨, મીઠું તો ૩, આ બધાની કણક બાંધી તેમાંથી થોડાની રોટલી વણી તવી ઉપર પડાવી જ્યારે અડધી પાછી જાય ત્યારે દુધના ઊંટા નાખી લાલ થતાં સુધી રોકવું. આ રોટલી સ્વાદિષ્ટ, દલકી, બળદાયક અને વાતનાશક હોય છે.

૪. (૩૬) નાને રોમની.

ખમીરો લોટ શેર ૨, બી શેર ૦૧, ફનીમલાઈ શેર ૦૧, દુધ શેર ૧ મેલાવો કણક બાંધી મીઠું તો ૩ નીચી ખમીર થાય ત્યાં સુધી રાખી રોટલીઓ પકાવી લેવી આ રોટલી રચિકારક, પચિકારક દલકી અને સ્વાદુ હોય છે.

૫. (૩૭) નાને મઝી.

મેઢા શેર ૧, બી શેર ૧, મીઠું તો. ૨, મેળવી પાણીમાં લોટ બાંધવો તેમાંથી બીજી રોટલીઓ વણી લેવી. એક રોટલી ઉપર બી ચોપડી નેના ઉપર વાટના ખારીક

પિસ્તા પાથરી તેના ઉપર બીજી રાટલી મુકી તેના ઉપર પિસ્તા તથા ધી ચોપડી, આ પ્રમાણે જેટલાં પડુ કરવાં હોય તેટલાં કરી તેન ઝાળાકાર કરી વણી લેવું પછી એક છાછ-રમાં ધી નાંખી લાલ યતા સુધી તળી નાખવું આ રાટલી સ્વાદુ, પ્રતિકારક, સંતેષાદ્ય વર્ધક, બારી અને રક્ષકારક હોય છે આ પ્રમાણે જે પ્રમાણે બરવાં હોય તે બરી સ્થાય છે.

૬. (૩૮) નાન કલ્પમા.

મેદો રો ૧, ધી રો ૧, મીકું તો. ૧, મેળવી આકરી કણક બાંધી તેમાંથી પાસેર પાસેરની બે રાટલી કરવી એક રાટલી રો ૦૧ ની કરી તેના છરીથી બે બે અંત્રાળના કકડા કરી ઉપરની પાસેરની એક રાટલી ઉપર તે રકડા મેદવી બીજી રાટલી તેના ઉપર મુકી તે બધાને બંને વજુવી. પછી એક છાછરમાં ધી નાંખી ધીથી અંત્રે લાલ યતા સુધી તળવી આ રાટલી પ્રતિકારક, બારી, રક્ષકારક, વાતનાયક, અને બાલેલાં ઘાડકાંને સાંધનાર છે.

૭-(૩૯) નાના દેલા.

મેદો રો ૧, પાકાં દેલાં રો. ૧, તથા ખાક, રો. ૧ લેવાં મેદાની કણક બાંધી તેમાંથી ચોકું લઈ રાટલી વણી, તેની અંદર કેળા અને ખાકનું પૂરણ નાખવું અને પૂરણ પોળાના આકર રાટલી વણી ધીમાં તળી દેવી આ રાટલી પ્રતિકારક, રક્ત ચિત્તનાયક, પ્રસરન દિતકારી અને રક્ષકારક છે. એજ પ્રમાણે જે પદાર્થનું પૂણ નાખવામા આવે તેવો શુભ થાય છે. જેમકે દૂધી નાખવાથી ક્ષમને દિતકારી છે. કુવરનું પાકું નાંખવાથી ઉદર રોમને દિતકારી છે.

૮-(૪૦) નાનકુલ્પમા.

મેદો રો ૧, ધી રો ૧, સાકર રો ૧, બદામ રો. ૦૧, પિસ્તા રો. ૦૧ આ બધાંની મુલખાળગમાં કણક બાંધી તેની અંદર કસ્તૂરી વાલ ૧ નાંખી નાનખટાઈ પ્રમાણે પકવવું. આ સ્વાદુ, વીર્યવર્ધક, પ્રતિકારક, કાન્તિવર્ધક, ઘરીરને ભકું કરનાર અને બારી છે.

૯-(૪૧) હલવેલ.

મેદો રો. ૧, ધી. રો ૦૧૧, સાકર રો ૧, અથ રો. ૦૧, કસ્તૂરી વાલ ૨, કેસર તો ૦૧, શુભાળગ રો ૦૧ આ બધાંને મેળવી કણક બાંધી અને ભકી રાટલી કરી ખૂબ રોજી ખાકી નાખી ઝીણી ચારણીથી ચાળી ધીમાં રોજી, સાકરની ચાસણી કરી, બદામ તો. ૫, પિસ્તા તો. ૫, ચારોળી તો. ૩, કંજાપચી તો ૦૧, લવીંગ તો ૦૧, ફાફ તો. ૪, મેળવી રોજી ચાપ એટલે ઉતારી લેવું. આ હલવે બારી, પ્રતિકારક, વીર્યવર્ધક, સ્વાદુ, ઘરીરને ભકું કરનાર, પિત્તકાગક અને વાન રક્ષ નાટક છે.

(આ ગ્રંથના ૩૦ માં ૪૫૪ ઉપર ચાલે-)

શીવળ ગૂંચળ.

રૂમાલ.

(શેમરૌક સ્કવેર).

લેખક: બહેનમી હયમતી માણેકલાલ દેસાઈ.

૧૫૫) સંકીર્ણ ચો

હાર ૧-૫૦ આના કરો.

ખીલ્લ બીલ્લ ચોખી દારખાં ૫૦) આના કરો.

હાર ૫-૯) આના ૪) પાસા ૧) આના ૪)
પાસા ૨૪) આના ૪) પાસા ૮) આના
૫) સામળી ફેરવોહાર ૯-૮) આના ૭) પાસા ૮) આના ૭)
પાસા ૬) આના ૭) પાસા ૨) આના
૭) પાસા ૫) આના ૧૦) પાસા ૭)
આના ૫) સામળી ફેરવોહાર ૭-૮) આના ૧૦) પાસા ૩) આના
૧૦) પાસા ૧) આનુ ૧૩) પાસા ૭)
આના ૧૩) પાસા ૭) આના ૧૦)
પાસા ૭) આના ૫) સામળી ફેરવોહાર ૮-૧૦) આના ૪) પાસા ૩) આના ૭)
પાસા ૧) આનુ ૧૧) પાસા ૧) આના
૧૩) પાસા ૧) આનુ ૭) પાસા ૩)
આના ૪) પાસા ૧૧) આના ૫) સા
મળી ફેરવોહાર ૬-૧૧) આના ૪) પાસા ૮) આના ૭)
પાસા ૧૪) આના ૭) પાસા ૧) આ
ના ૪) પાસા ૧) આનુ ૮) પાસા ૧૨)
આના ૫) સામળી ફેરવોહાર ૧૦-૧૦) આના ૧૦) પાસા ૨) આના
૭) પાસા ૧) આનુ ૧૩) પાસા ૬)
આના ૧૬) પાસા ૧) આનુ ૪) પાસા
૨) આના ૪) પાસા ૧) આના ૪)
પાસા ૧) આનુ ૭) પાસા ૧) આના
૫) સામળી ફેરવોહાર ૧૧-૫) આના ૧૦) પાસા ૧) આનુ ૭)
પાસા ૨) આના ૮) પાસા ૧) આનુ
૪) પાસા ૧) આનુ ૧૩) પાસા ૭)
આના ૧૩) પાસા ૧) આનુ ૧૦) પા
સા ૧) આનુ ૪) પાસા ૨) આના
૪) પાસા ૩) આના ૪) પાસા ૫)
આના ૫) સામળી ફેરવોહાર ૧૨ ૮) આના ૧૦) પાસા ૧) આનુ ૪)
પાસા ૨) આના ૪) પાસા ૩) આના
૭) પાસા ૨) આના ૭) પાસા ૬)
આના ૭) પાસા ૩) આના ૪) પાસા
૨) આના ૧૦) પાસા ૧) આનુ ૧૦)
પાસા ૫) આના ૫) સામળી ફેરવો.હાર ૧૩-૬) આના ૭) પાસા ૧) આનુ ૧૦)
પાસા ૨) આના ૪) પાસા ૧૮) આ
ના ૭) પાસા ૩) આના ૪) પાસા
૨) આના ૪) પાસા ૧) આનુ ૧૩)
૩) આના ૫) સામળી ફેરવો.હાર ૧૪-૭) આના ૧૦) પાસા ૨) ૪) પાસા
૨૨) આના ૪) પાસા ૩) આના ૧૦)
પાસા ૮) આના ૫) સામળી ફેરવો.હાર ૧૫-૩) આના ૧૬) પાસા ૫) આના ૪)
પાસા ૨૩) આના ૮) પાસા ૧) આનુ
૧૦) પાસા ૧) આનુ ૭) પાસા ૫)
આના ૫) સામળી ફેરવોહાર ૧૬-૮) આના ૧૦) પાસા ૧) આના ૧૦)
પાસા ૭) આના ૭) પાસા ૧૬) આના
૭) પાસા ૧) આના ૧૦) પાસા ૧)
આનુ ૪) પાસા ૧) આનુ ૧૦) પાસા
૪) આના ૫) સામળી ફેરવો,

छा० १७-१) आना ४) पासा ३) आना ४)
पासा ६) आना ४) पासा ८) आना
४) पासा ८) आना ४) पासा ५)
७) पासा १) आना १०) पासा ४)
आना ५) साक्षी देखे

छा० १८-५) आना ७) पासा १) आना ४)
पासा ७) आना ४) पासा ५) आना
१०) पासा ८) आना ४) पासा ४)
आना ४) पासा १) आना ४) पासा
६) आना ५) साक्षी देखे

छा० १९-८) आना ४) पासा २) आना ७)
पासा ४) आना ७) पासा ६) आना
७) पासा ५) आना ४) पासा ४) आना
४) पासा १२) आना ५) साक्षी देखे

छा० २०-८) आना ७) पासा २) आना ७)
पासा ७) आना ७) पासा १) आना
४) पासा ४) आना ४) पासा ५) आना
१०) पासा २) आना ४) पासा ८)
आना ५) साक्षी देखे

छा० २१-६) आना ४) पासा १) आना १०)
पासा ५) आना ४) पासा ४) आना
४) पासा ५) आना ४) पासा १) आना
४) पासा २) आना १०) पासा १)
आना १३) पासा ७) आना ५) साक्षी
देखे

छा० २२-७) आना १३) पासा १) आना ७) पासा
३) आना ४) पासा १) आना ४)
पासा ५) आना ४) पासा ४) आना
४) पासा ८) आना ४) पासा १०)
आना ५) साक्षी देखे

छा० २३-७) आना १०) पासा १) आना १०)
पासा ६) आना १०) पासा २) आना
४) पासा ३) आना ४) पासा ३) आना
४) पासा ३) आना ७) पासा ११)
आना ५) साक्षी देखे

छा० २४-७) आना १६) पासा १) आना १०)
पासा ४) आना ४) पासा २) आना
४) पासा २) आना ४) पासा ३) आना

४) पासा ५) आना १०) पासा १)
आना १०) पासा ७) आना ५) साक्षी
देखे.

छा० २५-८) आना ७) पासा १) आना ७) पासा
५) आना ४) पासा ४) आना ४)
पासा २) आना ४) पासा २) आना
४) पासा ८) आना १३) पासा ८)
आना ५) साक्षी देखे

छा० २६-६) आना ७) पासा १०) आना
४) पासा २) आना ७) पासा ६)
आना १०) पासा १५) आना ५)
साक्षी देखे

छा० २७-१६) आना ७) पासा ८) आना
७) पासा ३) आना ४) पासा १८)
आना ५) साक्षी देखे

छा० २८-१८) आना ७) पासा १) आना ४)
पासा १०) आना ४) पासा १६)
आना ५) साक्षी देखे

छा० २९-१२) आना ४) पासा ४) आना ४)
पासा २) आना १०) पासा १६)
आना ५) साक्षी देखे

छा० ३०-२०) आना १०) पासा ४) आना
१०) पासा २०) आना ५) साक्षी
देखे

छा० ३१-११ आना ७) पासा ३) आना ४)
पासा २३) आना ५) साक्षी देखे

छा० ३२-२३) आना ४) पासा २) आना ४)
पासा ५) आना ४) पासा १) आना
७) पासा १२) आना ४) साक्षी देखे

छा० ३३-१३) आना १०) पासा १) आना
७) पासा ४) आना ४) पासा १)
आना ४) पासा ३) आना ७) पासा
४) आना ४) पासा १४) आना ५)
साक्षी देखे

छा० ३४-१३) आना १०) पासा २) आना
४) पासा २) आना ४) पासा २)
८) पासा ४) आना १०) पासा १)

આનુ ૧૦) પાસા ૧૩) આના ૪)	હાલ ૪૦-૧૪) આના ૭) પાસા ૧) આનુ
સાક્ષી ફેરવે.	૪) પાસા ૪) આના ૪) પાસા ૩)
હાલ ૩૫-૧૪) આના ૭) પાસા ૧) આનુ	આના ૭) પાસા ૩૨) આના ૫)
૧૦) પાસા ૩) આના ૪) પાસા ૨)	સાક્ષી ફેરવે.
આના ૭) પાસા ૧) આનુ ૪) પાસા	હાલ ૪૧-૨૧) આના ૧૩) પાસા ૧) આનુ
૧) આનુ ૧૩) પાસા ૧૨) આના ૫)	૪) પાસા ૨૩) આના ૫) સાક્ષી
સાક્ષી ફેરવે.	ફેરવે.
હાલ ૩૬-૧૬) આના ૧૦) પાસા ૪) આના	હાલ ૪૨-૨૪) આના ૧૬) પાસા ૨૦) આના
૪) પાસા ૩) આના ૪) પાસા ૩)	૫) સાક્ષી ફેરવે.
આના ૧૦) પાસા ૧૬) આના ૫)	હાલ ૪૩-૨૫) આના ૪) પાસા ૨૫) આના
સાક્ષી ફેરવે.	૫) સાક્ષી ફેરવે.
હાલ ૩૭-૧૭) આના ૧૩) પાસા ૧) આનુ	હાલ ૪૪-૨૬) આના ૭) પાસા ૧) આનુ
૪) પાસા ૩) આના ૭) પાસા ૩)	૧૩) પાસા ૨૦) આના ૫) સાક્ષી
આના ૪) પાસા ૩) આના ૧૦)	ફેરવે.
પાસા ૬) આનુ ૭) પાસા ૧૪) આના	હાલ ૪૫-૨૦) આના ૧૩) પાસા ૧) આનુ
૫) સાક્ષી ફેરવે.	૧૦) પાસા ૨૨) આના ૫) સાક્ષી
હાલ ૩૮-૧૮) આના ૧૦) પાસા ૧) આનુ	ફેરવે.
૧૦) પાસા ૨) આના ૪) પાસા ૬)	હાલ ૪૬-૨૭) આના ૭) પાસા ૧) આના
આના ૧૦) પાસા ૨) આના ૧૦)	૭) પાસા ૨૧) આના ૫) સાક્ષી
પાસા ૧૩) આના ૫) સાક્ષી ફેરવે.	ફેરવે.
હાલ ૩૯-૧૯) આના ૪) પાસા ૧૨) આના	હાલ ૪૭-૨૫) આના ૪) પાસા ૨૪) આના
૪) પાસા ૩) આના ૭) પાસા ૧)	૫) સાક્ષી ફેરવે.
આનુ ૧૦) પાસા ૧૩) આના ૫)	હાલ ૪૮-૨૬) આના ૪) પાસા ૨૪) આના
સાક્ષી ફેરવે.	૫) સાક્ષી ફેરવે.

બાળકોની ઠવા.

(આ બાળકો પૃષ્ઠ ૨૧ થી ચાલે-)

૩ ગુલાબના ફૂલ તોલા ૧૦ તથા સુખડોનો વહેર અગર સુખડોનો બૂડો તો ૧૦ એ બન્નેને પાણી શેરની અદર બે દિવસ સુધી બીજવી રાખવી પછી તેને ઉકાળવું તેમા પાણી શેર ના રહે ત્યારે તેમા કાઠર શેર ૧ નાખીને ચાસણી બનાવવી. એ સરખા બાળકોને જરૂર પ્રમાણે ચમચી બે ચમચી પાણીમાં મેળવીને પાવાયો મળે. કાચરો ચાપ છે બાળકોની વાંદરસતી વધે છે-શાન્તિ વધે છે બોલીને સુધારે છે. જાડો સાથે આવે છે અને ગરમીની કડુમાં ધણીજ કડક આવે છે.

(સંપૂર્ણ.)

ગરીબ બાપડો પતિ !

લેખક શ્રીયુત્તમ અમલરાય શાહ.

હિન્દુ સંસારમાં પનિની પત્ની ધણી જોખમદારી બરેલી છે. એની દયા સુડી વચ્ચે સોપારી જેવી છે ! હિન્દુ સંસારમાં સાસુ વહુને બનતી રાજ આવે એ તો આશ્ચર્ય કુશભ-વદ્ (માફ કરજોઃ અપવાદો તો દરે જ) હિન્દુ બાપજી જોઈએ છીએ કે મોટે ભાગે બાપજી ત્યાં સાસુ વહુનો સ્નેહ કુતરા બિલાડાના સ્નેહ જેવો છે ! એમનો સખામ ધરી ધર્મના સંબંધ કરતાં ટોપ બીજી કોટિમાં મુજી રાખ એવો નથી. જ્યારે જોઈએ ત્યારે અને જ્યાં જોઈએ ત્યાં કલેશ પાપ ! બીજું કંઈ નહિ દુઃખાર્ય પતિનું ! આખો દિવસ ગદાવૈતકે કરવા છતાં જ એકાદ નજીવી જૂલને લીધે રક્ત સહીનાં બિલાડાજ તાણવાનું કામ કરનાર હિપરી અધિકારીઓના કડું ચબ્દો સંભળી સંભળીને, અવમાન સહી સહ યાઠવો પાઠ્યો એ બાપડો શાન્તિ મેળવવા ધેર આવતો હોય, ત્યાં તો વેમજેથી જ હાગારેણ સંભળવામાં આવે અને ઉમરા પર પગ મુક્તાની વારગાં જ અચ્છી રીતે એવું સ્વાગત થાય !

ધર એ સુખશાન્તિના નિધાનને જાહેર બાંધે તો કુશલેનનું મેલન થઈ પડેલું હોય અને પ્રયત્ન બદલાયળી જામેલી હોય ! ગરીબ બાપડો પતિ ! ઓરિસમાંથી બચ્ચોબચ્ચો આવી છુટકારાનો દમ બેચે, તે પ્લેસાં તો રૂઝિવાદો ન પામ જાય એ 'બાપડો' કોને કહે ?-શુ કહે ?-એક પાસે માતા, બીજી પાસે પત્ની ! એક તરફ યુગ ધર્મ ! બીજી તરફ પતિ તરીકેલું કલ્પન ! એને તો જાન્યે જરાબર એકે એને નવ માસ ઉદરમાં રાખ્યો, જન્મ આપ્યો, બીનથી સુકે સુવાડી પાણી પોથી ધણી ધણી રવાઈ તમામ કરી મોટો કર્યો બીજીએ એની સાથે પોતાનું જીવન જોડ્યું. માતા પિતા, બાઈ બાહુ, કુટુંબ કુળીયા, સ્નેહી સખાઈ, ધરખાર છોડી અજાણ્યા વારમાં વારો કર્યો કોણ અફે ને કોણ ખોટું ? કોને સાંભળે ? કોને કપોટો આપે ? કોના માનમાં મુકારો આપે ? એને અદ્ભુત ન્યાયાધીશનું કામ કરવાનું હોય છે, અને જો એણે મગજનું રમતોલપણ ખોઈ દીધું તો તો એના દુખનો આરાજ નહિ ! જગત અનન્તાયુગી છે કરવત જતીમે બહેર ને આવતાંમે બહેર ! જો ખાનુ હિપતાર્યે મે તો એનાપર 'માવડીયા'નું કલક મોટે છે અને વગર માને 'દયા રામ નથી' એવું સારિરિક મળે છે ! કેટલાકે 'રો મ્હોડામ્હોડા' કહી જવાની પજુ મીખી મરાવે છે કે " બાપડો મોટો થયો પળ્ય કંઈ જ નથી

જતો નથી મા આગળ કાંઈ ચાલતું નથી ! ” અને—હવે જો ઘેરીને પણ સે તો એના પર ‘ વહી ગયા ’ નો આરોપ આવે છે “ જાયસા ” તું પ્રમાણપત્ર મળે છે અને “ રાંડના પગે છુપરા બંધાવી નચાવ અને તું તળચો વગાર, ” એવી ભાસામણ કરવામાં આવે છે ! બેમાંથી કોઈનોય પણ ન લાંધી કે જોઈ હો તમાસો, ફોતોના ફાળકા ! કોઈ મોટું મન કરી ગમ ચારતું નથી ફુનીઆના ટપલા ખાઈ ખાઈ મોટી થયેલ અને ફોણે હજુ કશુંય જોયું નથી એવી નાજાન—એ બે સ્ત્રીઓ વચ્ચે કરો કરક પડતો જણાતો નથી કમનસીબી પતિની ! Lot alone પોલીસી (“ હોતા હોય સો હોતે હો ! ” એ નીતિ—)ના અમલ કરવા જતાં એને બે પાસનાં યુધ્ધાં ! એક આમથી લાંબે તો બીજી તેમથી લીંબે પોતે જાણે ‘ ટંગ ઓફ વોર ’ (ખેડતાણ) તું ડોરડું ! તટસ્થપણું જાળવવા જતાં એની દશ બેજીવમની ગામા મદામુદમાં થઈ હતી તેથીવે છુટી થઈ જાય છે ! આ ધર્મસંકટગાંધી બચવાનો કોઈ ઉપાય ? જતાડશે કોઈ એની યુક્તિ કે સાપ પર છતાં લાડી ન બાંને ! આ ખેડતાણની દશમાં શું કરવું એ કોઈ કહેશે ? એક બીજી કલાજ તરીકે બાંધે પતિએને ન્યાયરાજ્યનું શિક્ષણ ફરજિયાત આપવામાં ન આવે ?

પાકશાસ્ત્ર.

(આ અઠના ૨૫ આ પૃથ્વી ચાલુ)

૧૦—(૪૨) બદામી સફરપારા.

મોટા રો ૧, થી રો. ૦, બામના મોળા રો ૦, સાકર રો. ૧, દુધની ખસાઈ રો. ૦, દુધ રો ૧, બધાને મેળવી કણક બાધી રોટલી વણી સફરપારા જેવા કકડા કરી ધીમાં તળી ચાસણીમાં નાંખી ચોડીવાર પછી ઠાંડી લેવા આ પોલિક, પુલિકારક, સ્વાદુ, વીર્ય વર્ધક, અને જળ આપનાર છે

૧૧—(૪૩) શુશુલા કેરી

મોટા રો. ૧, થી રો. ૧, સાકર રો. ૦, કેરીની રસ રો ૧, તજ તે. ૦, ઇલાચની તે. ૦, બધાને મેળવી માલપૂવા પ્રમાણે તળી લેવું આ બળકારક, હૃદયને દિન-કારી, વીર્યવર્ધક છે

૧૩—(૪૪) ફાલુદા

નસાસતા રો ૧, દુધ રો ૪, પાણી રો ૨, મેળવી એક વાસણમાં નાંખી પકવવું અને તલેતાથી ઢાંકવું બ્યારે મધ જેવું જાડું થાય ત્યારે ઉતારી લેવું એક મોટા વાસ-ણમાં પાણી બરી તેની ઉપર ચારણી મુકી તેમાં ચોક્ક શેડું નાંખનાં જવું ચારણીમાંથી પાણીમાં રવા જેવું પડશે અને જામતું જશે પછી પાણીમાંથી ઠાંડી ચૂંચિ પ્રમાણે સાકરના સરખતમાં નાંખી બરફ શુદ્ધાજળ મેળવી ચમચા લતી ખાવું. ગરમી પિત્તને શાન્ત કરતા, હૃદય આપનાર, ઉનાળાની સખત લૂમાં હીલકારી, પ્રમેદને મટાડનાર અને કફકારક છે

(અપૂર્ણ.)

“ એ વર આવ્યે શું અજવાળારે-? ”

લેખક: શ્રીચુત વાસુદેવ મૂળશંકર દ્વિવેદી.

• (સીમડીએ કેમ જયો વરરાજ એ રાગ)

હાલે હી આવન્તા ચડવારે વરરાજ,
નેજે જોયે થી બમ્બર મૂખરી !
આંખે અમાવાસ્યા ચંદ્ર પ્રકાસ્યા,
વાયા વદો રી રી બોખરી !—

૧.

ગજાધાં શો ગાત્રો ને માયે છે વળાયાં,
વળાયાં પડ્યાં છે અંગે અંગમાં;
ઘડી ને નાકનો સગમ કરતાં,
ઘોડુ મલાવો રડા રમમાં !—

૨.

• ઘોડવીએ કેમ ચડી વરરાજ ?
ઘોડલીએ ચડતા અંજો મુજરો,
ઝમરે મગીયાના વાયા વરરાજ,
આયમના બાણ સરખા શોખરો !—

૩.

ખાડ મથુ કે છુરી એ કાગની ?
વરમાળા કે એ જળી કાગની ?
પરણીને શુ રજે રજાવરો ?
કતલ કર્યો શુ કુણી કેળતી !

૪.

આવડ્યાં તાં વલખાં વરરાજ ?
જાને જાનમરિ લાડી લાવવા,
રતને કાં લોડા સાથે જડાવો છો ?
કુણાં દેડના હીર ખાળવા !

૫.

કુલવાડીને પોપત્તા પાણી,—
માળા તુજ કાપા-ફે છે નહિ !
કેણી ઠંજી તું શાને કરાવે ?
સગતની હોળા પ્રમતી રે અહિં !

૬.

આસા બરી આ રાકડી મૂગલી—
મુગજળ-આગે રણમાં રાજગો ?
આયમના બાણ સાથે ખીલતાં કમળનો,
મગમ દરી શુ પાપ વેદારો ?

૭.

પરમાર્ય ન્હોતો ?-કે રાખમાં રેડ્યા !

૧ પૈસાના પોટલા આ કોડમાં !

યમપુરીના યાત્રાળુ વર હે—

ત્હાંકે બગાડી યમનું યાજમાન.

૮.

આવે આવેરે યમ દેવનો નહ,

યેરાયેસો ચંદ, વિવા' કેરી વરસી !

એ વર આવેરે શું અભવાળા રે ?

૫.

ધડી ગમ્મત !

૧.

વારે વારે વાણીએ ને સાત વાર સોળી,

ત્રણ વાર દસાદિ ને એક વાર હેળી !

૧. વાણીઆની કુસમેથી આપણે કોડ જીલ વેચાણી લાવીએ ને વારે વારે (વખતે વખત) તે યાજી આપી જલ્લાલીએ, તેા જેલસી રેજા આપણે બદલાવીએ, તેટલી વખત-દસ રેજા, મૂળ વખતમાં તે જીલ સોજી ન થતી નય ! કારણ કે તે એની માલાજીથી તેાને કે આપણને એણે ન મળે.

૨. જમે તેડ ચોખ્ખું કોનું લઈએ આપણે જોરેણું કરાવ્યું દોડ પછુ રેડી ખાંચ સાત વાર બાજ તેડ ધઈ તેા ફર વખત મોની બદલી કાંઈ ને કાંઈ કોનું કદાહીન થેતો નય અને જીલ ધાતુને ભેજ કરતો નય એટલે ઉપરે અદર નામનું ન સોનું રહે !

૩. યાંલા પીઠળનું વાસણ આપણે કંચા ચાને ઘેર ફરસવ કરાવવાને મેહલોએ ને એમ બે ત્રણ વાર થાય ચોટી તે નક્કમાં જેણે ધઈ રહે !

૪. અને રસ્તામાં (કે ઘરમાં) આપણને કાપી (ચોર અથવા લુકાચો) મળી વળી, નો તેા યાજી આપણે કાઢ સલાજવાની ફિકર ન રહે !-પાસે રહે શું તે સલાજી ?

૨.

એકાદમે સંસાર રચે, કારે મહારેવજ

મળવા આવેલા, રહેમને પોડીયા (નન્દી) ત્યાં ઉમેા હતો તેથી કાંઈ સાબરી આવતા કાઢારેવ-જીએ રહેને મળુ, "ભાઈ, જા સંસારમાં જીવે ત્યાંના લોભને આટલું વરદાન આપી આવેને કે તેઓ મદિનામાં ફત બે દિવસ ખાશે તેા ત્રણ મેમનું જીવન ચાલશે " પોડીયાણ " હુ-હુ " કરવા યુનમાં ને યુનમાં નવો રમેલી દુનિયામાં આવી પડેઆ અને લોભને ફરમાવ્યું કે "હમેા મદિનામાં બે દિવસ નહિ ખાએ, તેાપણુ તમારું જીવન ચાલશે ! " સંસારના મનુષ્યો તેા જિવારા મકરાને કાપાળને ખાવેતા કરવા લાગ્યા કે " હે સજવાન, અમારે અઢાલીસ દિવસ તેા કુ-નવાન માટે મદેનત કરવાની રહી, તેા કુપા કરીને કાંઈ મદદ આપેા અમે એટલા કેમ કરીને સહી રાજીશું ? " કાઢારેવને મનુષ્યોની દયા આવી અને પોડીયાણી બાલથી ને વળજ યથેા દતો તે નેક રહેમને જનુ કોષ આજી નન્દીને લેમણે મળુ.

૨. રે મર્ધ પોડીયા ! ત્હારી ન જાણી આજા સંસારમાં જીવ નિર્વાહનું કુખ અવ્યત વણી યમનું છે તેા ત્હને આજા કરવામાં આવે છે કે ત્હારે પુત્રોપર જનમ લાકને મનુષ્યોને તે કાર્યમાં મદદ કરવી " -અને આને પૂજા નન્દીજી બજાને અવતાર મારણુ કરીને લજ, ગાહું જેવાને સ-આજી વાઢી કરી રહ્યા છે !

વિમલરાય કલ્યાણગાયકેમાઈ

સમય તરંગ.

જાણવા યોગ્ય.

૧૦

સ્નેહદર્શના પરિસ્તાર નવરસ વરદથી
ને વાપરે અટવાઈ દમણા પ્રાંત થયા છે, તે
પરથી નજીવ છે કે-૧૯૧૬ માં પાઉસાંકાઈ
પણ વર્ષ કરતાં સખની સખ્યા (૪૪૧૩૭)
વધારે હતી. આ સાક્ષ્ય ૧૯૧૮ ના કરતા
૧૯૦૮ વધારે એટલે પરખા દવા અને પ્રાથમિક
ફેર વર્ષની સમાસરી કરતા ૧૧૪૭૦ વધારે દવા
સંપ્રદાય અને સખ્યા.

સખ્યા	પ્રવર્તની ઉમર
૫	૧૧ વર્ષ
૧૧૧	૧૭ વર્ષ
૩૧૬	૧૮ વર્ષ
૧૧૧	૧૯ વર્ષ

આ રીતે જોતા ૧૧૦૫ પ્રવર્તના વીસ વર્ષ
ની અંદાજના સખ થયા હતાં જેમના પૈકી ૨૧
નજીવિપણથી સંપૂર્ણ પરખા દવા. (જાણીત
સખ કરનાર પ્રવર્ત ૩૦ વર્ષ અને તે ઉપરની
ઉમરના હતા)

સહુથી રજા વિદ્યુર જેણે ફરીથી સખ કર્યું
તે દર વર્ષની ઉમરનો હતો અને સહુથી રજા
કરનાર ને આખી જીંદગીમાં આજ સુધી
પરખા નોનો તેણે સખ કર્યું ત્યારે તે જા
ર્જનો હતો.

સીએલ. વય અને સખ્યા.

સખ્યા	સીની ઉમર
૨	૧૫ વર્ષ
૪૯	૧૧ "
૩૦૪	૧૭ "
૧૦૫૧	૧૮ "
૧૮૨૬	૧૯ "

આ રીતે જોતા ૪૧૨૭ જાણીતો વય

વર્ષની વધાર સખ કર્યું હતું (જાણીત સખ
કરનાર સીએલ. વીસ વર્ષ અને તે ઉપરની હતી)

સહુથી રજા કન્યા કુમારિ, જેણે આખી
જીંદગીમાં આજ સુધી સખ કર્યું નહોતું તે
ઉપર વર્ષની હતી.

સાદુથી રજા વયની વિવચાએ એમણે આ
સાલ દરમિયાન ફરીથી સખ કર્યું જેઓની ઉમર
નીચે પ્રમાણે હતી.

૪ વિવચા ૭૧ વર્ષની ઉમરની હતી.

૧	૭૨	"	"
૨	૭૫	"	"
૩	૭૭	"	"

૨.
હાલ સંકેતમાં, સહુથી વધારે સાવચેતી
સખ્યા છતાં, રરતાઓના થતા આરમ્ભનોની
પણ બારે સખસરો આવેછે તેથી જ્યાં આવા
જનાવો અટકાવવાને કારણે પ્રવાસ કરવા ખાસ
મંડળ રજાપત્રમાં આવ્યું છે, જેનું નામ 'સેફ્ટી
ફર્સ્ટ' (સહુથી પ્રથમ સદાસલામતી) છે આ
આરમ્ભનોની સખ્યા કેટલી ઓછી છે, તે
નીમિત્તે આજાપણથી જાણીતો (૧૯૨૦ ની
સાક્ષ્ય આજા નવ સદિનાના છે.)

સાલ આજસો મરણ આજસો અવધક
પામ્યા તેની તેની મિલકતને

સખ્યા	કુટુંબ
૧૯૧૪	૪૧૧
૧૯૧૫	૫૭૮
૧૯૧૬	૫૭૭
૧૯૧૭	૪૨૯
૧૯૧૮	૪૬૦
૧૯૧૯	૪૮૦
૧૯૨૦	૪૮૭

૫૦૧૬

એ મહાગની સેવાનુ શુભ પરિણામ આ
રીતે દેખાઈ છે ૧૬૧૮ તથા ૧૬૨૦ ના આંક
કાના વધારાનું કારણ સ્વદેશ પછી અનુસમાનની
અમ અને અસ્તવ્યસ્તા રિયતિ છે

૩.

દરેક કિન્નીની સરેરાશ આવક સરકાર
વરદથી ૧૮૮૦ માં રૂ. ૨૭ અને ૧૯૦૧ માં
રૂ. ૩૦ ગણાઈ હતી, તેમ રીતે દ્વિગુણ મેળ

ભલા ભલી દુનિયાં !

ધયકાઓ ! નાહિં મત ના ધરો !

જુલાન માણસોના ન આ જમાનો કે એમ
સામળી સમિતીને કારણતા નહિ. અવાર વાર
કાને પડે છે કે જુલાન માણસો વધુ કામ કરે છે ને
કરતા આવ્યા છે. પણ તેથી કાંઈ એમ સાબીત
નથી થઈ કે વધુ જનો મોટામાં મોટા કામ કર
વાને પણ નાલાયક છે અપવાદો ખાસ કરાને ભરો
તો જણારો કે રાજદ્વારો દાદાવાલોમાં, બહાર
વલોખમાં, વિદ્યાદુનર અને સાહિત્યના ક્ષેત્રોમાં,
જુલાન નહિ પણ અમિદ વળતા માણસોજ
આશિવાન હોય છે એ કામાં દુરિય, માલોમાં
જુલો, મોટા રાજાઓમાં મોટો, જ્ઞાની મોટી
પેટીઓ અને કુશળતામાં જુલો જ્યાં જોયો ત્યાં
જુલાનિકાનો સુમળ છતાં સુમળ તો થયોજા
ઓનાન હાથમાં હોય છે ! વિદ્યોનોના વર્તમા
પણ એમજ છે

હાલેને 'એનિલિન ઓઈ રાશીડ' નામનું
મહાન પુસ્તક ૫૦ મે વર્ષે લખ્યું હતું.
હુંબર્ટફેન્સરે 'મિન્સપ્સ એ ક્વિસ્ટો
હોલ' નામનું વિદ્વાનપૂર્ણ પુસ્તક ૫૨ મે વર્ષે
અને 'અસ્ટિસ' નામનું સમગ્ર ૩૫ ૭૨
મે વર્ષે લખ્યું હતું. લેખકે નામના જન્મ ૧૮૬૬
સંજીવ સાચાનું ઉત્પત્તિનું કામ ૫૦ વર્ષ પછી
તૈયાર થયું હતું અને 'હેલુ' પારિશિલ નામનું
સર્વોત્તમ સંગીત તો હતું ૧૪ મે વર્ષે
રચ્યું હતું હેયરન નામના બીજા સંગીત શા
સ્ત્રીએ પોતાની ડોર્મિસ સંગીતમાં વિખ્યાત
'કિમિસન' ૩૭ મે વર્ષે અને 'સીન્સ' ૪૦

મે જોતા હાલ રૂ. ૫૦ નજીક કામ, એમ
મહેશ્વરી મનીએ લખાણું હતું પણ તેણે
લખેલું હતું કે આ આકાશ ખરા નથી માત્ર
સરસરી આવકમાં યથેશ દેરકારના અનુમાન
ઉપરથી મેળવેલા છે (રૂપિયાની જગતના બધા
પાસે જામરામ મોટેલી કિમતને લીધેલ આ આકાશ
વધવા હોય એમ પણ કહી કામ ૨૫ અઢાના
દાતામાં નવસેલએ તથા ફોર્મોસ થાન્ડ કોટે ફક્ત
૩ ૨૦ ની આવક માયા દીક આકી હતી !)

૪૫ વર્ષની ઉમ્મર લગભગ લખ્યા હતાં. જર્મન
નીના મદાનિ બેટેએ ૧૫ વર્ષની વય પછી
પોતાનું ઉત્તમ કાર્ય આરંભ્યું હતું અને જીવન
સર્વોત્તમ પુસ્તક 'ફોરનો બીએ કાલ' તો
તેણે ૮૦ માં વર્ષમાં લખ્યું હતું. ડાહ્યાજી
અમેરિકા ખ. પોતાની ૧૫ વર્ષની ઉમ્મરે સોપી
મહાકાવ્ય લખે ! એક જાનનાર
દેશદેશની સ્ત્રીઓમાં જુદી જુદી ફેરો !

જાપાની સ્ત્રીએ પોતાના કામને કોનેસી
સ્વતંત્ર પ્રમુખસ્તરી માને છે

ક્રીતલાની વ્યવસ્થામાં પોતાનો મહેસ
પણી અને કુટુંબ રવધર્મો માન સમજે છે

તુર્કી જાનુઆરીમાં કાલ વાળવાળી સ્ત્રી ખૂ
બસુરત મણાય છે

કીની મુંબરીઓ લાલ વાળવાળી સ્ત્રીને
બદસ્તરત સમજે છે

ચીનાઈ મદિલાઓ પોતાની આંખ ન્હાની
જોઈ હોય તો તેને ખુલ્લુમુની માને છે, તેથી
તેઓ પોતાના લવા, તોડી નાખે છે

આફ્રિકાની અમળા ન્હાની આખ, ભાગ
ઓ કાનુ અને ચપટુ નાક, તથા ચાલત
કાળી આંખવાળી સ્ત્રીને સર્વજન મુંડા માને છે

પેરુ દેશની મારીઓ પોતાના નામના સો
નાની બધી ચીરી (વાળો) પહેરે છે, અને જે
સ્ત્રીએ ધણી મોટાએ ઓઢાદાર તથા વધારે લાજવન
નામે દોઢા, તે વધારે દાઢી પાડી પહેરે છે

લીનની પત્નિના શ્રમણીએ પોતાનાં મરણ
કપર એ નવનું સૌનેશો અપના રૂપેરી જન્મવડી
પણી ટાપીમાં રાખે છે

વિચિત્ર મઠાને:

મોઢા ખાતે એ જન્મજન્મ જેવું દેવળ છે
એ દેવળ માણસની ખોપરી અને દાઢા વચ્ચેનું
જનાવેલું છે એ દેવાલય મોઢાને ઘેરો કાષ્ઠવામાં
આવેલો, હારે મરણ પાપેલા દદાવૈવાના દાઢા
ખોપરીએ વડે જનાવવામાં આવ્યું હશે

અ બેજાલ સપરામબાઈ દેસાઈ
નેરવેના જર્જન શહેરમાં એ વિચિત્ર બા
ધર્મી દેવળ આવેલું છે, તે હલતે (બહે લખો)
કથળે રાત્ર, દહાં અને પાણીમાં મેળવ્યા વિનાનો
ચુનો એ વડે તેપાર મેળો માપાતું બમિતુ છે
આ દેવળમાં ૧૦૦૦ માણસ બેસી રહે છે;

એક વાંચનાર

રમેલ સન્દેશની છુપી બાપા

સુરેષના રોમાં પ્રેમી નવો પરસ્પર હોય
સન્દેશ મેણે છે તેડું મેડું શાસ્ત્ર છે
તાખમાં લરીકે—

(૧) એક સ્ત્રી અથવા પુરુષ બીજને કાળજી
તમે અને તેના કપર સત્તામાવાળા બાગમાં

જમણા હાથે કપર ખૂંતે-ટિકેટ આપી મેડો,
તો તેનો અર્થ એવા થાય છે કે લખનાર
ખૂંતે છે કે “તમને મેડને મ્હાલો મેડો”

(૨) હવે એ જવાબ લખનારને એ પ્રશ્નને
કતર દશરમાં આપેલો હોય તો તેણે પોતાના
કાળજીના સત્તામાવાળા બાગમાં બીજે હાથે
કપરે ખૂંતે ટિકેટ ઉઘો મેડાની. તેનો અ-
ર્થ એમ થશે કે “હા. હું તમને મેડાલું”

એજ રીતે દુહોની પણ ભાષા છે અમુક
ફલ પ્રેક્ષકથી અમુક અર્થ થાય અથવા અમુક
અર્થ સમજાય.

B.

૬૧ વર્ષની સુવર્ણ —

મિત્રિસ એફ હબ્સ્ટુ હેઈમ નામની
૭૩૧ બાતુ જેને દમણા અપનુભવી સ્ત્રી મોઢા
શ્રમનાર મેડન ની પ્રમુખ નીમવામાં આવી
છે, તેડું થય દાહ ૬૧ વર્ષનું છે અને તે ૫૦ મે
વર્ષે મોઢા (મેડન) રમતાં શીખી હતી
તથા દાહ પછી સાશે રીતે રમે છે। આ મહત્ત્વમાં
સભાસદ થયા માટે એના નિવન છે એ બાબમાં
બાળ ૫૦ વર્ષની જન્મ રજીની હોય નેહાયે।

(મળેલું)

હું કુવારો કેમ રહ્યો છું ?

પિત્રિના એક પત્રે કુવાર પ્રાર્થને લેખે
કુવાર રહેવાનું કેમ પસંદ કરે છે, એ પૂછતાં-
સત્તામાજી જવાબો મળ્યા હતા, તેમાંથી કોય
નમૂનેલ છે

રાંદેરી—પણવા માટે જી સાથે મિત્ર મ
વામાં જણાવવા લાયક છે તેના કાલ પૈસા
અપનામાં વધારે મુજ સમાવણ છે।

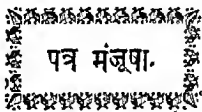
જકીલ—મને ધધામાંથી બિલકૂલ પુરસદ
નથી ને કુસાફરીને ચોખ છે નવરસો મળે છે
કે તરવ બેઠ (દેહી) હાથમાં લાખે પ્રવાસ
માટે નીમી પડે છે જી હોય તો નાદા મા

વાકૂટ માવે ને જસના બન્નીબાનામાં ગોપાલ
રહેવા ફક્ત પાડે।

બધાપારી—હું દેશ રહાઈ જા ગાળું છું
ને સંવિધારે કાલ નક છે ને કમાણીના પૈસાનું
કું મ છે તેનું જસ મેડને કાલ પૂજાર ન ના
નેહાયે મહાતા પૈસા અને મહાતા સમકનો કું
રજવત રીતે વાપર કરવા મહાતા છે બૈરી હોય
મે તેનો કપર લગાવ માટે।

દુકાનદાર—મહારી બાળા જેવી સમજા
ગાળ પછી રડી આપી રાંક એમ છે નહિં.
મહારી બાળા લાંબ લગાવને મેડને જમાડી મહારી
છે હવે બીજી સ્ત્રીનું શોજ મેડને ના મળે।

(આ રાજા પુષ્પ ૪૦ કપર વાટ)

પત્ર મંજૂષા.

વૈદ્યક-વિજ્ઞાન સંબંધી સરળ માહિતી.

સુન્દરી સુબોધના માનવન્ત અધિપતિ સાહેબ,

તારી દેવાની કે કોઈપણોથી કેટલાક નવા અમામના પ્રયોગ મર્યાવાની જરૂર છે. પણ હેમાં મુશ્કેલી એ છે કે તેમાંની કોઈ કોઈ જાળન-અગર કોઈ કોઈ અપ્પો-સેકલ-જાળની રીત પ્રમાણે પ્રુક્ષા દેખાતા હોય ત્હેવા લખવા પડે છે એમ લખ્યા વિના તે તે પૂરા સમજતા નથી. જેમકે જીવાન બાલોને માખણોએ કેટલીક સ્વનાઓ આપવી જોઈએ, તે એક પ્રકારની ખોટી ટરમને લીધે તેઓ આપી શકતાં નથી કોઓના કેટલાક અંદરના (શુદ્ધ) બામનાં દરેક સંબંધી છૂટથી વિવેચન કરતાં સક્રિય લાગે છે. એ દિવાલ સારી સંનતિ ક્રિત્તમ કરવાની બાળનમાં જે લેખો લખાય, તેમાં કેટલીક વધારે પડતી ખુશી દેખાતી વાનો લખવી પડે છે. આવી આવી ધણી જાળતો છે, તે દિવાલ અનુક્રમ મુજબનું અલ્પઅર્થ-કો અને પ્રયોગ મંનથિ-પાળવાની બાળનમાં પણ કેટલીક ખુશી સ્વનાઓ આપવાની જરૂર પડે છે અને વાઝીયાપણું અટકાવવાની બાળનમાં પણ દવાઓ ઉપરાંત કેટલીક ખાનગી સ્વનાઓ આપવા જવા હોય છે એ ત્રીજી વાતો યુરોપ-અમેરિકાના દેશોમાં બહુ છૂટથી કહેવાય છે. તેમજ આપણા જૂના વેદક શાસ્ત્રમાં પણ જરાપણુ સક્રિય વિના કોઈ અંગ-ત્રની જાળતો બહુ ૨૫૪ ૨૫૫ કહેવી છે પણ અમેરિકાની વાત એ છે કે કાલમાં આવી અંગત્રની જાળતો લખવામાં પણ પણી સક્રિય રાખવો પડે છે અને તેમ છતાં જે કોઈ એવી જાળત પ્રુક્ષા ૨૫૫ કહેવાય તો જાણે કોઈ અંદરો અને યજ જતો હોય, એમ કેટલાક કોઈએ ખાતી શે છે. તેથી પરિણામ એ થાય છે કે જે વાત પ્રબલ્યે બહુ ૨૫૪ ૨૫૫ જાણવી જોઈએ ત્હેવી વાતો પણ અંભારામાં રહી જાય છે, એટલુંજ નહિ પણ કારણ પ્રકૃતિ, જતાં સંધ્યેએ, એવી જાળતો ઉપર દાંડે પીછોડો કરવો પડે છે. તેથી ખરાબી એ થાય છે કે જેને સંતાન થઈ ઠીકે તેમ હોય, તેનું પણ વાંઝીયાપણું મરતું નથી, જેના રાગ મગી થીકે ત્હેવા હોય ત્હેવી કોઓના રાગ પણ મરતા નથી અને અનીલિના જે અધધી જીવાન/ખાખોડો તેમજ કુદ્ધીજનો આગમ જે વાતો કહેવી જોઈએ અને કહેવાતી નથી, તે વાતો ન કહેવાથી ઉઘટી જીનિતિ અને દરેકો વધે છે. ત્હેવો જાળતો મર્યાદામાં-જરૂર અને તેટલું-રહીને લખાય તો તે દબે લેખએ સદન કરી લેવાની ટેવ પાડવી જોઈએ એટલુંજ નહિ પણ એવી જાળત મરતવના સેખે ને ને આવકારતાવક ગણવા જોઈએ અપણી સમાજમાં એ માટે એવા પ્રકારની શેકવાગણી દેવાવવી જોઈએ, આપણી કોઓએ એવી જાળત સેખે માટે આગળથી કરવી જોઈએ તથા આપણા વિદ્યાર્ને અને ગૃહસ્થોએ એવી જાળત સેખેથી દર સપ્તી બાઝ્યા નહિ કરતાં હેવી જરૂર સ્વીકા-

રવી જોઈએ આવી જાણતો પ્રકટ કરવા માટે હું આપને વિનવિ કરું છું અને આશા રાખું છું કે આપના સોકમિય સુન્દરી સુખોધમાં તેવાં લખાણુ દાખવ કરવા મહેત્તાની કરશેછ અને તે માટે જે કોઈ સન્માન સ્ત્રી પુરસ્કૃતિ બજાવવા લાયક અભિપ્રાય આવે, તે તે પણ આપના પત્રમાં લખવા કૃપા કરશેછ

અમદાવાદ.

તા. ૩૦-૬-૧૯

વૈષ અમૃતલાલ સુન્દરજી પઠિયાર.

આ પત્ર સ્વર્ગસ્થ વાર્ધ શ્રી અમૃતલાલ પઠિયારે તેમજ છેલ્લા અમદાવાદ આગ્યા ત્યારે પ્રકાશન માટે આપેલા હોતે પત્રો તે પાઠકથી જાણે અવળી મૂલક મધેસે, તે બહુ તપાસ કરતા પણ હાથ લાગે નહોતે થોડા સમય ઉપર વાર્ધ પઠિયારજીના એક લખાણુમાંથી તે મળી આપેા છે, અને અતિ પ્રકટ કરવામાં આવે છે જે વિષય ઉપર આ પત્ર લખવામાં આપેા છે, તે અત્યંત મહત્વનો છે અને સુન્દરી સુખોધને આ રીતે જોમણે જણાવ્યા છે હોવા વૈષક વિજ્ઞાનના સેઓ સરજ કાપામાં લખાવી પ્રકટ કરવાની વ્યવસ્થા કરવાની નિર્ણય થયેા છે

શા જ.

છોકરાંએતે અપાતુ અફીણુ.

મે. સાહેબ,

હું આશા રાખું છું કે આ મહત્વના વિષયનો પત્ર આપના સોકમિય માસિકમાં પ્રકટ કરશે.

છોકરાં કેમ કરીને રડે નહિ અને પોતાને યાત્રિમાં પોતાનું કાર્ય કરવા દે, એવી ઇચ્છાનાળી માતાએ અફીણનો ધણે કપયોગ કરે છે ત્રિશ્વે કરીને હિંદુઓની ઉન્નતી કોમો (જેને પછાન કહેવામાં આવે છે ને) આ પ્રમાણે મોટી મંખમાં કરતી જોવામાં આવે છે. કબુત્રી, કોળી, કારીગર વગેરે ઇત્યાદિ જે ન્યાયોમાં સી વર્ગને મજૂરી કરીને પૈસા કમાવવાનું દરજિયાન છે, તેઓમાં છોકરાંની ઓછામાં ઓછી સંભાળ લેવાય છે, જે નિતવકસાર છે. આ કોમોની સ્ત્રીઓ પોતાનો માતૃધર્મ અનુભવી હશે કે કેમ, અમર પોતાનાં છોકરાંને આ જોખમી ઇલાજથી કેવું બારી નુકસાન છે તે જાણતી હશે કે કેમ, તે વિષે અને પોતાને તેા પૂર્ણ રીતે યક્ષા છે આ ચિવાય કેટલીક જનોમાં (જેવી કે ગંગાસિયા અને કાકોરા) તે અમ્યતિ અફીણુ આપવું એવા મોટાઇ ગણાય છે. સૌઓ દિવસે મજૂરી કરવાને જાય, ત્યારે છોકરાંને સામે તેા ન રખાય, પણ ઘેર જેને તેની સુપરન કરી દેાય તે એને રાત્રી જુલે કે અફીણુની મોળા આપે આમ થવાથી એનું યરીર પહેલેથી જ બીમાર પામે છે મીસોમાં કામ કરનારી સ્ત્રીઓ તથા કડીયા સુધાર સામે અથવા બીજાં દેકાણે મજૂરી કરવા જતી સ્ત્રીઓનાં જમ્યાં આ પ્રમાણે વિશેષે કરીને હેરાન ધાય છે. વગી કોમોમાં આટલું બધું નહિ, તેા પણ છોકરાંને અફીણુ આપવાનું આવું તેા છે

આનું કુજ એ મળ્યું છે કે મોટા સહેજોમાં જાણ મરજૂતી સખ્યા વધતી દેખાય છે. જમ્યાંનાં હશે પણ વધારે છે અને આગળ જતાં એ જમ્યાં જ્યારે મોટાં ધણી સ્ત્રી અથવા પુરુષ તરિકે જીવો ગાળવાને તૈયાર થશે, ત્યારે તેમને માટે કેટલોક પીડાએ અત્રાકથી જ તૈયાર થઇ હશે. દાખલા તરિકે (૧) તેમને એવાં વ્યસન તરિકે કુદરતી બેચાણુ થશે (૨) તેમની હોજરી જોઈએ તેવી ચારી નહીં હશે (૩) તેમનાં મગજ અને સદ્ગુણ ઉપર અવગતિ

છવાઈ હશે (૪) અને આ યિવાજ તેમની કુટુંબની અસર તેઓ પોતાના છોકરાને વાર-સામાં સોંપશે, એમાં પણ યંદા નથી. આની સાથે જ ઘરમાં અરીજી છોકરાના ઉપયોગ માટે સેવાય છે, તેમાં જીઓને બીજાં દરેક ઉપર પણ અરીજી વાપરવાની આવડત પડે છે એટલે કંઈ યંદા આવ્યું તો અરીજી આખા તે ઝેરી મીળતો ઉપયોગ દિવસે દિવસે વધે છે.

એવા મંડળો તેમજ આરોગ્ય મંડળોએ આ મહત્વના વિષય ઉપર વિશેષે કરીને લક્ષ આપવા જરૂર છે. છોકરાની માંદગી, કમનાક્ષત તથા મરણની મખ્યા ઉપરથી બહુ વિચાર કરી શકાય પ્રજાની આરોગ્યના સાચવવાને પ્રથમ પગથિયું આ બન્યાં છે. તેમની સભાગ ક્રમ વધારે સેવાય, તેમ પ્રજાના આ પ્રયત્નોની આરોગ્યતા પણ વધારે સારી થાય, એવો બનુભવ સુધરેલા દેશોને છે ત્યાંના દુખો આપણા ઉપર આવી પડ્યાં છે, તો તે નાણાં કરવાનો ઇલાજ ત્યાં સેવામાં આવતી રીતોએ પ્રભાવે કાર્ય કરવાનો છે તેથી આવા દેશો આપણી પ્રજામાં ન વધે એવો પગલાં પ્રથમથી બરાબાં લેવાં.

એક દર્શી વૈદ્ય.

જુગારનું વ્યસન.

મુંદરી સુબોધના અધીપતી સાહેબ,

આપના મારીકમાં ઘણી બાબતો વીસે સેખ આવે છે ને તે ધરધર વંચાય છે તથા તેમાંથી અમને સારો બોધ મળે છે. પણ લાઠી જુગારના જેવી જુરી વીસે આપ સાહેબ કોઇ દહાડો કંઈ બી જાણતા નથી. ગયા મારીકમાં એક બાઇએ બેરીઓની જુલનાં મારીકાં ફળ દર્શાવ્યાં હતા. પણ તેવી જુલો હર કોઇ માણસમાં યંદા નય. ને એકવાર જુલ ઘઈ ગઈ તો ફરીથી તેમ કરતાં માણસ બહુ અચિંતે ખાસે પણ જુગારની બીજી એવી ખરાબ છે કે તેની જુલો હરદનેસ થાય છે ને તેમાં ફસેલ આદમી જમ દહાડા નય છે તેમ વીસેસ લપટાડુ નય છે! આ વ્યસન કંઈ સેકેડો બધે હજારો બેરીઓ ને મરોને લાગુ પડેલ છે એકવાર, બે વાર, ત્રણ વાર, એના મોઢમાં માણસ ફર્યું એટલે ફર્યું! એમાંથી કંઈ છુટવા વારેજ નહીં! રમતની મહિ હારજીતની કંઈ એવી બારે લાગી રહે છે કે બીજી કંઈના સુખમાં નથી. એની મધલાઇ બહુ ચીકણ મરેલી છે તે વખતે વધારે ઉંડાં તેમાં ઉતારી દેય છે ને આખરે તે માણસની ખાતા ખુવારી યંદા નય છે. આ નહારી બીમાં ફસેલની સુ દસા થાય છે તે જુઓ! ખગલ સોખતમાં ચક્રમુર. આ-મર નય. અકલ શુભ બદલાયતી ખરાબી મારે દેવાના પહાડ ને હરેક રીતે તુકસાન! ધરનાં આદમીમાં ફળતી ખુલી થાય છે ને ફળીવાની નબરમાં માણસ જેવું માણસ પણ ખુળથી બી હલકે લાગે છે! વાત બધવે માણસ હાયે કરીને મોત માગી સેખ છે મોત! એવી ખરાબી આ બીધી થાય છે.

જે લોકોને આ જુરી વાનને ખ્યાલ નથી, તેઓ બહુ સખી છે. પણ અફસોસ, અમારા લોકોમાં જયપણથી મંડીને છોકરાં રખાઈથી શાખે છે ધરનાં માણસો, મરો, બેરી-એ, બધાને એ રમતને ટેક, એટલે છોકરા બી ધીમેજ. પણ તેની ખરી ખુવારીના કુદક, જુલો વધના તુકસાન વીસે કેણ વીચાર કરે છે? અમારા લોકમાં બેરીઓ વાંચનાં લખનાં

જાણતી હોય તો કહુ બલેલી કહેવાય પૈસો ખરો પણ અમલ નહીં એટલે મરદાને એવી રમતનો સંખત વલગાડ હોય તો બાપડી બેસીઓ તેથી કેમ બચી સકે ? ધરે ધરમાં આ દુરંટ બદી છે ધરે ધરમાં આ વાતને લીધે જીવું, મોગી, બદલાવી, બેઆનર થાય છે હરેક જાનનું કપટ ને દોષ જોવાય છે પણ તેને કાણ રોકી સકે ? મરદાને ધરમાં સું ધાય છે તેની પરવા યોડી બા હોય તો તેમ કરે પણ ખોતે ધરમાં ગુચાવવા. એટલે તેમને વખત યોડો મહે ને ને મહે તેમાં થેર પણ ધધાતુજ દામ હોય તકેવારના દહાડામાં આરામ મહે તેમાં આ બદી સામી દબી હોય એટલે કંઈ સર કામમાં કે કંઈ બેસો છોકરામાં ધ્યાન સું આપે ? માટે તમે વડીલને આ દહીડત લખી છે ને અજબ કરે છુ કે મુદ્દરી મુખોધમ આ જુદીની સામે મેહરનાની કરી તમારી સખતમાં સખત કટારો ચલાવસો. અમારા ધણા માળામાં તમારૂં પેપર વચાય છે માટે જીભારની બાદી તમે સખત લખાણો લખવાથી બધ કરાવી સહસો એમ અમને લાગે છે. અમારી બેરીઓની જાત આપણી છે, કેમ ને ધણી બાદજો અબજ છે તો અમારી દયા તમારે વધારે લાવરી નેહલે આ જીભારના સજો થેર થેર પેસી ગયો છે તે તમે નેવા મહેનત કરસે તોજ એજો યસે એમ દીસે છે

આ દુર્લ્લસન કેવી રીતે વળગે છે ?

આ દુરંટ બદીની સરવાન એવી નાની જાખતોમાંથી ધાય છે કે માલુસને કંઈ ખ્યાલ આવતો નથી, ને તે ન-કમાં પેસવા લાગ્યો છે. બચવણમાં નાનાં છોકરાંની સાથે એ રેવ લાગુ થાય છે પાછલથી મરખી સહીઓમાં તેના દોર જામે છે તે છેવટે તેની વાત એ-કલી હલ કુધી જાય છે કે પાછ પીતે પતાવ્યું કે અસ મ મા ચેન ના પડે ! પોતાની મહત્તી એકી ઘતી હોય ત્યાં દુરંટા દુરંટ ચાલી જવાતું અને પહોંચ્યા કે પાનાં, પાના ને પાનાં-બીજી વાન નહીં ! જીત ઉપર બાજી હોય તો આપણો જીવ જાણે જીવનાં જીવન સરમમાં પહોંની મથે, એમ ખુલાલીમાં તે દહાડે તો બસ સીપડ પુરી બન્યાં વગર ચાલે નહીં, પછી થેર ખવાયુ નહીં ને ધણી ધુણે તો જીવું જલાવ કાઢ્યું પડે, તે વાત નજીવી છે તેનું કારણ એમ છે ને આટલું જીવું બોલવાથી વાનતો છેડો આવતો નથી, બહુ ખરાબી ઘતી નથી પણ આ જીભારની રમત એવી છે કે દસ જણ રમે તેમાં એક બે જીતે. એટલે ધણી વળા તો દાગવાતું નસીબે સરનેહું ! વળા સાથે રમનારામાં એકાદ જણ તો રમતમાં આપ્યાદ દોષ કરનાર હોય એટલે એ વધારે વેળા જીતે, એમાં કંઈ નવાઈ નેતું નથી આમ હોય ત્યારે ને બેરીઓ દારે તેમને પૈસા તો આપવા પડે તે પોતાની પાસે હોય ત્યા તો ઠીક. પણ ન હોય ત્યારે દેવું કરવાતું, પણ રમવાતું તો નહીં ! હવે ધમધામર રમન આ લતી હોય-તેમાં બે પાચ રૂપીઆથી સું દહર રહે ? વળા કોઇ વધારે પૈસાવાળા હોય તેને તો તે ગુમાવવા પાંચવે પણ બીજી બાપડી ગમીનું રા ધાય ? હવે ખુબી એમાં સમાવણી છે કે પૈસી દોષ કરનારી જાઈજા પીંછાજોને પૈસા કરને આપીને રમાડે છે. ને છેવટે ખોટામાં ખોટું દખાણ પણ તેજ કરે છે ને પસા સખત વીધાજ સાથે કદાવે છે તેથી વારે ઘડીએ ધરેજી આપવાં પડે ને ધરધણું નેતું ન. બોલાવાં અથવા બોરામાં, અમર ધરમાં ધાગી કે જટ હોય તો તેને માથે નાખવું આટલાથી પતી ગયું તો ઠીક, નહીંતર જાણ કાપથી જાય છેવટે પૈસી બોગી મહી યનારી જાઈ આ બોળી, મરીબડી, અગાન પૈસાને ચાવે મરે ચલાવે છે ને મગમ નીતીની નેમ આપરની પુખ્ત ખસણી ધાય છે !

અનિષ્ટ પરિણામો.

આ ખોટી રમતનાં બહુ પાઠા રૂળ જોવાય છે તો પણ લોક તેમાં લપટાય છે તે દશ હોડતા નથી ધરપહું પસા ખુલે છે, ધણીઆણી પેસા ખુલે છે નાનાં છોકરાં છોકરીઆ પેગા ખુલે છે. આમ બધી ક્રીડાઓ આ બદીમાં બળવાન થાય છે પણ લોકો સમજતા નથી હું જાતી અનુભવ હવેરથી આ લખુ છું દશ યોડુંકે ધપાં હું તો એક સાથી બાઈના ખોલયા મણી મહેનતે છુટી છું પણ જો છુરા મરજ્યાં કાળ્યા વગર રહી નથી. પણ ગાની માહી વાત આરથેથી પુરી થઈ છે, એ માટે મારી આ યોનની હું જીવતાં જીવન લગી આભારી છું હું જીવીસ ત્યાં લગી એ વાત કદી બુધીસ નહી, કેમ જે હું જીવતી રહી છું તે એને જ લીધે છે જુગારની રમતમાં પેસાની બગાડી થવા સીવાય આજુસ છેનેતે બહુ દોરાન થાય છે મ તને છેતરવાં, ખોટું બોલવું, ખોટું સાલવું જીમને ખોટા સલાહ લાજુ પાડવા પારશને માથે ખોટાં આળ મુકવા ખોટાં પાપ કરવાં આવાં દુરટ આપણે તેને ત્રીધે મનીએ છીએ. મે તો આ વસન સનતર છોડી દીધું છે ને પાણી મુક્યું છે કે પાનાં દાઘમાંથી ન લેવા પણ ખીજ બાઈએને તે વાન સમજાવવાની જરૂર મને લાગે છે તેથી તમે મેહેરખાનને આ બાબત જોસથી લખાજુ સલાવવાની અરજ કરું છું.

જેવી ખરી બનેલી દર્શીકોતે મારા બહુવામાં છે કે નથી પરલક્ષીએની આંખોના પાટા ઘૂટી જાય એમના ધરામાં સવચેતી ગખવાની જરૂર છે, એમાં કું કહેવા જેવું છે? માએ જલ્લે છે જે દીકરીઓ સાથી છે ને નીસલે જાય છે પણ ત્યાં તેઓ જુગાર રમે છે. ધણી જલ્લે છે જે પોતાની બેરી બોળી બલી છે. તે વાન ખરી દસે પણ તે ધણીયા-જીને જુગાર રમવા વગર ચેન પડતું નથી પરમાંથી બેરીઓ થાય છે વારે વારે કી મતી બેરીમાં જુગાર મુખ થાય છે પણ તે વીસે વખતે તપાય થાય તો માણુમ ખો કે એ ચીને કેમ પગલાં કરે છે? માટે ખરા લખલા જાહેર કરવાની બહુ જરૂર છે કે તેથી અખો મી ચીને બેરેસ માણુસોની આંખો છુલી જાય માટે તમે બ્રાહ્મણ મે સલાહ આપો તો હું જુગારની બદીની ખુવારીના ખરા લખલા લખી મોકલીશ મારી જે નવી સદીની સલાહ વડે હું આ દુરટ વલગાડમાંથી છુટી તે બેનની એરી સલાહ છે તેથી આપને પુછુ છું.

લી. એક જાતે કાલેલી

હું કુંવારો કેમ રહ્યો છું?

(ના અંગના પૂઠ ૩૫ થી ચાલુ)

પ્રશ્નકર્તા — મહારે મહાર ખાનગી (અજલ) ખર્ચ એક કરવું પડે એમ કરવા માટે હું બી લખુ તૈયાર નથી

જવાબ — મહારે મહાર અવાજનાં બાવડ નથી, બેરી દોમ તો ડાઉંક દાઉંકે તો થર રહેશે પરને? — તેમ કરવા કરવા બેરી ન પરખી હું

પરદા ૧૨ પુ

સંખર્ષ — મહારા મનભવ વમદા વમદા વિચારો આપવા લાગેા હોય વહેવા કીમતી સમયે બેરી દાવ નો તે સામી આપને — આ લાના ને લાને કદી કદીને મહારે જીવન લઈ નાખે ! આ મહારે માદ કરો.

એક વાચનાર

सुन्दरी सुप्नोध : मासिक वधारो.

[पुस्तक १८ भुः अंक १-२ कान्यगारी-देखुआरी, १९२१.]

स्वर्गस्थ श्री गोखलेजीने संवोधन.

आज आकाशना घुमटमां स्वर्गयी,
को महात्माना महाज्योत भासे;
आज अम मन्दिरे को फिरस्ता तणी,
विजवरणी मभा के मकासे.
आज ओ हिन्दना देव सम तनुज तुज,
जीवन संदेश संजीवन करवा;
हिंद माता तणां वाळ भेळां मळयां,
निज हृदय मांहि ए ज्योत भरवा.
कर्मना योगनी मंत्र कुरुक्षेत्रमां,
पुनीत गोपाल मुखयी गवायो;
सतत निष्काम सेवा प्रतिष्ठा तणो,
आत्म आकाश पटमां छवायो.
तेंय गोपाल ! ए नाद जाग्रत करी,
हिंद—सेवक तणो भेल कीधो;
जीवनना जीवनने, माणने, आत्मने,
हिंदना चरणमां अर्पौ दीधो.
ए महामंत्र अम जीवनमां जीरववा,
ए प्रतिष्ठा करी याद करवा,
हिंदना हृदय स्वातंत्र्यना मन्दिरे,
पुनः बळवा तने साद करवा.
नवल युगनी महा ज्योतिना किरणमां,
अम हृदयमां नवा राग जागे;
अधु अंजलि भरी, धीर पूजन करी,
हिंदना पाळ तुज पाय लागे.*

मजनुं.

કાવ્યકુંજ.

“ હમારો મોહન.”

લેખક: બહેન શ્રી કચ્છ બહેન
 (જસોદને જનન ઉભો જન્મનાતે તીરે)
 હમારો મોહન ઉભો સાગરને તીરે...
 અમૃત પાત્રે રૂડાં ધીમે ધીમે
 હમારો
 હુમાં હયાં ખેલ એનાં હલ્લો વધાવે,
 એતરના તાદ એનાં કાપોમાં નાંચે
 હમારો
 મૈત્ર્ય સાગર મધ્યો સત્ય રવેરે,
 સ્વામ્યનાં રત। મેળિં મુલ્ય ડાલુ આંતરે—
 હમારો
 જ્યોદનો નુત આબો, ધન્ય શ્રમિ શુભરે,
 આયોરો પ્રાણુ વ્હાલો, કોષનો કદ—
 હમારો
 વેશને પાછ રહો, હાસતનો બાણ,
 જ્યોતિમાં ન્દાહ રહા અદલા હો ઈશ—
 હમારો

“ વીર હાઠ હો.”

લેખક: બહેન શ્રી કચ્છ બહેન,
 (આચારી)
 હમરો આશીર્વાદ વીર હાઠ હો !
 રણમાં શુભે જો તો યશ કનક હો— ..
 હમ રો.
 રનેદનાં મુખ્યાન પ્રેર્યા જનને ખેલ હો...
 દિશ્ય પ્રેમ તાન બધો, જનનિ જાન હો...
 હમ રો.
 વીરમાંત વીરવેલી લે, જોહાર હો...
 ત્યાગનાં ઉપાનાં પુર હે પરોશ હો...
 હમ રો.
 કેસરી શાં પાલ મલ્લ જગ પૂજ્ય હો...
 હમ જવ એજ વીર જ્યોતિ નેરે હો...
 હમ રો.

* પિત્રાદના મહિમા મુબોધ મેડળમાં શ્રીયુત વાઈ લેફ્ટનન્ટનાં કેપ્ટન કમીડીએ
 ખ્યાર રેશાં દરીય તથા અસહકાર વિરોધીયુદ્ધે, ત્યારે આસાઓએ ગાયેલું પ્રભાત,

રેંટીયાનું ગીત.

લેખક: શ્રીશુભ ચાંપશી વિહંગદાસ ઉદેશી.

(આસાભર્યા તે અમે ઇતર્યા , ...એ રાગ),

હેંચે ચલ્યો રે । મારો રેંટીયો,

એનો હંચે ચલ્યો સન્દેશ રે ।

રેંટીયો હંચે ચલ્યો રે ।

જુની જુની તે રમતિ જગતી

એને સંભારે આપો ય દેશ રે ।

રેંટીયો હંચે ચલ્યો રે ।

હિત ને અહિત આજ જાણીયું,

જાણ્યું પરનું ને પોતાનું આજ રે ।

રેંટીયો હંચે ચલ્યો રે ।

ઉડ્યું રે । મોહ રૂંડે સોખ્યું

ત્યારે ભેયું આ રેંટીયાનું રાગ રે ।

રેંટીયો હંચે ચલ્યો રે ।

લાગે છે પાપા સોદામણી,

એની લાગે છે નાક તો મધુર રે ।

રેંટીયો હંચે ચલ્યો રે ।

સાદાઈ શીખવે હેનથી

એના સુતરનું નરહું નર રે ।

રેંટીયો હંચે ચલ્યો રે ।

તારે તારે એના નીકળે

દેશચલ્લીનો માઠો અવાજ રે ।

રેંટીયો હંચે ચલ્યો રે ।

જાનો પાયોતો એક ખૂણને,

એને લાભ્યા ગાંધી મદારાજ રે ।

રેંટીયો હંચે ચલ્યો રે ।

આવો—વધાવો એને પ્રેમથી,

એને સહારે દેશનું હિત રે ।

રેંટીયો હંચે ચલ્યો રે ।

પોતાનું પોતે લ્યે જાળખી,

કરી પામવા એ પલ-ધરી ચિંત રે ।

રેંટીયો હંચે ચલ્યો રે ।

દેવભૂમિ સમ હમારું હિંદુસ્થાન:

લેખક: બહેન સૌ. “ચારૂ” બહેન.

હિંમવાન શોભિત હીમરાશીથી રક્ષણ કરતો જેહ તલ્લુ,
ગંગા યમુના પવિત્ર સહિતે દામન કરતી પાપતલ્લુ,
હિન્દ તથા કાનન સમ સુન્દર ભૂતળ રમ્ય રસાળું છે,
તે સુરભૂમિ સમ, નંદન વન રૂપ, હિંદુસ્થાન હમારું છે.

ન્યાં પુષ્પાત્મા ગ્રાતરમરણીય રામ સીતા હિપ્પલ થયા,
ન્યાં પરમાત્મા કૃષ્ણચંદ્ર શ્રી ગીતા પરમ પુનીત વધા,
ન્યાં શ્રી શંકર બુદ્ધદેવતું ચરિત્ર પરમ દયાળુ છે,
તે સુરભૂમિ સમ, નંદન વન રૂપ, હિંદુસ્થાન હમારું છે.

વર્ણક, નારદ, વિશ્વામિત્ર સમાન ન્યહાં બ્રહ્મર્ષી થયા,
આદિકવિ વાલ્મીકી, બ્યામજી સમા પૂજ્ય નરરાજ થયા;
જે સ્મૃતિધાર મનુનાં વચનો હજી પાલન કરનારું છે,
તે સુરભૂમિ સમ, નંદન વન રૂપ, હિંદુસ્થાન હમારું છે.

સ્વધર્મરત ને સ્વાર્થત્યાગી ન્યાં નૃપ શ્રીધી, લીધે જન્મ થયા,
ન્યાં સતવાદી હરિશ્ચંદ્ર ને ધર્મરાજ નરરાજ થયા,
જે હજી દાતા કંઈ બને બલીની ખ્યાતિ પૂજનાર છે,
તે સુરભૂમિ સમ, નંદન વન રૂપ, હિંદુસ્થાન હમારું છે.

સીતાજી, શૈબ્યા, સાવિત્રી મમાન સતીયે જન્મ લીધા,
ગામી, મુલબા ઉભયભાસ્તી સમ રત્નો ન્યાં દીપી રહ્યા;
ક્ષમાશીલ ખડ્ગ સતીઓની અતિ ઉન્નવલ પ્રીતિ વાળું છે,
તે સુરભૂમિ સમ, નંદન વન રૂપ, હિંદુસ્થાન હમારું છે.

કવિવર કાલીદાસ તથા ન્યાં કવન રસીયાં રેલી રહે,
ક્રૌંચથી પૂર્ણ પવિત્ર હરવ્યુતિ કેરી ન્યાં વાણી કળકે,
પ્રકટ્યા ન્યાં જયદેવ, બાણુ સમ અનેક કવિચિત્ર આર છે,
તે સુરભૂમિ સમ, નંદન વન રૂપ, હિંદુસ્થાન હમારું છે.

ચંદ્રશેખર ને અશોક, પિકમ જેવા ન્યાં મહારાજ થયા,
લીમદેવ, સિધરાજ વચરવી, કુમારપાળ નૃપ ન્યાં જનમ્યા,
પૃથ્વીરાજ ને પ્રતાપ સમ વીરથી જે બહુ યશવાળું છે,
તે સુરભૂમિ સમ, નંદન વન રૂપ, હિંદુસ્થાન હમારું છે.

હતાં ન્યહાં હૈયલ કળો, ન્યાં લોક દતા ઉત્સાહી અતિ,
દેવ તનુજની શુદ્ધિ મણી પરદેવતી ભક્તી તથાતી અદિ;

જે વૈભવના અવશેષે રમરમે જ રહ્યા હુ ખીપાઈ છે,
તહેમે મુજ મન નહન વન સમ દિ'કુરયાન દમાઈ છે.

જેની વિદ્યાની કીર્તિ દૂર દેશ મહી પ્રસરેલી હતી,
જેના પુત્ર તણા શિષ્યો બનતા પરદેશી પ્રેમ યજી
જે વિદ્યા કીર્તિ વીણુ બીન દશામાં હાલ દબાયુ છે,
તોપણ મુજ મન નહન વન સમ દિ'કુરયાન દમાઈ છે

ભારત માત ! નમું તુજ ચરણે, દે સુમતિ મૈયા ખારી !
જેથી તન મન ધન તુજ ચરણે અર્પા કરું સેવા સારી,
તુજ મત વૈભવ પાછો આવે, નખી માથું વિશુલ પાસે,
જમ ભારત ! મુજ જન્મભૂમિ જમ ! વન્દુ ફરી ફરી ઉદાસે.

અમારું પ્યારું ભારત વર્ષ.

લેખક: શ્રીયુત રમણીકલાલ સુનીલાલ દવે.

અમારું પ્યારું ભારત વષ

આદિ-સભતા-સમ પુષ્પલુ પદ વિશ્વ-આદર્શ

રામ-રાજ્ય-સુખ-સેતુ, સુગર-મૂર્તિ-ઝેતુ, પ્રભનો દર્શ;
સન્માસનની સંદિ, શાન્તિ-સદૃષ્ટિ, આર્થ-ઉત્કર્ષ.

દેવત-ત્રતાની ખાણ, ભક્તિ-અભિમાન, જ્ઞાન-સાગર,
કાળી-સમાજની, શુભ સુરાજની, ભૂમિ શીત-રૂપાર

દેશ-ભક્તિનો, પ્રાણ-દક્ષિતનો નિઃશ્વ, ન્યાય અવતાર,
અવ-અનીતિનો છતિ-ભક્તિનો નાસક, વિગત-વિભાર

રવિ-પ્રતાપનું, કવિ-ઠલાપનું કેન્દ્ર, પ્રકૃતિ-છબિ-ધામ,
શિવ-સુવેશનું બધ-વિરોધનું દેશ-તીર્થ અભિરામ.

દીનજ-મુને દયાસિન્ધુનો પ્રેમ-નિધુન વિદ્યાળ,
બળ નિર્જળનો, શાસક બલનો, વિશ્વ-સખા ગોપાળ *

સ્ત્રીઓના હક.

લેખક બહેન શ્રી “લહરી”.

(સાદે લે વિશ્લેષિત) .

ત્વારા સુઅધિકાર આ જગતમાં શા શા હશે, સુન્દરિ !
સત્કાર્યો કરવાં સદૈવ મનથી, વાચા અને કર્મથી,
સેતાં માનવી સર્વ નિત્ય રક્ષુ, દિલે દયા ધારવી,
ત્વારા ભારત બાલિકા ! હક રૂપ—વાંચે વધુ શું પાછી ?
નેત્રાથી અવિરામ અશ્રુ સરતાં દેહોનાં મૃદુ દસ્તથી,
ચિન્તા રેખ પડેલ જાણ પર તે વીદારવી પ્રીતથી,
આશાવાદ તણાં ખીતે મગલ્લીને ઉત્તેજવાં નિર્મલો,
ત્વારા આ અધિકાર, આર્થ મહિલા ! માગે ખીળ શા હશે ?
આવું તત્પર ઉપચાર કરવા કુખર્ત બાન્ધુ તણા,
શેષા મૃત્યુ તણી ખનાવવી શુભિ, શાન્તા અને સૌખ્યદા,
આશા પાર્યાવ સર્વ નિષ્ફળ જને જ્યારે મનુષ્યે તણી,
ત્યારે અક્ષર સ્થાન ઠાવર તણું દેખાડવું પ્રેમથી.
ત્વારે વિપમ મામીઓ જામિતને ફેટી જવાં ચત્પથે,
ને ત્વારે પીડિતા અનાથ અખળા આશામયી સર્વને,
માતા તાત વિના મુરે કુમુદ શા જાલો મુકુમાર ને,
ઉચ્ચે એ અધિકાર હિન્દ રમણી ! માતા મનુ હેમની
ત્વારે જાણકને સદા ચિખરણ પછા નીતિના વળી,
ઉડા અંતરના સુપ્રેમ વલી ને મીઠા મૃદુ વાક્યથી,
જેથી ઉત્તરેવલ, હૃદય ને સુખી જને ખાવિ મૃદુ ગાળીનું,
મીઠા એ અધિકાર, આર્થ જનની ! માગે ખીલું શું વધુ ?
જેને અન્તર પ્રેમ અર્પણ કયો, તે કાળ છે જીવલુ,
ને એ પ્રેમ તણી પ્રતીતિ કરવા મૃતસુખ સત્કારનું,
મીઠા મંજુલ હાસ્ય ને વચનથી ઉત્તમનાં સુચરો.
ત્વારા-મુદર ને મહાન હક એ; જો હિન્દની સુન્દરિ !
ત્વારા હિંમરદ આ હક ખંધા; માગે વધુ શા પાછી ?
ઠોસલ્યેથી મહાવ એ હક મહા ને રક્ષણે ધૈર્યથી;
મતા મૌન, પવિત્ર ત્વારી જગમાં કાલ કળી ના શકે
તું દેવી મૃદની વળી જગતમાં રક્ષિત સ્વરૂપે વસે. *

મહાર્જ આંગણુલું.

લેખક—શ્રીયુત જનાદતિ ન્હાનાશાઈ પ્રભુસ્કર.

આવો સાહેલી ! મ્હારે આંગણે રે, લોલ,
 આંગણુ મ્હારે રણીઆત ને ! આવો.
 ઉગતા સૂરજતણી રજ ખરી રે લોલ,
 સાથીઓ પૂરો મ્હે રહેનો આજ ને. આવો.
 મોતી તણા મ્હે ચોઠ પૂરીઆ રે લોલ
 સખીઆ મહિ દમ મોર ને ! આવો.
 દુલહા વેર્યા મ્હે જાતજાતના રે લોલ,
 મ્હે રહેનો મધુર વાસ ને આવો.
 રમેલના સોદામ ઉરમાં ભર્યા રે લોલ,
 આંગણે જયો છે ઉ તાસ ને. આવો.
 તેજ ઢાલિ અ દના પ્રકાશમાં રે લોલ,
 રમિયે નાખિ ! મ્હેદરાસ ને આવો.
 માથે સંચાર જગ મ્હેદનો રે લોલ
 ચાતા તુપરના ઝકાર ને. આવો.
 સરણી સાહેલડીના સજમાં રે લોલ
 શોભે તા રાસના નિવાસ ને. આવો.
 ઉતરે આકાશ દેવ દેવીઓ રે લોલ,
 આપણા નેતા એ રસરાસ ને. આવો.

તું ચાહજે.

લેખક: શ્રીયુત અભેવાલ મકનજી વરાી

(દરિગીત)

સૈદ્ધિ નીરખી માહર્ મન મોહ્યું, ને બાલા સખે !
 ચાલીશ નહિ, ચાલીશ નહિ, એ ક્ષણિક સુખ સાફ મ્હને
 યોવન મધુર્ ખીલતું, નેધ કદી ચાહે સખે !,
 ચાલીશ નહિ, છે ચાર દિનની ચાંદની, રહમજી સખે !
 શીમંત નીચીને કદી આશા કહી ઉરમાં કરે,
 ત્હેમાંય સુખ પામીશ નહિ, કુખ વાળી રીરે ભમે;
 ઉપભોગની મુજ વસ્તુ ગણી ચાલીશ નહિ મુજને સખે,
 તું ચલાજે આજે વિશુદ્ધ રમેલથી મુજને સખે !

રીખાતું પંખીડું.

લેખક શ્રીયુત “ રનેહ માગર ”

ખિચાઈ કોમળું હૈયુ, પિંજરમાં પુરાયહું
અરે ! એ દર્દ શું બોલે ? વાયા હોન ગરીબકું
દર્દી દીવ દરદને વિના બોલ ગળા જતું,
ખઈ એ દર્દનું દર્દ નહી કોઈ પિછાનતું.

ગાતું મીઠા ગીત અરે ! તરણ બેસી,
આનન્દતું, ગરીબકું રહ્યોલ કરીને,
હૃદ પડતું, અરર ! નિજ સૌ માથ છોડી,
હા બાપકું જગત-જન-જગે રસાયું

રસાયુ વિખુડું પંખી પિંજરમાં રીખાય છે,
જગતનો દૂર એ વાયુ, ફૂળે દિલ અથડાય છે
વાયુએ ફરતી ઝાળે, પંખીડુ અડળાય છે,
ખિચાઈ શું કરે રે રે ઘણેઈ ગજાય છે.

પિંજર લોહતુ દૂર જનથી એ ઘડાયહું,
નહી તુઠે ખિચારાની નહાની ચાંચ ચડી, અરે !
અપૂરું આસડાં સારે, કોઈ જોતું નથી છતાં,
રખાળું ! સર્વવ્યાપી તું, હયા ત્યાં વરસાવને !

વિચોગ.

લેખક જીહન સૌ કમળા દેરાઈ.

નહિ નહિ કહી જાલી જીહની ! તને નિરખીશ, હા !
નહિ નહિ નહિ પાછાં, રે ! આ જગે મળશુ કદા,
હસતું મુખકું મીઠું, ક્યાંથી ફરી નિરખું હવાં !
મધુર મૃદુલા કઠે ગાતી મૂલું સજની ! ક્યાંકાં !

હૃદય રડતું જાલી જીહની તણા અવસાનથી,
હર સળગતી જ્વાળા જુઝાય નહિ દશા ચડી
ધન, તન અને હૈયું હોરુ સતી ! પતિપત્નમાં,
ત્રિવિધ જગના તાપો યોગિની ! તહે મ્હસ તાપીયાં !

મહન કર્યું સીંચે તહે દસ્તા મુખે, મૃદુતા બધાં,
તજ જ ગણ, રે ! મરે એકેડું જીહની ! વદા વિના,

સમાજ-વાહ્ય-મય-વિજ્ઞાન.

હિન્દુ ધર્મના સંપ્રદાયો

તથા તેના પ્રવર્તક આચાર્યો.

લેખક — કીચુત સ્વામી સ્વાનાનન્દજી

૧

હિન્દુ ધર્મના ઇતિહાસના ચાર ભાગ ઠરી શકાય. (૧) વેદોના કાળ, (૨) વૈદિક સમય, (૩) પૌરાણિક યુગ અને (૪) મોક્ષન સમય આ ચાર હિન્દુ ધર્મના વિભાગોના કાળનો નિર્ણય પણ વિદ્વાનોએ કરેલો છે, પણ હિંમો વિભાગો એટલે મોટો ભત્તેર છે કે તે સન્નોપકારક રીતે સ્વીકારી શકાય નહિ. છતાં સદગ સમજાવી મારે થેડું મારું કર્યું જરૂરું છે. યુદ્ધને ૬૫ ઈ. ૨ પૂર્વે ૫૦૦ વગબગર્મ થયો ત્યાં સુધીના કાળને વૈદિક કહેવામાં આવે છે આ વૈદિક ધર્મને સામાય પ્રમાણ આટલે ઈ. ૫ ૧૦૦ સુધી હતો. ત્યાર પછીના કાળને પો. શ્રી કહેવામાં આવે છે, ત્યારે કે ૩૮૦૦ વર્ષે વૈદિક અને પૌરાણિક ધર્મો સમ દાક્ષિત દતા પૌરાણિક સમય છેક મુસલમાનોના સામ્રાજ્યન રધાપના થયા પછીના વ ખત સુધી એટલે લગભગ મુગલોના આગમન સુધીનો ખનાય છે અને ત્યાર પછી સંપ્રિત સમયની ચર્યાત માય છે, ત્યારે કે કોઈ કોઈ વિદ્વાન વર્તમાન યુગનો આરબ ઇસ્લમ સમયની સાથે કરતા પણ જણાય છે.

વિદ્વાનોમાં બે જૂના જૂના ખત છે એક વિભાગ (મુખ્યત્વે ઠરીને યુરોપિયન સાદારો તથા હિંમો (હિન્દી અનુયાયીઓ) વૈદિક સમયને ખડુ પ્રચીન ગણતો તથા આનાથી વિરૂદ્ધ ખીલ ખતના વિદ્વાનો (જે ખતલુ સ્વર્ગસ્થ લોકનાન્ય દિગ્ગજ ખદારાને ખડુ જોસથી સમર્થન કરે છે તે) જેલુ કહે છે કે વેદોની લખાણ અને રચના અતિ પ્રાચીન છે આ ખત અભિપ્રાયની વચ્ચે મુગલો નહિ પણ હજારો વર્ષોની તકાવત રહે છે, એ જાણવા જેલું છે. આગેજ એક મોટો ભત્તેર ઇસ્લમ અનુ અને મહારાષ્ટ્રના સમયને લગતો પણ માણ છે ૫ ન્ધ આ સિક સર્માઈ હિત પુ એ હિંમોમાં છત્ર આજના વિષયને માં આવસ્થક નથી

વૈદિક કાળ એટલે ત્યારે સમયમાં આ-વે (૨૬૬ યજુર, સામ અને અથર્વ) ના મરજ છતાં જીવવાની મનો, ખાલજો આરવપીઠ આ હિંમોમાં તો. હિન્દુઓના

વૈદિક સમય. આર વર્ષ વિભાગો-ચાતુર્થ્ય (બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર)
ખંધાયા, તે પછી આજ વખતમાં; જો કે જો એક પ્રથમ ગુણ કર્મ
વિભાગમાં: શુદ્ધ અને કર્મ પ્રમાણે કરવામાં આવતા હશે, એમ માને છે: અને આ વખતે
જો વર્ષોની વચ્ચે પરસ્પર સમ સંબંધ તથા જોડાઈ બાંધવામાં આવે છે: એમ પણ
જોવામાં આવતું નથી. પરંતુ વૈદિક કાળના અન્ય કુખ્યમાં બ્રાહ્મણ, વર્ણોના અધિકાર અને
અગ્રાન ધર્મે ધર્મે વધતાં આવી અસાધારણ થવા હશે અને તેથી ધર્મને નામે તેમણે
સમાજ ઉપરના ખોટા બંધનો અતિ દટ દગ્ગા ખાંડાં હશે, એવું સમજાય છે કારણ કે
એવામાં જૈન અને બૌદ્ધ ધર્મોને સમજાવ એટલે સમજે પ્રચાર થવા લાગ્યો, તે
એક રીતે બ્રાહ્મણોની સત્તા અને જોડાઈ પ્રચલિત ભાવનાનાં દ્વંધ્વોની સામે બળવો
હતો, એમ કહી શકાય.

વૈદિક યુગનો ઇતિહાસ ઘણા અન્યકારમાં હવાયો છે કોઈ કોઈ મહર્ષિઓનાં નામ,
તેમનાં રહેજ સાજ વર્ણન, કોઈ કોઈ એ સમયના ઇતિ વિચાર અને રીતરીવાજનું આલે-
ખન, એ સિવાય ખીજું કોઈજ અર્થજનું ચોક્કસાંધ્યા મળી આવતું નથી. એમ કહેવાય
છે કે અઠકા વેદની રચનામાં અનેક સ્ફુલ્ભરૂપોએ ભાગ લીધો હતો એટલું જ નહિ પણ
બ્રાહ્મણ વર્ણની અગ્રાનતા અને અધમતા વધવા લાગી, ત્યારે સમય ક્ષત્રિય વિદ્વાનોએ પણ
તે કાર્યની અનુષ્ઠિત કરી હતી. વેદોમાં ઇન્દ્ર, અગ્નિ, સૂર્ય, વરુણ, શોભ, યજ્ઞ, વ્યસ્ર,
ઉવસ્ર અને મરુત વગેરે દેવોની પ્રાર્થના જોવામાં આવે છે અને છતાં છેવટે મહાન અધ્ધ-
તવાદ સુધી પણ તેની તે ભાવનાઓ વિસ્તૃત થતાં તે મનુષ્યને પોતામાં છે, એવું કહી
દર્શન થાય છે પવિત્ર તીર્થો તથા યાત્રાનાં રથો વિશે અને અવતારવાદ વિશે ખાસ-
કાંઈ ઉલ્લેખ જોવામાં આવતો નથી. પરંતુ વાજપેય, યજ્ઞસ્ય તથા અમ્બેષ જેવા મહોટા
યજ્ઞો વારંવાર થતાં હોવાનું જણાય છે.

બૌદ્ધધર્મ સમજાવ ૧૦૦૦-૧૨૦૦ વર્ષ સુધી આપણા દેશમાં રહ્યો અને કેટલોક
સમય તો તે રાજધર્મ પણ હતો, છતાં પ્રજાના હૃદયમાં તે ઠાવતું
બૌદ્ધકાળ રચાત રાખી રહ્યો નહિ, તેનું કારણ એમ માને છે કે વૈદિકધર્મ
જ્ઞાનપ્રધાન હતો, તો બૌદ્ધધર્મ ક્રુદ્ધિપ્રધાન હતો એકના ઉપાસકો
જ્ઞાન પ્રાપ્તિમાં સર્વેસ માનતા, ત્યારે બીજાના અનુધાપોએ ક્રુદ્ધિનેજ પ્રથમ રચાત આપતા
હતા, જો કે જ્ઞાન સિવાય ક્રુદ્ધિનું ખાસવધૂ ન થાય એમ પણ માનતા. પરિણામ એ
આવ્યું કે વૈદિકધર્મ વિદ્વાનોને આકર્ષી રહ્યો, છતાં સામાન્ય જનસમૂહને તો તેની રચણ
પણ નહોતો. બૌદ્ધધર્મ જનસમાજને આકર્ષણનાં બંધનોમાંથી મુક્ત કરી રહ્યો, છતાં તેની
હૃદયની ઉડામાં ઉડી ભાવનાઓ-ઈતિઓ ઉપર શામળતા પામે રચી રહ્યો નહિ એટલે
જ્યારે પૌરાણિક સક્રિયધર્મનાં સિકાન્તો મોકોની આગળ અનેક રૂપમાં, જૂદા જૂદા રીતે,
રચુ કરવામાં આવ્યા, ત્યારે સ્વાભાવિક રીતે જો લોક સમૂહના બાવ ઉપરજ રહેતો અપ્ય
આધાર હતો (કારણ કે ઘણે બધે બૌદ્ધધર્મ, વિદ્વાનો કરતાં, સામાન્ય મનુષ્યોને વધારે
અસર કરતો હતો,) તેણે તટાળ બહુ હૃદય જોગ વિના એ ધર્મનો પરિભ્રમ કર્યો. આમ
થવામાં બીજાં કાણો પણ હતાં, પરંતુ એટલું તો અન્ય છે કે સામાન્ય અનુષ્ઠ રાજના

મુખ્ય ઉપદેશો અથવા બુદ્ધિના કઠિન તદ્દવાદ જેટલા આકર્ષી રહે છે, તેના કરતાં ભક્તિની રસમરી વાતો રહેતા હવે ઉપર ધણી વધારે અને ધણી ત્વરણી અસર કરે છે.

ઐત્તર્યધર્મના રચાપનાર ગૌતમબુદ્ધ (શાક્યબુદ્ધ) કપિસ વંશજના રાજપુત્ર હતા. તેમનો જન્મ ઇ. સ. પૂર્વે આશરે ૫૦૦ વર્ષ ઉપર થયો હતો. શ્રી બુદ્ધ ભગવાન. બાલ્યકાળથી સંસારના દુઃખ જોઈને એમને ત્રાસ આવી ગયો અને તત્કાલવરચાર્મજ રાજપિતા, પ્રિય શાષ્ટી તથા બાલકુમારનો ત્યાગ કરીને, તેઓ પરમશાન્તિનો માર્ગ શોધવા બીભુષનાં વસ્ત્ર ધારણ કરી ચાલી નીકળ્યા. કેટલાક વખત સુધી વિદ્યાન શુરુઆતી પાસે રહીને તેમણે ધર્મ અર્થનો અભ્યાસ કર્યો તથા કેટલાક વર્ષો સુધી કઠિન તપ કર્યું. અને તેમના પોતાના હૃદયમાં એક (નિર્વાણ)ના માર્ગનું શાન પ્રકટ થયું ત્યારપછી તેમણે લોકોને તે જ-એ સ્વદવાનો બોધ આપવામાં પોતાનું જીવન અતીત કર્યું. વૈદિક ધર્મથી એમણે પ્રવર્તિએ ધર્મ કેટલીક બાબતોમાં જાણુ જોઈ પડે છે. ગાંધિના (અથવા વર્ણુજેનાં) બન્ધનો જે આ સમયમાં દૈવ ધર્મો હશે એમ લાગે છે, તેની એમણે તદન અવગણના કરી. બ્રાહ્મણ અને શૂદ્ર, એવા એમને મન કઠિન લોક નહોતો અને તેમના મુખ્ય ઇચ્છામાં દલકી કોમનાં મતુષી પણ હતાં પરન્તુ એથીય આગળ વધીને શ્રી બુદ્ધ ભગવાને સધળા જીવ એક સરખા છે અને તેથી એક સરખી રીતે સંસ્કારોને યોગ્ય છે, એવો “ જીવલના ” નો મહાન્ સિદ્ધાન્ત રચાપિત કર્યો. વૈદિક ધર્મના ધર્મો વજેરની ભાવનાને આ રહેટા ફટકો હતો. આ ઉપરાન્ત સંસ્કૃતને નહોતે ખાલી (તે સમયની દેશ) બાધામાં લોકોને બોધ આપીને તેમણે પોતાના ધર્મને સંપૂર્ણ રીતે લોકપ્રિય બનાવ્યો. તેઓ પોતે બ્રાહ્મણોને માન આપતા પરન્તુ એટલુંજ માન ધામણ (ધૈર્ય ધર્મના ઉપાસકો) ને પણ તે આપતા. ઐત્તર્યધર્મનાં આધુ, સાધી અને મહાની સંસ્થા એવી હતીમ છે કે તે ઉપરથીજ ખ્રિસ્તી ધર્મમાં પણ તે સ્વીકારવામાં આવી જણાય છે મહા-રાજાઓ અશોક અને હનિકના સમયમાં તે રાજ્યનો ધર્મ થયો હતો પરન્તુ ધીમે ધીમે તેમાં પણ અતીતિ અને નિર્ભયતા દાખલ થવા માંડી. તથા પૌરાણિક ધર્મભાવનાઓ જે ભક્તિના ઉપરજ પોતાના મહામન્દિરનો પાયો રચવા લાગી હતી, તેમણે કુશાન્ધિકાદ અને શંકરાચાર્ય જેવા સમય નેતાઓ દ્વારા લોકલોકમાં અદ્યજન જેસથી પ્રવેશ કર્યો અને તે એવી ખૂબીયા એકરૂપતા ઉપજાવી ચક્રા કે દળ પણ-લગભગ ૧૫૦૦ વર્ષ ધર્મો છતાં-અત્યત દલનાથી તે ભાવનાઓ સર્વત્ર એવીને એવીજ બ્યાપી રહી છે જેમ સાપ્રત સમયમાં આપણે જિન્દુ અને લૈન ધર્મોને સાથે સાથે પ્રચલિત થયેલા જોઈએ છીએ, તેવીજ રીતે ઐત્તર્ય ધર્મ પણ બ્રાહ્મણ ધર્મની સાથે પણ ધણા કાળ સુધી પ્રવર્ત્યો હતો.

આ દરમિયાન એક બીજો ફેરફાર પણ સમાજની ભાવનાઓમાં દલિએચર થયો હતો. વેદમાળના દેવતાઓમાંથી રૂદ અને વૈષ્ણુ વધારે ભાવથી પૂજવા લાગ્યા અને શિવ લાગ્યા હતા અને તેમાં પણ (શિવ તથા શક્તિનું) દ્વિધા સ્વરૂપ [શિવ અને ઉમા (અનિતા) તથા રૂદ અને કૌણી (કેરાળા)]-અર્થાત મંદુક અને સહારક રૂપે બ્યાપોમાં તેમજ અનાયોમાં ઘણું પુણ્ય થયું હતું પરન્તુ ધીમે ધીમે જે કારણથી (જન્દુ ધર્મ અને ઐત્તર્ય ધર્મ બૂજા પડ્યા, એજ કારણથી શિવ અને વૈષ્ણુના ઉપાસકોમાં પણ લીજ એક થયા અને અન્તે વૈષ્ણુના પુજારી (રામ, કૃષ્ણ, શ્યામશ્યામ,

(વિજેર-વિવિધ નામથી) જનમદ્યમાં પ્રધાન પદ મેળવ્યું જોકે અઘણિ આખા હિન્દુ રથાનમાં શિવ શક્તિનાં દેવાલયો વિષયુ મંદિરોના કરતા સંખ્યામાં ધણી વધારે છે, ધણી વધારે પુરાતનો છે, શિવનાં બધાંતિસિંચો સર્વે ધર્મના સંપ્રદાયો તરફથી પૂજ્ય ગણાય છે, શક્તિનાં દેવાલયો યાત્રાનાં મહોર્ધા ધામ ધણી પડ્યા છે, વિષ્ણુનામના મંદિરને લીધે કાશી તથા ગંગાજી સહજ ભારતરખીમાં મુખ્ય તીર્થ મનાય છે, નેમ છતાં પણ એટલું તો સ્વીકારવુંજ પડશે કે સંખ્યામાં કદાચ શિવ અને વિષ્ણુના અનુયાયીઓ સરખા હશે, તોપણ એકા અને ભક્તિભાવમાં તો વૈષ્ણવોજ આખા હિન્દુરથાનમાં પ્રથમ ન્યાય મેં છે. આ ઉપરાંત વૈષ્ણવ ધર્મ પ્રવર્તકોએ પોતાના ધર્મને વિવિધ પ્રકારે અત્યંત શોકપિય મનાવ્યો છે. ધર્મના મંત્રીમાં બહુ વચ્ચાતાં પુસ્તકો જોવા મળેલા, તે તો વૈષ્ણવ ધર્મનાંજ મળી આવશે, યાત્રાળીનાં ધામ જ્યાં ધણી યાત્રાળુ વારવાર એકઠા થતા હોય એવાં જોળશે, તો તે પણ એજ ધર્મનાં જણાશે જ્યાં ધર્મ નિમિત્ત થયું ધન વપરાયું હોય તથા બહુ મહિમાવાન રથાન દેખાતું હોય, તો નેમ વૈષ્ણવ ધર્મ અથવા રહેના કોઈ મંદિરાયતું હશે અને જોઈ ભક્તિભાવના તથા આત્મરુપરચ્છની આદર્શતા વિશેષ જણાતી હશે તો તે પણ આવાજ કોઈ ધામમાં હશે છલકા, વિષ્ણુ અને શંકર, એમની ત્રિપુટી આ સમયમાં પૂજનીય છે પણ હતી પરન્તુ આખા હિન્દુ ધાનમાં મેં આર રથાન છલકાજતી પૂજના મોકમોડ રહ્યાં જણાય છે. અને પચાસતન દેવત એક-શિવ (વિષ્ણુ, સૂર્ય, શક્તિ અને ગણપતિ, - તેમાં સૂર્યનું પૂજન તો આજ આકાશ તરફ દર્શિ કરાનેજ કરવાતું રહ્યું છે તથા ગણપતિના ઉપાસકો સૂર્ય અને છલકાના ભક્તો કરતા અધિક છે, તોપણ તે ઉપાસના શોકમોજ બહુ છે, એમ તો તબ કહેવાય. બાકી ન્હોં શિ શક્તિ અને વિષ્ણુ આમાં સમુદી વધારે સંખ્યામાં એકાળુ ઉપાસકો તો વિષ્ણુનાજ છે, એ સત્યનો કોઈ ભાગ્યેજ અસ્વીકાર કરશે.

એક ધર્મના અનુયાયીઓમાં મોટા વિભાગ યથા ગયા, એમની ધર્મ સંસ્થાઓ (મઠ) માં અનાચાર વધ્યા, સામાન્ય પ્રજાગણની લામણી અને શક્તિને યોદ્ધ ધર્મનો નાશ એ ધર્મનો શુદ્ધવાદ પોતાના કાણુમાં ન રાખી ચકાશે, ધર્મીઓ અને સાધુ સાધ્વીઓ શોકબદ્ધમાં જીવ્યાં થતા જતા ધર્મ સંસ્કારોને નહુ પોપણ આપી ચકાયાં નહિ તથા સત્ય ધર્મ તરીકેનાં પોતાનાં રથાતથાં રહેને ખસતું પાણું તેથી રહેતો પોતાની જર્નનશૂનિ-પોતાના આચાર્યની જન્મશૂનિમાંથી ધણીજ ત્વરાથી નાશ થઈ ગયો. આજે મહાવ વિજય આજણુ ધર્મ તરફથી રહેના ઉપર મેગજનાર સમર્થ, શોકપિય અને વિદ્વાન નાવકો જ હોવા જોઈએ, એ સ્વાભાવિક છે પરન્તુ તહેમનામોંથી મોકાનાંજ નામ આપણને પ્રાપ્ત થઈ રહ્યા છે અને તહેમના જીવન સત્યમંત્રીની દશકત મોટે પણ આપણે મહુલા દત્તકાઓ ઉપર જ આધાર તખવો પડે તેમ છે ઈ. સ. ૪૦૦ સમયમાં જ્યારે યીનાઈ પ્રવાસ: ક્રૌંટવાન હિન્દુરથાનમાં આવ્યો, ત્યારે આજણુ વિદ્વાનો અને તહેમનાં દેવાલયો યોદ્ધ આપણુ અને તહેમના પિકારો (મઠો) કરતાં સંખ્યામાં જરા પણ ઉતરે તેમ નહોતાં, અને જ્યારે (ઈ. સ. ૬૪૮-૬૪૮ સુધીમાં) યીનાઈ યાત્રાળુ દુર્ગેનાસગ આ દેશમાં આવીને વસ્યો હતો, ત્યારે જો કે મુમધની રાજવધર્મ યોદ્ધ ધર્મ હતો, છતાં તે દેખાતી રીતે નિર્જળ થવા લાગ્યો હતો અને એકણો તથા તહેમની ધર્મસંસ્થાઓ ધણી વધારે બળવાન (સંખ્યામાં અને અનુયાયીઓમાં) થઈ દેખાતી હતી. આ સમયમાં

શાંતિએ અને કપટાતિએ પણ વધવા લાગી હતી અને છ. સ ના બારમા સૈકામાં બૈદધર્મના નાશન સૌથે તેમણે પણ પોતાનાં બંધન, જે એ ધર્મના ક્યાણથી સિધ્ધિ થતાં હતા તે, પાછા મણી વધારે બળથી દટ કરી રીધાં

ભગવાન્ શકરાચાર્યના સમયમાં ધૌર્ણ્યિક હિન્દુ ધર્મે પોતાનું ઢાલનું સ્વરૂપ ધારણ નહોતું કર્યું એમ તો નરિ; પણ તે પહેલાંની મારિતી ને મળી શકે છે શૈવ અને વૈષ્ણવ તે, આમજ જણાવ્યા પ્રમાણે ધણી સ્વરૂપ અને કલ્પિત જેવી છે આ ધર્મ માટે પણ એટલું જાણી શકીએ છીએ કે આપણા દેશમાં બૈદધર્મના બ તત્કાળ મરણે અનેક પ્રકારના શૈવ અને વૈષ્ણવ ધર્મો પ્રચલિત હતા આનન્દગિરિએ શકરવિજયમાં બીએ પ્રમાણેના વૈષ્ણવ સંપ્રદાયો વર્ણવ્યા છે ભાસ્કર, ભાગવત, વૈષ્ણવ, અહીં અથવા પચસાત, વૈષ્ણવ અને કર્મહીન શૈવ સંપ્રદાયોમાં નીચે મુજબના બતાવ્યા છે શૈવ, કૌંડ, કૌંડ, ભાસ્કર, જંગમ અને પાશુપત વૈષ્ણવ, શૈવ, અને જંગમ એટલાં નામ દાલ પણ ચાલુ છે, જે કે પહેલાં બે તે સમયના કરતાં વધારે બહોળા અર્થમાં વપરાય છે અવાગારમાં અને વરાદ પુત્રમાં ધર્મસત્ત્વ અને ભાગવત એ પરીતે લગભગ મરખા અથવા એકજ અવધા છે પરન્તુ મહાકવિ વ્યાસ સાનમાં સૈકામાં તેમને તદન જુદા જુદા સંપ્રદાયો રૂપે વર્ણવે છે શૈવ સંપ્રદાયોમાં શકરાચાર્ય અને જોરખનાથ (કાનકાટા જોગી જોના શુર) એમને મુખ્ય આચાર્યો મણવામાં આવે છે, અને આજ સુધી પણ શૈવ ધર્મ તો શકરાચાર્ય ને રીતે તેની ભાવના પ્રચલિત કરી તથા તેની અવરયાની સહજના જોડી, તેજ સ્વરૂપમાં પ્રવર્તે છે પરન્તુ સામાન્ય રીતે હુદિમાન, વિદ્વાન જાણણ શાંતિએ અને કૌંડ કોમોનો તે ધર્મ હોવાથી-તથા મૂળથી તત્ત્વજ્ઞાને તેમાં વિશેષ રચાન આપીને વૈદિક ધર્મ ભાવનાનું તેમાં પુનર્દર્શન કરેલું હોવાથી વૈષ્ણવ ધર્મની જોડેથી તે શોકપ્રિય ધર્મ શક્યો નહિ, અને ધર્મે ધર્મે સમર્થ વૈષ્ણવ આચાર્યો-રામાનુજ અને જલ્દભાચાર્ય અને કૌંડના જેવાનાં હાસ્યસ્પર્શ, પ્રમજ, સત્ત્વ ઉપરથી સમાજની આમજ રવડ થવા લાગ્યા, ભારે તે પોતાનું રચાન પ્રજ્ઞ સમજમાં ન સાચવી શક્યો, એમાં કાંઈ આશ્ચર્ય પામવા જેવું નથી જ્યારે આપણે, શા સમય-ન્દ અને શા કૃષ્ણચન્દ જેવી ઇશ્વરની બનોહટ મૂર્તિ-ઓનાં વિવિધ શોભક ચરિત્રોમાં કલસાઈ જતું ભક્તિ ધર્મનું રસ પૂરું સાદિલ, તથા અહોરાત્ર જ્ઞાન જ્ઞાનના ભોમ પ્રાપ્તિ-શાસ્ત્રો-તથા, જ્ઞાન, શીર્ષનમાંજ નિર્મમ, યતો સમજ, એ સમજ વૈષ્ણવ ધર્મને યોગે પ્રવૃત્તમાન જોઈએ જાય, ત્યારે હૃદયમાં પ્રકાશ માત્ર એટલો જ દેલ પામે છે કે આવા જાન્યસ્વચ્છ અને આકર્ષક ધર્મ તથા તેની મિત્રાન સરથાઓની આમજ કેવળ શુદ્ધ, ભાગને જ બેલ આપનાર, અને હૃદયના અવતારોની-હૃદયભેદક ચરિત્ર કથાઓ સિવાયનો-શૈવ ધર્મ તથા તેની પ્રાચીન છતાં આધિક દૃષ્ટિએ, સાધારણ રિયલિટી રચાઓ, એ આરહો પણ ભાવ લોકોમાં કેવી રીતે સાચવી શક્યાં કરી ?

શોકેત ધર્મનો પ્રચાર પણ કેટલોક સમય જલ્દ હો દરો, એમ સમજાય છે પરન્તુ તેમાં દૈન્ય અને લાંબ બે વિભાગ થયા, અને લાંબ માત્રાઓના સિદ્ધાન્તોની અતિલક્ષના અને ઉચ્ચતા તથા તેના કૃપાઓના અનાયાને લીધે તે ધર્મ શિશિત અને સામાન્ય બને વર્ગોમાંથી જોઈને થઈ ગયો કેલ માર્ગ રૂપે હજી તદની તીર્થધામ છે, પરન્તુ સામાન્ય

નવા ગુજરાતની સ્ત્રીકવિઓ

૧.

આપણા દેશના પ્રાચીન સાહિત્યના સંપ્રદાયોમાં સ્ત્રીઓની રચેલી કેટલીક સુન્દરી કવિતા જોવામાં આવે છે એ કાળમાં યદ્ય ગયેલ પંથ છ સજારીઓના કાવ્યો તો આપણને મળ્યા છે ને હજી બીજી અપ્રસિદ્ધ સ્ત્રી-લેખકોની કૃતિઓ માત્ર નિર્દિષ્ટ થાય, જેમ ન કહેવાય. મીરાબાઈ, દુષ્યાબાઈ, ગવરીબાઈ, હીવાળાબાઈ, પુરીબાઈ અને રાધાબાઈનાં પદો આપણને સામાન્ય રીતે પ્રાચીન સ્ત્રીકવિઓની બાવળ, ઇકિત તથા સંસ્કાર-અને એ મની ગિન્દગીના પ્રવાહોની ગતિ પણ જોઈ શકાય છે.

મીરાંબાઈની અલોકિક રસ કરતા મધુરી કાવ્યો, ગવરીબાઈની શાન્ત સંસ્કારથી ઉભરાતા મનોહર પદો, દુષ્યાબાઈની સ્ત્રીઉદ્ધવ પ્રવચન કરતી રસોચી ગરબીઓ, નવા હીવાળાબાઈનાં મીઠાં, સરસ ગીતો; એ દરેકનું રચાન આપણા સાહિત્યમાં શુદ્ધ શુદ્ધ છે, તથાપિ એમની જીવન ઝરણીઓ એકલ દિશામાં બહેલી હતી અને એકજ વાતાવરણમાં પોષાઈ હતી, એટલું તો સદૃશ સમજવા વિના રહેતું નથી. *

નવો જન્મનો (ઇમેજી રાજ્ય) યર થયા પછી લણ સમય સુધી કોઈ સ્ત્રીકવિની કૃતિ બહાર પડ્યાનું જાણવામાં આવ્યું નથી. પરંતુ લગભગ ત્રીસેક વર્ષ ઉપર સ્વ. ડૉ. હરિલાલ કુવેરા તત્ત્વીયમાં પ્રકટ થતા ચન્દ્ર માસિકમાં અને તે અરસામાં (અપવાદ પછી) સમાજોચક આદિ સામયિક પત્રોમાં સ્ત્રીલેખ દેખાવા શરૂ થયા હતાં સ્ત્રી લેખકોની જન્મ-તિનો ખરો આરંભ તો ચાલુ મેકાની દાર્યાત લગભગજ થયો હતો થોડી સંસ્કારી બહેનોની લેખન પ્રવૃત્તિ તે પહેલાં પણ ચાલુ હતી, પરંતુ એ જન્મતિને સુન્દરી સુબોધ તથા દેશના ખાસ અંગે દારા જોઈતી અનુકૂળતા પ્રાપ્ત થઈ અને એજ સમયમાં અન્ય પત્રોએ પણ સ્ત્રીઓનાં લખાણને પ્રકાશનમાં યોગ્ય સમય કરી આપવામાં રતેલ પૂર્વક ભાગ લીધો. એટલે આ વખતથી એ પ્રવૃત્તિએ સતતવાદી પ્રવાહનું દાંધક આશા જનક રૂપ લીધું.

અત્યારે આપણી સાહિત્ય વાંચકામાં અનેક બહેનો વિહરે છે અને તેઓમાંથી કાવ્ય સરિતામાં “ રનાન પાન ” કરનારી પણ બહુ છે આ સહુની કૃતિઓએ એક સરખી સુન્દર, મધુર, ઉત્તમ છે, એમ કહેવાનો આરંભ નથી, હોઈ શકે નહિ. તથાપિ કેટલીક બહેનો સારાં પદો લખે છે, થોડાંમાં તે રસથી, ગેમથી વંચાય છે અને આગળ જતાં એમની કવિતા વધારે વિકાસ પામશે, વધારે કલા તથા રસભાવ પ્રગટિત કરતી થશે, એમ તો લાગે છે. અત્યંત યોગ્ય વાત છે કે કેટલીક સરસારી બહેનોને ફર કાગ આકાશ ઉપાડી ગયા છે અને They do young whom Gods love (જેમને દેવતાઓ પ્રેમી છે, તેમજ બહેનજી મરણ પામે છે) એ ઉકિતને સાચી પાડી છે. તેથી

* ગુજરાતની પ્રાચીન સ્ત્રીકવિઓ વિશે—બીજી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદમાં બહેન સૌ વિદ્યાર્થીઓએ અને થોડી પરિવરદમાં રા. શાહ હાજીસાહેબે હવે પાકતા નિબંધો આપ્યા હતા, તેમાં બહુ જાણનાં ચોક્કસ માહિતી છે, તેથી ને પરિવરદના અહેવાલોનાં પુસ્તકોમાંથી એ નિબંધો પ્રાપ્ત થાય ત્યાં સુધી રહે.

આ બહેનોના મધુરા હૃદયકર જે હૃદય તો માત્ર મન્દ મન્દ સંભળાવા ચર'યવા હતા, તે હંમેશને માટે મૃનવિલીન બન્યા છે; અને ખોટા કેટલીક બહેનો સાંસારિક આપસિઓ તથા વ્યવસાયોનાં દુખાણ તો આવી ગયાથી હૈમના સુરે પણ કાલ સંભળાતા નથી.

ઐરસે બહેનો શ્રી. સુમતિ અને વિનયપાલકાના જેવી કુસમકળાઓ ખીસતાં ખીસતાં મોઢ કરમાઈ ગયાં અને તેની સાથે બહેનો થી સવિતા, સન્ધ્યા, નિર્મળા, સુકીનાબાઈ, હીરાજ્વેન તથા સૌ. ઉર્મિલા, દક્ષા, મંજરી, સીલાવતી, મૃદુલા, સ્નેહપ્રધા, મંગળા, વગેરેની નવી કાવ્ય કૃતિઓ પ્રકટ થવી બન્ય થઈ. (હર્માએ કેટલીક બહેનોની તો હવે, એમનાં અકાલ મરણને લીધે, હંમેશને માટે જ અપ્રાપ્ય થઈ ગઈ છે) એ બેતાં શ્રી સાદિયના પ્રયેક શુભેચ્છકને દુઃખ ધાય એ સ્વાભાવિક છે.

પરંતુ આ શોકકથાની સાથે, યોદ્ધ વધુ આરાત્મક ચિહ્નો પણ નિહાળાય છે. બહેનો સ્વ. સૌ. સુમતિ તથા વિનયપાલકા અને સૌ. હરિસુખગૌરીના કાવ્યસંગ્રહો વાચકને મળી શકે તેમ છે. અને સૌ. વૈષ્ણવતી દેવી, હેમકુંવર, કનુજ્વેન તથા ચારૂ તેમજ શ્રી લક્ષ્મી, કંચનબહેન, પ્રિયમતિ તથા પદ્માવતી વગેરે બહેનોના મધુરા પદો આપણને વખતો વખત મળ્યે જાય છે. આ સહુ અવિધાને માટે મદદ લેવાય છે.

કુબ્જ છે કે અત્યારે સુધીમાં પ્રકટ થયેલ શ્રીકાવ્યોમાં પ્રથમ પદ્ધિનું કવિત્વ જણાતું નથી, એટલે નહિ પણ ઘણી કૃતિઓ એવી છે, જેને મધ્યમ વર્ગમાં પણ રચાન ન આપાય. છતાં જ્યારે આપણે અત્યારના આખા ગુજરાતી કાવ્ય સાહિત્ય તરફ દૃષ્ટિ નાખીએ છીએ તો આદલા બધા જાન અને લીલા અનુભવ પછી આંખોને વેઠે મજાપ એટલાજ સાગ પ્રશ્ન કવિઓ છે, એમ તરત સમજાય છે; અને હૈમથી પણ અન્ય બાબાઓના ઉત્તમ કવિવરોની પદિતમા રચાન ને લઈ શકે એવા કેટલાંક બોલા છે એમ સદન પ્રતીતિ થાય છે, અત્યારે આ લેખક બહેનોની કૃતિઓમાની ન્યૂનતાઓ તરફ દૃષ્ટિ અને તેમના પ્રવાસો તરફ વધારે અમતાથી જોવાની શક્તિ ધરો.

પ્રાચીન હિન્દુસ્થાનમાં તેમજ યુરોપમાં આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે શ્રીઓએ રચેલાં કાવ્યોની સખા મરુજી બોળી છે. શ્રીઓમાં પુરોના નેટલી બુદ્ધિ ખીલી ન શકે, એમ કહેવાતું સાદસ તો હવે બાગેજ ઠોઠ કરો. પરંતુ આમળના વખતમાં એમને જ્ઞાનપ્રાપ્તિના પ્રસંગો બોલા મળતા (અને હેટલ એ વસ્તુ સ્થિતિમાં જલુ ફેરફાર થયો નથી) તથા કોડિચ્છિક વ્યવસાયો હૈમની મન તથા જીવન ઉપર સ્વાભાવિક રીતે

• સૌ. સુમતિના કાવ્યોમાં સન્ધ્ય હૃદય ગ્રંથમાં એ નામથી પ્રકટ થયા છે એમની કૃતિઓની પ્રકાશના વધુ બેન થી સવિતાના સંલેખાસર્ગ સમાવે ચોપી કાદિલ પરિવર્તન પ્રમુખ રચાનેથી દિ. બ. રણકાલાઈ વડવાએ ૧૬ વર્ગે સૌ વિનય પાલકાએ એમની ન્દાની વધવા ગદ્યપદ્ય રચ્ય લખ્યુ છે, હૈમની કૃતિઓમાંથી એક સન્ધ્ય ચાઉ વર્ષમાં મુન્દરીસુલોભનિર તરફથી પ્રકટ થનાર છે. સૌ. હરિસુખગૌરીનાં કેટલાંક કાવ્યો જ્ઞાન વાટિકા એ નામથી પ્રકટ થયાં છે, હૈમ પુરાણમાં મળી બોલા રચાઓ સરલ પદ્યમાં આપી છે આ બહેને વધુ સૌ સુમતિએ કેટલાંક નાટકો, ઉપન્યાસો, વગેરે પણ લખ્યુ છે. આ ઉપરાંત એક સાધક વર્ષની બહેને તરફથી પણ લખાઈલા સારા પદ્યો વખતો વખત એ ગરજની એજિસ્ટ્રા લેવામાં આવે છે.

વિશેષ ભાર નાખતા અને નાખે છે. અર્થાત્ સ્ત્રીઓને સાહિત્ય પ્રવૃત્તિ માટે અનુકૂળતા મળી જોઈ રહે, એમાં નવાઈ નથી. આમ છતાં જેમણે દલિલાબેય બેરેટ પ્રાઈનિંગ, ક્રિસ્ટીના રોસેટી, મિસિસ હિગ્ગિન્સ, લેડિસિયા લેન્ડન, મરી લેમ્બ તથા આના બાબોલ્ડ વગેરે ઉચ્ચ સ્ત્રીઓનાં કાવ્યો વાંચ્યા છે, તેમનાં હૃદયમાં તેા આત્રી થયા વિના બાકી નહોતે કે મંજૂરને વધારે વધારે સ્ત્રી કવિઓની પણ જરૂર છે. હૃદયની ખરી કામચૂ, પ્રેમની ઉઠી તથા અને ગૂઢ જીવનની સાચી ભાવના, એનું સત્ય દર્શન તથા જીવનની આંતર નિર્મળતા અને દયા-કરુણા-ત્યાગની આધ્યાત્મિક વિશ્લેષણ, એનું દૈર્ઘ્ય, મધુર મગાન, સ્ત્રીઓ કરતાં વધારે સાંડે શીજી કોણ સમજાવી શકે એમ છે? એ સહુ દેવી તત્ત્વો મોડક નિરૂપણ પણ-પોતાની મિન્ડગીઓમાં જ અદોશન તેમને પોતાના-ખેતો શિવાય કોણ વધારે સારી રીતે કરવા સમર્થ છે? કવિતાનું અર્થ રચાત હોય છે; અને આ હૃદયનીજ અધિ-શક્તિ દેવીઓ વિના તેનાં ગૂઢ મહત્ત્વો વધારે સરકારથી, વધારે સ્વસ્થતાથી પ્રાપ્ત કોણ કરી શકે એમ છે? મિસિસ પ્રાઈનિંગની અત્યંત બાવપૂર્ણ અર્થરૂપકીઓ (સોનેટ્સ) એલ. ઇ. એલ (લેડિસિયા લેન્ડન) ના હૃદયભેદક પદો તથા મિસ રોસેટીની ભવિત મોડક સંગીતો-એ સર્વેની ભાવનાનાં ગદન તાદાત્મ્યમાં મહાન પુરૂષ કવિઓ પણ સ્ત્રી ઓના જેટલી શક્તિતા અને શુદ્ધતાથી ઉતરી ન શકે, એમાં આશ્ચર્ય જેવું કાંઈ નથી.

તેથી એ અત્યંત છે કે કવિતાની દિવ્ય ભૂમિમાં પુરૂષોની સાથે સ્ત્રીઓ પણ સ્નેહથી સંચાર કરે ઉચ્ચ હૃદય તરીકે છે કે A Poet is born, not made (કવિતાના સરકાર મનુષ્યને જન્મથી હોય તેજ તે સારો કવિ થઈ શકે છે માત્ર અભ્યાસ અને પ્રયાસથી તેમ થઈ શકાતું નથી.) છતાં હૃદયના શુદ્ધિસરકાર પણ ઉત્સાહ, પ્રદાસ, ઉત્તેજન અને અભ્યાસની જ ખીલે છે, એ જુલવા જેવું નથી. જેમ દરેક દીવો પ્રકાશ આપે છે, તથાપિ તે સૂર્ય નથી. તેમજ દરેક કવિતા લખનાર પણ કાંઈ મહાકવિ હોય નહિ. પંચ પોતપોતાના ગૂઢનું અભ્યાસ કરે કરવાને યોગ્ય સૂર, ચન્દ્રની રાહ જોઈને જેમ કોઈ ખેડી રહેતું નથી, તેમ પોતાનાથી જની શક્તિ આનંદ, ઉત્સાહ, ઉત્કર્ષ, આશાસન અને કદમાણ જગત્માં અથવા તેના ન્હાનકક્ષા ખૂણામાં પણ પ્રેરવાને યોગ્ય મહાકવિઓની રાહ જોવા કરવાની જરૂર નથી. અર્થાત્ ન્હાનાં તેમજ મહાન સર્વ મનુષ્યો-જેનાં હૃદયમાં કવિત્વ અને કલાની લહરિઓ પુવાસની પેઠે ઉડી રહી હોય, જેમનાં દિલ લાગણીઓ અને ભાવનાઓના ઉછાળાથી ઉભ રાતાં હોય, તથા જેમનાં મન અને જીવન કાર્થક ગાણ, કોઈક સુશાવણ, એવી વૃત્તિઓથી હામગીરી રહ્યાં હોય, તેમજ પોતાની શક્તિ અથવા અધિકાર વિશે વિચાર કરી ખેડી રહેવાની કાંઈ જરૂર નથી. જેમનામાં જે કાંઈ આત્મતત્વ હશે, તેને યોગ્ય રીતે ખીલાવવા પ્રયાન કરવો, એટલું જ કાર્ય છે, પણ તે બધે મધ્યસ્થ રહે અને જે કાંઈ તેમાં સુન્દરતા રૂપ, મધુરતારૂપ, કામળતારૂપ હશે, તેજ કાવ્ય રહેશે, તેજ સંચારને ઉપકારક બનશે એટલે સ્ત્રીઓએ પોતાની અનેક પ્રવૃત્તિતાઓ, ન્યૂનતાઓ તરફ દૃષ્ટિ કરીને નિતાશ થવું યોગ્ય નથી. અન્ય માર્ગોની પેઠે આ પદ્યમાં પણ પ્રગતિ ધીમે ધીમે જ થવાની, એ ખરું છે, પણ અને તેમને જિનમ તો નહિ છે, કદાચ કે આ વિષયની સાથે તેમને સ્વાભાવિક રીતે સહયોગ-એક રૂપના છે.

એટલું તો સામાન્ય રીતે હાથ સ્વીકારાયું જણાય છે કે ગુજરાતની નવી શૈલિની મુખ્ય સ્ત્રીકવિઓ એ છે. સ્વ. સો. સુમતિબહેન અને સ્વ. સો. વિજયાલક્ષ્મી. પરંતુ બીજી સ્ત્રીલેખિકાની સાથે આ બંનેની કૃતિઓ પણ નવીન કવિતાના કોઈ ઉત્તમ સંગ્રહોમાં જોવામાં આવતી નથી, એ વિચારવા જેવું છે. “કવિતા પ્રવેશ” આ બંને બંનેની પદ્યો પ્રકટ થયા છે અને તે સંગ્રહ ઉપયોગી થઈ પડે છે, છતાં તેની પસંદગી ઉત્તમ તો નથી, એટલું કહેવું પડે છે. કારણ કે તેમાં જે બંનેની કૃતિઓ સેવામાં આવી છે, તેના કરતાં વધારે સારી એમનાં લખાણમાંથી મળી શકે તેમ છે અને “કાવ્ય માધુર્ય” જેવા શિષ્ટ સંગ્રહમાં કોઈ પણ સ્ત્રીલેખિકાનું કાવ્ય જોવામાં આવતું નથી. આ સંગ્રહના રચનાર રા. ભાઈ હિંગલનાલ અંબરિયાનો ગુજરાતી કાવ્ય સાહિત્યનો અભ્યાસ તથા કાવ્યોની પસંદગી ખોટી છે તેમની કાળજી જણાતી છે; છતાં આ બંને સ્ત્રીલેખિકાનાં લખાણમાંથી પણ કાંઈજ એ સંગ્રહમાં સ્વીકાર યોગ્ય નહિ જણાયું હોય, એ કદાચ શક્યું નથી કદાચ એમ હોય કે આપણી લેખક ભગિનીઓએ હજી થોડા સમયથી જ પૂરો લખવાનું શરૂ કર્યું છે, તેથી તેમની કૃતિઓમાં અપકવતા તથા અસમાનતા વિશેષ છે અને આ ઉપરાંત તેમનાં લખાણનો સાધારણ રીતે અપરિચય, એ પણ તેવું એક કારણ હોઈ શકે.*

કમનસામે એમ બંન્નું કે સૌ. સુમતિ અને સૌ. વિજયા લક્ષ્મી, એ બંને આશા જનક લેખક ભગિનીઓએ, સીવન પ્રારબ થતાં થતાંમાંજ પરોક્ષ પ્રયાણ કર્યું. આથી એમની કુદરતી શક્તિઓનો જે વિકાસ થવો જોઈએ, એમનાં કાવ્યોમાં અનુભવ તથા જ્ઞાનનો જે પ્રકાશ વધારે અસરકારક રીતે આવશે તેમજ, તે બંનેની શક્તિ નહિ. આમ છતાં અલ્પ વયકે એમની કૃતિઓ જોતાં જણાયે વિના નહિ રહે કે તેમાં લાગણી છે, પ્રસાદ છે, અદુરતા છે, આત્મવ છે. બંનેનાં હૃદયમાં પ્રેમતુષા બાપી રહી હતી. અપરિ-
તૃપ્ત શક્તિઓ અને ભાવનાઓએ તેમની નાનકડી જિન્દગીને પણ સસાગની વિષમતા વડે છાંયી દીધી હતી. બંનેનાં જીવન વિશુદ્ધ હતાં તેમનાં હૃદય અસરકારકી ભરીન વાસનાઓથી એક સરખાં વિરકત હતાં. પરંતુ તેમનાં દષ્ટિબિન્દુમાં મોટો ભેદ દેખાય છે. સ્વ. સૌ. સુમતિનું ધ્યાન પ્રભુપદમાં અને સંસારથી મુક્તિની મહેશ્વરમાં છે. સ્વ. સૌ. વિજયા-લક્ષ્મીનું હૃદય પ્રેમ જીવનમાં અને “સસારમાં સ્વર્ગ” કિતારવાની ઉચ્ચ ભાવનામાં છે.

બંને સુમતિનું જ્ઞાન વિજયાલક્ષ્મી કરતાં વધારે અને તેમને મળેલ સત્સંગો, ઉત્તમ સાહિત્યના અભ્યાસનો લાભ પણ મળ્યો વધારે. પરંતુ એમનો મૃદ જીવનનો અનુભવ જોઈ, સંસારનો તેથી પણ જોઈ. સંસારકારી શીર્ષત નાશર કુટુંબમાં તેમનો જન્મ હતો, છતાં ઘરેર અને મનની શીલ અસ્વરૂપતાને લીધે તેમનું રોડાળ હૃદય પ્રભુ તરફ વળ્યું.

આ સંબંધી જા. ભાઈ અંબરિયાની સાથે મોટાં વાદ થઈ, સારે લણીને હું શુદ્ધ થયા કે એમના હૃદય સમયમાં પ્રકટ થનાર “પદ્યમંજરી”માં આ બંને લેખિકા તથા બંને સદસીના જાવને તેઓ દાખલ કરવાના છે. “કાવ્ય માધુર્ય” માં તેમ નહિ કરવાનાં ભરણે તોફાને તેમણે જણાવ્યું હતું કે સૌ. સુમતિની કૃતિઓ પોતે સ્વીકારેલા પસંદગીના ધોરણમાં નહિ આવતી હોવાથી તેઓ તે લઈ શક્યા નહોતાં જ્યારે રૂઢે છે કે આ વિષયમાં એમનો અધિગ્રાહ પ્રકાશ કરે પણ પણ બંધાય.

દંતુ' મદાન દેશબંધા ગોપરેછ તથા વિદ્યાનુ ન્યામ્યાનકાર અનન્તપ્રસાદછના પ્રીતિ પરિચયતે લાભ એમને વારંવાર મળતો. આવા હમ્મ સદેવાસમાં તેમની બહેનની શક્તિઓ ખીલી નીકળી, હૃદયમાં ઉતરેલી ભક્તિ આવના પ્રકટ થઈ અને વિગમ વાચને તેમની છુદ્ધિની પ્રતિભાને વિકસિત કરી. એમના સંજોગમાં ભક્તિમય હૃદય તથા અસંસારી ભાવો વિશેષ નિદાણાય છે.

બહેન વિન્યાસકર્ત્રીનું જીવન ભૂદીજ પમર્થમાં વર્ણુ દંતુ, એટલે એમના હૃદય સંમાનનો પ્રવાહ તેજ પન્થે મતિ કરે, એ સ્વાભાવિક છે. આત્મકાળમાં એમની નિરંજની દૈદુર્યિક બન્ધનોમાં ચૂચાઈ લાગે છે જેથી આદ્ય જ્ઞાતિના લીમન્ત કુટુંબમાં જન્મ હતો એટલે અભ્યાસની અનુકૂળતા તો એમને પણ હતી અને શારીરિક અવરચતા ઝોછી તથા જ્ઞાનતૃષ્ણા અતિ તીવ્ર હોવાથી જીજ્ઞવનની સામાન્ય પ્રતિકૂળતાઓને અનાદર કરીને પણ એ બહેને અભ્યાસ માત્ર સપ્થો તથા વર્ષોથી દત્તે. લેખન પ્રવૃત્તિની એમણે પણ બેઠેલી શરૂઆત કરી તથા ધીમે ધીમે હૃદયની શક્તિઓને પદમાં ઉતારવા માંડી હતી. આ વિષયમાં એમણે અન્તે સારી સફળતા મેળવી. કારણકે એમનાં કાબોબની ભૂમિકા અન્ય લેખકોની કૃતિઓના કરતાં નિરાળીજ છે.

બહેન સમતિના જીવનનો આદર્શ આપણે "ભક્તિ" ગણી શકીએ, તો આ બહેનની નિરંજનીને આદર્શ "પ્રેમ" દત્તે. અને એમનાં કાબોબોથી મોટો ભાગ એ ભાવનાને અનુસરતોજ જોવામાં આવે છે.

આ બંને લેખક બહેનોમાં બહુ સરખાપણું દેખાતુ નથી. અને તેમની કૃતિઓમાં ભૂદી ભૂદી વિશેષતા છે: એકમાં અદ્વૈતા, મધુરતા, સ્વાર્સ્ય છે-બીજામાં મનોહર, હોમજ, મમતા છે. પરન્તુ એમનાં આકાશ ખરણને લીધે જે નવા નવા સુર એમની હૃદયવીણામાં ઉતરત, જે વિવિધ જ્ઞાન અનુભવના રંગો તેમની કૃતિઓને શોભાવત, અને નવાં નવાં વિચારગમનમાં તેમનાં ઉત્કૃષ્ટન પતાં હોત, તેની હવે હૃદયનીજ માત્ર કરવાની રહી છે. બંનેની કાવ્ય કૃતિઓ તરટલી આપણને પ્રાપ્ત થઈ છે તે, પ્રથમ પકિતની મૂળભૂતી કવિતા સાથે તો સરખાવી શકાય તેમ નથી, એ દેખીતુ છે; પરન્તુ એ બહેનોની કેટલીય ઉત્તમ કૃતિઓ આપણી સામાન્ય રીતે સારી ગણાતી કવિતાગા રચાત લેણે, એમ ખરેખર માની શકાય.

૨.

એક મિત્ર તરફથી સચતા થઈ હતી કે આપણા નવા મૂલરાતની સ્ત્રીકવિઓની સુન્દર અને ઉત્તમ કૃતિઓના યોગ્ય નમૂના આ લેખ સાથે પ્રકટ કરવા. તે ઉપરથી જે કાબોબમાં કોઈક વિશેષતા, મધુરતા તથા મનોહરતાને સ્વમતી-અણુષ્ઠ, તેમાંથી યોગ્યકે અંદો આપ્યાં છે. આ કાબોબમાં એક વસ્તુને આશ્વાસ વિશેષ યાગ છે અને તે એ લેખકોનાં સ્ત્રીત્વ છે. હૃદયમાં મધુરતા અને હૃદયની લક્ષી લાગણી પણ છે. સ્ત્રીલેખકોની ઉત્તમ કૃતિઓ આટલીજ છે, જેવું વાચકોએ માની લેવાનું નથી. કામ્ય કે આની સાથે રચાત લે. એવી ખીજ કૃતિઓ પણ મળી શકે તેમ છે.

એક માર્થના.

પ્રભો ! તુલિ, તુલિ સભ્ય મ્હારે સ્વામિ છે રે,
 નથી કાંઈ દ્વારા વિના મ્હારે, તારા ! જગનાથ—પ્રભો ! તુલિ.
 હું શુભ પ્રેમ પામ્ય માન હું ખરે રે,
 તેથી તું ન પ્રિય, તું ન પ્રિય તાત ! જગનાથ—પ્રભો ! તુલિ
 શુભ આનંદ પ્રેમ એક તારે સ્મરણ છે રે,
 તે પડી ન લ્હને સ્મરે, સભ તાત ! જગનાથ—પ્રભો ! તુલિ.
 નથી કાચનને પામ્ય વિના મ પ્રશ્નરે,
 તેથી ઈશ શુભ પ્રેમ, શાસ્ત્ર નાથ— પ્રભો ! તુલિ.
 ઈન બાળા નમી હસ્ત ભેળને મ્હો રે,
 હા હો, હા હો પ્રિય તાત ! જગનાથ—પ્રભો ! તુલિ.

સા. શુભતિ.

મીત સ્મરણ.

ચંદ્રસંન્ય તુલિ દીપક, આનંદમય કલ્યાણક,
 રેવો સખી સૌંદર્યમાં, કમળા ! તુલે કયમ હું શુભ !
 તું બદાલમોઈ બાળીના મણકર વારે કાનમાં,
 તું સદગુણી બાળી નરે, કલ્પલ હતાં ચંદ્ર બાળાં.
 કલ્પલ ઝીણું કુળ તાત, તું કુળકુલાન જેઠા,
 ભોળી, ભુલી, વત્પર પતી, સૌ મરે કાવા દોશી;
 હૈયા હતી નહિ આજમા, અપમાન સહી પલુ રીઝી,
 વેશવ તજી નહિ મોહ, તારા ઘરમા ચાન્નિ હતી.
 હિંદુ વણા ચંદ્ર સંન્યમાં સ્ત્રીલતની કિમત નહિ !
 તું તાપસી સમ કષ્ટ આર્વા વધ તપી ચાલી ગય.
 ના મુશ્કેલી રહી હા, ને મુશ્કેલી સુખ માનવી,
 સૌ સ્વાર્થગ્રાહી ચિત્ત રોષે, આજ કર તું સંન્યતી
 ના નજવી વાતો સુખાચી, ને ન બાલાએ સળી,
 કલિદાસ, કલ્પે, નવક, ના વાતો ગદન કરી તે કરી;
 ના શોખ કે રેશવ, અગર મોરારી જ્ઞાતિએ ધારતી,
 તું કામ નીચની કામ, નવરો થતાં લઈ પાચતી
 મીતા મતીને રૂ ખ, તો રીર આપડે કાં ના પડે !
 રેવ સધુ તો, ખેન ! ફેડે ક્યાં માનવી કુખ ના સહે !
 સર્વ મળી સંવાપતાં, સદગુણ દ્વારા કીમત,
 તેએ અરે જલ્દાર તે કદરીસમ સદુ ખેન.
 માય સખી, બેની સખી, બાળી સખી, કૈવર સખી,
 તું મીત એવી અનનવી, હું માટે કઈ કઈ ધારતી.
 તું સદગુણી સંભારા જે સ્નેહનાં અપૂર્વ.

બાબી ! તને બેસે મોહાં તે કુમુમ યઈને સ્વર્ગમા
 દીન મુખ મી રતા અમે આ નરકમા જવા રહ્યા,
 હં છલી નબ આલી ગઈ, રહ બહુનાં સુના મયાં *

સૌ. વિજયાસક્કમી તિવેલી

જીવન મિત્રો.

પ્રીતિશ્રેણે દેહ જીવન જીવને કુદય જે આમ એક જીવી દીકુ
 કરમદ કર લે જન્મમા રમ્યા, જીવન જે પણ એક જીવી કુદુ
 કુદય જીવણી શી મુખતર બની ! જીવન જીવણી મુંદર શોભતી,
 મુંખદ સ્વપ્ન જય સ્વપ્નમા જી, યમદુતે કલ્પ, તે કલ્પ ના કર્યું !
 હં ખદ તે દિનથી લદમને, સખે ! જીવનમિત્ર ગવયા મમ પ્રેરતકો !
 નિરખતા લદમને કર લઈએ કરખ અશુ વદ મુજ નેનગી
 મિત્રજન્યો કર સ્નેહ પદે રહ્યા, નવન અશુ વદે મુજ માટ તો
 વધપિ પાસ રહી ન રોકે સદા નિજ કુળે નિજ પ્રેમ જાળવતા
 હં ખ તિમિર કરી કર ન્યાપા કુદય અપરા વિદ્યેમ યતી કરી
 નયનથી હં ખ અશુ વદી જવા, મુકવણો અતિ આ ધિરાને હમે
 અમય તે લદમને કરમા મદ, મિત્ર પરિણત તુમા મિત્ર પ્રેરતકો !
 નિમિરવું જગ વરથી ફેડતા કુદય આશ લદમે અજાણવતાં
 મુક કરી કર ચાલવન દો લદમે કર વિના મુજ અશુ દહુનો લદમે,
 કરી કરી પ્રેમ માન મુજાવતા અમીરજો કરને નવરાવતાં
 નહિ મહી ઉપકાર કરમા લદમે, લગણ ના લદમને જીવું ત્યાં મુખી
 લઈ રોકે નહિ દો મુજ પાસથી, યમદુતે લદમને કરી ના ચાં !
 વિશ્વ દેહ તણી મુજ ને યરી, તમ પ્રસાદી રહે મુજ અપરમમાં

પહેને "સાકરી"

એક સ્મરણ.

હતો હા ! આ દિવસ કેવો ? દુર્લભને શાંતિ કેનાયો;
 બન્ધો તે આજ, એ સમયની ! દુર્લભને આજ કરનાયો !
 જગરને બાળવ સોસા ઉઠાવે હાં હં ખ દિલમા
 હમારી આસનાના ખૂનખાકી હસ્ત બરનાયો.
 તને ને સાચવો આજે ખસે ખુશખબરીને દહાડો
 મને તો બાળતો હરણ નિરાની નિદ હરનાયો
 જગર નેજે નર્તી ચીરી, બળે છે આજ કેવી ત્યાં,
 નથી આ ને જન્મ દીલમા હતો ને રોજ ચડાનાયો
 ગયાં એ, બસ રથો દહાડો, નહિ પાછો કદિ આવે
 બરી છે ગાદ મીઠી હોય જગરમા એજ રહેનાયો

એક દુ ખી બાબિની

આશ્વાસન.

શાને બહાલા ? દુઃસ્વ ક્રમણ કરતે બાળી કેરે છે ?
 રાત્રે તારાં મુઠું છળને બધાં રોકે તપાને ?
 પૂર્વે હાથ રમશે રમરી, પ્રજા ! બધે ! તારુ હવે શું ?
 ધાવાતુ તે ધણ મજુ હવે છે રણુ માન સહેતુ ।
 નેથી કીધુ મુળ જીવનને બધે લેવા બહાલા ।
 લેના રમજો ગધુર ઉતારા શા કેરે કારી ઉઠા
 ને સર્વે તે રમરી, પ્રિય ! તજુ બધે શું જોડ, પેલ ?
 ધવાતુ તે ધણ જરૂ હવે નાથ । ઉભાન સહેતુ ।
 ચાલે છે શું પ્રિયતમ ? કાયા ગાદરી પાસ આણે ?
 તારી મોજા ચરણ રાત્રે પૂતી કાસી આ છે,
 સક્રિ આપો પ્રજા ! મુળે, મેરજી રાત્રી માણ,
 સહેવાતુ તે સહિય પ્રિય ! કો વેધે ને પ્રેમ રાણ ;
 "હાલું-સહેતુ" ન જાત મદિ એ મારું બહાલા જનના છે ;
 રીયા લેતી કીધી, નહિ હવે નાથ ! કાવિ કશીમે

પ્રદેન સધ્યા.

ਮੁਲਾਂਗਣਾ

સખીરી બ્હાલી ! પ્રસાદ કરો કરો,
નયનમાં અગ્નિને ફરીને ભરો
અતિવ કેવ જરા અજબો કરો,
હૃદયમાં કંઈ તો કાણા ધરો
રે ! બેલ રે ! પ્રિય બહેની ! જામ ક આમ મુનથી ચોસાય છે ?
વિલુ વાંકિ જાને કાલ અતિરાય આમ ક કોપાય છે ?
હજ સખા ! આનંદ મુજ, કંઈ એ જતા આ કું કું રે ?
તેવ આશય છે જીવન મુજ, સમજ કયા તો કંઈ ધરે ?
હેલા કહી તૈલિયુ પાની તી ભે,
માની ફરો જલમ્બુ ભની'તી તો;
ભાવુ સમરો પુષી ભતી'તી ને
હંદુ સમરો ફરી આવતી તો
માનિમા રોષ પારે તો પ્રભાતે જોઈ આપતી,
દિને કોપિત પાતી તો નિરાશા આવી બાવતી
હ વિવિધ થાન કરે મનાવા લેઈ ફળીમુજ પાય તા,
હજ મુખ મધુકે સેરા પણ મ્હાનાથી તો દેખાય તા
હ પુખ્ત સુંદર માણ સુખના જેટ કાંને યાવુ પું
તો ફરથી હજ નેત્રથી, અપમા ! નિત્ય હ પાછે હ
સખીરી બ્હાલી ! પ્રસાદ કરો કરો,
નયનમાં અગ્નિને ફરીને ભરો,
અતિવ કેવ જરા અજબો કરો,
હૃદયમાં કંઈ તો કાણા ધરો.

૬૫. સ્વમતિ.

■ આ માધ્ય "સંખતત્ત્વ" ને સ્વયંભૂતિ સંખ્યાત્મક છે (-દેખાંબી થોડું મૂળી થીક છે)

તુલસી કથારે.

અળાડ વર સમી વતી, પ્રાત. પ્રસા પ્રકરી નતાં, *
 આનહુ લે પુ તુલસીવર, ભગ જારી લઈ તા સીંગતાં
 કર કમળ લઈ એવારણા, આનંદ વરમા રેલીયા,
 લીલા કુવર કરી રેલીયા, રસ કૃષ્ણના સૌ પોલીયા,
 વાલી જ્ઞાણપથી વાળના, રનેદ મુખ મુખા સૌસીયા
 પમ્પુષ્ય પ્રસાસતાં, મુદર સમાને મુવાલીયા
 મગજ કરી તર્ક ગાડવા, તો માનથી મલકાવીયા,
 કમમ્પુષ્ય અબીલ ગુલાબથી, રંગી લૂલ્યને રમકાડીયા
 નીડી નિર્મળ જ્યોત્સના, કુખ દીલનાં સૌ કુળીયા,
 અગત મોખા મદાવતા, અશ્વ સૌભાગ્ય સભાળીયા,
 પ્રેમે પાવન વધ જૂલતાં, દઈ પ્રેમ નિષાદિ નજાવતા,
 અદો પ્રભુ ખાસ આરામતા, દત્તી દયન વળાવળીયા
 આશ્રિ કરી તમ આશની નિઃશ્રમ પ્રેમ વધારીયા,
 કદો તુલસી. છે તદારી, એમ મનની મન માનતા

સી. મનરી.

મિયતમને સદેશ.

કાચડ મુલ વા, પ્રિય ખાસેવા. આજ હું,
 સદેશો લઈ જાઉં મિયતમ પાસે ને,
 મિત્ર ગણી સોપુ હું તમને કામ ને,
 જઈ કહેને આ મુલ વરના ઉદગાર ને
 પ્રિય કૃષ્ણ સોપુ મેં જાણીયા,
 હવે મુખ એ સર્વે તેની સાથે ને,
 કૃષ્ણ વલ્લભ તુલ મુખ કું ખને કાચે,
 તુલ દર્શન વિષુ નહીં વરને આશ્રમ ને
 સૂર્ય પ્રકાશ રંગ નાલિની ખીલતી,
 સૂર્ય ચિત્રા નવ ખીલતું જેનું જાત ને,
 સૂર્ય તણુ તો કાચે જાતને કાચે,
 ન બિભને વધુ ગળવા શું પ્રીતિ પાત્ર ને !—
 તકરિ હું આ કૃષ્ણ પાત્ર પ્રેમે ભરી,
 કૃષ્ણ વદાસા. તુલસી પ્રીતિ અભિચે ને,
 પણ તેની દરમિયાન રે નહિ, પ્રાણ ! તું,
 વારે મનથી તુલ, કૃષ્ણ એ જોડ ને
 જેદકારી રેખાને તારી, અરે ?
 ભરમ વાલ છે આર દેશન કર ને,
 કૃષ્ણ આનંદિ એ કદિ તાર દોષ તો,
 “રનેદ દૃષ્ટિ” એ આનંદ વારી પાસ ને,
 સદેશો આ કહેને મુલ પ્રિય આણને !

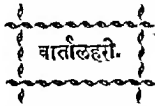
અસદ

અસદ

અસદ

અસદ

“જેને સંપ્યા”

મારવાડી ગુરુ.

લેખક- સ. રા. જનકરાય માધવરાય મજમુદાર.

“ પસદ નથી !—તમેજ અને કહ્યું હતું કે તારે જે જોઈએ તે લઈ લેવું એ અને સમો અને મે આપણા કવેરીને લાંબી જ લીધે છે. એણે કહ્યું કે પૈસા પછી આપણો તો આશરો, તમે એટલું તો ખર્ચો થઈ એમ છે—નહી ? ”

આછી બધાની રમતી સાડીમાં ગુદર અને આશરે દેખાતી, પ્રમીલા તેના પતિની છત્રી ચેર (ખુરશી) ના હાથ ઉપર બેસી હતી એક હાથમાં ગુદર મખમલ જડેની પેટીમાં મૂકેલો હીરાથી વિશુદ્ધિત ચોનાનો “ ધ્રોવ ” હતો. અરુણભિરિ હાથ ઉપર મખમલ ટેશની વિચારમાં મમ થઈ છત્રી ચેર પર પડ્યો હતો. પેગી હાથમાં લઈ ધ્રોવ તપાસી પાછો આપી કહ્યું—“ ઠીક છે, એકદર. ”

“ કુનીઆમાં હીરાથી અધિક સુન્દર કંઈ છે જ નહી ” ધ્રોવને ખારી આગળ પ્રદર્શનમાં ધરતા પ્રમીલા બોલી. “ આજ રાતે રાવ સાહેબને ત્યાં પાર્ટીમાં જતે જ પહેરવાની છુ. પેલી સગલા નો અહેબાઈથી બગાડ જ જવો. મારી પાસે કંઈ નવું જોશું કે એટું શેર લોલી આપુ થઈ જાય છે ! ”

એનો ધણી ભાગ્યે જ ઘરેણું કરાવે છે અને કરકમરની ખૂમ તો બારે મંદીના ચાલુ જ ! મરીબને પરચુવાનું એ જ દુઃખ છે. ખીચારી દર રોજ હીસામતી ચોપડી સાથે માર્શા દોડ્યા જ કરે છે આ ચાર આનાનું સાક ને આ નજી આનાનું દુધ, એના સર વાળા ને બધી માથાફાડ ! હું તો ભર કુંવારી રહું મજા એવાને પરચું નહી ને આપણથી એ યાવ પશુ નહીં ! ”

.....ખુરશીના હાથા ઉપરથી તે ઉઠી. ધ્રોવ છાતી ઉપર પહેરવા મોટા આરસા આગળ ગઈ પશુ અસ્થિરતા અને હતાપળી તે “ પીન ” ખંડખર બેઠી. નહોતે તેની પાછી જમને તે અરુણના હાથમાં મુકી—“ આ પીન ખીચો ને જરા-પણ આમ ધ્રુવ જેવું મોં કેમ કર્યું છે !—આપણી ઘરેણું પહેરે એ ગમે નહીં કે ? ”—અરુણે સ્થિરતાથી પીન પીડી.

પછી આરસામાં જોઈ જરા મોં મહાબની, તે ધ્રોવ તેણે કાઢી પાછો પેટીમાં મુકી દીધો અને આ તૈયાર કરવા અંદર ગઈ.

“ આ પીને તમે કપડાં કાઢવા મણિ પાર્ટીમાં જવાનો સામ આપોનો વખત છે. ને પેલો નવો કોટ તમે પહેરવો ચાર માણુમમાં જરા ચોક્કસનું મોં રહેવું જોઈએ ને મારે ટોપ્સીટ કરતાં જરા વાર લાગશે અને બાપુ હજી જાગ્યો નથી ” પ્રમીલાએ વહી આપી.

૧ લગ્નને સુઅવસ્થિત રાખવા માટેની “ પીન ” (પકડ), ૨ ખીજસા. ૩ યોગ્ય વિષય. ૪ સુચનાર સત્તા.

આ પીધા પછી અરુણુ Cમે ધણે મોં ધોઈ ઉઠાસી દુર કરવાને માટે કોનીકય (છપા) માં ચિત્ત ધરાવ્યું. એતાર્થા તેની નજર પામેલા પારણામાં મર્ક બાણુ મીડી નિ. ક્રામાં જાવતો હતો. એક દાયકામાં રમરની પુતળી હતી. બીજીને દાયકા ગાથ નાંચે હતો અરુણે હવે જરા નીચા વળીને કપાળ ઉપરથી વાળ હથા કર્યા ને ધીમો નિ શ્વાસ મૂક્યો-“અ જ્ઞાન બાળક! તારી માની મૂર્ખાઈથી તારે જ સોસતું પડશે. તારા વાપનો વારસો-દેવું તે તારે જ ભરનું પડશે ના. પ્રમીલાએ જ સમજવું પડશે અને એના હોકરાને દુનીયામાં મોં ફેંપાડવા દેવું હોય તો એણે હીરા ને મોલી વિના સગાંરી લેનાં શીખવું પડશે! અરે! ના. મારો જ એમાં વાક છે. મેં જ શરૂઆતથી છૂટ આપીને અતારે આ પરિણામ જોવાનું પડે છે!”

૨.

પ્રમીલા, રમાનાથ બતગીરદાની એકની એક પુત્રી ખૂબ માન પાન ને લાડમાં ઉછરેલી હતી. હાઈસ્કૂલમાં મેટ્રીક સુધી ફેગવણી પૂરી કરી, હોલેજનાં પ્રીતીમસતો અભ્યાસ કરતી હતી, એ વખત એની હાઇ ૧૬ વર્ષની હતી ન્યતરમાં વરતી આજન અને જગ બહેની એટલ યોગ્ય મળતા મહેલ ઝાંઝાને વેળામર પરજાવી દેતા રમાનાથ મતન પ્રયાસ કરી ગ્વાહ દતા. એટલાજ એના સ્વર અરુણુગિરિ ૬૬૨ ૧૬ી અરુણુનાં ગાનાય નાનપણથી જ મરી ગયાં હતાં, તેના જેવ તેમ કરી તેણે મેટ્રીકની પરીક્ષા પમાર કરી, બે સારા ટકુસનોજ રાખી ફાલેજનો અભ્યાસ કરતો હતો. એ વખતે એ જુનીવર (પહેલી) બી. એ. માં હતો એથી રમાનાથને શેષ જાણનાથી પોતાની લાડની પુત્રીનાં યમ જેની સાથે ખૂબ ધામધમથી કરી નાંખ્યા અને પોતે પેસાની મદદ આપી વ્યા. એ ને. પછી એના એલ. બી. ની પરીક્ષા પમાર કરાવી અને ત્રણ વર્ષ સુધી ધર-જમાઈ તરીકે પોતાની પાસે રાખ્યો. પ્રમીલા બહેણી અને આજેજ પુત્રને વાચેલાં તેથી અગ્રેજ મસારના કાર્ક પડ્યા તેના માંજ પર પડેલા વર્ગો અરુણુ ધર જમાઈ તરીકે મહેલો-મેડલે શરૂઆતથી જ થોડો ધણો દાય તેના ઉપર પળ એનો પડી ગયેલો.

એલ. એલ. બી. અ. હો પમાર કર્યા પછી, રમાનાથે અટપટ કરી: મુખાપમાં તેને સોનીસીટરને ત્યાં રૂ. ૨૦૦ ની હેક કલ્કર્કની જગ્યા અપાવી. તેથી તે પછી પ્રમીલા અને અરુણુ મુળોધ રહેવા લાગ્યાં હતાં.

તોઠરીએ વળગ્યા પછી થોડા જ સમયમાં રમાનાથ દેવસોઈ પાગવા. અને હાલના જીનનહાગેની-“બીસાં ખાંડી, લારમ ભારી!” ની ફહેલન પ્રમાણેની નિશ્ચિતિ મુજબ એમની પાછળ પજી લોપાણું નીરજી. થોડી ઘણી મીડકલ નીડળી, તે એમની પાછળના કાર્કમાં જ ખલાસ યજ ગઈ. અને અરુણુને પાછળથી મળતારા “દક્ષા” ની જે આજા હતી, તે નજ યજ ગઈ. હવે મૂલસસારનું ધૂસકું પડેપડે પોતાની પીઠ પર આવી પડ્યું! પ્રમીલાની અસહની ખર્ચાળ દેવાને લીધે થોડા ઘણા કરમના જોગ તથે પણ તે આવી ગયાં હતાં.

૩.

બીજી દીવને અરુણુ આંશીયામાં જવાને એક કલ્ક વહેલો નીડગો

* જ્ઞાનગી રાહક તેરકે દાય હતો.

આખીરાંજિ હૃદય સિંચાય વિચાર કરાડી, — કરી એક મિત્રપાસે ગદ્દ મોગવા તા નિશ્ચય ઉપર તે આવ્યો હતો. આ વિચાર આગળ પણ પ્રણીત કરી હતી, એ છેવટેનો જ રસ્તો હતો. થોડા રૂપિયા લઈ દાવનું ખર્ચ નીલાવી, થઈ જાવને એ તરફસર કરી પૈસા ગયાની, કરજ બાજુ સાથે ભરી દેવું અને પ્રતીક્ષાએ ધરણી-આડીઓ અને પોલકા વિના ચલાવનું આમ યામ તો જ હુનીઆમાં ગહેવાય અને બાલુનું ભવિષ્ય મુકે.

૯-૪૦ ની લેખક (ગાડી) માં સેકડ કલાસમાં ભારી આગળ બેગી વિચાર કરતા રાત્રિનો દિનગરો, અને જમણી બાલુઓથી આવતી, દેશીવાની કંડી સહેરાથી આંખ મોં-ચાઈ ગઈ-ચર્ચોટ (રોશન) આવ્યું, એમ ખાતી થયો. .. થોડાં મારણું વાસ્તુ... અરામથી આંખ ઢાંકી ગઈ ગાડો ચાલતા માંડી પણ તે એકદમ તીવ્ર ઉતરી ગયો. અને વિદેશી અને દેશી રોપીઓથી ઉમરાઈ જતા રોશનના પેટમાં ઉપર પોતાની મિત્રે સોમવા તે આગુર નયને રૂંદાં મારવા લાગ્યો.

“અમરુભુ” અતિ પરિચિત અને અત્યારે “એમાં ચિત્ત લાગુ” હતું, તેનો જ સ્વર પા-છળથી આવ્યો અને બધા ઉપર હાથ પડ્યો. “ભારી સાથે જતા આવને, અજુનું કાગ છે” રસ્તામાં કંઈ બોલ્યા વિનાય અરુણ એના મિત્રની એડીસમાં ગયો. થોડા થઈ કલાઈ આવેલા હતા એક બાલુ જઈ પુરથી સામ સામી મુકી એમ મિત્રના શીકા અહેસા ઉપરથી જ કંઈ માફા સમાચાર સંભળવાનું અતુમાન અરુણે કરી લીધું. છેવટે ધીમે ધીમે — “ખારો કરી તે ભોલો —” અંગેના ઇંડીઆ (કપડી) લાગી અને એણે અને પણ લાગી નીંખ્યો. “તું પણ થોડો ધલો દેખાયો છે” થોડીવાર ચીન આવ્યું. પડી અરુણે પૂછ્યું: “એ ખરી વાત છે? ખેર, કી-મન! પણ હું તો તારી પાસે કંઈ રૂપિયા માગવા આવ્યો હતો. હમણાં મારે આવક ઉપર ખર્ચ થઈ ગયું છે.” — જગા થોડીવાર રહીને તે ભોલો “પણ એમાંથી કોઈ વાત તારે ખાતું આવશે અને તારી પાસે ખીજું કંઈ પડ્યું હશે એ શેરમાં પણ હું તારી સલાહથી જ પડ્યો હતો. મને હાત ફક્ત ત્રણસો રૂપિયા આજ મારી એ કાસે જ એટલું ખર્ચ કરી આવી છે તે એના પૈસા હું આજ ન સુકવું તો મારી આખરના કાકરા મધ જાય.”

“અત્યારે હું લાચાર છું” તે મિત્રે કહ્યું. “હું તારા લાચાર કરતાં આ શેરમાં વધારે ખરાબ મધ ગયો છું. મારાં જ્યાં ખીજ સુકવવાં બાકી જ છે. મને ખબર નહીં કે તારી રિયલિટ સાવ આમ હશે નહિં તો તને હું કદી પણ શેર જાગત સંવાદ આપન નહીં. મને માફ કર દોરત! હું બહુ લીધગીર છું.”

સ્વખાવસ્યામાં ચાલતો હોય એમ અરુણ ઉભો થયો તે આંશીમતી બહાર નીકળ્યો. લીટરમાં ઉતરતી એક વિચાર તેને સૂઝ્યો. આરાધન નવુ દિરણ એના ચગતમાં રહ્યું. થ નમઘ મારવાડી પૈસા પીરસે-ટે લો કલાજ અજમાવવાનો નિશ્ચય કયો. કાલવાદેની જતી ટ્રામ ગાડીમાં તે ચડી બેઠો. તે થોડા જ સમયમાં ધનમલછની પેડી આગળ ઉતરી પડ્યો અંદર જઈ પૂર્ણા માલમ પડ્યું કે ધનમલછ હમણાં જ બહાર ગયા.

૪.

જમીને પાન ચાવતી ઇંચેજ નવલકથા કાથમાં કાઈ પ્રતીતિ હીંગોળા પર પડી હતી.

રામો અંદર આવ્યો. “કંઈ માણસ રોડને મળવા આવ્યો છે મેં કશું શેઠ બોરીસમાં ગયા છે તો કહે છે કે રોડ ન હોય તો બાકીની સાથે વાત કરીશ.”

“કાણુ છે એ?” પ્રશ્નિતાએ હીંચોળા ઉપરથી હાથ ધરી કહ્યું. “અંદર બોલાવ એમને.”

શેઠીજીવારમાં સફેદ કપડોનું અમરણ, લાંબી ચાંચવાળા બેડા ને લાલ પાથરીમાં સત્તર થયેલા ને હાથે ડમલ વીંટી ને ઠાને માલેક જડીન વાળાથી વિનયિત એક મારવાડી ગૃહસ્થ અંદર પધાર્યો. રામાએ પુરથી આપી, એના ઉપર તે બેડો જવા છેડે પુરથી ઉપર પ્રશ્નિતા બેઠી. “આપને શેઠનું કામ છે? પણ તેઓ રજા શીવાય આ વખતે ઘેર નથી હોતા એમની બોરીસનું મરનામું જોઈએ છે?”

“નહીજ” મારવાડીએ જણાવ્યું. “મેં જાણ્યું ને વખતે ઘેર હોય, હું સારી સી-ક્યુરીટી” ઉપર પૈસા ધીરવા દરી અચકાતો નથી. એ મારી પાસે પહેલાં આવ્યા ત્યારે મેં એમને કૃપિયા ખુશીથી ધીપી, પણ મુલત થઈ ગઈ હતી હજી પૈસા પાછા નથી આવ્યા, મેં એક બે વાર માગ્યું કરેલી પણ એ આ નવી કંપનીના ગૈરમાં પડ્યા છે ને જમી નવી કંપનીઓ શીથુના પરપોટા મારે એક પછી એક જમી પુરી જવાની! મને મોતીસ કલાકમાં મારા પૈસા નહીં મળે તો પરિણામ મારે હું જવાબદાર નથી, બીકનેસ” ચીજ એવી છે, એમાં બાકીની ન માલે સમજ્યા!”

પ્રશ્નિતા તો આ સાંભળાને સ્તબ્ધ જ થઈ ગઈ, મોં શીકું ગયું ને હૃદયનો પારો ઉઘડી ગયો. જમી વાત રામભઈ આ માણસ મારવાડી-માપલોદનો એ અવતાર-મરણના વ્યક્તિ પૈસા ધીરનાર! અહીં એની પામેથી પૈસા લાવતો, જમીની પોતાની નવી સાડી-બો-પેલકાં ને બાણ મારે ભારે રમકડાં આવતા-“બોય” લીધાથી થયેલા તેના અણમમાંનું કારણ પણ હવે સ્પષ્ટ સ્પષ્ટ આંખું.

“કદાચ તમને તમારા પતિની રિયલિટી જરામર ખાન નહીં હોય.”-મારવાડીએ જણાવ્યું. “એમ હોય તો એમણે ભવંર વિશ્વાસપાત કરી તમને છેતરી છે, આ નવા શેરોએ એમનું ટાલકુ જ બેસારી ફીકું છે! પણ તે ચમે તે હો-મારે તો મારા પૈસાથી કાત છે, તમે બાપી રોડ એમ નથી? મારા ધારવા પ્રમાણે રોકાણોએ પાસે કંઈ ખાનગી મિલકત હોય છે. એટલે જ મારા નાણાં તમે ચુકરી દો તો પછી સુધારો થઈ જાય. આ મારું બીજું ૩૮૦૦ ને તેનું વ્યાજ.”

પ્રશ્નિતાએ ધીમેથી કાગળ હાથમાં લીધો આંકડો તપાસ્યો, કંઈ ચીયાર કરી બેઠી- “શેઠ, મારા પતિની રિયલિટી હું સમજી. એમનામાં મને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે. આ તમારું બીજું રાંતે છ વાચા પહેલાં તમારી પેટી ઉપર વારી દેવામાં આવશે કારણ કે અત્યારે તાત્કાલિક પૈસા આપવાની સવડ નથી. આજને આજ તમને તમારાં નાણાં મળશે સમજ્યા?”

“પણ ખાતો શીવાય હું માતું નહીં.” મારવાડી ચીકણો થયો.

“પણ હું કહું છું ને મારો ચાલ જસ નહીં!”

“ના દમદમ ધધામાં શબ્દો પ્રમ ને આને, ચાતો, આ કાગળ ઉપર તમારી સહી કરો એથી ચાલશે” મારવાડીએ હુકું પતાવ્યું ત્રીજેથી પ્રતીલાએ સહી કરી કાગળ લઈ મારવાડી વિદાય થયો.

છેવટે મારવાડી ગયો બાણીને પ્રતીલા ઉભી થઈ છૂટકારાનો લાગે દમ એથી ખારી આગળ જઈ ઉભી બીજા દાયમાં હતું. ઉપરના હેરીંગ ઉપર નજર પડી:

“શેઠ ધનમય કેશરીમલ.”

“કાલ્યાણેવી-મુ બાઈ.”

૩ ૮૦૦ નો ગાંઠો આંગ આગળ લેવા લાગ્યો-ને તે આગળે આજ ભરી દેવાના? બીજી જ પહે તે કપાટ આગળ ગઈ. એક પેટી બહાર કાઢી. અંદરથી સોનાની ગં-ગડીઓ, વીંટી, એરીંગ, કંઈ ને છેવટે નવો આણેસો ક્રોમ પણ બહાર કાઢી ટેબલપર મુક્યા. “અરજી-વહાવા (.....)” તેનું હલ્લ ભરાઈ આવ્યું, અંખમાંથી દડ દડ આંસુ પડવા લાગ્યા.

૫.

“બાઈ શું કરે છે? રામા!” અરજી બહારથી આવી બૂટ કાઢતાં પુછ્યું.

“નથી, છ. એવણુ ચાર વાગે ચા પીને બહાર ગયા છે” રામાએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો. પ્રતીલા પાછું ખડ કપન અપવા જીએતી સજાઓમાં જતી હોવાથી અરજી વીશેષ ધ્યાન ન આપ્યું.

“કાઈ મને મળવા આવે તો કહેજે કે શેઠ બહારથી આવ્યા નથી. હા” એમ કહી અરજી પામેતી દમ (ઝોરડી) માં ગ્યો-મારણુ ગધે ક્યું કાર્યક્રમની ગોઠવણી શા હીમાંજ એકવી રાખી હતી,-ને લેહલુ (ટ્રેન) માં હવે પોતાને બેસવું નહોતું. કદાચ પ્રતીલાને અને બાણીને વીમા એંડીસમા જતાં બેસવું પડે! શેડી વાર ઝોરડામાં આમ તેમ આંટા માર્યા પછી ટેબલ પાસે ગયો નોટવેપર (કાગળ) ને કવર લીધું. તેના ઉપર કડપથી શેફ્ટ લખી નાંખ્યું.

“હું પાપમાસ થઈ ગયો છું. અને મે તારી સાથે વિશ્વાસઘાત કર્યો છે. બદ્ધ છપુ રાખ્યું છે. તારા ને બાણીના ભવિષ્ય માટે વીઆવાળા તરફથી પુરતું મળશે. મે એ છેડયો વિધાય અજમાવ્યો છે. બાણી મોટો થાય એટલે કહેજે કે તારો ગાપ સાવ મૂર્ખો નહતો પણ બીજો ઈલાજ નહતે પડતો નથી તેથી આ પગલું લઈ છું! કષ્ટ મન પર લાવીશ નહીં-ઈશ્વર તમને સુખી રાખે.”

“અરજી.”

નોટવેપર ગધે કરી કવરમાં મુકી, ઉપર પ્રતીલાનું નામ લખી એના આરસામાં કાચ અને કેમ (ફાંચુ અમવા ધર) ની વચ્ચે મૂકી દીધું.

પછી કપાટમાંથી કાચનો ખાલો કાઢ્યો. અંદર શેફ્ટ પાણી નાંખ્યું. મજલામાંથી

એક નાની યોડી કઢાડી, અદરથી થોડાં ટીપાં પાણીમાં નીખ્યાં અને અંદરનું પ્યારલું બંધ કરવા ગયો. એટલામાં ઠાઠ, પાટકુન ને ટોપીમાં સળગેલ વધ બાણુ અંદર આવ્યો—“ઓ ભાઈ! ચોપાતી ઉપર ફસલ થાયોતી, આ નાના કાકા ને વધા ભય છે ને..”

બાણુને બે હાથે ઉપાડી લઈ હૃદય સાથે દયાઓ—“જા, ભાઈ! રાખાને કહે લઈ જરો. હમણાં મારે દામ છે,” એમ કહી બારણા તરફ ગયો. પણ બાણુએ તો હડ જ પકડી—“ના, માલે તો તમારી સાથે જ જવું છે,” એમ કહી પિતાનાં છુટલાથી પગ પાસે મુક્યાં. એટલામાં એની નજર ટેમલપરના ગાસ ઉપર પડી “ઓ, ભાઈ, મારે સોઝા (સોઝા) પીવો છે, હું એ પી જાઉં!” એમ કહીને ખાલો દામમાં લેવા ગયો. પણ અરજી તરત વચ્ચે પડીને તે ગાસ લઈ લીધો અને જરા હેઠિરો કરી કહ્યું—“ના પીવાય, એ તો દવા છે.”

— દામ દીવસ ઉઘાડે જરે બોળાવેલ નહી ને આજે લાકડાનો મીઠાજ ખરી મથેલો જોઈ બાણુ રડી પડ્યો.

એટલામાં પ્રમીલા બહારથી આવી બાણુનો રૂવાનો અવાજ સાંભળી, આ રૂમ તરફ વળી. અમર્ય અમર્યો—“ક્યાં ગયું હતી! કેમ આવા વેસમાં બહાર ગયું હતી!

તારાં ધરણાં ક્યાં?—મગડીઓ—કડી.....”

પ્રમીલાએ ધીમા અવાજથી જવાબ દીધો—“ધનમલ ભારવાડી બપોરે આવ્યો હતો—મને મળ્યો હતો—ને હોય આ તમારી પાતલી,” એમ કહી એક આનાના રોષ પર ધન મલની સહી સાથતી પહોંચ અમર્ય તરફ પડી.

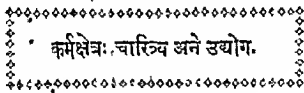
ધ્રુવે હાથે અમર્યે લીધી—“તે? લાઈ! તે.....તે.....” રી રીતે? આ તારા ધરણાં વેળાં?”

“હા, કેમ નહીં! હવે હું તમને સમજાવું છું. આપણે તમીમાં છીએ અને એ દેવુ બરબુજ જોઈએ.” અમર્ય ટેમલપરનો ગાસ ઢોળી દેવા ગયો એટલામાં—એ અરસામાં દામળ જોયો, તે પ્રમીલાએ લીધો—નિયો. હૃદય ધગધગ લાગ્યું. અમર્યે ભમકે વિચાર કર્યો હતો, તે એક પળમાં સમજી ગઈ. બીજી જ પળે તે દામળ કાઢી નાખ્યો ને ગાસ (પ્યાલો) પતિના હાથમાંથી ગૂટવી લઈ બારીએથી ફેંકી દીધો. તેના ચૂરેચૂરા થઈ ગયા.

“મને માફ કરો, હું જ આ બધાનું કારણ છું અને મારી જીવ બચે તે સમજાવું છે. કાલને કાલ જ આ કપાટ બારીને સાદીએને પોપટ જે એક વખત વપરાયાં નથી, તે કાઢી નાખીશ. હવે મારે એનો ખપ નથી.”

૬.

પહેલાની ફેરવેબલ પ્રમીલા કવેચાદી જીવની માગે છે કલમ અને મેળાવા તેણે છાડી દીધા છે. અને કરકમરથી થઈ મલકાવી બાણુના ભવિષ્ય માટે કંઈ એકાદું કરવાનો પ્રયાસ કરે છે. નવરાસના સમયે ઉજીજી નોવેલો વચ્ચે કરતાં હવે અમર્યે લાવી આવેલો દેસો-દારક રેડીઓ કાંતે છે, અને આગળની જીવની કરતાં હાલની હજાર દરજ્જે સુખી સમજી આ દેખી સુખ એવનાં દીવસ નિર્મિત કરે છે.

કર્મક્ષેત્ર: ચારિત્ર્ય અને ઉદ્યોગ.

સ્વર્ગસ્થ સાક્ષર

શ્રી અમૃતલાલ સુન્દરજી પઢિયાર.

—મુદ્રા—

ભાઈ પઢિયારનો દેશને સન્દેશ:

“સસારમાં સ્વર્ગ કેમ મળે ?” — પોતાની સંકિતના પ્રમાણમાં મણામાં મણા કરી કરવા તેનું નામ કર્મયોગ છે અને એ કર્મો પ્રભુને સાચે રાખીને કરવા, એટલે કે ઉત્તમમાં ઉત્તમ હેતુથી બ્રહ્માર્પણ કરીને કરવા, તેનું નામ ભક્તિયોગ છે આ બંને યોગની એકતાનું નામ કર્તવ્ય છે એ કર્તવ્યને બ્રાહ્મભાવ અને દેશસેવામાં વાપરવાથી “સસારમાં સ્વર્ગ” મેળવી શકાય છે હાજીના જમાનામાં, વર્તમાન કાળમાં તે મુખ્ય ધર્મ છે, એ ધર્મ પાળવાથી, ઉપરપાથી, હું “સસારમાં સ્વર્ગ” અનુભવું છું અને મારા બન્ધુઓ (તેમ જ બહેનો) એવી જ રીતે બ્રાહ્મભાવ અને દેશસેવાની ભક્તિથી પોતાના કામકામો વચ્ચેથી જ “સસારમાં સ્વર્ગ” મેળવવા લાગ્યેલા છાપ, એમ પ્રભુ આર્થના કર્તૃ છ. તથાસ્તુ

— “સસારમાં સ્વર્ગ.”

—ભાઈ પઢિયાર—

લોકપ્રિય “સ્વર્ગનાં પુસ્તકો” ના સરકારી લેખક સ્વર્ગસ્થ ભાઈ અમૃતલાલ પઢિયારના નામથી ગુજરાતી પ્રજામાં કાલ અભળ્યું છે ‘ સુન્દર, મોડક, સ્વચ્છ, સરલ વાણીમાં ધર્મભક્તિ, જ્ઞાન યોગ અને કર્મ માર્ગના જેવું જન વિષયો એમણે ધણા સુગમ જનાવ્યા છે. પુરાણ પુસ્તકોમાંથી ઉપયોગી વિચારોના દોહન રૂપ તથા નવીન વિદ્યા વિદ્યાન નામ-ચતુષ્ક પ્રેરણાઓથી ભરપૂર, એ ભાઈએ જે મનોહર અને કિર્કરક અન્યમાળા માતૃકાવાને ચરણે ભેટ આપી છે, તે એમનો ઉપદાર આપણા ઉપર કાંઈ જેવો લેશે નથી. “સસારમાં સ્વર્ગ,” “સ્રીગોનું સ્વર્ગ,” “રાણુ સ્વર્ગ,” “સ્વર્ગની સુન્દરીઓ” — એવાં એવાં આકર્ષક નામ વળી અને (ચંચાનામાસ્તયાણા:) નામ પ્રમાણે સુણુ ધારણુ કરતાં, — હંમીક્રમના, સમિક શૈલિ અને ઉપયોગી વિષયોથી ઉભરાતાં, — પંદર વીસ પુસ્તકો લખીને ભાઈ પઢિયાર આપણી ભાષામાં એવા ઉત્તમ પ્રકારનું સાહિત્ય ઉત્પન્ન કર્યું છે, જે ઘણા લોકો માત્ર સુધી નિમ્નસ્ય લોકપ્રિય અને લોકપ્રેરક રહેશે.

* દરેક સારા માણસોની ઇચ્છા “સ્વર્ગ” મેળવવાની હોય છે અને “સ્વર્ગ” એટલે મહાત્માઓ કણુ રાખે તેનું ઉંચામાં ઉંચી જ્ઞાતનું સુખ, — “સ્વર્ગ” એટલે અંત રાત્રાને વૃષ્ટિ થાવ તેવી સચ્ચિતમાં રહેતું તે, — અને “સ્વર્ગ” એટલે પ્રશમ્ય જન તથા પ્રભુ પોતે આપેના મારા ‘સ્વર્ગ’ શબ્દો અર્થ છે. — “અર્ચનાં રત્નો.”

સ્વર્ગસ્થ માધર શ્રી અમૃતલાલ સુન્દરજી પદિયાર વૈવરો જન્મ કાલિયાવાડની દક્ષિણે દરિયા કિનારે આવેલા ચૌરવાડ ગામમાં સંવત ૧૯૨૧ ના ચૈત્રશુદ્ધ ૨ ના દિ વસે થયો હતો. જાતિએ તેઓ બિરિનારા બ્રાહ્મણ હતા જન્મ પછી દરેક વર્ષે તહેમની માતૃ શ્રી સૌ કરગુરગાઇનું મરજી થવાથી, તહેમના પિતાએ ફરીથી લગ્ન કરેલું તે માતા જન્મને તેઓ "છ" કહીને બોલાવતા, તેઓ હયાત છે. બાપ અમૃતલાલને તહેમની સાથેનો સંબંધ અવસાન પર્વનત ધણે સારા-મા દીકરાના જેવો જન્મેલો હતો. સુન્દરજીનું મૃત્યુ સંવત ૧૯૫૪ માં થયું હતું.

બાપ પદિયારે પોતાનો અભ્યાસ જરુરી ગામમાં શરૂ કર્યો હતો અને ચૌરવાડની નિશાળમાં ગૂજરાતી છઠ્ઠું થોરજી તહેમણે પૂરું કર્યું શાળાનો અભ્યાસક્રમ અહિં સંપૂર્ણ થયો એમ તહેમણે માન્યું. પણ એ પછી એમનું વિવિધ વિષયોનું વાંચન વિશાળ અને નિર્મિત હતું અને પુસ્તકો તથા પત્રો વાંચવાનો એમને જનરા શોખ હતો, એટલે ધીમે ધીમે એમનું જ્ઞાન વધતું જ આવતું. આ સમયમાં પિતા તરફથી એમની મગાઇ (વિવાહ) કરવામાં આવી હતી, પરંતુ એમ કહેવાય છે કે તેની "સાટ" ની રીતે બેઠવણ થયેલી હોવાથી પોતાને તે અતુલ્ય નહિ લાગવાથી તેઓ કાશી જતા રહ્યા અને પત્ર લખીને મગાઇનો સંબંધ તોડી નખાવ્યો. થોડા વખત પછી પિતાનું અવસાન થતાં, તેઓ ઘેર પાછા આવ્યા અને થોડા માથે શાળામાં શિક્ષકની નોકરી તથા જીનાનદ શતપતા વહીવટી ખાતામાં ઉમેલવારી અને કારકૂની કરી હતી આ પછી તેઓ મુબાઇ ગયા, જ્યાં કાપડિયાની દુકાને થોડો વખત કામ કર્યા પછી, શેઠ લક્ષ્મીદાસ ખીમજીને ઘેર તથા તહેમની મીઠમાં નવેક વર્ષ નોકરી કરી સાર પછીનું પોતાનું સંપત્તિ જીવન એ સાધુ પુરૂષે વાંચન-લેખન-વ્યાખ્યાન તથા પ્રવચન-યાત્રા-સત્સંગમાં ગાળ્યું હતું.

વૈદ્યકમાં બ્રાહ્મ પદિયાર ઘણા પ્રવૃજી હતા વનરપતિના જ પ્રયોગો ઉપર તેઓ આધાર રાખતા અને નવા નવા પ્રયોગોની અજમાયશમાં બહુ રસ લેતા એમણે ૪ સ. ૧૮૯૮ માં નોકરી હાથેડને માટે છોડી, ત્યારથી ધરમદસ પરમાનન્દજી નામના પંડિતની ઉદ્દાસી પંથના સાધુ પાસે વૈવરો અભ્યાસ કરવા મોકિયા હતા અને ધીમે ધીમે તહેમનાં તેઓ બહુ આગમ વધ્યા હતા.

બ્રાહ્મ પદિયારે આરે જામની યાત્રા કરી હતી તેઓ ગંગોત્રી પંથ ગયા હતા. જ ગંગોત્રજી બે વખત ગયા હતા કાશી તથા અઘાદાનાથ પંથ છ વાર સુનામમાં નરનારા-મણુના મંદિરના શ્રી બાલવજી મહારાજ તથા તહેમની મહાત્મા સાથે એમને ઘણો લાભો-લગભગ પચીશક વર્ષનો સંબંધ હતો. તર્જણ કિનારે આવેલ અગતાયના દેવાલયવાળા

બ્રાહ્મ પદિયારના જીવનની સંક્ષિપ્ત નોંધ સ. ૨૧ જીવજીવાલ કરસનજી હક્ટરે સુન્દરી સુબોધ (૧૯૧૯ ના જૂલાઈ-ઓગસ્ટના અંક)માં આપી છે. હાલમાં એ બાપ આ સ્વર્ગસ્થ સાક્ષરનું વિસ્તૃત જીવન ચરિત્ર લખે છે, એમ જાણીએ છે. આર પાંચ વર્ષ ઉપર બાપ અમૃતલાલ અમદાવાદ આવેલા, ત્યારે તહેમણે પોતાની જીવનને લગતી કરલીક કહાકત અને કહી હતી તે પ્રસંગે કરેલી ટુકી નોંધ ઉપરથી આ જીવનરેખા લખવામાં આવી છે.

સ્વર્ગસ્થ મહાત્મા શ્રી બ્રહ્માનન્દજી મહારાજ તથા માધવર વાળા સ્વર્ગસ્થ મહાત્મા શ્રી માધવદાસજી મહારાજની ખાસે તેઓ કેટલોક સમય રહ્યા હતા અને તે પછી પણ વખતો વખત જતા. વલ્લભકુળના વૈષ્ણવ આત્માઓમાં સ્વ શ્રીમાનુ જેવકીનન્દનાચાર્યજી મહારાજ એમના ઉપર સારી મુમતા રાખતા અને આર્થસમાજના પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન અને સમર્થ વક્તા શ્રી નિતાનન્દજીની સાથે તો એમને ઘણા વાંધા મમવથી પરિચય હતો. બ્રાજાનાના નાણીતા મહાત્માજી શ્રી હરનાથ ખામઘને પણ બાર્ણ પદિયાર એક વખત મળ્યા તથા રહેમના વિચારોનું વિસ્તારથી આલેખતા હોતો તે ગૂલરાતી પદ દ્વારા રહેમજે ગૂલરાતી પ્રજાના હિતાર્થે પ્રકટ કર્યા હતા. સ્વર્ગસ્થ સ્વામી શ્રી ત્રિવેદાનન્દજીને પણ તેઓ એવું રના બેઠાં એકવાર મળ્યા હતા. મહાત્મા શ્રી ગાંધીજી ખાને તે કદિ કદિ જતા અને બોધપુરમાં કવિકુળમણિ શ્રી રતીન્દ્રનાથ ઠાકુરને મળ્યા તથા શાન્તિનિકેતન જેવા તેઓ મહાત્માજીનો સાથેજ ગયા હતા. આ પ્રસંગે હરદારની “શુરકુળ” સંસ્થા જેવાનો તથા રહેના પ્રધાનાચાર્ય મહાત્મા શ્રી બ્રહ્માનન્દજી (મુન્શીરામજી)ના મેળાપનો પણ ઘાઘ ધીધો હતો.

જાણ અમૃતલાલના સમાગમમાં આવેલ મનુષ્યોની સંખ્યા જેવા નિષ્કલે તો તે ઘણી મોટી થાય, અને રહેમાં ઘણા વિદ્વાનો, ધીમન્તો તથા સાધુ જોતો. પણ સમા વેશ થાય છે, એક રીતે એમ કહી શકાય કે એ પોતે “અખતરુ” (જેને ઠાપણુ દુખન નહિ એવા) હતા તથા તે ત્યાં જતા હતા ત્યાં એમના સંસયનો મુદ્દાસ ચો-તરફ પસરી રહેતા-ગધાંત (ચંગ દેવ રહિત) એમના આ-જર યુગો સર્વ મનુષ્યોને એક ચરખા આકર્ષતા.

આ રહેમનું ઉપચાલન ખાસ રોહીમડજી પણ હતું. જે સુસંસ્કારી, દેશપ્રેમી, સખારક, પ્રજામુક્ત સંજ્ઞાઓનું ખતોલું હતું. તે બહુ મોટું નોટું મહાત્મા ગાંધીજી, સાધુશ્રી મોહન-દાસજી, શ્રી ગુલ્જર, રા મણિચંદ્ર રેલજી બેટ, રા. નહાનાથાલ કવિ, રા. જોતીભાઈ અમીન, સ્વ. ભાઈ રણજીતરામ વાવાભાઈ, રા. મનુભાઈ યુગેદાર, સ્વામી શ્રી અખણ-નન્દજી તથા અમદાવાદની બનુસમાજના સભાસભો, એ સદ્ગુની સાથે બાર્ણ પદિયારને સારો રનેક સળખ્યે હોયો, અને રહેમાંના કેટલાકની સાથે તો ઘણા લાંબાકાળની મિત્રતા હતી. “સરતા સાદિય” વાળા અખણનન્દજી સાથે થયો ચોથેજ દિવસથી રહેમને જો-ગખાણુ થયું હતું. ધાર્મિક લેખક શ્રી હરિદાસ મહારાજ (કોઠારવાળા), આર્થસમાજવાળા ડૉ. હમ્પાણીદાસ, અન્યત્રોદાર માટે આણુ પ્રયામ કરી રહેલ ડૉ. શિન્દે, તથા “સર્વ-દુષ્ણ જોડે ધન્યા” સોસાયટી (મંડળ)ના અગ્ર સભાસભો શ્રીકૃત દેવધર અને અમૃતલાલ દક્કર વગેરે સાથે પણ એમને સારો મેળાપ હતો.

આ ઉપરથી સમજાયા વિના નહિ રહે કે જાણ પદિયારના શુદ્ધિ સરકાર તથા તે મની સદ્બચનાઓ ઊંચા પ્રકારના વાંતાવરણમાં ખીલ્યાં હતાં. જુદાં જુદાં વૃત્તિ વિચારના મનુષ્યોમાં તથા જિલ મિત્ર મતાનુસારી મંડળોનાં તેઓ એક સરખું સમતોલપણું, શાન્તિ તથા સદ્બચ રાખીને રહી શકતા હતા, એ રહેમની એક સુન્દર વિશેષતા હતી. અને આમ હોવાને લીધેજ તેઓ પોતાનો આત્મ મિત્રાસ બહુ સારી રીતે સંધી રાખ્યા હતા.

તેઓ જેથી સરળતા, નિખાલસપણું, સુઝનતા અમતાથી ઓશિયો, અસરકારી (અથવા ઓછું શિક્ષણ-સરકાર પામેલા) સામાન્ય જાતનાં બાળી જતાં, તેટલીજ રહેવાઈથી અને રહેલીજ રીતે તેઓ વિદ્વાનો, વિચારી તથા શ્રીમંતોની સાથે પણ એકરૂપ થઈ શકતા આહાર, ઓઠ, લોભ, ક્રોધ, ખટપટ, એ વગેરે અનેક દુર્ગુણો એમણે પ્રથમથી દૂર કરેલા જણાતા હતા, આમ હોવાથી એ બાઈને વસુધૈવ કુટુમ્બકમ્ (આખી દુનિયાને પોતાના કુટુમ્બ રૂપ) માનવામાં કાંઈ અડચણ આવતી નહિ. આ ઉપરાંત તેઓ અત્યંત નિઃકર અને આશાવાહી પણ હતા એમના વિચાર તથા આગિતની શુભ અસરને યોગ્યમાં ધીમે ધીમે વધતી વધતી ફેલાવા સાગી હતી, એમ સદૈવ જણાતું હતું.

જાણ પદિમારે લેખન પ્રવૃત્તિ થણી બેઠી થરૂં કરી હતી. એમનો પહેલો લેખ આશરે દશેક વર્ષના તેઓ હતા તે વખતે "એપ્રિલ" વિશે લખાયો હતો, જે પાછળથી તેમને અપકલ લાગવાથી તેમણે પ્રકટ કર્યો નહોતો. પણ આ ઉપરથી પોતાની લેખન શક્તિ વિશે અમૂલ્યાલને કાંઈક ખ્યાલ આવ્યો અને કાંઈક સારું પુસ્તક લખવું, એમ પણ તેમણે આ મમરે જ નિશ્ચય કર્યો.

આ પછી "આર્થિક વિધવા" નામનું પુસ્તક એણે લખ્યું, જે રાતગોઠાતારના અધિપતિ શ્રીમુત્ત કાષાણને થઈ પસંદ પડ્યું હતું, પરંતુ તે અમૂલ્યાલને આત્મીય, ઉચી જગવણી નહિ પામેલા, મુશ્કેલી વણેલું હતું, એમ માનવાની તેમણે આનાકાની કરી હતી, અને અન્તે ન્યારે લક્ષ્મીદાસ યોગે પોતે તેમને ખાત્રી આપી ત્યારેજ તેમણે એ વાત સાચી માની હતી આ પુસ્તકનું અવલોકન કરતાં "હિન્દુસ્તાન" (પર, જે અમદાવાદમાં પ્રકટ થતું હતું તે)ના અધિપતિ સ્વ. શ્રીમુત્ત વનમાળીદાસ લાલભાઈ મોદીએ બહુ ઉચ્ચે અભિપ્રાય દર્શાવ્યો હતો. પા જણાવ્યું હતું કે "ઈ સ ડા ૧૧. ૧૦. ૧૦ રૂ.ની દોલી જેટલે અને પ્રકાશકે એટલે પદિમારે તે ચોરી લીધું હશે, એમ સંભવે છે!" "શ્રીમ શ્રીમ તે શ્રીમ" એ નામનું પુસ્તક તેમણે ૧૮૯૬માં લખ્યું હતું અને સ્વર્ગના પુસ્તકો તરીકે બહુ જાણીતી થયેલી મન્યમાળાનું પહેલું પુસ્તક "સંસારમાં સ્વર્ગ" ૧૯૦૦માં લખ્યું. આ મન્ય તેમની ઉત્તમ કૃતિઓમાંના એક છે, એમાં કાઈજ ચક નથી પરંતુ એક રીતે કહીએ તો તેમનાં "સ્વર્ગના પુસ્તકો" વાળી આખી મન્યાવલિ એવી સરળ અને સુન્દર, રસિકી બાવામાં લખાયેલી છે, તેમાં ધર્મના કહિન મિદાનો અને કર્તવ્યના ગદન માગે જેવા ઉપયોગી છતાં શુદ્ધ મનાતા વિષયો પણ એવી સારી, રસભરી, મિઠી બાવામાં તેમણે ઉતાર્યા છે કે તેને લીધે એમનાં પુસ્તકોની લોક પ્રિયતા દિન પર દિન વધતીજ જાય છે અને એક દિ વસ એવો આવશે ન્યારે આપણે તેમને દરેક ગ્રંથોત્તી ગૃહ કુટુમ્બમાં સ્થાન મળેલું જોઈ શકીએ, એમ ખાત્રી છે.

જાણ અમૂલ્યાલના આદિત્યના, હૃદયના શુભો વિશે બહુ રહેવાયું છે તેઓ એક નિર્ભય અને સરળ હૃદયન માળનારા સાધુજન હતા, એ જણાતું છે અહોરાત્ર અવ્યાનમાં, પ્રભુચિન્તનમાં, લેખનમાં, સત્કર્મમાં તેઓ પ્રવૃત્ત રહેતા એમની સાલ્કર્ષ તો ખરેખર આદર્શ રૂપ હતા (Plain Living and High Thinking) સાદુ જીવન અને હૃદય વિચાર એ બાવતાને તેઓએ મારીતીને પોતાની જિન્દગીમાં પ્રતિપાન કરી હતી.

દેશાટન-પાત્રાને પૈયુ એ બાઇને બહુ શોખ હતો અને પોતાના વિવિધ અનુભવોનું પ્ર-
સ્તોમાં તથા છુટકે લખાણોમાં તેઓ સુન્દર રીતે આલેખન કરતા.

સ્વ શ્રી પદિયારની લેખન પ્રવૃત્તિ આશુ અને નિયમિત હતી. વર્ષાખર્ચા ચિટ્ટ
અને લોક પ્રિય સામયિક પત્રોમાં તેમજ સામાન્ય રીતે સપ્તાહ પત્રોના ખાસ અંકમાં એ-
મનું કાંઈ તે કાંઈ સુમેલક, ઉપયોગી, સરળ લખાણો જોવામાં આવતું. આ ઉપરાંત પાછ-
ળથી તો તેઓ આખ્યાનો પણ રચ્યે રચ્યે આપતા. જેનું લખનાં હેતુનું તેઓ જાણતા.
દેશ, સાદા ચાલોવાળાં વાક્યો, અને એકેક વિચારનું અનેક રીતે દર્શન તથા સમર્થન.

વૈવેકના વિષયમાં પણ એમણે પહોં, લખ્યું છે અને તે સમજાવું બહુ ઉપયોગી સાદિત્ય
છે. આશા છે કે એમની કૃતિઓની ગ્રન્થમાળા પ્રકટ હવેલખમાં દરવામાં આવે તો તેમાં
આ લખાણોને ખાસ સ્થાન આપવામાં આવશે. વૈવેક ઉપરાંત કેનોલોજી (માયા ઉપરથી
મનુષ્યનું અવિરત જાણવાની વિદ્યા) અને મેરમેરિટમ (આત્મગતથી બીજાં મનુષ્યોનાં મન
ઉપર અસર કરવાની વિદ્યા) ની પણ એમણે સારી માહિતી મેળવી હતી અને દિલ્લી-
રિયા (તાજ) જેવાં રંગ ઉપર લેતો પ્રયોગ પણ તેઓ કરનાં.

બાઈ ૨૨ સુવચ પદિયારનું મે. ૧૯૪૦ ના વર્ષના મુંગળમાં ૧૯૧૬ ના જૂલાઈની ૧૮ થી
તારીખે કોલોચાથી મુક્યું હતું. એમનાં કેટલાંક પ્રતોમાં દિલ્લી તથા મગધીમાં લખાણતર
થયું છે.

મોટાઈ, ખરી અને ખોટી:

યાદ રાખજો કે જન્મત્યાં મોટા માણસ જનનું એ જુદી વાત છે, અને લગવાનની
હજુરમાં મોટા જનનું એ જુદી વાત છે. અને જ્યાં સુધી જન્મત્યાં મોટાની અંદર પાણું
રહેવાય ત્યાં સુધી મોટા મળી શકે તો નથી જ્યાં જન્મત્યાં મોટાઈએમાં જ મન લોભાણે
રહે ત્યાં સુધી વ્યવસ્થાનું અવિરત સુખ મળતું નથી અને જ્યાં સુધી પ્રભુ સાથે
એકતા ન થાય ત્યાં સુધી જન્મ મરણનો ફેર ચળે તો નથી, કાલ સાત વખત મન્દ થયા
જનાં પણ ફરીથી મોટાના અવતાર પણ લેવા પડે છે, એમાં કાંઈ નવાઈ જેવું નથી.
મટે દે હરિજનો! તમે સૌ તમારાથી બંધે તેમ ચેતીને જાણજો અને ઉવડ જુદી જન્-
વતી ખોટી મોટાઈમાં પડ્યાં રહેતો માં, એજ અમારી ભલામણ છે.

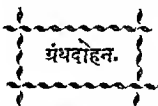
—સ્વર્ગની આનંદ.

સીઓના ચાર વર્ગ:

અસહના વખતમાં પશ્ચિની, ચિત્રિણી, દક્ષિણી અને શાંખિની (ચ ખરૂં) એવા
મુખ્ય બેઠે જણાતા હતા; પણ એ બેઠે વધુ બાજે ચરીરના બધારણ ઉપર અને બધારના
ચણ ઉપર આધાર રાખતા હતા. કાલના વખતની સીઓના (પણ) મુખ્ય ચાર બેઠે પડી
ચારી પ્રિમિલી જોગણ, રવાની રવીઓ, સક્તિ મેથાઓ અને રંગગિયાં ગાર્મીઓ!

—સ્વર્ગની મુન્દરીઓ.

• આ તથા “સ્વર્ગની પ્રવૃત્તિ” વાળા લેખને માટે કેટલીક ઉપયોગી માહિતી આપવા
મટે જાણ વેળીચંદર વડાપણ પદિયારનો, નથા “સસ્તા સાદિત્ય મંડળ” તરફથી મળેલી
અનુભવતાં માટે લેના અનર્થત મગી શા અખંડાન-રહીતો હું આભારી છું. રા. જ.

સ્વ. સાક્ષર શ્રી અમૃતલાલ સુન્દરજી પદિયાર કૃત-

“સ્વર્ગનાં પુસ્તકો.”

વ્યક્તિભાગને લગતાં:

૧. સ્વર્ગનું વિમાન.
૨. સ્વર્ગની કૂચી.
૩. સ્વર્ગનો ખજાનો.
૪. સ્વર્ગના રત્નો.
૫. સ્વર્ગનો આનન્દ.

શ્રીઓ માટે ખાસ

૧. શ્રીઓનું સ્વર્ગ.
૨. સ્વર્ગની સુન્દરીઓ.
૩. જૂવાની જાળવવાના ધવાનો.
૪. આર્થ વિધવા.

સામાન્ય જનહિતને લગતાં:

૧. સંસારમાં સ્વર્ગ.
૨. સાચું સ્વર્ગ.
૩. સ્વર્ગની સીડી.
૪. સ્વર્ગની જિન્દગી.
૫. પ્રેમ, પ્રેમ ને પ્રેમ.
૬. નવીન દેવવાની કૂચી.
૭. નવાધુમની વાતો, ભાગ ૧ ભા.
૮. નવાધુમની વાતો, ભાગ ૨ ભા.
૯. રાહેનરાહનું જીવન ચરિત્ર.
૧૦. આપત વચનો.
૧૧. કાળિયાવાડી તોપ.

બાળકો માટે.

હવે પછી પ્રકટ થવાનું સ્વર્ગના સન્દેશ.

બાળકોની વાતો.

ભાઈ પદિયારનાં સદ્વચનો.

૧.

મેં જો બોલ્યું તે કું હમાયો, જો બોલ્યું તે મેં જોયું, અને મેં જો દાન કર્યું તે મારી પાસે છે. (પ્રાચીન ઋષિઓના સિદ્ધાંત) —સંસારમાં સ્વર્ગ.

૨.

તમા ઓછાને સુખી રાખવામાં આવે છે, તમાજ દેવતાઓ રમ્યા કરે છે. અને તમા ઓછાનું સારી રીતે માન રહેતું નથી, તેઓને કોઈ પણ કામોનું ફળ મળતું નથી. (મનુસ્મૃતિ.) —શ્રીઓનું સ્વર્ગ.

૩.

શુભેચ્છા રાખવી, સારી વર્તણૂક રાખવી, ઉચ્ચ હેતુઓથી કામ કરવું અને પોતાના બંધુઓ (અને બહેનો) ની તથા દેશની સેવામાં શ્રેયસ્કારી રહેવું, એ “સ્વર્ગની સીડ” નું સહેલાઈમાં સહેલું, પહેલાઈમાં પહેલું અને ઉદારમાં ઉદાર પગથિયું છે. (પ્રાચીન અધિ-ઓના સિદ્ધાંતો.)
—સ્વર્ગની સીડી.

૪.

જેના દેશમાં હેતુ હોય, જેની બાંખમાં શરમ હોય, જેની જામમાં મીઠાશ હોય અને જેના હાથમાં કામ હોય, તથા જેના જીવનમાં હિંમત, સરલતા, ડામજતા, ધાન અને સેવા હોય, તે “સ્વર્ગની મુન્દરીઓ” છે.
—સ્વર્ગની મુન્દરીઓ.

૫.

ઓઝોનું માન ન રાખવાથી જે ધરને ઓઝો શાય કે છે, તે ધર નાશકારક સ-ક્ષિતથી સર્વ રીતે નાશ પામે છે જ્યાં ઓઝો કુખમાં રહે છે, તે કુળનો નાશ થાય છે, અને જ્યાં ઓઝો આનન્દમાં રહે છે, ત્યાં વંશની વૃદ્ધિ થાય છે. (મનુસ્મૃતિ.)
—સ્વર્ગની મુન્દરીઓ.

૬.

“ પ્રેમ એ સ્વર્ગનું રત્ન છે. ધાન એ સ્વર્ગનું રત્ન છે. કર્તવ્ય એ સ્વર્ગનું રત્ન છે. બ્રાહ્મણ એ સ્વર્ગનું રત્ન છે. વખત એ સ્વર્ગનું રત્ન છે. સરકારવાળા એ સ્વર્ગનું રત્ન છે. સત્ય ધર્મ એ સ્વર્ગનું રત્ન છે અને મહાત્માઓના જીવનમાં જીવતાં શીખણ, એ સ્વર્ગનું રત્ન છે
—સ્વર્ગની જિંદગી.

૭.

જેણે સર્વન સ્વયંબૂ પ્રેમને અનુભવ્યો, તેણે ધૃતિરત્ન જાળવ્યું, તે કૃતાર્થ થયો, તેણે જીંદગીનો ફેરા સારો કર્યો, તે જન્મ મરણથી મુક્ત થયો; અને જીવો ક્ષણેવનાપર જીવ પ્રજાથી જુદો નથી એમ અનુભવ્યું. એમ અનુભવવાર મહાત્માને જ કમ્ય છે. જો એણે અનુભવ થાય તોજ પ્રેમની સાર્વજનિકતા છે, મનુષ્યની સરળતા છે. બાકી ખાલી “પ્રેમ” શબ્દથી કંઈ વળવાનું નથી.

—પ્રેમ, પ્રેમ ને પ્રેમ.

ભાષા થી અમૃતશામ પરિવારે જૂલ જૂલ લેખોપયોગી વિષયો ઉપર, બાવીસ કરતાં વધુ, આશ્ચર્ય અને ઉત્કર્ષક પુસ્તકો લખ્યાં છે તેઓ એકની એક વાત ધણીવાર અનેક રીતે કહે છે અને જ્યાં હેમની એ ખૂબી છે કે તે કદિ નીરસ થતી નથી એટલું જ નહિ પણ વધારે વધારે અસરકારક બને છે. રૂબરૂથી બાપા સાહિત્યમાં જાણ પરિવારે સ્થાવી ઉમેરો કર્યો છે, એમાં કદિ યત્ન નથી, ને કે એમના સપગા ક્રમેમને વિદાનો તરફથી એક જ પદ્ધતિમાં મળવામાં ન આવે, એ સંજોગવત છે. પણ એટલું તો નહિ જ છે કે સામાન્ય જનસમૂહમાં સત્ય યાનતો દેશવેશ કરવાને તથા હેમનામાં સંજોગક, ઉત્કર્ષક વિ-

મારોનો પ્રચાર કરવાને માટે તો એ ભાષ્યને જેટલા સતત અને સુન્દર પ્રવાસ કર્યો છે, એટલા બીજા કોઈ પણ ગુજરાતી વિદ્વાને અથવા લેખકે લખ્યો જ કર્યો કરવો કે આ “સ્વર્ગના પુસ્તકો” ના કર્તાએ (—)ને એક જન્મુએ ઉપદાસમાં કહ્યું હતું, ત્યેતુ સ્મરણ કરે તો, “સ્વર્ગના પુસ્તકો” (—) પોતાની આખી જીવનગીતુ વડન એક જ પન્થમાં કર્યું હતું મેડિમાં જન્મ બને તેમ જન્મમાં જન્મી જાવનાઓ, સારામાં સારી જીતિઓના કે લાભો-વધારો થાય, એ દર્શિનિ-દુષ્ટી જ એમનાં સવર્ગના પુસ્તકો, સવર્ગના લખાણો, સવર્ગનાં લખાણોના થયેલાં છે, અને તે સર્કારે એમણે પછી જ સાદી છતાં સરકારી અને ગંધુર વાણીમાં કરેલું છે. આથી ધર્મશાસ્ત્રોના મદન સિદ્ધાન્તો, તત્વજ્ઞાનની કડિન વાતો તથા વિદ્યાજ્ઞાનની અદ્ભુત શોધો વિશેની સરળ માહિતી એમનાં પુસ્તકો દ્વારા સાધારણજ શિક્ષણ પામેલાં લોક વર્ગમાં પણ એ પેઠેવાડી રાખ્યા છે.

શ્રીઓને માટે તો એમનાં પુસ્તકો ખાસ દિવસારક અને આવકારદાયક છે, અને આનન્દજનક વિશિષ્ટતા ત્હેમાં એ છે કે એમનાં લખાણો અનેક પ્રકારનાં (નવાં અને જૂનાં) રસિક દર્શન-તોથી ઉભરાય છે તથા ‘મર વેદુ’ જેવો શ્રીઓને ખાસ ઉપયોગી વિષય પણ ત્હેમણે પોતાનાં જુદાં જુદાં પુસ્તકોમાં રચ્યો છે અને જે તત્ત્વ, ધરમયુ, ૨, ૩, ૪ અને ૫ થાય એવાં છતાં એમણે સચચ્યા છે તે ખચિત અત્યંત ઉપકારક છે ગીતાજી જેવા મદન ધર્મજ્ઞાનથી શરૂ થઈ મનુષ્ય રાહન કરીને પણ ત્હેમાંથી સુબોધક તત્ત્વ એમણે એક કરતાં વધારે મનમાં રહ્યું છે.

ખાજાને કેમ ઉઠેરવા, શ્રીઓએ ગૃહ સંસાર કેવી રીતે ચલાવવો, ખરી જીવનિતિ કેમ ચાલ, મનુષ્યનું કર્તવ્ય શું છે, ખોટા ખ્યાલ કેવા ક્ષાનિકારક છે, મહિન વાસનાઓ કેવી રીતે અધીગતિ કરે છે, હિંસાદિ અનેક મહત્ત્વની બાબતોની ચર્ચા એ ભાષ્યને દૃઢથી, લખાણથી કરી છે તદ્દમદું દરેક પુસ્તક નવા નવા વિચારો, સાદા અને સુગમ છતાં તથા ધણી ધણી જાણવા યોગ્ય-વિચારવા યોગ્ય સચનાઓથી ઉભરાય છે એકંદર જોઈએ તો આજ પદિચારનાં પુસ્તકો સર્વ રીતે નિર્મળ, સુબોધક અને પ્રોત્સાહક સાદિત્યજ છે અને દરેક ગૃહ કુટુંબમાં તે વચાચેથી લાભજ છે નિસચય છે.

શ્રીઓનું સ્વર્ગ:

આ પુસ્તકમાં ભાષ્યથી પદિચારે ધણી અજત્યની વાતો ચર્ચા છે ત્હેમાંથી આપણે અર્થિ થોડાં ઉતારા લઈશું.

તેઓ લખે છે કે “શ્રીઓને કદ જાતની કેળવણી આપવાથી આપણા દેશને કાયદો થાય, કદ જાતની કેળવણી આપવાથી આપણું સનાતન ધર્મ જળવાઈ રહે, કદ જાતની કેળવણી આપવાથી તેનો અન્તરાત્મા સંતોષ પામે” — એ હજી નહિ થયું નથી. એને માટે હજી થોડાંમાં જનુ મતમેદ છે આમાં જે લેખો લખાય છે તેમાં કદનેરો વખત કહેવાઈ ગયેલી ખતિમતપણું પાળવાની ... એની એજ જુની વાતો હોય છે અથવા તો સુરોપિખતોની જેમ તેઓના જેવું આપણી શ્રીઓને કુલ પણ આપવાની વાતો હોય છે. આ જાને જાણતો લેખિતે બધું વાંધાભરેલી લખે છે. ... જુતામાં જે રાઈ હોય તેનો નાશ ન થયો જોઈએ અને નવામાં જે સાઈ હોય તે જુર

સેતું નોખેલો, એવા (વિચારના) વિદ્વાનોને 'પણ' પ્રતિને ખાસ ઈશ્વર જ સમજવો. અર્થવા
શ્રીઓને દાડી વિનાના પુરૂષો જનાવવા, એ એમાંથી એક જ ગત ગમતી નથી... મારા
મુદ્ધમાં શ્રીઓને સુધારવા માટે અને શ્રીઓને મદદ કરવા માટે, બહુ ઊંડી લાગણી હો-
વાથી જની શકે તેટલું મધ્યસ્થપણ જ્ઞાનથી અને ગ્રેમ માર્ગને-સેવા કર્મને પ્રાધાન્યપણે
રાખીને, તમા ઓ પુરુષના "ચરિત્ર" અધારણ, મનુષ્ય જાતની પ્રકૃતિ, આપણા લોકોનો
જનસ્વભાવ, અને દરેક આત્માને અખી જામ એવી કોઈક ઉચ્ચતા તરફ લઈ રાખીને
મહેલું છે "

" શ્રીઓનો અવતાર શા માટે છે ? " " શાક રાખીને કે શ્રીઓનો અવતાર-ગાંડી
જીજ્ઞાસાના લોકો કહે છે તેમ પુરૂષોનાં પગનાં ખાસાં જેવો નથી... પુરૂષોની પંડીત-
વારની રમુજ માટે નથી... કોઈ સુધીમાં સારવણી માટે નથી... ઊઠારનાં બાળોતીમાં ધોવા
માટે જ નથી... ધરમાં જોવાય રહેવા માટે જ નથી... મોટા મોટા લાજનાં મુખમાં કંઈક
કવા માટે જ નથી... મુખે જ રહેવા માટે નથી... કંટણી કંટવા માટે જ નથી... ને-
વાણનાં વાંકાં જોવાનાં અને કુધમાંથી પુરા છાંટવા માટે જ નથી... ખુણામાં પડીને રાખા
કરવા માટે જ નથી.. ગમગી કુશલી કરવા માટે જ કે પાડોશીની અપેક્ષા કરવા માટે જ
નથી... કોઈ ઊઠારો જણવાના મધ્ય તરીકેનો જ નથી. પણ સુરમાજી પવિત્ર શ્રીઓના
અવતાર તો આ જગતમાં દયાની દેવીઓ તરીકેનો છે... નવું જીવન લાવવા માટે છે... અ-
લૌકિક સૌન્દર્ય દેવાવવા માટે છે... પુરૂષોમાં પુરુષાર્થ વધારવા માટે છે. જેની દરણીના
જેની મનેરજક અને માછલીના જેવી અંજળતાણી છતાં પણ સહેવ દયાથી ભરેલી
અખી છે તેવી શ્રીઓનો અવતાર તો આ જગતને પરમાર્થ સીખવવા માટે છે. રવશા-
વથીજ અંતગત ઉમ્મર પર્ગે ભાવવાળી શ્રીઓનો અવતાર તો આ જગતમાં પ્રભુનો મદિમા
જે ભક્તિ.. શક્તિ.. (તે) દેવતાગ મટે છે. રામજી દર્શ કરવા અને સ્વર્ગના દેવોના
પ્રતિનિધિ તરીકેનો જ છે, એમાં કોઈ સંશય નથી. "

" લગ્ન શામાટે ? " " પ્રભુ પ્રેમમાંથી જ લગ્ન રચેલો, ઉત્પત્તિ રચેલી છે અને
લગ્ન રચેલી જ પ્રભુપ્રેમ વધી શકે છે. માટેજ મનુષ્યની ઉત્પત્તિની સાથેજ લગ્ન રચે-
લો ઉત્પત્તિ રચેલી છે, એટલે લગ્ન સ્વાર્થોચિત છે, તે ધણી સદાય એવી જાગત નથી...
કુવારાપણું તે અર્ધાપણું છે, અને સાથે મંગલી (પુરુષત્વ અને સ્ત્રીત્વની) શક્તિઓ તે
લગ્ન છે... હૈની લગ્ન એટલે કે સુખી લગ્ન... અને આશુરી લગ્ન (એટલે) કળેડું !

" શ્રીઓના હડપના જાણ તું અમારા કરતાં વધારે સારી રીતે જાણેલી દરો. જોકે
તારા મગજમાં શ્રી પુરૂષના સમાન હકનો પવન લાગેલો છે. તોપણ તું મને કહે કે તારો
આનન્દ શોમાં છે ? તારા વ્યસની તાબેદારી કરવામાં કે તારા બદલા ઉપર મણીપણું અ-
લાવવામાં ? એડી, સરમાધસ નહિ... તને શું મને છે ? મારા બદલા માટે સાફ સાફ આ-
વાતું જનાવતું તને મન થાય છે કે નહિ ? તારે ઘેર રસોઈમાં છે તોપણ ઘણી વખત તારે
દાયે તારા બદલા માટે મોઢ મોઢ નીજ જનાવવાની ઇચ્છા થાય છે કે નહિ ? તારો બદલો
ન્યારે ખાણીને લોડો મારે લઈને તે માઆ પહેલાં બનાડવીજ તેપર રાખવામાં... તને મને
તેટલું કામ દોષ પણ તે જણી છેડીને તારા બદલા માટે દુધ તૈયાર કરવામાં તને આનન્દ
આવે છે કે નહિ ?

તારી બાલકામાં બાલકી બેનપણી સાથે તું મીઠામાં મીઠી છુપી વાતો કરતી હોય ને એ વખતે તારો બાલકો આવી ચડે તો તેને જોઈને તું રાજ થાય કે યુસ્સે થાય ? કાંઈ સલામાં તું પ્રયુજપદે હોય ને તારા બાલકાથી ખુશ થઈને લેઈ તને તાળજીથી વધાવી લેતા હોય એથી તને જેટલી ખુશી લાગે તે કરતાં તારો બાલકો કાંઈ પ્રમત્તિપાત "બા બા બેનુડી !" કહીને જગાડ કરતે તારાં ચાવ ઉપર આડતેથી એ આંગળીયો લગાડે તો તને વધારે આનન્દ થાય કે નહિ ? ધાર કે તારા બાલકાનું માથું દુઃખતું હોય તો તોડર પાસે તેનું માથું દબાવતે તું રાજ થઈશ કે તું પોતે તારે કાંઈ માથું દબાવીશ તારે સંતોષ પામીશ ? તારા બિમાર બાળકને દવા પાવાનું કામ આપાને સોંપવાથી તને ખુશાલી લાગે કે તારે કાંઈ પાવાનું મન થઈ જાય ? ... તારે ઘેરે ધણીએ નોકરો છે ... પણ તારા બાલકાના રૂમાલમાં મેંદ નાખી સરખો કરી તેને આપતાં તને શા માટે મને પડે છે ? અને તારા બાલકાના કપાળ ઉપરના બાલકાનાં મુઠ્ઠામાં સરખાં કરવાનું તને શા માટે મન થઈ જાય છે ? બેટી, એનું કારણ એ છે કે સ્ત્રીઓની પ્રકૃતિમાં પ્રજાએ આપી નતા મુશ્કેલી છે અને સ્ત્રીઓનાં અંતરમાં "સેવા મર્મ" રહેલો છે ..તેથી સેવામાં જ-પતિ પ્રેમમાં જ પ્રજાએ તેઓના અનન્દ મૂકેલો છે, "

"આ દુનિયાદારીની કહણ જાનજા અમે જોગવાઈ છીએ તે જાને માટે !-...આ અસાર સમારના બપોરે તાપમાં અમેને કેટલું બધું તપવું પડે છે !... એ બધું જાને માટે !-આ દુનિયામાં અમે ને ને સાહસો ..મહાકારત જોખમો ઉઠારીએ છીએ...અમને અધમાન લાગે તેવા માણસોની નોકરી કરીએ છીએ, તે જાને માટે ! અમારી પાલકીમાં દુઆ પાસીને પણ અમારી બાવડીઓને દાગીના પહેરાવીએ છીએ તે શા માટે ! અને અમે દાદ તડકામાં રખડીને અમારી બાવડીઓને વરના દાદા ઇલાકામાં બેસાડી રાખીએ છીએ તે શા માટે ! મહારાજજી, આ બધું અમે સ્ત્રીઓને માટે જ કરીએ છીએ તેઓની આ-ધીનતા જ અમારી પાસે આટલું બધું કરાવે છે એ સ્ત્રીઓમાં આધીનતા ન હોય-એવા સ્વર્થ ન હોય તો અમે આપાનું કાંઈ પણ કરીએ નહિ. અમે એકલા હોય તો પાંચ ફૂપી આમાં અમારું ચાલી શકે અને બાવડી પરણીએ તો પચીસ રૂપિયામાં પણ પુરું ચાવ નહિ" એવી રીતે સ્ત્રીના કાર્યમાં અમેને કેટલી બધી જાનજા જોગવાઈ પડે છે ! અને તોપણ અમે તે કેટલી બધી ચાલિથી ઉઠતા તેવા ખુશી થઈને જોગવાઈએ છીએ, એ તમે ક્યાં નથી જાણતા ? એ બધું શા માટે ? માત્ર સ્ત્રીઓની "સેવા" ને જ માટે. અમારામાં ધણીપણું રહેલું છે તેને લીધે, અને સ્ત્રીઓને તેમની સેવાનો જલ્દો આપવા માટે જ અમે આટલી જાનજા ઉઠાવીએ છીએ કારણ કે સ્ત્રી અને પુરુષ એ દેવ અને ઇશ્વરનું સમરૂપ છે, એટલે દેવોને માટે જેમ પ્રજા અવતાર ભેગ છે તેમ સ્ત્રીઓને માટે કુદરતી રીતે જ અમારો અવતાર છે, એટલે જાણે અજાણે, ખુશીથી કે નાખુશીથી, પણ સ્ત્રીઓની સેવાનો અમારે જલ્દો વાળવો જ પડે જેમ કરીએ ત્યારે જ અમારા આત્માને શાંતિ વળે છે...જેમ પુરુષાર્થને લીધે પુરુષ છે તેમ જ આધીનતા એ જ સ્ત્રીમાં સ્ત્રીપણું છે. . . . એ આધીનતાને વડા સ્વર્થ જવાનો . પુરુષાર્થપણાનો સ્વભાવ જ છે. એ સ્વ ભાવને લીધે જામે સ્ત્રીઓની "સેવા" ના દાસ બનીએ છીએ "

પુસ્તકશાળાની પ્રસાદી.

દેવાં ગીત રચાવાં જોઈએ?

લેખક. સ્વર્ગસ્થ સાક્ષર શ્રી અમૃતલાલ મુન્દરજી પઢીઆર.

શ્રીઓનાં દરેક કામમાં, દરેક તહેવારોમાં અને દરેક ધાર્મિક ક્રિયાઓમાં-કાંઈક નવીન રહસ્ય મૂકવું જોઈએ. આપણા દેશમાં હાલના વખતમાં એ વાગતમાં શ્રીઓ પોતે પોતાની મેજે કાંઈ પણ સુધારો વધારો કરી શકે તેમ નથી, પણ તે આપણે એવાં શોધનાં પુર્ણ પાછીએ તે તેમને લાભ લેવા નેવાર થાય એવો જોઈ નવો ધર્મ શ્રીઓમાં તૈયાર થવો જાય છે. લગ્નમાં, સીમંતમાં, જન્મોષ્ઠમાં, ગરબીઓમાં-દેવમંદિરોમાં અને કુરસદને વળતે આવનાં ગીતોમાં-તથા ઊંચ દાસરહાનાં ગીતોમાં પણ સુધારો થવા જોઈએ. તદ્દન સાધારણ વિચારોનાં સેંકડો વરસોનાં જે ગીતો ચાલ્યા આવે છે, અને પાછળથી લોકોની હલકા પ્રકારની વૃત્તિઓની તેમાં જે સેજલેજ થઈ ગઈ છે, તે સુધારવાની કાંઈકે દરકાર કરી છે. લાખો શ્રીઓ વરસોનાં વરસો થયાં એનાં એ ગીતો ગાય છે, પણ કોઈ પણ શ્રીઓ ગીતોના ખરા અર્થ સમજે છે નહીં કે નહિ જ-ત્યારે વિચાર કરો કે એવાં ગીતો તેની જાંઘળી ઉપર શું ખમર કરી શકે? અને જે તેની જાંઘળી ઉપર ખસર ન કરી શકે તે આપણને શું ફાયદો કરી શકે? શું આપણામાં કોઈ એવા કવિઓ નથી કે જે પ્રસંગોને અનુસરતા, શ્રીઓને રૂચે તેવા, ઉત્તમ પ્રકારનાં, નવીન ભાવનાવાળાં અને ખુલા અર્થનાં એવાં ગીતો બનાવી શકે? બેચક, કાખને કાંઈ પણ એવા એવા કવિઓ હોવા જ જોઈએ, પણ અસૌસ કે એવી અગત્યની જાગૃતિ ઉપર કોઈ ખરેખરી મહેનત લેતા નથી, તે પ્રેમને નામે નજીવ ગાયનો જોડવામાં જ પોતાનો વખત ને મહેનત ગુમાવે છે. ને કે હાલના આપણા કવિઓનાં એવાં ગીતો છે, પણ અસલી ગીતોની માફક સાવજનિક થઈ શક્યાં નથી, દરેક હેઠાણે બધી જાતની શ્રીઓ હોમિ હોમિ રીતે અને ગાય એવી જાતનાં નવીન હાલકાવાળાં-ગીતો દરેક આપણા કવિઓ બનાવી શક્યા નથી; અને જ્યાં સુધી દરેક પ્રસંગનાં એવાં ઉત્તમતાવાળાં ગીતો ધેરધેર મવાતાં ન થાય ત્યાં સુધી આપણા દેશની શ્રીઓના વિચારોમાં સ્વાભાવિક ઉત્તમતા આવી શકે નહિ, અને જ્યાં સુધી શ્રીઓના હૃદયમાં સ્વદેશ પ્રેમની નવી રોચનીનો પ્રકાશ પડે નહિ, ત્યાં સુધી દેશનો કાંઈ શુરવતાર થાય નહિ. માટે જોમ અને તેમ જ જલદીમાં જલદી અને રહેણામાં રહેણી રીતે શ્રીઓનાં હૃદયમાં ઉત્તમમાં ઉત્તમ સંસ્કારો ખેસારી શકીએ એમ આપણે કરવું જોઈએ. એમ કરવું એ આપણી પદ્ધતિ દરજ છે.

આપણી બહેનોનાં ગીતો.

મહારાજજી ! ત્યારે આ ભતના વિચારો મ્હારા મનમાં રમતા હતા, ત્યારે હું મ્હારા મિત્રોને કહેતો હતો કે, તુ તમેને એમ નથી લાગતું કે,

“હાલરું ને દુલરું ને ધી ને ખીચડી ચઢાડું.”

એવાજ હાલરડાંઓમાં આપણી બહેનોએ રહી જવું જોઈએ કે અરે હવે તો તેઓ-એ એવાં હાલરડાં ગાવાં જોઈએ કે “એ પવિત્ર જાણે! તમે પ્રજાના પુત્ર છો, તમે દેશની આરા છો, તમને પ્રજાએ મહાશક્તિ આપીને મોકલ્યા છે, અને જેમ તમને આ મારા હૃદયનાં અમૃત પાંચએ છીએ, તેમ તમે તમારા બધુએના હૃદયમાં અમૃત રેડતાં થીખજો. બચ્ચાઓ ! કરશે નહિ, આપણે માલીક રહેતાં છે. તમને બંધીવા માટે નહિ પણ બહાદુરી કરી ખતાવવા માટે પ્રજાએ અદિ મોકલ્યા છે એ મ્હારા માપલીઆ ! તમે રૂબે નહિ, રોડુ તો નરકમાં છે તમેને તો સંસારમાં સ્વર્ગ લાવવા માટે મનુષ્યનો અવતાર આપણમાં આવ્યો છે, માટે શાંતિમાં રહો. જગતમાં આનંદ વધારનારૂં આભાવિક શિખર હાલ્ય કરો અને તમારી ફરજને જાળવવાને ચોખ્ખા થાઓ ” બાપજો ! આવાં દાહ રડતે બદશે—

“વારકો ચાટશે મ્હારો કીબલો લાપડાં !”

એવાં હાલરડાં આપણી બહેનો માથે એ શું દિલગીરી ભરેલું નથી ! એ શું આપણાં ધર સંસારની નાસેરી નથી ! અને એ શું હાલના છલિખળના તથા ભ્રાતૃભાવના જમાનાને અનુભવતાં ગીતો છે !—કહો કે નહિજ. છતાં પણ એવી અગત્યની બાજતમાં સુધારા કરવાનું કામ શાંતિએ પણ ઉપડાડું છે ! જ્યાં સુધી દરેક કુટુંબમાં અમર કરી શકે એવો ભતના આવી ધર સંસારી જાગતો ઉપર જાણ પ્યાર આપવામાં આવે નહિ ત્યાં સુધી આપણા સંસાર સુધારાની મઠળાઓના હોલમાં ચતાં ખાલી બાપજોયાં કાંઈ શુકરવાર થવાનો નથી; કારણ કે એ બાપજોની જાગતો બહુ સારી હોય છે, પણ તે માત્ર જોપડી-ઓમાં જ લપેલી રહી જાય છે, અથવા તો ચોખ્ખા દિવસ પછી તે બૂલી જાય છે, પણ અમે જે કહીએ છીએ તે જાગત તો આપણા રોજના અનુભવમાં આવી શકે તેવી છે, પ્રત્યક્ષ કૃષ્ણ દેખાડે તેવી છે, અને ભવિષ્યની પ્રજામાં તથા આજુબાજુના લોકોમાં સારા સંસ્કાર બેસાડે તેવી છે, એટલું જ નહિ પણ તે કરવામાં કાંઈ ખાસ ખર્ચ કે મ્હોટી મહેનત કરવી પડે તેમ નથી, કારણ કે મનુષ્ય સ્વભાવને ગમે તેવાં ગીતો પોતાની મેળે મેળે હોસે હોસે લોકો શીખે છે, વળાં એવાં ગીતોનું સૌને કામ પડે છે, એટલે તે જો શોધપ્રિય થઈ જાય તો સૌને ધેર ધેર કાંઈ શીખવવા જવું પડતું નથી, સૌ પોતાની જુ શીધી શીખે છે જો આપણે સાચા સુધારા કરવા હોય અને જગતમાં ઈશ્વરી રત્નોને ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ ધર્મ ફેલાવવા હોય તો ન્હાનાં બચ્ચાઓના કાનમાં સ્વદેશપ્રેમના અને આત્મિક જળના ટપકો પડે એમ કરો એમ કરવા માટે આગળ વધવાની ઈચ્છા રાખ નારા ઉત્તમ વિચારવાળા દાહના આપણા બાપજ ઈલિજોની તથા પોતાની બહેનપણી-ઓનું કલ્યાણ ઇચ્છનારી આપણી બહેની બહેનોની આપણે સદા લેવી જોઈએ, અને

ક્રમશઃક્રમશઃ દેવે આપણા દેશમાં એવી જાગૃતી આવતી જાય છે કે ઘણી જાતની મદદ કરવા આપણા ઘણાં જિ ભાઈ બહેનો તૈયાર થતાં જાય છે, માટે આપણે આપણા કલ્યાણ સારે જેમ જાને તેમ જાગૃતીથી એવા મુલ્ય પ્રમુખોના લાભ લેવાં જોઈએ. ને સાર્વજનિક સમય પ્રસંગો આપણે સુંદર રીતે લાભ લઈ ચાલે તે શોધાઈ વખતમાં આપણે કાંઈક મદદની રીયતિના આનંદો ભોગવવા ભાગ્યશાળી થઈશું. અને કમળીએ છીએ કે એવા આનંદો પ્રભુ આપણને જરૂરી આપે. હવે—

સગનમાં ગીતો કેવાં હોવાં જોઈએ ?

તે સાંભળો “ જો બ્રહ્મા વીરા ! આજ દિવસ સુધી તમે અપૂર્ણ હતા પણ હવે પૂર્ણ થયો છો, માટે હવે તમારી દરજ્જા વધી છે, એ દરજ્જા જાળવવાને તમે ભાગ્યશાળી થાઓ, જેમ અને પ્રાર્થના કરીએ છીએ, તમારો રત્ન જડુ સારે ઠેકાણે યજ્ઞ માટે અને તમને મુશ્કારકાદી આપીએ છીએ, અને અમરવેલીની પેઠે તમારો રત્ન વધે એમ ઈચ્છીએ છીએ તમારું જોડું જડુ સુખી મશે, કારણ કે કન્યા જડુ સુખવાન મળેલી છે. જો જાણ વહેવા- છો ! તમે આજ અમુક્ય રત્ન ગમવા પૂરતે આપણું માટે અને સૌ તમારો ઉપકાર માનીએ છીએ તમે અગાધ જડુ આરો સત્કાર કરો છે, એ ખાતે તમને ધન્યવાદ છે. આ રત્ન આપીને તમે અમને મદદ કરવા જતાં છો. હવે આપણે સોનો રત્ન દિન પ્રતિ- દિન વધતો જાય અને એક બીજાની જુઓ માટે કરી રહીએ એમ અને ઈચ્છીએ છીએ. બ્રહ્મા પુત્ર ! આ કમળી તમે આપણા પિતૃઓને રાજ કર્યા છે, ધર્મને ઠેકા આપ્યો છે, સંસારના પ્રવાહને આગળ વધાર્યો છે, અને ઘણી જાતના જાળમાંથી તમે જાળા છો. હવે તમારે ઘેર સમાજના રત્ન વધશે, જાળમાંનો આનંદ વધશે, માં જાણીની સેવા વધશે અને અતિથિઓનો આદર વધે, માટે તમે ધન ભાગ્ય છો. કમળી પવિત્ર દરજ્જા તમે જાળવી માટે હે વરરાજા ! તમારા સર્વથીએ તમને કિંમતી જેટા આપે છે. કન્યાને પસંદ કરીને મનુષ્યુતિ પ્રમાણે તેને સુખી રાખવાનો હાથ કરીને તમે પરવ્યા અને સ્વાર્થનાં નહિ પણ રત્નનાં સર્વ કર્યાં માટે પ્રભુ તમારી ઉપર રાજ થયા છે. ક્રમશઃક્રમશઃ થી અમારી સૌભાગ્યવતી વધુની પદ્મમણી અમારા કુટુંબમાં ગણનાવક થાઓ, અને એ જાળને આત્માની પૂર્ણતા કરવામાં આ સર્વ સજ્જ થાઓ. ”

લાઈએ ! આપણાં પવિત્ર લોકોમાં આવી જાતનાં અર્થવાળાં ગીતો જોઈએ કે નિર્ભય હતાં જોઈએ ? જરા ખ્યાલ તો કરો ! ક્યાં હોળીના ઘેરીયાના જેવાં જુડાં હતા- ણું તે ક્યાં જાણી ઉચ્ચતા ? જરા જુઓ તો ખરા ! ને એ જાળને બાજુ તપાસીએ તો તમારી આજી મધ જરૂર કે ત્યાં સુધી આપણા ધરતી અંદરના રિવાજોમાં ઉત્તમ ના આવે ત્યાં સુધી એકલી કાલેજેની જાળવણીથી આરો આવશે નહિ, માટે હવે તો આપણા દરેક લાઈએ પોતાને અનુકૂળ હોય તે લાઈમાં કાંઈક કાંઈક કામ કરી જતાવવું જોઈએ, હવે માત્ર સુખી વાતોનો વખત નથી, હવે તો એ વાતોને આચરણમાં ઉતારવાનો સમય છે, કારણ કે એવી ચીજો મદદ કરવાને લોકો તૈયાર થઈ રહેલા છે, માત્ર તેઓને રસ્તો દેખાડનારા શોધકો દોરતો તથા તેઓને દોરનારા શોધકો આજેવાનો જ જોઈએ છે. ને એવા હૃદયજન્ય વાળા શોધકો આજેવાનો હોય તો હૃદયમાં શોધ વખતમાં મળે થઈ શકે એનો

ભોગ આવી ગયો છે અને આવી મ્હોટી તખ્તો લાગ લેનારા મહાત્માઓ ધ્યા છે ! કાષ્ઠકતી મહેનતથી તૈયાર થયેલાં પાકનાં ખેતરો મળે છે, છતાં પણ ઈંદરે ! હાથ હાથે કાષ્ઠ કાપણી કરનાર ન મળે ! શુભવાત ! ત્હારા નસીબમાં પાછળ પડનાનું જ છે હો ! બારત ! ત્હારી કુદૈશા હજી દૂર થવાની નથી ! કાંકે જો એ દશા દૂર થવાની હોય તો આવી અમલ્ય તકનો લાભ લેનાર વીરવા હીરલાઓ કેમ ન નીકળે !

સીમંતનાં ગીતો.

બધુઓ ! હવે સીમંતનાં ગીતો કેવાં હોવાં જોઈએ, તે સંજોગો “ ધન્ય છે આ મગજદાયક દિનચો ! આજે અમે એક વધામણી સંજોગો છે અમારે ઘેરે થોડા વખતમાં એક પવિત્ર આત્માની પદ્મગન્ધી થવાની છે જોઈએ ! એ પવિત્ર આત્માનો આપણે કેવી રીતે સંકાર કરવો, એ મહા સંકિતને આપણે કેવી રીતે વધાવી લેવી અને એ ઇશ્વરી આંશને આપણે કેવી રીતે રાજી રાખી રાખીએ, તે અમને કહો એ વહુપરાણીશ ! ખુશી ચાઓ, ખુશી ચાઓ, ઇશ્વરની તમારા ઉપર કૃપા ઉતરી છે તમે ધન્ય જાગ્ય છો, કારણ કે નંદાન ઇશ્વરે વિશ્વાસ લાયક જીવો પોતાની કિમી માપવા નમોરો રોડી છે એવી આશાથી કે તમે તેનો સદુપયોગ કરવો વહુ દીકરા. હવે તમારે જાણી જાણીને ચાલવું જોઈએ, તમારા કૂસને ખાલવવા માટે તમારે ઉપરજીર કેટલાક મોજ-મોજ અને બહારનાં કેટલાક સુખોનો ભોગ આપવો જોઈએ જોઈએ ! તમારો લમની સાર્થકતા થઈ છે, પવિત્ર આત્મા દ્વારા તમારી ઉપર ઇશ્વરની કૃપા ઉતરી છે, તમે પ્રભુના બાળકનો ભાર ઉપાડ્યો છે, અને ઇશ્વરનું એક જ જગતમાં લાવવામાં તમે મદદગાર થઈ શક્યાં છો, માટે ખુશી થઈને દેવતાઓ તમારી ઉપર કૃપાના વરસાદ વરસાવે છે આપણને કાંઈક નવીન મીઠો મગે, સુદર રમગમી મગે, રમુજ બનવત મગે, માઈ ખાતાનું મગે, કપાંધપી માન મગે અથવા થોડા-વધુ પૈસા મળે તો પણ આપણે કેવા ખુશી થઈ જઈએ છીએ, ત્યારે આપણે ઘેર પવિત્ર આત્માએ પ્રભુ પોતે પધારે, ત્યારે આપણે કેટલાં બધાં ખુશી થઈ જઈએ, એ ખ્યાલ તો કરો ! આવા આનંદમાં દુઃખ ક્યાં રહી શકે ! માટે એ દેવી ! તમે સહાય પ્રસન્ન રહો, અને તમારું જાણક જગતમાં નમુના રૂપ થઈ પડે એવા ઉપાય કરો. ”

આવી રીતનાં સીમંતનાં ગીતો જોઈએ કે મર્લવનીની લાગણી દુ ખાવ એવાં ગીતો જોઈએ ! ન્યાં સુધી આવી સાર્વજનિક ધર્મ સસારી જાગૃતમાં અપણે ધ્યાન આપીએ નહિ ત્યાં સુધી સાચા સુધારા થઈ શકે નહિ માટે હું તો મ્હારા મિત્રોને વારંવાર એજ બલ્લમણુ હર્ષ છું કે ભાઈઓ પ્રથમ તમારું ધર સુધારો, કારણ કે દરેક જાતના સુધારા પ્રથમ ધરમાંથી શરૂ થાય છે, અને ધર ચંદિણીથી છે, માટે પ્રથમ આપણી ઓંચોમાં અને આપણા રિવાજોમાં ઉત્તમ ભાવનાઓ આવે એમ ચલુ જોઈએ. હજી સુધી આપણા દેશની ઓંચોમાંથી સોમાં એક બાઈડી પણ પૂરું જાણી નથી, છતાં પણ એડી આજી રાખીએ ઓંચો સુધરશે એટલે એની મેં મેં સુધારા થવા લાગશે, તો એ સુધારા તો સેક મા ઉપર નય તેમ છે, પણ અનુભવીઓના મત મુજબ અમે જે છીએ છીએ તે તો વરગેમાં બની શકે તેમ છે માટે આપણા રિવાજોમાં ઉત્તમતા લાખત થાય એમ

કરો, એટલે આપણા આચરણોમાં તે સ્વાભાવિક રીતે જ આવતા મંડરો. મહારાજી ! પંડિતજીને આ તીતો સંકળાને કંટાળો વાગશે હશે પણ મહારી યોગતા હજી લાંબી છે.

જનોહનાં ગીતો કેવાં બેઠએ ?

પવિત્ર કરભે લાવનારા જનોહનાં ગીતો કેવાં હોવાં બેઠએ, તે હવે માલગી.— મહારાજીવારૂણા બેટા, હવે તમને પવિત્ર જનોહ પુરોવાચાગા આવ , એથી તમે હવેથી દિજ ગણાશો. દિજ એટલે બીજે જન્મ. આજ સુધી તમે બાળક ગણાતા હતા, હવે તમે બલચારી ગણાશો. હવે તમારે સખા-પૂજા તથા ધર્મની બીજી બાજતોમાં જ્ઞાન આપવું બેઠએ અને વિદ્યાભ્યાસ કરવો બેઠએ જનોહના ત્રણ ચાંદા છે તેનો હેતુ તમોને એવી યાદી આપવાનો છે કે તમે મન, વચન તે કર્મથી પવિત્ર રહો. જનોહના જુમ જુદા ત્રણે તારે જનોહની બલમચીમાં એક ચક્ર જમ છે. તેમ પરમાત્માની જુદી મહાશક્તિઓ—શિવ, બ્રહ્મા તે વિષ્ણુ—બ્રહ્માં એક ચક્ર જમ છે, માટે તમે એક ધર્મ રતે માનનારા આનંદ દર્શિવાળા ધાર્મી આ મહારાજીના બલચારી છો. તમે જે જ્ઞાન-ખરાતો હંડ પકડ્યો છે તેનો હેતુ એજ છે કે એ ક્રમથી તમે સ્વધર્મનો દંડ પાડતા શીખો. તમને મુગયર્મ આપવામાં આવ્યું છે તેનો હેતુ એજ છે કે તમે મોજ-સોખને અંકુશમાં રાખીને જેમ હોય તેમ નિશાની લ્યો અને વિદ્યાભ્યાસ કરો. તમને લગેલી બધાની છે તેનો હેતુ એ છે કે વિદ્યાભ્યાસ પુરો કરતાં સુધી હમણાં નિરુદ્ધી બાવા જેવા જાતી જાઓ, અને તમારી પામે શિક્ષાનરૂઢી કરાવવામાં આવે છે, તેનો હેતુ એજ છે કે બીજા માનવી પડે તો કિંકર નહિ, પણ પોતાના આત્મા અને દેહનું કલ્યાણ ધાવ એવું જ્ઞાન મેળવો. બધું આપણી દુનિયામાં સો મત્રો કાતાં એકમાત્ર એક એવો હતામ છુદ્ધિવર્ધક ગાયત્રી મંત્ર તમોને આપનામાં આવ્યો છે, એ મંત્ર તમારો તમે તમારી જીવિતે બીજવો, અને હંક ધર્યું સુધી પહેચાવ નેમ કરો. એ નાનકડા સાધ, તમે હવે દિજ થવા છો એટલે કે તમોને નવી પંખિા આવી છે, એ પંખિાના બંને જ્ઞાન મેળવવા સારૂ તમાં સુધી ઉડી ચક્રાપ તમાં સુધી હરો, જેમ વધારે દુર ઉડી ચક્રો તેમ વધારે જુબી-મેળવી સારી. જંધુ, અસવનાં ક્રુવિ કુમરો જેમ મહાત્માઓના આશ્રમમાં જતા, એ જગીના બાલકોનાં બાળકો બચુતા માટે જેમ પાંથીએ જતા, તેમ આપણી હાથરૂડોગાં, આપણી મહેતોમાં અને વિરેથી-યુનિવર્સિટીઓમાં નવી નવી જાતના અભ્યાસ કરો, અને તમારૂં તમા જગતનું કલ્યાણ થાય તેમ કરો. એ બલચારીજી, તમે દેશના બલિબ્ધની આસા હો, તમારી ઉપર તમારી જદોદેર વેદીને રાજ થવાનો આધાર છે, આપણા કે જામાં તમે દર્શિદષ યાઓ, આપણા દેશમાં તમે દીવા જેવા યાઓ, આપણાં ધર્મમાં તમે આગેવાન યાઓ, અને લલિબ્ધની પ્રજામાં તમે નમુનારૂપ યાઓ. આ બધું થવાનો આધાર તમારા બલચર્યાના બજ ઉપર, તમરૂં મન જ્ઞાન ઉપર, તમારા મરદેશ પ્રેમ ઉપર, અને તમારા પુરોધાર ઉપર છે. મહેતો આ વ્હાલુ પ્રુવ ! આપણા પૂર્વજોની આજરૂં સામે બેઠને, આપણા દેશની હાલની દશા સામે બેઠને, અને તમારૂં પ્રાતિગક બજ સમજીને શુભ હેતુથી વિદ્યાભ્યાસ કરો, એટલે ત્રણ તમારા મ ક્યાગ વગે, ઝં ચાંતિ ચાંતિ: શાંતિ:”

બધુઓ ! જનોઇના ગીતોમાં આવે હવેશો નોંધએ કે * અરબોઝાના કારસો નોંધએ ! મામો કહે કે, તું કાશી લજુવા માટે ન જા તો હું તને પિતૌજર લઈઆપું, વીંટી લઈ આપું, ધડીઆળ લઈ આપું અને હેવટ કહે કે તને મહારી ઇકરી* પરચાવીશ, પણ તું કાશી લજુવા ન જા, આવી રીતના સંસ્કારો બાળકોના મનમાં બેસાડવા એ સારી વાત છે કે અમે કહીએ છીએ તેવી જાતના વિચાર બાળકોના મનમાં હમણવા એ મારી વ્રાત છે * એની તુકના કરીને બધી તમોને એ બ્યાજની લાગે તે ફરો. અમે તો જ્યેયું છે કે અરબોઝાના કારસમાં એ દસાદસ માથ છે, તેમાં જનોઇની ચબીરતાનું અને જનોઇનું ખરું રક્ત્ય ઉડી જાય છે આપણી બ્યાવદારિક અને ધર્મિક ક્રિયાઓમાં એ કયરો ભરાઈ ગયો છે તે દૂર કરીને તેની ઉત્તમતા સમજાવવી, અને તે ઉત્તમતા આપણા અનુભવમાં આવી શકે તેમ કરવું, એ અમારી મુખ્ય ઇચ્છા છે, માટે આટલું લખાજીથી કહું છું.

પુરસદ વખતે ગાવાનાં ગીતો કેવાં હોવાં જોઈએ ?

તે સાંભળો “ આવો આવો બહેની, આજે આપણને યોડી પુરસદ મળી છે તેને કાંઈ મદુર થોળ કરી લઈએ. આવો, ચાલો, જલ્લો કરો, ભૂખ્યાને ભોજન આપીએ, તરસ્યાને પાણી પાકીએ, ભૂખાં પહેર્યાને રમતો જતાવીએ, માંસની ચારવાર કરીએ. દુઃખીઓનાં આંસુ ધુ-છીએ, અને આઘાતીઓને ચાન આપીએ. બહેનો જતાવજ કરો, યોડી થાઓ નહિ, વખત આસો જાય છે આવો, ચાલો ચાનાથોની ખજર કરાડીએ, વિધવા બહેનોને કર્તવ્યમાં લ-ગાડીએ, તકામાં જળતા હોય તેને હાથમાં લાવીએ, ટાંટે કરતા હોય તેને વચ આપીએ, મુશ્કારોને આશ્વ આપીએ, અને દુઃખીયોને દિલામા આપીએ બહેનો, આપણાં ધન્ય ભાગ્ય છે કે પ્રભુએ આપણને સદ્ગુણ આપી છે. આવો આવો, આપણે બધાં સાથે મ-ળાને એ જુદિનો રહે. ઉપયોગ કરીએ. એ જુદિથી કનાઓના હૃદયમાં અનેક ભરીએ, બાળકોના હૃદયમાં શાન ભરીએ, સૌજાત્યવતી બહેનોને બ્યાવદારીક કદાપણ આપીએ, વિધવા બહેનોને દયાની દેગીઓ જનાવીએ, જામઓને પુરપાઈની ઉરફેણી કરીએ, ન્હાનાં બચ્ચાઓની ઉચ્ચ જુદિઓ ખીલવીએ અને સાધુઓને માન આપી સમારમાં સ્વર્ગ લાવી શકીએ તેમ કરીએ. બહેનો ! શું આ બધું તમોને નથી ગમતું ? બેઠક ગમે છે. ત્યારે વાર કેમ લગાડો છો ? ચાલો અમારી સાથે મદાન પ્રભુએ આપણને પવિત્ર ધર્મ આપ્યો છે, ઉત્તમ મનુષ્ય બનવાર આપ્યો છે, અને કિંમતી તોષ આપી છે ભણે એ બધાની દલાવો લઈએ, એ બધાની કાંઈક સાચકતા જતાવીએ-કરી જતાવીએ, અને એ જાણમાંથી આ-પણા આત્માને સંતોષ થાય એવું કાંઈક તત્વ મેળવી લઈએ. એવું તત્વ મેળવવા માટે બહેનો ! આવો, આપણે કાંઈક તપ કરીએ આપણું અગમજોતું તપ કયું ? કુટુમ્બમાં રહેક ચખીએ, બીજાઓના વાંક માફ કરીએ, કોષીઓના કોષ રહે એવા ઉપાયો કરીએ, સો-બીઓને માવાનું નિથાપણું સમજાવીએ, યજ્ઞ જિતવાળાઓનાં મનમાં ધર્મતા ઉદય થાય તેમ કરીએ, અદેખાઓની અદેખાઈ (મહત્વાકાંક્ષા) ઉચ્ચ હેતુઓમાં વપરાય તેમ કરીએ, અને જેમ જાને તેમ આપણાં જાણોમાં તથા આપણા સંબંધમાં આવતાં સૌ માણસોમાં

* જનોઇ આપ્યા પછી વિદ્યાર્થી કાશી જવાનું કહે છે, તેને મામો મનાવાનું જાય છે, તે યોડે ફર્યા પેતાને અને બેમાડીને વેડી લાવે છે, તેને “ અરબોઝા ” કહે છે.

સારા સરકાર બેઠે એમ વતીએ. તમે કહેશો કે આપણી પાસે એવા સાધનો ક્યાં છે ? પણ બહેની, પ્રભુએ આપણી ઉપર દયા કરીને સ્વાભાવિક રીતે જ આપણી આંખમાં શરમ, હાથમાં કામ, મુખમાં મીઠાશ અને હૈયામાં હેન આપેલું છે, એ શું થોડું છે ? જ દારનાં બીજા સાધનો વિના પણ એટલાંથી જ આપણે ધણ કરી શકીએ તેમ છીએ, આપણે મધુર દાસ્યથી જગતમાં મીઠાશ ફેલાવી શકીએ તેમ છીએ, આપણે માત્ર અમી ની દૃષ્ટિથી માણસોનાં અર્ધાં દુઃખ ઓળંગી શકીએ તેમ છીએ, આપણે મીઠાં વચનો થી આપણા દુઃખ બધુઓને શાન્તિ આપી શકીએ તેમ છીએ, અને આપણે હૈયાના હેતુથી સંસારમાં સર્વ દાવી શકીએ તેમ છીએ બહેનો ! આપણી પાસે કાંઈ પણ ન હોય તો પણ શીકર નૃત્તિ, બદારનાં સાધનો વિના પણ ઈશ્વર કૃપાથી આપણી અતરની બધી લાગણીઓએ આપણે ધણ કરી શકીએ તેમ છીએ, કારણ કે સર્વ શક્તિ માન પરમ કૃપાળુ પરમાત્માએ આપણને અખૂટ સામર્થ્ય આપીને અદિ મોકલેલાં છે, તેથી ઈશ્વરના બળવડે આપણે જે ધારીએ તે કરી શકીએ તેમ છીએ, આવો બહેનો ! આપણે જુઓ વાહરુઓને ધવસારીએ, તરસી ગયેને પાણી પાઇએ, દુઃખી ગયેને દા દી લઇએ, રોપાના કુશમાં ખાતર નાંખીએ, મદિરામાંથી કચરો દહાડીએ, બગીચામાંથી ફૂલ વીણીએ, સર્વનો પ્રભુ આપણે માટે બારી-બારણા ઉઘાડીએ, અને દેવો માટે પુલ નાં કાર શુધીએ, શું એટલું પણ અપણાથી નહિ બને ? જે ધારીએ તો જરૂર બની શકે !-છતાં પણ કોઈ બહેનોથી વધારે એટલું પણ ન બની શકે તો પણ કાંઈ નહિ, પણ જગતમાં સૈવ કલ્યાણ થાયો, એમ પ્રાર્થના કરી શકીએ તેમ તો છીએ જ એ પણ એક જાતનું તપ છે, અને દરેકાં એટલું બને તો એ પણ કાંઈ જોણું નથી માટે આવો બહેનો, સૌ સાથે મળીને જગતના કલ્યાણ માટે આપણે પ્રાર્થના કરીએ કે,

સૌનું કરો કલ્યાણ, દયાળુ પ્રભુ ! સૌનું કરો કલ્યાણ	
નર નારી પાત્ર પક્ષી સૌને જીવ જીવનું તમામ	દયાળું
જગના વાસીઓ સૌ સુખ ભોગવે, આનંદ રહી આંડે જન્મ	દયાળું
દુનિયામાં દરદ દુકાળ પડે નહિ, લડે નહિ કોઈ ગામ	દયાળું
સર્વે જગે સુખદારી વધે ને, વળી વધે પુત્ર ધાન	દયાળું
કોઈ કોઈનું છૂંદે ન કન્ડે, સૌનું ઈન્ડે સૌ સમાન	દયાળું
પોત પોતાના મર્મ પ્રમણે, સર્વે લગે ભગવાન,	દયાળું

બધુઓ ! આપણી બહેનોનાં દુરસંભા વખતનાં ખીતો આવાં બેઠાં, કે “ ચાલ હવે મોરો મેઘ દેખાડુ ” એવાં બેઠાં ? શું આ જાખનો વિચાર કરવા જેવી નથી ? સસાર સુધારો, સસાર સુધારો, એમ મૌ કહે છે, અને હજી બીજાં મો વરસેલાં પણ ન બની શકે એવા મોના વાંધા કારણ સલાહો આપણા સુધારા વાળાઓ સૌથી આગળ દરે છે, પણ જે અરેખરી વ્યગ્રલની જેની અસર દુરત થાય તેવી અને જે થોડા વખત માં, થોડા ખરચમાં અને થોડી મહેનતમાં સ્વેચ્છાથી બની શકે તેવી જાતની, આવી અ-જાતની ધર સસારી જાખનો તરફ કાંઈ જુવે છે ? કહો કે નહિ જ આવી જાખનો કે જેની દરેક જ આપણી હૃદયી ઉપર કાંઈક અસર થવા કરે છે, જે આપણા સંસારિક

અને ધાર્મિક રિવાજોમાં વારંવાર ઉપયોગની છે, અને જે બાબતો વિના ધરી પશુ ન ચાલે એવી જે ધરધતુ યજ્ઞ મંગેલી છે તે બાબતોમાં જ્ઞાન આપતું જોઈ શકે આપણી પહેલી ફરજ નથી? અને તો માનીએ છીએ કે જ્યાં સુધી આવી બાબતોમાં ઉચ્ચતા આવે નહિ, ત્યાં સુધી આપણામાં નવો જુઓ આવો રહે નહિ, અને ત્યાં સુધી દેશની સ્થિતિ યજ્ઞ રહે નહિ ગાદિ લાઇએ! જેમ અને તેમ જલદીથી આપણા સામાજિક અને ધાર્મિક રિવાજોમાં ઉત્તમતા આવી રહે તેમ કરો.

“સાચું સ્વર્ગ”

વાલમિત્ર:

બકુલ.

લેખક રા રા તતુલાઈ જેવચરામ ત્રીવેદી.

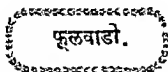
બકુલ કરીને સાત વર્ષનો છોડેશ હતો જ્યારે દિવાળીની રમ્મ પડતી ને તેનો મોટો ભાઈ ઘેર આવતો ત્યારે તેની વર્ષગાંઠ આવતી.

આ વર્ષે પશુ તેનો મોટો ભાઈ આવ્યો હતો. બકુલના જન્મ દિવસે કામના ગાડી ધોડાની ભેટ આપવાનું વચન તેણે આપ્યું હતું બકુલના આનંદ અને ખુશહીની પાર નહોતો. વર્ષગાંઠનો દિવસ આવ્યો. બકુલ અને ધરનાં બીજાં બધાં માથુસો બહેલાં ઉત્સાહતાં અને સર્વે ધણા આનંદમાં જાણતાં હતાં. બકુલના મોડાભાઈએ બકુલને બોલાવીને કહ્યું કે “હું તો ગાડી ધોડા લાવવાનું બૂલી ગયો છું. આ રૂપીઓ લે ને તું જાતે જઈને લઈ આવ.”

બકુલ તે રૂપીઓ લઈને ખુશ થતો થતો ગયો. રસ્તામાં તેના મિત્ર મગનનું ઘર આવતું હતું, તેથી મગનને પોતાની સાથે તેડી જવાનો વિચાર કરીને તેના ઘરમાં ગયો. બકુલ અંદર ગયો ત્યારે મગન ઘરોરે રાખ બોળતો હતો અને આમ કરવાનું કારણ પૂછતાં તેણે જણાવ્યું કે “અમે ધણાં ગરિબ છોએ અને ટાંક વાપ છે તેથી હું રાખ મોળું છું બકુલ મગનને પોતાની સાથે લઈ ગયો અને મુઠ્ઠા દેશી કાપડની કુકાનમથિ મગનને માટે એક પોતીઈ, બદન અને રોળીની માંગણી કરી, પશુ કોઈએ તે તરફ જ્ઞાન આપ્યું નહીં. એટલામાં મગનનો એક બોળખીલો ત્યાં આવ્યો ને મગનની ખરી રિથતિથી કુકાનદારને તેણે વાંદ્રે કીધો. આથી કુકાનદારે એક પાઈ પશુ લીધા સિવાય મગનને માટે કંઈ આપ્યાં.

બકુલે પોતાની પાસેના રૂપીઆમથિ મગનની માને માટે પેણુ એક લુગડું લઈ મગનને આપ્યું. બકુલ ઘેર ગયો અને બનેલી બીના સર્વને કહી. બકુલના આજ્ઞા વર્તનથી સર્વને ધણાજ આનંદ થયો. તેના મોટાભાઈ મગનને ને તેની માને પોતાને ઘેર જમવા બોલાવી લાવ્યો અને જન્મોત્સવની ખુશહીમાં મગનની માને રૂપીઆ રટીઆની ભેટ આપી.

તે દિવસથી મગનની રિથતિ સુધરી ગઈ છે અને કુનિયામાં મિત્રાચારી જેણે કંઈ કાંઈ તે બકુલ ને મગન આજ ખરા મિત્ર બન્યા છે.

આરોગ્ય અને સામાજિક સેવા.

વડોદરામાં ભરાયેલા પ્રદર્શનને અંગે પ્રકટ કરવામાં આવેલી પત્રિકામાળા.]

~*~*~

૧. વિદ્યાર્થી આરોગ્ય.

(“ તારાજ તદુરસ્તીવાળાં બાળકોમાંથી તમે કુલજ નાનરિક બનાવી બહાર નહીં. ”)

વર્ગ શિક્ષકની ફરજો

વર્ગ શિક્ષક નાંગેની બાળકો પર ધ્યાન આપવું જોઈએ

૧. દવા:—વર્ગમાં બેસનારાં છોકરાનાં શામોગ્રહસથી દવા બગડે છે, અને વધારે વખત તેવી રહે ત્યારે ઝેરી થવા માટે છે.

બ. દવા ઝેરી થવાનાં ચિન્હો:—છોકરાઓ ચુસ્ત બને, બગાસાં આવે, હાથ આવે, બેમાન થાય.

ગ. દવા ઝેરી થવાને ન થાય:—ઝોરડાની છત બાર અથવા તેથી વધારે ડુંદ હાથી દોપ ત્યારે ઝોરડાનું ચોરસ ગાથ વર્ગમાં બેસનારાં માણસની સંખ્યાને ૧૦ થી મુજો તેથી ઓછું હોવું ન જોઈએ.

ફ. દવા ઝેરી થાય ત્યારે શું કરવું?—ગાળોને થોડી વખત ખુલી દવામાં મોકલી દેવાં, બધાં બારી બારણાં ખોલી નાંખી જોઈએ દવા દાખલ થવા દેવી.

૨. અજવાળું:—ઝોરડામાં સાઈ અજવાળું લાવવા માટે જેટલા ચોરસ શીટ ઝોરડો દોપ તેના પાંચમા ભાગ જેટલું બારી બારણાંનું ચોરસ હોવું જોઈએ, વિદ્યાર્થી કાબે દાયેથી પુષ્કળ અજવાળું આવે તેમ જોઈ જોડાવવી જોઈએ. પાછળથી કે સામેથી આવે તેમ થતી નહીં. કાળાં પાટીઆં પર પુષ્કળ અજવાળું જોઈએ પણ તેમથી આંધ્ર પ્રાર્થના ન જોઈએ અથવા તેનો રંગ વસાઈ ગયેલો ન હોવો જોઈએ.

૩. સ્વચ્છતા:—બાળકના શરીરની-ખાસ કરીને વાળ, દાંત અને ચામડીની-સ્વચ્છતા તપાસવી જોઈએ. કપડાંની સ્વચ્છતા પણ જરૂરી છે વર્ગ મદિયા સામાન પર ધુળ ન દોવી જોઈએ. બારણાં, પેટી, વગેરે ઉપર અને પાછળ ધુળ એકઠી ન થવી જોઈએ. બાળકોની અવગચ્છ દેવાં જેમકે પાટીએ ધુંક લગાડવું, ભીંત કે જમીન પર ધુંકવું, ખાવાનું વેરવું, નાકમાંથી કોટ ટાંકી ભીંત કે છતને છુલ્લું, આવી દેવાં તદ્દન બંધ કરાવી દેવી.

૪. આખ-કાનની ખોડ-કેટલાંક ઊંઘાં ડુંકા નજર વાળાં હોય છે, તેમની આંખને શ્વ ન પડે તેમ બેસાડવાં નોંધ્યે. કાને ગહેરાં હોય તેમને 'જરાજર' સહજાય તેટલાં પાસે બેસાડવાં નોંધ્યે.
૫. ચેપીરાગ — જો બાળકને ચેપીરાગ થયો હોય તેને નિરાશભાંથી એકદમ રળ આપવી અને ચેપ ન ઉડે તેવી તબીબત સાધ નહીં ત્યાં સુધી શાળામાં આવવા દેવાં નહીં. બાવા ચેપીરાગ નીચે મુજબ છે. શીતળા, ઝોરી, (ગોગડ, અછપડા, નહારી ઉધરસ, દરાજ, ખસ, આંખ ફુખવી.
૬. કસરત — વર્ગનાં ઊંઘારને દરરોજ પંદરથી વીસ મીનીટ સુધી ગદા સ્નાયુઓને વ્યાયામ પહેચે તેવી કસરત કરાવવીજ નોંધ્યે બીજી કાષ કસરત ન આવડતી હોય તો છેવટ સાતનાળીની રમત પણ રમાડવી.
૭. વખતપત્ર — વર્ગનું વખતપત્ર એવી રીતે ગોઠવવું નોંધ્યે કે જેથી મળજમારીના વિષય પછી સાધારણ રીતે મળજને આરામ મળે તેવો વિષય આવે.
- "જીવવા વિષે જાણવું તે કેળવણી છે જાણવા માટે જીવવું તે કેળવણી નથી."

મુખ્ય શિક્ષકની દરજો.

૧. તપાસણી — વર્ગ શિક્ષક ઉપરનો દરજો પ્રમાણે જરાજર લક્ષ આપે છે કે નહીં તે વખતે વખત નીમતાણીની રીતે તપાસવું નોંધ્યે.
૨. પાણી — બાળકોને પીવાતું પાણી જરાજર સ્વચ્છ રહે છે કે નહીં તે જોવું માટેનાં જરાજર બંદરથી સાફ રહે છે કે નહીં, પીવાનાં પ્યાલાં ચોક્કાં રહે છે કે કેમ તે જોવું ગામમાં ત્યારે કોલેરા જેવા ચેપીરાગ રાહતા હોય ત્યારે પાણીમાં "પરમેગેનેટ ઓફ પોટાશ" નંખાવવું.
૩. પીશાનખાનાં — જાજર અને પીશાનખાનાં સાફ રહે તેની દરેક તપાસ રાખવી નોંધ્યે.
૪. ખોરાક — ખોરાકની રજ વખતે ખાવાતું વેચનારો બેસતો હોય તો તેની જરાજર તપાસ રહેવી નોંધ્યે. જગડેલો ખોરાક, ફુજ અને આખી ઉડતી હોય તેવા ખોરાક વેચનારને બીવકુશ બેસવા દેવો નહીં.
૫. મકાન બાંહે રાખવા બાબત — મકાન બાંહે રાખવાતું હોય ત્યારે ખાસ કરીને નીચેની બાબત પર ખ્યાન આપવું મકાનમાં બેજ છે કે નહીં, જદા પાણીનો નિકાલ જરાજર છે કે નહીં, વર્ગ બેસવાના ઓરડાનું લેવરજ માપસર છે કે નહીં, હવા આવવા જવાના માર્ગો છે કે નહીં, બજવાળા માટે ગારી બારણાં પુરતાં છે કે નહીં તથા પાડોશમાં ગંદવાડ કેવો છે.

વડોદરા.

તા. ૭ ફેબ્રુઆરી ૧૯૨૧

સંપતરાવ કે. ગાયકવાડ.

પ્રમુખ, વડોદરા આરોગ્ય પ્રદર્શન કમીટી.

૨. નાગરિકત્વ.

એક અચાર*કહે છે કે “અમતેષ જલુ હિપયોગી વસ્તુ છે ત્યાં સુધી માણસ પોતાની આલુ સ્થિતિમાં રાજ રહે ત્યાં સુધી તેને ભોગથી નીકળવાનું સમજાવવું એ મુ મેલીની વાત છે. તેથી દરેક સુધારાની પૂર્વે અમતેષ હોવો જોઈએ.”

ગામમાં વસનારા લોકોને જો ગામની ગદહીનો ખ્યાલ ના હોય, અને સ્વચ્છ ગા-
મમાં વગવાની ઇચ્છા ના હોય તો ગામ જાય તે સ્વચ્છ થઈ શકે એ નહિ. માત્રા વિના
તો મા પણ પીરસે જ નહિ. મનુષ્યને ઈષ્ટ રાગ થયો હોય તો પ્રથમ તેની ચિકિત્સા
તેણે પોતે જ કરવી જોઈએ નગરમાં ઈષ્ટ દોષ હોય તો તેની ચિકિત્સા નાગરિકોએ
જ કરવી જોઈએ, દરેક નાગરિકની ફરજ છે કે પોતાની સ્થિતિ, વખત, પૈસા અને જાતની
મદદ શહેર સુધારવાના કામમાં આપવી. ઈર્ષ પણ રીતે પોતાના નગરને સ્વચ્છ, સુખી,
મોટું અને પવિત્ર રાખી બનાવવું. તેમ થશે, ત્યારે જ પોતાના નગર માટે ગૌરવ વધશે
એવી ભાવના હોય તો તે નગર તે નાગરિક માટે પણ ગૌરવ શખશે.

દરેક નાગરિક પ્રમાણિક થાય, દૂષભાવ દૂર કરે, દુષ્ટતા દૂર કરવાના હેતુથી દુષ્ટ
માણસોને ખસેડે, વારતવિક દુષ્ટની આગવી કરે, જે ન્યાય અને સત્યની સાક્ષી કરતું
હોય તેને પણ ખેંચે, અન્યાયી માણસોનો ખલિષ્કાર કરે તો દરેક નગર વૈકુંઠધામ
બની રહે.

શ્લોક નગરમાં ચિત્રાલ શાન્તિ, ન્યાય, આત્માદીનો જ વાસ થવો જોઈએ. અદાન,
દારિદ્ર દૂર થવું જોઈએ. લાલ આરો, સંપ વધવો જોઈએ, અરસપરસ સેવાશ્રિ હોવી
જોઈએ, નેર જુલમ, પશુ બચાવી શાંતિ સચવાવી ના જોઈએ, પરંતુ પ્રેમનું જ સા-
ધાન્ય થવું જોઈએ. અન્યાયી ભાવના દરેક મનુષ્યના હૃદયમાં ભગ્ન થાય તો પછી બીજું
શું જોઈએ ?

આ શું મુશ્કેલ બાબત છે ? જા પણ નહિ સાફ સહુને પ્રિય હોય છે પણ

આલસ્યં हि मनुष्याणां शरीरस्यो महारिपुः

ખાસ દુખનું મૂળ આલસ છે. એટલું જ નહિ આપી ગયું છે કે તેનું મૂળ કદા-
ચુ મુશ્કેલ છે પરંતુ ચિહ્નિત વર્ષે ધ્યાન પર લેશે તો અગાન વર્ષને સાથે લઈ શકશે.
સરકાર તરફ માત્ર નગર નાખ્યાથી આપણ હિપારો નહિ. પ્રભુ પ્રત્યેની ફરજોનો સમાવેશ
નાગરિક ધર્મમાં જ સ્થિત છે.

તો પછી આ ધર્મ સાચવવા તમને શું કરવું ?

જો પ્રમાણે દરેક ગામમાં શાળા, પુસ્તકાલયો, દવાખાનાં તે ધર્મશાળાની અગત્ય
જણાય છે, તેજ પ્રમાણે દરેક ગામમાં સેવા-મંડળની અગત્ય છે. ગામનાં શિક્ષિત અને
ઉત્સાહી સ્ત્રી પુરોષોને એકઠાં કરીને એક મંડળ કલકલવું. મંડળના દરેક માણસે તે કામને
માટે પોતાનું જીવન સમર્પવું. આ કાર્યમાં ધાર્મિક ટુલિની જરૂર છે. ત્યાં સુધી માણ-
સને ધાર્મિક ટેકા નહિ હોય ત્યાં સુધી ઈર્ષ પણ માણસે, પછી તે ગમે તેટલો મોટો હોય
તો પણ તેણે, ફરિદ ઈર્ષ પણ કામ વારતવિક રીતે ફરીજત નહિ થાય. આવા કામ કર-
નાર નીકળે તો તે ગામના દરેક દરેક દુષ્ટ દૂર માત્ર શાકો.

મડળોની અગત્ય એક વ્યક્તિથી મહુ થોડુ કામ થઇ શકે જુદાં જુદાં રવાળી ચક્તિ ઓળી થાય છે. પરંતુ એક જ વધારી બળ વધારે થાય છે. ગામનાં ચળવળ કરી, ફેળવણી આપવી, વ્યવસ્થા કરવી. આટલું કાર્યથી કેતેલ મળશે દાસના અર્થગણાં હર્થ કાંઈ નહિ કરી શકે પણ એકઠાં કરીને મુઠ્ઠી વાલ્યાથી જળવાન થાય છે, તેજ પ્રમાણે નગરનાં દસ જણાં મળીને કાર્ય હપાડે તો પણ તેમથી સિદ્ધિ થતે ન.

મડળોનું કાર્ય ગામની વસ્તીની મજૂતી કરવી સ્ત્રી, પુરુષોની સંખ્યા જુદી કહાડી બાળકોનું પ્રમાણ કહાડવું લગ્નની ચરેરાશ ઉપર કહાડવી, જન્મ મરણનું પ્રમાણ કહાડવું, બાળકોના મરણનું પ્રમાણ કહાડવું. સાળામાં શીખતાં બાળકોનું પ્રમાણ કહાડવું. જ્યાંના પ્રમાણમાં વસ્તી કેટલી છે તે મજૂતી કરવી ગજકીય સ્થિતિ કેવી છે ? સ્વતંત્રતા આપવા માટે સંખ્ય તરફથી શા ઉપાય લેવાલા છે ? ધારા સભાઓમાં સુટણી શા પ્રમાણે થાય છે ? સુટણીના દક્ષ કોને છે ? મુદરાઈની સ્થિતિ કેવી છે ? નૈતિક બળ કેટલું છે ? મદ્યપાન કેટલે દરજ્જે છે ? મેડુત વર્ગની શી સ્થિતિ છે ? ગભૂર વર્ગની શી સ્થિતિ છે ? અત્યલેની પદવી કેવી છે ?-આ પ્રમાણે શારીરિક, માનસિક, આર્થિક, સાંસારિક, અને ઔદ્યોગિક સ્થિતિ કેવી છે, તે જાણી લેવું અને તે દરેકમાં કેવી રીતે સુધારા કરી શકાય તેના ઉપાય ચોજવા એ આ મડળોનું કાર્ય છે.

આ જ કાર્ય તે ખરી સમાજ સેવા છે એ કાર્ય જો કામિલ, આડખર વિના કરવામાં આવે તો જ શોભી નોકળે જમણે હાથે યતું રામ કામે હાથ ના જાણે, એવી રીતે કરેલી સેવાજ એક છે,

૩. બાળ લગન.

“તહે કુટ રહી તલું લાખપલું રહીમરી
હાથે કરી મુખપત્તા મુલથી હાબાશી.”

(નરસિંહરાય.)

એક બાળા કહે છે કે “સૌરાવ વિષે કર પીડીઓ અગ્રાત એક શિશુજને, ઉદાહ ના જ કરારમાં સહી કીધી મુજ મુજ મુજને” એ બાળા પોતે લગન શું છે તે પણ જાણતી નહોતી આટલી નાની ઉમરમાં આપણે આપણાં બાળકોનાં લગન કરી નાખી એ છીએ.

બાલકોનાં નાની વયમાં લગન કરવાથી બાલકોથી પૂરેપૂરો અભ્યાસ થઈ શકતો નથી બાલકોનાં શરીર અને શુદ્ધિ ખીલી શકતાં નથી કાર્યી બુદ્ધિ મંદ પડે છે વયમાં લગન કરવાથી ૩૦-૪૦ વયની ઉમરમાંથીજ વૃદ્ધો વસ્થા શરૂ થવા માટે છે

“કુકાં કુકાં પોતીઆં ને વ્હીલાં વ્હીલાં મ્હોં એને લાઈ તમે મ્હેતાજ હો !”
એમ કહેવત છે તેને જાણે એની ગતિ હોવી નોઈએ કે શારીરિક નિર્બળતા. ‘કુકાં કુકાં પોતીઆં ને વ્હીલાં વ્હીલાં મ્હોં’
રખેને લાઈ તમે બાપ પતિ હો !’

જેમો બાળ વયમાં પતિ અને પિતા બનેલા પ્રશ્નો કદી પણ દમામદાર દેખાવાનાં,

સુન્દર અને આનંદી હોઈ રહે નહીં અને વસ્તીને મોટા જાગ્યા બાદ પતિ હોય છે.
 એકાદ વિદ્યાર્થી બિચારો મદદ મહેનતે અભ્યાસ કરતો હોય છે, તો ત્યાં તેના અભ્યાસ
 અભ્યાસમાં ખલેલ. મર્ષા અથવા દરે છે. કેમકે નાની વયમાં લગ્ન થોડા કરી ના
 ખેલાં હોય છે એટલે કુટુંબમાં વહિ મારી રીતે ચલે હોય છે।

લગ્નથી અભ્યાસમાં થીજી રીતે પણ અથવા પડે છે વિદ્યાર્થીદશમાં હોય છે એટ-
 લામાં પત્ની ઘેર આવતી થાય છે અને પછી તો “આવી ધર પ્રિયા, હવે અમે તો
 ભણશું” ભર પેલે ખગે।”

બાળવયને લીધે સુરક્ષા ઉચ્ચાભિલાષી થઈ ચક્રતા નથી. વધારે અભ્યાસથી તેમનાં
 દુર્બળ સરીરને અને ચિત્તાશ્રય મળતે શાક અટકે છે.
 કેશકાર્ય માટે નાલાયકી. કારણ કે પોતે બાલ માતાનું મતાન છે અને બાલ પત્નીનો
 બાલ પતિ હોય છે.

એક લેખક દહે કે કે “ત્યાં સુધી ભારતવાસીઓનાં નાનાં બાલકોને કુમળા વયમાં
 સંસારી બનાવશે, ત્યાં સુધી તેની ઉન્નતિ અશક્ય છે.” કથા નાનીઆર કે બાર વર્ષની
 ઉમ્મરની બાલ માતાનો પુત્ર સાથે જ રીટ હોયો અને પહેલવાન જેવો પહેાળો જાતીનો
 હોડી પણ હોય નહીં નિમ્નેજ નરે નિર્માલ બાળકો રતનાલને નિસારી રહે નહીં. તે-
 મનું છદ્ધિગ શતવર્તન ચલાવવા માટે જોણુ માનમ પડશે, કેમકે તે ધણી નાની વયથી
 સંસારની ચિતામાં પડેલાં હોય છે.”

હજારો બાળગીઓ આ દુર નીતો બેળ થઈને કમળી વયમાં મરણ પામે છે.
 કેમકે અમલ્ય રતનકા જેના સુકુમાર અને નિર્દોષ
 મૃત્યુ પ્રમાણ. બાળકો રૂઢી રાસરીતે મોગ ત કિ અપાય છે બીજા દેશ
 કરના હિન્દુસ્તાનમાં જન્મ અને પૂતળીની સખ્યા વધારે
 છે, બાલ માતા પિતાનાં સંતાનો જલદીજ મરણ પામે એ. કેમકે માતા પિતા બન્ને બાલક
 હોય છે. નિર્જન માટે સમારમાં ગ્યાન નથી એને નિર્જન થયું અને નિર્જન બાળકો
 હત્યા કરવાં એ પાપ છે

એક વર્ષથી માંડીને ૧૫ વર્ષ સુધીની ઉમ્મરની લગ્નજન ૧ કહેાડ જેટલી બાલ
 પત્નીઓ આપણા દેશમાં છે એ એક કરોડમાં ૧૩૨૧૨
 કેસાક આંકડા. પત્નીઓની વય એક વર્ષ અને તેની પણ અંદરની છે।
 આ માત્રાપ તે પોતાની બાલ બાળકોના કાવની પાળ
 બાંધનાર કે પોતાના કશિક આનંદનું તે કન્યાને રમકડું બનાવનાર !

બાળગીઓને સુદ પવિત્ર વાતાવરણમાં ઉછેરો એના મરજી ઉપ સાચા સંસ્કાર
 પામે જીવનનું મહત્વ મથળવો સાચી કેશણી આપો. ધર્મને રમતે
 યદાવો સુદ બહુચર્ષ પળાવો. પછી એનું સોગ વર્ષ પછી લગ્ન કરશે,
 તો માલુમ પડશે કે એકદરે કેશને લાગે થયો છે

૪. સગર્ભા સ્ત્રીને શિખામણ.

પ્રસૂતી પહેલાંની તબીબી.

(૧) સગર્ભા સ્ત્રીએ બધાં જ બાંધેલાં કે તમારી હાલત કુદરતી છે અને 'એમાં કંઈ પણ' અકુદરતી નથી. માટે કુદરતના નિયમ પ્રમાણે ચાલશે. તે કાલ્પ કરકત આવશે નહીં.

(૨) ખોરાક સાદો પુષ્ટિકારક અને જમણી પાચન યાગ તેવો લેવો. અને પેટ પાનળાને ખાતુ નહીં આદર દેખી વીગેરે મોટા પ્રમાણમાં ખીના નહીં દાર મુદ્દલ લેવો નહીં.

(૩) ઝડપી કમળાચાર રાખવો નહીં. અને આડાં લાવે તેવી વસ્તુ ખાતી. દાખલા તરીકે દ્રાક્ષ, કીચમીઠ, અંજીર, વીગેરે.

(૪) પિચાણ કમી ચાપ તે તબીબી સલાહ લેવી.

(૫) દર રોજ હૃદયવાદ પાણીથી અને સાણુ ભગાડી નાદી ધોઈ સાફ રહેવું ખાસ કરીને ખદારના શુદ્ધ ભાગે સવારના અને રાતના ગરમ પાણીથી ધોઈ સ્વચ્છ રાખવા.

(૬) કપડાં હીલ્લાં પહેરનાં પટા પડી કે કોરમેટ બાંધવા નહીં. પેટ લગડતુ અને અંગ્રીથી ભરેલું હોય તો જ તબીબી સલાહ પ્રમાણે એક પાટો પેટ પર બાંધવો. પણ આવો પાટો તાણીને કદી બાંધવો નહીં. ફક્ત ગર્ભધારને ટોઠાં મળે તેમ બાંધવો.

(૭) સાધારણ ફરવાની કસરત લેવી, બહુ ચઢવી નહિ તેવી કસરત કરવી નહીં. જે પ્રથમ કમુવાવડ થઈ હોય અથવા રકતસ્રાવ થયેલ હોય તો બનતા સુધી આશાએસ લેવી અને પધારીમાં પડી રહેવું લાંબો વખત ઉભા રહેવું નહીં.

(૮) ગર્ભ ધારણ કર્યા પછી સંગ કરવાથી બનતા સુધી પરહેજ રહેવું. જેને આગળ કમુવાવડ થઈ હોય તેણે આ ક્રિયા મુદ્દલ કરવી નહીં.

(૯) ભયાનક દેખાવ અથવા બીક જોઈ જોળ તમારા જોવા નહીં.

(૧૦) જે સ્તન પરની બોટણી અંદર દબાઈ મળે હોય તો દહાડામાં ચાર પાંચ વખત તેને આંગળીથી સરખી કરવી આપ કરતાં પહોં જોર કરવું નહીં અને હાથ ધીકરે આમ કરવું.

(૧૧) સ્તનને છેદા નહુ મહીના દરરોજ બે વખત ફેલન વૉટર (Iodine-tablet-cologno) અને પાણી સરખે ભાગે ખીંચ કરી ધોઈ નહીં તો બીરહી અથવા તે ગેથીવેટ, સ્પીરીટ લગાડવો.

(૧૨) પ્રસૂતીની તૈયારી થતાં પ્રસૂતીને ઝોરડો ઝાડી જુડી સફર કરવો. જે ઝોરડામાં હેવા ઉભા બેસાવવા આવી શકે, તે ઝોરડો પસંદ કરવો.

(૧૩) આગમયથી એક સિસ્ટન, કરેલ અને હૃદયવાદ રાખવું રોજ રાખવી.

(૧૪) પ્રસૂતી ચાપ તે પહેલાં નિયતી સ્ત્રીને તૈયાર રાખવી.

(૧) થોડાક સાફ રૂનો જથ્થો

(ખ) ગરમ પાણીમાં ઉભળી સ્વચ્છ કરેલા સફેદ કપડાના કપડાં અથવા રૂમાલો.

(ગ) એક વાસણમાં ગરમ પાણી અને બીજામાં ઠંડુ પાણી.

(ધ) ઝોરડાની સાથે એક કાલુ વાસણ અથવા માટીનું કુંદ.

(મ) સ્ત્રી માટે અને જાળક માટે એક કપડાનો ખેડ.

(૭) એક ચોરસ વાગ દલાલીનનો દુકાન અથવા ધાતુગોળો દુકાન, જે છાકરાને જન્મ્યા પછી લપેટવા માં લાગે.

(૪) ઝાડા કરવાનું વાસણ (Bed pan)

(૫) બાળકની ઝલકા, વંચેરે

(૧૫) પ્રસૂતી થયા પછી ઓછે શાન થતી સુડ રહેતું જોષએ અને ક્રવાક પછી બાળકને જાતીએ લગાડતું આથી ગર્ભસ્થાન થયું કુદરતના નિયમ પ્રમાણે મંકોચાક બી રાખે થશે.

(૧૬) જે સુવાવડી કરી જન્મ આપ્યા પછી ઘણી ઘણી ગર્ભ હોય તે તેને ચાક પીવા આપવી આ પછી જે તે થોડો વખત સુષ હોય તે ઘણું સારું ત્યાર પછી તેના ચુલ લાગે ફરીથી ઘોષ તેને સારું કપડાંની ચડી આ લગાડે બાંધવી.

(૧૭) સુવાવડી કરી આગળ નહીં બેઝેક સમીપિવાય બીજા કાષ્ટને પહેલાં પાંચ દિવસ જવા દેવા નહીં અને જે કાષ્ટ ચેપી રાખના મમાગમનાં આપ્યું હોય, તેને સુવા વડી બાંધ આગળ ચુલ જવા દેવું નહીં.

(૧૮) છેલ્લું અવસાં બાદ છ દલાક પછી ઓતે સુતા સુતા પિયાળ કરાવવી. જે મા નહિ જતે, તે દલાક અત યુદા ૧૨ સુધી પિયાળ ન નિકળે તે પે નિ ચેના આ અને ચુલ જા ૧૨ રમ ૩, ૧ મિજ આ કપડાં નિચેન તે વતી રોક કરવો આથી પિયાળ જરૂર આવશે જ આમ કરવા છતાં પિયાળ ન આવે તે પછી તબીબી મદદ લેવી જોઈએ.

(૧૯) ઝાડા સારું રાખવો જે બીજા દલાકની માંજ અથવા ત્રીજા દલાકની સવાર સુધીમાં ઝાડા ન આવે તે એક અથવા નિસાપતી દીવેલ અથવા એક બાસુ સુ નામખીના ઉમળાનું પાકું દેવું.

(૨૦) પહેલ જે દલાક દુધ ૦ થયે કાંઈનો ખોરાક લેવો. ત્યાર પછી થોડો થોડો ખોરાક વધારવો પણ જારે ખોરાક લેવો નહિ.

(૨૧) બાળકને ધવાડમા પછી રતનની બોટલીએ ગરમ પાણીમાં કપડું બીજતી તે વતી સારું કરવી પહેલાં અંવાડીઆમાં માતાએ સુતા સુતા બાળકને ધવાડતું.

(૨૨) પહેલાં બાર દિવસ સુધી ઓછે બીજાના પરજ રહેતું ત્યાર પછી બિજના પર લગીકાને અંદેલીને બેસવામાં હરકત નથી.

(૨૩) જે ગમે તે, ધાવણ જવડે તેવો ખોરાક દુધ ઉપર લેવો નહિ.

૫. પ્રસૂતિ સમયની વ્યવસ્થા.

પ્રસૂતી સમયની વ્યવસ્થાને માટે હજી આપણે ઘણાં પગલાં છીએ, તેને સીધેજ આ પછી દિ દુસ્તાનમાં સુવારોગ અને બીજા પ્રસૂતી સમયના બર્થકર બાધિયોને લીધે ઘણાં શ્રુત્યુ થાય છે તે શ્રુત્યુ પ્રમાણ બીજા દેશનો સારો સરખાવતાં એટલું તો વધારે છે કે તેને માટે આપણે સરમાવતું જોષએ અને ઘણું શીખવું જોઈએ.

સુવાવડ વખત વાપરવાનાં કપડાં સફેદજ હોવાં જોઈએ કારણ કે રગીન કપડાંનાં રમ કાચા હોય તે તેથી ઘણાં તુક્ષ્ણ થાય છે વળી બીજું સુવાવડ વખત વાપરવાનાં કોઈ સફેદ પપડું જરૂર જેતું થશે તે જણાઈ આવશે અને તે પોતાની ફરજ તરત જણાઈ આવશે. સફેદ કપડાં

જુનાં કે કાઠેવાં હશે તો આલો પણ સ્વચ્છ ધોમીને ત્યાં ધોમીનાં હોવાં જોઈએ વાપરવા ગાંડ્યા પછી પણ દરરોજ મોડામાં જારીને અથવા સાથુ થી દરરોજ ધોમીને સ્વચ્છ રાખવાં જોઈએ મેલાં કપડાં મારફત પણ ધૈર્ય રાખી કાપવાં આપ છે સુવાવડમાં વાપરવાનાં કપડાં ગાંડ્યા આવીને ન સૂકતા એક પેગમાં ધોવાવાની સૂકવાં કે જેથી બદારની રજાઓ અદર ઉડે નહીં ,

સુવાવડ વખત પોતાના ટરીરની સ્વચ્છતા તમા તેનો ખાસે પ્રેસનારને પણ ધણી સ્વચ્છતા રાખવાની જરૂર છે સુવાવડી આમને ગડકતાં સુવાવડમાં બીજી સ્વચ્છતા. પહેનાં માથુથી દાઢ પગ ધોમીને અડકવું કે જેથી કાઠપણ જાતનો મેલ જામે નહીં

સુવાવડ માટેની જગ્યા પર પ્રચ્છી સ્ત્રીની તર્ણિયતનો મોટો આધાર રહે છે અને સુવાવડ માટેનો જો ડો ભેજ વગરનો તથા ધુધળા હવા આવ સુવાવડ માટે જગ્યા. જા ૨૨ એવા હોવો જોઈએ, કાગળ કે તાજી અને ચોક્કસી હવા એજ પ્રચ્છીનો મુખ્ય જોરાક છે ચોક્કસી ખુદ્કી હવા વગર લોહી પીડુ પડી જતા ઉપગત સમિત પછી એગી આવે છે મોટી શરીર પર પવન ન જાય અને ચોમાસા જેવી ભેજવાળા હવા લાખ તે યિતિય ખુદ્કી હવા આવવા કરી શકે તેથી રીતે માતા તથા આજક જન્મેને સુવાવડથી તર્ણિયત તફુરત રહેશે

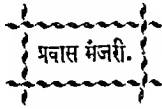
પ્રચ્છી માટેનાં કપડાંની પેગી અને જે કામમાં જેવી ગીતે હવા આવવાની હોય (દાખલા તરીકે દિડુ વિવાજ પ્રમાણે દેગી બોસક બતાં પ્રસવ સમયે રાખવાની હોય તો) તે ખાડો તથા ચીણીને સાફ કરીને કાચની ગમ્મીમાં ભરીને એ જગ્યા તૈયાર રાખવાં અને પધારી બોલ વાતુ તથા અદર વિગેર સ્વચ્છતાવાર તડકે નીખતાં રહેવું અને તરત ઉપયોગમાં લેવાય એવી રીતે રાખવું

પ્રચ્છીના સમયને માટે માથુમ જગાડીથી રાખીને તેને રાજર સ્વચ્છતાના નિયમો તીજરી તૈયાર રાખવું કે જેથી ખાપ પડે ત્યારે કાંઈ અશ્વત સુવાવડ માટે માથુરો. કા ૨૮ અને ઉપયોગી થઈ પડે દાખુ જરાજર ફીખેલી હોય છે અજુબા ગાઈઓને કહી બોલાવવી નહિ તેને હાથે પ્રચ્છીનાં અનેક મરજો થાય છે

સુવાવડ વખત જે મીડવાઈક (દાખલ) ને બોલાવવાની હે ૧ તે પછી અગાડીથી પોતાની તર્ણિયતથી જાણીતી કરવી અને તેની પાસેથી સુચનાઓ લાખ લેવો

પ્રચ્છી સમયે ધણી માથુસો પાને હોય તો ગડગડ થઈ ધોડાળો થઈ જાય છે, માટે જરૂર નેટલાજ માથુસો કળવીને તૈયાર રાખવાં

પ્રચ્છી માટે જોઈતી ચીજોને માટે પોતાની મીડવાઈક (દાખલ) હોય તેની પાસેથી જોઈતી ચીજોનું સોસ્ટ (પૃ. ૨) માં અગાડીથી બધું તૈયાર પ્રચ્છી માટે જોઈતી ચીજો કરી રાખવું અને જોવી રીતે મુશી રાખવું કે જે જરૂર જાણે માથુ ન હો અને તરત જડી આવે.

કામાક્ષા દેવીની યાત્રા

અથવા

અમારી કામરૂપ દેશની મુસાફરી.

લેખક. શ્રીયુત સ્વામીજી ગિવાનનંદજી તથા પરમાનંદજી

૧

કામરૂપ દેશ અને કામાક્ષા દેવીના નામથી અઘાત નસા ચોક્કસ જ નીકળે. કામરૂપ દેશની જાણ, જ તર, મ તર, અને મોહિની (વચીક કામરૂપ દેશ વિશે રજુ) આદિ સામાન્ય રીતે પ્રસિદ્ધ છે. ત્યાંની સ્ત્રીઓ પરપુરુષને સામાન્ય માન્યતા. હીવણે બળદ, પોપટ આદી કરી લે છે અને રાત્રે પુનઃ પુરુષના નરૂપમાં જલ્દી નાખી પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તવાની કરજ પાડે છે, એવી વાતો આખા દેશમાં સર્વત્ર સંભળાય છે, એ સ્ત્રીઓ પોતાની વિલામાં એટલી બધી પ્રમજ હોય છે કે મજદરનાથ નેવા યોગેશ્વરને પણ પરવશ થઈ તેમની ઇચ્છા પૂરી કરવાની કરજ પડી હતી અને તેમના મુખ્ય શિષ્ય શુદ્ધ ગોરખનાથ મજદરનાથ યોગેશ્વરને કામરૂપ દેશથી પાછા શોધી લાવે, તે પહેલાં તેા મજદરનાથજી યોગીના સ્વરૂપમાંથી બદલાઈ જઈ એક સ્ત્રીને વશ થઈ ગૃહસ્થાશ્રમી બની, પ્રજા ઉત્પન્ન કરી આનંદમાં મગ્ન થઈ રહ્યા હતા.

જે દેશની અંગણાઓને માટે આવી આવા માન્યતાઓ છે, તે કામરૂપ દેશની નજરે નેએલી, જાતે અનુભવ કરેલી, યથાર્થ દર્શકત પ્રકાશમાં લાગવા ધણાએક મિત્રોને અતિ થય આમલ હોવાથી આ લેખ લખવાની કરજ પડી છે.

આવશ્યક શ્રી શંકરાચાર્યજી મહારાજના સ્થાપિત કરેલા ચાર મહા મંદિરો, દક્ષિણમાં આવેલા રંગેરી મહા, અને તે મંદીના સરસ્વતી, પુરી, સારતી, નામીન્સ-પારતી સ્ત્રીઓ વ્યવહારિક ઈષ્ટદેવી શ્રી કામાક્ષા અને તે મંદી સાથે અમારો સંબંધ હોવાથી, મંદીની કુલદેવી કામાક્ષાના દર્શનનું મુખ્ય, અને કામરૂપ દેશની વિલાના અનુભવનું ગૌણ, એવા બે કારણોને લેઈ તે પ્રદેશની મુસાફરી કરવાની ઇચ્છા અમારા મનમાં પ્રબલ થતાં તે બાલુ મમન કરવા નિશ્ચય થયે.

જે વખતે આની શુક્રણા અમારા મનમાં થય, તે વખતે કાઠીયાનાડના ગોદિયાના.

હાં આવેલા ભાવનગરથી આગરે બાર ગાઉ, છરીગિશ રાત્ર્ય તામેના એક નાના ધનામી ગામ, નદીકાંઠે આવેલા હોપ્રદેહ નામે, જેનો દેખાવ અને કુદરતી સૌન્દર્ય તો સાધારણ હતાં પરંતુ હવા પાણી ત્યાં આગમ પહાડો સરસ હોવાથી, અને નવી નવી વનસ્પતિઓ મેળવવાની આશાએ ત્યાં વિચરી અને આનંદ કરી રહ્યા હતા.

આગરાજ (પ્રયાગ-બ્રહ્માબાદ) ના અઢાવ (મોટા કુલ) વો મેળા જે દરેક બાર વર્ષે મહત્ત્વશાન્તિને દિવસે આવે છે અને તે મળમે શુદ્ધર્થિઓ યાત્રાને આરભ કરેલાં ત માધુ મહાત્માઓ, લાખોની સખ્યામાં ત્રિવેણી (ગંગા યમુનાના સંગમસ્થાન) ઉપર દર્શન રનાન કરવા મેળા થાય છે.

તે સમય નગરીક હોવાથી રસ્તામાં તે તકનો પશુ લાભ લેવો, એમ ધારી હોપ્રદેહથી ગોધા સુધી સીધરામઘા, અને ગોધાથી ભાવનગર સુધી ધોડગાડીમાં રવાના થઈ, ભાવનગર રોથને આવી પહોંચ્યા તૈયારીમાં અમારે કશું કરવાનું હતું નહીં કારણ કે આ કોઇ રાત્ર મહારાજ જે મનાદય મોડીઆઓની સ્વારી હતી નહિ કે જેમાં લાવલસકર કાકા નિ શ્યાન કે તંજુ થમિયાના માથે લેવાના હોય. તૈયારી માત્ર એટલી જ કરવાની હતી કે અમારા દશિગિ કુથી તે પરદેશ વિચિત્રતાથી ર રહ્યા અખ્યાત હોવાથી અને ત્યાંની કશીએ માલીની ન હોવાથી, ત્યાંના લોકોના રત રિવાજ ખાન પાન આદિથી અઢાત હોવાને લીધે, એક બાલક રસોઇઓ સાથે હોય તો સાફ, એમ ધારી રસોઇઆ બાલકની તપાસ કરાવી

આગરાજ જવાનું વઘણીને તો લણક સાથે આવવા તૈયાર થયા પરંતુ હામરપ દેહનું નામ સાંભળતાં તરત જ તેઓ દીલા ઘડ ગયા અને પ્રુખ વાકુ અહ તેમનાથી બોલાઇ જવાયુ કે “ લાઇ સાહેબ ! ત્યાં તો નહિ અવાય. ત્યાં કોઇ અમેને બળદ કે પોપટ કરી લે તો પછી અમે શુ કરીએ ! તમે તો જાવા રહ્યા, આગળ પાછળ કોઈ નહિ અને અમે તો સસારી, એમાં બધું આવ્યુ છે ! ” તેઓને અમે ધણા સમજાવ્યા છતાં રસોઇઓ સાથે લેવામાં અમે નિષ્ફળ નીવડ્યા ગુજરાતમાંથી ગમે ત્યાંથી કામને કોઇ રસો ઇઆ મળા જશે એમ ધારી ભાવનગરથી ટ્રેન દ્વારા અમદાવાદ આવવા નીકળ્યા. રસ્તામાં વડવાણુ જંકશન (જું રોથન) આવતાં સુધી કોઈ ખાસ બનાવ બન્યો નહિ. વડવાણુ રોથને ભાવનગરની ટ્રેન (માડી) માંથી ઊતરી વિરમગામની ટ્રેનનાં સેકંડ કમ્પાર્ટમેન્ટમાં બેસવા જતાં અમેને ઘણીજ વિચિત્રતા લાગી તે સેકંડ કમ્પાર્ટમેન્ટમાંના એક ખાના (Compartment) માં દસ સ્વારી હતી પણ બેસવાની જગ્યા ઉપરથી તેમની વહેંચણી અજાજ જેની હતી ! નીચેની એક બેઠક ઉપર પાંચ અને ઉપરની દરેક બેઠક (બેઠક) ઉપર બબ્બે એમ મળા, નવ દેશી પેસેન્જર બેઠેલા ! અને નીચેની બીજી બેઠક (બેઠક) ઉપર એક પરદેશી નેન્ટલમેન (શુદ્ધર) ટાંપીઆ લાગ્યા કરી પરલેલે હતા ! ગાડી ઉપરવાતો સમય ઘડ અજોલો હોવાથી રોથન માસ્તર સુધી અમે જઈ ચઢ્યા નહિ અને બીજા સેકંડ કમ્પાર્ટમેન્ટમાં ગયા ન હોવાથી અમેને બેને પણ તેજ ખાનામાં દાખલ થવાની ફરજ પડી અને એટલામાં ટ્રેન ઉપરવાતની સીમેટી વાગી આપણા દેશી મુસાફરોની સાથેની વાતની માલુમ પડ્યું કે પરદેશી નેન્ટલમેન કામને બેસવાજ દેતો નહોતો. તે સાંભળી અમે તો સુતેલા નેન્ટલમેનના બે પગ ગાફી તેને અર્પણેજ ફરજો ! જેથી તે એકદમ પગ સ

કાચી બેઠા થયો અને અગાતે નિરાતે બેસવાની જગ્યા મળી ગઈ તે જોઈએને જીભથી એક પછી કોધતો રાજા બચ્ચો નહીં. તેના મનમાં શું શું વિચાર આવતા હશે તે તો તેનો અતરૂપામી જ જાણે ! અને તેના મુખ ઉપર શું શું ફેરફાર થયા તે તરફ અમે દૃષ્ટિ ન કરવાથી જાણી શક્યા નહિ. પરંતુ બેસવાની સગવડ મળી અને ટૂંક ઉપડી. એક પછી એક રોશન ફર્નિચ તે વિરમગામ આવી પહોંચી. પ્લેટ ફોર્મ (રોશન) ઉપર જ કાત ખાતાના નોકરો આખી દુકાનમાં દારૂનું જોવામાં આવતા હતા. જકાત લેવાને બદલે લોકોને શું શું ત્રાસ થતો, તેથી કોઈ પણ અજીવનું દર્શો નહિ. તેથી તેનું વર્ણન આખી હંદગો આપવાની જરૂર લાગતી નથી. તે દિવસે જાણુવા જેવો આટલો જ પનાર બન્યો કે એક કાઠીઆવાદી ગરામીઓ પગમાં કાંઈ સાંકળાં પહેરી રોશન ઉપર એક જકાત ખાતાના આખી દુકાનમાં નોકર સાથે ચાલતો જોવામાં આવ્યો. પુરૂષને કાંઈ સાંકળાં પગમાં પહેરેલો જોઈ તમામ પ્લેટફોર્મ ઉપર હસાહસ થવા લાગી. તેને સ્ત્રીનાં આશુપણ ધારણ કરવાની આટલી જ મતલબ હતી કે પહેરેલા દાગીતા કે વસ્ત્ર શિવાય બીજા તમામ માલ ઉપર જકાત લેવામાં આવતી ! જકાત ન આપવી પડે તેથી તેણે તે ધારણ કરી કીધી હશે અને જકાત ખાતાવાળા આગળ ખાતાજીની પાયા દર્શાવવામાં આવી હશે ! વિરમગામનું રોશન આવતા રીડીરોડને પણ જલ્દીથી (જો કે-એ સૌભાગ્યુ જ ચિન્હ છે તે) પહેરવાની ફરજ પડતી. પછી આ દેખાવ તો અજબ હતો. તેના નિમ્મલ શું થયો તે અમે જાણી શક્યા નહિ કારણ કે ટૂંક ઉપડવાની સીસીટી વાગતાં અમે અમારા ખાનામાં બેસી મથા અને ટૂંક ઉપડી અને એક પછી એક રોશન ફર્નિચ અમદાવાદ આવી પહોંચી.

અહિં પ્રથમથી અમારા આવવાની ખબર આપેલી હોવાથી કેટલાએક ગૃહસ્થો રોશનપર આવેલા હતા. પ્લેટફોર્મ પર કિતમો પછી લેવા આવેલા ગૃહસ્થોમાં મને ત્યાં ઉતરતું તે સમયે કેટલીએક બેચેનતા થવા પડી, આખરે રા રા મહિયાર પૂર્ણાંદ રામકલાળ લાલચને ત્યાં રામપુર હુનેલીની પોળમાં ઉતરવાનો નિયમ થયો. કારણ કે તે મન કમળ પત્ની માર્કા હોવાથી તેમને ત્યાં ઉતરવાનો પ્રથમથી જ તેમનો આશ્રય હતો, જો કે આ તેમની સાથે અમારી પહેલી જ મુલાકાત હતી, પણ તે બંને જણ પૂર્ણાંદ રેમી, માલ્યાણ, ચદાણુ, પવિત્ર અને સત્તજન હતાં. તેઓની સત્તજનતા હજુ અમે જાણી શક્યા નથી. તેમનાં કમળ પત્ની આશ્રય અને મહત્વકિ (Minister of Labor) ની બીમારીથી મજા દિવમથી દેરાન થતાં હતાં. તેમની તબી-

ઉદર રોગનો ઉપાય: મત નેક્ર નિદાન કર્યા પછી પ્રથમ છેદવરણના મળતો રસ તોલા-૨ આખી મળદુદ્ધિ કરી ઉદર રોગને માટે આ લુધાય પછો જ સરસ છે. દરદીની યકિર અનુસાર રસ આપવો. તેથી ઉવડી અને દસ્ત બંને થાય છે. આ ઔષધિનું નામ અને ગુણ નીચે પ્રમાણે છે

સંસ્કૃત ઈંદ્રવાણી

હિન્દી. ઈંદ્રાયણ

બંગાળી. રાસ્તાલગા

મરાઠી લણુદ્ધરવણ

ઈંદ્રવરણનાં ગુણ.

રેચક, તથા શુભ, પીત્ત, ઉદર રોગ, ધ્રુ, કૃમિ, કાંઠ અને લોહી વિકારને દૂર

સુન્દરી	ઈંદરવરણ
કર્ણાટકી	દામકે
તૈલગી	ઈતિપુચ્છા
અંકુશ	Colocynth
લેટીન.	Citrullus Colocynthis
ફારસી	સુર્યજાતનલ
અરબી	દ્વજલ

કરનાર તથા સારક ઉચ્ચ વીર્ય રવાસ,
ખારી, ગ્રન્થી, મૂઠ મર્મ, પીળીઓ, પીઠા,
મરુત, આમ પાન્ડુ રોગને મટાડનાર છે
રવાઈમાં કડવા-પચવામાં દલકા છે

તે પછી—કરીપાતું તે ૧, પીચુડી તે ૧, વરીપાળી તે ૦૫, તથા કાસની તે ૦૫, તે ચીનેના બેરકુરે કરી ૦૫ થેર થેર પાણીમાં નાખી માટીની દાંઠીમાં ધીમે તાપે ઉધાકું ચણી ઉઠાળતું ત્યારે આસરે અધોળ પાણી રહે, ત્યારે ઉતારી લુગડાથી ગળી, તેની સાથે ચેંગરાજ ગુગળની એક ગોળી સવારે આપવી અને તેજ પ્રમાણે કુચ્છા ઉઠાળી તેના પાણીની સાથે એક ગોળી સાંજે આપવી થર કરી

*** [ખાસ નોંધ: ધાતુના વાસણમાં ઉઠાળે કરવાથી ઔષધિનાં કેટલાંક રજકલો નક્કી બળી જાય છે જેથી રસાયણી સન્નેમમાં ફેરફાર થાય છે માટે ઉઠાળો: માટીના વાસણમાં ઉઠાળતું ઉઠાળતી વખતે જો ટુંકવામાં આવે તેા જામેલી વરાળ પાછી ઉઠાળામાં પડવાથી ઉઠાળે પચવામાં બારી થાય છે તેથી પચવામાં વાર લાગે છે જ્યાં જ્યાં ઉઠાળે કરવાતું લખેલું હોય, ત્યાં આ પ્રમાણે જ કરતું]

તેથી તેને ધણો જ ફાન્ડે થયો અને ધણો દિવસની પીડા બોલો થઈ અને વધુ વખત દવા સેવન કરવાથી અન્તે રોગ નષ્ટ થયો ઉદર રોગના ચેંગરાજ ગુગળ. દરદીઓ માટે આ ઉપચાર ધણો જ સરસ છે ચેંગરાજ ગુગળની બનાવટ સ્વારગંધર (કૃત ગ્રન્થમાં) ના પાંચ પ્રમાણે કરવી અને તેમાં ઈંદરવરણું ફળ વધારામાં નાખવું

બીજા કેટલાંક દરદીઓ ઉપરાંત એક કષુબી આવ્યો હતો તે કહે કે મેલુ ચાર દિવસથી મારા ડોઝાને જાણેમાંથી પાણી જાય છે અને મારું “ડોઝા” ની દવા—લાવ દલાવ કરે છે અને કાંઈ જાતું પીતું પણ નથી અમેએ અર્થ ફેરની રચુજ ! ઘરત કપૂર તથા છલમીટનાં કુલ સરખા બાગે મીથાવી અને તેની અંદર લગાર તજતું દેલ નાખી એક રત્ન પુગકું પલાડી માથે ચોપડવા સમજાવ્યું બીજો દિવસે તે આવીને બોલ્યો કે આઠઆની હાથે છે પણ દવા ધણી થેડી હતી તેથી આખે કષાળે ચોપડાઈ નહિ. તે સાંજળી અમે કાણું કે તારા ડોઝાનો કષાળ તે કેવું છે કે દવા થોડી પડી કે તે બોલી ઉઠ્યો કે બાઈ સાહેબ, “ડોઝા” નહિ પણ “ડોઝ” એટલે મારી બેસ ! તે સાંજળી અમે અને અમાગી પાસે બેઠેલા બધા જણા ખૂબ દરવા કારણ કે અમે ડોઝા એટલે બે અને ગદ્યે ડોઝા એટલે દવા લેખ જતારના વીધ

સમગ્ર લગાર દવા આપેલી, પછી તો દવા વધારે પ્રમાણમાં આપી વિદાય કરી. બે ત્રણ દિવસ તે દવા ચોપડવાથી તેની લોચન આરામ આવી ગયો. આ દવા ઘણો વખત અજમાવેલી છે. (૧) ગાયુ કુખલું હોય, (૨) ચકરી આવતી એક અજમાવેલી હોય, (૩) આંખો કુખવા આવી હોય, (૪) કનમાં દરદ હોય અસરકારક દવા તથા (૫) મંત કળતા હોય, -તો આવાથી અને સજાવાથી ઘણો ફાયદો થાય છે. આમદવાદમાં બીજો ફાઇ ખાસ બતાવ બન્યો નહિ અને ગુર્જરી પ્રળતે અમદાવાદની મામાન્ય દહીકલ રામના રાકરી, તે પિષ્ટ પેપણ કરવાના જેવું જ છે !

રસોઇઆને માટે તો ફાડીયાવાદની માફક અમદાવાદમાં પણ અમે નિરાશ જ થયા. આમળ રસ્તામાંથી અમે ત્યાંથી રસોઇઆ મેળવી લઇશું; તેના માટે દીવસ શુભાવવા ઠીક નથી એમ ધીયાર કરી અમદાવાદથી દ્વાપરમ રોડનની સેકંડ ક્લાસ ટીકીટ (અજમેર ધકને જોવાની) કરાવી, ફોસ્ટ પેસેન્જર ટ્રેનમાં મુસાફરીનો આરંભ કરી લીધો. દમારા સેકંડ ક્લાસના ડાનાની જોડમાં ફેર્ટ દવાસમાં એક અમેરોડન લેન્ટલમેન (ગુદરથ) બેઠેલો હતો. હમોને સેકંડ ક્લાસમાં બેઠેલા જોઈ દમારી રત્ન લેટ વાતચીત કરવાને તે ડાનામાં આવી બેસે. તે ઘણો જ ખાતદાની, ગ્રેમી અને વિદ્વાન ગુદરથ હતો. વાતચીતમાં જણાય કે તે હીન્દુસ્તાનમાંની અણિ તપામવા આવેલો છે અને જાનનગર રાજ્યમાં એક પેનાની ખાણ અને વડવાણ નજીક થાનરોડ રોશન લખતર તામે સુધી દેવણ આપણા દેશની પામે એક મેનાની અને કોલસાની ખાણ છે એમ વાતચીતમાં કીંમતી ખાણો: ખુદા દીલથી અમને શાધુ જણી તેણે જણાવી દાપું પછી લુધ લુન વીધવ પર વાતચીત કરી ને ગઈ. જ ખુદી થયો. અને રાત્રે ખાવા માટે વખત થયો ત્યાં સુધી તેણે દમારો માંથ જ મસાફરી કરી દરેક પરદેશી ખરામ રસાવંના હોય છે એવો ખ્યાલ જાધી લેવો ચોચ નયો આ ગુદરથની વર્તણૂક ઘણી વખાણવા જેવી હતી હમે દમારો વાતોમાં ચકાએસા હતા અને ટ્રેસન મુધુ કરતી આવી જતી હતી.

રસ્તામાં મોટાં મોટાં રોડનો ઉપર બીજી ચીજો ઉપરાંત ચદાની કુકનો તો જરૂર જોવામાં આવતી 'ગાડી પ્લેટફોર્મ' ઉપર હમી રહે કે તરત ચદાનો પ્રચાર: ચદાવાળાની લુમો ટક થતી (આ સંજ્ઞાથી લુરો લેખ-'' ચદાના અનુભવ સિદ્ધ ગુણ હોય''-એ નામથી દમારા તગ્ધી બહાર પડી મુમો છે.) તે ઉપરાંત ચદા પીતી વખતે જાતીસેદ તો હોયજ, ક્યાંથી ? જ્યારે એક માણસ ચદાનો કપ (ખાણો) પીને ખાલી કરે, -તો તે કપ એક કોલમાં પાણી નાખેલું, તેમાં કોળી તરત ચીખને તેજ કપમાં ચદા અપાતી ! પીનારા કાલેને કીજ કીજ જા તીના હોય, તો પણ લુદાં લુદાં પાણી રાખી કોણ ઉટકવાની તરતી સે ! દમારા ડાનામાં એક વૈષ્ણવ શેક બેઠેલા ને તેમને દેખાડી આપ્યું કે એક ચદાના લેખનારાએ જ કપમાં હીન્દુ ચાદ પીના હતા તેજ કપમાં એક મુસલમાન બાપએ ચાદ પીયા આપી અને પછી તે કપ પાણીની કોલમાં કોળી પાછી બીજી હીન્દુને આપી તે શેક એ ને

પ્રતિજ્ઞા લીધી કે આજથી મારે કાંઈ દીવસ ચાલ પીધી નહીં આ ચાલે હીન્દુસ્તાનમાં
આવ્યા પછી પોતાની એટલી બધી સત્તા જમાવી હીધી છે અર્ગર તો આ દેશના લોકો

ચાલ ઉપર એટલા બધા લલચાર્થ ગયા છે કે મોહિત થઇ
ધર્મ, શરીર, ધનની પડયા કે ધર્મ, શરીર અને ધન, ત્રેણેય ચાલને અર્પણુજ કરી
ત્રાસજનક સુવારી બેસા છે ! દમણીજ એક તાજતર દબાયે છે કે અમલાવા
દની એક મશહુર હોટલમાં એક ટેક દાખલ થયો અને મ

જાથી જમી ચાલ પી બહાર નીકળ્યો પછી નીકળતી વખતે તેના મામના કોઈ માણસ
આવી ગયા તેમણે જાણપી કાઢ્યો કે આ તો હમારા મામનો ટેક છે ! લોકો મેળા થયા
અને તે ટેક પાસેથી દડ લીધો અને પછી છાટી દીધો એમ કહેવાય છે. પરંતુ તે હોટલ
વાળાએ તુકશાનોના પૈસા મળ્યા છતાં તે આવા પીવાની સામગ્રી ફેરી દીધી નહીં અને
તેને તેજ ધરજોને ખવરાવી દીધી, એમ પણ કહેવાય છે ! મામ હોય તો હોટલવાળાને
પણ સાબારા છે ! એ વાત સંજોના બાણુવામાં આવી નથી એમ નહિં. આ પ્રમાણે
કોણ જાણે કેટલી વખત અપ્રસર્પ જાતીના માણસો હોટલોમાં જમી જતા હશે ? સ્પર્ક
સ્પર્ક, બક્ષાબક્ષથી, સગીર-ગાન-શુદ્ધ ઉપર કેટલી બધી ખરાબ અસર થઇ માણસ કેટલો
નિર્બળ થઇ જાય છે, તે માટે હાલના આર્થ વર્તનનો દાખલો પ્રસ છે ! માટે જ વસ્તુ
આપણી પામ્યાશ્ચી કરતી કરતી હોય, આપણને નિર્બળ બનાવતી હોય, આપણા હાથમાં
સૂનો પેસાડતી હોય, આપણા લોહીનાં પાણી કરતી હોય, આપણા મુળમાં હાથાડતું કાંમ
બજાવતી હોય, આપણા દેશનાં બાળક અને બાળકીઓ નેના ઉપર ધારતખડની આઘા
ઓનો આધાર છે, તેને ઉછેરવામાં, તેની શુદ્ધ ખીલનવામાં આડે આવતી હોય હમારી
સ્વતંત્રતા છીનવી ભેઈ પગવસ કરી ભેતી હોય અને અને ધર્મને
મંડાનાં હુપ્પોઃ પણ તિવાંગની નપ વી હુરિ નામથી વિમુખ કરાવી દેતી હોય, ધન
શુદ્ધ બળ, સર્વસ્વ પુરુષાણી કરી કાપટવત્ પુતળાં બનાવી દેતી હોય,
ચક્ષુનાં માર્ગમાં કાંટાઓની ગરજ મારતી હોય, તે સર્વ શુભ વસ્તુઓનો બેસ કરનારો,
આ કુપટ ચીજનો અવસ્થ ત્યાગ કરવો જ જોઈએ

આવી આવી વસ્તુઓના બહીષ્કારને આપણી અડીનાં પ્રથમ પગથીઆ સમજી
શેવા જોઈએ અને આપણી આશાઓના નિષ્કંટક માર્ગ સમજી તરતે ત્યાગ કરવો ઉચિત
છે અહો ! ચાલ બીની ! તારાં દર્શન તો અદ્યતન નીવડ્યાં !—એમ કું પીનારનાં આપુખ
કાપે છે, તેમ હમારા લાંબી મુસાફરો પણ તારા વિચારો સપાટા બંધ કાપી નાખી !

પરીક્ષક—“ (વૈલકનાં અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીની પરીક્ષા લેતા) કાંઈ દરદાને ત્યાંથી તમને
તેકુ આવે તો તમને તહેનો સૌથી પહેલો પ્રશ્ન હશે પૂછા ? ”

“—“ દરદીવ કેઝાઈ ”

વાલપત્રિકા બાલમિત્ર અને બાલોદ્યાન.

માતાને કોણે ખચાવી ?

લેખક: બહેનશ્રી ગંગાકુમારી

રોતાના બાર વાગ્યા ! માધવ મલોજી આગર યથો. તેની મા બહુજ માંદી હતી. એ બાટલામાંથી હઠી ચમતી નહોતી. અને બાલ, એને દરદ વધતું હતું. “ભે ડોક્ટર રમાકાનત પેર ન હોય, તો એ મરી જશે !” આ વિચાર ન્હાના માધવને ધણી ભયંકર ચંપ. પડ્યો હતો. તેથી તેણે હાથ નોડીને. નળે પ્રહને પ્રાર્થના કરી હોય એમ લાગ્યું. રસ્તામાં તે જતા ચોક્યો. પાસેજ પેલું જાણીતું ઘર જણાયું. આગર મ્હેરે તે બોલી હડ્યો. “હા, હા, એન.” માધવે ધર્ના માખણને પુછ્યું, “ડોક્ટર મહેત ધર્મા છે ?” જવાબ મળ્યો: “હા છે.” તરતજ તે અદર મયો એના હલખો બાર ધણી દબા મયો જણાયો.

ડોક્ટર ઝોરડામાં એકલાજ બેઠા હતા. માધવ અદર મયો ડોક્ટરને નમન કરી હોમો રહ્યો. ડોક્ટરે પુછ્યું: “તને-શું લેખએ છે, છાટરા ?” માધવ જરા રતખમ રહ્યો. પછી ધીમેધી બોલ્યો: “મારી મા બહુજ માંદી છે, સાહેબ.” ડોક્ટર વચમાંજ બોલ્યા: “હું સમજ્યો, હું સમજ્યો. પણ ઘણું મોડું ચાલ મયું છે, છાટરા ! હું બાર વાગ્યા પછી બહાર જતો નથી. અને વણી આજે મને જુદું કામ છે. કાલે આવજો સમજ્યો કે ?” માધવે રોતા રોતા જવાબ આપ્યો. “હા, સાહેબ ! પણ મારી માતા બહુજ માંદી છે.” છતાં ડોક્ટરે તેની સાથે જવાની હા કરી નહિ.

માધવ પાછો ફર્યો. માતાની આરા બેઠી ખરેખર ઘણું મોડું ચાલ હતું. ડોક્ટરને વાંક ન હતો માધવ જો જોલો આવત તો ડોક્ટર એની સાથે જાત, પણ હવે, એ બિચારો શું કરે ? તેની મા મરણે કે ? માધવ રસ્તામાં રહી પડ્યો અને બોલ્યો “ના, ના, હું ફરી જઈશ. વધારે મોડું ચાલ નથી ડોક્ટર અંધજીવ અને મારી માને સાજ કરશે.” મારી મા નહીજ મરે. હું ડોક્ટરને લાવીને તેને જટ સાજ કરાવી દઈશ.”

માધવ રસ્તામાંથી પાછો ફરી ડોક્ટરના ઘેર ગયો. ડોક્ટર તેજ ઝોરડામાં બેઠા હતા પણ આ વખતે એકલા નહોતા. એમના મિત્રો આવ્યા હતા અને ડોક્ટર વાતોમાં મગ્ન થયેલા હતા. માધવનું હૃદય પમકવા માંડ્યું ડોક્ટરે માધવને જોયો અને એમને રોષે આવ્યો. “જતો રહે, છાટરા ! મેં તને કહ્યું હતું ને કે હું આવતો નથી.” ડોક્ટર જરા કોપથી બોલી હડ્યા. મિત્રોએ માધવ ઝોરડામાંથી બહાર બોલ્યો. “ડોક્ટર ધણી દયાળુ છે. હું લાઈ હું કે અમારા ઉપર દરવખત એ ધણી દયા બતાવે છે. હું અર્ધિયાજી હોમો રહીશ એમના મિત્રોને જવા દો.” એમ મનમાં વિચાર કરતો માધવ બહાર હોમો ગયો.

આપણી “ ઉપા. ”

* “ઉપા” નું બીજું હાર્દ આજે પણ માસે યુન પ્રકરે છે પ્રકૃતિની ઉપા પ્રતિદિને હાર્દ પ્રકટાવે છે નિરાધીન આર્થ મદિલાની “ ઉપા ”નાં હાર્દ ત્રિમાસે પણ પ્રકટી શકે તેજ તેમનાં સદ્ભાવ્ય પ્રભો ! અમારી ઉપા પ્રતિદિને પ્રતિદિને પ્રકટાવ.

અમારો ઉદ્દેશ ગયા અકામાં દશવિશેષે છતાં તેમાં કેટલીક ગેરસંમતિ થાય છે, માટે તે વધારે સ્પષ્ટ કરવાની જરૂર છે.

“ ભગિની સમાજ ” ની બહેનોની શુદ્ધિ અને રસજ્ઞતા જનમત કરવી, એ “ઉપા” નો ઉદ્દેશ છે. આ બહેનો ધણી ખરી રીતે તો વય અને યાનમાં કેવળ બાળાઓ છે એમની પાસેથી પોતાની અને પરની શુદ્ધિ અને રસજ્ઞતા જનમત કરવાનું—શિષ્યા અને શિક્ષકનું, બન્ને કામ ફેલા રીતે લેવાં ! બહુ સારા મૂળ લેખ તો કાઢીને બહેન લખી શકે અને તેવા લેખ લખવાની શક્તિ ધરાવનાર બહેનો પાસેથી સારા લેખ લેવામાં આવે છે પરંતુ મહેલો લામ મૂળ લેખ તો સારા લખી શકે નહિ તો સારાના અભાવે ગમે તેવા લેખ ! કે બીજા લાખાઓમાંથી બાયાન્તર તેમની પાસે કરાવનાં ! કેટલીક વખત ગેરજુઓ આપી લેખ લખાવીએ છીએ પણ ધણું અર્થ બાયાન્તર કરાવીએ છીએ અને આમાં અમે કાંઈ પણ ખોલું નોંધ શકતાં નથી.

સાક્ષર થી કેશવલક્ષ્મીકાંધ દુવ વિશે એમ સલામત છે કે પોતે પહેલાં મૂળ લેખ લખેલા. પરંતુ પાછળથી તેમને લાગ્યું કે પ્રાચીન સંસ્કૃત સાહિત્ય લગ્નમાંથી થોડાંક રત્નો ગ્રન્થો પ્રભુ આમળ મૂકવાં, તેજ ઉત્તમ સાહિત્ય સેવા છે અને આ વિચારથી તેમણે પોતાનાં સ્વતંત્ર લેખ બાળી નાખ્યા.

બહેનો પાસે કરાવેલાં બાયાન્તરો બહુજ સુધારવાં પડે છે. સુધરવાનું કામ શા અદુલ્લાલભાઈ દવે અને શા ભોળીલાલભાઈ ઠાકર કરે છે ગયા અને આ અનુક્રમા આવેલાં બાયાન્તરો અને અન્ય લેખો તેમણે બહુ સુધારેલા છે તે ઉપરાંત બીજા બીણી અને મહેલો બાનતોમાં તેમની તરફથી મુસલામી મળતી રહે છે તે અને મુક્તકેટ સાહિત્ય બાવીએ છીએ આ વાત બાનમાં રાખીને અમારા આ નમ્ર પ્રયત્નનો આંક કાઢવાનો છે પુસ્તકમાંથી ઉઘાડી ચોરી કરવામાં અમને ચરમ નથી આવતી તેમજ આ અમારા લાખાઓ, —લાખાઓ માટે તેમનો ઉપકાર માનવો નહિ, —તેમની ઉઘાડી મદદ લેવામાં અમને હિંજુપદ નથી જણાતી “ ઉપા ” માટે તૈયારી કરવી, એ અમારે મન રાખવાનું એક પ્રકારનું શિક્ષણ છે અને શિક્ષણ લેવામાં ચરમ યાની ! આજુ શિક્ષણ લેવામાં બીજા બહેનોને જેટલું સહેજે આપી શકાય તેટલું આપવું અને તેટલા સારું “ ઉપા ” ની પ્રવૃત્તિનું ક્ષેત્ર સમૃદ્ધિત રાખેલું છે.

આ યુગની યાનિક પ્રવૃત્તિએ આપણી રસજ્ઞતાનું સંત્યાનાય વાળું છે માટેજ અમે હસ્તકળા ખીલવી રસજ્ઞતાને પોષવાનો આ નમ્ર પ્રયાસ આદર્યો છે સીવણ, ભરતના ન-મુના, સુંદર ચિત્રો વગેરેને આ હેતુથી દાખલ કરીએ છીએ.

ગયા અકટું પાલ સ્વરૂપ સર્વજ્ઞ વિદેશી સામગ્રીમાં ધડાડું હતું આ “ ઉપા ” તેના પાનામાં સ્વદેશીય વૃદ્ધિ પામતું જણાવે છે કાચળા જોડી સંસારવાળા છતાં સ્વદેશી છે “ ઉપા ” તો સ્વપ્રમાણ છે તેના પર વિશેષ પ્રકાશ પાડવાની જરૂર હોય !

અરવિન્દા ઠાકોર.

અભિનંદન નવા વર્ષનું.

અભિનંદન શું દેવું નવા વર્ષનું જો,

મને પ્રગટે વર્તમાનના વિચાર તો સજાર

શું આપું અભિનંદન હું આજનું જો,

વદાલા ! આપુ અભિનંદન આજનું જો

જાઓ, તિમિરમયી રાત તો વીતિ ગઈ જ્યે,

ઉદયકાળ હવે નજીકમાં જણાય, ના સુવાસ

જાઓ, જગાડો બધા દેશને જો,

સખિ ! જાઓ, જગાડો બધા દેશને જો

જોતા પરદેશી માથને લેણાઈ ગયા જો,

એતો ઉપરનું મુંદર દેખાય, ના સ્થેવાય

એણે તો રક ક્યો દેશને જો,

બહેન, એણે તો રક ક્યો દેશને જો.

મદાન પુરૂષો ભગ્યા હે હવે દેશમાં જો,

જરૂર થાશે એ પાપનો વિનાશ, ધરે આશ

હુ ખ વિના સુખ કદી નહિ મળે જો,

સખિ ! હુ ખ વિના સુખ કદી નહિ મળે જો.

રામ રાત્ન જેવું સુખ આજ માગીએ જો,

ધર્મિષ્ઠ હતી રામની પ્રભાવ, ના જૂલાય

ધણએ એવા, સકલ્પ મુઠા આજથી જો,

બહેન ! એવા સકલ્પ મુઠા આજથી જો

સ્વદેશને કલ્યાણે સાદી પહેરીએ જો,

કાંઈ દેશની સેવા ત્યારે જણાય, શું શોભાય

તે સમયે લઈશું હું જોવારણા,

સખિ ! તે સમયે લઈશું હું જોવારણા

મણિ બહેન.

સવાલ—વાણીયા કરેલ અને શરીર કેમ ગણાય છે ?

જવાબ—ધીના ડબ્બા જેવા ગણ અને મોટા પેટવાળા હોય છે તેથી.

(રામ સેન)

“ કર્તવ્યનાં મેદાનમાં. ”

(ગજલ.)

હજારો ધા શરીર પર, આઠ !

છરાડે તોપને ગોળે

ધરી છે ધારણા મનમાં

મરીને માર્ગ મૂકીશ,

કુખી અમ માત દેખાને,

ભૂખી અમ માત જાણીને

પડે પોદાર અગિયારમાં

કમર કસવી યુદ્ધી હજીએ

અરે, એ તો સમય પડે

અમારે દાલ તો વધવું

ફરી ભારત તલ્લુ આજે

નહિ અન્યાય ઝાઝો, હા

દત્તી મન હેંશ તો ઝાઝી

રીઝાવી યજ્ઞને લેશ,

તથાપિ હાય ! એ આશા,

ફૂલથી સાથ મૈત્રીને

બને અમ દ્રોણ, કૃપ, દાદા

સુઝ આ પેટને માટે

તથાપિ એમને હૈયે

અમે તે પક્ષમાં રહીને

હવે અમ રમણી સૌ આજે

અમાગ દેશને માટે

ફરી “ યા હોમ ” પડી મેદાન

સજી સયમ તણાં રાઝો

અમેને છે અચળ શ્રદ્ધા

અમેને છે અચળ કક્ષિત

રીઝાતી માતની ગીસે

યદે શું આજે આમાં

દીકુ સૈરમીના રાયે

વન એ દાય ! હૈયેની

મલેને માથી પડ્યા,

અમે તોએ નહિ કરતા;

દરીશુ જીંદગી માટે,

આતુરો હુમવા માટે

ધરે શુ ધોરતું અમને ?

સજે શુ ઝોરલુ અમને ?

સુણી શુ દાસ હસવાનાં ?

અમે શુ વાત કરવાનાં ?

પડશે આ અઠની પાછળ,

ગદ્ય છે મર્વની આગળ.

મહાભારત મંડાયે,

કહી માથીય સહેવાયે !

કરીશુ માઠ મૈત્રી ને

દરીને અપશે જે તે

પડી છે હુજની માફી !

દેખી દીગે છે ક્યાંકી ?

જતાયે પક્ષ કૌરવનો,

કરે દાય આત્મગૌરવનો

દીસે છે દાઝ ભારતની,

ધડકો એ જ્ય પડવની.

અમાફે જત આદરશુ,

ગૃહોનાં સુખ ત્યાગીશુ,

વીરગિના કર્મ આચરશુ,

અરિદળ દૂર દાંડીશુ

અમારા સલાના ઉપર,

અમારી માતના ઉપર

સલાતી ના હવે અમથી,

કહેવાતું ન એ માથી

પડ્યું કૌરવ દળ ક્યાં ને,

ચૂકે ન. ચોટ એની કા

પદમાવલી દસાધ.

ગોપાળની બંસરી.

(૨)

અહા ! પ્રિયતમ ગોપાળ ! તારી બંસરી અતિવાની તો ખરી. આગ મર્મસ્થાનમાં હોનો અનુપમ સ્વર બાજી રહ્યો છે. જરા મ્હોટથી વગાડતો. ભે, જામે સાંભળે છે, ચમકે છે, ચક્રિત થઈ ચારે બાજુએ જુએ છે. અરે ! તે તો પાછી પશુવળગા ગાડી ને !

અહો, શું મુંઝવે સ્વર કે ? પવન સાંત છે. ચરિતા નિઃશબ્દ છે. પક્ષીઓએ પોતાનું જાન ત્યાગ્યું છે. જલ્દિએન મર્મ પ્રકૃતિ ડોલી રહી છે. આગ ગોપાળ ! જરા જરા મ્હોટથી વગાડ. તારી બંસરી તો આરા અતગતમાને ખેંચી રહી છે.

ઓ નાથ ! તારો નાદ કેમ અટકાવે છે ? સમગ્ર વિશ્વને ઉન્મત બનાવતું તારું અપ્રતિમ સંગીત કેમ રોકે છે ? ભે, આરાહદયના ધ્વજશય, તારા સંગીતને તાલ આપે છે. જરાએ અટકાવીશ નહિ તારી બંસરી નહીં તો ગાફૂ હદા ધડકતું બંધ થઈ જશે.

ભે; ભે. ગાળો તો પાછી વળી એક જ ધડ, સાંત ધડ, વોશન જુલો ધડ. તારા સંગીતના માર્ગ તરફ એકી નગરે નીલાળી રહી છે. ગોપાળ ! વગાડ્યે જા, વગાડ્યે જા તારી બંસરી. તારી બંસરીમાં જ આરા પ્રાણ પરીવાર થયા છે, ભે કે નેત્રો તો તારી આંખી પશુ ધડે છે.

આગ ગોપાળ ! જરા કહે તો ખરો; આ તારો લલિત નાદ ફાલે ફાલે સાંભળ્યો હતો !—શું મીરાં આ નાદથી જ ગાડી બની ગઈ હતી ? શું નરમિંદ આ નાદમાં જ તરિશન થઈ નાચતો હતો ? કહે, આગ પ્રિયતમ ! કહે, એમજ છે ને ?

પણ-પણને બધાએ તો તને ભેયો પણ હતો. તારી સાથે તેઓ રગતા, નાચતા, ફરતા હતાં અરેરે ! આરાથી પણ હવે નથી રહેવાતું કહે તો, શું તું મને તારાં હૃદયનાં દર્શન નહિ આપે ?

પણ તારાં દર્શન તો મદાતપને અતે ગમે છે, મદા કહે મને છે, અનેક અનેક જન્મનાં પ્રવેશોથી મને છે. તે બધું એ ખૂંકે; પણ મ્હોં સાંભળ્યું છે કે તું દયાનિધાન છે, દયા સાગર છે, દયામય છે. શું એ ખૂંકે નથી ?

ત્હેં પણ પાપી મણાનાં દર્શન આપ્યું છે. એજમિલ શું સારો હતો ? જલિશ્વર શું સારો હતો ? તે છતાં ત્હેમને દર્શન આપ્યું તો તું અનુક્રમ ન આપે ? ના. ના. આપતુંજ પડશે.

નહી તો જરા આરા પ્રાણ નીકળી જતી પાપી દોષદય પણ હું તારોજ છું ને ! સરજાગતનું તો હું સદા ગજા કરે છેજા; તો આંકે ગજા કેમ તું નહિ કરે ?

વિજ્ઞાન.

પત્ની—હું ભે કહે છું તે તમારા બેજમાં હરે છે ?

પતિ—નહિ આરા બેજમાં કાદર, સીડી કે કલેક્ટ્રીક લોડ્ટ જેવું કંઈ નથી તે ?

(રંગ સોજા.)

માતા હો તો આવીજ હજો.

“ જનની હોવેરે ગોપીચંદી, પુત્રને ત્રેણે વેરાગી.”

(નિઃકુલાનંદ)

ગોપીચંદ—અરે ! આ હિન્દા પાણીના ટપકા છેના ? (હસુ નોંધને) દોણ ? મા ! *

મેનાવતી—(ગળગળી થઈને) કમ નથી, બાપ ! એ તો સહેજ રડી દેવાયુ.

ગોપીચંદ—ના, મા ! રસુ અમથું ન આવે તમને શુ દુઃખ છે ? મારો કાંઈ અપરાધ હોય તો જણાવો. હું તે તરતજ યાચીશ.

મેનાવતી—બાપ ! મને તને ભેષ કંઈક કંઈક વિચાર આવે છે, પણ કંઈ નહીં. તે તું નહિ સમજે.

ગોપીચંદ—નહી કેમ સમજુ ? મા ! પ્રભુએ મને હુદિ આપી છે, અને આપેજ તે પોતો છે હું જરૂર સમજી શકીશ.

મેનાવતી—બાપ ! સમજવાથી એ શુ ? સમજ્યો છતાં તે તું કરી શકે કે નહિ, તેની મને ખાતરી પડતી નથી.

ગોપીચંદ—અરે મા ! એ શુ બોલ્યા ? તમારા મુખને સાફ હું આજ અને પૂરની એક કંઈ તમારી આંતરું પાલન કરવા હું મારા રાજ્યને પણ તુલ્યુત્ત મહું, મા ! આ દુનીઆમાં આપનાથી મારે દોણ અધિક છે ? માતૃદેવો ભવ, બોલી દો, મા ! તમારી શી આજ છે ? તમારા ચરણમાં શીજ કુકાવવા આ તમારો ગોપીચંદ તૈયાર છે.

મેનાવતી—શ્યાય ! બેટા ! મારી આંતરું પાલન કરવા પ્રભુ તને બળ આપો. તારી આવી ભક્તિ ભેષ મારું હૈયું ઉભરાય છે.

ગોપીચંદ—મા ! હવે અધારો જન્યો છુ, આપની આજા ઉઠાવવાને

મેનાવતી—એમ છે તો સ્નાન કરી લઈ આવ મારી પાસે.

ગોપીચંદ—(સ્નાન કરી માતા પાસે જાય છે) કેહો મા ! શી આજા છે ?

મેનાવતી—જો બાપ ! હવે સાંજજ. મને તારું મુંદર ચરીર ભેષ બહુ લાગી આવે છે

* એમ કહેવાય છે કે ગોપીચંદ રાગ તરણુ વચમાં બહુ વિદ્યાસી હતા. એની માતા મેનાવતી એક દિવસ ગરબામાં બેસી હતી અને નીચે એકમાં ગોપીચંદને રાણીએ સ્નાન કરાવી રહી હતી એવામાં રાજમાતાને પોતાના પુત્રની અલૌકિક સુન્દરતા ભેષ બહુ હર્ષ થયો અને સાથે હૃદયમાં એમ પણ યજ્ઞ આવ્યું કે થોડા વખતમાં આવું દિવ્ય રૂપ પણ નાશ પામશે ! આથી એની આંખમાંથી આંસુ નીકળી પડ્યાં, એ પ્રસન્નને લગતો આ સંવાદ છે.

તારી, શુ શુ

ગોપીચંદ—એમ મા ! એમાં લાગી આવવાનું શાનું ? મા તો પોતાનાં હોઠરાને જોઇને બહુ રાજી થાય જ.

મેનાવતી—પણ બાપુ ! એ સુંદરતા કેટલી ધડોની ? મારી સુંદરતા એક વખત બહુ ગણાતી, તેને બદલે આજે ધોળા વાળ અને શરીરે ઠરચઢીઓ સીવાય માં રામાં શું જુએ છે ? તારા બાપમાં કેવળનો પાર ન હતો પણ તે આજે ક્યાં ?—ભાઈ ! જેવી યોવનની સુંદરતાની દશા, તેવીજ લક્ષ્મીનો, રાન્યનો, અને આજા જગતની આ દુનિઆમાં શું ટક્યું છે ? પ્રત્યેક જીવનને અતિ મૃત્યુ આવીને ઊભુ જ છે.

ગોપીચંદ—એમાં શું ? મા ! જીવન અને મૃત્યુ એ તો કુદરતનો નિયમ છે. એમાં ગમ રાવાનું તો હોયજ નહિ.

મેનાવતી—એ વાત ઠીક છે. પણ ભાઈ ! મૃત્યુ જીતી ચકામ કે નહિ, તેનો તેં કદિ વિચાર કીધો છે ? મૃત્યુ ટાળનાર વૈદ તે જોયો છે ?

ગોપીચંદ—મા ! એવા તે પૈવ હોતા હશે ? એવું તે વળી હોય કે મરાયજ નહિ ?

મેનાવતી—હા બેટા ! મૃત્યુને જીતનારા વીરજા વૈવ પદ્મ છે. કદીએ મરાય નહિ એવું એ ક્ષણ રહે. જોઈ તારે એ અમરપણાની ઇચ્છા છે ? નો હોય તો યા તૈયાર.

ગોપીચંદ—તો મારે શું કરવું જોઈએ ?—શું કરાવવું જોઈએ ?

મેનાવતી—પહેરે કંઈની અને જા સુર જાવંધર પાસે એ તને અમરપણાનો માર્ગ બતાવશે.

ગોપીચંદ—મા ! તને શું કહો છો ? શું મારે તમને છોડ્યાં ? આ મારા રાન્યને છોડવું ? મા ! તમારા સર્વ વિનાનું એ અમરપણું મને લાખું લાગે છે.

મેનાવતી—આ તો કેવળ મોહ છે. કે અઘર વર્ષ પહેલાં તારી માતા ક્યાં હતી ? અને થોડાં વર્ષ પછી પણ નહિ દોઢ. વળી તારે રાન્ય યવું છે ? થોડી થયા વિના રાન્ય ચક્ર ચકાવું નથી. તું મોગમ્મદ છે, માટે પુરો થોડી જન.

ગોપીચંદ—તો તમેજ દીકરા આપો. પહેરાવો કરી. આપની આજી સિરપર ચકાવું છું.

મેનાવતી—આ રહી ક્યાં બેટા ! તારે માટે જે જાતેજ તૈયાર કરી રાખી છે, તે ખારજું કર અને અલખ જગાવ.

ગોપીચંદ—(કંઈની પહેરીને)મા ! પ્રણામ કરું છું. આશિષ આપો.

મેનાવતી—કલ્યાણ થાવ. બાપુ ! સસારસાગર તર અને અનેકને તરાવ.

ખરેખર માતા હો તો આવીજ હશે. આ કંઈ કળીકાળમાં આવી માતા પ્રકટે છે. તેનો દાખલો દમણી થોડા વખતપર જાણવામાં આવેલ છે.

પંજાબમાં શેઠતકવાળા મૌ. લાક્ષ્મીલાલ સરકારની વિરૂદ્ધ અસહકારનો ચળવળ વિશે બાવજી કરતા હતા, તેથી સરકારે તેમને પાંચ વર્ષની રેલ નિશાલની સજા કરી છે. તેથી તેમની માતાએ હિન્દુ મુસલમાનને નિયેનો સંદેશ મોકલ્યો છે —

“આરથી ગાગ બહાણા પુત્રે ધરતામ અને દેશની સેવા બળવવા નિશ્ચય કર્યો અને ઈમાનની તલવાર હાથમાં લાઈ અને દહતાણુ બખ્તર પહેરીને નીકળ્યો, ત્યારથીજ આવા વખતને માટે હું તૈયાર હતો. અને આરા બેટાને કહ્યા હતી કે “તાલઉલાહ ! પુદા કરો-દીનો વખત આણે ત્યારે મજદબને’ મજદબની અને દુનિયાને દુનિયા કોટલીજ કિંમત આપવી” મેં જાતે તો સદા એમજ માન્યુ છે કે લાઠાઉલાહ પુદાની એક અનામત છે, જે ઇસ્લામ અને દેશની સેવા ખાતર અને નેપિયામાં આપી છે હું ઇન્હું પુ કે પુદા આ દેશની દરેક જગતોને ગારા જેવી ખુશ નસીબ બનાવે અને ગરીમ સીઓ પ્રશ્નોની મારફત બહાર નીકળી દરેક કામ કરવા સ્વતંત્ર નથી તેઓને એના કરતા વધારે શુભ પ્રસન્ન બીજો કયો હોઈ શકે કે તેઓના પુત્રો ધર્મ અને દેશની સેવામાં કામ આવે.”

“અરસરતાનની સીઓ સુસ્તાન આવેશમાં દીકરાને કે સગાને શાપ દેતી ત્યારે કહેતી કે “પુદા કરેનેનું બીજાને મરે” (૧)-એ પ્રથે ધર્મની ખાતર ગરજુ’ ક્રિષ્ટ મનાતું બીજાને પરી મરતુ એ કાયર અને બાવલાઓનું કામ મજાતું માગા બેટાને ચચેલી પાંચે વર્ષની દેશ નિકાલની (સળની)મને અથવા તેના બીજા સુર્ગ મજાધીઓને બીજકુલ પરવાહ નથી, ગારા દિલની દુઆ તો એ છે કે લાઠાઉલાહ આપે પાણે આવે ત્યારે અત્યાર કરતાં પણ પાછો દશ ગણો બોરા દેખાડી કામ કરે અને ફરીવાર જેલખાને જાય, ફરી આવે અને ફરી કરીને જાય.” માતા હો તો આવીજ હોજે

(નવ જીવનમાંથી)

લક્ષ્મી ગૌરી કહાનજી.

આત્મબળ.

“ઉનીઅલ વિદ્વાન માફદી હતો અને યેબીલોનમાં રહેવા છતાં પોતાનાજ ધર્મ પ્રમાણે ઇશ્વરની ઉપાસના કરતો તે ૬૮ સત્યાગ્રહી હતો

એક વાર રાજ્યના અધિકારીઓએ રાજગુ બાવનુ બનાવ્યુ અને રાજ પાસે એવું ફરમાન કહાવ્યુ કે “સર્વ કોષ્ટએ વીસ દિવસ સુધી રાજ્યના બાવલા સિવાય કોઈની ઉપાસના કરવી નહિ અને જે કોષ્ટએ ફરમાન તોડે તેને મિલની શુક્રામાં -પૂરવો”. આવું ફરમાન મળ્યા છતાં ઉનીઅલ તો ઇશ્વરનીજ ઉપાસના કરવા લાગ્યો અને તેથી અધિકારીઓએ જાનને, ઉનીઅલને સળ કરવા વિનંતિ કરી. રાજ્યએ પછી નાપુશ્કીથી તે કમુલ કરી અને ઉનીઅલને મિલની શુક્રામાં પૂર્યો. પણ આત્મબળ આગળ ગમે તેવા પણ બળને શા દિસાળ ? ઉનીઅલના આત્મબળ અને શ્રદ્ધાને લીધે મિલની ફરતા પણ રાજી મુક અને બીજે દિવસે શુક્રા ઉપાસતાં ઉનીઅલ તૂટન સલામત બહાર આવ્યો અને પોતાના ધર્મ તથા ઇશ્વરના મહિમામાં જુદાં કરી

ચિત્રમાં* ઉનીઅલ નિહર હોજો છે તેની સન્મુખ વિકાળ સિંહો અને મિંદહો છે. ઉનીઅલની પ્રતિભાથી તે ફર પ્રણીઓ નથી પડ્યાં છે. એક સિંહજુ તો છેક તેના પગમાં પડી છે.

(પાછળજ ઉપરથી)

અરવિન્દા ડોકોર.

* ઉપાની હસ્તવિગ્નિત પ્રતમાં આ લેખની સાથે આપેલા-ચિત્રમાં.

એક રાજકુમારી.

પૂર્વે એક રાજકુમાર હતો. તે ઘણું ખૂબસૂરત હતો, અને તેની મુખાકૃતિ એક ન્દાની બાળક જેવી હતી. તે જમાનાના રીવાજ પ્રમાણે તેનો વિવાહ ચિત્રા નામની એક રાજકુમારી નેરે બીજાપણમાં કરવામાં આવ્યો હતો જેમ જેમ તે મોટો થતો ગયો તેમ તેમ ચિત્રાના મોહનના વધારે વધારે વખાણ સંભળવા લાગ્યાં. પોતાના મગમાં તે દમયંત્ર ચિત્રાની છબી રહેતી રાખતો.

જ્યારે રાજકુમાર પુખ્ત ઉમરનો થયો, ત્યારે તેના પિતાએ પોતાના કોતડીઓને કામતી બેઠ સાથે ચિત્રાને લગ્ન કરવા માટે તેણી લાવવા મોકલ્યા. ચોક્કસ વખત પછી એલવીએ રાજકુમારીને લીધા વગર પાછા આવ્યા. તેમણે રાજકુમારીના પિતા વિદ્યમ રાજાને અર્થ વિનાનો મહેરો પોતાના રાજાને કહ્યો રાજા વિદ્યમે ક્રોધમ કહ્યું હતું કે તેની પુત્રીને રાજકુમાર સાથે પરણાવવાનું પ્રથમથીજ નક્કી થયું હતું. પરંતુ હવે તેની પુત્રીની કમજા, લગ્ન કરવાની નહતી, પણ ઓછો માટે લગ્ન કરીને જીવન ગાળવાની કમજા હતી આ વાત સંભળીને રાજકુમારનો પિતા ઘણું દોષાયમાન થયો, તે તેણે વિદ્યમ રાજાના રાજ્ય ઉપર એક લાખ લોકર સાથે ચડાઈ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી આ મમમે રાજકુમાર પોતાના બે મિત્રો વચ્ચે અને શરદ સહિત તેના પિતા પાસે ઉભેલો હતો તે બોલી ઉઠ્યો " મને પોતાને ત્યાં જવા દે. કદાચ મહેરો મંજૂરવામાં કોઈક ભૂલ થઈ ગઈ હશે આ માટે ચિત્રા પરણવાની ના કહે છે તે હું બરાબર જાણી આવીશ. " તેના મિત્ર શરદે જણાવ્યું કે તેની ખેદન સહજાવાને ચિત્રા સાથે માફ મેરી હતી, અને તે જન્મે સાથે રહેતાં હતી. તેથી સહજાવા દ્વારા બંધી વાન જણી ટકાશે, એમ શરદે સુચવ્યું. પણ શરદે બોલવાનું પૂરું કરે, તે પહેલાં તે વૃદ્ધ રાજા મિલની પેઠે ગાજી ઉઠ્યો, " તમારે મોઢને સાંજવાનું નથી. મે લગાઈ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો છે. "

આમ જતાં પણ રાજકુમારે જાતે જવાનો દર સંકલ્પ કર્યો. એકાદ દિવસ પછી તે પોતાના બે મિત્રો સહ, રાત્રે ઝુસ રીતે, વિદ્યમ રાજાને ત્યાં જવા માટે નીકળ્યા પછો

વિદ્યમ રાજાએ પોતાના વાતિથીને યોગ્ય સત્કાર આપ્યો. રાજકુમારે પહેલા ત્રણ દિવસ વિદ્યમ નેરે વાલો કરવામાં ગાળ્યા લાંબી લાંબી વાતોને અને વિદ્યમે પોતાની પુત્રીના લગ્ન બાબત સુધાર્યા કર્યો. તેણે રાજકુમારને જણાવ્યું કે ચિત્રા લાલમાં, તેના રાજ્યની સરદાર ઉપર આવેલા, મોળમ મળુમાં રહેવાના મહેવમાં ગઈ હતી, તે પોતાની સર્વ સમ્પત્તિને સાથે લઈ ગઈ હતી. ચોક્કસ સમયમાં તેના વિચાર ઓછો માટે એક મહા વિદ્યાલય કાઢવાનો હતો આ મહા વિદ્યાલય ઓછોની સ્વતંત્રતાના મહાન યત્નની પ્રથમ આકૃતિ હતી, " પુરૂષો મોઢપણ પ્રકારે ઓછો કરતાં હયા નથી ", એ સિદ્ધાંત ઉપર આ વિદ્યાલયનું વિદ્યલય ધાવામાં આવ્યું હતું ચિત્રાને પુરૂષત્વ ઉપર એટલેટમે તિરસ્કાર થઈ ગયો હતો કે પુરૂષોનું મોઢ પણ તે જોઈ શકતી નહોતી. શી રીતે જોઈ શકે ! પુરૂષોએ કમક જમાનાથી ઓછો ઉપર જોડો જમાનાને કર્યો છે ! આટલાં વરસ ઓછો "સદન કરવું એવું છે એક લાલ" એમ ધારી જોસી રહી હતી. પરંતુ જ્યારમાં બધા

મહનતા માટે કરે છે ? આમળ ઉપર ફળ મળે એટલા જ માટે. પણ પુરુષોએ તો કાંઈ ફળ આપ્યું નહિ, તેમજ કોઈ પણ દિવસ ભવિષ્યમાં આપશે એવા ચિન્હ પણ દેખાતાં નહિ. સ્ત્રીઓની ધીરજ ખૂટે એ જલ્દી સ્વાભાવિક છે, ચિત્તા પોતાના રહેણાંચ આજળ કોઈપણ પુરુષને આપવા દેતી નહિ. ખરેખર તેનું આ પગલું સ્લાથ્ય હતું.

વિક્રમ રાજાએ રાજકુમારને કહ્યું, “હું ધારું છું કે તમને ત્યાં જવાનો હક છે. હું તમને ચિત્રા ઉપર એક કાગળ લખી આપીશ. પણ ખરું પુછો તો મને એમ લાગે છે કે તમે એને કોઈ દિવસ ગળી પચી મળી શકશો નહિ.”

પછી તે રાજકુમાર અને તેના મિત્રોએ સ્ત્રીના પોષાક ધારણ કર્યો, અને મદા વિદ્યાલયમાં દાખલ થયા. અહિંયા ખેં મુખ્ય સોમધ્યાપક દત્તી, એક શરદની ખેન સદજન્યા અને બીજી નિપ્રણિકા નામની હતી. આ નવી ત્રણ શિષ્યાઓને (રાજકુમાર, શરદ, અને વસંતને) સદજન્યાનો દેખરેખ નીચે રાખવામાં આવી હતી. અને એ સરમાની રીત પ્રમાણે આ શિષ્યાઓને વિદ્યાલયનો ખાસ પોષાક (cateriac food) પહેરવા માટે આપવામાં આવ્યા હતા, બીજા દિવસે સ્વધારે તેમને ચિત્રા પાસે લઈ જવામાં આવ્યા, રાજકુમારીની દેહાકૃતિ ખરેખર ભલ્લ તેમજ મુદર હતી. એણે નવી શિષ્યાઓને ભાવલયોં અલગ કરી આપ્યા. અને તેઓ રાજકુમારને એળખતી હતી કે નહિ તે પુછ્યું. વસંતે ઉત્તર દીધો, “તમારા પ્રત્યેક વિચારને પચી એ તો પૂજે છે.” આ સાંભળી રાજકુમારી ગુસ્સે યાદ અને બોલી હતી, “અમારે પુરુષો સાથે કાંઈ લાગતું વળગતું નથી, અને અમારામાંથી કોઈને વિચાર લગ્ન કરવાનો નથી. લગ્ન કરતાં અમારું ધ્યેય હતું છે, લગ્ન કરતાં હતી પશ્ચિમ કામ કરવા અને સૌ અહિં ભેગા થયાં છીએ. અમારો હેતુ સ્ત્રીઓના આદર્શ હત્યા કે રચના, તેમને જ્ઞાન આપવાનો, તેમનાં જીવનમાં રસ રેઠવાનો તથા દરેક રીતે તેમને પુરુષોની સમજ જનાવવાનો છે. પુરુષોએ અમને આટલાં વરસ ધિક્કાર્યા છે, અમને અંદા નનાં હાથ કુનામાં પૂરી રાખ્યાં હતાં.”

‘ચિત્રા કેવું સારું કામ કરી રહી હતી ? એક સ્ત્રીની પોતાની ખેનને પ્રત્યે આયો વધારે ઉમદા ફરજ કંઈ હોઈ શકે

નવી ત્રણ શિષ્યાઓને સદજન્યાના વર્ગમાં લાજવાનું હતું, સદજન્યા જુવાન ને ખૂબ સુરત હતી અને તેને બે વર્ષનું બાળક હતું. દેવકાએ તે વિષવા વાઈ હતી ‘વર્ગ’ આલ્યો હતો તેવામાં શરદે રાજકુમારના કાનમાં કહ્યું, “પેલી બેઠો છે તે મારી ખેન છે.” રાજકુમારે તેને મૌન ધાગ્ય કરવા કહ્યું તેમજ એણે બોલતાં પકડાઈ જવાય તો પૂરાં મળે એમ કહ્યું.

હોકરોએના ટોળામાં નવી શિષ્યાઓ સમાળ હોકરીઓ પેટે સદજન્યાનું નિહતાં ભરેલું લાપણું સાંભળતી બેઠી અનગત લાપણુનો વિષય “સ્ત્રીઓનું ઉમદાપણું અને પુરુષોની નીચતા” એ હતો, ખરેખર લાપણું ઉત્તમ કોટીનું હતું. પરંતુ સ્ત્રીઓ કરતાં પુરુષોના સાંભળવામાં તે આજુ હોત તો જરૂર વધારે કાપડો થાત.

લાપણું પુરું થતાંજ સદજન્યાએ નવી બોકરીઓને વાન કરવા બોલાવી વાત કરે કરતાં પેલાં જ તે એકદમ થીંછી પડી ગઈ, અને બોલી, “આ તો મારો બાપ !” શરદે

બોલ્યો, “ કેમ બહેન, શું છે ! કપડાં બારેલા અચાને સહજન્યાએ કહ્યું, ‘ તમે આ બીના પહેરવેશમાં શું કરતી માંડ્યું છે ! આ સાથે કોણ છે ? ’ તમે આ કામ કરવાથી તમારા મરણને કાચે કરીને નજીક બોલાવ્યું છે ! શું તમે દરવાજા પર કોતરેલા, ‘ જે પુરુષ અહિં દાખલ થશે તેને મરણની શીશા થશે. ’ એ સજ્જો નહોતા વાંચ્યા ? ” સરકે કહ્યું “ પ્રમ્ણા દોષ તો મને મારી નાંખે, અને મારી કમર ઉપર આ પ્રમાણે કાતરાવળે —

“ અહિંયાં સૂતો છે શાલ,

બહેનથી મરાવતો,—

ઓ અતિના હિત માટે ”

વસંતને સહજન્યા માટે મલો પૂતળાવા ઉત્પલ યોગ અને તેણે જણાવ્યું કે સહજન્યાને કાચે મરવાનો તેને વાંધો ન હતો. ત્યાર પછી રાજકુમારે પોતે શા માટે ત્યાં આબેસે હતો તે સહજન્યાને નિવેદન કર્યું.

હતમાથી મજાન્યાને શું કરવું તે સુઝ્યું નહિ એક તરફ પોતાના બાંધનો તથા દેશમન્યુઓનો બચાવ કરવાનો હતો અને બીજી તરફ પોતાની ઉપરી રાજકુમારીને વફાદાર રહેવાનું હતું સુઝી વચ્ચે સોપારી જેવી તેની સ્થિતિ ઘડી હતી થોડો વખત વિચાર કરીને તે બોલી, “ મારો રાજકુમારીને આ જાનતથી મારીનગાર કરના એ મારો દુરજ છે પણ તેમ કરવાથી તમારું તો નહીં મરણજ થશે ” ત્યાર પછી પેલા ત્રણ યુવકોએ તેની માથે મલો વાલિયાદ કપોટ આખરે સહજન્યાએ વચન આપ્યું કે જો તેઓ બનતી હોતાંજો એ સંયોગ છોડીને ચાલ્યા જાય તો એ વિગતે વાત ન કરે આ પ્રમાણે વાત ચાલતી હતી તેવામાં એક અવાજ સૂઝળાયો “ હું નિપુણિદા બહેનનો સંદેશ લઈને આવી છું ”. તરતજ નિપુણિદાની યુતી નસિનોએ ઓરડામાં પ્રવેશ કર્યો.

સહજન્યાએ ગમરાએલા અચાને પુછ્યું “ ઓ નસિનો ! અમે બેસતાં દર્નાં તે તે સંજીવ્યુ ? ” નસિનોએ કહ્યું, “ મને માફ કરો મારાથી સાંભળ્યા વગર રહેવાયું નહિ, પણ મારાથી બીજી નહિ. હું આ વાત કાઢીને નહિ કહું. સહજન્યાએ કહ્યું કે “ જો તારી મા જાણશે તો અમે બંન્ને મારી જઈશું. ”

નિપુણિદા જાણી અને અદેખી ઓ હતી સહજન્યાએ તેના બાંધને પોતાના મિત્રો સાથે જલદી જવા રહેવાનું કહ્યું તથા જતાં પહેલાં જેમ બને તેમ થોડું બોલવાનું અને મ્હોં સતાડી રાખવાનું કહ્યું.

તે પ્રમાણે મ્હોં ઉપર લુખડું રાંછી રહીને જ્યારે નિરાજની ૬૦૦ છોટીઓ રમતી હતી, ત્યાં એક પાટની પર આ ત્રણ યુવક બેસી રહ્યા.

ત્રીજો દીવસે સવારે નસિનો રહી રહી તેમની પાસે આવી અને એ લેકાને કહ્યું કે તમારાથી નહસામ નો તાસે. મારી આ ત્રણ બાજે છે પછી તેણે રડતે અચાને, જેની મા બધી વાત શી રીતે જાણી ગઈ તે, કહી સંભળાવ્યું. ત્રણી તેણે એમ પણ જણાવ્યું કે તેની મા થોડાજ વખતમાં રાજકુમારીને આ વાત કહેવા જવાની હતી.

વસંતે ધાકું કે તે નિપુણિદાને સમજાવી શકી નસિનોએ તેને બહુ વાર્થો, બનાં એ તો ગમે અને નિપુણિદાને કહ્યું કે જો આ વાત જાહેર ન કરે તો એને એક મ્હેન

આપવામાં આવે, તેમજ એક મહાવિદ્યાધય છાત્રી આપવામાં આવે. નિપુણિદાએ આ વિશે વિચાર કરી જવાબ આપવાનું કહ્યું.

તે દિવસે જાપેરે રાજકુમારી નવી ત્રણ સિધ્ધાઓ સાથે યોગ ઉપર બેસી ફરવા ગઇ રસ્તામાં તેણે પોતાના કામ કરવાના વિચારો તે લોકોને જણાવ્યા આખરે તેઓ નદી કિનારે એક તથુ ઠોકેલો હતો, ત્યાં આવી પહોંચ્યા ત્યાં ખાવાનું વિચારે તૈયાર કરવામાં આવ્યું હતું ખાધા પછી સંગીત શરૂ થયું સૌ કાંઈએ ગાયું રાજકુમારે પછુ પોતાનો જાડો પટ્ટો છાત્રી રાખીને ગાયું પછી વસતનો ગાવાનો વારો આવ્યો તેણે તે પોતાના કુદરતી અવાજથી જ ગાવા માંડ્યું એકરીતે આવે જાડો ઘણા સાબળી બધને હસવું આવ્યું. શરદે તથા તથા સહજન્મએ તેને બહુ રોક્યો પછુ એ તે માનેજ શેનો ? રાજકુમારીને આવે કંઈય અવાજ ના ગમવાથી વસતને બધ કરવા કહ્યું આથી રાજકુમારથી ઉતાવળમાં બેસાઈ જવાયું “બસ કરો, મારા સાહેબ !” “સાહેબ” શબ્દ સાંભળતાજ બધાં સ્તબ્ધ થઇ ગયાં રાજકુમારીએ એકદમ ઘેર જવાનો કુક્ષ આપ્યો થોડીજ ક્ષણમાં તથુ ખાલી થઇ ગયો અંદર રહ્યાં માત્ર ત્રણ જણાં

એકદમ એક ચીસ સાંભળ્યાં ગુરમાના આવેશમાં રાજકુમારી નદી ઉપરના લોકો જાના પુલ ઉપરથી પડી ગઇ રાજકુમારે આ જોડુ તે તરતજ નદીમાં કુદયો મક્કા મહેનતે તેણે ચિત્રને બહાર કઢાડી સી પોતપોતાને ઠોકણે ગયાં રાજકુમાર દુખી અવસ્થામાં આમ તેમ બટકવા લાગ્યો.

સંધ્યાકાળે શરદ રાજકુમાર પાસે આવ્યો અને કહ્યું કે ચિત્રાએ એક દરબાર ભર્યો અને બધી છોકરીને પૂછ્યું કે આપણને તેઓ જોણખી ગયાં હતાં કે નહિ. છેવટે નલિનીનો વારો આવ્યો એણે ચિત્રાના સવાલનો કંઈ જવાબ આપ્યો નહિ તેથી સહ જન્મને બોલાવી ખગર દહાડતાં જણાયું કે તે તથા વસત નહારી ગયાં હતાં પછી નિપુણિદાને કંઈય આપવા માટે બોલાવવામાં આવી હતી રાજકુમારી હવે શું કરશે ?

શ્રીઓની કાંત રીતે ચાલતી સરથાને પુરોએ આવીને કેવી ઢિન બિન કરી નાંખી ?

બે બીવડીસીને રાજકુમારની બોળ કરવા માટે ચિત્રાએ મોકલી આખરે રાજકુમાર અને શરદ પન્નપા તેમને ન્યાય દરબારમાં લઇ જવામાં આવ્યા. ત્યાં દેખાવ બાબત હતો ચિત્રા મોટા સિદ્ધાસન ઉપર બીરાજ હતી તેની આલુગાલુ આઠ મજબુત સ્ત્રી સીપાઇઓ ઉભી હતી ચિત્રાના પગ આગળ સહજન્મનું નાનકડું બાળક પડ્યું હતું નલિની ધુટ્ટીએ પડીને રડતી હતી નિપુણિદા પોતાનો ગચ્ચાવ કરતી હતી

પછી ચિત્રાએ નિપુણિદાને પોતાની નોકરીમાંથી છાત્રી મૂકી. સહજન્મનું બાળક ચિત્રાએ પોતે રાખવાનો વિચાર કર્યો. નિપુણિદા નલિનીને લઇને જતી હતી, તેવામાં એક

કાગળો લડતે આવી. ચિત્રા કાગળ વાંચી લાલચોળ થઇ ગઇ. તેણે એ કાગળો કુમાર ને અત્યારે તેને કેદી હતો, તેના ઉપર કેટલા એક કાગળ ચિત્રાનો પિતાનો હતો તેણે લખ્યું હતું કે એ રાજકુમારને ખગર ન હતી કે ચિત્રાના રાજ્યમાં ને પુરુષ આવે તેને મરણની શિક્ષા થાય છ. વિક્રમ રાજ રાજકુમારને શોધવાને માટે નીકળ્યો હતો,

પણ રસમાં રાજકુમારના પિતાએ એને ઘેરી લીધો. અને પોતાના પુત્રના બદલામાં તેને પકડ્યો હતો. બીજો કામળ રાજકુમારના પિતાનો હતો. તેમાં નીચે પ્રમાણે લખ્યું હતું:—“તમે અમારા પુત્રને પકડ્યો છે પણ તમારી દિવસ નથી કે તમે એનો એક વાળ પણ વાઢો કરી શકો. માટે એને સહીસલામત અમને મોંપી દો નહિ” તો અમે તમારા મહેલ આજી મુકીશું.”

ત્યારપછી રાજકુમારે પોતાની સાથે સાવેલાં વિક્રમનો કામળ ચિત્રાને આપ્યો. અને ચિત્રાને કહ્યું કે “હું તને ખરા હૃદયથી ચાહું છું.” ચિત્રાએ તે કામળ દેખી દીધી અને બોલી, “ખરેખર એક પુરુષને અને રાજકુમારને જાણે એવુંજ તમે કામ કર્યું છે અને તે પણ વળી સ્ત્રીના પોષાકમાં! આખી દુનિયાનું સોનું માત્ર તમારા મુગટમાંજ પડ્યું” હોય તો, પણ હું તમને ના પાડું. જો મારા પિતા તમારા પિતાના પેઢી ના હોત તો હું તમને અત્યારેજ મારી નાખત.” પછી તેણે રાજકુમારને કહાડી મુકવાનો દુકમ કરાવ્યો.

રાજકુમાર તથા વસંતને ફરવાનું બહાર કાઢી મુકી ફરવાનું જગ્યા કરી દીધા. પછી તેઓ ત્યાં જો રાત્રીએ ચિત્રાના જવામની રાહ જોઈ બેઠા હતા, ત્યાં આવી પહેાંચ્યા અને રાત્રીએ તથા આખું સરકર રાજકુમારને જોના પોષાકમાં જોઈને ખૂબ હસી પડ્યું આખરે રાજકુમારના પિતાએ તેને કહ્યું ના, પુરૂષ સાથે લગ્ન માટે પુરૂષનો જેટ ધારણ કર” વસંત અને સરજન્યા અદિંગ હતો

પછી રાત્રીએ વિક્રમના ત્રણ પુત્રો પિતાના રક્ષણાર્થે મોટું સરકર લઈ જાવી પહોંચ્યા મોટા પુત્રે રાજકુમારને કહ્યું કે તમે અમારા દેશ પર ચલાઈ કરી છે, પણ અમારા પિતાનો વિચાર મુદ્દ કરવાનો નથી માટે તમે મહેરમાની કરીને જતા રહો

રાજકુમારે કહ્યું. “શા માટે ભલે” તમે ત્રણ બાઈઓ અને અમે ત્રણ મિત્રો લઈએ.” વિક્રમના પુત્રે આ કહ્યું હતું અને એમ કહ્યું કે જો તો ચિત્રા તમારી, નહિ તો અમારી પછી તેણે ચિત્રાને આ વાત લખી. ચિત્રાએ કહ્યું હતું, અને લખ્યું કે તમે જરૂર જીતશો. દિવસથી લગ્નને પણ રાજકુમારનો જીત ના લેજો. એણે મારો જીવ એક વાર જાચ્યો છે.

અતે મુદ્દ થઈ ગયું. ચિત્રા મહેલની અગાથી ઉપર મુદ્દ નીકળતી બેઠી હતી. પણ જીતશો તે કહી છાંનું નહોતું. આખરે વિક્રમના મોટા જાઈસની તલવાર રાજકુમારને તાગી અને તે ઘોડા ઉપરથી બેઠાન થઈ નીચે પડ્યો. રાજકુમાર મરણ પામ્યો એવી ખૂબ ચારે તરફ હસી દેતો જદ પિતા તેના શરીર પાસે આવીને કબજાત કરવા લાગ્યો. ચિત્રા અગાથી ઉપરથી વિજયનું ગીત ગાવા મઠી. પછી તે પોતાની સંખીઓ સાથે નીચે આવી અને રણભૂમિમાંથી પોતાના લાયલ મચેલા બાઈઓને મહેલમાં લઈ ગઈ, અને તેમની સારવાર કરવા લાગી

છવટે ફરતે ફરતે તે રાજકુમાર પામે આવી, અને તેના જદ પિતાને કહ્યું. “તેણે મારો જીવની જાચી, અને મારા જાઈએ તેની જીવની લીધી.” તે જદ રાત્રીએ રાજકુમારના જળામાં મહેરલી ચિત્રાની છાતી તેને ખતાવી.

અતે તેનું વળી કહ્યું હતું પીળ્યું. તેણે પોતાના લાયલમાંથી મદર્જનના બાઈએ નીચે મુક્યું અને રાજકુમારના કપાળ ઉપર લાય મુકીને કહ્યું: “તે જીવે છે”. હું એને

મારા મહેતમાં મારા બાપજો પાસે લઈ જઈશ અને જોની સારવાર કરીશ એટલામાં સહજન્યા આવી અને પોતાના નાગકને પાસે લીધું. વસત બાપલ ચએતો પામેજ પડયો હતો તેણે રાજકુમારીને સહજન્યાને બાળ પાંડુ સોંપવા વિનંતિ કરી. વિનંતી સ્વીકારી સહજન્યા અને બાળક એક બીજાને મળ્યા હસ્યા, અને એટલાં મિત્રાએ સહજન્યાને માફી આપી.

પછી રાજકુમારીએ પોતાના મહેલનું દયાખાતું (Hospital) બનાવી દીધું શિખાએ બધી નર્સ બની ગઇ સીએની પવિત્ર જમિમાં જન્મી, દર્દી મોઢાએને દાખલ કર્યા.

સહજન્યા અને નસિની, વસત અને ચરદનો સારવાર કરવા લાગ્યાં. મિત્રા પોતે રાજકુમારની ચાકરી કરતી રાજકુમારની હાલત ધણી ખરાબ થઇ ગઇ હતી. ચિત્રાને બધ હતો કે નહિ બધે પોતાના કઠોરપણાપર તેને નિરસ્કાર આવ્યો. આખરે તેને રાજકુમાર માટે પ્રેમ હિંમત થયો.

એક દિવસ રહ્યો રાજકુમાર ઉભાપી ઊઠ્યો, ત્યારે તેણે રાજકુમારીને પાસે ઉભેલી નેહ અને તે જોયો “શુ આ એક સ્વપ્ન છે કે ખરેખરી ચિત્રા છે ? જો ચિત્રા ખરી હોય તો ખરતાં પહેલાં તું મારી પાસે આવ” ચિત્રા તેની પાસે આવીને ઉભી. ત્યારે રાજકુમારે નાપસુ કે તે સ્વપ્ન નહોતું અને ચિત્રા તેને આગી હતી.

રાજકુમાર ધીમે ધીમે સારો થઇ ગયો એક દિવસ ચિત્રાએ કહ્યું, “મારા વાંક માટે હું પરતાઉ છું”

રાજકુમારે કહ્યું, “ચિત્રા તારો વાંક હતોજ નહિ”

સૌહાર્મિની નીસકક

(અગ્રેજી ઉપરથી)

યુવરાજની પધરામાળી.

ઓ મા ! યુવરાજ પધારે છે, આપણા દાર આગળ આજે તે હું શી રીતે કામ કરવાની હતી ?

બતાવ ત્યારે આજે, મ્હારી વેણી કેવી રીતે યુ યુ અને કેવો રામુગાર સજી ?
હે મા ! તને એમાં તાલુખી થ લાગે છે ?

હું સારી રીતે જાણું છું કે તે આપણી મ્હારી તરફ નજર પથ નથી કરવાના, આખર્તા એક પક્ષકારમાં મ્હારી નજર આગળથી તે, જલ્દા પહેરી, તે પૂજ મને ખબર છે. હેમનો વાંસગીનો લય પામતો સુર તુટકે તુટકે ફરેથી મ્હારે કાને પડશે.

પણ તેમાં શુ થઈ યુવરાજ આપણા દાર આગળ પધારશે તે સમયે હું તો મ્હારા મુંદરમાં મુંદર રામુગાર સજીશ.

ખરે મા ! યુવરાજ આપણા દાર આગળથી મીઠાગળા એમનો રથ પ્રકાશના સુ ના તેજમાં ઝળકી રહ્યો હતો.

મ્હે એકદમ મ્હારા મ્હેા ઉપરનો છેડો ખસેડી નાખ્યો અને કંઈકાર્થી મર્જિમાલા તોડીને લેગના માર્ગમાં ફેંકી હેમને વધાયા

વળી પાછી ત્હને તેમાં નવાઈ લાગે છે ? મા !

એને ખબર છે કે ત્હેમલે મહારી માથા લીધીએ નહિ. એ' જોયું કે તે તો ત્હેમના પૈડા નીચે ચઢદાઈએ ગઈ અને ધુળ ઉપર માત્ર રાતો કાઢજ રહ્યો. વળી દેખને ખબર નથી કે એ' શુ નગર (બેઠ) કરી અને કોને કરી ?

પણ જતાં એ કુવરાન આપણા દ્વાર આગળથી ગીધાલા અને એ' તો ત્હેમને માર્ગમાં મહારા હાથના રત્નથી વધાવ્યા

(ડૉ. લાગેરના 'The Gardener' માંથી.)

મનોરમા ચિત્રમાર્ક.

હુચ્ચો દંપતી.

માડી ! કહે, તું આમ કેમ શાન્ત થઈને બોધ ઉપર બેસી રહી છું ?

એને આ બાંધીમાંથી અંદર વરસાદ આવે છે અને તને બીજાની નાખે છે અને જતાં તને તેની દરકાર નથી આ ધડિઆળમાં માર વાગ્યા, તે તે સાંભળ્યા કે' જાણને નિશાળથી ઘેર આવવાનો વખત થયો છે.

તને શુ થયું છે ? તું કેમ આમ વિચિત્ર લાગે છે ?

આને બાપાજનો કામજ નેંધી આવ્યો ?

એ દંપતીને નિયો'તો તેની કાલણીમાં આપ્યા ગામના કામજો લાવ્યો છે. પણ એકલો બાપાજનો કામજ પોતે વચિવાને રાખે છે અને બરાબર લાગે છે કે દંપતી હુચ્ચો છે. પણ મા ! કહે, તું હજુ માણીત નહિ

પામેના ગામમાં કોલે શુન્દરી છે. કાલે હું આપણી ગંગાપાઈ પાસે સ્થિતિ થોડા કામજ અને લેખણ મંગાવતો.

અને હું બાપાજનો બધા કામજ લખી કાઢીય અને જો જોમાં મારી એક જલ નહિ પડે

અને હું કેક ક્યો તેન્ડ સુધી લખી કાઢીય.

પણ મા વને' દસલું કેમ આવે છે ?

તું એમ ધારે છે કે અમે બાપાજ નેવા કામજ નજ લખી રહ્યાએ ?

પણ હું મારા કામજ બરાબર આંધીને અને બધાએ અક્ષર મોટા અને સરસ લખીય

કામજ લખી રહ્યા પછી તું ધારે છે કે હું બાપાજનો નેવી મૂર્ખાઈ કરીય અને એ હુચ્ચો દંપતીની કાલણીમાં કામજ નાખીય ?

એ તો હું તરતજ જાતેજ તને આપવા આવીય અને અક્ષર અક્ષર તને વાંચવા લાગીય

હું જાણું છું કે દંપતીને સારા કામજ તને આપવા જમતો નથી.

(ડૉ. લાગેરના ફ્રેડ "ઈન્ડુક્યા" માંથી)

—ઉપાવતી નારાયણદાસ.

વિક્ષિપરાવ.

એક દિવસ વિક્ષિપરાવની છત્રી ચોરાઇ ગઇ. આથી વિક્ષિપરાવે નવી છત્રી આણી તે ઉપર લખ્યું કે “ આ છત્રી જેની પામે હોય તેને ચોરીસે તુરત પકડવો. ” તે ચોર છત્રી લઇ બહાર જતા નીકળ્યા અને છત્રી પરનું લખાણ વાંચી ચોરીસે તેમને જ ગેટમાં બેસાડ્યા અને પછી આજીજી કર્યા છતાં તે છુટકા ન પામ્યા. આખર તેમના મિત્રે આવી છોડાડ્યા.

એક દિવસ વિક્ષિપરાવ દ્રામમાં બેસવા ગયા અને અવળી બાજુએ ચડવા જતાં જમીનપર સપાટ પડી ગયા. પછી લોકો મરકરી ન કરે માટે પડ્યા કે તરતજ વન્દે માતરમ્ ની ગર્જના કરી ઉડ્યા. અને લોકો બેવડા દરવા

“ એક રાત્રે વિક્ષિપરાવ સુવા માટે માથાપર ગયા. પછી ઉપર જતાજ ચોતે શા કામે ઉપર ગયા દતા તે જૂની ગયા અને ગળીર (વચાગર્ભ) પડી મલા. તેમની પત્નીએ પૂછ્યું, “ શું વિચાર કરે છે ? ”

“ હું ઉપર શા માટે આવ્યો હઉં ? ”

“ સુવા માટે આવ્યા હશે, ” પત્નીએ જવાબ દીધો.

“ હા, હા, તેજ ” વિક્ષિપરાવ માથા ઉડ્યા.

—કુહી વાર્તાઓ

ગરજ કે વારસે મેં ખુદાકુ ધુસલાતીથી.

એક ડોશીને એકનો એક લાડકો દીકરો મદિ પછો એસડવેસડ કરતાં આરામ ન જણાવો એટલે ડોશીએ માનતા કરી કે “ ખુદા મેરે એટકુ આરામ કરે તો આજ છતની બડી રોગી ખુદાકુ ચડાઉં ” દીકરાને આરામ થયો દીકરે પૂછ્યું “ આજ છતની બડી રોગી માની છે, લેડીન ઈત્તા બડા રોગી પકાનેકુ તવા કહાસે લાખગી ? ” ત્યારે ડોશીએ કહ્યું, “ મેટા! જો તો ગરજ કે વારસે મેં ખુદાકુ ધુસલાતીથી. ”

પાઘડી તો ભેંસ ચાવી ગઇ !

એક માણસ ઘાઈ અધિકારીને પોતાનું કામ લાભમાં કરી આપવા સારું રૂઢવતમાં પાઘડી આપવાનું કહી આવેતો તેથી પોતાના લાભમાં ફેરવેલો થશે એમ આજ્ઞા રાખી રાત્રિ ભેંસ પછી સામાવાળો તે અધિકારી પાસે જઈ તેને ભેંસ આપવાનું કહી આવ્યો. રાત્રે રોજ કામ નીકળ્યું. બેસવાળાના લાભમાં ફેરવેલો થશે એટલે પાઘડીવાળો અધિકારીને કહે કે “ સાહેબ, પાઘડીની તો ચરમ રાખતી હતી ? ” ત્યારે અધિકારીએ જવાબ દીધો કહ્યું —ભાઈ, પાઘડી તો ભેંસ ચાવી ગઈ. —જીજ્ઞાસી કહેવત સમઢ

૪ આવડની ગતી રાત્રી વાલ્ફી મેટ.

સચિત્ર સુન્દરી સુબોધ.

(કોઇપણ નિર્દોષ બાલિકા અથવા યુવાનને પુર્ણ ખાતરીથી
વાંચવા આપી શકાય એવું આ માસિક પત્ર છે.)

ફરેક અંકમાં શું આવે છે ?

- ૧ વિવિધ પ્રકારનાં, સુન્દર-ચિત્રો, મનહર છબીઓ.
૨. સુબોધક, આનન્દ આપનારી રસીલી વાર્તાઓ-નવલકથાઓ.
૩. સમાજ, સાહિત્ય અને વિજ્ઞાનને લગતા ખાસ વિષયો.
૪. વિદ્યા-કલા-વૈદક પાકશાસ્ત્ર-શુધ્ધલોકતા.
૫. શુદ્ધ-ધર્મ વિષે અને બીજા એવાં અનેક ઉપયોગી લખાણો.
૬. હિન્દુસ્તાનમાં અને દુનિયામાં જાનતા ગનાવો.
૭. કાવ્યો, સંગીતો, ગરબીઓ, ગરબાઓ.
૮. બાલકો માટે વાર્તાઓ, કવિતા, ઉપાણી, રમુજ વગેરે.
૯. જૂઠાં જૂઠાં દેશોમાં મુસાફરીનાં, અને યાત્રાનાં વર્ણન.
૧૦. ગરમતના લખાણ, ઉત્તમ વિષયોના ઉત્તર, ઉપયોગી સાર,
ચાલુ ચર્ચા, અંગત સાંસારિક અનુભવોની ભેંધ, વિગેરે.

દર વર્ષે ઉત્તમ લેખકથી લખાયેલું એક સુન્દર, ઉપયોગી
પુસ્તક ભેટ આપવામાં આવે છે નમુનો વિના મૂલ્યે મળે છે.

સુન્દરી સુખોધની પાછલી ફાઇલો.

ફક્ત થોડીજ નકલો સિલિકમાં છે. સુન્દરી સુખોધનાં
પાછલાં પુસ્તકોમાં ઉત્તમ વાંચન સમાયલું છે.

આકસુ વર્ષ—રૂ. ૧-૪-૦ નવં વર્ષ—રૂ. ૧-૪-૦
દસમું વર્ષ—રૂ. ૧-૮-૦ અગીયારમું વર્ષ—રૂ. ૧-૮-૦
બારમું વર્ષ—રૂ. ૧-૮-૦ તેરમું વર્ષ—રૂ. ૧-૮-૦
ચૌદમું વર્ષ—રૂ. ૧-૮-૦

બારમા વર્ષની ફાઇલ (માસિક વધારા સાથે.) રૂ. ૩-૮-૦
ચૌદમા વર્ષની ફાઇલ (" " ") રૂ. ૩-૮-૦
સોળમા વર્ષની ફાઇલ (" " ") રૂ. ૩-૮-૦

સૌ લેખના ખાસ અંકો:

૧૯૧૩ નો ખાસ અંક [સત્તર ચિત્રો ૧૬૨ પાના.] રૂ. ૧-૦-૦
૧૯૧૪ નો ખાસ અંક [બાવીસ ચિત્રો ૧૩૫ પાનાં] રૂ. ૧-૦-૦
૧૯૧૫ નો અંક [૨૧૬ પાનાં] રૂ. ૦-૧૨-૦
મળવાતું ઢેકાણું:

સુન્દરી સુખોધ મન્દિર: અમદાવાદ.

આ પત્ર તેના માલિક રામમોહનરાય જયવંતરાય માટે શકરરાય અમરુતરાયે
અમદાવાદમાં વાંધેશ્વરની પોળખા આવેલા પોતાના શ્રી "રામમન્દિર પ્રિન્સિપલ
પ્રેસમાં" છાપ્યું અને પ્રકાશક રામમોહનરાય જયવંતરાયે અમદાવાદ,
રામપુર 'સુન્દરી સુખોધ' ઓફીસમાંથી પ્રગટ કર્યું.

તરંગાવલી

મધુરા ગીત અને મનોહર કાવ્યોનો સંગ્રહ.

મનુષ્યત ઓડ, રંગીન પૃષ્ઠ ૧૧૨. મૂલ્ય રૂ. ૦-૧૨-૦.

મુન્દર ભાવનાઓથી હલરાલી અને સતીત્વ-સદ્ગુણ-સ્વદેશ પ્રીતિથી ભરપૂર ગીત-ગરબીઓ તથા અપૂર્વ મોહકતાવાળાં સુરસદાઓ છે. સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન રા. સ. શેઠેરાય જામૃતરાયે લખેલ વિવેચન અને સમજાવતી સાથે.

કમલિની

સાદુ પૃષ્ઠ-૫૪ ૨૫૦. મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦.

મદ્રાસમાં પ્રગટ થતા "ઇન્ડિયન લેડીઝ મેગેઝીન" પત્રના સુપ્રસિદ્ધ જાનુ અધિપતિ પહેલ શ્રી કમળા ચત્યનાથન (એમ. એ.) એઓએ રચેલી "કમળા" નામની રસપૂર્ણ, સુખોદક નવલકથાનું સ્વ. સા. ઉર્મિલાંબેન દ્વારા આ પુસ્તક આવાનતર છે. લાખાશેરી સંસ્કારી, સરૂણ અને મુન્દર છે.

વાર્તાલહરી

સાદુ પૃષ્ઠ-૫૪ ૩૦૦. મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦.

વિદ્વાનોએ રચેલી ૨૩ વાર્તાઓ આ સંગ્રહમાં છે. જુદા-જુદા અનુભવો, સંસારના વિવિધ દેખાવેદ, મનુષ્ય હૃદયનાં ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપો, એવાં અનેક સુંદર છવન ચિત્રો આ ન્હાની ન્હાની નવલકથાઓમાં આબિહુલ નજરે પડે છે.

સરસ્વતી

હિન્દુ સંસ્કારનું અનુપમ ચિત્ર.

સાદુ પૃષ્ઠ-૫૪ ૨૫૦. મૂલ્ય રૂ. ૦-૧૨-૦.

આ રસીલી સાંસારિક નવલકથામાં હિન્દુ છવનના અનેક હૃદયભેદક પ્રસંગો એવી સુંદર રીતે ગુચવામાં આવ્યા છે કે તે એકવાર વાંચવાને હાથમાં લીધા પછી પૂરી થયાં ચિવાય મૂકી દેવાનું બિલકુલ મન થતું નથી.

દરેક ક્રીએ વાંચક તથા પ્રત્યેક કુટુંબમાં આસ સખવા લાયક આ પુસ્તક છે.

(દરેક પુસ્તકનું દયાલ અર્થ જુદુ પડે છે.)

મળવાનું ઠેકાણું—મુન્દરી સુખોદ મન્દિર—અમદાવાદ.

માસિક વધારો.

પુસ્તક: ૧૮ સું.

માર્ચ—એપ્રિલ ૧૯૨૨

પાકે ૩૦૪

કાવ્ય કુંજ:

સ્નેહ, સિન્ધુ, એક જોન જે
છવે "મોહન" વીર ૧ રા. ચાપરીવાળ
મધુરી ૧ શ્રી "નેહીની મન્ત"
" નર્પી તું સાથે તો—" શ્રી "ચાર"
" વીરને અર્પણ "

ગદ્યા " રા. નાગરાસ પટેલ.
મંગલાદે. શ્રી " સહરી "
"પતિ વિના"—ગ. જનાર્દનભાઈ
તિલાપાળસિ— શ્રી " વાસુદેવ "
શ્રી " કૃષ્ણ જોન "

સમાજ-વાદ્મય-વિજ્ઞાન:

હિન્દુ ધર્મના મંથનો
પીડીઓના ૬૪૫

શ્રીયુત સ્વામી જ્ઞાનાનંદજી
એક વાગતાર.

૭૪
૭૭

ગ્રન્થ દોહન:

અમમલગતો છપ્પત વિભાગ.

ગ. નવચળ જ વિવેદી.

૮૧

પુસ્તક શાળાની પસાદી:

શુભરાત્રી શ્રી શાહિત્ય.

ગ. ગામોદનગય જમવંતરામ

૮૫

ફૂલવાહી:

આરોગ્ય અને સામાજિક ચેત.

(પરિષદ મં.ગા.)

૮૬

વાર્તા છહરી:

મીના

રા. મદાસજી કું-દગ દવે

૮૪

મારી હાલકયા.

ગ. અમરેયાજી સવગમભાઈ

૧૦૧

આનન્દાશ્રમ:

રૂપારાત અને એમન પેસાળાં.

શ્રીયુત "આપ્યામિક"

૧૧૨

મવાસ.મંજરી:

૧ હામાસા દેવીની પાગા.

શ્રીયુત અગામીજી રિત્તાનંદજી

૧૧૮

ચદ-વિષાલય:

હિન્દીગિ અખ્યાસ.

ગ. પૂનમચદ દેશવલાસ શોધ.

૧૧૧

દેશમંત્રા ધર્મચેત્રા

શ્રીયુત " B. "

૧૨૦

પાઠ પત્રિકા:

મત્ત વચની વાણિયેદ.

રા. દિગ્ગજરામ દશામ્જીરામ દેસાઈ

૧૨૪

મુન્દરી ચલુગાર (ઉપાધ્યાય)

રા. હજનલાલ પીતાભાઈ મહેતા

૧૨૭

અશુદ્ધ શોધન.

મુન્દરી મુખોધ વિલાગમાં:	માસિક વધારા-પાના વિલાગમાં:
અશુદ્ધ શુદ્ધ	અશુદ્ધ શુદ્ધ
પાના પાના	પાના પાના
૨૧-૬૨ ને બદલે ૧૫-૭૨	૪૯-૬૬ ને બદલે ૭૩-૮૦
૩૩-૪૦ ને બદલે ૭૩-૮૦	

આ પ્રમાણે કેમકર કરી વાંચવ

ઉપા વિલાગમાં.

“ ઉપા ” જાન્યુઆરી-ફેબ્રુઆરી, ૧૯૨૧ ને બદલે માર્ચ-એપ્રિલ, ૧૯૨૨ એમ “ ઉપા ” વિલાગના દરેક પાનાને મળવે વાંચવ

આ બધામાં આવેલ ઉપાના ૧૪ ૧/૨ ની ૨૬ મી હાટીમાં “ મનેગર પ્રિસેમ્બર ૧૯૨૦ ના બંક તરીકે ગણવામાં આવેલો છે, ” એમ જણાય છે તદ્દને બદલે “ ૧૯૨૨ નો જાન્યુઆરી-ફેબ્રુઆરીનો બંક ગણવો ” — એમ વાંચવ

ઉપતંત્રી, મુન્દરી મુખોધ.

ખાસ દૂધી જાહેર ખબરો:

એક વખત માટે (સ્મૃતિ ટાઇપમાં) વીસ રાજદાના બધા બધા અગાઉથી જોડવા નોંધણી તે ઉપરાંત દર શબ્દે એક બીજા વધારે [આ જાહેર ખબરો અને સાંસારિક નોંધ એ બંને માટેના દર સાથે વર્ષ માટે ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણેની જ સમાવેશ છે.] પત્રબ્યવહાર નીચેના સીમાને કારણે

બ્યવસ્થાપક, મુન્દરી મુખોધ, અમદાવાદ.

સાંસારિક બનાવોની નોંધ:

સાંસારિક પ્રગણા જેવા કે લગ્ન, મગજ, આદિ શુભ બનાવોની નોંધ આ પત્રમાં કાયમ રહે તે માટે વ્યવસ્થા કરવાની માગણીઓ સાથે છે પ્રથમ જોડવણ કરેલી, પરંતુ મુન્દરી મુખોધ નિયમિત ચર્ચા શરૂ નહિ તેથી તે બરાબર અમલમાં આવેલી નહોતી. હવેથી તે ચાલુ કરી છે આ વ્યવસ્થાને વાચનાર તરફથી જરૂર મુજબ ઉપયોગ થશે, એમ આશા છે.

બી. મુ. મુ.

સુન્દરી સુખોદ.

(સ્વર્ગદેવ પ્રાસાદેવે જોવાઈનભાઈના સુખોદમાં કહીએ તે) " જોએ પડિત યાચ, વસજ યાચ, કુટુંબચેય યાચ, નેવસય યાચ, સરીરે બલવતી, રોમહીન અને સુન્દર યાચ, શેખવળા પ્રમાણમાં કુટુંબજન્યનમાળી તેએ મુજા-સપદ યાચ, તે તે મુજાળી અને સ્વર્ગતાથી કુટુંબની મુજા ઉચ્ચાએ અને ક્ષેપામોથી છુટી, એ કુટુંબનું ખર્ચ ભચાણ કરવા શક્તિમતિ અને હસાદિની બને, કુટુંબના બાજક વર્જને પોષણ અને શક્તિ આપે અને જુદાંજોની ભચાણવાસનામાં વસે કહે; સાચી પત્ની ઘર્ષ પતિનું જીવન દબાવે, પતિતપાવન સેવાભંગી બની કુખલિમિત્તમાં ફેળતા બાનુના આત્મા-હરણ લદારે, માનુષકા મુત્રો વરીકે દિનમેષાતા સત્તામેળા વિદ્યાસ અને પ્રવૃત્તિની સદાચક યાચ, તથા પ્રભવતસણ જનનિરપે સ્વદેસમાં હરણમુર્તીના તેજસ્વી, વદોસભવી શિરોઃ પૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસાદ-એજ આર્થ સુન્દરીએના જીવનની સફળતા છે. "હી વિના મૃદ નથી, મૃદ વિના પ્રભ નથી, અને પ્રભ વિના રાજ્ય નથી...હીની ઉન્નતિ વિના રેહની ઉન્નતિ અશક્ય છે ")

પૃ: ૧૮ સુ]

અચે-એરિય, ૧૯૨૨

[અંક. ૬-૪]

જ્ઞાનસુગન્ધ.

પ્રસન્નતા:

હૃદયમાં જે કાંઈ યાચ છે તે અન્યા કરવાને અપણે અન્યથા કીએ, તોપણ નિઃશર પ્રસન્નતા ગમવી ને, મતોર તથા સમ્બાધનથી વર્તવું, એ જેનો ઉપય નથી, તેની પાત મટે પણ અતિ કેનસથી હૃદયને કુખમય કરવું, એ અપણ પોતાના અધિકારની વાત છે. એવી દૃષ્ટિથી વિચારીએ તેવું બહુ જરૂર છે, "મરે સર્વે પ્રમન્ન દૃષ્ટિથી પ્રમન્નતા રહે છે, એવા નિશ્ચયો હૃદયને મરે વિભાગ પ્રકરિત, મુદ્દાઓ અનદિત યાચ છે, તે પધરાને પર્જ પીયગાવે છે, હુ અને દો છે અહમને હો છે, રોકને વિદારે છે, શુદ્ધિ વિભવ એવી અધિક પ્રકાસ પામે છે ને રાગે સૌદર્ય પણ એન થી એપે છે. "

પ્રસન્નતા છે તે જેમ કુખનું નિદાન છે તેમ આગ્રિતું મોટું સંદેહ છે એનથી બચાઈ અને સહચુના બીજ શબ્દ મટે ઉત્તમ બુધિમ્ન બધે છે, એનથી હૃદય વિશુદ્ધ યાચ છે ને જ્ઞાન પ્રસાદવાળી યાચ છે. દાતબાવની એ સખી છે, પેરની ખાત્રી છે, અહા પણની માતા છે, મન અને ચારિત્ર દેશને સુધારનાઈ એ ઉત્તમ અધ છે. પ્રસન્નતા જેવી ઉત્તમ છે તેવીજ દીકરી રોકે તેવી પણ છે ધણુ મરણપુરો બહુ લાજુ હૃદયને ગણી, પદવમે પણ મર્યાદા વહન કરવાથી ન કરાળી, પ્રસન્ન હૃદય માળી અમા છે, તેવું નિદાન વિચારતાં લેખના સ્વભાવની પ્રસન્નતા એજ કાચુરુષ બહાર છે જેને સ્વભાવ બહુ ઉતાવળાએ, બહુ વ્હીડીએ, ને તેથી બહુ અપ્રશાન્ત હોય છે, તેવા માણસ અનેક કાર્ય બગાડે છે એ તો ઉજ, પણ લેખના હૃદયને પણ લાભ થતો નથી રીધજીની મતુએ સર્વદા મનુદ, પ્રસન્ન અને પેરવાળાજ બધામાં છે રાજ્યતાત્ર ચલાવનાર, અથ ચોળનાર, સોષ કરનારો, અને હરેક મહાકાર્યમાં પેરવા સર્વ મતુખ અતિ સન્ત સ્વસ્વના બધુપમા છે. તેમણે મહાઆધિ અને આધિમાં તેમ મહામકટ અને વિપત્તિમાં કદાપિ પણ પોતાના હૃદયની પ્રસન્નતા ત્યજ નથી.

મહિપાલ નમુસાઈ દિવેલી.

અનુભવિકા: આપવીતી અને પરવીતી કથાઓ:

“અ-ક-ળ” !

મપાલક: એક મિત્ર.

“મહાન સમાચાર” મા આવેલી એક જાહેરખબર, અચ્ચા, કમગા અને લલિતા ઉમેશ્વરને મોઢેરે મોઢેરે ધડકો લહે, વાચતા હતા. તે આ પ્રમાણે હતી.

લેખક છે—એક સદ્ગુણી, હૃદયશીલ અને અનુભવી અધિકારી—માસિક પત્ર વાર્તાપ્રવાહમાં ૩, ૭૫; તેમાં દરવર્ષે રૂ. ૧૫ નો વધારો થયે, પાયા વધારા રૂ. ૧૫૦ કરી આપવામાં આવશે પ્રમાણપત્રો સાથે નીચેની રકનાએ અરજી મોકલવી.

મંત્રી, સ્ત્રી-શિક્ષણ-મંદિર.

“હા... શા!—આખરે મંદિરમાં જ્યાં ખાલી પડી ખરી” કમગા પ્રુલાલી જ દલી અને તાળીઓ પાડતી બેસી હતી.

ખાલી પડેલી જ્યાં તે એજ દલી પરનું તત્કાળ તે ત્રણે તરફથી આના હાથમાં આવ્યા અહીં ખીલી નીકળ્યા હતા ગિરિશ પાઠશાળાની જેની પરીક્ષા એમણે મારેજ પસાર કરી હતી, પરનું એ વાતને બે વર્ષે તે થઈ પડ્યું ગયા હતા, અને દરવર્ષે જેવા-મવી શિક્ષકોની સંખ્યામાં વધારો થયે હતો હતા! આ ત્રણેને પરીક્ષા પસાર કર્યા પછી તરત એજ શાળામાં નોકરી તો મળી હતી, પરનું બીજી કોઈ જગ્યાએ હજી લેખનામાંથી એકમનો પત્રો લાગ્યો નહોતો અને પાઠશાળાની નોકરી શાં બોલી નહોતી પણ તે તો ધર્માત્મા ખાતાના જેવી-પગાર ટુંકો અને કામ થયું !

કમગાવત્તી મુન્નરી માગાપત્રી એકલી એક પત્રી હતી, એટલે એને લલિતાની ખાસ વિનંતા જેવું કાંઈ નહોતું પરનું પોતે આશ્ચર્ય થયા પછી—અને એજ પસંદગી કરીને—સન કુટુંબમાં જતી તેથી આ મમ્મે તે અવિવાહિતા હતી, અચ્ચાનો, વર સાધારણ નિયતિનો શિક્ષક હતો પણ તેના કુટુંબમાં એ પતિની જેમ જીવતી હતા. એટલે એમનો જીવન નિર્વાહ સુખ શાંતિમાં ચાલતો હતો અને લલિતા જાગરવિધવા હતી. આઠ વર્ષની ન્હાનો ઉમરમાં એણે સન થયું હતું અને તે પછી વૈદ્યના વખતમાં, કુર્માએ, એને લેખન પણ પ્રાપ્ત થયું હતું ! તેના કુટુંબમાં બે ન્હાના ભાઈ અને એક બહેન, એમ ત્રણ બાળકો ૭૫ ગત લાંબી માંદગી બેઠેલી રહેલી તથા અન્ન સંપેદી પોતાની માતા પણ હતી આ આજના યુવવાનને સમગ્ર આધાર શિક્ષાના પગાર ઉપરજ હતો.

નવેર પુત્ર વાચીને દરેક તરફથી જ લલિતા આશા અને આશીર્વાદો મેળા એક પછી એક ઉછળ્યા ખાસ લાગ્યા “આવી સારા પગારની જગ્યા પોતાને મળે તો કેવું સારું” — આ કુટુંબના સાથે એમ ધારતી પણ લાંબી અવધી કે એવી આજે પગારની જગ્યાને મારે

* આ નો અનુવાદને લખી નીચેના અનુવાદ ઉપરથી—અરજના સુધારા સાથે આ પ્રસંગ પ્રકટ કરવા માટે આ નો કમગાવત્તીની મંથન મેળવેલી છે.

તો મેં આ બધાં અંતરજ્ઞો આલેખાની તથા લાગતગતો પણ મુશ્કળ ઉપયોગ પામ્યાનો ! અને અમ્મી તથા કમળાનો કંઈ પ્રભુ લલિતાના મનમાંથી અપારે અત્યંત વેદનાં પથતી હતી. કમળા કે પાદશાળામાં પાત્રીસ વર્ષિયા (સ્ત્રીઓ) આઈ વળે પંચોતેર ચલાના તે-) આ અને શિશુ, મન્દિરના સંસ્કારના પેશિસો રૂપિયા (તથા પાયા વર્ષમાં દોડસો ચલાના તે-) આ ? આ વધારે પોતાના કુટુંબને-આસ કરીને પોતાની માતાને-કેટલો બધો કામચલા આવે ? કમળા કે પોતાના દિવસ ઉપર દાકારે તેની આજો બોધને તેને મુખાઈ લઈ જવાનો મસાલે આવી હતી અને એને પણ કંઈ હું કે વિશ્વાસની નથી આપેલા એક નેત્ર વેદને હાથે બેઠે તેમાં મુધારે ચલા-વિના રહેશે નહિ. પરંતુ તે મંમથે એમ કરવાની આસા "હાં આંખોની પોણી" જેવી લાગી હતી અને હવે એ આ જગો મળી જાય તો- અવશ્ય એ વધુ પ્રયોગ (માતાને મુખાઈ લઈ જવાનો) પણ કરી જશે.

તેમ જાણે લલિતાના હાથમાંનાં ટપાલનાં કાગળો મરનામું વાંચીને કમળા બોલી ઉઠી "એ હોને" લલિતા, આ શું કહેવાય ? મન્દિરની જગો માટે હો પણ અંતર કરી છે ને, શું વાદ વાદ ? અમ્મી, હવે બીજો મામલો તો એ જગો માટે અંતર મોક્ષેવી નક્કી છે ! ખરૂં હતી ? એ લોખને લલિતા જેવી સુદિશાળા મિલિધ બીજી કામ મળે પાની હતી ? "રોકા કરતી તે હસી પડી અને કંઈક વધારે પણ બોલતા, પરંતુ લલિતા- પોતાની મખત મરફરી ચઢી હતી પણ ખેડુ લાગ્યું નહિ કે પાદશાળા-રહેજ રહે. મલકાવીને ધર તન્દ્ર આંધી ગઈ આવી તો કમળા વધારે રૂમ રૂમ.

આ ત્રણે બાળાઓએ પાદશાળામાં સાથેજ અમ્મીસ ક્યાં હતા અને તેમની વચ્ચે મિત્રતા પણ સારી હતી, પરંતુ આ મંડળ, જેનું નામ કમળાએ વિનાદમાં (સલાસોનાં નામના પ્રમમાણે ઉપરથી-) "અ-૩-૧" પાડ્યું હતું, તેમાં મુખ્ય પણ તે પોતેજ હતી. એને પ્રભુમાં એની ગિયતિ સારી હતી, તેમજ બહુવામાં તે અપણ અને અતુર હતી, તેથી બીજા બે સલાસો સામાન્ય ગતિ એની ઇચ્છા પ્રમાણેજ પડતી. આથી તેની સ્વાભાવિક તરંગી પ્રવૃત્તિ વધારે બજાનન થવા પામી હતી અને પોતાની મરજી વિરુદ્ધ કોઈ થાય તે બિલકુલ માખી રહતી નહિ. અમ્મી તો પ્રથમથીજ એ ને કહે તેની હા એ હા કરતી. તે વ્યવહારુસર્ગ પણ હતી, એટલે બાલુતી કે વરુ પ્રમંથે વખતે કમળા કામમાં આવે ! લલિતા કમળાના જેટલી સુદિશાળા નહોતી એ ખરૂં હતું, પરંતુ અમ્મીનાં કરતાં વધારે લામકાન તો તેનામાં હતી જ એ બધી લામકાણી બાળા હતી અને વારંવાર કમળાએ અનુમતિમાં અમ્મી હિન્દુ જાલનામાં કહેલા કડવા વચન તેને આખી શરિઓનાં ઉત્તમગત પણ કરાવતા તેથી સંભવિત છે કે "અ-૩-૧" મંડળી, કમળાની આચેતી એની લક્ષ્ય સંધી ક્યારની પડી પણ ગઈ હોત પણ લલિતા પણ દક્ષિન, અનુભવોને પગિણાને સહન- સીલ અને નમ્ર ચતાં થાંખી હતી, તેથી ગમે, તેવા અખત મેળને પણ તારવારે તે મા- બધાં ને મલકાઈ કરતી.

"એત નારીની" કમળા અમ્મી માથે ધર તરફ વળતા બોલી : "અમ્મી, આ પછી લલિતાને પણ દોડું રતન છે, હો ! એના ચનમાં કે રખેને હું પડી નહીં ! અને મીડી કે હો ! આપણને વાત પણ કરી છે ને મેં નારી મેળે કહી દીધું કે અ-૩-૧

એવી જગો મળવ નો સહયજ નથી, છતાં અરજ કરવા માં રૂ. નીચે છે, માટે કહી 'અને આપણે તો મ.એ. એકાદિને જ અરજ થકી છે. પણ લલિતા રૂ. એમ કારે છે કે એને એ જગો મળી જાય 'અમારું મ.એ. એવીને જ યોગ્ય થઈ છે, ત્યાં એના જેવી 'યુગલસ'ને સુ મળવાનું હતું !' અમુકાએ આ વાતમાં કાંઈથી પૂરી અને એવી ને એવી જ દીકરા કરતાં કરતાં બને જણુ મેર ગયાં.

બીજો દિવસે પણ કમળાએ આ વાત વિસારે પડ્યા દીધી નહિ પરીક્ષામાં એ ફર્ટ કલાસ માં આવી હતી અને એની જુદી તથા રમરજુરકિત ઉત્તમ પ્રકારના કરતાં, એમાં કાંઈ શક નહોતો વળી એના માતા પિતા પુત્રીની દરેક ધિવજ પૂરી પાડતા હોવાથી, તેહમંથરા સારા સર્ગ વચ્ચે આ નવા નવા અવકાશ પેદા થતાં તથા બહુ છાત્રમાં રહેતી અમુકા અને લલિતા એવી રીતે કરવ ને અધકા કરતાં પરન્તુ અમુકા કમળાની દરેક વાતમાં ધણુ ખર હાલકા કરતી હોવાથી એનો કાંઈ દેવ દેખાવા સંભવ નહોતો હવે જાણી રહી લલિતા !-એ ધણી લાગણી વળી તરજી હતી, અને પાસણામાં પોતાની મરકરી કાંઈ ન કરે એ હેતુથી સારામાં સારા વ્યવસ્થા પેદાને તે આજની નો પણુ પોતાના દુકા પંચામાં આપ્યા કુટુંબનું પોષણ હતું અને દિવસી વસ્ત્રો પેદારા, એ જે કે રી રીતે બને 'અરજ' જોયેલા સમાજમાં હુમ્મી પેદારા, એટલે જ એ દરી થકી અને એની બહેનપણીઓ આ વાત જાણતી નામ જતી પણ ખરી. પણ હાવા કમળા ગુસ્સે થયેલી હતી અને ગુસ્સે થયેલાં માણસો કાંઈ હમંથેશાં હાવણુ વાપરે શકે છે એટલે હવે લલિતાની દરેક રીતે-ખરી અને ખાદી-ડીન થવા લાગી !

આજમાં પૂર્વ જે ઉમેદવારોને લાપકાતની તપામ અને પરીક્ષા માટે પસંદ કરવામાં આપ્યા, તેમાં કમળાની સાથે લલિતાનું પણ નામ હતું ! આ વાત ત્યારે 'અમુક-ગા' મહાનાના વિરોધી સભાસભે એ જણી લગુરે તો એમના કોથનો પાગળ ન રહ્યો. દરેક દિવસ અરજ કરાવે થયા પછી એક દહાડો કમળાએ લલિતાને ધણીજ ખુશાલી દર્શાવતાં એવાથી કહ્યું.

“બહેન લલિતા, મને અભિનંદન આપ. લાપકાતની પરીક્ષા માટે મન્દિરના મંત્રી જીએ મને પસંદ કરી છે.”

“હાં, બહેન,” લલિતાએ જવાબ દીધો “તારા અન્ત કાલથી તને મુખારક્ષાદી આપું છું” ધણુ તારી ફતેહ થયો, એમ કહીને હું જાંઠું જોડવા નથી મ્હાતી. કારણ કે મને પણ મંત્રીજીએ તપામ માટે પસંદ કરી છે, અને હું ‘ધમ્મુ છું’ કે મને તે જગો મળે. કારણ કે તારા કરતાં મારે તેની જરૂર ઘણી વધારે છે.”

“તને પસંદ કરી છે” અને જણુ સાથે બોલી ઉઠ્યા અને કમળાના મુખ ઉપરની જગતી ખુશાલી તરતજ ઉડી ગઈ

“હું રહે છે, છતાં હું માનવાનીજ નથી-તને શી લાપકાત માટે પસંદ કરે ?”

કમળાએ ચુસ્સનિત આવેશમાં આવી જઈ કહ્યું. “તુમ્હે, લલિતા! હવે એટલી કરતાં ચીખી ખરી !”

“લલિતાએ પેલાને ખેલ્યો પણ દેખાઈયો. તે બેઠોને તો અંબાના હલમાં પણ દેવ આવ્યો. “લલિતા, તું તો બેઠા પહેલિયી છે, હો! ૧-કંઈ કંઈથી વચસજ થઈ આવી હો-ઈય, તે બેલી ઉઠે.” આમ કહતાં ત્હાગમાં વધારે લાગેલાત ગી છે, તે-અને નાંદ અને-ત્હને તપાસ માટે એ કોઈક પદ્ધતિ-સ્તકે તુ ચીખી ચીખીને લખે છે એટલે સારા લાગે એવા છે પણ મિથિલાના નાનકડાં કરવા છે તું અને તો લજાવવાનું કામ !”

“પણ ત્હાગણે કંઈન વધારે જાન છે?” કમળાએ પૂછ્યું.

“બેન, ત્હારી તો લાગમત જ વધારે છે, એ કોઈથી નાકબૂલ ચાલ તેમ છે?”

આ પછી એક બે દિવસ એ બંને બન્ને લલિતા સાથે ખુશા દિલથી વાતચીત કરવી પણ બધ હતી. પરંતુ કમળાની લાગણીતની પરીચાનો દિવસ લલિતાની પાછળ હતો, એટલે એને તું તું પૂછે છે તે જાણવાની ઇતેભવની સીધે ત્હમની વચ્ચે પાછી બોલવાલ જઈ થઈ.

‘મી-શિશુ-મન્દિ’ ના મંત્રીજી સુમશિદ વિદ્યા અને બધ મીશ્વ પ્રતિના પ્રમાણિત, નીતિથીમ સ્થાનના હતા મન્દિ તરફથી પછી નેધાઓ સ્થાપનામાં આવી હતી અને નિતપર દિન ત્હમા વધારો કરવામાં આવના હતો. ત્હમની દેખરેખ નીચે મુજબકુ દેવ પણ, પણ ખોટું હતું અને નેધાબધ મી પુરો એ મેરઘાઓમાં કામ કરતાં, કતા દોક નવા ઉમેદવારની નીમગ્રહ આ શુદ્ધ્ય ચેતે જ કરના અને મન્દિના સર્વજ્ઞ ખાતાએ સારા માણસો કાપત ચાલ, એ માટે તેઓ બધી જ બારે કાળજ રાખતા.

લલિતાની પરીક્ષા એમણે બહુ મમતાથી લીધી. તેનું જ્ઞાન, અનુભવ, કુશળતા બાવનાઓ, વગેરે મમની બાળનો-લક્ષી મુદ્દમે દર્શિયી તપાસી. સામાન્ય વિષયો ઉપર વાનો કંગોતે એની કુદિ અને લાગણીઓની તીવ્રતા વિશે પણ ટાંકે જતણી લીધી.

“ગી છે,” મંત્રીજીએ સ્વર્ણ ક્યાકને અતે કહ્યું. “બેન, આવતા મનિવાદ સુ-ધીમાં ત્હમને પત ન મળે, તો જાણો કે, ત્હમની પમદની થઈ કડી નથી. પણ જો ત્હ-મારી નીમગ્રહ કરવામાં આવે તો મોમચારે ત્હમે કાજર થઈ રહ્યો?”

“હા. માહેબ,” લલિતાએ ઉત્તર આપ્યો. “પાંચાણના પ્રમુખ સાહેબે અમને પછી-વાર કહ્યું છે કે કદાપિ અમને કાંઈ બીજા ખાતામાં વધારે સારી જગ્યા મળી હશે તો, તેઓ તરતજ અમને છૂટાં કરશે.”

“બહુ સારું, ત્યારે તો.” મંત્રીજીએ ઉર્ધ્વ થઈ કહ્યું. “આવશે, બેન!”

લલિતાને કાંઈક સતોષ વળ્યો. નવી જગ્યા માટે પોતાનાથી બનતું સંવધુ તેણે કર્યું હતું. હવે તો **લક્ષીપત્રીકેલસમીપરેલ્લા.**

તેને તું તું પૂછ્યું હતું-કેવી રીતે ચવાયો આ કતા-આપ જાન ઉપર બધ બાપું હતું કે કમ-શિશુના અનુભવની પરીક્ષા કેવી રીતે લીધી હતી, એ વગેરે અનેક રીતે કમળાએ-હરી હરીતે ત્હને પ્રશ્ન કર્યાં. પરંતુ તે મંદુના અને તેટલી સ્પષ્ટતાથી-કાંઈ પણ

૧. કમળાની ઇચ્છા મંત્રીજી વિશેષ મધ્ય છે.

“આ કામળ પદ્મિણી, સારે તો એવી સમજે થશે!” કમળાએ કહ્યું. “અમ્મા, તું લક્ષિતાનું મોઢું તો જોતો, કામળા પદ્મિણી સારે: અને પોતા છે એમ મોઢું પડે પોરે!”

“પણ કમળા, જો એ હેઠલખ્યો છે, એમ જણાઈ જશે તો?” અમ્માએ પૂછ્યું. “આ વાત પહેલેથી તો તું જાણ જ થઈક, હો!”

“અરે, જી, જી કહીશુ મિયાડી!—શી ગતિ જણાવું હતું તે તો ફરિયાદને પાછા મેં તો પણ તું ચાલુ રાખી નેમ તો જાણે એમ જણાવ્યું—પણ મને તો એ જાણે મને નહિ આપે, એજ કે બીજું—પણ આજે કામળા લખ્યો છે, એમ જણાય એમ જાણવજ નથી”

“પણ કમળા, એને ખબર જોડે, મળ્યો તો?”

“જી, જી કાંઈ શાસ્ત્રી થઈ—લલ્લ લલ્લ કુંવારાને બોખારીને બે જોરો!—એના જેવી તુ વાત કર છે—એના કમળા તો પોતાને આંસો વધારે છે અને આજે એમ દરીયા ને કે શનિવાર સુધી એને જોડે મળ્યો, નથી એતુ જાણીશું, તે પછી જ આ કામળા કે જોડે ફરી ફરજ એટલે ગવિયાર એને ઘેર જ મળશે—અરે, દલે થોડી ઘણી, પણ મનના તો પડ્યાની જ છે!”

લક્ષિતાએ પોતાના ધરમા આને જાણવા બેઠેને આ નવી જગ્યા ત્રિમે અઠવાળુ નહોતું. કામળા કે તે જાણતી હતી કે પોતાને જગ્યા ન મળે તો ઉશગયલી લાગણીઓ નિઃકળ થતા આંતરની નજરો તળિયતને જાણે. આવા વાતે—પરનું—તેથી પોતે પૂર્વ કરે વેગમા ન હતી એમ નહિ, અને ધડીમા આશા તથા ધડીમાં ગિરાલાના ઉજળા ફરેલા આંતર ઉપર એ જો વાતો જોઈતી આજાતી હતી કે આ સંસ્કારસ્ત સ્થિતિનો જાન મેલેલા આરે તો સાફ, એમ જે હરવડી હમણાં હતી હતી. દરેક, દુષ્કાલી, રાહ-તે, કુષ્કાળમા વગેરે માહતી જેમ, દેખા કરેતી હતી અને શનિવાર પણ આજે મળ્યો—આશાની પીપ્પ દલે પીતી નહ અને મનના દરેકો મનમા મળ્યા! કામળા જોઈને જાણ્યું, પછી નહિ કે—આ આ વાતિમા લક્ષિતાના હલકમા મળ્યા વેળા મળા કરી હતી જે નિરાશા બેઠેલા પરિજામથી થયેલી તીવ્ર પીપ્પ કરતા પણ વધી વધારે હતી, એમ રહેને દલે સમજાયું. પોતાને ને—જો નું મળ્યા એટલે કમળાને તો મળી જ ફરી એમ, એટલે કમા પછી—“અરે, આપણા ‘અ-ક-ગ’ ગાયો એકની પહેલગી થઈ, એ પછી, સાચા જ છે ને!” તે સંચિયાર કમા લાગી “અને એટલું તો માયું જ છે ને કે કમળા આજ કરતા મની વધારે હિંસાળી અને વધારે લાચકાતવાળી છે,” તેજે હેવટે સન્તોષ માયો.

રવિવારનું સ્વવાર થયું દરેક તો તે દપાલી આવવાની પૂજા, મંજાતી, પરનું આજ એવી કાંઈ આશા તુ હતી જ્યાં ધરમા સ્થિતિથી વાતો કરતાં હતાં, એવામા મંદિરની ખરેખર કામળા આજે—સપ્ત્ય રીતે નિરાશ-થયેલી એટલે લક્ષિતાના હાથ ઉપર કોળા કોળા ધૂનના લાગ્યા. એના લાક બેઠે, હમણાં સાંત રહેતી સ્થિતિને આજ આવારણ રીતે ઉશગયલી, મનમાથી જોઈને, અહ આજ પામ્યા પરનું કમારે બધાએ

— ૭ નીમણકે થવાનો દુષ્કા, ૮ સંજ ૬ દપાલમાં નાખરે

નીમણુંક આટલે ધણેલા કુકમતી વાત બાણી, ત્યાર અપગા હંમેશા અત્યંત હર્ષ-હર્ષ વ્યથી ।
 ઝલો. લલિતાની માતા તે આ ખુશીના ખમર આમળોને રડી બ પડી ।

પાદશાળમાં લલિતા આજને પોતાના મમ ઉપરમાઈ બેઠેલી એ જોઈને અમ્મા તથા
 કમળા ત્હેની પાસે આવ્યા “કમ લલિતાં !” કમળાએ પૂછ્યું “કઈ વરધાના જરથોથમાં
 જવું છે કે સુન્દે દાહમાં તે દંડમાં આમ જેમી નહીં ?”

“હું તો પ્રમુખ સાદેગની અલ લેવાને આવી છું મન્દિરની જગ્યા મ્હને મળી છે
 ત્હેજે બહાની યાન્નિનો દેખાવ આપુ રાખતા છું”

“ચલ, નાત જૂઠી !” “મમ્મા, મમ્મા હો !” અવગાના ઉડગાગ તે બંને જવું
 દ્વારમાં લલિતાએ કાગળ મનાયો, તો-એ તો પેલો કમળાએ જ કબેલો પત્ર । તે બંને બેઠેન
 પક્ષીઓ બીજી જગ્યાએ જઈને ખૂબ દલી અને લલિતા પાછી આવે છે ત્યારે એવું બુને
 નવું થાય છે, તે જોવાને ધણી જ આતુર થઈ ગઈ

તા પાનુ લલિતા “ભાઈ મું” કહેવાને આવી, ત્યાર તો એમણે એની તરફ વળી પ્રમ
 દેખાડ્યા “-છ શોધ દિવગ-રસ” અમને મળવાને તો આવીશને, લલિતા ?” કમળાએ
 અમની માથે હાથ દાર મૂકી અને વગાવવાને આવતા કહ્યું લલિતાના કામગીર કમ
 ઉપર આગની એ, જે જાણની વર્તણૂક ગાઠ અસર કરી અને ત્હેની આંખમાં આંસુ
 જરાઈ આવ્યાં ।

લલિતાના નિધને અચારે હમન માતો ન્હાતો પ્રમુખ માહેમે એને કહ્યું હતું કે
 “લલિતા, ત્હમને આ જગ્યા મળી તેથી નું ધણે જ । મેલો પુ તેથી હું એક ખાસ
 અનુગમતી ફરજમાંથી વતી જઈ છું - જગ્યા પામ્યા । વુ કેડે નિનકૂલ જેડું છે એ
 તો ત્હમે જાણીજા છો અને દામમાં કેટલાક કાગળોને વીધ વિશેષ બીડા અને આવી પડે
 છીએ તેથી તમારાં વજીમાથી એકને રજા આપવાની ફરજ મ્હને પડે એમ હક
 કમળાવંતી તો ફર્દકામમાં પાસ થયા છે એવે જોમને અને કાઈ કદી સમત નહિ
 પછી ત્યાં અમ્મા બેઠેન અને ત્હમે ત્હમે-એ કે બંને મદખા વર્ગમાં પાસ થયા છે,
 છતાં અમ્મા બેઠેન ત્હમારો કરતાં અદિ પેલા દાખલ થયામહતા એટલે ફરતું ફરતું અ
 ત્હમારે આજે આજી જેમલુ દેડું - એને તેથી કે વિશેષ આનંદથી ત્હમને કુખાલકાઈ
 આપું છું ” આ કહીકત બાણીને લલિતાની પાંચર તરફની આજાર જિતિ ધણી વધારે
 વર્ગવાન થઈ હતી.

મન્દિરના મકાનમાં તે દાખલ થઈ, એટલે દાર પગ બેઠેલા સિપાઈ-તેવું નામ કામ
 તથા કામ પૂછીને, અન્યાય વિભાગમાં લઈ ગયે. અંદર એક આપેડ વધતી પછી વાત
 સ્વયં મહેગવાળી બાત બેઠી હતી, ત્હેજે લલિતાને પોતાની પાસે બોલાવોને બેગાડી

“તમારું નામ શું ?” ત્હેજે પૂછ્યું

લલિતાએ પોતાનું નામ તથા ત્યાં આવવાનું કારણ એને જણાવ્યું

“ત્યાર તો ત્હમે “સુન્દરી સમાજ” માંથી આવતા હશે”

“ના જી” લલિતાએ ઉત્તર આપ્યો. “હું તો શિશિલ ખોડાશાળામાં હતી.”
 “તેમને ગમે ત્યાંથી આવતાં હશે, તેની દરકત નહિ.” તે બાપએ કયું: “મહારાજ
 મારા મહાલક્ષ્મી છે મન્દિરનાં ખાતાઓમાં શિશિલના તરફ તમા બીજી રીતે જે સુખળી
 લીજો કામ કરે છે, તેમની દેખરેખ રાખવાનું કામ મને સોંપાયેલું છે. અને વખતો
 વખત તેને લગતો મેનિયાર્ટ” પણ મહારાજ કયો પડે છે. પરંતુ, હું આજ રાત્રી છું કે
 મારે લેવાની વિનંતીએ પણ મને મરિયલ પાસે નહિ પડે. કારણ કે તમારા મહેરા
 બેસતો જ મહારાજ મરિયલ પુત્રી મને યાદ આવે છે, તે છતાં હોય તો તમારા જેવીજ
 હોય અને એનું મોં તમા વાનગીન દરવાની ટળ જેવે મહારીતે તમને મળવું આવે એવું
 હવે તમારી માથે આવે છે. તમે જ તમારા મહેરાની કો દીકરી જ તેમને હોય એમ
 અને લીજો મને છે. માટે તમારી અદિ પદ્મગી મધ્યેથી હું વિશેષ ધ્યાન ધરું છું અને
 તમને પણ દિલની મુશ્કેલીઓ આપું છું. અદિ હવે તમને પણ સુખમાં પડ્યા, કામ
 તો દરેક જગ્યાએ ફરવું પડે છે, પણ આ ખાતામાં મંડીજ એવા ઉદાર, લખણ, પ્રમાણિક
 અને તીવ્રવાન છે કે આપણને દરેક સમય તમા સાથે આપવામાં આવે છે.” મહારાજ
 જાણીએ વાત કરતે કરતે લલિતાને માથે તમા વાતે હાથે, દેરજો લલિતાએ આવા રોડ
 બાવળી મળણી મધ્યે જઈને લેતી આવજ નમન કયું તમા પોતાની જિંદગીની કરણ કયા
 મહાલક્ષ્મીને હતી. અર્થાત્, તો તેવું કિલકવું તેથી પણ વધારે લલિતાની તમને પ્રમાણ પૂરું.

મન્દિરનો એક નિયમ એવો હતો કે દરેક નવી નીમણુકવાળા માણસને એક ખીમ ખા-
 તાનો પણ અનુભવ આપવો. આથી લલિતાને ખીમ કાંઈ વિલામમાં કામ કરવાનું તો હતું જ.
 તેથી મહાલક્ષ્મી એને પોતાની આદિમાં ગાખી રાત્રી પરંતુ એવામાં ઉપમગીના કાંઈ
 લખ્યા હશે મહારાજા ખીમ, દિવસથી રાત્રી ઉપર જાણી હતો, એવું તેણે સાંભળ્યું: એટલે
 તરતજ તે જગ્યા પર લલિતાની કામચલાઉ જોવાવળ કરવામાં આવી ઉપમગીન, કામ આ સમયે
 મંગલ પ્રસાદ નામનો એક યુવાન પણ સરસુલી, વિદાન અને શુદ્ધિગાળી મહારજ કરતો હતો.
 અને મંત્રીજની મહેરબાની એના ઉપર સારી હતી. તેથી લલિતામાં વિશેષ કાબેલિયત
 હોય તો મોટા અમલદારોનું ધ્યાન તેના કામ તરફ ખેંચાઈ, તેને સન્નિધમાં વધુ લાભ
 થાય એવી ધારણાથી મહાલક્ષ્મીએ આ વ્યવસ્થા કરાવી હતી. અને બનું પણ એમજ.
 લલિતાની નવું કામ શીખીને આટોથી લેવાની કુશળતા તથા ખંત અને કાળજીપૂર્વક કામ
 કરવાની પૂણી તથા તેની સાથે એની કુશળી મુશીબતો જોઈને એક દિવસમાં જ તે પ્ર-
 સન્ન થઈ અને મહાલક્ષ્મીની પાસે પોતાની નવીન મહારીશ માટે સારા અભિપ્રાય જણાવ્યો.

હવે પાઠશાળામાં કમળા અને આજ્ઞાએ તો લલિતાના વડેને મેળિ પાછા આવવાની
 શરૂ ત્યાં જ કરી પણ તેમ તો કાંઈ ચયું નહિ, તેથી કમળાના પેટમાં કાંઈ કાંઈ થઈ
 જવા લાગ્યું. એ ક્યારે પાછી આવે અને ક્યારે એને પૂનઃ બનાવીએ-મરકરીએ કરી કરીને એને
 પાછીથી પણ પાતળી કરી નાખીએ-એ વિચારમાં તે વિચારમાં કમળાથી કાંઈ કામ જ
 થયું નહિ. “અમા, લલિતાનું તે હું, યયું હવે તેને કાંઈ મમળાય છે.” આખરે અ-
 કામને લગતે જ મરકરીવાર કમળાએ પૂછ્યું.

“પહેન, વખતે મન્દિરમાં ચોની નીમગ્રુક જાણ ગઈ હતી તે?” અમ્માએ જવાબ
 દીધો “તારો કાગળ મળ્યો, તેની સાથે મન્દિરની નીમગ્રુકનો પત્ર પણ મળ્યો હોય
 અને તારા દરકત તો એણે એળખ્યા હશે-એટલે મરદની સમજ ગઈ ને કાંઈ બોલી નહિ!
 . અથવા વખતે નીરાશ થઈને પોતાને ઘેર જ ચાલી ગઈ હોય તો?” અમ્માએ નવો પ્રશ્ન કર્યો.

કુમળાએ પોતાને ઘેર કામ છે કહીને આજ વહી રત્ન વીધી મરી પછી તે સીધી
 લલિતાને ઘેર જ ગઈ તો ત્યાં તો મહુ ખુદી ખુદાલીમાં હતા અને લલિતા આવી નહોતી
 એટલે મન્દિરના કાર્યાલય ખાને જઈને તે જાણી રહી. બોલિંગો બધે સમય થયો હતો તેથી
 થોડી જ વારમાં બે જણ સ્ત્રીઓની સાથે દસલી બેઠાં થયો મરી લલિતા બહાર નીકળી.
 હરનેશ્વરી ગમગીન મહેરાવાળી, સામાન્ય રીતે બોલ રાખતી પોતાની જુની બહેનપણીમાં
 આજ કાંઈ અલગ ફેરફાર થયો જણાતો હતો. તેણે કુમળાને જમ્મ કે તરત જ રહેની પાસે
 ફાટી આવી અને મહાલક્ષ્મી વગેરેની સાથે એનું ઓગળાણ કરાવ્યું.

‘કેમ અદિ હવે હવે એવું છે ને?’ કુમળાએ કિંદ્રે મ્હેર પૂછ્યું.

“જોઈ પછી જ મહેતરી છે અને-સાચું જો બધાં એટલાં બધાં સારા અને માયાળુ
 છે-આરી દિલગીરી એટલી જ છે કે હવે બને આરી માથે આવી રાખ્યા નથી” બીજી
 બધીને આમળ જવા દઈને તેઓ બને વાનો મરતાં કીંતે પડે છે તરફ જ્યાં વાતમાં
 વાતમાં કુમળાએ એવું જોઈ જોઈ મેળની લીધું કે લલિતાને એ જ કાગળ મળ્યો હતો-
 અને છતાં એની નીમગ્રુક થઈ તે થી ગીતે સંભળ-મરેને પત્ર લલિતાના મનમાં
 તે પંચ એણે ફેરફારીને જોયો તો ત તો પેસે-પોને સંભળે જ મગાડા.

ઘેર ગયા પછી કુમળાના દિલમાં કંઈ જ દર્દ થયું હોય જો હાથમાં મરી
 દેવે વાળાં-એવા જેવું થયું! બે પોને લલિતાને મૂર્ખ બનાવવા પત્ર ન લખ્યો હોત તો
 આવી સારી જગ્યાએ મરેને મરવા કાંઈ સંભવ જ નહોતો. પણ મૂર્ખ તો પોતે જ ગઈ-
 આમને આમ આખી રાત દુઃખ પૂર્ણ વિચારમાં ગાળ્યા પછી, બનેને જોને એક નવો વિ
 ચાર આવ્યો “પેસે કાગળ જેમ મદ લખ્યો, તેમ ફરીથી લખતા પછી મ્હેને નથી આવ-
 શ્યુ”-જો કાગળની બુદ્ધિના સામ એને મર્યાદા હોય તો તરત જ એ વાત જાહેરમાં આવશે
 આમ ધારીને તેણે એક બીજી પત્ર લખી ફેરવ્યો.

‘જો બીજીકની નવી નીમગ્રુક મર્યાદા છે તેણે નામ લલિતા કાઢે છે તે પ્રથમ સિ
 હિંદ પાઠશાળામાં હતી, જ્યાંથી છેલ્લી પરીક્ષા એણે બે વર્ષ ઉપર થઈ કુનારામાં પસાર
 કરી હતી. આ શિક્ષિકાની જ આપે નીમગ્રુક કરી હતી-આટલું બીજા કોઈને બનાવ ન
 થાય તે માટે, આપે બને જ તપાસી જોવાની જરૂર છે.’

“હા હા! લલિતા પહેલેને હવે ખબર પડી!” કાગળ બીજીને તેના ઉપર મ
 નિરતા મત્રીજી સંભળે કરી, બાલુપર “ખાનગી” એટલું લખતા તે બોલી લલિતા
 ઉપરના દેવ એના અન્તઃકળમાં અત્યારે ફેરવાય નહિ એટલે ઉભરતો હતો.

કાગળ બીજી દિવસે મંગળપ્રસાદ ઉઘાડીને વાળ્યો. મત્રીજીના ખાનગી પત્રો આદિ
 અને સગનામે આવવાનો સંભવ નહોતો. કાગળ વાળીને પોતાની ખાનગી નોંધ લેણે તપાસી
 જોઈ “પરખાત અલગ જેવું જો” એટલું જ એ મનમાં તે મનમાં મનમાં અને જ્યાં

જાનક, સુથીસ, મધુર દેખાતા લલિતાના મોઢા તરફ તે જોઈ જ રહ્યો.

દેવોક વિચાર કર્યા પછી એણે પૂછ્યું. “લલિતાબાઈ, મહારા મેઝનાં ખાનામંજી એક કાગળ જડતે નથી; તે મહે લખને આપ્યો છે ત્હમ્હારી નીમજ્જુનો આ આશિસ તરફથી લખાયેલો આઈર.”

“હા જી,” લલિતા બોલી ઉઠી. “તે તો મહારી પાસેજ છે. હું તે આપને આપશે ખૂબી ગઈ હતી. આ ગ્લો-મહારા રેખવા.” કાગળ ફેલાવી છે તેણે મંગલપ્રસાદના હાથમાં મૂક્યો.

“ચેક્યું, ૧૧” ઉપમંત્રીએ વ્તણ દીધો. અને કાગળ ઉપરના છબ્બ ખનાવરી હતા, તે તો એ તરફ જ જોઈ શક્યો. પરંતુ એણે એની સાવચેતી પોતાના મોઢા ઉપર ચાખી કે લલિતાના મનમાં કાંઈ કામચોંડ ન પડે.

એ દિવસ પછી કમળા પાઠશાળામાં પેસતાંની ગાયે જ અમળાને ભેટી પડી અને અત્યંત હર્ષમાં હોય એમ કૃદ્ધા લાગી.

“તો બહેન, વાંચ આ કાગળ,” તેણે અમળાને કહ્યું.

તે પત્ર સ્ત્રી-શિક્ષણ-મંદિર તરફથી કમળાને રાખનારે આવેલો હતો અને તેમાં ખાલી પડેલી (પ્રથમ જણાવેલી) જગોને માટે બીજો દિવસ હાજર થવાનું જણાવ્યું હતું.

“આ શું?” અમળાએ પૂછ્યું “જગે ફરીથી ખાલી પડી કે લલિતાનું જુઠાણું બહાર પડી ગયું?”

“જે તો મેં ફરીથી-એટ બાંને-કાગળ લખ્યો હતો, તેનું પરિણામ.” કમળાએ વ્તણ દીધો. “એથી લલિતા ધર્તીમ તો કુમ થઈ ગયું, એમ લાગે છે, તે હવે ખાલી પડેલી જગો મહેન મંગશે, એમ પણ બહુ મંજવ છે.”

બીજો દિવસ મહારે કમળા મંત્રીજી પાસે મંદિરની આશિસમાં હાજર થઈ. પહેલાની પેઠે જ તેને તેમણે માનપરક, ખુશી ઉપર બેસવા કહ્યું:

“શ્રીશિક્ષક તરીકે મંદિરના ખાતામાં આવના ત્હમ્હારી ખુશી છે!” તેમણે પૂછ્યું.

“મહારી નિ-દગીની મોઢામાં મોઢી ધ્વજ મંદિરના સેવાલયમાં દાખલ થવું એજ છે,” તેણે-ઉપાસમાં આવી ગઈ હોય એવો-દેખાવે કરતાં ઉત્તર આપ્યો.

મંત્રીજીએ ઘટડી વગાડી; એટલે પડાવણો હાજર થયે; તેને મંગલપ્રસાદ તથા લલિતાબાઈને જોખાવના તેમણે આજ્ઞા કરી.

લલિતાએ આવતાની ગાયેજ કમળાને જોઈ, તેથી એને ધણજ આશ્ચર્ય લાગ્યું. કમળાના મહેરા ઉપર ચરેઆઈની-તેની આંખમાં દેખની અજક ઉપડી દેખાઈ-આવતી હતી.

“લલિતાબાઈ,” મંત્રીજીએ કહ્યું: “હું દિવગીર છું કે કાંઈ એરસમજ થઈ છે અને ‘તેનું’ શાનું પરિણામ ત્હમારે વેડું પડે એમ છે. ત્હમ્હારી નીમજ્જુનો પત્ર આ આશિસમાંથી લખાયો ન્હોતો અને તેના ઉપર મંગલપ્રસાદની સહી છે, તે પણ ખનાવરી છે. ત્હમ્હારી માંદ હુક જને ફર ચરકરી કરી લાગે છે!”

“એવું બન્યું કે જે ઉમેલવાની પમંદગી કરવામાં આવી હતી, તેનું નામ પણ

૧૨ વૃક્ષ. ૧૩ ત્હમારો આગ્રહી છું.

લલિતાબાઈ છે, અને હેને હાજર થવાને જોડીસ તંદથી જણાવવામાં આવ્યું હતું. પરંતુ તે માંદા પગથી હાજર થઈ શક્યા નથી, એવું મંગલપ્રસાદે ગણ ઠારો કરેલી તપાસથી જણાય છે. તેઓ આવતી કાલથી હાજર થશે.”

“અરે, સાહેબ !” એટલાજ ઉદગાર લલિતાના બેગતા હૃદયમાંથી નીકળી શક્યા. તે અર્ધ મૌનિયત જેવી સ્થિતિમાં આવી ગઈ પૃથ્વી જોડે બધી ભૂમી જતી હોય એમ હેને ભાસવાં લાગ્યું, છતાં અસત્ત્વ ગળ વાપરી કંઈક સ્થિરતા ગાંધીને તે બેસી રહી પશુ અત્યારે કંઈપણ બોલવું તે તે અશક્ય ન થઈ પડ્યું હતું.

“લલિતાબાઈ, હું ઘણે દિવસોથી છું કે જાનના ભાગ તમારે થવું પડે છે” તદ્દમાર્ગે પસંદગી ને જોઈ માટે થઈ નહોતી, તે તદ્દમને આપવાના અન્યાય તો દેહગથી થઈ શકે તેમ છે નહીં તે માટેના હકલાર ખીન્ન લલિતાબાઈ છે.”

લલિતાને પોતાની માતા તથા ભાઈ માટે આવ્યા અને હવે આપણાં જાવતા આશુને તે રોજી શકી નહિ. પરંતુ જાગૃતી દટિ ન પડે એટલા માટે મહોદેવની રૂબારૂથી તે હેણે લોહી નાખ્યો.

“એવો બનાવડી કાગળ તમને કેણે મોકલ્યો હતો, હેનો તમને કાઈ વહેમ છે?” મંત્રીજીએ પૂછ્યું,

“ના, સાહેબ,” જવાબ દેતે દેને લલિતાથી રોવાઈ જવાયું.

હવે મંત્રીજીએ એક કાગળ લાવ્યા કહીને કહ્યું “કમળાવતીની માર્ગ અને તદ્દમાર્ગે ઉપરનો કાગળ તેમજ પાછળથી મળેલો પત્ર એ ત્રણેના ફરકત-એક સરખા જ છે—ફક્ત કમળાવતી, આ કાગળો પોલીમને કેમ મેળી ન દેવા, એ બાબતમાં તમારે કાઈ ફેરવું છે.”

કમળાની મોટી મોટી આગ્રહો તે પાંચની છાં ઉડી ગઈ અને લલિતા ઉપર આશાઈ બતાવવાની ઉમેદને બદલે અત્યારે તો ફરેલી થઈને અને વખતે મંત્રી પામવાનો વખત પહોં પાસે આવ્યો જણાયો.

“અ-અ-સાહેબ,” એટલું બોલતે બોલતે તે પશુ મંત્રીજી ગૂંચ અને પોતાને ઘણી દિગમતવાનું સમજતી હતી છતાં—હેણે ગડી દીધી.

“હું દિવસોથી છું કે આ સ્ત્રી-ઉત્પત્તિની સરખા છે, અને હમેશા ઉગતી વખતે જન્મજા છે, નહિ તો અવસ્ય મારે ન્યાયના શાસનોનો અપૂર્ણ રીતે અમલ કરવો જ પડતો.” મંત્રીજીએ ચરસાગા આવી નહ કહ્યું “મંગલપ્રસાદ, એમને અહિંથી ચાલી જવાનું ફક્ત આપણા પવિત્ર ધામને એ સ્થાને વખત ફિટ કરે, એમ બેવાનું મારો નૈયમ.”

“કમળાને વધીને મોટી બિલ્ડ નીકળવું પડ્યું અને તે કમળાના કંપી શ્વત્તિઓ સાથે સીધી સીધી પોતાને ઘેર જઈ મહામી.”

આ પછી મંત્રીજીએ લલિતાને કહ્યું “જે મુજબ નોમનું થઈ છે, તે તો મારે કાયમ રાખવી પડશે એ બાદ કાલે હાજર થવાના છે. તમારી તરફ મારી પૂરેપૂરી વિશ્વસ છે; પણ ખીન્ને ઉપાય નથી.”

સહિતાની અગિયારી આસુની ધાગ્ર આપે બતી હતી તેણે કાંઈ ઉત્તર આપ્યો નહિ.

“સહિતામૈઈ, ત્હમરે કાઈ જાગત કાઈ ફેરેતુ ઉત્તરિયાદ કરેલાની છે.” તેમણે પૂછ્યું. “હું કાલે ગિસિત પ્રાશ્નના પ્રશ્ન, જેઓ મહારા મિત્ર છે તેમને મળ્યો હતો. અને ત્હમે ત્યાં પાછા જાઓ તો એની એ બન્ને ત્હમને પાછી મળી શકે તેમ છે કે કેમ?” એ પૂછ્યું હતું. એમને ઉત્તર બહુ નીચામાં ભરેલો હતો. એમણે તો કહ્યું કે નીચ બન્ને ચાલુ-રાખવા બેટલી પ્રાશ્નનાની આધિક રિથનિય નથી. ત્હમને મટે કમજાવતીના કરતુક વિશે કાંઈ કહ્યું નથી, પણ ત્હમે હંદી શરૂ કરી. એટલે તેઓ બન્ને એને આપને અને આવી થયેલી બન્ને પછી ત્હમને મળે મળશે, એમ હું માનું છું.”

“માહેન, કાઈ બીજો કાંઈ તપાસ કરી લઈશ.” સહિતાએ ગળગળી મઠી બઈ, મન્દ સ્વરથી જવાબ આપ્યો.

“આપ બહુતા નથી, માહેન, એ તો મહારી બહેન છે. કાલિદાસમા હાજમત જોનારી મઠી મઠી, તો પછી તેનો લાલ હું કેવે મહારે લઈ શકું?”

“એને એમ જ છે, ત્યારે તો ત્હમરી અદ્વિની જોવાણ માનુષ શખરી પડે.” મંત્રી હાથે જગ દમના મુખથી કહ્યું. “મંગલપ્રસાદ ત્હમા કામરી બહુ મોતિય” પામ્યા છે અને મહારામી બહેન પણ ત્હમને મહાપ છે, એમ જણાય છે. દારણ કે તેઓ જે દિન-મમી ત્હમરી મિમંગ્લ થયાં રહે છે. તેથી આ મંગલના મુખ્ય આધિકારીઓને નાનુગ કરવાના હતા. ત્હમરી નીમણૂક શાખમની-ઉપમત્રીની આધિમ ખાન જ-કમવાન નક્કિ થયું છે. ત્હમને માસિક રૂ. ૧૦૦ નો પગાર મંગલપ્રસાદ મળશે અને દર વર્ષે રૂ. ૨૫ નો નધારો થઈ રૂ. ૨૫૦ સુધી ત્હમને મળશે. એટલે બે ત્હમે ત્હમારા કામથી વિશિષ્ટ ગતોપ આપશો તો મહાધની બહેનની બન્ને ઉપર પણ ભવિષ્યમાં ત્હમારે રૂકે મણુવામાં આવશે.

આજ ત્હમરી તપિયન કુરસ નથી જણાતી, તેથી અત્યારે મેર જાઓ. કારણ કે આજ ત્હમાગથી જાએ” નું કાંઈ પણ કામ થઈ નહોતું એમ ધારતી છે. પરંતુ આપતી કાલથી ઉપમત્રીના આજ-મહાધનીય તરફ ત્હમને તેઓ જે કામ મેળે. તે ત્હમાર કમવાનું છે.”

પછી સહિતા તો ફેરેત બે વર્ષ જ આ નવી બન્નેનો લાલ લઈ મળી. મંગલપ્રસાદના આગ્રહથી તે હેની જની જાતી છે. અને મેત્રીજની નામંગલ તોવા જતાં, પોતાની કાલ-કાલથી તેમના ઉપર મેળવેલા કાળજીનો ઉપયોગ કરીને, તેણે ધીમે ધીમે કમજા તથા અન્યારે પણ મનિદેમાં ખૂબી પેરેલી જાઓનો ઉપર દોષવા ક્યોયો હતો. બન્ને તેઓ મખતમાં મખત તપામંગી-કામરી અને વિચાર તથા વનનની પરીક્ષામાં પેમાર થયાં છે. થોડા વખતે ઉપર જ કમજાવતીએ પણ પોતાની બન્ને મેળવતાં આપને એક પ્રસિદ્ધ વડીલની માથે હતા કરી, પોતાનો માંગાપને મોતિય આપ્યો છે એમ કહેવાય છે કે આમાં તે સહિતાની સારી સલાહને જ આજારી છે. સહિતાની મોતિય હું મોટી બાઈ તો રહે છે. પરંતુ તે હવે ચમકાની મહાધી મેઈ શકે છે. સહિતાને ચંતનિમા કાલ એક પુત્ર પણ થયા છે. “અન્ન-મન્ન” મંત્રી હજી માનું છે.

અજવાળીનું આત્મવૃત્તાન્ત.

સંપાદક: શ્રીયુત્તમ ચંપાવત્ત સુલક.

મારું નામ અજવાળી. નથી સમજી શકતું કે મારું નામ 'પાંડવ'માં મારું નામ 'અજવાળી' કેમ પાડેલું? મને ધણીવાર એમ વિચાર થઈ આવે છે કે મારું નામ પાડનાર હેલા એમણે મને જોનામા સપ્તને નીરખેલી કે નહિ?

મને કહેવા દો કે હું બહેરી, જોળી, સુંગી કે તોતરી નથી. હું લુપી, લગડી નથી. હું આપળી, કાણી, બારી કે સુચળી પણ નથી. મારું એકપણ અંગ જોડખાંપણવાળું નથી અવગત, હું કાળી તો છું જ છતાં એ પણ સાથે લાલ કઠી નાખવા દો કે શાહી, કાલસા કે કમર જેવી કાળી તો હું નથી જ.

જન્મ લેવો તે મૃત્યુને માટે જ છે. હિન્દુ માન્યાપને લાં દોઢરી યર્ધ અવતરતું, એ પચ્ચવા અને છોકરીથી યથારક્તિ ધર ભરવા માટે જ છે. હું પણ પરજેલી છું. મારા પતિજી મેદિઈની પરીક્ષામાં પાસ થયા છે મારી નાતમાં રત્ન ચણાતા હતા. બી. એ. થવા એમને હોશ હતી પણ મારા સસરાના અટાળ અવસાને એમને એ વિચાર છોડી દેવો પડ્યો. "આદર્શ અધુના મે, હુરિ કરે સો દોષ." હાલના અદિઆ એ હિસાબી ખાતામાં કમી કરે છે. પણ દેશી રાજની નોકરી અને વજવસંધિ નહિ એટલે પચાર ભારે તો શાને દોષ? તેથી પેટનું પૂરું કરવા એ સરકારની નોકરી ઉપગત અદિથી નીકળતાં એક બે મિ-પાનીયા તથા "આવાડીઆ" માં લેખો લખી બીજા ચોક્કસ રૂપીઆ મહિને પાડે છે.

એ કે હેલા શરૂઆતમાં તો અમારે બીજાનાઈ હતું પણ ગયા એક બે વર્ષથી મારે મારા પતિ સાથે શીક બનતું. પણ હ મહિના પર હું સુચવડ સુના મારે પિપરમજ, એ વખતમાં જોજી બાણે શ્રેયે થઈ ગયું, જે આજ ચોક્કસ દિવસ ઉપર હું ન્હાઈ ધોઈ પાછી આવી ત્યારે એમના મા મને અસમાન જમીનનો ફેરફાર માલમ મૂક્યો. મને જીવાણુ કે મારું જોણતું હવે એ-મને ગમતું નથી, તેમ હું એમની પામે ઉભી ગઈ તે પણ એમને ફગતું નથી. એમને કંઈ જોઈએ કરીએ તે હેલાં તો મારી કને જ મગાવતા અને હવે પોતે પોતાની મેજે લઈ લે છે. હું આપવા દોડું તો મેળા કાઢે છે. દહાડે વઢી ગયો દોષ અને હું એમને ઉડાડવા બંડ, તો કાં તો વઢીઈઈ કરે છે કે કાં તો જગતી છતાં ઉપતા દોષ એવો રાજ કરી પડી રહે છે અને હલાવ્યા હાલતા પણ નથી પાણી પીતું દોષ તો જાતે માટે પહેલું છે. ન્હાવું દોષ તો જાતે ચુકા પરથી પાણી ઉતારી લે છે. જમવા બેથ દોષ ને કાઈ બીજા ખાઈરવા દોષ અને જોઈતી દોષ છતાં માગવાના તો નહિ જ. કાં તો પોતાની મેજે લઈ લે અગર તો એના વગર નભાવી લે! હેલા તો વળી એ દર મહિને મને એક રૂપીઆ હાથખર્ચાની આપતા અને હવે એ પણ બધા કી દીધો છે, એટલું જ નહિ પણ મારું લગલુ તો શીક છે પણ એમના પોતાનાં પોતાનામા નાખવા સાચુ જોઈતા દોષ તો તેના પૈસા પણ એ જો આવે છે, તોયે બહુ જ તેવ જોળાવ્યા પછી, અહુ રળાયા પછી જ આવે છે અને નથી આપતા તો સમજના નથી જ આપના! આલું દારજુ હું પ્રથમ તો ન સમજી શકી-જાને મારું મારાથી એ આટલા બધા અનમ રહે છે તે હું એકદમ કળી ન શકી. પણ ધીરે ધીરે

જાણે ઉકળે. હું વિષે હતી તે દરમિયાન એ એકલા, સ્વન ન હતા એ વખતે કંઈ અવનવો બનાવ બન્યો હોવો જોઈએ, એમ મને લાગ્યું.

અમારી જોડે એક વિધવા વાણીયા રહે છે. એની સાથેયલનત સારી કહેવાતી નથી. લેખા એના વિષે ગમે તેમ બોલે છે ને એની નાતમાં તો એની જાત પર આત પછુ રાખનાં નથી. કાનુ યુદ્ધગા છે જે એ રાંઠને એનો વર ગમ્યો નહિ તેથી એર પાઈ મારી નાંખ્યો હતો.

હવે હું માનું છું કે મારા પતિ એની પાછળ-વેલા થયા છે. એ રાંઠે એમને કંઈ કંઈ છે. આગ આ માનવાને સમજ અને પૂરતાં કારણ છે. અમારા ધરની બારીઓ અને એના ધરની બારીઓ પાસે પાસે છે, અમારા છતમાંથી અને એના છતમાંથી આપણે થઈ શકે એમ છે. યેર દોષ ત્યાંથી અમારા છતમાં ખુસી નાંખી મારા પતિજી એ પર બેસી રહે છે: કાતજી કરવાનું પછુ ખુસીપર, લુગડાં પહેરવાનાં પછુ ખુસીપર, લખવાનું પછુ ખુસીપર, વાંચવાનું પછુ ખુસીપર, આપણે પાણીને કાગળો કઢાવેનાં પછુ ખુસીપર અને જાઈ જાઈવાર સાંજનું ખાવાનું પછુ ખુસીપર જ ખાવાનું! પેલી—પછુ મારા પતિની નજરે પડ્યા એમ પોતાના છતમાં બેસી માથું હેબે છે, પોતાની બારીમાં બેસી શાક સમારે છે, દાળબોખા વીણે છે. પેલાં મારા પતિ આંટીયાળા વાળ નેહાતા રાખતા પેલી કુશરના પછુ એને માટી છાતો ત્યારે તો વાપરેલું જેવી ફરતી અને બાજુ તો જાણે નથી વડુ સાસરે ન બાવી દોષ એવો લટકા મટકા કરે છે—એટલો તોર અને મચ્છ રાખે છે! અને જગતની આગળ કાંઈ દાંડણું છે? લેખાથી આવી જાઈવાતું છુપી રહી શકતી નથી. આગેથી પાણીની જેટલીવાર અમારા ધર આગળ મળે તે જ એટલીવાર અમારા અને એના છત તરફ આંખો બોસી બોસીને જોતાં જોતાજ જાય છે! કેટલાક તો ખુસખુસ વાતો કરી ઉવે “અહિ બા! આ તે શું!”—એવા ઉદ્ગાર કરે છે! પેલીને મારા પતિને પાનખીરી આપતાં તો મેં ધણીવાર ભેલ્લી, આ આપતા પછુ તજુ માર વખત દોડેલી. એક વખત એણે એના રસોડાની જાળીમાંથી કાગળની ઝીણીઝીણી કાપલીઓ નાખેલી, તે થોડી વીંધી લાવી મેં જોઈ તો એમાં મારા પતિજીના પોતાના જ અક્ષર હતા!

હું તો શ્રી છુ. પડિત કહેવાતા પુરવો પછુ કુતરાં કરતાંય વધારે અદેખા રોય છે, તો અને અદેખાઈ ન આવે! પેલી—હાવા પછી માગ પતિની ખરાબરે સામે આવી બીનું દહતું લુગડું બદલી જોઈ પહેરે છે! ધણી વખત તો એકથી કાંઈપણ કામકાજ વગર અમારા છત તરફ નજર કરીને બેસી રહે છે! જ્યારે આ હપરાત કંઈ કંઈ કુવેચ કરે છે—ત્યારે અને એથી ખુનસ ન આવે! વળી ત્યારે ને ત્યારે એ કુબારજા અને “કેમ અધારી બેને!” કરી બોલાવે છે ત્યારે એથી તો હું ઉભાને ઉભી બળાજ જાઉં છું!

હું યુધુ છું કે મારા કરતાં એનામા વધારે શું છે! પછુ ના. એ તો ફિનિયાનિ રિ-વાજ છે કે જે પોતાનું ન દોષ તે જ પોતાને વધારે સાર લાગે છે!

હું કંઈ વચવી નથી. હા, એટલું ખરું કે પેલી હાંખબેલી લગાર જે આપણા બહેલી છે, ધાળા ચામડની છે, એને “સું-આ” બોલતાં આવડે છે, ચડીપડી આવડે છે. અને હું અમલુ છું, મારા પતિ કરતાં બે મુઠા હની છું. મોઢે પછુ બેવડી છુ. અને માર મામકું, પછુ કાણું તો છે.

પણ એના મારો ગા વાંક ? ઉમાં નીચા થવું, કાળાં મોરો થવું, જાડાં પાનળાં થવું, એ તે કઈ આપણા હાથની વાત છે ? અને હું અમણુ 'હુ, એમા' તે વાંક મારો, માગ માંગાપનો કે માગે માંગીઆનો ? મારો માંગાપો વિચાર કેમ ન કર્યો કે લણેલા-ગણેલા જંગમને અલગ થોપી ગાયે શી રીતે બનશે ? માગ, સાસરીઆંએ વિચાર કેમ ન કર્યો કે લણેલા ગણેલા દીકરાનો અત્તાન બાપડી સાથે શી રીતે મેળ મળશે ? મામગમા ઉપર-લીને શહેંગો વાળ શી રીતે મદરો ? મામગમા નહેરેલો, મામગમા નહેરેલી એકદમ શી રીતે બદલાયે ? હેનાથી શહેરી એકદમ કેમ બનાવે ? અમણુ' બાપડીએને એમના લણેલા લામણ કેવો તે કટથો ત્રાસ આપે છે, એ કાળે બાણુ છે, સમજવું છે ?

ગવાગમાં ઉઠે સ્વાસ્થી તે રાતના દસ વાગેતો સુધી તો એ મારી સાથે બોલવાના જ નહિ. જાણે મને જોગખતા જ નથી, અને કંઈય બોલવું પડે તો "એ ટાગ !" "એ જોડ !" એમ પેલી સાંભળે એવી રીતે કહી બોલાવવાના. પછી પાંજો એ બેસા અને એમની ખુશી વણી 'ગને સુતી વખતે પણ એ હું એમનું માથું કે. પરંતુ તમરા બેસુ તો એ જાણે દુખાતા હોય એમ કવાના. મારી સાથે વાતો તો કરે જ રાખી' મને નવાજીનાં જનાવ એમજોએ તો ચાના ફર ? હું પચ્ચીમ વખત પુધુ, તો એ એક જ વખત દેહે'ને હમ જ વાળે આપે અને હેમ ન હોઈ. સામે-પુ અમને માન અપમાન ન લાગે ત્રિશ્વર ન મારે ? મેં એમનું શ્રી બેસાડ્યું છે ? એવી મડ પુ સારે મને જાતજાતના વિચાર આવે છે, અને છેવટે રૂડી પકુ છ' મને લાગે છે કે એ આવું ને આવું આવું તો હું મારી થઈ જાઉં.

માગ પતિનાં ચન્દુ હાંને એક બાઈમંધ છે. દમણાં જ એ રાગે. અમારે સા એ 'ધણીવાર આવળ કરે છે માગ-પતિની નજરે કું નિરખેયોગી છું, પછા,આ, ચન્દુની નજરે કું. કિમતોમા કિમતી લાગુ છું' મે ઉલ્લસ કુળને દલક દલસુધી તો લગાડ્યું નથી અને ભૂવિષ્યમાં પણ એ માર્ગ નથી જ, જનાર. કહત હું તો એટલું જ બનાવવા માગુ છું કે મારી કિમત કનાર કાઈ નથી, એમ તો નહિ.

આપણે સા મગ ગમે એવા નાચોડુઓ હોય તોયે એને લાખાને લોચે ગણી ન લાવી લેવામાં આવે છે. એથી દલકું અંતે ધુળ જેવી જાખતમાયે દહાણુ કરી અખતી કરી મુંદ્રામાં આવે છે. આ દમણાં નાચે ? એ મુરોષો દુગચારી હોય છે, તેની સ્ત્રીઓ પાપથી ડરીને ચાવનારી હોય છે, તોયે છેવટે અનાચારમાં ફસી પડે છે એનું કાજુ-તેલું કાજુ એટલું જ કે અમો અજમાઈ ન આવે કે અમને કાઈ દિવસ પણ મનિ. ન્દાવથી ન બેસાવે એ શું ન લાગે ? હું હોમિ હોમિ વજગતી જાઉં ને એ આપા-આપા નામે, એથી મને કેવું થાય ? હું કઈ કહેવા કરતા જાઉં ને એ આડુ ભાવે, અને દાંધ દે, તે કેવું લાગે ?

એમના આવા વર્તનથી હવે તો-હું સાવ કરાળી ગઈ છું-અને 'કાણું ન' દંડાળે ? જે અમારો અથથ અને અવજાનને જ. અમને આણુ-કરે, સાં પછી અચારી શી દશ ? દેવેત પણ છે કે 'ધણી મારે દેખાણે તો લોક-મારે ઈંટાણે' ! હું તો છેક મુંદ્રાઈ-ગઈ છું મને એમ જ થાય છે કે હવે મારે કરવું શું ?

વિદ્યાકલા-વૈદ્યક.

૩૫

- અથવા તનદુરસ્તીનું પ્રતિબિમ્બ.

લેખક: શ્રીયુત સ્વામીજી શિવાનન્દજી તથા પરમાનન્દજી.

(૧૯૨૦ ના સપ્ટેમ્બર-ઓક્ટોબરના અંકથી શરૂ -)

૨.

દુમન તારૂં ખ્યાન સગનાં, લાષ જખમી યાષ છે,
મુજથી લખાતું એ નથી, નથી મુજથી એ ઊઘાષ છે.
તું છે અક્ષય વળા મુજમાં, નહીં વર્ણ તામસ છે,
મનથી નહિ ગાયાય કે મુખથી નહીં લોભાય છે.
સાવધ ઘરાટે-દેખાવે દે શું અરે મુદોષ છે,
કે કુસનના વિચાર મુજથી, દૂર અમૃતા નમ છે.
છે ખ્યાન હિતમ કુસનનું, સ્વામીથી શું લેખાય છે,
યોડું લખ્યું મલું માની લેજો, એજ માત્ર ઉપાય છે.

સુન્દરતા વધારવાના સામાન્ય નિયમો:

(૧) પુરૂષે જોહામાં જોહાં પચીસ વર્ષ અને સ્ત્રીએ સોળ વર્ષ સુધી પૂર્ણ જ સચરૂં પાળવું * (૨) તે ઉપરાન્તની ઉમ્મરનાં પતિ પત્નીએ પણ વિધવં, ભેદમમાં અને તેટલો મિત્રાચાર અને સંપર્ક રાખવો † (૪). દંપતીએ દમ્ભેલાં જૂદાં જૂદાં પધારીમાં જ મેવાનો શિવાજ રાખવો ‡ (૩) ગર્ભ પારણ થયા પછી ખાંજોનો જન્મ-દંષ્ટ તે

* કારણકે તેથી જોહા ઉમ્મરનાં સ્ત્રી પુરૂષ પ્રત્યે પતિ તત્વે [રજ તથા વીર્ય] પાત્ર થતો નથી. કાર્ણપણ કાઠનું કાઠનું રજ તોડી લઇને તેનો ઉપયોગ કરી ભેટાં ખાતી થશે કે તેમાં રસ, સ્વાદ તથા શુણ આપનારાં તત્વે મિલકૂલ દોનાં નથી (અથવા દોષ છે તો જૂજ પ્રમાણમાં દોષ છે) આ પ્રમાણે જ અપકર વધનાં દંપતી વિશે સમજવું. તેઓ પોતે (અપકર વધમાં માતા પિત્ર ઘરાયી) નિર્જળ, અસ્પાદ્યથી તથા શેગી યાષ છે એટલું જ નહિ પણ તેમની જે પ્રજા યાષ છે તે પણ તેવી જ નિર્જળ, અસ્પાદ્યથી અને શેગી રહે છે † ‡ કનુ શિવાજનો વિષય લોગ, તેમજ અતિભેદ, દમ્ભેલાં જુદાં-નિષ્કારક છે (આ વિષયને કમતા નેકાયા અને આશ્રય નિયમો દર્શાવેનાં એ લેખ તૈયાર

છે, તે દૃઢ સમ્યક્માં ખાસ અંક રૂપે આ માસિકને અંગે પ્રકટ કરવામાં આવશે.)
 માવતું હોય ત્યાં સુધી તેના માતા પિતાએ સર્વથા યત્નયથે પાળવું. (૪) સાખ્ય ચોળાને
 નહાવાના બદલામાં ચાર પાંચ ચરીયા રાત્રે અડધા શેર પાણીમાં ગંધાળા મૂકવા અને
 સ્વવારે ખૂબ શીણીને ચરીરે ચોળા નહાવાથી ચરીર સાફ સાફ થાય છે અને સાખ્યથી
 ચરીર ફાટી જઈ ખરાબ થાય છે, તેમ યત્ન નથી. (ચરીર ઉપરની આમડીના નીચેના
 ભાગમાં ચીકણા ઉત્પન્ન કરવાની ઝીણી ઝીણી મઠિ છે, સાખ્ય લગાડવાથી તે મઠિની ચી
 કણ પેદા કરવાની શક્તિ નાશ પામે છે ચરીર ધોવાની ખાતર પહેલાં કાંઈ દેશમાં સાખ્ય
 વપરાતો હોય એવો દાખલો મળી આવતો નથી. ઇ. સ. ૮૦૦ ની લગભગ રૂપેન, ઈટાલી
 માં તથા ૧૩૦૦ ની લગભગ ઇગિપ્તમાં સાખ્યની નહાવાનો પ્રચાર ચરૂ થયો જણાય છે. આ
 રિવાજ ધીરે ધીરે હિન્દુસ્થાનમાં પણ દાખલ થયો. તે પહેલાં આપણા દેશમાં ચરીયાના
 પાણીથી નહાવાનો રિવાજ હતો.) સ્નાન કરતી વખતે કીણોના રસ પાણીમાં નાખીને ન
 હાવામાં આવે તો ચરીર ખર્બજ સાથે અને નરમ રહે છે (૬) સ્વવારમાં ખુસ્તી દવામાં
 કરવાથી ચહેરા ઉપર કુદરતી લાવાય આવે છે અને ઘાસ ઉપર પડેલું રાતનું ઝંકળ રહ
 વારે ચહેરા અથવા હાથ ઉપર ખસવાથી ગળત્ર પ્રકારની નરમાય ઉત્પન્ન થાય છે (૭)
 મહેનત અથવા આપામ (ઉચ્ચત) કરવાથી ચરીરના અવયવો સુશોળ (ધારીલા) બને છે અને
 પરોષો આવી ચરીરની રંગત ખીસે છે, જેથી સુન્દરતામાં વધારો થાય છે (૮) કુદરતી
 જન સાથે સંપર્કથી વર્તી કસેદને દૂર રાખી, માનસિક બાધિઓથી મુક્ત રહેવું કુદરત
 કસેદથી માનસિક રોગમાં વૃદ્ધિ થઈ હિસ્ટીરીયા આદિ બળકેર દરેકો થઈ, રૂપ નષ્ટ થાય
 છે. (૯) કાષ્ઠાખરા લોહાળા હાથ, પગ તથા મોં ઉપર ચિવાળામાં ટાંચીને લીધે મેક
 ખાત્રી જાય છે અને ત્યારે લઈને તે ઉતારવા જાય છે ત્યારે હાથ પગ ફાટી જઈ તેમાંથી
 લોહી વગેરે નીકળીને બળતરા થાય છે માટે એમ થાય ત્યારે લોહાએ દરરોજ સ્વવારે
 હાથ, મોં તથા પગ ધોતી વખતે ચણાનો લોટ, દળદર, તેલ અને લીંબુનો રસ મીઠા
 વાને ચોપડવું, જેથી તે લોટ ખેલને સાથે લઈને ઉતરશે આ પ્રમાણે થોડા દિવસ કરવાથી
 મેક દૂર થઈ સુન્દરતા આવે છે (૧૦) દારૂ, વધા, અરીજી આદિ વ્યસનોથી દૂર રહે
 વાથી રૂપ વધારે વંખત સુધી ટકી રહે છે, દારૂ કે આવા વ્યસનો ચાલુ રહ્યાથી હોખરી
 લક્ષણ, મગજ અને આંતરડાં ખરાબ થઈ જઈ, ચરીરને કિંદુ કરી નાખે છે (૧૧) નિ
 યમસર હલકો પાચન થઈ શકે એવો ખોરાક ખૂબ ચાવીને ખાવાથી ચરીરની કન્તિમાં
 વધારો થાય છે એક કોઠિયો આસારે વીસેકે મખત ચાવ્યા પછી જ ઉતાવળ પામ
 થાય છે ખાવવાનો અર્થ એ છે કે ખોરાકની ઝંદર મોંનું ચૂક (સિંહીરા) મળીને એકરૂપ
 થઈ જાય, આમ થવાથી તે તરત જ પાચન થઈ રસ થયા પછી લેહી થઈ ચરીરને
 શાલ જનમે છે

આ અત્યંત જરૂરનો રિવાજ સામાન્ય રીતે લોકોમાં જોવામાં આવતો નથી તે નહિ.
 પાળવાને લીધે, જો ગુરૂઓમાં ચરીરને ધોઈ નાખતાં તથા મનને નગનાં કરતાં અનેક કુષ્ટ
 દોષો લાગુ થઈ જાય છે. રૂપન બવરથા જુની જુની રાખવાથી પતિવ્રતીમાં અસ્પષ્ટ
 મેમ્નો પણ વધારો થઈ શકે છે.

ઉપર જણાવેલા નિયમો પ્રમાણે વર્તવાથી રૂપમાં શુદ્ધિ થાય છે એટલુંજ નહિ પણ આયુષ્યમાં પણ તે ગારો વધારો કરે છે, અને કાર્યકરે પુરેપુરું જોગન પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. રૂપમાં વિદ્યા કરતા સાધારણ વ્યધિઓના ચરણ ઉપાયો.

૬૫ સુન્દરતામાં વધારો કરતાં દરેક પૈકી સાધારણ વ્યધિઓના કેટલાક ઉપાયો અહિં આપવા યોગ્ય લાગે છે.

૧. ચિત્તગામી કોઈપણ શરીર કાઠી નબ છે તેનો ઉપાય.

બહેલી છોપની રાખ-સોનાગેરુ-ગેળા-લી-તથા સીનું અથવા ગાય અથવા મધિરીનું દૂધ આ સમગ્ર સમ ભાગે લઈ, વાડીને મીઠાવી દેવું, અને પછી ચોપડવું. આથી પડેલા સખગા કાપ્ય રૂપમાં જામ શરીર દુરસ્ત થઈ નબ છે.

૨. તાપમાં રહેવાથી સ્થામતા આવી નબ છે તેનો ઉપાય.

ચણાનો લોટ-દૂધની મધાઈ અને સાણનાં દૂધ આ સમગ્રને લગાર ઉના પાણીમાં નાંખી મીઠાવી ચોપડી દેવું. સુમ્યા પછી ધોઈ નાંખવાથી શરીરનો રંગ કાંપી નીકળે છે.

૩. કાષ્ઠ કાર્પાસ ચહેરા ઉપર જામ પડી નબ છે, તેથી રૂપ છનાં બદલત રહેવાય છે. તેનો ઉપાય.

(૧) લગલરને આકાશનું દૂધ મીઠાવી તેનો લેપ કરવાથી તે દૂર થાય છે. અથવા (૨) મુશાનું પાણી ને કાંઈ જોનો રંગ ચોપડીને ચોળ ધોવામાં આવે તો પણ સારું થાય છે.

૪. ધણાનો ચહેરા ખીમ નીકળવાથી કદરૂપો જની નબ છે. તેનો ઉપાય.

(૧) સાણનાં દૂધ-લગલર-મહુડ-ચોદર-જામના ગેળા-જવનો લોટ-કેસર અને દૂધની મધાઈ આ સમગ્રને વાડીને મીઠાવી તેનો લેપ કરવાથી ખીમ મટે છે અથવા (૨) મુશાનાં ખીજ તથા ખાજૂચનાં ખીજ (દરેક આંકે તોલો), જવનો લોટ (બે તોલા), કઠરી જામના ગેળા-ઉપસેટ અને ખેરી યાદર, (દરેક અંકે તોલો) આ સમગ્ર ચીત્તને ખૂબ દૂડીને સરકામાં (સરકામી) મીઠાવી રાતે ચોપડીને આખી રાત રાખવું. પછી સ્વચારમાં ઉના પાણીથી ધોઈ નાંખવું.

૫. વધારે ખન, કુગ, ટાંઠ અથવા કુપ (ગરમી) લાગવાથી રંગ બદલાઈ નબ છે તેનો ઉપાય.

કમ્પાટો રસ ચોપડીને સુમ્યા પછી ધોવાથી રંગ સારો નીકળી આવે છે. ચોટર વાપરનારને માટે આ પણી ઉત્તમ ગીજ છે.

૬. એકદંત્ર દૂધ ચોપડીને ધોવાથી પણ રંગ ધણે સમ્યક ખીમે છે. યુરોપમાં કેટલાક વખત ઉપર એક એ.ટી. રોષ કરવામાં આવી કહેવાય છે કે-દૂધમાંથી માખણ કાઢ્યા પછી જે દૂધ રહે અથવા મલાઈમાંથી માખણ કાઢ્યા પછી જે દૂધ રહે, તે સરીર ઉપર ચોપડીને મસગવાથી રંગ સારો થાય છે. પણ તે યુરોપીયન રોષકોને અતર નહિ હોય કે પંજાબમાં આ રિવાજ સાધારણ એકદંત્ર વર્ગમાં પણ છે. મલાઈના પડી, રહેલા દૂધ અથવા માખણ તાપ્ય પછી રહેલી નપરી ત્યાંની એકા એવાના શરીરે મમ્મ છે તેથી

રૂપમાં થયેા જ વધારો થાય છે. આથી સાબીત થાય છે કે અમારા જૂના લેખા પણ રૂપાળા થવાના સામન્સ (શાસ્ત્ર) ના જ્ઞાનથી અજુમાલીતગાર નહોતા,

૭. આંખોના કેટલાક વ્યાધિથી બદલતી લાગે છે. જેમકે—

(૧) આંખોમાંથી પાણી નીકળે છે તેના ઉપાય,
હરોની મીઠા-તોલો એક, બહેડાની મીઠા-તોલો બે, તથા આંગળાની મીઠા-તોલો ત્રણ,—
પાણીમાં વાટી નાની નાની લગ્ગોળ આકારની ગોળાઓ કરવી અને તેને પાણીમાં ઘસીને
આંખો, તેથી આંખમાંથી પાણી જતું બંધ થશે.

(૨) આંખોની પાંપણો ખરી જતી હોય તેના ઉપાય
ચીમક સજે બમરી સુરો બારીક વાટી કાસાનાં વાસણમાં ગાળના ઘી સાથે ખરવેડરીને
લગાડવાથી ફાપશે થાય છે.

(૩) આંખે આંખણી થાય છે તેના ઉપાય

૧—જાંતની માટી, જૂનો કાપડો, તથા કાળાં મરી પાણીમાં વોટીને લગાડવાથી આરામ
થાય છે. અથવા ૨—સિંદૂર લગાડવાથી પણ ફાપશે થાય છે.

૮. મોંના કેટલાક વ્યાધિના ઉપાય

(૧) દાંત જે મેલા અને સફાઇપા ન હોય તોપણ તે ખૂનસુરતીને બગાડે છે.
[યુરોપમાં વસ્યે જ કોઈના દાંત સારા હશે મજાના દાંતનાં મૂળમાં તે કાઢી નાખેલા
હોય છે] હિન્દુસ્થાનમાં દાંતના રોગ યુરોપના પ્રમાણમાં મજા જ એકા છે તથાપિ,
હવે બેરકારીને લીધે દિન પરદિન વધતા જતા જણાય છે. હોજરી અને દાંતને ધસે
સબંધ છે. હકીકત અને ખૂન ચાવેલો ખોરાક લેવામાં આવે તો દાંત બગડતા નથી જે
દાંતને દરરોજ સાફ કરવામાં ન આવે અથવા દરરોજ દાંતજી ન કરીએ તો દાંત ઉપર
પીગા રંગનો મેલ પાડી ગય છે તેથી તે મજા જ ખરાબ દેખાય છે એટલું જ નહિ
પણ દાંતમાં અનેક રોગ પેદા થાય છે. બચથી દાંત સાફ કરવા કરતાં દાંતજીથી સાફ
કરવા તે સાફ છે. કારણ કે જરૂરી રાગાથો સખત હોવાથી પેદુની ચામડી પેલી થઈ
હતિયો છૂટી પડી ગય છે. અને તેમાં પાછી ખોરાકની કણીઓ રહી જવાથી મોઝા ઉત્પન્ન
થાય છે આ હાલત ચાલુ રહે તો અંદર જીવડા પડે છે અને અનેક રોગ પેદા થાય છે]

જો દાંત ઉપર મેલ આવેલો હોય અથવા દાંત કમળેર હોય તો નીચે લખેલો પાઠ.
૩૨ (ખેડ) લગાડવાથી દાંત સાફ અને મજબૂત થાય છે

અરીઠાના કળાપાની રાજ—તોલા ૧૦
કુલાવેલી કટકડી—તોલા ૧૦
કપૂર—તોલા ૧
આવાનું મીઠું—તોલા ૫

આ સમજી ખાંડીને મીલાબેથી દરરોજ
ધસવા માટેનું ઉત્તમ દંતમજન* તૈયાર
થાય છે.

* આ મંજનમાં ઈંટ ધસીને તેના બૂઝ, બદામનાં છોડાં બાળાને તેની રાખ તથા
ચાક, એટલું ઉમેરીને પણ વોપરી થાય છે

આ દંતમજન મજા વાપરે છે અને તે મજા સાફ છે.

તંત્રી સુ. સુ.

[સુન્દરાત-કામિવાસ દેશમાં છોકરી ધસવાનો ઘણો જ ગડા રિવાજ પડી ગયો છે. તે બહુ ઝાનિ ઉત્તન કરે છે. સીંગો નવરી થાય ત્યારે છોકરી ધસવા બેસે છે અને થુંકતો ફેસો લાપની કાણી નીચે ચાલ્યો જાય છે, તેની પશુ તેને પરવા હોતી નથી! છોકરી ધસવા કાછને ત્રેયું હોય તો તેના દાઢતું પાણી પશુ પીતુ અને નહિ, એવી ગદ્યા નજરે પડે છે. રૂપને આ એક મોડું લાજન-લગાડનારો રિવાજ છે. આ ઉપરાન્ત-છોકરી ધસનારને ખપર નહિ હશે કે છોકરી ધસવાથી જે તેના મ્હોમાંથી લાજ જાય છે, તે પાચન-ક્રિયામાં ખારા મદદ આપનાર હોવાથી ઘણી કીમતી અને ઉપ-યોગી વસ્તુ છે. તે લાજ જે હોજરીમાં ન જાય તો ખોરાક પાચન થઈ શકે નહિ,]

(૨) મ્હોમાંથી આવતી દુર્ગન્ધ અટકાવવાના ઉપાય

૧. રૂપાળામાં રૂપાળા મ્હોમાંથી પશુ દુર્ગન્ધ આવતી હશે, તો તેની પાસે જ્યારે એક-દમ તેનાથી દૂર થઈ જશે અને તેની સાથે વાત કરવા પશુ ચલાશે નહિ. મ્હોમાંથી ખ-રાજ વાસ આવવાનાં બે કારણ છે—એક તે—દાંતનો વ્યાધિ હોય; તે ઉપર જણાવેલા ઉલાજની દૂર થઈ શકે, અને બીજું—હોજરીનું દરદ. તેનો ઉલાજ દેવકા, પાચન થઈ શકે એવો જ ખોરાક લઈને તેને ખૂબ ચાવવો

૨. [એક બાદશાહ હતો તે અનેક પ્રકારનાં મિષ્ટાન્ન ભોજન કરવા છતાં રોગીકરહેતો અને રજૂમી હતો તેં રાટલો ખાઈને તનદુરસ્ત રહેતો તે જોઈને બાદશાહે પોતાના વૈદ્યને તે જાનત ખુલાસો પૂછ્યો. બીજે દિવસે વૈદે રાજાજની આજ્ઞા થાળમાં પીરસાયેલું બધું ભોજન એકઠું કરીને એક વાસણમાં મરી દીધું અને તેને બંધ કર્યું બીજા વાસણમાં તેણે પ્રેસા કંઈકીનો રોટલો મૂળ તે બંધ કરી દીધું અને ત્રણ દિવસ પછી તે સજાની સમજા ઉપાડ્યું તો બાદશાહના ભોજનવાળા વાગુમાંથી એવી સખ્ત દુર્ગન્ધ આવતી હતી, જે માથું પશુ ફરવી નાખે અને તેમાં અગ્રખ્ધ જંતુ પદબદ કરતાં દેખાતાં હતાં! હવે બીજા વાસણમાંનો રોટલો સમાઈને પ્રજો સખ્ત થઈ ગયો હતો પશુ; તેમાં દુર્ગન્ધ કે જંતુમાં કંઈ પેદા થયેલાં જણાતાં નહોતાં. માદા ખોરાક અને અન્યક પ્રકારનાં બારે ભોજનમાં આટલોજ ફેર મિષ્ટાન્ન ખાદિ અનેક પ્રકારનાં ભારે પદાર્થો જેનું નજરે તો હોજરીમાં સડો છૂટ્યું કરે છે અને અનેક રોગ પેદા કરીને મોમાંથી દુર્ગન્ધ મારે છે!]

ખોરાક નિયમપર લઈને જે આ નીચે લખેલી બનાવટની ગોળાઓ મ્હોમાં રાખવામાં આવે તો દુર્ગન્ધ અવસ્ય દૂર થાય છે અને તે પચિત્ત સક્રિયને પશુ મદદ આપે છે.

જાયફળ, લવિંગ, ઇલાયચી, તાજ, કરતુરી, રૂમી મસ્તકા અને સુલજન, એ સરખાં જોડે લઈ તેને ગુલાબજળ અથવા કેવડા જળમાં વાળીને મ્હોડા અથવા ખોરાક ગોળાઓ વાળેવી. તે મ્હોમાં રાખી ચૂકીને તેનો રસ ઉતારવામાં આવે તો તે દુર્ગન્ધ મટાડવા ઉપરાન્ત પશુ બહુ શાયદા કરે છે.

પરદેશી ગોળાઓ જે મ્હોં રચાઈ રંગવાને મોકિ ખાય છે તેના કરતાં આ ઘણી વધારે શુભકારી છે અને કેટલીક પરદેશી ગોળાઓ બનાવટમાં તો મોઢેન જેવાં દાનિમારક પદાર્થો પણ વપરાય છે.

૬. અવાજ પશુ સુન્દરતાનું એક ખામ અંગ ગણાય છે. જેનો અવાજ જાણે,

શરિ અને તદન બેઠેલા હોય, તે રૂપાળી છતાં પણ ઝંતીન ઉપભવે છે, અને મધુર, સાદું તથા મીઠાશી સરેલા અવાજ હોય તો એરેશ નોંધા શિવાય જ હૃદય ઉપર સારી અસર કરે છે. અરાગ અવાજ સુધારવાને માટે આ નીચે લખેલી પ્રયોગ હિતમ છે અને ગાનારાને તો તે ખાસ બહીષ્ણ સમાનજ છે:

બહી-તોષા ૧૨, બદામના ગોળા-૧૦, ચાર મગજ (કાકડીનાં, ફીંદીનાં, ખડખડાનાં અને તડખડાનાં ખીજ) -તોષા ૧૦, ઇલાયતી-તોષા ૫, કાળાં મરી-તોષા ૧, જેડીમખ-તોષા ૨, -એ બધાને ઘૂંટીને મીઠાતી, એમાંથી ચાર આની બાર દરરોજ સવાર સાંજ મધમાં આટવાથી (અથવા તેમાં મધ નાખીને ગોળીએ કરી મ્હોમાં રાખી મૂકવાથી) અવાજ કામલ જેવો સુન્દર થાય છે.*

૧૦. માથાના વાળ ખૂબસૂરતીમાં (ખાસ કરીને ઓના રૂપમાં) મોટા વધારે કરનાર છે. યૂરોપ આદિ દેશોમાં વાળને રૂપાળા, જમ્બાજન, લાંબા કરવાને માટે તેા ત્યાંના લોકો પૈલા યજ્ઞ મંથેલા છે, અને તેને લીધે તેા ત્યાં અમરૂપ દુહાને બોલવામાં આવી છે તથા અનેક જાત જાતની કલાઓ તેમાં વેચાય છે. આપણા હિન્દુસ્થાનમાં પણ આ અનિષ્ટ આવી પહોંચ્યું છે અને થોડાં સારાં તેલોની સાથે સંખ્યાત્મક વાસ વજરના ખાસ તેલમાંથી તૈયાર કરેલાં સુગંધી તેલો-નાખનાંજ "કે રવધેક" હોઈ, વાળને નાશ કરવામાં મહત્વનો ભાગ લેછે। યૂરોપમાં અનેક જાતના વાળ વેચાતાં પણ મળે છે, જેનો ઉપયોગ ઓઝો જમસા અથવા નામ વગેરેમાં જતી વખત કરે છે પરન્તુ કુદરતી લાંબા કીટા અને (ચામડા) ઝગઝગાર વાળ જ રૂપને વધારે છે. આપણા સ્થાનમાં કાશ્મીર તથા બંગાળના વાળ બહુ વખલાય છે. કેટલીક સુન્દર ઓઝોને ૭ કુટથી પણ રહેજ લાંબા વાળ મ્હે જાતે જોયેલ છે, અને એક હિન્દુ સરદારના દસ કુટ સાત ઈંચ લાંબા વાળને કાપશે એક ઈંગ્રિજના ઢાંચે લખાવશે મોલુડ છે.

પરન્તુ વાળ લાંબા હોય, જનાં ધણે કેકાણે તે બાંધવાનો અથવા ગૂંથવાનો દમ ખરાબ હોય છે. જેમકે પાનમાં માથું ઓળખ પછી માથાની પાછલી બાજુ ઝાંઝરી જેવું ગૂંથી લેછે, જેથી વાળની અંદર ખવન સરખો પણ પેચી થકે નહિ। અને આ વાળ શોભા આપતા નથી એટલુંજ નહિ તે દરરોજ સાફ પણ કરી રાખતા નથી. વાળ રાખવાનો રિવાજ, ગુજરાતમાં ધણો સાચો છે. વાળ દરરોજ સાફ થઈ રહે છે પણ તેમ છતાં તે વાળ જોઈએ તેટલા લાંબા અને પટ સાધારણ રીતે જોવામાં આવતા નથી, વાળ નષ્ટ થવાનાં મુખ્ય કારણ-આગમમ, અતિ વિષયભોગ, પ્રદર આદિ રોગો વગેરે છે. દૂર કરી શકાય તેવાં કારણોનાં હલાજ કર્યા પછી જો વાળ વધારવાને વૈદકીય ઉપાય લેવામાં આવે તો જરૂર, તે બહુ સારી રીતે સુધરી તથા વધી થકે

વાળ લાંબા કરવાની હિન્દુવાળાએ નીચેના પ્રયોગ કરવે

(૧) બેરડીનાં પાંદડાં તથા સીતાફળાનાં પાંદડાં સરખે ભાજે લકડને તેમાં થોડું પાણી નાખી તેને લાંબની પેઠે વાટવાં અને પછી વાળના મૂળમાં ખૂબ પસવાં તથા ભરી રા-

* વિષયભોગની અતિશયતા પણ ધણીવાર અવાજનું નબોદ વાળો નાખે છે તેથી સાચે જ આઠાતાં ઓ પ્રણે તે જાળવવામાં પણ સિતાચાર વાળવાની ખાસ જરૂર છે.

ખનાં ત્રણેક કલાક રાખીને તે ઘાંધ નાખીને આમ વારંવાર કરવાથી વાળ લાંબા અને બહુ થાય છે. અગત્ય તો-(૨) ત્રિકલ્પનો ક્ષેપાથ અષ્ટ વિશેષ અરુણા બળભાગરનો રસ, બેરહીનો રસ તથા પીતામ્બરનો રસ, એ દરેક વીસ તોલા લઇને ત્રણ શેર તેલમાં નાખી ઉકાળવું. આરે રસ બેગા ભય ત્યારે તેલ ઉતારી સષ્ટ ગળા લઇને તે તેલ દરેક ગળામાં પસવાથી વાળ લાંબા અમગીલા અને સુંદર થાય છે.

૧૧ આ ઉપરાન્ત ઓઝોને એક બે છાકરા થયાં કે પછી તેમનાં સ્તન દીઠાં પડી ભય છે. તે સખ્ત થાય તે માટે યુરોપમાં બહુ કૃત્રિમ ઉપાયો લેવા કે હાકાના સળિયા ગૂંથેલાં હારસેટ (કપડા) વગેરે લેવામાં આવે છે. અને આ અનિષ્ટ આપણા દેશની ઉચ્ચ કોમો પારસી વગેરેમાં હામલ થવા માંડ્યાનું સાબિત્ય છે. પરન્તુ તેથી શરીરને તુકયાન નથી, તે આગળ જાણવું છે. સ્તન સખ્ત કરવાને માટે નીચેના ઉપાય સારા છે: કાચું દાદમ, કાચાં દાડમનાં છોતરાં, દાદમનાં ફૂલ તથા દાડમનાં પાંદડાં, એ દરેક એક શેર સષ્ટ સરસો ચાર શેર તથા મુલાય જળ આઠ શેરમાં પલાળી રાખવું અને ત્રીજે દિવસે ઉકાળવું. આરે ચારશોર ખાટી રહે ત્યારે ઉતારી સષ્ટ મસળાને લગાડામાં ગાળા, તેમાં સરસીયું બરોર મેળવી બરડ કરવું. ઉકળતાં ઉકળતાં આરે રૂક્ત સરસીયું જ રહી ભય ત્યારે ગાળા લેવું. તેમાંથી દરેક ગળા રતન ઉપર પછી, તેને ઉપા કળીને લગાડવાથી ખાધી તે ઉપર કળાને પહેરી લેવા. એ ત્રણ મહિનામાં સારો ફાયદો થશે.

૬ પાઈ છું કે સુંદરતા ટકાવી રાખવા માટે આટલું વિવેચન થવું થઇ પડશે.

હવે મારી એક સંક છે. ૬ પાઈ છું કે મોઢને કાઢ વાંચક વર્તમાનો તેનો ખુલાસો કરી સમાધાન કરશે.

કુદરતી રીતે સુંદરતા નરભતીમાં વિશેષ હોય છે કે નારીભતીમાં? યુક્તિ સહિત તેનો ખુલાસો મળવો જોઈએ.

કુદરત તરફ દ્રષ્ટી નાખતાં તો નરભતીમાં જ ૩૫ વિશેષ જોવામાં આવે છે. દાખલા તરીકે મોરનીચોના ટોળામાં મોર ઉભો હોય તો મોરજ ૩૫ જોવા લાગશે. સીંહ અને સીંહણ બેમાંથી સીંહજ ૩૫ જોવા જણાશે. હરણના ટોળામાં કાલીવર દોષ તો તેને જ ૩૫ જોવા દેહેવામાં આવશે. સાપરના ટોળામાં પણ નરજ, પોષ્ટ નરનારીમાં પણ નરજ, કુકડીના ટોળામાં કુકડજ, ચઢીયામાં ચઢલા, નાગશીયામાં નાગ, ધત્યાદી વિશેષ કરીને નરભતીજ ૩૫ જોવામાં આવે છે. આ હકીકત ઓપુકળના સળન્ધમાં પણ સચોટ છે કે કેમ?

પાકશાસ્ત્ર.

લેખક: જી. સી. "સુ"—

ફરશીપુરી.

પુરી જેટલી કરવી હોય તેના પ્રમાણમાં ચણાનો લોટ લઈ તેની બાદર ખપ મુજબ ચીકુ, મરચું, ઢળદર અને થોડા તથા નાખી તેલમાં તળવી હોય તો બાદર તેલનું મોવણું નાખવું અને જો થીમાં તળવી હોયતો થીનું મોવણું નાખી પૂરી જેવી કંઠણ કણક બાધવી ચણાના લોટનું પુરણ જે ઉપર મુજબ બાધવું હોય તેનાથી અરધા ભાગે મેંદા લેવો, શેર ચણાના લોટનું પુરણ હોય તે અઝર મેંદા લઈ તેને થીનું મોવણું દઈ કંઠણ પુરી જેવી કણક બાધી હુવે વાળા થોડું વણી તેની બાદર ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે જે ચણાના લોટનું પુરણ બનાવ્યું હોય તેમાંથી હુવે વાળા વણેલી પુરીમાં મુઝા, પુરણપોળાની રીત પ્રમાણે ગોળ વાળા ઉપરની કણક કાપી લઈ પુરી વણવી. પુરી વણી રવા પછી તેને નખથી આંકા પાડવા. ઉપર પ્રમાણે આંકા પાડ્યાથી પૂરી પૂલશે નહિ. આ પૂરી ને પુલે તો તેના જ્વાલની મઝા પડતી નથી માટે આંકા પાડી પછીથી તેલ અગર થીમાં તળવી.

૨. મૂળાનાં ચોપડાં.

શેર એક મૂળા ઉપરનાં મોટાં કણવાળા લઈ તેનાં નીચેનાં પાંદડાં કાપી નાખી મૂળા અમણવા ખમણ હોય તેને નીચેના વગર તેલનો વધાર મુકી બંદર છૂંદ અને ઢોળ ખપ મુજબ નાખી વધારી દેવ. ચીકુ, ઢળદર, લીલું ટોપકું ઉપર બઘરાવી તેને દંડી દેવ. મૂળા બરાબર સીતઈ બપ એટલે તેમાં ચણાનો લોટ (મોવણું તેલનું) નાખી ઉપર બઘરાવી બરાબર દલાવવું નીચે ઉપર સરખા જાપ રાખી ચણાનો લોટ ચડી જાય એટલે તેમાં અઝર દંડી નાખી મુખ દલાવતી એકમેક કરી સીતવા દેવ.

ઉપર મુજબ તૈયાર થાય તેમાં લીલાં મરચાં આડું અને કાચાંથી ઝીંણી ખાંડી વાડીને નાખવા. બહોનો લોટ શેર એક લઈ તેમાં તેલનું મોવણું નાખી પૂરી જેવો કંઠણ લોટ બાધવો. તેને પુરણપોળા મુજબ થોડું વણી ઉપર જણાવ્યું તેવું મૂળાનું જે પુરણ તૈયાર થયું હોય તેના હુવે લઈ તેમાં મુઝા ગોળ વાળા ઉપરની વણેલી કણક કઢાડી લઈ વણવું અને તેવા ઉપર નાખી ચોપડાની રીત પ્રમાણે તેલમાં તળવા તેમ કચેરી જે નાની કરવી હોય તો કઢાઈમાં ખૂબ તેલ મુકી તળવાથી બાની લહેજત વણી આવે છે. [આ ચોપડાં સાથે જે કણકની બઘરામાં રાંધેલી થેય હોય તે બહુ સારા લાગે છે.]

૩. ઘઉંનો ખીચડો.

આ ખીચડો ધણે ભાગે નાગર કામમાં કોઈ કોઈ જગ્યાએ નવરાત્રિના પારવણિ દિવસે ખાધ થાય છે. કઢીયાવાડમાં સંક્રાંતિને દિવસે કેટલીક જગ્યાએ પણ ખાય છે. ખીચડો ધણે સ્વાદીષ્ટ અને પુષ્ટીકારક છે. ધણું પાકશાસ્ત્ર મેં વાંચ્યાં પણ આ ચીજ તેમાં નહીં જોવાથી એની રીત અહિં લખી છે.

શેર એક ધઈ લઈ તેને બાધણીમાં થોડું પાણી છાંટીને ખાંડવા. બહોનાં છોડાં હળે છાપા માટે થોડા થોડા ખાંડનાં જવ અને ઉપર ચામણ ખાંડી છાંટવાં જવ, થોડીનાર ખાંડી

પછી તે થઈ એક વાસણમાં ભરી ઉપર દાંડી એક રાત રાખવા. બીજે દિવસે એ દાંધ વની ખૂબ મસળી નાંખી તેને લોહાના સ્પર્શથી અથવા યોડી ચાળીથી ઝાટી નાંખવા, બધાં દેવતાં હઠાડી નાંખીને શર થઈ દોષ તો અચ્છેર તુવરની દાળ લેવી. ચૂના 'પર ખીચડીના પ્રમાણ કરતાં થોડું વધારે પાણીનું અથરણ એક મોટા તપેલામાં મૂકવું. અથરણ થાપ એટલે તેમાં ચોક્કસ કરેલા થઈ અને તુવરની દાળ ઝોરી દેવાં અને મીઠું વગેરે નોંઘતો મસાલો નાંખવો. પછી તેને ચોરીવાર દાંડી રાખવું અઢા અઢબદવા માટે એટલે તેવું: થઈ બરાબર ખરાપ અને દાળ અને થઈ એકરસ થકુ ગ્રમ એટલે નીચે ઉતારી, તમે ઉપર અંગારા નાંખવા અને ચોરીવાર થીમવા દેવું.

આની અંદર થી ખૂબ નાંખી ખાવાથી રવાદીષ્ટ અને પુષ્ટીકારક લાગે છે.

૪. ચોખાના લોટની શેવ.

ચોખા અથવા દણ્ડીને ઝીણું દળાવવા. દણ્ડીને લોટ બે વાડકા હોય તો માર વાડકા પાણી-સાથ લોટ અને પાણી બને એક દરી એક તપેલામાં ચૂને મૂકવાં તેની અંદર ખર મુગમ મીઠું છદ અને થોડા ખારો નાંખી, ખજ-અંદર અગ્રિ ન પડે તેમ-દસાચ્યા કરવું. દલાવતે દલાવતે વચરે લોટના નેવું થાપ એટલે ચૂના ઉપરથી નીચે ઉતારી દેવું. પછી તડો આવતો હોય તેની જગ્યાએ એક ચોક્કસ લગ્ન પાથરી, શેવ પાડવાને 'ચો અમર ઝારો દોષ તો તેના ઉપર તે ખીંડી મુખી ભારથી ઘસવું' આમ લગ્નમાં શેવ પાડી, સ્પષ્ટ પછી તેને સહ લેવી તથા થોડી થોડી નોંઘી તે પ્રમાણે ધીમા અમર તેલમાં તળવી. માંદા માણસ માટે આ શેવ બહુ દલાઈ અને સારી છે.

આના ને પાપક કરવા હોય તો ઉપર બતાવ્યું તે પ્રમાણે ખીંડી તૈયાર થાંચ તેને શેવ ન પાડતાં એક થાળી ઉપર તેલ લગાડી ગોળ લુવો વાળી વણી અને સૂકવવા અને પછી થી અમર તેલમાં તળવા. આ જન્મે બીજે માંદા માણસને માટે બહુ ફાયદાકારક છે.

લેખક- જડેન સી. કીડીજડેન.

૫. તુવેરની દાળનાં ભણ્યાં.

તુવરનો દાળનું ઝીણું દડક હોય તેને સાર પામને ઠાંકરી હઠાડી નાંખીને પલાળવી તે પછીથી તે પથળે એટલે ઝીણી વાટવી તે પછી તેમાં ને અઠાસ લાવવી હોય તો એક દિવસ પલાળી રાખવું. પછી તેમાં નવરત્ન મરચાં [મીઠા] ઝીણું વાટીને હળદર મીઠું વગેરે ને પ્રમાણે નોંઘી તે પ્રમાણમાં મસાલો નાંખવો. મધથીર મળે ત્યાં મુખી નાંખવો. નહિ તો ખણાછંદ ખરિયું નાંખવું તે પછીના લોટ અચ્છેર લેવો તેને ગોળ તેવું દેવું [મુઠી વળે તેવું] પછીથી તે બધું પેઠી વાટેલી દાળમાં ભેળવીને તેના વાટા કરવા (ખજનીનાં પાંદડાંની પેડ) પછી તપેલામાં પાણી મુકીને ઉના થાપ એટલે-પાંદડાંની પેડે તે વાટા કરેલાને તપેલામાં આપણી ધીમી મુકીને તે ઉપર મુકવા. એટલે બધું પાણી શોષી લેશે પછીથી ખાદાર માટીને વાળી વની હઠકા કરવા તે પછીથી તે ૮૦ થી લોહાની હઠકામાં નિષ્કર્ષ મૂકુ તેમ મુકીને તળવા. રાત્રી થાપ એટલે હઠાડી લેવાં એમાં આકુ તથા મરચાં લોહા છણાં વાટીને ન ખાવ-તેમ મગી રજુ નખાવ એ રીતે આ બધાં થાપ છે.

૬ જાટાટાની વંદી.

જાટાટા શેર એક લકને બહુ જાણીને લયો યામ એના કરવા પછી તેને ફાલીને હુંદી નાખવા પછીથી તેમાં બે ચમચી મીઠું અને એક ચમચી મરી ચર્પવા મરચાં નાખીને મેળવીને વડી પાડવી. અને તેને સ્કચી દેવી. બીજે દિવસે તેણે ચર્પવા ધોમાં તળવી; એટલે તેપાર ચર્પ જશે. તે માંદા માણસને પણ ઉપયોગી છે.

—*—

પાકશાસ્ત્રનું શિક્ષણ.

લેખક: “એક દીન ભગિની”

“સુન્દરી સુગોષ” માં ઘણીવાર “પાકશાસ્ત્ર” નાં લખાણ આવે છે, પણ તેમાંનાં ખણં ઉપયોગી ચર્તા દશે એમ મને લાગતું નથી કાંઈ લેખ સાવ નમાસા હોય છે, લેખ કાંઈ બહુરા હોય છે, જેને થોડું આગળ હોય તેને એવાં લખાણ કદાચ કામનાં બહુય પણ જેને ન આવડતું હોય તેને સાવ નકારા— ને આવડતું હોય તેને તો નકારા જ! આમ મને લાગ્યું છે મારી શુદ્ધ દશે લેખ કાંઈ બહુરા કૃપા કરીને તેમાં સુધારો કરો.

પણ આ દીન બધા “પાકશાસ્ત્ર” નાં લખાણને લાગુ પડે છે, એના કહેવાનો મારો હેતુ છે, એવું કાંઈ માની સેરો નહીં એવી આશા હું રાખું છું. સ્વર્જવાસી શાક્ષર લાઈ અંમુનલાલ સુન્દરજ પઢિવાર લેવું અફે “સુન્દરી સુગોષ” માં લખના તેમનાં લખાણમાંથી તથા હાલમાં વીરનગરના સ્વામી શ્રી શિવાનંદજી તથા પરમાનંદજીનાં લખાણોમાંથી પ્રશ્ન બાજુવાન મળતું અને મળે છે, એ કરેલા જેનું નથી. આ સ્વ મોઝોએ ખતાવેલી “પાકશાસ્ત્ર” ની કેટલીક નવી વસ્તીઓ તથા જર્નાલની કેટલીક નવી રીતો (દરેકનાં શુદ્ધ હોય સાથે) દરેક હિંદુ તો શું પણ બીજી કોમનો સીઝોએ પણ વાંચના જેવી છે. પેટિયારજી પરજેલા નહીં હોવા છતાં, એમને હોય અમો ઓએ તું કિંતુ હું અને સ્વામીજીઓએ સંસાર તત્ત્વો છતાં તેઓ અમારી લાગણી રાખે છે. ખતેનાં વેદક અને પાકશાસ્ત્રનાં લખાણ સુન્દરી સુગોષના ઉપયોગીપણામાં એટલો વધારો કરતા—અને કરે છે, તેની વિદાન તમી સાહેબ પણ તો પાડી નહીં.

પણ મારે જે અફી કમચાલુ છે તે “પાકશાસ્ત્ર” નાં (અને-કેટલેક ભાગે-કહું તો, વેદકનાં) લખાણો જે વખતો વખત નમાસા, અધુરાં અને બૂલોવાળાં આવે છે, તેને મારે છે. સુન્દરી સુગોષના અરેખિત સાહેબે આ જાણતરમાં ખાસ કાળજી રાખવાની બરુ અને દેખાય છે. તેઓ કાંઈ-ચર્પવા ન હોઈ શકે. એટલે-આવા ખામ ઘાનના વિષ યોમાં તેઓની પુરી માદિતી ને હોય. પણ એવી જાણતોનાં લખાણ આવ્યા સ્વામીજી જેવા અથવા બીજા ખામ અલ્પાસીઓની પાસે તપાસ કરાવીને તેઓ કમટ કરે તો વધારે સારું.

આ સિવાય બીજી મુશ્કેલી મારી વાંચવારી જોડેને તે હું કહું છું આપણને રાધવામાં, પર સ્વામીજીમાં, જાળજી ઉઠેતામાં, ખચર ચર્પા બહુવંતો રાધવા સાથવામાં ઘણીવાર અગવડે નડે છે તથા જુને યજ્ઞ બન છે તે પાછળથી આપણે સુધારીએ છીએ અને કાંઈ કાંઈ સંકરતી પણ નહીં, એવા અગવડાં ‘ખરા અગવડાં’ ની માગી “અગુમ

વિકા " આપણા મારજ પ્રકર થતા આ 'સુદી સુગ્રોધ' માં આપણે હપારીએ, તે-
તેથી બીજી બહેનેને બહુ દાવદો થાય, એવ મને લાગે-છે, તે તેથી હું સી બહેનેને આવી
બાળતો ખાસ કરીને લખી મોકલવાની વિનંતિ દઈ છું -

હું પણ બોધે આપીનેજ બેસી રહેવા સંગતી નથી. આ સાથે મારા " ખરા
અનુભવ " માંથી કોઈ (જેટલા પાઠ આપણા તેટલા) ની એક યાદી મોકલી છે. તેમાંથી
પ્રથમ ત્રીજી સાહેબને યોગ્ય લાગે તે "સુદરી સુગ્રોધ"માં લખાવ કરશે, એમ હું આશા
રાખું છું. કવિતા, નિમણા કે વાર્તાઓ, જે આપણે વખતો વખત લખી મોકલીએ છીએ
અને "સુદરી માસિકા" ના વિચારમાં હોય છે, તે બધી કંઈ બહુ મારી હોતી નથી.
એટલે એના કરતાં વધારે વાંદ કામ આપણે આ રસે કરી શકીએ. કારણ કે આવી
માનવો વધારે ઉપયોગી અને બોધદાયક થઈ પડે અને " સુદરી સુગ્રોધ " નો ખરા
દેવ પણ એજ છે.

તુલસીના ઉપયોગ.

[સીઆમાં ખાસ મટે કેટલીક જાતના પાક બતાવવામાં આવે છે, તથા બીજે
વખતે પણ કામ લાગે તેવી કેટલીક સાડી સાથે પણ પીંછે દવાઓ બણી રાખવાની
જરૂર છે, કારણ કે એથી પણ શરીરને કોઈક રીતે મળી જાય છે. આ પૈકી તુલસીના
ઉપયોગ પણ બહુ ફાયદાથી જલ્પાય છે—અ. અમૃતવાસ સુન્દરજી પદિયાર.]

૧. તુલસીના બીડું મેળવ:

તુલસીના બીડું સેવન કરવાથી પણ ઘણી રક્તિ વધે છે. તેની રીત એ છે કે,
તુલસીની મંત્રિશક્તિ એળી તેમાંથી બી કાઢવી. એ બી જે ચાલી બાર ફરમાં ઉઠાણી
પીવાથી ફાયદો થાય છે એ સિવાય એ બીને વાટીને તેના કુકા કરી તેની જુના ગોળમાં
ભાર ભાર નેવડી ગોળા જનાવી તે ગોળી ગાળના તાજા દુધ સાથે ખાઈશી ફાયદો થાય છે.

૨. તુલસીના પાક:

તુલસીના બીને કુકા શેર ના, અને ચણાનો શેટ શેર ના, લઈ તેને દુધ તથા
ધીનું મેણુ દઈ મોટનથાળની પેડે નેકવો તે અડધો શેકાઈ રહે, ત્યારે તેમાં પાણી ધાવે
નાંખવો. માથે જરા શેકાઈ રહે એટલે તેમાં કુટકેલી નદામતી મીઠાને કુકા પાણી ના-
ખવો. તે જરા શેકાય એટલે તેમાં તુલસીના બીનો કુકા પાણી નાંખવો. તુલસીના બીના
કુકા સાથે એક તોલો મગીના કુકા તથા પૂર્વલીકાર જામનો કુકા મીઠાવવો. એ પછી
એ બધું નાંખ્યા બાદ પાંચ મીનીટ સુધે રાખી ઉનારી લેવું તે પછી આસણી તૈયાર દોષ
તેમાં એ બીને નાંખવી, તેક શેર સાકરનો આસણી જનાવી તેમાં પૂર્વલીકાર કેમર ના-
ખવું; અને એક શેર પાકમાં સવા શેર લી વાપરવું એમાં લોહ સરક પાક બને છે અને
એ પાક ફરજી એથી પાંચ લેવા સુધી સવારમાં આવે, તે ઉપર દુધ પીવું એથી શરી-
રમાં ઘણી રક્તિ આવે છે. આની રીતે પાણી બીમાંથી ચોખાવાર શેર પાક જની શકે છે.

—(" જુનાની જાળવવાના ઉપાયો. ")

દીર્ઘાયુઃ શી રીતે થવાય ?

અથવા

“તાંદુરસ્ત રહેવાના નિયમો-અને દિનચર્યા.”

લેખકઃ—શ્રીયુત ડૉક્ટર રવિશંકર ગણેશાચ આંગ્રીઆ,

(માંજરોળ રોડના ગાંધી ચીફ મેડીકલ ઓફીસર.)

૧.

૧. પાશ્ચિમાં જીવવૃદ્ધિને લાભને પોતાના આત્મચળતા વિચારા જેમ દરેક જાણતમાં જણી શકે છે, તેમ આપણી પૂર્વની રહેણી કરણી તથા ખાનપાનમાં સાદાઈને બદલે દરેક જાતની ખરબાણુ પૃથા દાખમ ચર્ષ છે, તેને પરિણામે સરીરની અસ્વચ્છતા વધી છે.

૨. કેક દેશજે સમઘરી કે ખેરાત જાતાનાં દવાખાનાં વખાં છે, જેને લખને ખરા હોદીઓને જેમ મનવડ વધી છે, તેમ દવા ગરત મળતી હોવાથી તમા કુદરત ઉપર આ-
 ૧. સખવાની શક્તિ અને પરિણામે મરણ ન હોવાથી કે જૂન સુધારથી એ પહેલી દરજ્જા સુધી આવથી, તેમ જઈ ઉપરથી આપ્યા જવાથી, સરીરને જ વાદનને ગહલે મૂળ ઉપ-
 યોગી જ તત્વ લેખવાનું દરી જવાથી-સહેજ સાજા મંદગાડ કે જે દવા લીધા વચર જ અચુક જાતની કરી, પંથ કે સવમથી દુર ચર્ષ રહે, તેને માટે પણ અંગ્રીજ દવા એટલે “દારમાં તૈયાર યજોલા ઝોડો” લેવા વચર નજ આલે, એવું મનનું જવારજી-ગાજામાંથી યજોલી પ્રાપ્તમાં-આ જમાનાની જીવવૃદ્ધિની-તૈયાર કરવામાં આવ્યું છે પણ તેજ વખલે

* આ નિયમો અમલમાં લાવવા સમનારૂપે હરદરેશ યાઃ રહે-તેનું બચ્ચાણી માંડી સર્વ મનન કરે-તે રીતે ખાન એ અથા દિનચર્યા-એટલે એક સવારથી બીજા સવાર સુધી જેમ વર્તવું-તે જાતાનાર એક તખ્તામાં જડાય તેવી રીતે અથવા તેટલી પથ્થુ તેરિત ન નનારને માટે ગાંધી પુર્વ ઉપર એટલી જાડાર પાડવો નહીં કર્યું છે તે કાગળનું કડ મોટાં છે પૂર્વ બોમ્બે કોનોકલ કે સર્જ વર્તમાનમાં એક પાનાં જેવું ધરે.

જડા કાગળ ઉપર એટલેકલી કિંમત—આડ આના. દયાલ અરચ જુડ.

એકલી કાગળ ઉપર હાપેલની— “ ચાર આની. દયાલ અરચ જુડ.

માંકોએ ખર્ચ નીમેને સીરનામે દેવા કૃપા કરવી. યાતિમાં, નિશ જામાં, મિત્રોમાં, સ્થાણાં, ધનામ, એટ તરીકે આપનાર ખાતે જાખનાં પ્રમાણમાં યોગી કિંમત લેવાં.

મારા તરફથી નીચે મુજબ પુરતક જાડાર પડ્યાં છે.

બહુને શિખામણ—કિંમત રૂ. ૧ એક } દયાલ અરચ જુડ.
 મુખ્યમથ જુડગી—કિંમત રૂ. ૧ એક }

પ્રમખવહાર માટે સરનામું.

રવિશંકર ગણેશાચ આંગ્રીઆ.

માંજરોળ-(દારીઆવાડ)

એટલું બૂલી જવાય છે કે 'સુખત યોગે ને રવા' ને કાપડો કરતા જણાવવામાં આવે છે અથવા કહે, તેમને શાકન આવે તો—(અચર)પધારે માત્ર પ્રકૃતિ પ્રમાણે થઈ હોય તે—અથવા નિદાનમાંકરે મણે હોય—જેમ થવા (મને તેવા વિદ્વાન વંદ દાકનરથી થવા) સવન તદન નથી એવું તે નથી—તો કિલકુ લુક્કાન કરે છે। ૧૫ વર્તની ઉપરની ઉમ્મરના દરમિયાં ઓપુરને તેમની તદુરસ્તિનું કારણ પુછ્યો તો તેઓ તેનું કારણ સાદી જીવગી સાથે, કાષ્ઠપણ મતદ—માસ અગ્રેષ્ઠ,—રવા ન લીધાનું જણાવ્યો. તેથી કિલકુ જન્મથી જ રવા લેનાર બાપને જ તેટલી ઉમ્મરે પદોચ્ચે ને ને પદોચ્ચે હજી તેનાં શરીર ખલાઈ જાયે તેઓ જ હશે। આની પ્રત્યક્ષ ખાતરી દરમિયાં તપાસ કરી કરી રોકે છે.

૨. કાંતી જીવગી બે મતવાનાં મુખ્ય સાધન,—સાદી જીવગી, આનંદી રવવાર—મુખ્ય રાગ અને જીવગી જન્મથી વધારે ન ખાતું,—પુરતી અંગ કમરત, પુષ્કળ પાણી પીતુ બા-કાર્ય પાતુ (એટલે દરેક રિપથનો તમા જ એમ નહિ) પણ દરેકનાં બહુજ નિષ્ક્રીત રહેવું) અને પીકર એને કુખને જળથી ન રહેતાં બૂલી જઈ—અને તે પધારે કરતાં આત્મ-શાવ, ધમશાવ, સારું એવ પ્રત્યે એક સરખી દવા રાખવાં એ છે.

૪. અંતિમની ગણવા વિવાય રહેવાને કાંતે રાખું કાંતે આ નિષ્ક્રી પ્રમાણે સાવના—અનિવાર્ય અમરમાત કે મેળી રોગમાં નહીં સંપ્રાપ્ત તો (જો કે જીવગી પેટ માં નિયમ પાળનારને મેળી રોગ અડતી જ રાખતા નથી,) જરૂર કાંતી જીવગી ન દુરસ્તિ આવે મોતવરે.

૨.

૧ સવારમાં વહેવા બાહ્ય, સુતે એટલે સુધેરિય મેળાકે બે સવારે છૂટી પહોંતો, (આવરે પોગો ક તક પહેતાં) પીતુ.

૨ પીતે-કાંતે કાંતેકરે જઈ ગાતી, શુદ્ધ માનિયો કે રાત્રીની કાંત પગ લો—આથુ કરતાં મળીયો સાક વધારે આપ છે,—પાવળનું તાડુ દાંતજી દંતથી ગાતો કીણો કુચ્છો કરી તે વડે, ગણા દંત આગવી અને પાકથી ગતે જાણુ ધમી દાંતજી કરતુ ત્યાર બાદ તેની ચીર કરી કોળા દંતારથી, કોળા કરતા, અને આગરે, સુરમા, રૂપીયા સાર મીઠું (નિમક) મોલમાં નાંખી પાણી સાથે ઘૂન, દવાની ખાજખાજી, કાંત પાણીથી પાંચ દાંત કોળા કરવા મોઢું, નાક, કાંત કોઢ, કાળા દોઢ, પાંચીથી' ધમી સાક કરી, જાંઘા દુવાઈ કે સાક લુગડાં વડે લુગી સાક કરવા દાંતજી વપવે 'મામ બહુ કરી હોય તે દિવાય ઠંડુ' જ પાણી પાવરવુ.

નોટ ૧—જ્યાર અને કુખ પાઉર વાપરનારે સમજતુ એકેકે કે દાંતજી સાવનાથી દાંતની જગ્યાથી ચીકાસ દવાઈ નીકળી શુદ્ધ થઈ દાંતનાં મળાંમાં મળજીન મેળે છે, તે સાથે જાયથી કદી મળતો નથી. કુખ પાઉર મીઠા બેટલા મુજબાળા નથી, જધાને પર-વંડતાં નથી અને પરવડતા સાથે ખાયાજ છે. પાવળનું દાંતજી પસંદ કરવામાં કેટલાક

૧. નોટ—એટલે નિયમ (ખામ) મુજબ.

ખાસ લાગે છે. તેનો કુચો ઝીલો જલુ થાય છે. તે વળા માલ સાથે પોષિત છે તેની ખાતળી ડાળાઓ દાતજી માટે કાયક છે. તે ન મળે તો બીજી નળરે લિમડાનું દાતજી સાફ છે. મોટાં શહેરોમાં દાતજી ન મળે તો સ્થલથી ચલાવવું પડે છે. પણ તેથી દાતને નુકસાન તો છે જ.

૨. દાતજી ક્યાં પછી દુરત કહું 'ચોખ્ખું' પાણી ધોમે ધોમે કમતીમાં કમતી એક શેર (ચાળીય તોડા) પી જવું.

નોટ—દિંદુઓમાં નરલું કાઠે પાણી પીવાની મના છે, તેનું કારણ સમજવું નથી ઉપરુ ઉપર મુજબ સવારમાં પાણી પીવાથી પેટ-જઠરની અંદર કંઈ પડતર-વાસી બોરાક હોય તો તે આંતરડામાં જાય છે. અને નહીં હોય તો પેટ ધોવાઈ સાફ થાય છે.

૪. ત્યાર બાદ પરવડી શકે એટલે તબીબતને અનુકુળ આવે તો કંડાં પાણીથી અને માફક ન હોય તો સાધારણ ગરમ પાણીથી શરીરનું દરેક અંગ ખુબ ચોળી, (સાંજુ લખને અથવા સાંજુ વગર) નહાવું એ વધારે સાફ છે, પણ કાંઈ પણ કારણસર તેમ અનુકુળતા ન આવે તો દિવસના મરે તે કાગમાં એકવાર અવરખ નહાવું જોઈએ. નાનાં જરબંતિ જન્મે ત્યારથી જ દિવસમાં એક વખત નહાવવાની ટેવ અવગર રાખવી જ જોઈએ. નહાયા બાદ શરીરનો દરેક ભાગ ખુબ જોસથી સૂકા કપડાંથી લુછી નાખવાની પુરી સલામ લેવી જોઈએ. દરેકજ સાંજુ ન વાપરનારે આવાસીઆમાં બેવાર સાંજુથી નહાવું જોઈએ. ૨

૫. ત્યારપછી ક્રેખા, આર્મના, પ્રતિકમલ, પૂળ આદિ જે નિત્ય કર્મ કરવાની ટેવ હોય તે એકાંત સ્વચ્છ જગ્યામાં ચાંત રિધર એકામ મનથી કરવું. આ પ્રમાણે અરધે કનાક કરવાથી મન રિધર ચાંત ચર્ડ આખા દિવસમાં વ્યવહારમાં પડતું અનુકુળ આવે છે.

૬. ત્યારબાદ ત્યારે અનુકુળ આવે ત્યારે, પરવડી શકે અને માફક આવે તેણે સાકર નીંખેતુ ગરમ દુધ આશરે પંદર તોલા પીવું, અથવા ચાદ (ઉઝાળેલો-નહીં) ૨ પીવે. બની શકે તેણે ચાદ હુણે જાડે (અથવા તેની સાથે) ધણી, બાજવાની શેરી કે તેવો ચાર પાંચ રૂપીઆ બારથી વધારે નહીં તેટલો નાસ્તો કરવો.

૭. આગલા રોજની રોજનીશી લખવી. તેમાં ગયા રોજમાં કરેલાં મુખ્ય કામની નોંધ હુકમાં આખા બાદ, કાંઈ જોડું કામ મનથી કે વચનથી થયું હોય તો તે ખાસ માદ કરી તે સળધી અતઃકરણપૂર્વક પર્લાતાય જાણવી, ફરી તેમ ન કરવા મનને દબ કરી, તે જૂસ રોજનીશીમાં બતાવવી. આ પ્રમાણે કરદમેજ કરવાથી જીદગીનું આખું

૨. સાંજુ વાપરવો તો સારી જ જાતનો. નહિ તો આપણી " પૂર્ણ સ્વદેશી " શુદ્ધ માટી પણ જોડી નથી. પરન્તુ વીસનગર વાળા વિદ્વાન સ્વામીજી આ અંકમાં જ પ્રકટ થયેલ " રૂપ " ના લેખમાં સૂચવે છે તેમ જની શકે તહેમણે અરીશા વાપરવા યોગ્ય લાગે છે.

તંત્રી મુ. સુ.

૩. ચુદા " ઉઝાળેલો નહિ " એટલે ચુદાનાં પાંદડાંને પાણીમાં નાખીને ઉઝાળવાં નહિ પણ જલુ ઉંદા (ખદખદતા) પાણીને ચુદા ઉપરથી ઉતારી લઈ તહેમાં ચુદાનાં પાંદડાં નાખી ઘોડી વાર કાંડો રાખવું આમ તૈયાર કરેલો ચુદા ખદ્દુ નુકસાન કરતો નથી.

વર્તન બદલાઈ જાય છે અને તેની તંદુરસ્તી ઉપર બહુ સારી અસર થતાં સંકુચણી થવાનું શિશુજી, વગર ખંડર પડે, મળે છે.

૮. ત્યાર બાદ પોતપોતાના ધધામાં નીચે ડાબે વળગવું. અથવા- વાંચન, અથવા- યેનમાં સમય માળવો.

૯. સામાન્યથી અગ્રીવાર અને હેન્ટ જાર વાગતાં અગ્રાહિ-દક્ષિણે પથે તેવો, બહુ ચાવી ચાવીને, ધીમે ધીમે, નીચે ડાબે, યાંત્ર મન રાખી, આનંદની વાતો કરતાં કરતાં, જે મળે તે યોગિક ખાવો. જમનાં વાર લાગે તે સારું. ઉનાચળે કદી ન ખાવું. અન્યા વગર કદી ન ખાવું; બહુ ગરમ ખોરાક કદી ન ખાવો; અને ભૂખથી એણું ખાવું. ખૂબ ચાવીને ભૂખથી જાર આના ખોરાક ખાનાર, દંમેથી તંદુરસ્ત રહે છે. જમની વખતે, વચ્ચમાં, જમ્યા બાદ તુરત પાણી, ચાદ, કે બીજું પીણું ન પીવું. તેમ પીવાથી જરૂરસ નમળો પાતળો પડી જાય છે અને તેથી ખોરાક પચતો નથી.

૧૦. અન્યા બાદ દોઢથી બે કલાક બાદ અને જાર ખાણું ખાણું હોય તો અડી ત્રણ કલાક ગયા બાદ અને કુધપાક કે જામુંદી ખાધાં હોય તો ચાર કલાક ગયા બાદ પહેલીવાર પાણી પીવું. તે પહેલાં તથા-તરસ લાગે તો પણ ખનનાં સુધી ન પીવું ત્યાર પછી ઉનાજામાં બળે કલાક અને શિયાળામાં અડી અડી કલાકે પાણી પીવું જોઈએ. દર વખત પાણી પોણે સેરથી સેર (ચાળીસ ટોણ) જેટલું પીવું જોઈએ.

નોટ.—દરેક વખત પાણી પીધા અગ્રાહિ એક કોમળો પ્રાણીનો શોધમાં ખૂબ ખખખારી કરી બાદજ પાણી પીવાની રેવ રાખવી. તેમ કરવાથી શોધમાં એકલા યજેલા જનું નીકળી જાય છે. આ સાધારણ સાવચેતી રાખવાથી સ્વેપન-સુષુપ્ત-જાગ્રમ-મીધ-કુલ થતાં નંધી અને બીજાં ઘણાં રોગો થતાં પણ અટકે છે.

૧૧. - સાકરવાળો ચીત્તે ખાવાની રેવ બહુજ જોઈ રાખવી. બહુ મેન્ડાલેદાર, તેલવાળો, તળેલી, ચિઠ્ઠાવાળો, ચણવાની ચીત્તે ખાધા વગર નજ ચાલે-તેમ હોય, તો તે વખતે ભૂખથી અરધું જમવું, દૂધમાં-ભૂખ્યાં હોવું પણ હરગીજ એક કોળીઆ પળું વધારે ન જ ખાવો.

૧૨. અન્યાબાદ દરેક વખતે જાળજા કરી, રૂંદ, જેડું બરાબર સાર કરતાં, યુગ-વાસ માટે પાન-સોપારી, એળચી વાપરવાનું વધારે સારું તો નિમકવાળું આચાર, -મીઠાવાળું અચારું, ચાવી ખાઈ પાણીના કેળળા કરવાથી સ્વચ્છતા વધારે જળવાતાં સોડા મો-દામાં તેમજ દાંતમાં પણ થતો અટકે છે.

૧૩. જમ્યાબાદ વચ્ચે બે ત્રણ કલાક બાદ પણ નારતો-અથેણું ન ખાવું; એટલુંજ નહીં પણ ગાડન પાટી કે મેળાવામાં જવું પડે તે ત્યાં કંઈક પણ ખાધા વગર ન જ ચોટી ચોકે તેમ હોય તો, તે પછીનું એક ટંકે ખાધા વગર કઠોડી નાખવું.

૧૪. સારું આ પીવાની રેવ હોય તો જમ્યાબાદ કમતીમાં કમતી પાંચ કલાક બાદ પીવી રેવ ન હોય તેણે ન પીવી એટલુંજ નહીં પણ બહુ સાંતા વિરસ શિશુય તો નજ પીતી.

૧૫ સાંજે સુપારન અમાઉ ધેર પાતું પહેલ્લી જવામ તેમ્ હમનીમાં હમની મે માઇલ શહેર અઢાર ખુશી હવામાં પગે રસ્તે ચાલી ફરવા જતુ. કીકટ, હોગ, અમ્મના એવી બીજી રમતો ખુશા મેઘનમાં રમતા હોય તેણે ફરવા જવા જરૂર નથી.

૧૬. રાત્રે કે દિવસ અસી યથા અમાઉ જ્યારે વાણ (રાતને ખોરાક) લેય તેા હોય ત્યારે તે પ્રમાણે નિયમિત કણકે જ લેતા તેવ રાખતી જોઇએ. રાતના વાણમાં જેમ ઘાંજાત, ખીચડી કે ખાનરાના રોટલા કે તેવું દ્રવ્ય ખાઈ ખાર આના લેવું જોઇએ. રાત્રે હાર્ટને ખાનગર જૂન ન લાગી હોય તો હરબીજ વાણ ન હરવું. સહેજશ્રાંજ જૂન હોય તો મરમ કુખ પીવું. 'ભુખ્યુ' તેને કઈ ન દુખ્યુ' એ સૂત જોખી રાખી તે પ્રમાણે વર્તનારને વેડાં દાકરની કડી જરૂર પડતીજ નથી.

૧૭ વાણ ખાદ હમતીમાં હમતી એક માઇલ જેટલું ફરવું જોઇએ. મદાર જન શકાય તેમ ન હોય તો ધરમાજ એક માઇલ થાય તેટલા આટા મારવા. તે ચિવાય રાત્રે જમનાને તો અનાજ પચતુંજ નથી સુખે નિદ્રા આપતી નથી અને સ્વપ્ના બહુ આવે છે.

- ૧૮. રાત્રે ઉનાળામાં હસ જને અને શીતળામાં માણ નવ ખજે સુવું જોઇએ. જેમ આક કણકથી એાડી નિદ્રા ન લેતી જોઇએ તેમ નવધી વધારે ખજે ન લેતી જોઇએ. સુવાની એાડોમાં બહુ ફરતીયર ન જોઇએ બાગીઓ પુષ્કળ હોવી જોઇએ અને પુતી ખુશી રાખી દવા આવે તેમ સુવું જોઇએ.

- ૧૯. મુતી વખતે સુવાના ઓરડામાં બસી રાખવી જ ન જોઇએ મિજુમતી, હી-મુઝાલીની પેટી દાબર રાખવી, નોથી રાતમાં અચાનક જરૂર પડે ખતી સજમ રી શકાય નવ માણમ લાયે સુવાથી જેટલી દવા ખરાજ થાય છે, તેટલી એક બતીથી દવા ખરાજ થાય છે, અને તેથી વગર ખચર પડે તંદુરસ્તી દરકમેય બગડતી જાય છે. વળી બતી રાખીને સુવાથી મગમને પુરી ચક્તિ મળતી નથી. માટે બતી ગુચ કરીને સુનાર સુખીકે. મુતી વખતે સુવાના ઓરડામાં બતી એ સાચ કરતાં વધારે લાયક છે. '

૨૦. પિયાળ ઝાડતી તેવ નિયમિત વખતે જ રાખતી જોઇએ. છતાં વચ્ચે દાખત થાય તો એકેમ પુર્ક પાડવી જોઇએ તેને રોકવી નજ જોઇએ. (આ બાબત ઓઝોએ ખાસ ખ્યાનમાં રાખવીજોટી શરય ખાતર તંદુરસ્તિ ન બગાડતી જોઇએ.)

૨૧. દવા લેવા જરૂર નજ પડતી જોઇએ. પણ કદાચ જરૂર પડે તો કારણ પોતાથી કીધી ફરી તેવી જૂલ ન થાય એમ પ્રતિજ્ઞા કરી, — નજ ચાલે તો વિદ્વાન, અનુભવી વયે વૃદ્ધ-કલંચાત મિત્રજન દાકતર કે વૈદ-પાસેથી દવા લેવી

૨૨. કપડાં રૂતને અનુકુળ અને સાર પહેરવાં. બીનાં કપડાં એમ ઉપર રહેવા ન રવાં. પસીનો થયા ખાદ કપડાં હવારી પસીનો સુશોધી શરીર ઉપર જલુ પડત ન આવે.

૨૩ જે ધંદો—રામગીરી-નોકરી ફરવી પડે, તેમાં પ્રમાણિકપણું, એકનિદ્રા, નિ-ગદગલાલી, વશાસરી, રાજ્ય કે ધણીની શક્તિ, સત્યતા, વિવેક, નિહરતા, વગેરે જગતી ફરજ અનુવનારને અમુક જાતનો સતોષ ઉપજતાં તંદુરસ્તિ સારી બળવામ છે. મનની મિનતાં અને ફિકર એ તંદુરસ્તિમાં ખચર ન પડે એ રીતે ખેલમ કરનાર છે.

૨૪. તમાકુ પીવામાં, મુંઝવણમાં, દાંતે દેવામાં, આપવામાં, વાપરવી ન જ નેહિએ. તમાકુ જેવું આત્મકરણને તબક્કું પાડતાં બીજું એર નથી. તમાકુની ટેવથી કાઈ રોગને કાચો થતો જ નથી.

૨૫. તમાકુ શિવચત્રીથી કાઈ પણ વ્યસન—ભાંગ, મરીજ, ગાંઝો, દારૂ, તારી, વગેરેથી દૂર જ રહેવું. વ્યસન માત્ર તંદુરસ્તિને ધીમે ધીમે ખાનારાં છેર છે.

૨૬. નાટક, ખેલ, રાનના ઉત્તરના, વિષયમત્તક નવલ કથાઓ, બહુ ગાવન, નાચ, રંગરાગથી બનનાં સુધી આદ્ય જ રહેવું; તદ્વત અવધ રહેવાનું ન જ અને તેમ હોય તો તેનો શોખ થવા ન દેવો. ન જ આધે તો જ તેવામાં બહુ થોડો ભાગ રેવો.

૨૭. બનતું બ્રહ્મચર્ય પાળવું. અઠવાડીયામાં એકવારથી વધારે (૨૦ વીસ વર્ષથી ૪૫ પિસ્તાળીસ વર્ષની ઉમરમાં) ઓ એક, પુરૂષ એક, નજ દરેકો વીસ વર્ષ સુધી પુરૂષ અને કમતીમાં કમતી સોળ વર્ષ સુધી સ્ત્રીએ અખડ બ્રહ્મચર્ય પાળવું. ઓ રૂઢમતિ હોય—અઠાસેથી દોઢ—ને દર્મપાત્ર રાક્ષસતણી પાંચ રોજ સુધી અલગ રહેવું નેહિએ સગર્ભા-વરધામાં બ્રહ્મચર્યે ગર્ભમાં ત્રણ માસ થયે પછી—અને નવાં જન્મેનાં જન્મને કમતીમાં કમતી ત્રણ માસ થયા સુધી—વધારે સાડે ચાર માસ થયા સુધી—ઓ પુરૂષે અલગ રહેવું. તેમ અલગ રહ્યા શિવાય ઓ પુરૂષ બન્નેની શારીરીક સ્થિતિ, ખાસ કરીને સ્ત્રીની શારીરીક સ્થિતિ, વધારે ખરાબ થાય છે, દારૂ કે બીજા શારીરીક રોગ કરતાં, સ્ત્રીઓમાં નાની ઉમરમાં મરણનું પ્રમાણ વધારે ગર્ભના રોગથી જ થાય છે અને તે માત્ર બ્રહ્મચર્ય ન પાળવાથી અથવા ઓ—પુરૂષ એકનાં અનિર્ધારિતપણાને અને અનીપણાને આભારી છે.

૨૮. ઉત્તરાવસ્થામાં એટલે પચાસ વર્ષનાં સુધી હોય તોપણ સ્ત્રી પુરૂષે સમ ઊઠી જ દેવો નોહિએ તેથી શારીરીક ગણાવણી ટપી રહે છે. મોટી ઉમરે જતાં ઓ—પુરૂષ સંગને વળગી રહેનાર પશુથી પણ ઉતરે છે.

૨૯. નાનપણથી બ્રહ્મચર્ય પાળનારનું (અને જેમ અને તેમ, પુરૂષનું વીર્ય ને સ્ત્રીનું રજ—એનું રસદુ કરનારનું) શારીરીક જગ-મનોજગ-શુદ્ધિજગ-નેતિકજગ, અગ્રપલ્લ એ બંને જ રહેતાં નથી; અને તેનો પ્રજ્ઞાન બીજા ઉપર એવો પડે છે કે બીજા તેના તેજમાં અંતર્ગત થાય છે. બ્રહ્મચર્યથી તંદુરસ્તિ અને આગુષ્પતી રૂઢિ આપોઆપ થાય છે. તાકાત—આટલે બ્રહ્મચર્યથી બીજી ચાલતી જડીબુટ્ટી કે ઉપાય છેજ નહિ.

૩૦. ૬૨ રમેશ કમતીમાં કમતી એક કથાક નૈતિક કે ધાર્મિક પુસ્તક વાંચતાં અથવા સારા વિદ્વાન પાસે શાસ્ત્ર અવલુની ટેવ રાખવી.

૩૧. આત્મજગ ઉપર વિશાલ રાખી કરાસરનાથી સારી—સાદી હિંદુઈ—ગ્રામજી, —કરજથી વચ્ચડું. ચિન્તા વગર જાતે કમલ સુગ રોટસો ને ચટણી સંતોષથી ખાનાર પદ્મ પર આજોટતા શાસ મહિલા હિંદાવનર ચિન્તામય પેસાદાર કરતાં બનાર દરબાને જીતી અને તંદુરસ્ત છે.

૩૨. સોજાથી દૂર રહેવું. જાણે કરકસરતાં ભો મુણ છે, તારે સોજા તો મોટા

હુમ્મિ છે, અને તંદુરસ્તીના દુરંધન છે. કમરે લોખા ખરાબ-નાસી, સહેલી ગીધ દેડી દેવાના દરતા—તંદુરસ્તને લોખે પછ—પેટમાં માતે છે।

૩૩. લાગુઓને વચ રાખવી, બહુ અણધાર્યાં લાખે વધારે પડતી ખુલાશી કે દુઃસલ આવતો. હુખો,—લુચન-લોહના એક અદ્ભુત દેહી દીકરોનું અચાનક મરણ, પૈસાની અચાનક મોટી પાપમાલી કરનારી ખોટ, વિગેરે કુદરતી આફતો વખતે વધારે પડતો શોક કરવાનું ન રાખતાં, ધીરજ રાખી સહન કરવાની ટેવ પાડવી. શુરસો જનતાં સુધી કરવો જ નહીં, શુરસો શુરસો યનારનું જ લોહી ખાળે છે। એટલે શુરસો યનારને પોતાને જ લેથી લુકયાન છે. પહેલે પ્રમાણી જ હતવો, અદેખાપને પણ દમેશને માટે તન્નીજ નોખે. દૂધી માણસ પણ શુરસાની માફક પોતાનું જ લોહી ચુમે છે.

૩૪. દરેક જાત પ્રાણી અથવા દવા રાખી. આપણને તેનું જ ધીજાને લાગે. એ સિદ્ધાંતને છુંદગીના દરેક અવધારમાં યાદ રાખનાર અને તે પ્રમાણે અનુકરણ કરનારાં દમેશાં સંતોષી, સુખી અને તંદુરસ્ત રહે છે.

૩૫. જન્મ પતી વખતે આપણે દરેકને એ ગુફ મળેલા છે. એક રજા અને બીજું મત. પહેલો શરૂ થઈ-પેટમાં કંઈ પણ જવા ન દેવા રવાદરૂપી દરવાજાથી તે ના પાડે ત્યારે હુરગીજ ન જવા દેવાની લચના આપે છે. બીજો શરૂ, મન—કાંઈ પશુ ખરાબ કામ કરતાં અમાઠ, થોગ, છીતાળી, અનીનિ, વ્યસન, જેમે તે દુશુંસુ સેવનાની કચ્છા યનાં એકવાર રોકે છે—થેતાયે છે. આ બંને યાદને ન ગણકારનાર જ દુઃખી થાય છે, આ બે યાદોને સત્ત્વ નિષ્ઠાથી લાખે યનાર અને તેની યમના અનુસાર વર્તન રાખનાર કદી દુઃખી થતો નથી.

૩૬. લેણપણી કામ કરવાં, દીન, અલક્ષ, અપંગ, અતિદલ, માંદો, વિધવા, નાઆરને મદદ કરવા તન, મન, ધનથી, ખરા હજારથી મયલુ, પરાપકાર દરેક રીતે થઈ શકે છે. અથવા તે કરવા તરફ વૃત્તિ કાપમ રહે છે, તો તેથી પછે તંદુરસ્ત રહેવા આ-કતરી રીતે બહુ મદદ થાય છે. બીજું ન જાને તો તેમના તરફ દયાની લાગણીથી નોવાથી, દીલાસાના બે સળે અતિ કશું પૂરક લાગણી રાખી કહેવાથી જેમ તેને આશા-મન મળે એ, તેમ આપણા આત્માને પણ અમુક જાતનો સંતોષ મળે છે અને તે તંદુરસ્ત રહેવા મદદરૂપ થાય છે.

નામ તેનો નાશ છે. કાળ સહુને ખાય છે. કાળથી કાપમને આટલે કાઠથી અચાતું નથી. પણ શરીર સરલજીના નિયમો પાળવાથી શરીરની સ્થિતિ સચ વાય છે. પરાણે અથવા અજાણ્યે પેદા કરેલી જાણી, ઉપાધિથી અચાપ છે અને કુદરતી મોરણે જે મળે જે રીતે પચતરને પચાય છે તે સુખકર છે, તેને અનુકૂળ થવા જાને છે. શરીર પડે તેને માટે હજી શોકનું કારણ નથી પણ અપણી લુહથી, પોતાની મેળે મનુષ્યાવતારમાં દેહનો રાધે દીને શોક વખતે નાશ કરી અમરપણું મેળવવા એક જ વક્ર શ્રમાવી ન આવ્ય છે, તે અટકવવા આ નમ્ર ઉદેશ છે.

વિવિધ વિચાર.

ગૂઢ સંસારની પાઠમોળા.

(અભ્યાસપાઠ અને વોષપાઠ :)

લેખક—શ્રીયુત “ મસ્ત ” (બી. એ.)

૧.

ગુનહેગાર કોણુઃ આદમી કે ઐરત ?

હીવરપુત્રના ધર્મોપદેશ બોલ્યા છે કે “ કેટલીક સ્ત્રીઓના પોષાક તરફ બ્દીક અથવા ચરમની દૃષ્ટી વગર તેઓ નેષ્ટ થકતા નથી. ” ને આમ હોય તો, ‘ ટેકલી ન્યુસ ’ (૫૪) માં લખતી એક મહુરણ, આદમ અને ધર્મોપદેશના પુત્રોને ન્યાય આપે છે કે “ ઘરમ છે, ઘરમ ને, માગ જવા નાના આદમો ! અમારા પોષાક ચીરી નાંખો નહીં, પણ તમારા હૃદય ચીરી નાંખો. અને ન્યાયની ખાતર હદો તો ખસ કે અધો દોષ ઇલાની પુત્રીઓને કેમ આપડો છે ! શું આદમ સરજનને હદી પસદમી નથી આપતો ? ” *

કોણ પશુ સહેવની પ્રમાણીન અલખેલી મલીઓમાં વિચરનાર વિચારવંત ખાતુને તે ગલીઓમાં એવાં દરણો માધુમ પડ્યો કે ને નેહને તેના દરગમાં ઢીક આરંભે. આ ગલી-ઓના ક્ષત્રપાટમાં, સહેદો ચોપડેલી ગાગાઓ, અને વીપથી પુરો, પોતાના અંધકારમય કવનમાં ચાર લીલા કૃત્રિમ ચાંદરજામાં કંપજાઈ પડ્યાં માધુમ પડ્યો ! વિદાન લેખક ખરતાઈ થો હદે છે કે ‘ પુત્રીને ગૂઢ કારાગાર દેખાય છે અને સ્ત્રીને તે સખત મજુરીનું રચાન-લગે છે ’ ! ને આ ગૂંચમાં સત્યતાનો છટો પશુ ન હોય તો, આવી ગલીઓમાં ભમતી પુત્રીઓ કુખમાં અને ગધીખાનારૂંપ લાગતાં પોતાનાં ધરોમાંથી નાખી છુટવાને ઉત્તિનર, હોય ખરી ! અને હરપધામાં ફેરેલી મોં મન્કોડણી ખાતુઓ આવી ગલીઓમાં ફરીને લગ્ન મંધોની દાંખી કરે ખરી—અથવા તેની મદતોને દિતારી પાડે ખરી ? ધર્મો-પદેશનાં પુત્ર પુત્રીઓ પોતાની હવ્ય તાલીમને હીંપે કપવા કથનના જુગાજાને નેષ્ટ થકતા, દોઢ આપજીને, તો, એ, લુપ્તારૂં, જોડાને, મજાડે, ચાન, મજાજી, નરર, જે.

ને ખાતુ તેમના સહેવની ગલીઓમાં એકલી ફરી હશે, તે તો ધર્મોપદેશે રક્ત સ્ત્રીઓની

* ખ્રિસ્તીઓના ધર્મ પુસ્તક “ બાઇબલ ” માં ક્યા છે કે :—હમરે પ્લેકબંદનાં એક પુરુષ (આદમ) અને એક સ્ત્રી (ઇલા અથવા હવા) ને પેદા કર્યા; અને તેમને એક સ્વર્ગ નેવો બગીચો રહેવાને આપ્યો. આ જાગમાં દરેક જાતની ખાણીઓ અને દરેક જાતની વનસ્પતી દર્ના. રક્ત એક જ આડનાં રૂળ ખાવાની તેમને સખત મનાઈ હતી. પરંતુ ઇલાને તે જ ખાવાની રક્તિ યક તેથી તેજે એક રૂળ તોડ્યું; તેમાંથી પોતે ખાધું તમા આદમને આમદ કરીને ખવડાવ્યું. (કોણ વિદાનો એમ કહે છે કે એ રૂળ સરસ-જળ હતું.) આ પછી હમરે તેમને સ્વર્ગના ખાગ નેવો તે રચાતમાંથી ફાડી ‘ મરણ ’ અને ન્યાયી માનવજાતિનાં દુઃખોની શરૂઆત થઈ !

દાંત્રી, ગુ- મુ.

ઠાઠેથી ગાઠકણીને માન્ય કરશે નહીં ગઈ રચનાવધી અને નગર ન બેઘે તેમાં કપડામાં સજ્જ થયેલી એક યુવતીને નાટકચાળા અથવા નૃત્યશાળામાં સ્થાન મળ્યા પાછી ફરતી, નદી કીનારા અથવા આમગાડીના મધ્ય તરફ લટાર મારવા લા. અને, નક્કી સમયે કે, કેમ ભરકરી લેખાસતો સીપાદસવાર આદમ, પોતાની નિરજી શ્વૃદીતું પાણી તેણીના તરફ છોડ્યા વગર રહેશે નહીં, અથવા કાંઈ લાલ લોહ-જાદુમંત્રી/મને લપસાવનાર વ-અનોથી તેનું સન્માન કર્યા વગર રહેશે નહીં । ઈંગ્રેજોની વફૂરો, ખોતાઓ અને બહેનોને પુછો કે આદમોના તેમની તરફના વર્તનમાં ૧૯૧૪ થી કાંઈ ફેરફાર થયો છે કે નહીં ?— ઈંગ્રેજોના આવાર એટલેજ માનવાતો છે કે બધામાં એવો અનીચ ફેરફાર થયો નથી.

અસખત આદમોના આ ફેરફાર માટે જોરતો જગ્યામદાર છેજ, માત્રા યુદ્ધોની સ્ત્રી-ઓએ, અને લાવવધતા યુવાલેથી છોકરીઓએ આદમોની નજરમાં સ્ત્રીત્વને દલકું પાડ્યું છે. પણ જોરતો ગામ જોરતોથીજ દલકી પડી નથી જો એમ હોય, તો આ સામાજિક સડો ટકી ન રહે

૨.

મુખ્ય “કોનીકમ” પત્રની સંવિધારની આગતિમાં “ફેન્ટમ ટેલીગ્રાફ” એટલે કે ભૂતી નેધમાં “જહેર લેવાતી બેઠી” એ પ્રયાગ નીચે જળવા જીવી નેધ આ પ્રયાગે જણાય છે—

“છેલા સાત મામમાં પારસી જોડાંઓને એક બીજાને જહેરમાં બેઠી લેતાં જે ત્રણ વેળા જોવાં છે”

“યુગ્મતાતી” ના સિંહાવલોકનકાર લખે છે કે

નવાં તામં જોડાં હોય તો યુગ્મન મિમામ્મનો પ્રયોગ અગમ્યે તેમાં તવાઈ નથી અને કુદાં હોય તો છેલ્લી વહેલી જે મોજ લીધી તે ખરી. પણ એકોન્ટ્રન કોમેન્ટના વિદ્યાર્થી નિવાસની ધાવેના મકાનમાં વચ્ચે વિના નાચનારા (ગોરા) શૂરવેળા કરનાં તો આમાં વધારે ખરાબ નહોતું ને”

કોનીકમના લેખકે પણ જે જગ્યાએ યુગ્મન મિમામ્મનો પ્રયોગ થતો જોરો છે, તે પણ કાંઈ જેવી તેવી નવાં તેની પાસે જો. જો. આ આજ. જોહોસ, તાર જોહોસ, જહેર બાધકામ આજી, હાઇમાર્ટ, યુનીવર્સિટી હાઈ વિશ્વ વિદ્યાલય, સેક્રેટરીઅટ, રાયલ ઈન્ટરડીસ્ટ્રીટ જોહ સાયન્સ અને જોહલનું મેદાન, સિલ્વરકાળા નમુનાઓ અને તેમાં પણ વિદ્યાનનુ શીક્ષણ આપનારી સંસ્થા, તથા યુનીવર્સિટી એટલે વિદ્યાર્થી આનેલા છે !

આ લેખકે કહે છે કે આસપાસ જતા આવતાઓ આજ કયાંકી રાખીને જાય તેની પરના રાખપા વિના આ જુવાનીઓએ આ પ્રમાણે વર્તે તેથી મારા દિવસર ધણીજ કુખ-કારક અસર નીપજ છે.

વળા હપથા પત્રના સિંહાવલોકનકાર લખે છે કે—

હું યુદ્ધ કે આપણા સિંહાવલોકન નીતિ ચર્ચાઓ પાઠ રીખવનારો હોવો કર-નારા પશ્ચિમના ગોરા સાહેબો અજવાળામાં બે મઝો વચ્ચે એક સાહેબ કે બે સાહેબ હોય એક મુદ્દમ એ રીતીએ ક્યાંકપાછાને એવી મોહર શાડીઓ કોઠાવે છે તે વિશે થું.

ધર્મ કે એમ તો નજ કહેવાશે કે મજદુર, જહેરમાં મરેલા પ્રજાના સાહેબ લોકોની નકમ કરવાને ઠાણે છે.

સાર—જો આ ખીના ખરી હોય તો “મત” કહે કે કે ખાસ મત પ્રમાણે તો-
પાશ્વિમાત્મ અનુકરણ કહે’ને કહી શકાય કે ઈંગ્લેન્ડનો આક્રમો હોવી નહોતો બ-
પોલ હતો મારે એમાં અનુયાયીઓ પાતળા હોવા છતાં એના જેવા અપોલ દેખાડવાને
કમલ દેખડાં પણ પહેરીને પ્રવળ કરતા હતા. અને આપણે તો આપણી વધતી જતી
નદરિયા આદતો મારે હવે મરહૂર મગા લાગ્યા છીએ! ખાવામાં અનુકરણ, પીવામાં
અનુકરણ; પહેરવામાં અનુકરણ, ઓઢવામાં અનુકરણ; બોલવામાં અનુકરણ, ચલવામાં
અનુકરણ; બેસવામાં અનુકરણ, સુવામાં અનુકરણ; રમવામાં અનુકરણ, નાચવામાં અનુ-
કરણ! ગાવામાં અનુકરણ, વગાડવામાં અનુકરણ. શ્રેષ્ઠ કરવામાં અનુકરણ, અને પરણવામાં
અનુકરણ!—તો પછી શ્રેષ્ઠના પાંદોને કૃત્યમાં મુકવામાં અનુકરણ કેમ ન હોય શકે!

આપણામાં કહેતી છે કે માણસ ગમે તેવું વહાલું હોય પણ કાંઈ દાડગામ કાંઈ
ગાંધીને કરાય છે કે પણ અરેબર આ તો દાડગામ કેરોજ બંધાયા જેવું થયું!—પુરુષની
પાંચડીએ તો બેઠાંબેઠાં બોતાવું સદાને મારે વળગેલું હોય છે! પરંતુ પ્રમદાને પુરુષની
પરખાવનાઈ શરમાળપ ફૂં, થું આટલે દરજ્જે સીમાં પણ નહીં થયું હશે! ના, એ તો હું
નજ માનું, મને તો પુરુષોના ચંક્ર લાગે છે એને શરમાળપાઈ ઓડવાનું શીખવનાર
આમી આરજ એ અગળા અવાચનું શું નેર!—એમ દશે.

કહે છે કે જરમન સીએએ પોતાના દેશને અંતર પોતાના સતીત્વનો પણ ભોગ
આપને ચોચાર થયો નથી. અને તેમ કરતાં એમાં પાર્થ પણ માન્ય નથી. અહીં તો
એવો કાંઈ ઘવાત મુલે ઉપસ્થિત થતોજ નથી, ખાજ કે ઘનો ગોક ખીતવા સંપૂર્ણ
હકાર છે, પણ—

પ્રકાશ અનુકરણ કંવાચી મુલામખીરીનો યેગે સુટી હોય, કાગા ગેરતી સુગ
ટગી હોય, મમાનતાના ગીઅરે ચણતું હોય, રેલમાં ફાપ્પ મટતી હોય, અથવા જંગલી
હિંદી સમ્પત્તામાં સુધારો ચતો હોય—તો બનેને બે પડી દંધીના પાતળા જાહેરમાં બોઢીઓ
લેવાએ અને એવોમ નાનાના જેવા અસંખ્ય તમગા ચાઓ! પણ હું તો ટાકું નજ
હવાથી ચક્ર. ને આગે મોટામાં મોટો સ્વાર્થ સાધય જતાં પણ પ્રાણતું પતન થયું હોય
અને ઉત્તરજ હિંદને અપિ લાગતી હોય તે સરવે ગ્વાર્થ પણ ન સાધવો એ બહેતર છે.

૩.

જરમન સરકારે કામને પડશે છે કે બાનુઓએ “યોટ સ્કટ” —જુદું હુકમ બા-
બરા પહેરવા નહીં. એ પહેરણ ઓછામાં ઓછું દેટલુ થઈ હોતું નોંધએ તે કાયદામાં
કરાયું છે, અને તેથી હુંકા બાધરા પહેરનારી સીઓનો દંડ કરવામાં આવે છે. સરવે
પોલીસમેન સીઓના પહેરવાય ઉપર ખારીક નમ્ર ગણે છે. “સ્કટ” નોંધએ તે ક-
ર્તા વધારે હુંકા જાણતાં તેવું માપ લેવાય છે. અને કાયદાનો અગ થયો જણાય તો
તેણીને દંડ કરે છે.

સાર—જો આ યત્ન હોય તો-ધન્ય છે એ છુટાપણું અને સમાનતા બસતી બડ-
ખાદી પામાત્ર મમાનતે, એ સીતલે અને એ માનવ સુદીનો કામને કે—તેને કાયદાને

ડોરે દાંતવાં પડે છે ! જમન ઓઝોમાં અંદાન મીઠું શુ આટલે દરજ્જે વળી મધુ દમે ? બહનો ! સાઈ ક્યું ? પુર્વ કે પશ્ચિમ ?

૪.

પશ્ચિમના યોડાના સસાર વીધે મીસીસ કેન્ડાલ નામની એક પ્રસિદ્ધ નદીએ “Woman's Instinct” નામની એક સ્ત્રીસરખામાં મીઝગાઈને પ્રસંગે કઈક બણવા જેવી વાતો કહેતી, જેની નોંધ બધાઓમાં લવાઈ છે. મીસીસ કેન્ડાલ કહે છે કે જેમન ઓરડીન (નામની સ્ત્રી-નવલકથાકાર) ના જમાનામાં—ઓઝો જે કદિ કરતી નહોતે તેવી બધાનક વસ્તુઓ આજે આપણે દરીએ છપ્પએ. ત્યારે, જે લખતી કાંઈ માંગણી આપણને કરતું, તે અત્યણે તરતજ બેલાન (જેરી) જ થઈ જતી. મોરિયરના જમાનામાં સુંદર લલનાઓ જવાજ હતી કે “અમાને પુછી જુઓ.” આજે તો આ બધીઓ કહી નાંખે છે કે (all right, old Boon) “જાહે સાઈ, જુના દોરત !

મીસીસ કેન્ડાલ કહે છે કે મને તો “અમાને પુછી જુઓ”-વાળી વાત મને છે ‘જુજરાતી’ ના સિદ્ધાંતોનકાર કહે છે કે—

ઓઝોના દરેક, ઓઝોનું હુમપણું, ઓઝોની રવતવતા બીલકુલ ન સમજનારની આ વાત છે વળી અમાને યાને પુછ્યા મોકલવાનું ? શુ અમાને પરજીવાનું છે ?

આજકાલના પોવાહના સળધમાં મીસીસ કેન્ડાલ કહે છે કે—

“મારાથી આજકાલની કાશીન જોઈ સકાતી નથી આજકાલની કાશીન તો જે હાંકવું” જોઈએ તે ઉઘાડું કરે છે અને જે ઉઘાડું રાખવું જોઈએ તે હાંકે છે.

હું જ્યારે નાની હતી ત્યારે છોકરીઓ સધા સમયના પોવાહમાં પોતાનું સ્વેત ગળું, ગદન અને કેક ઉઘાડી કરવા માટે બબીમાન લેતી પણ આજની છોકરીઓ જ્યારે આપણે દીવસ પોતાનું ગળું સુંવના પ્રકારમાં હાથડું રાખે અને પવન લાગવા કે તેમ, નીચા ગળાના પોપાંચ પહેરો ઝોઈ છે વધુ કિંમતની ચોતીની માળાઓ સિવાય જરાપણ રસાણુ વિના પોતાના ગળાં બતાવે છે, ત્યારે તેઓ પાને વિદેય ગતાવધા જેવું શુ દોષ રહે?”

મીસીસ કેન્ડાલના બીજા વિચારો પણ બણવા જેવા છે

“આજની સ્ત્રીઓ કહે છે કે રાણી વિઝોરીઆએ પોતાના ધણી માટે અતી ધણો મોક પાલ્યો હતો. આજની પ્રવર તેણે બારોપ મુખી સપ્તમ નદી ! બાહ્યો, એક ધણીના સમયર માગી પડી કે ન પડી કે તેથીજ, બીજાની રોષ કરવા મઠિ છે ! જોહન અને ફ્રાંક અને હેડીપર તેઓ બાહુર રજાડી વખત ગુમાવે છે, પણ તેઓને ન-સોડામાં જવાનો, રસોઈઆને નવી વાની કેમ જાનાવવી તે બતાવવાનો, કે આ કરડીના કામપર નજર રાખવાનો વખત નથી.”

સુન્દરી સુબોધ’ વાંચતી મદારી બહેનો !

પ્રસિદ્ધ નદીનું જીવન ગાળતી મીસીસ કેન્ડાલ કથા શુભની, કષ્ટ સાધની અને ક્યા રેશતી દશે, વા ! અને ક્યો જાઈ ખુશમાં પડી ગદેલો જુનો પુરાણો નાઓ ઓનો શી ક્ષમ થયો કરી વાર ?

મીસીસ કેન્ડાલ નવા જમાનાના સ્ત્રીઓના સ્વેચ્છાપણની, કામીનની અને

રમ્યાદિપદ્યોની દુશ્મન કેમ થઈ હશે વાર ? એ, એ સહેને, સ્ત્રીઓની સ્વતંત્રતા અને સમાનતા ઉપર ત્રાપ કેમ મારતી હશે વાર ? એ પ્રશ્નમાત્ર રમણી સ્ત્રીઓને આજ્ઞાકૃતિપણ, મર્યાદા, અને ઘરકામ તરફ દબી કેમ રીળવે છે વાર ? મહા-રાણી વિદ્યોત્તમણી દર્શાવેલી એ જાહેન પત્ની પત્ની-વગેરે કૃત્રીમ હાડ્યાગંના વહા-લને હાત મારી નેસગંજ વદાલનો પ્રવાહ સતત ચાલુ રાખી છૂવત બેસીત કરવા કેમ બોધતી હશે વાર ? વંશીની સંતોની પ્રશ્નમાત્ર જાહેન મીઠીમ કેન્ડાવની સંતાક તો અને હિતરમે ને એ એ વહેનેતો રમણી "મહત્તી"ની માફક કંકરો કાઢી નાંખતો વાર ?

અધમ લગ્નગીતા.

લેખક—મી.યુત શાહાવાલ જ્યજ્ઞકર ત્રિપાઠી ("શાહાર")

મારા શરણે ત્યાં સગ દંતુ, અમે જન સહ અમદાવાદ આગત મહિવાવાગાઓ તરફથી જનવાની તથા બીજી પ્રવચો વણીજ સારી રીતે હતી અને વણી મજા હતી. પણ સગ પ્રસંગે જાનારી જાણીઓનાં આવા મંગળમય પ્રસંગે ગતાર્થ દસકા ગીતો સંમિશ્રિતે અને વણીજ શ્રીક ઉદયન યથો ને મેં તે જ વખતે સંકલ્પ કર્યો કે, આવા મંગળમય પ્રસંગે અપોખ બાપામાં અમરવિદિ રીતે ગતાર્થ ગીતો આપણી કામને લાંબાવરૂપ છે. તો આપના સોમિત્રિય માસિકમાં લખી તે રીવાજને પ્રાચીન મારી જાહેનેતો પ્રાર્થના કરીશ બહેનો,

સગ પ્રસંગે આપણાં જનને તથા દૂરનાં સગાઓને આપણે આમરવરૂપ નોતરવા પડે છે, ને તે ઘટ પણ ને, જાહેનો, દીકરીઓ, ભાણેછોનો, ભત્રીજોનો, માનાઓ, પુત્રી મમ્મન પુત્રવણી તથા અન્ય વગેરે સ્ત્રી વગેરે પણ દાગર હોય છે. તથા પુત્ર વગેરેમાં પણ વગેરે, મીત્રો, ભાણેઓ, મામાઓ, સાળાઓ, કુટુંબીઓ, ને જાનાનો તથા અન્ય રતે-દિઓ દાગર રહી આવા મંગળમય પ્રસંગે શોભાવે છે. તો આવા આનંદમંગળ ગેળા-વડામાં સ્વદેય મોતિનાં, પરજીવાર દંપતિને આશીર્વાદ વચનેનાં, તથા પ્રભુ પ્રાર્થનાનાં ગીતો ગવાવાં જોઈએ. કદાચ દાર્શનિકોદનાં તથા નિર્ભજ શ્રદ્ધારનાં મર્યાદિત ગીતો પણ જવાય. પરંતુ તેમાં કંઈ આપણી સ્ત્રીઓને નહિ આગવાના કારણે—

"મેંવાણ મારી ગાકમરે, તપાસ થો."

મારાં આવાં નિદિત કર્ણભટ્ટ કરે તેવાં ને વગો તેઓએ ખરાબ જગમકી લેતો પણ ખુશ્ખુ વિમલ્ય ભાવનાં ઘરમાય તેવાં ગીતો નિર્ભજ જની લાંબો લાંબો હાથ કરીને સ્ત્રી પુરોનો મોટી મેરની આગળ-ગાનાં આપણી જાહેન દીકરીઓ શરમાતાં નથી.

એ સ્ત્રીઓ પોતાના અમર પદમાં વેડીલો સમજી લાંબો મોટો ધુંધોટો તાણી મુખ ન પતાવવાની ચરમ ધરવતારી છતાં પણ તેજ પુરુષમાં મુખ છુપારી-વણીજ દલમાં અને બિભરત વચનો જોડતાં ન ચરમાય, તે શું જોઈ શરનની વાત છે ? જાહેન આવી નિર્ભજ ને નોંધાવકત જણાવતી રીતે તો સર્વથા તિરસ્કારતેજ પાત્ર છે.

આ લેખમાળામાં રહેલીક અનુવાદ પણ છે. વાંચનારને તે સદા સમજાય તેમ છે. "મરુ."

બહેનો તમે હિંમતી, હિંમતીની ને વળી હિંમતી સાવનાવાળા પિતાઓની પુત્રીઓ છો. તમે કુળાન્તિમાન તો દર વિનાયુ તમારા મનમાં રાખો છો ! અને તેમ છતાં આવા નીચ કોમમાં પણ ન જોએ તેવાં ખરાબ અપવિત્ર ને પિતા-મીતો તમારા મુખમાંથી કેમ નીકળે છે ! આ તમે નીચ કોમના છો !—દલકાં કુલમાં જન્મ્યા છો ! ના. ના. ત્યારે આવાં વચનો તમારા મુખમાં જોએ છે કે ?
આપણે હવે આપણને સમજાવે છે કે—

यदा यदा भुञ्चति वासयराणम् तदा नदा जानि कुलपमाणम् ।

હવે ને વચન ઉપચયી જાનિ નહીં થઈ શકે છે. ” તો હવે તમારી કેટલી જાણ થઈ શકે ?

બહેનો, પ્રથમ શરૂ થતા સંજયમય રત્નેદ્ર સંજયના બંધારણમાં જ આવું ખરાબ છંદને સજ્જવાનું પડે તેવું, એવી એક બીજાને યોગ્ય દેવી અને પોતે માનાર્થ જલ્દી હોશિયાર ને ચાલક છે એમ માની જુદી ધર્મ યોગ્ય જેવું દલકાં બીજું આ હોઈ શકે— તેમજ જોડું ગુમાન માખી દોષપણ જુદાં આજુમનું વર્તુ માનવું નહિ ને “બોલો તો ગા-હયુ—” કહી પોતાના નીચ કોમમાં મળ્યા રહેવું તે તમને કહી શકે છે ?

તમારા મીતો સંજયનાં પણ તમારાં જેવાં જુદાંદીન અને દલકાં દમે ! આવી સુદ ને જુદાંદીન માંજસ તરફથી તો જરૂર તમને નિરક્ષાર અને શીટાર જે મળવાનો !

બહેનો, તમે એમાં મગફળી ને ચોટાઈ ન સમજશો. માટે જો તમારામાં કંઈપણ ખરી ચોટાઈ નહીં હોય, અને આ જુદાં નમને સત્ય લાગતું હોય, તમને તમારી જગ્યા કોમનું અસ્તિમાન દેય, તમા તમે તમારી જુદાં સમજાવી હોય તો આજીવીન પ્રતિષ્ઠા થયો કે કોઈ જગદો દલકાં મુખાં કોઈનાં મિત્રાત ગીતો ગાવાં કે ગવવાવાં નહિ ને વળી જોએ તમારું ન માનતાં તેનાં મીતો ગાતાં હોય તેમની સાથે તમારે તે માવામાં સામેલ થવું નહિ. કારણ કે એક મદાન કવિ કહી મવા છે કે—

હાથી છાણીઆ કનેજ, ધોરી ધોળાઓ વસે

વધે ન વાન તોય, સાન સંગ જેવી શીખરો;

હો ન તોય દેકવા, શીખે વળી વિદગર્ભ,

કમ મીનો પ્રસંગ દે કુમંગ રંગ અંજમાં.

બહેનો, તે માટે સારી નાતિના દાખલાઓ થયો જુઓ, જેવી કોમની નાજર ગતિમાં તેઓના અવાજ સગવડાં મેલાવણમાં કેળવણીથી બહેનો સારાં સારાં પુરતકાં લઈ સારી નીતિ રીતી અને વિનોદનાં ગીત કેવાં સુન્દર ગાઈ ગરવાવે છે ? આવાં આનંદમય સંગીતો ગાતાં ગવવાવાં તેમને અને સાંભળનાર મન મેનુઓને કેટલો બધો આનંદ આપે છે, તે તો જેણે અનુભવ્યું હોય તેજ જાણે. આને દાખલા લેનાં, સારી સારી હિંમતી એણીની ગીતમાળાઓમાંથી સારાં સારાં ગીતો ગીઓ, મધુર ને ચોટા સુરથી ગાઈ, મધુરને ચોટા આનંદ રેલાવો ને તમારા દેવમાં પણ સાચા સ્વાનંદને અનુભવો.

મુંદરી સુબોધના તત્ત્વો “ ગીતમાળા ” બહાર પાડી છે, તેમજ અન્ય બહુજો તારફથી પણ જેવી ‘ ગીતમાળાઓ ’ પ્રગટ થઈ રહી. તો તેવાં સારાં પુરતકાં માંથી શીખી લઈને તમારા સનાતન હર્મ રોજાનો, જેને સારી તમારા પ્રવેશ કાવે પ્રવેશના છે.

નિર્ભાગી જીવન.

૧. લેખક: એક જીવનશૈલ્ય ખાળા.

(હાસિયોત ગાથા ગાઝલ)

નિર્ભાગી આ જીવન માફ, હાથ દ્યારે ખૂંચે ?
 તારું જીવન અર દામ માફ, કેમ કરીને રે જશે ?
 ભાષા બંધ્યા દુષ્મન, અર્થે જ રે વળેગાદી મને,
 'કુમળી મદારી જિન્દગાની, મદન કેરી રહેતે કરે ?
 'દેયુ મદારૂ હાથ ગુંડુ, 'દાય બધી કેપી રહે,
 ને જીવન નિતે એ સમરે, આશ ના દ્યારે લહે;
 મોડો દિનાસો આપનાઈ, દોષને 'જોતી નથી;
 રે હાથ, મારે દુખી દિલને, મારું કે જાણતો નથી,
 મારી બધી મદુ ગીને, દિવસુ ઉદાસી મદિ,
 પશુ નિર્ભાગી આ મદુ જીવન, ખિલવનાઈ કે નથી,
 નાશર બદુષે દુષ્ટ થેગી, હાથ, હાથ દુખી કરે,
 નથી દાઈ, સુંદરું દાઈ ના, જીવન કાલુ કેમ રે ?
 નેતા દોસે નહિ દાઈ મુજ, મનમાર્ગે દેખાડનારુ,
 નાવિક નથી જાણતો સુરીસ, મુજ નાવને હેંકારનારુ;
 હંચી મદારી જિન્દગીને દોસે બદુષે પાંખાર,
 પશુ, હાથ ! ના દાઈ જાણાયે મુજ, સાચો તારનાર
 એને જ જાણે જિન્દગાની, હાથ એ, પૂજા ચાલતી
 રે, વિષમ સનેગો નહે છે, આશ નાશ બધી થઈ
 ના પૂજામાંથી સોનુ શોધાઈ, દાંડેનાઈ કે દોસે,
 મંસાગના દાદવ વિશે, રતો કુલીન દુખી જશે !
 પ્રિય વસાધગો ! બહેનો મદારી ! પટે નહિ અર્થ વિશે
 દીન પુત્રીઓ ના નાખરો, એ ચિતા સધળું બાળશે
 નહિ ત્યાથી દાઈ હેંગારશે, ના ત્યાથી કે ઉદાગમે,
 દાંડ મદા એ આગમાં, ના રક્ષનાઈ કે દોસે
 મુજ જીવન સધળું એર બનિયુ, જાણુને એ, બહેનીઓ
 વીસ વર્ષમાં દુષ્મન ને દામ અગણિત, મારે ચેતમે,
 આ પ્રેમ ! મુજ સમ બાળને ના જન્મ કરી તું બાળ
 કણે કહિન દેતા પહેલા, મળુ પ્રીતે કાપને.
 મરે, કળેડાં કણી, દેખું બધે દુનિયાં મહિ,
 તે સમય નિર્ભાગી મદારી, માટે જિન્દગી આણતી

વય વર્ષ આઠની માલિક, તાતે લગ્નમાં જોડી હતી,
 ના લાન હતું કાંઈ મને, જાળક બધે રમતી હતી.
 મોટી થતાં સમજી જ તારે નવયુ જીવન સેરૂર,
 ઉપાય શિષ્યતાં દીધું.— હમોલેતા એ રૂઝુ છે !
 તારા પછી રહેતો બીજો, નાણું અનુભવથી વિ,
 હુમ્મી બહુ દીન જાણિયા પીવાય અવગો લાણીયે !
 માટે વલ્લભી બહેનીઓ ! વિવાહ કો વિચારીને,
 ઉઠે કુલે ના નાંખગે હાથે કરી નિજ જાણાને;
 કુળ, લક્ષ્મી, ધર ને સર્માં વલ્લભાં, કાંઈ ના જોડે, અરે,
 પણ સુશીલ ને શુભવાન વરને આપને કન્યા તમે
 વધતું અને શુભનું કળેડું જીવનનો અંશાર છે,
 વાથો ગરિબડી, અજળ જાળકીનો જ એ સંહાર છે !
 પ્રારબ્ધના સળેગથી હોમાઈ હું પણ છું ખરે,
 જાગતની કુમળા જાણિયા, બળતી સજા એમજ, અરે !
 દોડી કળેડા માતપિતા દોષ કાઢે કમનો,
 પણ હાથ જાળ્યા ના વિચારે.—ત્યાગ વગી નિજ કમનો.
 બળના વિષે હોમાય ધી—દુર્લભ દોમે વમના બધે,
 આમો નશીબ શુ જાળકીનું ?—કીલનો મહાદોષ ને !
 શો વાંક એમા પુત્રો કેશે ?—રહે કલિન ચમો, અને
 મારે મહેણા, રોડ લાવે, દિલ દયા કરી ના ધરે;
 હાથે કપો વાગ્યા હાથે ! દીકરી જાપડી મોમ યાદ,
 કપું કાઢએ.—સહેલુંજ બીજું—અજળ એ નીતિ દીકરી !
 રૂંધતી મુઝાર્જ જાળ કામળ, મહન મુજે મુખ કરે
 બર નિન્દગી રડવાનું એના નશીબમા લખિયુ, અરે !
 સ્ત્રી કલિ અવળા મતિ.—અહુ દોષ એનો ? સત્ત્વનો !
 નિર્ભાંગી એ દીન જાણિયાને કરો ન્યાય, કથાણુ જો !
 પ્રિય કમલ મુજ ! અવ યાન્ત યા, બહુ તે લખ્યુ દિલ જોસથી,
 રહે નવન મુજ ! રડતાં હાથે, બન્ધું તે ન બનિયુ—પરો નહિ,
 મુજ લલ્લ સ્વયં વિદ્યાર્થી છે, ચાહું મારી હું સફળ નવ તણી,
 રિત'હિન્દવાળા દાજલ લખિયું નાની છું તમ જાળકી.
 બહેને ! સુમાર્જ સર્વ પળને, સારી લેખન રાખને,
 હાથે પરિત વિચાર, કમોચાર નીતિ જાળને
 પ્રભુમાં પરમ કલ્યાણુ છે, એ સત્ય સદુશાઓ કથે,
 એ દલ ! તુજ શક્તિ અહોનિય ને સુશુદ્ધિ આપને.

પંચમંજૂષા.

૧. મુન્દરી મુખોપ મન્દિર:

મુન્દરી મુખોપના પ્રકાશન તથા વ્યવસ્થાને યગના ઘણા પત્રો મળ્યા હતા, જેમાંના દરેકનો જવાબ ટપાને દાન આપ્યો છે. છતાં કેઈ પણ સંસ્થાએ ઉત્તર ન મળ્યો હોય તે હેમજે દરીયા કાગળ લખવા તરફ ભેલી, એટલે હેમને દરીયા જવાબ આપવામાં આવશે.

મુન્દરી મુખોપને અમે સદ્ કરવામાં આવેલી “સહાયક વર્ગ” ની યોજનામાંથી યર્ષ નથી. પરંતુ આ પત્રના અંક ૧૯૨૧ ના માર્ચ માસથી પ્રકટ થયેલા નંદિ હોવાથી તે મુન્દરી રાખવામાં આવી હતી એટલે હવે તે પણ ચાલુ જાઉં. અને તે વિગેનો માહિતી આ અંકની આગામી આપી છે. સહાયક વર્ગના પ્રથમ વિભાગના સભાસભોને (૩. ૫૦ ભરવાથી) આ માસિક પાંચ વર્ષ સુધી વિના મૂલ્યે મળશે અને પાંચ વર્ષ પછી હેમજો ભરેલા ૩. ૫૦ હેમને પાંચ મહોવાડવામાં આવશે. બીજા વિભાગના સભાસભોએ ૩. ૧૫ ભરવાના છે, એટલે આ માસિક હેમને પાંચ વર્ષ સુધી ૬૦ વર્ષે ૬૩૫ તથા રૂપિયામાં મળશે.

મુન્દરી મુખોપના પ્રકાશનના અંગ-અથવા આ અંકની સંસ્કારમાં એક મુખોપત્ર મોકલ્યું છે, તે વાચક વિનંતિ છે. હેમમાં જણાવેલું છે,

(૧) ૧૯૨૦ ની સાલનો નવેન્બર-ડિસેમ્બરનો જે અંક બહાર છે, તે બે મહુ મામમાં-ખાસા અંક રૂપે-પ્રકટ થશે હેમમાં “છાંદસ ન થવાના કાગળ તેમ જ મુન્દરીમાંના કાગળ અને તે બંનેના વિષયો.”-એ મહત્વના વિષય ઉપર એક સંપૂર્ણ લેખ આવશે.

(૨) ૧૯૨૧ ના બા-નુઆરી-ફેબ્રુઆરીનો અંક પ્રકટ થશે હવે. ત્યાર પછી ૧૯૨૧ ની સાલમાં એક પણ અંક બહાર પડશે નથી. તેથી એવી વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે કે ૧૯૨૧ ની સાલમાં મુન્દરી મુખોપ પ્રકટ થયું મળ્યું જ નહિં. અને ૧૯૨૧ નો જો બા-નુઆરી-ફેબ્રુઆરીનો અંક ચાલુ રાખ (૧૯૨૨) ના ૧-૨ (હેલા-બીજા) અંક તરીકે માની લેવો.

(૩) જેમણે લખાવ્યું ૧૯૨૧ માં વસુધા યયુ છે, હેમની તરફથી ચાલુ સાલ ખાતે જ તે આજુ-એમ જણી લીધું છે અને ચાલુ સાલની થોડા પછી હેમને મોકલી આપી છે; તથા સહાયક વર્ગના સભાસભોના હકની જાણતમાં પણ ૧૯૨૧ ની સાલને બદલે ૧૯૨૨ થી હેમમાં પાંચ વર્ષ સદ્ થયા છે, એમ માની લેવામાં આવશે.

૨. લેખકોને ઉત્તર:

બહેનો સૌ. પા. (નર્મિદાદ)-વ. (સીંગડી)-જી. (અમદાવાદ)-લ. (કી)-મુ. (ઉમરો)
કં. (સુબાઈ)-શિ. (ઉત્તરમુખ), તથા બહેનો શ્રી મુ. (અમદાવાદ)-લ. (ધાટકોપર)-ર.
(પાલખુર)-ચા. (સિતોર)-ઈ. (રતલામ)-ર. (નવસારી); અને રા. શ. સ. (કાંચી)-ર.
(મરિયા)-અ. (અમદાવાદ)-મ. (અમદાવાદ)-ગિ. (સુબાઈ)-ના. (બાવનગર)-નિ. (મુખનેત)
શ. (મુકા)-મુ. (રતિ)-પ્રા. (બોટાદ)-મુ. (કપોદ)-મુ. (મુંગડ).

તમારા પવોનો ખાનગી કામગીરી જવાબ આપો છે તે પહેલ્યો દરો તદ્દમ મમતા માટે આહ્વાન લીએ. મુંઢરીમુબોધ હવે નિમિત્ત રીતે પ્રકટ થવા કહે, જેમ આશા છે. છતાં મહત્તા આગતી સફળતા મેળુના હાથમા તો છે. જ.

સૌ, ચા. (નવાપુરા)-ગા. ૩ (અમદાવાદ)-રા. ૧ (કરમચંદ) ચા. મ. (ખલાસ) મા. ગા. (ખાકરાલ)

તમારા લખાણને વિષય ઉપયોગી છે પણ તેમાં થોડા સુધારાની જરૂર છે, તેથી તેમ કર્યા, પછી અનુકૂળતાએ તે પ્રકટ કરવામા આવશે. હવેથી લખો ત્યારે દૂદાણુમા અને મુદ્દાસર લખશો.

ચા. ચા. (સુરત)-રા. મ. (ગાદરા)-ગા. ૬ (અમલેર)

તમારી મુશ્કેલી માટે અપ્પભાર તે તરફ જાતી. અનુકૂળતાએ જ જ્ઞાન આપવામા આવશે. લાઈ છે. ને પહેલો કિતર વાચવા મળતા છે.

સૌ ચિ. (મદુધા) તથા શ્રી અ. (વડોદરા):

આથી પેન્સિયથી લખેલો કામગીરી વાચના જલ્દ મુરોલી પડે છે માટે હવેથી કામ જની એક જ જાણુએ અને લાઈથી વખરો મુબોધ માટે આહ્વાન લીએ

શ્રી ધ. (અમદાવાદ)

મારા કરમની કહાણી-આતમકથા : એ નામનો લેખ મળ્યો છે પણ તે અપૂર્ણ છે. માટે બાકી રહેલો કામ લખી મોકલશે. લખવામાં પ્રહેત સૌ નિ વગેરેને આપેલો જવાબ ખ્યાનમાં રાખજો અને દરેક કામગીરીમા આ એકિમતા નિશ્ચ પ્રમાણે નક્કીની જા નથી માહિતી માટે તમારે પૂરે સગનામુ લખજો. (તે પ્રકટ કરવામાં આવશે નહિ)

રા. ન. (ધરમપુર)

દિલગીર છુ કે તમારા નિર્દેશા આ પત્રમા પ્રકટ કરી સનય તેમ નથી રાઈ લેખક લખીએ મોકલ્યા હોત તો તદ્દય સુધારો કરીને તદ્દમિતે કેટલોક કામ “શ્રી માત્રાન્ય વિલાસમા સ્વીકારી રાકાત, પરંતુ પુરોના એવા લખાણો માટેનું સ્થાન આ પત્ર નથી. તેથી આપના આમદને ખાન આપી નહાય તેમ નથી.

ગા. શિ. (ગુરુ)-ગા. ૩ (વેરાવળ)-રા. મ. (મિરાણી)

તમારા લેખ પાછા મોકલ્યા છે, તેની ગાયે લખેલા કામગીરીમાં કરેલી સચના ધા નમા રાખીને ફરીથી લખી મોકલજો. એક વાત લેખકએ ખામ લક્ષમા રાખવી કે ડોર્નન દિપર અંગત હુમલા કરવાનું સ્થાન આ પત્રને કડી રાખવું નહિ. સામાન્ય રિપોર્ટ અથવા ખાસ પ્રસંગોને લગતી ચર્ચાઓને સર્વ ગતિ સત્તર મંજૂ છે, પરંતુ અસુધ બહિન વિશે લખતા ખસ્ત સારવેલી રાખવાની જરૂર છે જુદેત શ્રી ૩ ના લખાણમા-એ ને પ્રયાગ આણુ રાજે તો-આગળે તો સારો સુધાને થયો, એમ લાગે છે.

ગા. મ. (મોર) શ્રી ચા. (ગાદરા)-શ્રી ચા. (કલકત્તા)-રા. ૬ (ગાદરા)-ગા. ના. (ગાદરા)-રા. મ. (વેરાવળ)-ગા. ૩ (મુબોધ)-ગા. મ. (અમલેર)-સૌ શિ. (ધોળા)-ગા. ૭. (ગકમ):

હામારી સ્થિતિઓને અનુસરીને, ફક્ત એ પરી નિર્ણય કરી પાઠ્યમે એમ થાને છે, એટલે-અવિષ્કાર નીચે પ્રમાણે નવીન અવસ્થા સ્થાપિત તેમજ વાચકોની સુગમતા વધારવા માટે કરી છે.

(૧) પત્રમંજુલાને અંગે “સાપ્તાહિક પ્રજ્ઞાનદા” એ નામનો વિમાન સ્વીકૃતિ મેળો મુદ્દ-ગંગાને કોણેલી બેઠકની નવન ગયાદ મને એ માટે મારે હોય છે અને તેને ત-નીપદ એક વિદ્યાન અનુભવી અધ્યક્ષ યાના મન્નન તથા તેમના વિચાર-નીચ પન્નીને સાપાત્રા આપ્યું છે. આનગી ગિરિદાસીની કીલ્લવરમાં ન ચંત તેમને નદિ ઉનાગે રોગ આગે છે, મને એ દર્શાવેના પવિત્ર દેવ પશુ સારી નસાદ, તદ્વચ દ્વિતી આપવી એ શિશ્ય-શીરોને કારણ નથી, સાપ્તાહિક ઉપનતી મુદ્દેલીઓમા વાગવાર તર્ક, અનુભવી સચાદકારની જ્ઞાદ દેખાય છે, તે ચોટે અંગે પૂર્વ પાઠ્યનો રા પ્રથમ ફા એ દર્શાવી આનગી પર વ્યવહાર માર્ગની સાથે પશુ કળ્યા માર્ગનાં નથી, એમ તેઓ જણાવે છે.

(૨) કેટલાક વખત ઉપર મુન્દરી મુખોધમા સાંભારિક ધનાવોની નોંધ રાફે કરી હતી, પણ તે યોગ્યતા આ પાત્ર પ્રકાશનની અનિરૂપિતતાને કારણે સ્વક્રમ ચર્ચા નહિ, તે મુખોધુ ન્દેવત મને ચોક્કસ સમજાવ પાની મારામા વાની હતી.

મુન્દરી મુખોધમા આપ પ્રકાશની ને. તપમ મંદે તો બહુ સાર, એની માર્ગની દરવાજ, થવા કરી છે હાલમા પશુ તેની ક-અ બહેના શિ, તથા મ. અને હાલ મ. ના તથા હા એ જુદી જુદી રીતે દર્શાવી છે ન. મ. વગેરે કે હા માર્ગનીનાં પાઠ્ય અંગેના પુ તતમા એટલું બહુ વાચક સામ્યે અને દીક્ષની લખાનુ-ટોણ છે તેના પ્રસ્તાવ બધા- (નિ) ગણેના ધણા ધરેમા વેગળ છે, તેથી દરજણ મુખોધમાની બચે “મને” થીજે પંપનાની રોગ મુન્દરી મુખોધમા બુદ્ધ બચ્ચ વાલો ન પવા દેરી તેની મનીક્તી લોક- પ્રીતનામાં વધારો થયે તેમ તેના વાનગારો થી તે દરદનેવતી વાદગીરીનું સાધન થયે. ” આવી થીજ પ્રસ્તાવો પશુ મળ્યા છે, તે પ્રોત્સાહન મારેનાણે લેગિનીઓ તથા બન્ધુઓનો ઉપદાર માર્ગવાની સાથે, ને મુન્દરી અનુદ્યતા પ્રમાણે કળ્યા હવે શાક ન વખતમાં પ્રથમ ને, એમ જ્ઞાદે કળ્યા દર્શ થાય છે. ઉપનંદી: મુ. મુ.

૩. મળેલા પત્રો:

એક જુદાગે

‘મુન્દરી મુખોધ ના ન ની સાંકળ નેમ —
મવાગમ,

વિ. વિ. કે આપના ‘મ-લુના (૧૬૦૦) ના “મુન્દરી મુખોધ” નાં (૧૬)માં પ્રકટ થયેલા ‘હુષાર્દગાર’ નામના કાવ્ય વિશે નીચે પ્રમાણે જુદાગે કર્યો આવ થક લાગે છે.

૧. કીપુ “નવક-નવનીત” નું. એ કાવ્ય રચના નથી એટલુંજ નહિ પણ ન્યુનક કાવ્ય તો એક પ્રીલેખના કાવ્યમાથી મારે શાક ઉનાગે છે. મને આશ્ચર્ય

ઉપર છે કે એક સ્ત્રીલેખક તરફનો વિવેક બની ગયો પોતાના સ્વતંત્ર લેખ તરફ એ દાખ્ય પ્રકટ કરે છે.

૨. આપની ખાત્રી દાય તે માટે અસહ્ય દાખ્ય જે નહારે લખ રૂંસમે એટલે કે તા. ૧૦ ને ૧૯૧૯ ને દિવસે રસેરીના આગળ વંચાણ હતું તે આપની ૧૨૩ મોડની આપણુક

૩. લેખકની યોગ્ય આપવી પડે એમ નથી. આપનાં 'મુન્દરી મુખોદય' માં 'બહેન લક્ષ્મી' ને નામે પ્રવચિત્ત લખનાર..... એ મહેને આશિર્વાદ રૂંસમે દાખ્ય લખણુ ઠગુ

૪. "હુમોદનાર" ની ૧ લી દીની મોથી લીટીના "મહારજે કુનેહથી" એ શબ્દ, આપ એક શરૂ થઈ "મંગળાદય" ની બીજી દીની ત્રીજી લીટીમાંની ઉતારી લેવામાં આવી છે. એ સિવાય "હુમોદનાર" ની બીજી દીની છેલ્લી ત્રણ લીટીઓ તે રહેજી જ રહેજી માથે એવી ને એવી ઉતારી લેવામાં આવી છે. વળી ત્રીજી દીની પહેલી લીટીનો વિચાર પણ અસહ્ય કાનની ત્રીજી દીનો છે અને છેવટે મોથી દીની છેલ્લી બે લીટીઓ પણ અસહ્ય કાનની પાસમાં દીની છેલ્લી બે લીટીઓ પરથી ઉતારી લેવામાં આવી છે.

૫ નો આપ એ રા "નવમ-નવનીત"ની યોગ્ય આપણો તે આપનો ઉપકાર માનીશ

૬. પણ નો દાખ્ય નામ પ્રકટ નહિ કરવાનો આપના માસિકનો નિયમ હોય તે આપના માસિકના આવતા અંકમાં મારાં બહેનના લેખને આપ દાય તે માટે ઘટતી વીકા કરશે અને નો આવકમાં લાગે તે એમનો લેખ પ્રસિદ્ધ કરશે.

૭ છેવટે મારે આપને એક વિનંતિ કરવાની છે આપણી માતૃભાષામાં મધ્યેસારા સ્ત્રીલેખના આદ્ય થોડાં છે, ત્યારે આપના જ ઉત્તેજનથી લખતા મારા બહેનના સ્વ તંત્ર લેખને "હુમોદનાર" પ્રસિદ્ધ થવાથી લોભે રા. "નવમ-નવનીત" ની નકલ મારે, તે મુ એક સ્ત્રીલેખને અપમાન કરી નિરુભાવી બનાવવા જેવું નથી. આપ સ્ત્રીલેખને ખાસ ઉત્તેજના આપનારા છે એટલે આ બાબતમાં આપને વધારે લખણુ જરૂર માનતો નથી અને બન્યાથી ગુણ લેખકો તરફથી સ્વતંત્ર લેખ લખનારી સ્ત્રીઓને દાખ્ય લેવાના મત રહાણું મારું સ્ત્રીલેખકની પ્રતિષ્ઠા બાળવશો એવી આશા છે

લી આપનો કૃપાલિલાથી

મહારજ નંદસુખરામ મહેતા

તારીની નોંધ: હું આજ રાખું છું કે રા. 'નવમ-નવનીત' આ પત્રનો સન્દોષ દારક ઉત્તર આપનો અને હું એમ તો માત્ર છું કે પવિત્ર બહેન થી "લક્ષ્મી" ને અન્યાય આપવાનો હેતુ તો એમનો ન જ હોય

* આ અંકના "માસિક વધારા" ના કાવ્યકર્તા વિભાગમાં તે પ્રકટ કરવામાં આવ્યું છે.

ઉપનની મુ. મુ.

૨૬ મહાનતી ફરિયાદ વિશે એટલું જ સખવાતું કે અચ્છાની સેવિકા ગમે તેમ માને પણ એટલું તો નયીતું છે કે દાસ જે બહેનને કવિતા લખે છે, તેઓની પ્રથમ પશ્ચિમ બહેન "સદાગી" ના કાવ્યોને સ્થાન મળે છે. એમની કૃતિઓ આ માસિકના વાચકોને સુગત છે. અને ગ. ભાઈ હિંમતભાઈ અંભરિયા જેવા વિચારશીલ વિદ્વાને પણ એમના "પદ્યસં-મહ" માં બહેન "સદાગી" ની કવિતાને સ્થાન આપ્યું છે. આમ પોતે સારાં લેખક હોવાથી, એ સંકારી બહેન કોઈ અન્યની કૃતિની નકલ ઉતારીને તે પોતાની તરીકે રજુ કરે, એ અભવિન જ નથી.

૨૬ જ.

શ્રીનિવાસ અથવા પ્રીતિ યજ્ઞ

સં. ગાંધીજી કોશર સાહેબ શ્રી જીવાનસિંહજી તરફથી પૂજામાં આવ્યું હતું કે-
"સુન્દરી મુખેષ" ના નવેમ્બર-ડીસેમ્બર, સને ૧૯૧૮ ના લેખોમાં ૩૧૭ મે પાને સ્વર્ગસ્થ બહેન ગં. સ્વ. મધુમતી દોશનરાય-એ લેખ "શ્રીનિવાસ અથવા પ્રીતિ યજ્ઞ" એ નામનો લેખ લખ્યો છે. તો સદરકુ લેખ અને કવિતા છે-કે બનેલો છે, અને બનેલ હોય તો-અતિ-તે બાળનો પ્રભાવો આપવા મે. કર્યો....."

તમીની નોંધ-—હુમાંએ એ વાતનાં ધ્રુવણી લેખક શ્રીમતી વ્યાજ મુનુને વદ્ય થયા છે, તેથી ખરી હકીકત થી છે તે નજીવણું કાઈ જ સાધન અચારી પાસે નથી, અને એ પ્રમાણે મે કહ્યાર સારંગને તો લખી દીધું છે. પરંતુ કદાપિ સુન્દરી મુખેષના અંકે વાચનકામાંથી કાઢીને તે વિશે કાઈ માહિતી હોય, અને તેઓ લખી મોકલવા કૃપા કરશે, તો તે ખુલ્લો આ પ્રથમા પ્રકટ કરવામાં આવશે.

૨૬ જ.

૪. આકૃતિ ચર્ચા:

બહેન સિદ્ધા "ચાટ" હત—

એક આત્મકથા.

નીચે પ્રમાણે ખુલ્લો સુખાઈના "સાંગ વર્તમાન" તથા "કોશલ મિત્ર" પત્રો માં પ્રકટ થયો હતો.

ઉપનંતી, સુ સુ

સાહેબ,

સુન્દરી મુખેષ માસિક પત્રમાં ૧૯૨૦ ના સપ્ટેમ્બર-ઓક્ટોબરના અંકમાં "સિદ્ધા ચાટ" એ તખલ્લુસથી એક લેખક શ્રીમતીએ "એક આત્મકથા" નામની વાતો લખેલી.

૬૫: અંક બીજો. જાન્યુઆરી-ફેબ્રુઆરી (૧૯૨૧)* ના સુન્દરીમુખોધના અંકથી આપું!

“અડાલતની ઉનાળી.”

“શું ઉભણી? આવા મોધવારીના સમયમાં, દાઢામરીના વખતમાં ને ઉધરાણાના કાળમાં, તહમે શું ઉભણીએ થયાં હતાં?” “હા, ઉભણીએ, અમદારી આખીએ માત ખ્યાન દબને એક વખત સંભળે, પછી ને ઠપોત દેવે હોય તે દેને.”

અમદારા વિદ્યાલયના ચાલોમએ, ચિદમ્બુ વિશેષ કળકામી નીવડે તે સાર, શુદ્ધ સિધ્ધાન્તો મંજૂર માત્ર નિશાળ પૂરતો ન રહેતાં પર જેવો થાય અને સૌ પોતાને એક કુટુંબવત્ લેજે, એ જરૂરનું માન્ય છે; તેથી શાળાના સમય જ્યાં પણ વખતો વખત સૌ એકાં મળે-તે માટે જુગી જુદી યોજનાઓ ધરી છે. તેમાંની એક વિદ્યાર્થીઓને રમના વખતમાં ફોફ સારા રમવામાં લઇ જવા; આથી ભૂજોળ અને ક્રીડાકામનું કંઈક વ્યવહારિક જ્ઞાન પણ મળે અને તરી પોતાના પિંજરામાં પૂરાઈ રહેલાં અને પરિશિષ્ટ ધરી આનંદ વિહરી રહીએ.

આ ઉદ્દેશથી અને આસો વડની રમતોમાં “અડાલત” જેવાનો વિચાર રાખ્યો. ન્હાની મોટાની મધને ૫૦ જણ હતાં ચાર પાંચ દિવસ અમદારી ખપાનાં મનામાં “અડાલત” “અડાલત” કહી રહ્યું હતું. ત્યાં જ રમવાનું, દરવાનું, ગાવાનું ને ખાવાનું-એ જ કુને બધાનાં મન તર ચઢી રહ્યાં હતાં.

ત્યાં આખો દિવસ રાહવાનું હતું એટલે, જમવાની સમય કાવાનો, વિચાર થયો. રસોઈ બનાવવાનો, ખટરાગ ત્યાં રાખવાનું બધને થોએ ના, લાગ્યું પરંતુ એવી દરખાસ્ત મુકાય કે દરેક જણ પોતાપોતાની ઈચ્છાનુસાર પોતાના જેટલું ખાવાનું પોતાને ધેરથી કરી લાવે. આ વાત વધુમતે ઉઠી ગઈ અને એવું રૂઢું કે વિદ્યાલયમાં, બધી જગ્યાએ ભેગાં થઈ લાથુ* બનાવવું, ઇચ્છી પણ બનાવેલી ગ્રીજ જનરમણી લાવગી નહિ. આથી જવાને આગલે દિવસે લાથુ* બનાવવા અને એટલાં થયાં. આ તૈયારીમાં પૂરતું સૌ ચારડા જોઈ પણ હતાં. એ વખતે છાત્રીઓ અને એમનાં વચ્ચેનો કેળાવ, જણે કે ફોફ માં પોતાની છાત્રીઓની સાથે, તેમની સહાઈ અને મદદથી, રમોગ્રમાં ફોફ બારે રમોગ્રની તૈયારી કરી રહી

* એ અંગ્રેજી સુન્દરીમુખોધના નવેમ્બર-ડિસેમ્બર (૧૯૨૦) ના અંક તરીકે મળ્યું, માં આંગ્રો-ટે. (તે વિશે આ અંકની યરઆતમાં સચીવન આપ્યું છે, તે જોવું).

“કુપા” અમદારાનાં “મહિલા વિદ્યાલય” નું હસ્તલિખિત ત્રિમાસિક પત્ર છે. તેના ખુલ્લે અંક તમા ધીનત અંકનાં ૧૬ જુલો ૧૯૨૦ની સાલના સુન્દરી મુખોધમાં પ્રકર કઈ થયાં છે.

તમી સુન્દરી મુખોધ.

દોષીએવો, દેખાતો હતો. ટાઇ પણ જાતની ચરમ કે વિરોધ વિના, સાધાર્ણ-પણ તે
હતિ સુધીની-મધી તૈયારીઓ, પૂર્ણ આનંદ અને ઉત્સાહથી અગ્રહે જાતે જ કરી, એમણી
પરવારી રાતે મધી બહેનો પૈર ગઈ અને જીવન દિવસના ઉજવણીના સુખના સ્વપ્ન
કદમમાં અનુભવવા લાગી.

આસો વડ આઠમે, રદવારે સાતની ગાડીમાં અર્ધે આઠમજા જ્યાં નીકળ્યા ત્યારથી
જ મધીનાં અંત કરણમાં આનંદ માતો નહોતો. “અગ્રહે ત્યાં રમીશું,” “અગ્રહેને રમવા
દેજો,” “અગ્રહે ફરવા અને રમવા જ આવ્યા છીએ,” છતાંયે શરતો સરુ યરા લાગી.
અને યોડીઆરે રોયને ઉતરીને તે ત્યાંથી અડામજા જવાને કર્યાં ગાડીની સાથે રોકેક
કરતાં સહેજ વાર લાગી, એટલામાં તો ડોકરીઓએ જો રમવાનું સરુ પણ કું જે બહેનો
પૈર જરી ઉતાવળી ચાલતાં પણ સરમાય તેમે અહિંઆં તો ખુલ્લા મનથી દોડવા લાગી.
માર્ગ ત્રણ કમીં કતાં પણ દોણ જેમે ? છેક ન્હાતી જાગાઓને પરાણે એમાડી, બાકી મધાં
આસતાં, કુદતાં અને દોડવાની ચરતો કરતાં અડામજા પહેલ્યાં ત્યાં કીમાન ગાડાભાઈ
સોઠને ત્યાં યોડીવાર મુકામ કર્યો. અહિં જે ત્રણ વાઈઓ અમને આનંદ આપવા તૈયાર જ,
કતાં તેમાં એક-સુખી દાકા દતા, દાકા કેમ ? એમ કે એક તો એ વૃદ્ધ દતા અને બહુ
મમતી સ્વભાવના દતા, એમણે અર્ધને બહુ દસાયાં. પણ અગ્રહે શુ મોં મોં દસ્યાં જ
કું ? ના, ના. ધરની દિવાલોમાં કાશઈ પેસી અગ્રહેને હસતુ પણ મરતુ નહિ. લહે જ
કરોને ! શી રીતે ત્રમે ? અમે તો મધાં વાવે

ત્યાં હજી નીમે દરી ફરી બહુ જોયું. વાવને બધા ધમને પાંચ માળ ને મર્ત કોઠાં
છે. સાત માળ બાંધવાનો વિચાર દશે અને અધુરું રજૂ દશે એમ જણાયું છે. પાનાની
કામરીઓને જાદુ કરીએ તો નીચે ઉતરવાને ત્રણ ત ક જગથીઆં છે અને એક તરારી
ઉતરી. ત્યાં બીત ઉપર વાવનો દુક હતિદાસ લખેલો છે, તે જોયો ઉઠ્યો તેવો સાધારણ
વાવો. વાવનો માટ લગભગ અહિંની-અમરાવાદી-દાદાદરિની વાવ જેવો જ છે. પણ
જુનાયાં ચોક્કસ વધારે રહે છે. આમના લોઠા આ જ વાવનું પાણી પીએ છે. વાવનાં-એ
માળ પાણીમાં કુમેલા છે. ત્યાં એક જે ડોકરા વાવમાં જુદા મારતા દતા. તે એક અ-
મરામાંથી એક ભાઈ જેમને તરતા સાઈ આવડનું હતું તેમણે જુદા મારી તરી જતા-
વાવની ઇચ્છા જતાવી અગ્રહે પ્રથમ તો બીકને લીધે ગહુ આનાકાની જતાવી, છતાં જ્યારે
જે પ્રથમ એકાદ, એકાદ, ત્રણાદ, છતાં જુદા જુદા જગથીઆં અને છતાં છતાં રીંગળો-તેમ
તમાં પણ જુદા જુદા રીતથી, ત્યારે તો અગ્રહેને ઘરે જ આનંદ થયો અને કેટલાકને
તો તરવાને મન લાગ્યાં પણ ખરું-પણ શું કરે ? આવડતુ જોઈએને !

ઠીક, ચાલો, વાવ જોઈ આવ્યાં. ક્યાં ? જ્યાં કડીયા વાઈ (આવનાના) અને
તામડા કાઠ (કુખના) ની મુસાહત ચાપ ત્યાંસ્તો ! દવે તે વાવને એમને જ મગવાનું મન
હતું. યોડી જ વાવમાં મન, ચરીર અને આત્મા બધાને તૃપ્ત કરવાની તૈયારી થઈ ગઈ.

વાવની સામે અને તળાવને કિનારે, એક વિશાળ વડના આડની નીચે, ટેકરી પર
અગ્રહારી ઉમળી ગોઠવાઈ. ટેકરી પર એટલે એની ધૂળમાં નહિ હો ! કેળનાં અને ખાખ-
રાનાં પાદાં દતાં. અગ્રહે બધાંએ ગોળ કુંડાંએ ગોઠવાઈ મળાં અને પીરસણ રાઈ ચડ્યું.
પીરસવાની મજાઈ તો વળાં એવ જ દતી. બેઠો અને કાઠાંએ દાંધોદાંધ કેટલીક મીઠો

દરેકને પહેંચાડવા લાગ્યા, તે દડાની રમત જેવું લાગતું હતું. જાણે જમવામાં જે કિન્ડર-બાઈને દાખલ કરી દીધું તે દોષ । કેટલીક બીજી બહેનો છીને પણ પીરસતી હતી. અને મેં તો કંડીઆનું મથક જ પમંદ કર્યું હતું । વારું, બધું પીરસાઈ ગયું. અનેક પ્રકારની ગરબા ગાતા અને દરેક અઢે સપાટાગર “ હમણી ” ની સાર્થકતા કરવા લાગ્યા આદી । જે આનંદ । ટેકોના ઢોળાવે, જરજર સામાં તળાવ આવેલું છે. પાછળ એક કુનો અને આજુપર વાંવ છે. કુને પાનીઆરીઓ પાણી ભરે છે. છોકરાં વડવાઈએ કિંચકા ખાય છે. મેંસો તળાવમાં પાણી પીવા કિતરે છે. કેટલાક જવાનીઆઓ વાવમાં ભૂસ્કાં મારે છે. અને જોળ કુંડાળે ગોડવાઈ મચેલું અઢેક ટાણું ગોંડાળાઆની ઉભાણીને ખેંચાઈ આપી રહ્યું છે. જો કે અઢેકરી ઉભાણીમાં કાળાઆની સામગ્રી ન હતી, એ મધુવર્ન ન હતું, એ લીલી લીલી પાસ ન હતી, એ ગોળાનું ધણું ન હતું, એ દિધિ માખણ તે રાટલાના કટકા લેવાના આંગળામાં ગોઠવેલાં ગોળાઓનું વર્ન ન હતું. પણ મગજ પૂરી તે પાતરો કેળની સુંદર પત્રાવધીમાં ગોઠવી ઢળિયુગની બાળાઓ, દારખંધ બેસી ગઈ હતી. છતાં અઢેક ટાણું કંધક ગોવાળાઆઓના આનંદ લેતું હતું. મન એવા કાંઈ અમમ્ય આનંદથી ભરપૂર હતી અને જાણે આ રાત્રિ ગ્રામ્ય રથો, તળાવને દિવારે દૂરની આડીમાંથી આવી આવતી દેહ દેહ માથે સાથે હંડાનાના બજારમાં વાગતા હતા અથા અઢે તો મગજ પૂરીને સારો ઇન્સાફ આપીને કહીએ થપલાગ બગલી કમો. જાતે જમ્યાં અને ત્યાં મગવા આ-વેલા બાકીઓ અને માજુમોને પણ જમાડવા આ પ્રમાણે અનુકૂળ પરિસ્થિતિને યોગે અઢે સર્વ પ્રકારે વસ થન અગ્રહણના એક કાઈ પાસે વારતો તીચે પ્રમાણે કલિદાસ સંજગથ બેઠા.

હોદાઈમાં વાપેલા વડનો વીરસીંહ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને રૂઝાઈ નામે એક બહેન હતી, આ વખતે અમલવાદમાં મહમદ બેગડો બારસાદ હતો. તેને રૂઝાઈ સાથે લમ દરવાની ઇંડા થઈ. આ વખતે મુસલમાનોનું જોર યુગચાતમાં ધણું હતું. અનેક પ્રકારના જીવન અને કુંદલાઈથી રજપૂત પ્રાણ કપાઈ જવા આવી હતી. છતાં તેમનું યૌવ અને જાત્યાકિર્માન વડને નાશ નહોતો પામ્યો. વીરસીંહે બારસાદની ઇચ્છા રૂઝાઈને જણાવી, રૂઝાઈ બહુ ગાલાક અને ચંદ્રચંદ્રેક હતી તેણે પોતે બારસાદ સાથે પરજુવા ખુશી છે એમ કહેવરાવ્યું, તે પહેલાં આ રાજાપણાં પોતાનું કાંઈ તામ કેરચની ઇચ્છા દર્શાવી. બારસાદ ખુશી હતો. રૂઝાઈની ઇચ્છા પૂર્ણ કરવાને રૂપીઆ આપ્યા. (કહે છે કે વાવ ખેંચાવતાં ૧૨૫૦૨૫૯ રૂપીઆ અમલ થયું છે.) રૂઝાઈની પાસે જ એક વાવ બાંધાવવી હતી એટલે બારસાદ આંગળની જગ્યા પસંદ કરી. વાવ પૂરી થયે પરજુવાની ચરત હતી. પણ તેને તો કેટલાંક વર્ષ લીની ગયા. બારસાદ અધીરો થયો. તે રસાલા સાથે રૂઝાઈને લેવા આવ્યો. રૂઝાઈની દંડ નિકષ હતો કે પોતાનું ચરિત એક વચનને લાયક બટ નથી થવા રહ્યું. આથી બારસાદને આવતો જાણી તેણે વાવમાં પડતું નાખ્યું. એને માગ્યું કે તારાં એકલીની ખાતર અનેક માલુસનાં નિરર્થક થતું થશે, જોના બજારવારે વસ થવું પડશે તો હાથ છે આર્ય જાણ, તારા જાતીય ગૌરવને અને સ્વધર્મ નિષ્ઠાને । તેને આ લોહમાંથી સીધાળે લગભગ બારસો વર્ષ થયાં છે પણ તારાં ઉત્તમવસ કાર્તિકર્મ અને રમરેણ્યિન્દ આજ પણ સજ્જન સ્વરૂપેજ તારાં દર્શન આપી રહ્યાં છે.

આ પછી એ બાદ એ કેટલુંક મંગીત અને ગરબા સંલગ્નવાની ધુજા ફરતી; આથી બહેનેને ગાવાનો આનંદ હરવો પડ્યો. ગાયુ, પરંતુ આગળથી જેવું ગાઇ રાખાય તેવું! અમને તો રમવાની જ અત્યંત હોય હતી. રમ્યા કેટલીક શુદ્ધ ખેલો અને, આનંદ આપે એવી બેડી રમતો પણ રમ્યાં, પછી શિક્ષકો અને છોકરીઓએ દેખાવાની ચરતો કરી. આ વખતેના દેખાવ ખરેખર સર્વદાશય ઉત્પન્ન કરનારો હતા. આપણા હિન્દુ સંસારના મંથાદિત અને સંકુચિત વિચારમાં ઉછરેલી છોકરીઓ, કંઈક વયમાં આવતાં યુવક તોડે મોહતાં પણ ગરમાય છે. તે અત્યારે શિક્ષકોની સાથે એટલી છૂટથી રમતો હતી, કે થોડી વાર તો શિક્ષક અને શિષ્યોને સુંદર રસરાસ સમોવડીયા મિત્ર જેવો લાગતો હતો. શિક્ષક દોડતા-કંઈ અજાણ રીતે, દોડતા-પણ દબકાત અને જાગાઓને હમવાનો ખોરાક મળતો. ફરજે, ખેડોરની રમતમાં છોકરીઓને રમતો શિક્ષકોએ જોઈ દોષ અને છોકરી ઓએ જાતીય પ્રયત્ન અતુલ્યો દોષ પણ શિક્ષકોને અને તે પણ પોતાની સાથે રમતો રૂંધા દોષ! આ પ્રસંગ, પ્રશ્ન સારો મળ્યો. કેટલીક રમતો તો બહેનેએ બાઈઓને શીખવાડી બોલો, ત્યારે અત્યારે આમાં કાણુ શિક્ષક ?

સદબાળ કે કુળાંચલશાલ અન્હે પચેક જણુ આ રમતોમાં રૂંક સુધી હાજર તહતાં અર્ધિ રમત માલતી હતી. એ વખતે પૂજ્ય શ્રી દાર્શ બહેન અને પૂજ્ય મ. સુબોધ બહેનને જામતાં ખેરા સાથે ગ્રાન કાન કરવા અને તેમને બે રાજ કહેવા મર્મસાગમાં જ વાળું હોય કેટલાંક ખેરા આવ્યા હતાં પ્રમાણમાં તેઓ પંદારની આગળથી અવાન અને નિરસ લાગતાં હતાં, છતાં રહેલા રહેલા વિવેચનથી અને ધરમથુ વાતચીતથી તેમની સાથે કેટલીક રૂસમરી મચો યજ્ઞ. તેમાંની કેટલીક બહેનેને રેડીઆનો શોખ મધ આલ્થો નો શીખતી અર્ચકાબહેન ત્યાં રેડીયા મોકલવાની તથા થોડો વખત કોઈને રાખી શીખવા કવાનો ગોઠવણ કરે તો કેટલીક શીખવાને તૈયાર થયાં છે.

હમલગ પચેક વાગે, અન્હે ૧૫ આમાંથી કારમ યજ્ઞ મર્મસાગમાં ખેરા થયાં જા. મદારા નારતાના કંડીઆ અજાઉથી, ત્યાં આવી ગયા હતા. તેમાંથી દરેક જણુને એવડો અને જગાં બંહે ચવામાં આવ્યાં. નાસ્તામાં પણ નિર્દોષ, આનંદ અને કળા સમાપ્ત હતાં. કાળળના, કટકાઓ ઉપર નારતાની વાલીઓ પીરસવામાં આવી હતી. ખાલી યજ્ઞ, ગજેવાં જળાનાં જોડાં અને ગજાળીનાં રાણાણી કાળળ ઉપર વિવિધ પ્રકારનાં, સાધીઆ મોકલવી, કહાં મરકરી કરતી, કંઈક ચિત્ર વિચિત્ર સુરથી લુદી લુદી બાષાઓ બોલતી છોકરીઓએ પુ. બળ આનંદમાં નારતાની કિડાં પૂરી કરી. બધાં એમાંથી પરવાઈ. ગાડાં જોડાં, આ, વા અને બહેનો રોડી રમીને ખૂબ જામ મધ હતી, તેથી કેટલીક બેડી અન્હે કેટલાંક આલ્થો હતાં. અત્યારે છોકરીઓને, કોઈએ જ વેળું કહ્યું ન હતું, છતાં ચાલવાની અને ગાડામાં બે- કેલી બધી છોકરીઓએ રવેચ્છપૂરેક ને ને હિન્દી ગુન્સતી સજો આપતાં હતાં, તે ગંભીરે સુરથી "જનન મનવતાં, સુર સાથે જાવા લાગ્યાં. છુજ હીને મળામાં જરાતી હતી તેમજ, ચાલવાથી ખાસ મદદો હતો, તેની પણ ફરકાર ન કરતાં ગાયે જતાં હતાં, વખતે હાં વારા કરતી બે ગાડાની પાછળ પાછળ ચાલતી હતી રસ્તો ધણે સાંકડો હતો. એવસાજ ખાડા ટેકરી અમજ્ય હતી ગાડાં તેમની વધારેમાં વધારે ઉતારવળી અંતિથી મુલાવવામાં આવતાં હતાં, ગાડાંઓના અમગતાથી કોડોનાં ખરતાં ન દાડનાં થતાં ખજુ.

પશ્ચાત, ધૂળના ગોટથી પ્રાણોપમ-દરવાની પંક્તી દરમ, બંદેનોના સંગીતનો પ્રયોગ કરી
અને સાયકળના અસ્તબળમાં પધારતા સચિતા નારાયણનાં હથોળાં પદામાંથી-ગીલાતા
અપ્રત્યક્ષ દરિયા, મુદ્દપને એટલી સ્વચ્છ બુદ્ધિ પ્રતિ આપ્યાં રવાં હતાં કે અંદર અંદર એ
પ્રસંગનું વર્ણન કરવું, મારા જેવી અદ્ય કુદિવાળીથી અચકા છે, અમકારાં આખાં
વિવસના આનંદનું વર્ણન તો કવિનર કળાદાર કે વાગ્મીત જેવા અંધારા અવાગીન કવિ
થી નરસિંહરાવે જે ન્દાનાદ્યદે ન કરી શકે. હું તો આવ થોડું લખ્યું મર્યા સમજાવીનું
વાંચકોને સોંપી શકું.

ગમે તેમ હોઈ, અમ્હારા આનંદ ઓર દેતો, પુણ્ય ગમત કરતા અમ્હે, ૭ વાને
રેશન પર આવી પહેચ્યા, ગાંડી આવવાનો બે કલાકી વાર હતી. રાત પડી હતી, એ
દેવે ઘોડું, હાથે રાવે તેમ નહતું, તેમ તડનું નવર બેસી રહેવું, આટલો કષ્ટમાં રહ્યા
પેંછી, ગમે ખૂંદે ? અમ્હે માંડી વાતોઆ કહેવા, ઓર, મેં તો સહનવા - મને થું આ-
વડે તે કહું, પરમા જાણો આજે વાતોઆ કહેવાની વલોનો પકડતિ મને બહુ કિમતી
સમજાઈ અને જોયાયે કિમતી, મને જાણાની રમરમુ ચકિત અને સરસ રૂપમાં કંઠી
સજાવાવાની ચકિત જણાઈ. અદિ પશુ વિના આનાશાનીએ ગાય, વખતે રહ્યાં મર્યા, બે
કલાકનો, તે પછર ના પડી મોકીડું-છુડું દેવણું, ઘોડું પિંજર પાંપુ અમ્હેને અમ્હારા
શૂળ પિંજરમાં નાંખી આવવા, જો જુઠું હતી તેના નાખક સાથે આગતે હાથું, અમ્હારા
સામઆઈ વાઆ દના. જુઠું છટકો હતો "મેહાં ઇચેં માડીમાં, "જુઠીનાં છટા મદ."

જાડી જોઈને મિનિટ હોશી રહેતી હતી. વેપી અંદરે અડધા ફૂટા છૂટા કબજામાં બેસી વર્ષા હતી. હાઈડ્રીઓનો રબ્બો અમ્બારાથી પાંચ છ કબજા પછીનો હતો. જાડી ઉપરી ને એમણે "વંદે માતરમ્", "ભારત અમ્બારા નેંદ ૬૫", વગેરે દેવ ખીત એટલા નોંધપાત્ર ગાથા ધાંતમાં કે ઘોડી જાડીના પુણવાટમાં પણ લખેલા પ્રત્યેક શબ્દ જાનારનો પશ્ચિમ પાડો અમ્બારા કાનમાં રેપ્તેલ સાગરમતીના રોચન પર નો 'રોચન' માસતન, જાડે વગેરે ધણા માણસો સંભળવા હતા ધણ રક્ષા અને સંભળનારો એટલા જાણે ભીન ધણ અથા ૬૫ કે જેથી જાડી ત્રણેક મિનિટ જાડી ઉપડી, એમ બધીને લાગ્યું આથી હાઈડ્રીઓએ ઉપરે વંદે માતરમ્ની મોટી મજાના દરીયાવાનું નિષ્ક્રિય રહ્યું.

અમદોઃ અમદોવાદે આત્મા અને સંસ્કારો જોતપોતાની કાપાપીમાં પડ્યા; પરંતુ દલએ
ત્યાંથી આનંદ ભૂષાતો નથી. ક્ષીણ રમ્યા અમદોઃ ક્યાં લઈ જશે? આવા અમદોઃ તે
દિવસે, પૂજાવાળા દલ અને દલએ પૂજાય છે. તેથી સમગ્ર, છે કે આવી પોજના, એક
વધારવા, કંઈક જ્ઞાન મેળવવા અને સાત્ત્વિક, આનંદ લુપ્ત, સર્વોત્તમ છે. અન્ય શાળામાં
અભ્યાસ કરતી, અમદારી સાથે આવેલી એક પંડેને કહ્યું હતું કે આ સરખામાં હું, આ
એક ખાસ વિશેષતા તો હું જોઉં છું આપણે વિશેષ સાધ જેવા લાગે છે અને
એમના બીજા કય લખિતો નથી.

તે' તોરે હવે જાટલી જમી-અવત્તિ અને દોષધારીના સમવર્ત્તિ એમને, 'યોગી' અને સમર્થ, 'જ્યોત્સના' અને 'સાધના' એમના સાધનાએ એમનાં ધર્મ-જોડાં.

નિદ્રા ભંગ.

૧૦ એક બાળ્ય સુન્દરી નિદ્રામીન હતી.

૧૧ નિદ્રા ધણી લંગાણ આટલી લાંબી રાત્રિ કેઈ પણ વખત નહોતી. તે સુન્દરીનાં બાળ્યો ગૃહમાં અવકાશ નોંવા છતાં માનતાં કે રાત્રી લીટી જિણા ઉઘી દશ બ્દારી ઉઘાડી પૂર્વમાં જોયું તો ત્યાં પ્રગટ દલો બ્દારી ઉઘાડી, પશ્ચિમમાં જોયું તો ત્યાં પણ પ્રગટ દલો છતાં ગૃહમાં તો કૃત્રિમ દીપકો નો જ પ્રગટ દલો તમામ જગત ઉત્સાહથી નકરતોલ કરતું. સર્વત્ર પ્રગટિ જણાવી સર્વે પોતપોતાનાં ગૃહમાં અને બ્દાર સ્વતંત્રતામાં ફરતાં હતાં.

બાળ્યો માતા પાસે ગયાં ને એકે માતાને દરેણી માતા મસ્જીદનીવાળા પલમમાં આરામ લેતી હતી. માતાને આરામમાં પરત ત્રતા લાસતી નહિ, પોતે સદા સુખમાં જ છે એવા કાસથી તે નિદ્રા લેતી હતી. પુત્રે દરેણીલાક મારી માતાએ નસરની તળાઈમાં ખાંડુ ખાઈ પીણ લાક મારી, ત્રીજી લાક મારી, એમ અનેક લાક મારી, છતાં માતા ન ઉઠી, જરા જરા નામતિમાં આવી પણ ઉઠી નહિ.

૧૨ ઉપરે બીજો બાળક આ પો તેલે લાઈ કે માતાની નિદ્રાનું કારણ ચિશિનો પક છે તેને જાણ્યું કે માતાને પોતાની રૂબરૂઆતનાં સાક્ષત જાતે ઉત્પન્ન કરવાનાં હોત તો પોતે આવી નિદ્રામાં પડી એપરવા ન રહેત. સર્વોદય સમયે જમ બીજી સીજા ઉઠી ગૃહમાં ગૃહ સુખ માટે કરવામાં આવતાં કાચો-માટે ને ઉત્સાહથી અને ને ઉદયથી પત્નો કરે છે તે કરત, બીજાના આપેલા જનપલગમાં સુવા કરતાં પોતે જાતે યથાશક્તિ ને સચ્ચ પ્રાપ્ત કરત તેના પર તે ચમન કરત. પછી તે જનપલગ હોય કે સારીમાં ખુચે તેની કાંધીની ખાટી દોષ, તેનામાં સ્વામ્યની ભાવના હોય તો તે આમ બેદરકાર જણાત નહિ, અને સ્વામ્યથી તે ને સુખ પ્રાપ્ત કરી ચમત તે હમેશ અખડ અને નૈર્ગિક જ હોત આથી જોને જગાડી જગતમાં જોડવાની ગૃહનો આશ્રય મુકાવો અને સ્વામ્યો ખનાવતી.

૧૩ આમ વિચાર કરી તેણે માતાને ધણી દરેણી, માતાના પગનું જાત દૂર કર્યું એ વચના દીવા જોવાની નાખ્યા બ્દારી ઉઘાડી બાદર જમતનું તેજ તેના સુખપર પડ્યા દીધું તે પલમને ખૂબ જોમમાં દલાબો, પગજના પાયા મુજ્યા માતાનજમડી ઉઠી સર્વજનકાર જોયું, માતા, દરેણી દરેણી ઉઠી, જમતનાથે પ્રગટિમાં નિદ્રાવા ગૃહનો આ અપમુદ્રા પ્રપર થયું.

૧૪ નિદ્રા ભંગ થઈ ગયો. માતા અને પુત્ર તે મિતવાદી કે નરમપણ (જોડાર) પછી તે પુત્ર તે ઉદામ કે ગરમપણ (એકરૂમીસ્ટ), ગૃહ તે બીજી રાત્રી, પલમ જાત વગેરે તે બીજી રાત્રીની સલાહચાતિ અને કાંધીની ખાટી તે અચાનક અવધ અંબવચ્યા એવા એવા અર્થે ચોખએલા છે.

જીવન ક્રિયા અને ગ્યાનપાન.

(એક સંવાદ)

જનના—મગા, મહેનિ અઢાલી આગથી કેમ રાખી છે ? એમ તે વળી મોઢું બ. રાખર લજ્જાનું દગે ?

મગા—એ આરથી નસકોરાં સામે ધરી રાખી છે મારા નાકમાંથી કોઈ વાયુ નિ. કળતો લાગે છે, તેથી આરથીની સપાટીપર ત્રીજી પ્રેતિમાં જેવું બાઝતું વાંસે છે.

જનના—જોહો ! એમાં નવાઈ જેવું શું લાગ્યું ? દરેક પ્રાણીમાં જીવ દોષ ત્યાંથી આ ક્રિયા ચાલે છે. ઉદાહરણ વડે શરીરને નાશમાં પડેલા બાળ્ય અને વાયુ ફેફસામાંથી બહાર નીકળે છે. આ યિવાય પણ બીજા પદાર્થો—મળ, મૂત્ર, ખરસેવો, વિગેરે—નાશમાં હો. વાથી શરીરમાંથી છૂટા પડે છે કોઈ મનુષ્ય ખાખા કે પીપા વિના મ્હોટા પણ નાજુક કાંટાપર આખો દિવસ બેસી રહી હત્સર્જ પામેલા પદાર્થને દૂર રાખે તો તેના ધનનમાં લક્ષ્મી સાન શેર નેટવો ધરાડો થયેલો જણાય છે. આ ઉપરાંત બે મજાખરે જેવું દંડુ જળ તેમાં પેલા પડે એવી ઉકળતી સ્થિતિમાં લાવતા નેટલી ખરખીની જરૂર પડે તે. ટલી ખરખી દરરોજ શરીરમાંથી જતી રહે છે આ બધા જીવન ક્રિયાનાં પરિણામ છે આ. પણ શરીર વરાળ પત્રને મળતું આવે છે, બનેમાં અંદરથી ઉત્પન્ન થયેલી શક્તિ વડે દહન થકન થાય છે, એકને કાલસો જળવાથી શક્તિ મળે છે, બીજાને આંધ્ર પદાર્થનું શરીરમાં દહન થવાથી શક્તિ મળે છે, કાલસો જોહો દોષ પૂરતી શક્તિ મળે નહિ, વધારે દોષ તો અગ્નિ ધુમાળા દરે અને યંત્ર મચ્છી જઈ, ખોરાક જોહો લઈએ તો શરીર દી નહિ, વધારે લઈએ તો મોઢા પાપ. વત્ર જડ પદાર્થનું બનેલું છે, કારણ કે તે ને કણોનું બ નેલું છે તે જડ છે. શરીરમાં ચેતન દોષ છે, કારણ કે તે ને કણો—કોપ—નું બન્યું છે કે તે દરેક જીવમય છે.

જંગલ—યંત્રને જેમ પલાયમા ભાગ જલ્લી નવા જડ ભાગ પુરા પાડી સમાપવામાં આવે છે તેમ શરીરને પણ નવા ચેતન ભાગ પુરા કેમ ન, પાડી રાખવ ?

જનના—જડ અને ચેતન વચ્ચે મુખ્ય ભેદ એ છે કે ચેતન કાયા સ્વતંત્ર ચાલત નેવી છે. તેને જરૂરનું બધું તે જાતે જ જનાવે છે બીજાની બનાવટ સામે યુક્તિઅસદ્ધ દાર બતાવે છે ખરેખર, શરીરમાં જલ્લાની સર્જના નેવી 'મંડન' કે 'ઉપાદ' ક્રિયા અને શરતો સદાર નેવી 'મંડન' કે 'વ્યવ' ક્રિયા સતત ચાલ્યા કરે છે આ બંને ક્રિયાઓ જેમી મળી પરિણામે વિષ્ણુની ખાલન નેવી 'હરન સમતોલ' ક્રિયા નિપજે છે. મંડન અને મંડન સ્વરૂપ પ્રમાણમાં દોષ તો શરીરનું સમતોલ દે છે બાલ્યાવસ્થામાં મંડનનું પ્રમાણ વધારે હોવાથી શરીર હલ્દિ પામે છે અને ખડનને પરિણામે યતા પ્રમાણ કે ક્ષમ્બી કરામત કે સમારકામ ત્વરાથી ચાલે છે. વૃદ્ધાવસ્થામાં આથી ઉવડી સ્થિતિ દોષ છે. ધુવાવસ્થામાં મંડન ખડનનું સંમુખ પ્રમાણ દોષ છે આમ દોષવાથી ખોરાક જાખન ખ્યાન આપવાની જરૂર રહે છે, મોઢે ખોરાક એટલે શું તે બગખર જણતું નેહકો.

જના—ખોરાક એટલે ને ખવાય કે ખીવાય તે ? ચા, શરી, મમરા, વિગેરે ખોરાક ?

કહેવાય.

જમના—આપણે ને ને કરીએ છીએ તે જાણું ખરું કામ હોતું નથી, તેમ આપણે ને જાણું આપણે કે પીએ તે તે દારૂ ખોરાકથીજાપ નહિ ખાધા કે પીધા પછી પગીતે લોહીમાં એકરસ થઈ જાય, શરીરને પ્રેમણુ આપે, ખંડન થએલી પેશી, ગ્રામ સમૂહની મરામત કરે, કોઈ પણ અવયવ કે તેની નિર્મોલ્ય મજેથી કિયાને નુકસાન કરે નહિ, અને દરેક બાજને શક્તિ તથા આખા શરીરને મરમી પૂરી પાડે, તેવો પદાર્થ ખોરાક કહેવાય.

જમના—તારા બોલવામાં કાંઈ સમજણ પડતી નથી.

જમના—હીકે. ખોરાકની વ્યાખ્યા કરતાં તેના વર્ણનથી રસ પડશે. તેની ખરેખરી કરવામાં સ્વાદ કરતાં તેના પોષક ગુણ વધારે અગત્યના છે તે શરીરને, પોષણ કે પ્રેરિ અને આરામ માટે છે. અને તે પ્રમાણે તેના ત્રણ ભાગ છે—

૧. શરીરને સશક્ત રાખી તેને જોડતી ગરમી પૂરી પાડવી. આ હેતુ સાધવા માટે (અ) ઘણી ગરમી પૂરી પાડે તેવા ઘી, તેલ, ગરમી વિગેરે, પ્રેક્ષ કે તેથી પદાર્થોનું સેવન થાય છે; (આ) સામાન્ય ગરમી આપે તેવા ઘઉં, બાજરી, જીવાર, ચોખા વિગેરે ખેતપાણી ધાનનો ઉપયોગ થાય છે, અને (ઇ) ગરમી ઉપરાંત સ્વાદ આપે તેવા સાકર, ખાંડ, મધ વિગેરે મિષ્ટ પદાર્થ વપરાય છે.

૨. શરીરનું બંધારણ કરવું. જરૂર પામતાં શરીરને માટે નવા મોર્પન મંડન કરે અને તેથી પસાયલા મોર્પની મરામત થાય તેવા દુધ, સિંચ, દોળ, દહી, છાં, વિગેરે જેવા નાઇટ્રોજનવાળા મોર્પક કે પેશીક પદાર્થ જરૂરના છે.

૩. જીવન ક્રિયા નિયમસર ચલાવવી. આ હેતુ માટે ક્ષાર અને જળથી ભરપૂર થાક, બાજ અને લીનો તથા સૂષો મેવો ધાનનાં છે. મોતીલાક, અડમૈલા.

સુખી હોણું ?

આ કુનીઆમાં સુખી મોણું છે ! શું સત્તાવળે સુખી છે ! શું ધનવાળો સુખી છે ! સારું સંતતિવાળો સુખી છે ! ના. ધન તથા સંતતિ વો તેને સુખી કરવાને બદલે કુખી કરે છે. સારે કહો કહો માણસ છે ! તેજ માણસ સુખી છે કે જેનામાં કુષ્ટ જીવંત વાસ કર્યો નથી, જગતના બધેનોએ જેને ઘેર્યો નથી, જે માણસ મોઢની મહત્તી જોઈને ધખ્યો કરતો નથી, જે લોકોની પ્રસંસાથી પુજાતો નથી તેમ તિરસ્કારથી કરતો નથી, અદે, સત્ આચરતાં શબ્દજાપતોની પદ્ધતિ કરતો નથી.

જે માણસને પોતાનું મન વશ છે, જે પોતાના બાંધુઓ માટે, યાત્રિ માટે, નગર માટે અને દેશને માટે, પોતાના આત્માની આકૃતિ આપવા તત્પર રહે છે, પોતે સધરી પીજીને સુધારવા પ્રયત્ન કરે છે, અને ખરેખરની ખાસે ચક્રાંગો કરવા માટે સહાય માગે, છે, તથા પોતાના આત્માની ઉન્નતિ માટે સમગ્રજીવ અવશ્ય મનન કરે છે, અને ત્યજ તથા પ્રમાણિકપણની તથાવો લઈને પૃથ્વી ઉપર છુમ્મા કરે છે, તેજ માણસ સુખી છે.

આવી જાતનું સુખ મેળવવું તે કાંઈ રહેલું નથી આવી રીતે સુખી થવા જતાં ઘણી જાતના કુષ્ટ સહન કરવા પડે છે. જે માણસે આવી જાતનું સુખ મેળવ્યું, તેણે જ જીવંત મીનું સાર્યક કર્યું આ સુખ આગળ સ્વર્ગનું સુખ પણ શા લેખામાં !

મનહુર કરાવું.

રાંબા રાણી.

(અંક ૧.)

રાજામહેસનો મગીઓ. સુમિત્રા વિક્રમ અને રાણી સુમિત્રા.

વિક્રમ—પ્રિયે, મ્હારી પામે આવતાં તને આટલો વિભવ કેમ ?

સુમિત્રા—મ્હારા રાજા, આપ ક્યાં નથી ગયેલાં કે હું ત્યાં હોઉં ત્યાં માત્ર આપ ની જ હુ ? આપેનું શુદ્ધ અને તેની સેવા—એને લીધે જ હું આપની હાજરીમાંથી દૂર હતી, છતાં આપથી નહિ.

વિક્રમ—અરે, મૂંઝવણ એ શુદ્ધ અને તેની સેવા. મ્હારી આખા જમતની સેવાને અર્થે પણ મ્હારું હૃદય તને જરાએ છોડી શકે નથી. મ્હારા હૃદય આગળ એ જમત તે જણા છેલ્લે તારા પર દબ કરનાર !

સુમિત્રા—નહિ, સુમતી, જેની હું આપના હૃદયની પ્રિય—ને પ્રિયતા જમતની રાણી.

વિક્રમ—અરે ! એ ! ક્યાં લોપ થયે પેના પરમાર્થદાદિસે, જરા આપણો પ્રેમ પ્રેમ સમાયમ સંબોધે; જરા આપણો આ સંસાર તો જાણે તો એ નહિ—માન આપણા લમની હાથનું કિરણ હૃદયમાં અપાર, સન્નિભ્યારી, રહેલું ? આહા ! ત્યારે, તો પ્રાપ્તની પાંખોના અમ લાગ પર આકાશનું પિન્દુ હોય તેમ ત્હારા પોપમાં પર મધુર સન્નિભ્યારી અને પવનની લહરીમાં જેમ લોપ કરે, તેમ તારા હોય પર સ્મિત કરે, સવાર પડે અને આપણે છતાં પડે પડે, તે વખતે ત્હારું પ્રેમસિંચન, નીકળે અને જોડે પડે અને તેથી કારણમ થતાં ત્હારા પંથમાં આ જમત મને સારી છે. તે દહાડે ક્યાં હતાં શુદ્ધ અને તેની સેવા, અને ત્હારા સંસાર વ્યવહારની બધી ચિતાઓ ?

સુમિત્રા—પણ તે વખતે તો આપણે માત્ર જાણક હતાં અને આજે આપણે રાજા રાણી છીએ.

વિક્રમ—રાજા અને રાણી ! એ તો માત્ર નામની ખાલી જોખાં આપણે તો તેથી વિશેષ છીએ. આપણે ક્રિયા છીએ.

સુમિત્રા—આપે મ્હારા રાજા—મ્હારા પતિ—હા અને હું આપને પગલે સંતોષ માનું છું. મને આપ રાજાની આગળ કરી ચરમાનો નહિ.

વિક્રમ—ત્હારે મ્હારા પ્રેમ નથી જોયો ?

સુમિત્રા—તમારા પ્રેમને હવે જ્ઞાન ન જવા દો, તો જ તમારો મ્હારા પ્રેમે અરે પ્રેમ ગણાશે; સત્યને આડંબરની અરે નથી.

વિક્રમ—ત્હારું કોઈક નથી સમજતું.

સુમિત્રા—રાજા, આપનું સર્વસ્વ, મ્હારા પર પારી નાખે તો ત્હારું આવી જન્મ જાણે.

વિક્રમ—રાણી, જસ હવે રટોત્રા દે એ મિથ્યા સમ્બો. પક્ષીઓના માળામાં પણ પ્રેમની દાનિ હોય છે. હોઠપર દાખ રાખ જેથી સમ્બોનો કાળાટ ન થાય.

(હલુરી પ્રવેશ કરે છે.)

હલુરી—રાન્ય સંગથી કેંઈ મંત્રીર વાત કરવા પ્રધાનજી આપને મળવા માગે છે.

વિક્રમ—નહિ, હમણાં નહિ. (હલુરી જાય છે)

સુમિત્રા—મહારાજ, રહેને આવવો મો.

વિક્રમ—રાન્ય અને તેના કામ ચોખી રહે પણ અવકાશની મીઠી ધડી સાથેજ આવે છે. તે પુષ્પ જેવી લાલમથુર હોય છે કર્તવ્યમાંથી નિવૃત્તિ તે પણ કર્તવ્યનો એક ભાગ છે.

સુમિત્રા—મહારાજ, હું આપને વિનવું છું આપ આપને કામે લાગો.

વિક્રમ—અરે રાણી હવેની! હરી એનું એમ મનુ એમ ધારે છે કે થોડું થોડું કરીને જલાલદારે ત્હારી કૃપા મેળવવાજ હું તને અલગ કરું છું! હું તો મ્હારે આ ચાલેથી તને મૂકીને.

(જાય છે)

(રાજાનો ઓઢાણ મિત્ર દેવદત્ત પ્રવેશ કરે છે.)

સુમિત્રા—પ્રજા, કહો, દરવાજા બહાર આ રોડી ગરમ છે.

દેવદત્ત—મરખા! મને આતા અપો, સેનિયાની મરખી દોડી દેવેલુ તે મરખાને મીથરવાસ અને બૂખ્યા અને ભરભરતા લોકોની એ ધેખા છે.

સુમિત્રા—એમ મરકરી ન કરો, શું થયું છે તે મને કહો.

દેવદત્ત—કંઈ જ નહિ. એ તો માત્ર બૂખમરો-ચિકોતો (કુખમીયક) બૂખમરો છે, જમસી કુખાગાઓનું રાણું હિલનપણે તેજાન કરી રહ્યું છે. એથી આપના બામની એકા ખાતી બિચારી ગાયલો મરખા દે છે.

સુમિત્રા—મને કહે જાણુ, કાણુ બૂખ્યા છે?

દેવદત્ત—નથીય તેમનાં, રાજાની રીત પ્રજા વખતથી રાજા આકાશ બોજને પર જીવવાની રેવ પાડી રહી છે. પણ તે સૂપૂર્ણ બૂખમરો તેજામાં હજી કુચળ નથી થઈ, એ તોજીમીની વાત છે.

સુમિત્રા—પણ પિતા, રેવમાં અનંજ તો રંગે રંગા પાક્યું છે, રા નવી પ્રજાને ચા મારે બૂખે મરવું પડે!

દેવદત્ત—જેના રેવ છે તેનું અંજાજ. તે કંઈ મરીજો મારે નથી તેજો તો રાજાની જાતમાં પુરણીઆ કુતરા જેવા, જુવામાં લપાઈ જાય અને રોટલાનો કુકો ખામ કે લાલો ખાય.

સુમિત્રા—એટલે એમ કે આ રેવમાં રાજા જ નથી!

દેવદત્ત—એ. એક નહિ પણ બીજાં!

સુમિત્રા—રાજાના અમલદારો અંગરાર નથી ?

દેવદત્ત—એમાં અમલદારોનો શો શો ? પરદેશમાંથી તેઓ મિત્રારા રાની પાછ પછી અહિં લાવ્યા નથી. ખાલી રાજાની નેપથ્યને ખાલી રાધે આશિષ દેવાય ?

સુમિત્રા—પરદેશથી ? તે મારા મનમાં જો છે ?

દેવદત્ત—હા, રાણીજી.

સુમિત્રા—અપેક્ષા શું કરે છે ?

દેવદત્ત—તે સિંહદત્ત પ્રાન્તનું તન એની ગીર્વણી મલકાવે છે કે અલે અને વચ્ચે રાણી કચરો તમામ સોદા થઈ ગયો છે માત્ર દામ્તા અને આમડાં બાકી રહ્યાં છે.

સુમિત્રા—અને શીલ ?

દેવદત્ત—તે વેપારની તમામ રાખે છે, અને એટલે તમામ બાર તે પોતાના વિચાર અંગ પર હાથની-લખ વેપારીઓને તેમાંથી મુક્ત કરે છે.

સુમિત્રા—અને અજીત ?

દેવદત્ત—તે વિજયકોટમાં રહે છે. તે ખીડું ખીડું હસે છે, પોતાનો બંધાવ બધો દાય દેશની પીઠપર ફેરવે છે અને જો જો તેને સ્પર્શ થાય તેને તે સાચીને ભેટ કરી લે છે.

સુમિત્રા—આ કેવી યરમની વાત છે ? મારે આગળ જાણના દેશનો આ કચરો દર દરેકે આરા ભોજાને ખાવાનું જોઈએ તમે જાણ, મહારાજ પધારે છે. (રાજા પ્રવેશે છે) આરા ભોજાની હું માતા છું. મહારાજી સદન નથી થતી તેમના આ જુઓ. રાજાનું, તેમને જાણવો.

વિક્રમ—તું મહારી પાસે શું કહ્યુંવા માગે છે ?

સુમિત્રા—દેશ પર હુલમ વર્તીવનારાને આપના રાજામાંથી હાંકી કાઢો.

વિક્રમ—તું જાણે છે કે તેઓ કાણ છે ?

સુમિત્રા—હા, હું જાણું છું.

વિક્રમ—તે જ્યાં તારા પિયરીઓ છે.

સુમિત્રા—તેઓ મહારી મળ કરતાં અને તમ માત્ર પછી વધારે નથી. તેઓ કુદારા છે અને આપના સિંહાસનના છત્રની છાયા નીચે રહી, પોતાનાં બંધ શોધતા ફરે છે.

વિક્રમ—એ તો જાણેલ, શીલ અને અજીત છે.

સુમિત્રા—મહારાજ દેશ તેમનાથી મુક્ત થશે જોઈએ.

વિક્રમ—મુદ્દ વિના તેઓ ખસે તેમ તથી.

સુમિત્રા—તો મહારાજ તેમની સાથે મુદ્દ કરો.

વિક્રમ—મુદ્દ ? પણ પ્રહોલાં દાને જ છડું પછી મહારાજ મુક્તિને જાણવાની વાતને ?

સમિતી—રાજા, ત્યારે હું આપણી પ્રજાનું રક્ષણ કરીશ, (જાય છે),

વિક્રમ—આમજ હું મ્હારું હૃદય વ્યક્ત કરી નાખે છે. મ્હારાથી પહેલાંય નહિ એવા મહત્તાના સિંખરે તું એકલી બિરાજે છે ત્યારે ત્યારા પ્રજાથી દેવની સેવામાં ફરવું અને મ્હારે ફોફટ ત્યારી પાછળ હાં હાં મારવાં !

(દેવદત્ત પ્રવેશ કરે છે)

દેવદત્ત—મહારાજ, રાણીજી ક્યાં ? આપ એકલા કેમ ?

વિક્રમ—આઠાણ આ તાર જ કારણના છે તું, જાદિ રાણીને રાજ્યના સમાચાર કહેવા આવે છે ?

દેવદત્ત—આજ રાજ્ય એવો મોટો પોષકર કરી રહ્યું છે કે તે રાણીના કોને પહેાં વ્યા વિના રહે નહિ તે એવી અવરથાએ પડેલ્યું છે કે આપની વિશ્રાન્તિમાં વિધિ આવે, તેની રહેને ફરકાર નથી. રાજા, મ્હારાથી જીલ્લા નહિ, હું તો રાણીજી પાસે મ્હારા જોર પળુની બીજા માંગવા આવ્યો છું. કારણ મ્હારી જી અત્યારે અવરથ છે, અમારા મ્હારા ખાંસી થઈ ગયો છે, અને ધરમાં પડ્યાં માણસ બૂખ્યાં છે.

વિક્રમ—મ્હારી પ્રજાને રાંપણું સુખ થાય એમ હું છત્તું છું. જા માટે તેમને દુ:ખ અને અન્યાય લેવા નોંધ્યો ? બીજાનાંએ વિચારાં શરીરનાંનાં કાકા સુખ પર જા માટે ગ્રીષ્મ જેવી હાથ નાંખી નોંધ્યો ? (પ્રધાન પ્રવેશ કરે છે) મ્હારા રાજ્યમાંથી તમામ વિદેશી હુકમોને હમણીને હમણી દેખાડાવ દરો કે, જેથી એક દિવસ પણ હવે મ્હારે ક્યમ થયી પ્રજાની બૂર્જ સંભાળી પડે નહિ.

પ્રધાન—પણ રાજા જે અનર્થ, જાના કાળથી ધીમે ધીમે વધતો ગયો છે, તેને આપ એક દિવસમાં શી રીતે નિરૂણ કરી નાંખવા હતા ?

વિક્રમ—પર મેંસરી પ્રકાર કરી એના મુશ્કેલીએ એને શાંતી નાંખો ફેલાડીના એક પાથી,—જેને વધતાં, અગાધતાં એક સેસ લાગ્યો છે.

પ્રધાન—પણ અમારે હથિયાર અને સૈન્યો નોંધ્યો.

વિક્રમ—સેનાપતિ ક્યાં છે ?

પ્રધાન—તે જાતેજ વિદેશી છે.

વિક્રમ—ત્યારે જૂખ્યા સેનાને બોલાવો, મ્હારા બહાર ઉઠાડો, અજ આપી આ બૂખોને ચાન્ત કરો. તેમને પૈસા આપીને કાઢો, અને જો તેમને મ્હારું રાજ્ય નોંધવું હોય તો બસે તેઓ સાન્નિધી લઇને સુખી થાય.

(રાજા જાય છે) *

(અપૂર્ણ)

અમરિન્દ્રા ઠાકોર.

જાણુવા ચોગ્ય બાબતો.

હસણું શાથી આવે છે ?

“હસણું શયો આવે છે ? એનો તમે કદી વિચાર કર્યો છે ? તમે કહેશો કે “ઓહો” એમાં શું ? અમારા બેરતનો એ તો સ્વભાવ જ છે.” હું કહું છું કે સારે તમે તેનો કદી વિચાર કર્યો જ નથી. જુઓ સંભળો, પરમેશ્વરે આપણા શરીરની ને મનજની રચના એવી કરી છે કે આપણને કોઈ ગદીયથી કરે એટલે આપણાથી હસી પડાય છે; ભલેને તેથી આપણે ખુશી ન થઈ હોઈએ, તેપણ આપણે હસીએ છીએ. આપણી આંખ પર એકદમ બહુ પ્રકારના પડે તો આંખ આપોઆપ બંધ થઈ જાય છે. કેમકે આપણું મનજ - ખડાઈ છે જ એ રીતે.

જ્યારે આપણને ગદીયથી કરવામાં આવે ત્યારે પ્રકારની જાગતમાં, જેમ એક આંખની અવરજવમાં ફેરફાર થાય છે, તેમ હસવાની વખતે પણ ફેરફાર થાય છે. એક પોપચાને બદલે આખા મોંદાની માંસપેસીઓ હસતી વખતે હાલે છે. આસ, સેવામાં અને અન્ય પ્રકારના કામ ભજની માંસપેસીઓ પણ હસતી વખતે હાલે છે. આ બધી માંસ પેસીઓની એક દિશાવાલ—એટલે નામ “દારણ.”

રડણું શાથી આવે છે ?

રડણું શાથી આવે છે ? એનું કારણ કહેશો—ખરે, વળી એ તો કારણ શા ? રડન એ તો અમને અમારી માતા પાસેથી અણધારીમાં જ મળેલું છે ! અરે સંભળો, ‘તપનો કશી જતાગમ નથી’ એવું ‘હસવાનું’ કારણ તેવુંજ રડવાનું આપણા મનજની એવા પ્રકારની પાનાવટ છે આપણું મનજ કેમ આવું પડાયું હશે, તેની કંઈ ખબર પડતી નથી, કેમકે જ્યારે આપણે રડતા ન હોઈએ ત્યારે આંસુનો પ્રયોજ ઉપયોગ છે. પણ જ્યારે આપણને દુઃખ થાય ત્યારે રડીને આંસુ પાડતાં એમાં તો કંઈ સાર નથી. પણ આ વાત માણસ માનવજનમાં સમજતું નથી. નાનાં છોકરાને જ્યાં કાળ થાય કે મોટાં બે કડો તાણે છે. પણ જ્યારે તે મોટું થાય ત્યારે તેના મનની ઉચ્ચ શક્તિ નીચ હસડી શક્તિ પર સંપર્ક રાખતી ધાર છે એટલે કાળ થવા છતાં પણ રડવાને રાજી રહે છે—હવે આંસુ કેમ આવે છે ? રડતી વખતે આંસુ અર્ધવાનું ખરું કારણે તો જડતું નથી. પણ આંસુથી જાણેત અવરજમાં આપણી આંખમાં અણબધાપણમાં આંસુ જન્યાં જ કરે છે, તેનું તો બહુ સંસ્કાર કારણ છે. જુઓ. આંખે હાલે હાલે આંખ મટમટારીએ છીએ. આપણે સાંભળે વખત તેમ કવીજ કરીએ છીએ અને આપણે જણીએ છીએ આંખ મટમટાવવાનું બંધ કરીએ—જેમ નાનાં છોકરાં ધણી વખત એક જીળની સાચું તાણીને નોંધ રહેતાં કરે છે તેમ કરીએ તો આપણી આંખને બહુ દુઃખ થાય છે. અને જરી તકે એ આંખ મટમટારી નહીં તો તેનાથી બરાબર એવાનું કામ પાછું બંધ થઈ જાય. હવે હું તમને કહું કે આંખનો મટમટાટ આંખને માટે કદાચ કામનો છે: જ્યારે આંખ ઉપાંડી હોય ત્યારે તેના આંખલા ભાગમાં કંઈક ‘રહે’ પડે અને વળી એ ભાગ સુધારી જાય અને એ તે સુધાય તો આપણે બરાબર નોંધે સજાએ નહિ. જેટલી વખત આપણે આંખ મટમટારીએ છીએ તેટલી વખત આપણે તેને ધોઈએ છીએ.

ખન્ને આંખોમાં જરાક બદાર ની જાણુપર આંખ ની એક નાની ઠોચળી જેવું આવી રહેલું છે અને આપણે જગતાં ઢોધએ ત્યારે આંખો વખત એમાં આંખુ જ નાજાજ નવય છે હવે જ્યારે આંખોમાં આંખોમાં જોયું સુસાએતો સામે અને ત્યારે કરતર પાળો બહુય કે તરત મજાને ખગર પહેલે અને તેની સાથે મોખ્યુ નીચે દળી પડે ખને તેની સાથે અંદર આંખુ પછુ આવી અખને સાદ કરી જાય. કુનીઆમાં આ એક ધીવાની સર્વો તમ કિયા છે.

આંખુ-જોય છે કયાં?

—તે હું તમને કહું. તમારા નિયેના પોપચાના બંદરના મુખમાં જુઓ તો તમને એક નાનું કાણુ માધમ પડશે આંખુ આમાં સરી પડે છે અને જતા રહે છે ક્યાં તે કહી શકશો નહીં—હું કહી રહી તે પહેલાં હું તમને સૂચના કરું કે કદાચ તેનાપરનાં તમે કહી શકશો જુઓ, તમે જહુ રડો છો ત્યારે તમને નહીં જરાકવાનુ યાય છે ને આંખુ કારણુ સમજ્યાં નહીં શકે-તેટલાં બેધાં આંખુ નાકમાં જતાં રહે છે. આપણે જગતાં ઢોધએ અને રક્તના ઢોધએ ત્યારે આંખો વખત આ બધું યજાજ કરે છે—આપણી આંખ બીની રહે, એકબી કપ જાય અને આમાં આપણને જરાએ તકતી ના મહે. પણ જ્યારે આપણે રડીએ ત્યારે જરૂર કરતણે જહુ આંખુ બનાવીએ છીએ ખરેખર તે વખતે એટલાં બધાં આંખુ ખને છે કે તે બધાં નાકમાં પણ જઈ શકતાં નથી, એ કે ઘણાં ખરાં તો જાય છે આથી તેમને જવાનું બીજું ઢોધું ન રહેતણી અને આંખ મિચારી—આ બધાં પુત્રી પેટે ઉગરાધ-તેમને પોતાનામાં સમાવી ના શકે એટલે તેઓ નિયેની પોપચાની ધાર ઉપર યધને આપણુ ખામને ધેવા માટે છે

નિર્મળા હરિમ્ શાહ.

(Children's Encyclopaedia માંથી)

વકીલ—“(સાક્ષીને) આરોપી અને તેની ઓ વચ્ચે તકરાર થતું તે વખતે તમે હાથર દતા કે ?”

સાક્ષી—“હાથ.”

વકીલ—“તે વખતે આરોપી શું કરતો હતો, તે કોઈને કહો.”

સાક્ષી—“તેની ઓના અપરાધો સાબિત્તો કરતો હતો.”

એક ધનવાનુ વિધવા આખી પૃથ્વીની આસપાસ સફર કરી આવી હતી તેની બે વજુ સખીઓ તેને જાણવાથાયક સ્થળે નિયે કઈ પૂછ્યા તેને ધેર આપી.

એક પૂછ્યું—“તમે ડાઉનસ્ટ (—did you see) * જોધ આવી ?”

બીજીએ પૂછ્યું—“તમે દિમાશ્વ (—did you see) * જોધ આવી ?”

“હા, હા” તે વિધવાએ જવાબ દીધો, “હું તે ખન્નેની સામે પેરિસમાં જમીનું”

* see નો અર્થ જોવું થાય છે, તેમ જણવું પણ થાય છે.

સારીરિક ક્રિયાવણી

“ કેટલાક વર્ષો થયાં સારીરિક ક્રિયાવણી ડુનીયાના સર્વ જાગૃતમાં આગળ વધી છે. મનુષ્ય જાતને તે અત્યંત ઉપયોગી એ તેમાં જરાએ ટકા નથી કમરતના જેવું તન્દુરસ્તી જાળવનાર બન્યું છે એવું નથી. જે સામાન્ય જન સમુદાયને જરાજર કમરતની અગત્ય સમજાય તેો મહાસુખનું મહાપ્રમાણ એક જાતે જોઈ અર્થુ તેો થઈ જાય.”

સારીરિક ક્રિયાવણી જે તન્દુરસ્તીનો આધાર છે એ સરીતે જરાજર કમરત મળતી રહે તેો મનુષ્ય સંપૂર્ણ પ્રકારથી એ જીવંતી પહેલી છે જે તેણે પણ મનુષ્ય નીચે જીવેલી કમરત કરશે તેો તે સારી રીતે પેતાની તન્દુરસ્તી સુધારી શકશે. -

નિયમિત કમરતથી પણ રોજ દુઃખ છે અથવા તે જોઈ થાય છે એવા કમરત કરવાથી રોજના દરેક મહા અવકાશ અને જે તેમાં સુખના દર્શન સરખાત થી જ નિયમિત કમરત કરવાની શરૂ કરે તેો તેઓ આગળ મનુષ્ય પદમાંથી પેતાને જાણી શકે જાણી દર્શન જરાજર આસોજીવાસ લેતા નથી. રોજના કેટલાક નિમામને તેઓ જરાજર કમરત આપનાર નથી અને તેથી રોજના જીવનના ભોગમાં પડે છે.

કમરતના નિયમિત કમથી અસુખ, મંદીતા, મૂર્છા રોજે જોઈ રોજ જાળવી મંદીતા ટાળે છે. આ કમમાં જીવેલી કમરતો જરાજર જીવન રાખીને કરવામાં આવે તેો દરેક જાતના જે મંદીતા સમજ.

સવારમાં રમવા વીસ મિનિટ અને રાતના શુદ્ધ રવા પહેલાં દસથી વીસ મિનિટ આ કમ તો કરી નેહાએ આ કમરતો માત્રા કહ્યું સુચી એ નુ જાણી નેહાએ જાણ આ કમરત કરવાથી મનુષ્યની, ઉપ આપે છે.

કમરતની રીત

આસોજીવાસ દરેક માણસે આસોજીવાસ લેવામાં જાણ કરાવે સવારી નેહાએ આસોજીવાસ ૧ પર જાણ આપવાથી કેટલેક સમયમાં સર્વા સારા પરિણામો આવે છે જે મનુષ્યો નીચા પાળના ને જેણે દોષ છે તેમને આ કમરતથી મજા કાઢે થાય છે સવારે જાણે તેમજ રાત્રે દીર્ઘઆસ લેવાની રીત પાળી નેહાએ દીર્ઘ આસોજીવાસથી રોજની જાણે પુરેપુરી જાણ તો રીત પાળી નેહાએ રીતે આસોજીવાસનો મેળ કરી વખત જરા પાળ નાળી જોઈને સાચે રાખી જોઈ રહે પછી રોજના નેહાએ જાણ તે દરેક જાણી જરાજર પછી દોષી જાણ જાળે રીત આ પછી રોજનામાંથી જાણ દેવા નેહાએ જાણ તે રીતે જાણને એકમ મુતી દો પછી જોઈ નેહાએ લેવા પહેલાં થી જાણ થોળે આ પ્રમાણે દિવસે ને રાત્રે આથી દસ વખત કરી આ વખતે આસોજીવાસમાં નેહા જાણે તે અસુખ ના દોષી નેહાએ જાણ કે અસુખ દેવા લેવા કરતાં થી પછી શુદ્ધ દેવા આમાં લેવી તે વધારે સારું છે.

કસરત ૨ છ.

ફેરસાને જેમ જાને તેમ દવાથી બરો. પછી મસ્તકપર સીધા આવે તેવી રીતે હાથ ઉઠા કરો ને જાનેને જોડી દો. પછી જરા પછુ છુટણુ વાળ્યા વિના અંગુળના ટેંગા પગના અંગુળપર રહે તેવી રીતે નીચા વળા. પછી જેમ જાને તેમ જલદીથી ઉભા થાઓ અને દવાને જેમ જાને તેમ જલદી બહાર મોડી નાખો. આ રીતે ચાર વખત કરો.

કસરત ૩ છ.

જમીન પર હાથ સુધી રહેા. ચરીરનો ગાળનો ભાગ અડક રાખી જમીનપર હાથને ચપ્પટ મુકો. પછી ધીમે ધીમે ઉઠા થાઓ. જમીનથી એક છત્ર મોડો રહે ત્યાં સુધી ચરીરને નીચું નમાવો. ચરીરને આ રીતે દસથી પંદર વખત ઉચું નીચું કરો. સરખાનમાં બે ત્રણ વખતથી વધારે કરવું થઈ અપકં લાગે છે. પણ ધીરે ધીરે ટેવથી તે મહેલું મેંદ પડે છે. હાથ ખમ્બા અને પીઠ ફેળવાને આ કસરત પછી જ સારી છે.

કસરત ૪ થી

ચારેક હાથ પગ ધુટા રાખી ઉભા રહેવું. પછી પગના ખાહલા ભાગ જોડીપર નેક વામ જોડી રીતે જોડીપર ધીમે ધીમે બેસવું. પછી ધીમે ધીમે ઉભા થાઓ પ્રવળ કરવો. આવી રીતે દસથી પંદર વખત કરવું આ કસરત પાંચને મજબુત કરે છે.

કસરત ૫ થી.

પગ અડક રાખીને ઉભા રહેા. પછી નીચાં નમો અને અણખૂને અડકો. પછી જોડમ ઉભા થઈ જાઓ. આ પ્રમાણે ચોવીસ વખત કરો. આ કસરતથી કમર મજબુત થાય છે અને મૂત્રાશય (જેનું દર્દી યતાં આટો છે.)

કસરત ૬ થી.

સીધા ઉભા રહેા. પછી પેટ જોડકમ બહાર કાઢો અને પાછું જેટલું જાતી ચોં તેટલું જલદીથી બંદર પાછું લો. ત્રીસથી ત્રીસ વખત આ પ્રમાણે કરો. આમ કરતી વખત પેટ જેટલું સખત જાતી ચોં તેટલું કરવાનું આનમાં રાખવું અને પેટને બંદર પાછું લેતી વખતે આંગળા સાથે લેવું. આ કસરતથી પેટનાં દરદ, સ્ત્રીઓની નળગાંઠ અને અણખું વિગેરે સુધરી જાય છે. વળી આ કસરતથી પેટનાં સર્વે અવયવો અને સ્નાયુઓ મજબુત જાને છે.

કસરત ૭ થી

પીઠ પર સુઈ રહેા. પછી જાને પગ ઉઠા કરો. પછી પગને સીધા અડક કરો અને ગાંઠા ઉપર સીધી લીંગમાં રહે તેવી રીતે હાથ રાખો. દસથી પંદર વખત આ પ્રમાણે કરો. આથી પણ પેટનાં સ્નાયુઓ મજબુત થાય છે. અણખું જાને સ્ત્રીઓની સર્વે પ્રકારની નળગાંઠ દૂર કરવામાં આ કસરત ઉપયોગી થઈ પડે છે.

૧) સવિતા ત્રિવેદી

નો વાંચી વરફાવી મેટ.

સુન્દરી સુખોદય * માસિક વધારો.

પુસ્તક ૧૮ મું.]

માર્ચ-એપ્રિલ, ૧૯૨૨.

[અંક ૩-૪.

કાવ્યકુંજ:

સ્નેહલિલુ.

[અનુવાદ અને અનુકરણ]

લેખક: એક બહેન.

૧

તારા જીવના જીવન, તારા ચરણારિધિમાં તારો આત્મનુ-ગ્રહ લટકે છે તું એની પરવા કરે? તારા સ્નેહની સરિતા તારા જીવનના મુખ: તારામાં તારા રંગવાળી છે. તું તેને સુકી દે? તારા નાથ, તું તું એવો કોણ છે?

સખા, તારો આ હૃદય લાક્ષણિક એવો તું સરખી દે. પૂછના ગર્ભ જેવી તારા હૃદયમાં કુમાર છે ઉપરના કોર લાક્ષણિક દુર કરવાનો અધિકાર તું મને આપ નહીં તો પશ્ચ કૃત્ય-અનુષંગી રહેતાં, મીઠાસાનુ લાન કરાવ્યા પિતા, એમને એમના દુઃખાઈ જશે.

૨

દિનરાત તારા હૃદયમાં આવી અલાલેક ગમાવુ છે. પણ તારા હાઠ કાર્યે ખુલતા નથી. હું ત્યાં પુકારીશ કરું છું.

મહારાજ! તારે વારણે હું લિલુ વાચના આવી છું મારાપ દિશમાં તારો એકલો દાતા તું જ છે મને નિરાશ કરો તું!

ગળગળ માનસોએથી લગભગ છે તારાં બાંગલો ગોઠવી મને જનો-આવના અને જ્ઞા-જુએ છે. તારી નિષ્ઠા પ્રાર્થનાઓ અને તારાં વાંચેનાં હાઠ ગોઠવી કુતુહલથી, મેં કોપથી-મુજ પ્રતિ દરિયાત કરે છે કોઈ કહી રહ્યા છે કે તારાં રમાન અહીં આં નથી, લિલુ! હું નિરંતર ગઈ છું, અને આંખે જોતી નથી. પણ રાજવી, તું સમા ગમથ દાતા અને મારી વાચના અજ્ઞ જશે!

૩

"રાજવી, કઈ દાન દેશ?" બાંગલો હું પાંચિત્ત ઉભો છું

"હું મેલા, કિઆપણુ?"

"તારે તો માત્ર દેવાનાં દાન કરે આપણે."

"હું એ એ એ એ એ છે."

“ હું એના ઉપર મેહના વારિ સીંગીશ ”

“ પણ એનામા ખૂંટત સમી જડતા છે તે ? ”

“ પર્વતમાં ઉગતી વનરપતિ સમી મ્હારી ભાવનાઓ એમાં ઉછેરીશ ”

“ એવાં અપરાં દાન શુ કામ મળ્યા છે, વિખારશુ, જે આપવાને સુલભ નહીં તે મેવાં જે કુખર ? ”

“ આપવાં સુલભ નહીં હોય પણ આપનારને કૃષ્ણ નહીં માગે તો યાચનારે એવાં દાન માગવા, મેળવવાં, અને પોષતાં, એ એવું કર્તવ્ય છે. રાજવી, અમુકશો વહી તદ્દમારા દેશનાં દાનને અમે એજે જતા નહીં દલ્લે બ્રમિ મમા અમારા હૃદયમાં એક પૂરી વાવ શો તો તદ્દમારે એ દાન અમને પચવાતુ નથી. યથા કાલે તેના અનેકગણાં ફળ, પોષી પોષી અને પીપુષ પાછને, અમે તમને કઈશુ તદ્દમારા દેશના બીજ આણવાવધાન કરમાવા રેશો, તો નથી સાજ તદ્દમને-કે નથી અમને. એ બીજ અમને દીધા વિના તદ્દમને શાંતિ નથી. એને પોષ્યા વખર અમને જે મતોષ નથી એમા ઉત્કર્ષે એકેનો નથી.

“ રાજવી ! સમય વીતી જાય છે. - દાન રેશો ? ”

૪.

મિત્રતમ, અજ્ઞાતમા કીલકીલાટ કરી ઉડી જતા પખીનો માદ તો હું સાચાનો છે ને? તારાએ અંતરમાં એવો આનંદ ક નથી જમને ?

સહવારમા પેલી ઉપડતી ધુપ કલિકા અપણે કેરા કાવથી નીકળાણી હતી તદાગ અંજન રતી પાદડીઓ મ્હાગ સમીપ તુ નહીં ખોસે ?

વાદળના પડે ઉઠા આપુ આપુ સ્મિત કરી જતી ગહે તેમ તારાં નયનોના ઉઘાણ-મયિ કંઈ કંઈ મદન વિરહ મુદ્ગ મત્તે આનતા અને જતા હું નિદાશુ જુ મ્હને તેનું પરમ સ્વરૂપ નહીં સમજવે ?

મિત્રતમ, તારાં અંતરહાઠ મ્હારે ઉપડશે ? હું અધીરી બારણા મ્હાર વાટ જોઈશ કંઈશુ

રાધા.

લેખક: શ્રીધુત નાગરદાસ ક. પટેલ.

ખિરા મિય મરી રાધિકા
કર દર્પણ લઈ સોર,
અતિખિખિત હસી મેઘગંભી,
મોહન નંદકુમાર.

* રાસરાધીજી રાધિકા કૃષ્ણજીવનનાં અનેક, અતેરી રીતે, સમી મરડામયે યમુનાતટે ને કરી આલોકે છે.
ના. કં. પટેલ.

મંગલાષ્ટક.

લેખક: બહેનશ્રી "લહરી."

આરભે પ્રભુ પ્રાર્થના કરી હૃદયે પાંચે મંદુ વાગીને,
માગીયે વર ને વપૂ સુખી ગ્રંથ આપો સુખારાપને,
નિર્વિઘ્ને પરિપૂર્ણ લગ્ન કરસો, માગશ્ય વરસાવતા,
આપો આશુપ દીર્ઘ ને સુખ બધાં, પામે તમારી કૃપા ... ૧
મેઘા યો મકરદા રત્ન કુવનાં દારે પધારે દમા,
આવે માત પિતા સહોદર ત્વજી, યાચત પ્રીતિસુધા,
આપી ઉત્તરુ સહજા મધુર્ગ નૃકારને રોહણી,
જેથી રૂઢ ગમે સદા તમ ગહે, રહેને કૃપા હંસીતી ... ૨

હાડીને પ્રથમાશ્રમે જીવનનો, પેડા મુદ-ચાગમે,
પામે ધર્મ મુદરથના હૃદયસી, ને પ્રેમકારી બને
તેજસ્વી, જયશાની જીવન હળે, તેજસ્વી ભાત મરુ,
પ્રાર્થિત વડીયના અનુજ ઠા, દીપાવળે વસને ... ૩

ધાવ! કાલ તુ ગદાકતી પિતૃશ્રદ્ધ આનંદ ઉદ્ધામમા,
આગે તું મુદિણી ગમે, યુજ સિરે દર્શવ્ય મેધા વ્યા,
સ્વાર્થજી પ્રીતિ તણે સુમન સજડને, સંસારમા સંચરે,
અર્પી ઉગ-સુવાસ તું પતિગહે ભક્તિ પતિમાં ધરે.....૪

મેઘા કુવલણાં વડીસજવને, મેઘી જગાધીસને,
ચાગે તું અધિકારી નાથ ઉગની પ્રેમાર્દતા ધારીને,
જ્ઞાન મનસ ભાસમા પતિનજા મોહા-પંગા મોંધા,
સખો! ઠના અખડ ઠો, વિનસીને મૂને શુન્ રોહીઓ.....૫

જીવન એક જરી ઈર્ષ હૃદયને આત્મા તણાં બેઠમથી,
લગ્નનેદ તણાં સુખો મધુર ને, પામે તમે દપતી,
સાથે એવરી વિશ્વમા વગવથ મરકર્મ નિચે કરા!
પૃથ્વી લોભ સગીઅગ્ર બની ગડી, ગાદમર્મ ગોભાવજો!.....૬

વિદ્યા, લક્ષ્મી, મુખાર્તિને વિજયથી રહેળે પ્રસન્ના સદા!
પામે અશ્ય સુખ ઈશ્વર તણાં પૂર્ણ પ્રસાદે રથ!
નેલી વરા તણી ગ્રંથો અમર ને કોના પ્રેમો સર્વજ!
મગલકારી મહેધરા તમ તણુ પ્રીતિ કરો 'મગલ'.....૭

આપો દપતીને સુખાર્થ મદુ સ્વર્ગરથ વ્હાણાં બને
પૃથ્વી માનિ વખતા સિદ્ધ, અગ્નિ, ને વૃક્ષ પેલી તમે!
આપો એક ગ્વે ગાનિ, સર્વિ, મુશ, નાશ્ય ને તારણ,
સાખો નાન દપતી સુખી, એજી! હૃદય તદા સંગરણ.....૮

મધુરી !

લેખક: શ્રીયુત મે નલિનીકાન્ત

(ચોટકંઠ)

(૧)

મધુરી ! મુદગતા દિલની મધુરી !

મધુરી ! મોહવતા ઉરની મધુરી !

મધુરી ! હવન ન્યોતિ દબા મધુરી !

નિશની હાગિની થલી સો મધુરી !

જાનમાં મધુરી !

વનમાં મધુરી !

અભિશાપ વસો મધુરી, મધુરી !

૨

મન નમ અમોઘ મળ્યો, મધુરી !

મનુ પુર પ્રસાદ પ્રહો, મધુરી !

મસોલો અનન્ત વસું મધુરી !

હુગ ને હુગે હૃદયનો મધુરી !

ગૃહમાં મધુરી !

ઉરમાં મધુરી !

જા વ્યાપક આપ જ હો ! મધુરી !

“ પતિ વિના— ”

લેખક: શ્રી રા. જતાઈન ન્હાનાલાલ પ્રભાકર.

નવ ગોઠે કંઈ ઉર,

પતિ વિના—

નવ ગોઠે કંઈ ઉર ! ૨૬—

કંઈનસો કું પંથ નિહાળી

મરી અગાધી દૂર ! પતિ વિના—

કોઈકિય કુળ, ને અવિશુભ

લાગે નહિ મધુર ! પતિ વિના—

પ્રતિમા નિરખી, મુખકું અપરં,

નયન વહે જલપટ ! પતિ વિના—

પાપ હોતે તો ઉડી જાતે

મનને પતિને કું જુગ ! ... પતિ વિના—

“નથી તું સાથે તો,
પ્રિયતમ! કશું એ ન ગમતું.”

લેખક: બહેન શ્રી “આર.”

૧.

પડે જ્યોત્સ્ના ધાગે જગત રસની ઉલ્લસ કરે,
અને તેના અર્પણે પ્રકૃતિ કુમુદિની યધી રહે.
સુધાની ધારાથી શીતળ બનીને વિષ્ણુ સમતું,
નથી તું સાથે તો, પ્રિયતમ! કશું એ ન ગમતું.

૨.

ખાખા ઉઘાળે આ લલિત સુમને સુન્દર અતિ,
અવારો લોભાઈ ભમર ફગા ઝુંજન કરી,
સુદીને તે પુષ્પો, દલિય સુંવલ ના મન દરે,
નથી તું સાથે તો, પ્રિયતમ! કશું એ ન ગમતું.

૩.

ખાખા છે પૂંજીમાં અમિત જગને શાન્ત કરતી,
મધુર સુરેથી અમિત લલના ગાન કરતી
સુણ તે અર્પણે તોપણ નયન ઉઘાડી ને રહે,
નથી તું સાથે તો, પ્રિયતમ! કશું એ ન ગમતું.

૪.

અહા વર્ષા યોગે મધુર ચઢે મત્ત કરતા,
નહું પાણી પીને વિદ્ય ચઢે તૃપ્ત દર્શનો,
નથી ગાલા ધારી જમન સમજું અચ્છેદિતું,
નથી તું સાથે તો, પ્રિયતમ! કશું એ ન ગમતું.

૫.

તું જેવા મળીગ મધુર સ્વરથી મેઘ ગરજે,
અવનેજે અખાલી નયન અતિશે વીજ અમલે
વહે વાસુ દારો, ગીતળ કરતો વિષ્ણુ સમતું,
નથી તું સાથે તો, પ્રિયતમ! કશું એ ન ગમતું.

નિવાપાંજલિ.

લેખક: શ્રીયુત્તમ વાલુકેવ.

(આપણા ગરિયા કહેલો આમને—એ રીતમાં)

સાદિતોવાનની ઝો અનુપમ વધરી ! *

રેરી કે કે, કાચ કસમના કાચ લે.

દેવ તો શરમ પડે, પડે તેની મહેતી,

કરમાઈ તે પૂર્વે કેમ બાકાત લે !

સાદિતોવાનની ઝો અનુપમ વધરી !

મેળ નિર્મલે ધીમઝો કે કે, મેળે સંખા,

કરમાતી કવિગાને આપ્યા માન લે !

પમરાવે, પમરાટ ગીતાંજલિ પ્રલુક,

એનાં તે સાં કરીએ બેંતી ! વખાણુલે !

સાદિતોવાનની ઝો અનુપમ વધરી !

સામાજિક સેવાઓ કે કે આદરી.

પૂણે પૂણે પૂણે મહિલાના કામ લે !

અમિત ધર્મ શુ બહુ જીવન જાળવે !

જેથી લીધા મત્તર શાંતિ વિરામજે !

સાદિતોવાનની ઝો અનુપમ વધરી !

નમમાં કુંક બોરુ મળકે તારલા,

પણ રાસિ આમળ ઝાંખા સાના વરજે !

ઉઘાતે નિમિષતા કે બહુ વિધ પ્રલક,

કાશ્ત્રી પ્રણામ સમ વાસ મધર લે !

સાદિતોવાનની ઝો અનુપમ વધરી !

શા શાં ગુણ ગૌરવ અર્થ ને શાંના સમર્થ

તપ ગૌરવનું મહેલુ બેંતી, પ્રરજે !

વધુ વધુ અર્થ ને વધુ શા ! નમણુ લઈ,

ખાલુ ખાણી સહુ નવ અશુ પુરજે !

સાદિતોવાનની ઝો અનુપમ વધરી !

* ગુજરાતનાં પ્રસિદ્ધ કવિની અને લેખક અ. સૌ. કુંજકેવ કહેના કોસલાપુર ખાતે
યજ્ઞેશ્વર પરમ શેઠાત્મક જયસાન પ્રમોદે આ કાવ્ય નિવાપાંજલિ રૂપે યોજાયેલું છે.

અવિરત અશ્રુથી આંખેલી ક્યાં 'હક' !
 પાપ સંભાળ્યાં માનવ જીવન સંગળે !
 મૃદિમાળામાં ઘણું મૌ સાથે વસી,
 છડી જતાં સાથે જેમ વિદગ ગે !
 સાદિતોવાનની ઓ અનુપમ, મુંઠરી !

પ્રાર્થનથી એકું મનનું કઈ ના વગે,
 અશ્રુત છે માનવ જીવનનો એ દો !
 પ્રાર્થાય નનમનથી પતેથી પામતો,
 એની ! અશ્રુપદ કેને શાંતિ અર્જનને !
 સાદિતોવાનની ઓ અનુપમ, વધરી,

—૦૦૦—

“ વીરાને અર્પણું ”

લેખક: ખડેન શ્રી કચન ખડેન

વીર ! આગો રહ્યો... ..

મનદમપ સુદિન પ્રજાન, સ્નેહનન મહિન થાપ,
 પ્રેમરગ હૃદય ધાપ—

વિશિન થાગો થાગો... .. વીર

વ્યય કરે દુ યુધી આજ, મધુ સુગંધ યુક્ત માળ,
 દેવી દિવ્ય કક ધાવ—

જીવન હોતો દેવો... .. વીર

વાલ અનુપ સુર જગત, રવ પુરે તું જગ નવાવ,

“બ્રહ્મા અસ્મિ” મન સાથ—

કદાન ગાગો ગાગો... .. વીર

પૂર્ણ પૂર્ણ જગતગત, અસંખ્ય ભક્તિ સાવ

પનપટા નિવારી દાસ—

મુક્ત રેલો રેલો... .. વીર

આશિષોથી અમર થાવ, હીમ હીમને જગાવ,

હૃદયોતી, ન્યોતિ માંલ—

શિલ્પે કાપાયે... .. વીર

—૦૦૦—

સમાજ-વાદ્મય-વિજ્ઞાન:

હિન્દુ ધર્મના સંપ્રદાયો.

અને તેના પ્રવર્તક આચાર્યો.

લેખક: શ્રીમત રવાળી 'જ્ઞાનાનંદ'.

સુંદરી મુબોબના આ આલેખી 'આલેખી'.

૨.

વર્તમાન વૈષ્ણવ સંપ્રદાયોના પદેલા બ્રહ્મણ આચાર્ય શ્રીમાન રામાનુજ રવાળી દરિયામનના આગમ સેધમાં થયા તેઓ ભગવાન ગેપનારાયણનો રામાનુજનાચાર્ય. અવતાર હતા એમ મનાય છે દક્ષિણમાં આવેલા પેરમ્બુર (ખૂતપુરી) ગામમાં એક પવિત્ર અને આધુનિક દેવતાની યેગ આ મુદ્દાપુરનો જન્મ થયો હતો, જન્મ તેમનો જાતકાળ અને અભ્યાસનો સમય મુગલમુસ્લિમ દેશની નજર (દાક્ષિણ્ય હાથે) માં જન્મી ગયો હતો ન્યાયપણીના તેમની અલૌકિક રમણ શક્તિ અને અદ્ભુત શુદ્ધિપ્રત્યા ગદ્ય નાણીતા પદા લાન્ના હતા અને પાછળથી તે, ન્યાયે તેમણે મળે મળે જૈનમતાનુયાયીઓ સાથે શાસ્ત્રવાદ કરી, તેમના મતનું સંદેશ ખબર કરીને, મેવ દરના વૈષ્ણવ મતનામિદાન્તોનું ગૌરવ અધિક છે, એમ સિદ્ધ કર્યું હતું, ન્યાયથી દોષાત્મ મળવામાં એમને દલ્લો શિષ્યો તથા અપૂર્વ લેહમ્-માન પ્રાપ્ત થકુ હતું તેમણે અ.મા હિન્દુમતાનના તીર્થો તથા વિગ્રહોની યાત્રા કરીને સંપૂર્ણ જગ્યાએ વિશ્વનિર્ણય કર્યો હતો, અને ઉત્તરગંગાનો સમય પવિત્ર દાંડરી નદીને તીરે શીંગમ નામના યદેગ (કીંગ-ગપદ્મ)માં ગળ્યો હતો.

રામાનુજ રવાળી હિન્દુઓમાં પ્રચલિત નિવિધ ધર્મો તથા સંપ્રદાયોના શાસ્ત્ર મનોમાં અતિ પ્રવિણ હતા. તેથી પોતાની સાથે વિવાદ કરવાને આવનાર વિદ્વાન પોતાના મતની નુનતાઓ નજીક અને તેનો એવી ખૂબીથી ઉપયોગ કરી શકતા હતા કે તેમની સામે પ્રતિવિગ્ન થતું નહિ. એટલું નહિ જન્મ તેઓએ પોતાના અનેક પ્રતિષ્ઠાઓને પણ શિષ્ય જનાન્ના હતા મહિષ-દ્વારમુદ્દા મદારાજને તેમણે પોતાના મતપ્રદાયમાં લીધા પછી મામાન્ લેક્ષિમા વૈષ્ણવ ધર્મ બધે પ્રચાર પામ્યો હતો, તથા વિનેરો કરીને જૈન તથા જૈવ મત ગદ્ય નિર્જન થયા હતા. આ આચાર્ય સાતમો મહાજુધાન્નાનું કહેવાય છે, જેમાંથી ચાર તે હાલ પણ ભગવાન આવે છે. એમણે પચસ વર્ષની ઉંમરે મન્યાસ ધારણ કર્યો હતો તેમના અનુયાયીઓ ભગવાન વિષ્ણુ કૃષ્ણ તેમના મુખ્ય અવતાર શ્રી રામ અથવા શ્રીકૃષ્ણની ભક્તિ કરે છે.

શ્રી શંકરાચાર્યે "અદૈત" મત સ્થાપિત કર્યો હતો. તેમનો મિદાન્ત એમ હતો કે "અદૈત એક જ સત્ય જ્ઞાનમય છે અને સર્વ મામાં બ્રમણ છે." શ્રી રામાનુજનાચાર્યે પ્રચલિત કરેલ મિદાન્તો "વિદિદાન્ત" કહેવાય છે તેમાં એમ માને છે કે "કદ અદૈત

છે પણ કંઈવલ નથી, વિચિત્ર છે " અર્થાત્ બધું ઇલામય છે, પણ હેમાન્ જીવ અને જીવ (ચિત્ અને અચિત્) એવા બેદ છે, એટલે ઈશ્વર (બ્રહ્મ) ચિત્ અને અચિત્ના છે, છતાં તેથી વિચિત્ર (પર) પણ છે " હેમણે બા. સુખજાતાથી (સુશુ) ભક્તિ માર્ગને યાત્રા માર્ગના જેટલુજ-જેટલે ઉચ્ચ રયાન આપ્યું એતે એ નવા સ્વરૂપના વૈષ્ણવ ધર્મના રાજ લોક હૃદયમાં એવા દર્શાવનારના, જે આધારે મહાન્ ધર્માઓથી જન્મી જન્મી આજના સ્થાવરતને છાપી ગયેલ, વિદ્યાજાગરને સુદૃઢ રૂઢ મગ્ધ રૂપ બની ગયાં છે

રામાનુજ સ્વામીએ ધણા મન્યો લખ્યા છે, જેમાંથી નિયુક્તિ. ઉપર શ્રીભાષ્ય, ગીતા ભાષ્ય, વેદાંત સમ્રાઠ, વેદાન્ત પ્રદીપ, વેદાન્ત તત્ત્વસાર, તથા ધર્મ સંહિતા, એ સુખ્ય છે એમનાં લખાણુ વિદ્વાતાપૂર્ણ તેવા છતાં લોકોને ધર્મનું મહત્ત્વ મન-હતાથી મળી શકે એવા છે. એમણે પ્રચલિત કરેલા ધર્મને લોકો રામાનુજ અથવા શ્રી-સંપ્રદાય કહે છે ઉપાસનાથી મુક્તિ મળે, એ હેમના બોધનુ તાત્પર્ય છે દક્ષિણમાં એ સંપ્રદાયનો પ્રચાર બહુ મોટો છે અને સાધુ (હૃદયસ્તરી) તથા મુદત્ત જને તેમાં દાખલ થઈ શકે તે હંમેશાં સૌંદર્ય ધર્મીઓ પોતાના કપાલ ઉપર આકૃતિ કરે છે, તેમ આ પ્રદાન વાળ છે વિષ્ણુ (ઉશ્વં દીપ્ત) કરે છે. શ્રી રામાનુજચાર્યનું જીવન ચર્ચિત તેમના અનુયાયીઓ તરફથી લખાયેલ છે

હેમના પરધામ મળત પછી, બ્યંટલાયમ નામનો એક વિદ્વાન સાધુ મળે હતો, જેણે એમના સિદ્ધાન્તોને અનુસરતા વિખ્યાત મન્યો લખીને તેનું મર્મ મર્ચન કર્યું હતું તેથી ત્રલોચન, રામદાસી, ત્રિસદ્ધાન, નાન્દ પદસાનિ, વગેરે હેમના પુસ્તકો બહુ જાણીતા છે. અગ્રહ પુરાણમાંથી જ વૈષ્ણવ પુરાણોના આ પથના લોકો મળે, બાધીના બાને તેઓ તમમી ગણે છે. એ માર્ગના સાધુઓ એકાન્ત બોલત જાય છે

રામાનુજચાર્ય પછી વૈષ્ણવ ધર્મમાં શ્રી માધવાચાર્ય અથવા મધ્વાચાર્ય નામનો એક સમર્થ જુદિસાળી મહા પરીત થયા હતા તેમણે આર્થ નામનો મધ્વાચાર્ય: એક જુદો જૂન સિદ્ધાન્ત પ્રદર્શિત કરતો સંપ્રદાય પ્રચલિત કર્યો હતો તેઓ પ્રથમ કૌન હોઈને ખાજીથી વૈષ્ણવ થયા, હશે એમ લાગે છે, અને એટલું તો ખરું જ છે કે એ જને ધર્મોને એક કરવાને એમણે પુષ્કળ પ્રયત્નો કર્યા હતા. જોન મતનું હેમણે સ્થળે સ્થળે ખડન કર્યું અને તેને કેવળ નિરતેજ કદી મર્યાદા હતો

મધ્વાચાર્યની વિષ્ણુની ભક્તિ કરવા ઉપરાન્ત, શિવ, દુર્ગા તથા ગણપતિને પણ બાળે છે અને શાંકરમતના કૌનો તથા માર્થ સંપ્રદાયના વૈષ્ણવો એક જીવનની સાર્ય બહુ સન્માનથી વર્તે છે દક્ષિણ કાન્યામાં આવેલ ઉડીપી નામના આરામા આ પથની ગુપ્ત ગાદી છે, એના અનુયાયીઓ ઉચ્ચ દીક્ષામાં કાળ રેખા (લીટી) કરે છે

શ્રીમાન્ રામાનુજચાર્ય તથા મધ્વાચાર્યના કરતા ઘણા વધારે લોકપ્રિય તથા અનેક ધર્મપ્રચારકોના ગુરુ શ્રી રામાનન્દ સ્વામી હનીસનના ચાંદમા મેકાની આ રામાનન્દ ખરે અને પદરમાં મેકાની સુખ્યાતમાં થયા હતા તેઓ રામાનુજના સિધ્ધ અને અર્થશવ પ્રવચનથી મહારોદિતા શ્રી શુદ્ધ ઉપાન્યાસી પદે હેમણે

પણ મમજ સુમારણુ કન્વાને મહા પ્રવલનો કર્યા હતા તથા વિદ્વાન અને અગ્રણ્ય તેમજ યીમાન અને ધનવીન, મદની તથા સપ્ત સુદસ્ય તથા સમદષ્ટિ રાખીને બોધ દોષો દશે દ્રી મંદે-ગચ્ચાર્થ, રામાનુજન્યાયે તથા મધ્વાચાર્ય વગેરે આચાર્યોએ અર્જુન અને પ્રચલ વિદ્વાત્તી ઉત્તરના મંદાચાર્યો તથા દીકામન્યો લખ્યા હતાં, પરંતુ તે મર્વ મન્દૂન ગાણના સર્ક જન સમદને સુસાધ્ય ન્હેતાં. વળી તેઓ દેશમા પ્રવસિત થાતિ નિભોગેને પણ સ્વીકારતા હતા, મહારતા હતા.

શ્રી રામાનન્દજીએ આ વસ્તુસ્થિતિમા ફેરફાર કરી નાખ્યો. લોગને સદેવાપથી સમજાવ્યો એવો બોધ તેઓએએલી લાપામાં આપ્યો સુર કપો. અને આજણથી માંડીને ચદ તથા અનિશુદને પણ સુદેગમે સુગ્રા ગણીને પોતાના શિષ્ય (લક્ષ્મી) મંડળમા ઘાખલ, ચવાની હુદ આપી આથી ધેખજી ધર્મને ખગેખરા લોકમાન્ય અને લોકપ્રિય ધર્મ બનાવનાર એ આચાર્યજી હતા. તેમના એક લક્ષના શબ્દોમા કહીએ તો એમણે જાતિભેદ તથા અનાચાર, જાનોના ઉપર પ્રખર કુદાના પ્રદાર કર્યા હતા તેઓ મંસારનો પાસ તોડના, અયોન્ય ફીડો નહ કાના તથા ઉચ નીચ વચ્ચેનો બેદ દૂર કરવા હામેશા પ્રયામ કરીજી કરતા, અને તે મદના ચિદન હજી પણ એમના શિષ્ય મંડળમા, થોડા વધારે, જોવામા આવે છે.

રામાનન્દના મુખ્ય શિષ્યો જાર હતા—૧ આરાનન્દ, ૨ કબીરદાસ (વજુકર), ૩, ગેદીદાસ, ૪ કલિદાસ જયવા રવિદાસ (અમાન), ૪ રાજ પીપા (રાજપૂત), ૫ મુરસુરાનન્દ, ૬ સુખાનન્દ ૭ લલિતનન્દ, ૮ ધર્મો (બદ), ૯ સેતો (દલામ), ૧૦. મહાનન્દ, ૧૧. પરમાનન્દ અને ૧૨ સુપાનન્દ, આ ઉપરાન્ત તેમના અનુયાયીઓમાં સંત કવિઓ તુલસીદાસ, નામદાસ અને મુગ્ધાનન્દ તથા કીલ, મજુકદાસ અને કાદુ જેવા ધર્મ, પ્રચારકો પણ હતા.

રામાનન્દ પોતાના શિષ્યોને જાતિ બન્ધનો ત્યાગ કરાવના અને જેઓ તેમ કરતા તેમને “અવધૂત”ની સગા આપના, (અવધૂત એટલે ત્યાગી અથવા મુક્ત મોક્ષ પામેલા) એમણે ચેતિ તો કાષ્ટ ગ્રન્થ ગ્રંથોનો હોય એમ જણાવુ નથી; પણ એમના શિષ્યોએ હિન્દી બાપામા ધણુ લખાણ કરવું છે આ આચાર્યે આજી લખારતની માત્રા કરી હતી અને કાશીમાં પંચગમાના ઘાટ ઉપર વિશાળ મઠ બાપો હતો. (જે પાછળથી ઔરંગઝેબના વખતમા મુસલમાનોએ તોડી નાખ્યો હતો) હજુ પણ તેમના પચતુ મુખ્ય ધામ કાશી જણાય છે, ત્યાં એમના ઘણા અનુયાયીઓ છે તેઓ રામાનન્દી અથવા રામાવત કહેવાય છે, અને તેમની પચતત સખા છે, તેઓ આજી દિતર હિન્દુધર્માના રામાનન્દી સાધુઓ ઉપર અધિકાર છે રામાનન્દ પછી ધર્માચાર્યની ગાદીએ તેમનો મુખ્ય શિષ્ય આરાનન્દ બેઠો હતો અને તેની પછી રાજ પીપા સુરપદે આપ્યો હતો આ પંચમા અનુયાયીઓ રામ સીતા અને હનુમાનની બક્ષિ કરે છે; અને ગંગા ચમુનાના પ્રદેશમા તેમની મુખ્ય અધિક છે.

૧, પીપા પ્રામ દેવીભક્ત હતો અને આંધોજીનો ગગન હતો. રામાનન્દજીના બોધથી તેમના પ્રસિદ્ધ તેણે સમાજનો ત્યાગ કરીને આચાર્યશ્રીની સાથેજ રહેવાનું શરૂ કર્યું નિષ્ઠ રહેતા હતા તેની શ્રી સીમા પણ મન્યાગ ધાણુ કરીને તેની સાથેજ રહેતી.

૨ નાભાજી જન્મથીજ અન્ધ અને બળે આલગ્ય હતો તેણે લખેલું “ભક્ત માળ” નામનું ભક્તો તથા મહાત્માઓની જીવન ચરિત્રોનું પુસ્તક ઘણુંજ પ્રસિદ્ધ છે.

૩. સુરદાસ પણ અન્ધ હતો તેના લખેલા કૃષ્ણ ભક્તિના પદો આખા હિન્દુસ્તાનમાં બહુ પ્રેમથી ગેનાય છે, અને એમ કહેવાય છે કે એના પદ્યમંદ (‘‘સુરસાગર’’) માં એવા સવાસાંબ પદ છે તેની કવિતા પણ જાણીતા પ્રકારની છે બનારસની ઉત્તરે શિવપુરમાં એની સમાધી છે આજના લિખારીઓ પોતાને ‘‘સુરદાસ’’ કહે છે, તે એના નામ ઉપરથી.

૪. તુલસીદાસ ચિત્રદૂત પાસે હાજીપુરમાં સગવરિયો પાલેલું હતો, અને તેણે બનારસના પાંચાળના દિવાન તરીકે પણ યોગે વખત કામ કર્યું હતું, એમ કહેવાય છે હિન્દી ભાષામાં એણે લખેલું રામાયણ ભક્તિનો સર્વમાન્ય અને પ્રચલિત ગ્રંથ છે, તથા રામ સીતાની ભક્તિના પ્રચારમાં તેણે ખૂબ મોટો ભાગ લીધો હતો, એ નક્કિ છે બનારસમાં સીતાગમનું મંદિર તથા મઠ એણે બનાવ્યાં હતાં એની શ્રુતિઓ ઘણી પ્રચલિત છે, તે સકલ ભક્તિપ્રધાન છે.

૫. ખાખી, -૬. મનુકાળી - ૭. દાદુ પંથી એ રામાનન્દી વૈષ્ણવોમાંથી નીકળેલા પેટાં નિવાસ છે ખાખીપંથ કીલ ગાંધીના હતાં આ માર્ગના વૈષ્ણવો શરીરે તથા વસ્ત્રોને ખાખી રંગ ચડાડે છે મહાદાસ પણ કીલના જેવેજ મોટો શાકુ હતો એની સમાધિ જમનાધરામાં ૬૪ ફુટ અમલદારાના પાંતરા હતા, તેના સિંચો આગ/મેગ-મારવાડ તરફ બહુ છે. ૮. રાધાદાસ દલિયુમાં પ્રસિદ્ધ છે, અને મેવાડની ઝાઝી રાણી એની શિષ્યા હતી, એમ જણાય છે ૯. સેના દળમે પણ એક પંથ કહેવાયો હતો બાધવમદનો રાજા તેનો સિંચ મયો હતો. [આ સખના માર્ગોમાં રામભક્તિ તથા ત્યાગ અને મન્યાસની ભાવનાઓ મુખ્યત્વે ફરીને ભેવામાં આવે છે] ૧૦. ધરનુ આ આચાર્યના સખના ધર્મ સ્થાપક શિષ્યોમાં સકુધી વધાર પ્રજાવજાળી અને મહાન્ તે કળીગદામજ છે.

‘‘નનગમલ મહેતા અને મીરોબાઈએ સુરદાસજીની પેઠેજ કૃષ્ણભક્તિનો મહિમા ગાયો અને વધાર્યો હતો તે બંને લગભગ સગાંબીનાંજ હતાં]

કર્મનું ફળ

હે સંજય ! જ્યે તેમ પણ એ વસાવિત હતો વિષાતાનું ધારૂજ ધર્મો કરે છે, ખીજી કાલજ નહિ ... હે રાજન ! કલ્પ દર્શને સાલગ ને મનમાં ઉતાર પાડના મનથી કે જીવથી બંધીવર્ગવસને સ્વસ્તા નથી, ન્યાયની રીતે સ્હડે છે ને જુદામાં સક્તિવાળા છે એ રાજા ! તુ હારાંજ દોષથી આ કુળ પામ્યો કે ... પોતે કરેલું પોતેજ જીવને કે મરીને (આ લોકમાં અને પારલોકમાં) ભોગવનું ધરે છે તેથી ત્હને જે પ્રાપ્ત થયું છે, તે યોગ્ય છે મહાભારત.

૧. એમ કહેવાય છે કે દાદુ ધંધર કળીંગની ભાષે અસર હતી અને હજી પણ દાદુના અનુયાયીઓ કળીરપંથીઓની સાથે બહુ સદ્ગાવ રાજે છે દાદુએ પણ કળીરની પેઠેજ ચીતરેલા બંધ કરી અને એકેધર (શ્રી રામચંદ્રજી) ની ભક્તિ કરવાનો આદ્ય કર્યો હતો.

કીડીઓનાં કટક !

[એક અજ્ઞાત મહાસુંઢની કહેણું કથા *]

લેખક: એક વાંચનાર

હુમ્મગ રકમની આસપાસનો વનપ્રદેશ કીડીઓની અનેક વિવિધ જાતીઓથી ભરપૂર છે. આ કીડીઓ અહીં એટલી વધી છે કે સામાન્ય મનુષ્યની દૃષ્ટિએ તો તે અત્યંત ખર્ચ લાગે. તેમાંની કેટલીક એવી ન્હાની હોય છે કે કીડી નજરે જોયા વિનાય તે ભા એટલેથી સકાય બીજી મોટી હોય છે, અને કોઈ કોઈ તો એકેક, ઈંચ જેટલી લાંબી પણ હોય છે. હાલમાં આ પ્રદેશમાંથી કીડીઓ ખાનારો ઘણાજ પ્રાણીઓ ગિરફત જોઈતાં થઈ ગયેલાં હોવાથી, કીડીઓની વચ્ચેનું હલ્લકાર વધી ન જાય તે માટે કોઈ ખાસ અટકાય તો રજો જણાતો નથી. પરંતુ કુદરત એક નહિ તો બીજો માર્ગ પણ પોતાનું કામ કર્યું જ જાય છે. અને એ સત્ય અદિ આવેલી દરિયા ઉપરથી સમગ્રમાં વિત્યા મહેશે નહિ.

આમ બાધીને રહેતારી કીડીઓ, જે માનવદારી હોય છે અને વગભગ ત્રણ-ચારમાસ ઇંચ (૫ અને અઢી ઈંચની વચ્ચેની) લંબાઈવાળી હોય છે તેઓ જમીનની નીચે, કીડી કાઢી, અથવા રેતીવાળા ભાગમાં મજબુત, ચોખ્ખાં, યાજમાન કુડેમાં બાધીને રહેવા વહે છે એ જાત બહુ હલકાઈવાર હોય છે, તેથી કોઈ પણ છત્રાનુ, બૂંધે ચૂંધે, જે એમની હલકા પેઠું તો તો એના આગળ મથા જાય તો કીડીઓએ બાધમાં કોઈ કોઈ ઘેર છ દૂર જેટલા લાંબાં પોતાના હોય છે અને કીડીઓના બીજા ગામે તથા ગામડાઓમાં જવાને માટે ચોક્કસ રસ્તાઓ પણ તે ઘેર બાધવાની સમજ કવામાં આવે છે, કારણ કે આ કીડીઓ પોતાના પોરોમાં રહેનાર સખળા જાતિની કીડીઓ સાથે ગીધનવાર હોય છે અને અરફગમ ખગર ખાંદર લેવા આપરા તથા મજરા હળવામાં તેઓ પોતાનો કેટલોક વખત ગાળે છે મંદરના ગણસી ઝાંડોની ઉચામાં ઉચી ઝાળાઓ તરીકે પણ તેઓ રહેવા (બંધ)ની શોધમાં વહે છે, અને હંદમના ચિકરીઓ, જમીન ઉપરની ગમ તેવી ભારે સુમેલીઓને પણ મહિંગણપ્રરતા, ધાગેલી દીવામાં મુસારી દેરે છે.

હવે, હુમ્મગ રકમની પાસે આવેલી કાઠીવાળા ટેરીઓમાં કીડીઓનાં ચાર ગામ છે, જેની વચ્ચેની અંપલે “લૂપરાં માથાં” એ નામથી ઓળખીયું, અને નીચે આવેલાં ઉપરોક્ત પ્રદેશમાંથી જ ચાર ગામ છે, તેમાં વસતી કીડીઓને અંપલે “લૂરાં માથાં” એ નામ આપીયું.

ગયા ફેબ્રુઆરી માસમાં કીડીઓને એ મંદાવિષદ રાત્રી થયો. સ્વકાંઈ કરનાર હુમ્મન “ફેડ” નામના કીડીઓથી બહુ નાનાં પ્રાણીઓ હતા, પણ મેંઆમાં તે ઘણાં વધારે.

* આ પ્રદેશવાળા એક વિજ્ઞાનસૌજી, જમણમાં આવેલા પોતાના મકાનની આસપાસના (“હુમ્મગ રકમ નામના”) પ્રદેશમાં, થોડા વખત ઉપર, કીડીઓની નૂદી નૂદી જાતીઓની વચ્ચે ચાલેલા, ત્રાસજનક એક મંદાવિષદની જાણવાં થોડા દિવસ પહેલાં પડી છે. તેનો સાગ મુન્દરી સુમેલીના વાંચનાર માટે અદિ ગુણ કર્યો છે એક વાંચનાર.

હના સ આતની લલ્લાઈએ મેદાનમાં થઈ, પણ દ્રોણો મનુષ્ય એટલે ગોરો હતો કે આ પગે કીડીઓને પાછા હકીને ચોતાના શહેરના રક્ષણમાં લગાઈ જતુ પણ પરંતુ તેમના આ બચાવ પણ લાગી અને સૌથી શરૂઆત પડી નાખી કાઢાયા આના

જૂખરા માથાની પવટણા-એક એકની સાથે તમા પાછા, “મારુ ૬ મરુ” એવા કંઠ નિશ્ચય કરીને, ચોતાના કિનારો પેનાના નના (કા) આગળ અલુત હિમ્મત અને ધૈર્ય ધારણ કરીને ઉભો રહી હતી સધળા લોકોના ચોતાના માથા આગળ ધરી, ભયકર જગ્યા પહોળા કરીને, દુષ્મનની ગલબત્તો હતા તેમનામાંથી કાઢી, કાઢી કાઢીને, અદર પાછા જતો તો તેની જગ્યાએ તેની પાછળથી બીજો મૈનિકાની કળી અપીને તેનું ધ્યાન લેતો તમા તે પણ રહો પહોળા કરી, જગણ વિભાગી, બીજાઓની જેમ તરફન સાન અને ચિત્ર બનીને ઉભો રહેતો પરંતુ બે દુશ્મન પાસે આના તો કે તરતજ તેઓ જગ આગળ ધરીને એ જગ્યા રૂપી કરવો વડે અત્યંત લગથી લાગ કરવા વાનના અને લાલુમાં દુષ્મનોની આગળી હાથેનો નામજનક રીતે નાશ થઈ જતો આમને આમ શુદ્ધ સાલોજ કરતું હતું કિસ્કેમ ધીની આમપામ એવા મજા ઘેરા હતા કે અદરના કાઢીથી બહાર જતા ન હતુ અને જલ્દીથી પણ જગ્યા મરી ગયેના દુષ્મનના સમ અંક ઉપાડી લઈ જઈ, તેના ઉપર પોતાનું ચુગળ નિજાવતા પણ ધીમે ધીમે આ નિમ્નદ પેટક પનાડીયા સુધી જતા પડી, દ્રોણી મોડી ગયા હેનાને લીધ તથ કીડીએના જગ નિપજદિ લગડો થોડો હોવાથી, -અને એ પડી એક દરજાન દુશ્મન કે જગ્યા અને હેના જુગ માથાના મર માથાની અપી રમતિ નાશ થઈ ગયો,

હવે, પેલા બહાદુરી અને નિરતાથી અદત્તા ગયા વખત સુધી મંદલાયતા રસ્તાઓ અને દરવાજામાંથી કોતકમદ થતો દુષ્મનોના લશ્વરની માર્ગીત સાગી હર નીકળી, હરેક સિપાહીની પામે જીતેલા શહેરની લૂટનો માવ હતો લૂટનો મોડો લાગ માથો ગયેલા જાનુ યોના કાળીને ઉપાડી શકાય એવા લાગ કરેલા શરીર તથા કીડીઓની પાછળ વગેરે મુખાવે કરી હતા કાઢી કાઢી લગીએ તો મરી કીડીઓનો પામે નાપી લઈને આગથી તેમ આનતા હતા, જાણે કે નિમ્નજન કરીને પાછુ ફરેતુ મોડો માનવ તતિનુ-વાનગ અને અગવાળુ-વરકર હોય નહિ ?

હવે જૂખરા માથાનું મર્યાન તો મિત્રકુલ નાશ પામ્યું હતુ એ તો તેના નામ નિશાન પણ જાણાય એમ કાંઈ જ રથું નહોતુ ન્હાનકદા દ્રોણો અમોખ્ય દોળાએ ગલમી જૂખરા માથાને જડ મળથી ઉમેરે નાખ્યા અને તેમનાં લશ્વરોએ દેવા પણ જામેનાર ઉપરાન્તના વિસ્તારમાં હતો-હવે તમાએ જુરા માથાઓની પ્રેયતરક ચોતાનું ધ્યાન ફરતુ પણ અહિ દ્રોણા કરતા બચાવ કરનારા વધારે મોટી મખ્યામાં હતા તેથી ફક્ત બે શહેર ઉપજગ્યા વખતે ધમારો થયો, પણ થોડા રખતમાં એમ જાણ્યા વિના જાણ નહિ કે તે બન્નેમાં મૈનિકાની મખ્યા એટલી થવા લાગી હતી અને એ દિવસ જુરા માથાના વરકે એક શહેરના આગળના ન છોડી દીધા અને અદરના કિલ્લામાં તે જગ જગણ, જગાં તેની મખ્યા જાણના પ્રમાણમાં થયી મોટી દેખાતી હતી અને દરેક માર્ગના દ્વાર આગળ, દુકાનીઓની દુકાનીઓ-એક બીજાની પાછળ અત્યંત આમલથી જડવાને ઉભી હતી પ્રાદિથી દુશ્મનોના અનેક બારે હુમલા

તેમણે મન, ગિરન ગાથે પાછ કહાડ્યા અને મને મીઠે ભૂખાં માયાની રહાએ વિગતી
મરિને આવેલા દોડનાં યોગામા કાઢક મન્દતા બજાવા લાગી. પરન્તુ એવામા વરસાદનું આપદ
પડવાથી જનિ પડતે સુદ બધ ડરવુ પડ્યું હતું જુગ માયાની ઉપર એક વિશેષ મંકટ આવી
પાડ્યુ બજાવું. વરસાદનું દસી આવતું પાણી તેમનાં મોં ઉપર ન ચડેરી નાખવાની તેમા
રીમાજ હતુ, પણ એ બદાદુર જુગ માયાની રેણ એક અમકાન, આગગોળ કરીતે ડિ-
લામા રેવ ના થળાં મળે પોતાના શરીરે વડે પૂરી દાખા, આથી તે કીડીઓ તો મગજ
પાગી પણ તેઓનું શહેર ગમી ગયું.

જ્યાં છે આવેલા જુગ માયાના એક બીજું શહેર આગળ દુગમેલો વળી બુદ્ધિ
ચુકિત કરવા માંડી હતી તેઓ નહાતા પાણ અને માટીનાં રેદા હા આગળ ખેતી લાવીને
અદર અચાપ કરનાં સરકાની ઉપર અમકાની પાડતા હતા અને અદરથી ને કાઢ કીડીઓ
બહાર નીકળતી તેની ઉપર દોડની રેણીઓ વડી પડતી અને તે જુગ માયાં પણ પોતાના
માથે એક એકના નાચ ન ચાપ લા રુધી હા જનન અને પર બેઠકથી લેતા.

શ્યામરે વિમલ પૂરી થયો તે એમને એમ ઘડા ય તાર મા મુઠી મારેલા રનો
છેવટે જુગ માયા પૈકી ધલુગિ નાચ થયો છતાં પણ ચારક જમ્યાં અને દરુપ તે પોતાના
કિલામા રહે છે. દોડ પણ બજા થોડાં ગ્લાં હતા તે પાછા હતીતે મુખર્પ માયા વાળા
શહેરમા રહેવા ગયા છે, અર્થ એ વહુ ખાડ ખાનારી કીડીઓ સિવાય સવળુ સમસમાધાર છે
અને એ ખાડની કીડીઓને પણ ત્યાં એવા રેણમા હા મમ હતુ, તે કોણ કહી શકે?

આ મહા વિમલ ઉપરથી કાઢ માં લઈ ચડાય તેમ હોય તો તે એ છે કે મુખર્પ
બળથી અને દુગમન ઉપર એક એક વમાગે લઈ જવથી નહાતા પ્રાણીઓ પણ નેલાં
પેરેજ કાવે છે અને મંબળળ એ એક અગળ વરુ છે બીજી કીડીઓ ના નમારમા પણ
હુદિ લાગણી તેમા બાવતુ દરન આપણે કરી રહીએ છીએ પોતાના સમકને ખતા
આતમલોગ કરવાને દરેક તેવાર રહે છે એટલુંજ નહિ પણ દરેક વ્યક્તિ અગમપગમ મદદ
કરી, એ પણ પોતાનો ધર્મ માને છે.

કીડીઓ પોતાનાં મન્દા તરફ લાડે જળ પ્રીતિ દર્શાવે છે, તથા વિપતિના પ્રમ
ઓમાં તેમનું રક્ષણ કરવુ એને પોતાનું પ્રથમ કર્તવ્ય માને છે, એ બજાવતુ છે આ
હુદિ અમકા પૂરતે રેદાદ આર આનર નાસતકની પ્રેરણુ અરે છે, પણ એક બનેલે
જનાર અર્થ ગ્લુ કર્યો છે, તેનાં કારણે તથા સમજુતી તરીકે એવી અન્ધવૃત્તિ દર્શાવેથી
રેનો નિષ્કા થા રહે એમ બામનું નથી કીડીઓમાં દવા તથા પાકિનની લાગણી અગાળી
નથી, અને એવા કેટલાક બીજા મધુર ગુણો પણ એમનામા વારવાર જોવામા આવે છે.

આપણુ પોતાના હાડા મન્દપોતની પણ આવી એક વાત ચાલે છે તેમનું સરકર કુચ ફરતુ
હતુ, એવામા વચમાં એક બીજી આવી ગનો બજાવીને બાપે તો તે મહેલાઈથી વર્તાવી સહાય
એમ હતુ. પરન્તુ “ખાડા ખસે પણ હાડો ન ખસે” એવું આલેખાનું શાખનાર છે તે
જવાબે પેટા રેદાદ મેનુષ્યોએ અદર કુદી પડીને તે ખાડા પૂરી નાખી અને બાકાનું સરકર
તેની હાત મધને માથું ગયું પરન્તુ આ જુગ માયાનું પગકમ એટલુંજ સોદસિક છતા
પણુધારે કાપણુ કરેલુ હતુ.

એક દીવ્ય માર્ચ મહિનામાં ' મહા' એજ આગમ બેસીને માણ લાખતો હતો, પાસે દીવે વળતો હતો અને ત્યાં ઉડતા ઝીણાં છંદા પડવાને ખાતરી કાઢીઓ. પણ આમ તેમ દોડ દોડ કરી ગઈ હતી. એવામાં પાસે પડેલા મહાના પાલામાં મહે એક કાઠી બેઠી તે મગજ પામેલી હતી, પરંતુ જીવતી કાઠીઓ તેનું શું કરે છે, તે જોવાને માટે મહે અદ્યયી ફૂલા ડીને તેને ટેમવ ઢાપ મૂકી.

બે ખેડીઓ થોડીજ વાગમાં એની પાસે આવ્યાં અને તેના શરીરની તપાસ કરી પછી તે મૃત્યુ પામેલી જણાયાથી, તેમણે તેને ઉપાડીને ત્યાં તેઓ મહાદેવને દર્શન કરાવી દેશ ત્યાં લઈ જવા માંડી કાઠીઓ પોતાના મગજ ગમેલું નથી લાડુને મરડાની અથવા જાગીની તરોમાં મેળકાવી પાડે છે થોડે દૂર ચલા પછી એકને કાંઈ વેદમ આજો અને એમ વિચાર ચલા લાગ્યો કે વખતે પેલી કાઠી મૃત્યુ પામી નહીં હોય તો! આ ઉપરથી તે બંને ખેડીઓ તેના શરીરને લવાવવા તથા ગાદી કરવા લાગી. અને થોડી વારમાં પેલી કાઠીનો પગ જવા જતા દાસરા પણ તાલો.

લવ બંનેએ મળીને દાર્ક વિચાર કર્યો એક ચાલી મર્ઝ અને ખીજીએ પોતાનું મગજ શરૂ ગાળ્યું પેલી પડી મહેલી કાઠીની આસપાસ ફરતી તે વારંવાર તેના અવયવો, પગ વગેરે જોયવા લાગી અને છેવટે તે કાઠીનો પગ મેળમાં લઈને જોર કરીને તેણે એવો તો આશ્ચર્ય માર્યો કે તે કાઠી ડોલતી ને મૃત્યુ ને પડપડ કરતી પણ બેડી યજ્ઞ મર્ઝ કરે પેલીએ થોડી વાર તેને આગમ લેવા દીધો તે દરમિયાન એ સાગવાર કરનારી કાઠીએ તેના અંગેને અનેક રીતે નમ્રત કર્યા આખરે તે ધીમે ધીમે દોડવા પણ ચકિતવાન મર્ઝ અને પેલી ખીજી કાઠીને એ વાનતી ખાતરી થયારી થોડી વાર પછી તે પોતાને મર્ઝે ચાલતી યજ્ઞ

આ નહાનકંડુ નાટક બેડે ને મહે આત્રી મર્ઝ મર્ઝ કે દયા અર્પે પગલિત કરવાનો હેતુ પગે એકલા માણસને જ મળેલો નથી અને તે ઉપરાંત એમ પણ નથી સમજાવ્યું કે કાઠીનું મગજ પણ તેના જીવનક્રમના તત્ત્વોના નિમિત્ત કરવા બેટલી ચકિત અવરજ કરીને ધાગણ કરે છે?

— મર્ઝ —

માચીન હિંદનું સોનું :

ધરાતના રાહેનચાલ મહાન ડગલે સિન્ધુ નદીનો ખીજીનો પ્રદેશ અર્ધો (પાનમ અને સિન્ધ, એ દેગવાયો લાગ-) છતાં લઈને પોતાના સામાન્યનો રૂં એ પ્રાન્ત બતાવે હતો અને આ નવા પ્રાન્તમાયી રાહેનચાલને ખજીરી તરીકે દરવર્ષે સુવર્ણ રજ (સોનાની ભૂખ) ના ઉદ્દ " ટેલેટ " લાવવાનું કારણ હતું

૩૬૦ " ટેલેટ " એટલે લગભગ ૮૧૮ મણ સોનું થાય, જેની કિંમત (- હાલ તો ઘણી વધારે મનાય, પરંતુ -) કનિંગહામે " હિન્દના સિંકા ' નું પુસ્તક લખતી વખતે દોઢ કરોડ ઉપરાંત રૂપિયા ગણી હતી [એક પ્રાન્તમાયી જ આટલું સોનું દરવર્ષે એ ચાર્જ લાય, અને એનું જ આ દેશમાં વર્ષોનાં વર્ષો સુધી ચાલે, — પછી હિન્દમાન અપ્રત ગરીબ મર્ઝ બાય, એમાં દાર્ક નવાઈ જાય છે]

મન્યવોહન:

અમદાવાદનો જીવન વિકાસ.*

લેખક: શ્રીમુલ નવદત્તજી જગન્નાથ ત્રિવેદી, (બી એ)

અમદાવાદ ખાતે-જરાણેસ રાષ્ટ્રીય મહાસભાની ૩૬-મી બેઠકના પ્રમુખપર ઉપબોધી થવાના હેતુથી આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવેલ છે. અમદાવાદ, સુરત, મુંબઈ વગેરે શહેરોનું વર્ણન કરતાં ચોપાનીઆઓ ગ્રામ અને પદમાં (પશુ) કેટલાંયે લખાણેલા છે, પણ એક શહેરની રચના અને પ્રજાઓનું વિસ્તૃત વર્ણન કરતું પુસ્તક તો શુભચાલી બા-પમાં આ પ્રથમ જ ગણી શકાય.

પુસ્તક બે ખંડમાં વહેંચવામાં આવ્યું છે, -શરીર અને ચેતન-શરીર વિભાગમાં ભૂગોળ અને ઇતિહાસ એ બે ભાગ છે. ભૂગોળમાં રક્ષણ અને રચના, રચાપત્ર, જોવાલાયક સ્થળો, આબોધવા અને વિનોદનાં સ્થળો, એ વિષયો જૂદા જૂદા લેખોએ લખ્યા છે. ચેતન-ખંડમાં જાહેર જીવન, જાહેર સંસ્થાઓ, શાળાઓ અને પ્રશ્નો, સેવકો, વર્તમાન પત્રો, માસિક સાહિત્ય, પ્રસિદ્ધ લેખો, અને કામદાર વર્ગ, એ વિષયોનો સમાવેશ કરેલ છે. પુસ્તકમાં અમદાવાદના જોવા લાયક સ્થળોનાં નામ, સંદર્ભ ચિત્રો આપેલ છે.

ભૂગોળ વિષયમાં એક ખાસ દ્રશ્ય દેખાડ આવે છે તેમાં વસ્તિ વિષે કાંઈ લખ્યું જ નથી પોણા, રસ્તાઓ અને મકાનોના વર્ણનો જ જાત નથી તે મકાનોમાં વસના-રુઓ વિષે જાણવાની ધ્રુવ સ્વાભાવિક રીતે રહી જાય છે. વિજયવાદ, ધોધવાદ, જાતિ-વાદ વસ્તિના આંકડાઓ, લોકોની ખાતરીપતો, રીત રિવાજો વગેરેનો આવા પુસ્તકોમાં ખામ ઉલ્લેખ હોવો જોઈએ દક્ષિણીઓને શુભચાલમાં આવતા નાત જમતી જોઈ આવર્થ થાય છે, કારણ તેમનામાં આપણે ત્યાં છે તે પ્રમાણે જાતિ-જોજનનો રિવાજ નથી. તે વિષે, તેજ પ્રમાણે દસપતરામને અમદાવાદમાં મન કરવાનું કામ લાગેલું શુભચાલે ચડતે પહોરે જા-રાતી બહી બજાર, ચીના તથા સુરેષીયન પ્રવાસીઓને તાજાં કરનાર પાકિયાં વર્ગોનાં, વગેરે તથા ઉપર કહેલ વિષયો વિષે એક અલગીદું પ્રકરણ જ આપી શકાતું-આપણે જ રૂનું દત્ત. રા. વિનાયક નરસંકરે "વંદ્યકર જીવનચિત્ર"માં સુરતી લાલો રહેલાણીઓનું જેનું ચિત્ર આપ્યું છે, તેવી રીતે વહેવાર કુશળ અમદાવાદીઓ અને અમદાવાદની ધરમુ ગ દક્ષિણીઓનો ચિતાર કાંઈક અપી શકાત. મકાનોનાં જોણા, -સંસ્થાઓ વગેરેની પદ્ધતિ મા-જુદો રહેલો છે, એ ખ્યાલ સતત રહેવાની જરૂર છે. સત્યામહાત્મજી જે આવેલે આપણા

(જોવાલાયક સ્થળોનાં ચિત્રો તથા શહેરના નકશા સાથે-) મુદ્ર ૩' ૨-૮-૦

તબી અને પ્રકાશક રા. રા. શંકરજી અમૃતરાય
વાપેશ્વરી પોળ. રા.પ્રમુખ-અમદાવાદ.

જારતનું માત્ર રથાન યધ પડેલ છે, તેના મનનો વિશે જ રૂકા ઉલ્લેખ છે આશ્રમવત્સી
ઓ, તેમનો પ્રાર્થકમ વગેરે ધણી બાજનો વિરે જાણવાનું જાણી રહી જાય છે

અમદાવાદના રથાપત્ય, વિવેનો રા ગંગાનન પાકુનો લેખ દુકો પશુ પદતિગર છે
“જો આપણે રથાપાની નિલવર્ણીની આવેશકતા સંગ્રહ્યે તો રથાપાની જરૂર પશુ તુ
તજ સમજ સકોએ” જો રાજ્યો અત્યારે ખાસ પાનમાં ગણના જેવા છે કારણ ધણી
વિચારકો હાલની પ્રવૃત્તિ એકમાર્ગી થઈ જવાનો ભય દર્શાવે છે અને તે તદ્દન અપ્રત્યક્ષ
પશુ ન કહી શકાય અમદાવાદના જેવા સ્થાપક, રથજો વિશે લખનારોએ જાણનારોએ જ
પ્રશ્ન ઉઠાવ્યો છે-“અશ્વિજ રાજ્યો રથાપત્ય માટે શું કર્યું” તેનો તથા તેવા અનેક પ્રશ્નોનો
હિતર એક હકીમતમાં આપી જાય છે અશ્વિજ વંશારી પ્રશ્ન છે તે અશ્વિજ વંશારી કવય
આવેલ એટલે તેમનો દરેક વ્યવહાર નફા નુકસાનની ગણતરીથી થાય કાંઈ ઉપયોગમાં ન
આવે તેવી મસીદો, તાજમદાલ મીનારાઓ બાંધવાથી શો લાભ? માટે નવી ઇમારતો
બાંધવાની વાત બાળ્યે મોકે, અને જુનીની દરો તનોના સંજોમાં જુઓ તમનું
શુદ્ધિ ગીરવ અજબખાનના મહેલને જેલ બનાવવામાં અને સીદી મેયદની મસજીદની મહેલ
જ જગત-અનુપમ જાળીઓને ઢાંકી દેતી કચરી મજાવવામાં પરખાઈ આવે છે જનુયન
લોહ દરજન સાદેજનું કે જેની રાજકીય શુદ્ધિ ઉધી યેવા ખતા ચિત્ત-અસિકતાએ દિન-
સ્તાનમાં અન્ય મહંદવેડાથી પીડિતા રથજોની પદ આ મસજીદને પશુ ખાલી કરાવવા-
જેટલું મનોબળ વપરાય છે તેનું મનોબળ સહીબ મના મહેલમાંથી સ્વીચનરનું રહેલું
દહી દહાવી શક્ય નથી એટલે એસ્ટેચેપના રાજકીય કહીએ તો અગાઉ તમારી મહેલ
ખાલી નથી જોડતી અમારી કાંધપર ચડી બેગ હો તમાથી હમ ઉતારે તે મોગી મહેલ
ખાલી જ છે.

‘અમદાવાદનો ઇતિહાસ’ સુન્દરી સુબોધ તંત્રી અને ઇતિહાસના ખાસ અધ્યાપી
રા રામમોહનરાય જસવંતરાય દેસાઈએ લખ્યો છે સ્વતંત્ર ખાસાઈ અને મોગલ આદલાઈ
નીચે આ શહેર કેવી આબાદ રિધતિમાં હતું તેનો તેમણે સુદઢ વિતાર આપ્યો છે તેઓ
લખે છે કે ‘તેનો સુખ્ય રાજમાર્ગો એટલા પહોળા હતા કે તદ્દમાં બજાની દર ગાડીઓ
એક સાથે ચાલી જઈ શકતી. તદ્દમાં ૧૦૦૦ ખચરની બનાવેલી મરજીએ હતી. તદ્દમાં કારી
બંદે, ગિતારા, ચિસ્તીઓ, બાપારીઓ તથા ચોની, હુદાર વગેરે આપી હુનીયામાં મુખ્યત
હતા અમદાવાદ આખા દિન-દુસ્તાનમાં, અને કદાચ આખી પૃથ્વીના શહેરોમાં સદુચી ખૂન
સુરત હતું. ૧૬૧૭ માં સર ટોમસ રો અને તેની સાથેના અગ્રેજો અમદાવાદ નેહ બહુ પ્ર
સમ થયા. તે લખી ગયા કે ‘આ શહેર વિલાયતની રાજધાની (તે વખતના) હતા. શ
હેરને જેટલું વિશાળ હતું, રસ્તાઓ ઉપર મોટી ઘુઠાવાળા ઝાડ અને બાળુએ આવી રહ્યા
એમાંનાખડની ધણાખરા શહેરો કરતા અહિંના મકાનો વધારે સુન્દર હતા. ૧૬૧૮ માં

આલ્બી મરખામી અકબરવંશી જહાંગીરે ખાદસાહ અમદાવાદ આવ્યો અને નવ મ
રિના અહિં રહ્યો. તે દરમિયાન શહેરની દાંડીને તેણે તદ્દની સમ્રિક્ક નાણી નુ જહાંગને
આપી હતી આ સમયમાં એક વખત તેણે તુરજહાંગને જહાંગી ગાડીમાં બેસાડીને પોતે
ગાડી દાગે દતી.

“ ૧૬૪-૪૬ માઃ ઔરગ્જેન અમદાવાદનો સ્થો હતો, ત્યારે શહેરમાં કોઈ પ્રમોતી તકરારને લીધે હુલ્લ ચલુ. તેથી ઔરગ્જેને શાન્તિલાસે નવ વામ કપીઆ ખર્ચતે બધાનેમ ચિન્તામુહીના જેન ટેવાદવની મૂર્તિઓ ભાગી નાખી, અને તેમાં ગોવધ કરી તે અપવિત્ર કરુ આ ઉપરથી જોન કામે શહેનશાહ સાહજહાનને અરજ કરતાં, પોતાના પુત્ર ઉપર અત્યત નાખુગ થયો તે જોન દેવાલયને તેની પુત્ર સ્થિતિ ઉપર લાવવા તેજે હુકમે હુકમ કરી હતો, તથા યોગાસમયમાં જ. ઔરગ્જેનની ગુજરાતમાંથી બદલી કરવામાં આવી હતી ”

છેવટ મરાઠી અમલ દરમ્યાનેના એક દુર્યોગ હિતારીમુ તે સમયે ચાડીઆઓનું નિરબલ વધુ હતું. “ એને કહેવાય છે કે શહેરમાં ચાડીઆઓનું યંત્ર એટલું મોટું હતું કે એક વખત તેઓ બાર મણુ દુધની દુધપાક ખાઈ મળાં હતા ”

ચેતન વિભાગેની કેટલાક પ્રકરણો તો ચરિત્ર અર્થમાં નામોના કારણેના જેવાં છે તે રી કાલાલાઈ લક્ષણ પોલે સમેલ “ અમદાવાદનો વર્તમાનપત્રોનો વિષય મળે છે જુના વખતનાં વર્તમાન પત્રોનું તેમણે કિર્ણ પૃથુન રજુ છે. તેમણી કેટલુંક નોંધે

પ્રાણુરકર આપા નામના એક બડા હિતાઈ નામકિત નામર મુલ્ય આડીયામાં રહેતા હતા તેમને વિશે “ અમદાવાદ વર્તમાન પત્ર ” કહે છે ખુબુ, તેનાં જવાબમાં “ વર્તમાન ” જે “ ખજર દર્પણ ” મા છપાવ્યું. પ્રેક્ષકરમાં “ વર્તમાનપત્ર ” લખ્યું “ હેમણાં અને પ્રાણુરકર ને એક હુમડાની પેઠે પલાળીને છીએ પડી બે માથુસ અને સાંમણી પકડીને આગળીય કાતો ફાટે છે, કાતો તૂટે છે પડી સીક્યામાં નાખીયું, એટલે અધુર પુરા થયો અને જો પ્રાણુરકરને ખજર આપનાં માડ તેમને ઠેચાવીએ છીએ કે પ્રાણુરકરને ખોદાની બદલી કરવી હોય તો ફરી લે, કાલથી નીચાવું ચાલુ કરીયું.”

“ અમદાવાદ વર્તમાનપત્ર ” નું પ્રતિખર્ષી, “ સમગર બહાદુર ” હતું. તેમણે પોતાની લડતમાં એક લીજનના લેખકના નામ પાડ્યાં હતા. સમગર બહાદુરે સામર્થ્ય નામે ત્યાંક કારીગર પાડ્યું, તો વર્તમાન પત્રે તેનાં લેખકનું નામ ટેકવડા પાડ્યું સમગર બહાદુરની દીકરી એક માણુમ દાદામાં પડી મરી મયો એવી ખબર બહાર આવવાથી તે નરમ પડ્યું. આ અપમાન એટલે ૧૮૫૫ મા વર્તમાન પત્ર મરવા પડ્યું હતું મરતા મરતા તે બેલ્લ હતું “ લાલુભાઈ ચાવડા (સ. જ. નો વંશી) આજહોલું છાકર, તે અમારે ત્યાં કામ ચીખ્યો, અને તે અમારા માણે લખાણ કરે છે ” “ વર્તમાન પત્ર ” ની આ સમયની પડતી કશામાં સમગર બહાદુરે લખ્યું કે “ જો મારા વર્તમાન કામ રે ”

આપાર ઉદ્યોગનું પ્રકરણ લખનાર મ કેસર હ રોડ છે. તેમણે મુખ્ય મોલ ઉત્તર વિષે જ લખ્યું છે અમદાવાદની પૂર્વધજની બહોળાલીના કારણુ રૂપ તેના અનેક ઉદ્યોગો વિશે તો કશાનેજો જ કશામાં “ આવેલો છે ” અમદાવાદના જુના વખતના ઉદ્યોગો દર્શાવવા તેમણે “ એક બીન ” આપ્યું છે. દત્તા લખાણે, આખે અખરી અને એકાદિ રોનાં મચોટ સમગ્ર અને આકાશ વાળા પ્રમાણે મેળી ચકાના હોય ત્યાં લમ-ગોત જેવાં પ્રમાણના આધારે અનુમાનો કરવાથી વિષયને મોંઘ આપે મળી શકતા નથી. કેવળી અર્થ

* લેખકના આ અભિપ્રાય માથે એકમન થઈ શકતું નથી. સપ્રમાણે અર્થો ઉપર

મેખની બાપા પણ ઘાઈ ઘાઈ સ્વયે કિલ્લ અને ધ્રુવવલ્લુ ભરેલી ચર્ધી નવ્ય છે. દાખલા તરીકે " કાચા સોનુ પકવતા ફળદ્રુપ ને રેસાલ યંજરાતનું પુરાતન એ પાટનગર, નિરતર મનુકુળો મળ ધોઈ દેહે ને રિલ પાવન કરતી આશ્રમતીનું તટ સાંન્દર્શ અને કમ્પીર ગા ધીજનું આધુનિક સંયોગન, અની નાતાર આ ઉદ્યોગ નગરી તેનાં જરી પુરાણુ વિષયજોનું વત માનુ યુગે કેવળ અપ્ન જ મૂર્ધી " તથા " અમદાવાદને રેરેકને ઉતરતા જ આદિની કઠ કઠને કેટલી મીથોના બૂગળા, ઉચી ડોક રાખી પ્રવાસીઓને નોતરી રહ્યા છે, ' જેવા ઘાઈ સત્રી તથા અર્ધ લીન વાક્યાં, તથા " ફૂકડો " અને " પાનિતરનું નાકુ " ને બલ્લ " પ્રજાતનો તપસ્વી " તથા પાનકુવ નાકુ " જેવા કાળેનો ઉપયોગ પણ અસ્થાને દીસે છે.

અમદાવાદનો મુખ્ય ઉદ્યોગ મીથોનો છે. રા રોક માને છે કે " નળના પખી પા નીમીથી જેમ કળા પેઠો તેમ આ ઉદ્યોગ દિદમાં પેઠો છે. રા. રોને મીસ ઉદ્યોગ તરફ સદ્ભાવ નથી તેથી વિષયને, તે ન્યામ આપી રાકયા નથી. મીસ ઉદ્યોગની કાળા બાલુમણ, પણ તેથી અમદાવાદની દાખા આખાદી મીસ ઉદ્યોગને લીધ જ છે એ વાત ખાદી કરતી નથી, અથવા તેનું મંદ પટન નથી આગળ ચાલતા રા રોક લખે છે " પાયાત પદ્ધતિ પ્રમાણે ' ટાટરી ' અર્થાત્ કુલાન કામનો ઉલોગ કિંદારાન્દયા વડાવરાળી જર યુવાનીમા આપી શકાય. અદિ રા તા પાયાત કામની પ્રજાત વિષ પોતે આગળ " એ લગ્ન તો પશ્ચિમના, પૂર્વના નદિ ' એવું લગ્નમલક વાક્ય લખ્યું છે તે બૂલી જાય છે.

૨. પુરાસદાલ પદ્ધતિ - અમદાવાદની હામની ઉર્માતના અત્ર ગરબા રખૂ કર્યા છે. અમદાવાદની આર્થિક રિથતિ રોર મનીઆમાં તદન કોઈથી ચર્ધી મર્ધ હતી તેમાથી તેનો ઉદ્ધાર મુબધ જેક અને પ્રથમ મીસ હતી કરનારે કર્યો. મીસો વધવાથી કામદારોની જરૂર પડી તેમની મેખ્યા હાલ લગભગ પોણે લાખ થાય છે. તેમને ખોરાક પુરો પાડ લીનું કામ અમદાવાદને હાય લાનુ મીલોનો નેરો પળું કરીને અમદાવાદમા રહ્યો મીથોના અંગેને સમતી બીબોને વેપાર વધતા કામ કામ રોરની કુશાને યધ, અને અંગેક કુલોનો પુનરુદ્ધાર થયો. સાદીના અરસામા ધાન ગારીઆ તા અણી ગાદી જ હતી બગડ ગાદી હતી ખરી, અને માત્ર આડ દસ લીન્ટીઓ બાકાના સંગીરામ ફરવતા હતા, પણ તે બળ કનાં તેને નુકલ આને ગલીએ બલીએ અને રોરીએ રોરીએ વિકટોરીમા, સાંગરામ અને મોટરી દોડાદોડ કરી મૂકે છે એ મીસ ઉદ્યોગને લીધે જ.

અને આણુ ઉપયોગી પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરવા, મારે પ્રકાશક અને લેખકને ધન્યવાદ આપી વિરમીશુ.

આખાર રાખવાની બાબતમા તો મતભેદ હેય જ નદિ, પરન્તુ લોકગીત, લોકકથા, વગેરે કામનોનો પણ બૂની તવારીખની માદિતી મારે વિવેક દૂરક ઉપયોગ જરૂરનો છે.

૩. રાજકોશવગોનો મેખ પણ આ ઉત્તમ પુસ્તકનો એક ઉપયોગી વિભાગ છે અને તેમાં રિટલીક જાણવારોય દરકાત આવેલી છે, એ વાતનું નાન્દપ્રયોગની યોગ્યોગ્યતાની સુધીર્ણ-વિરમરણુ નદિ લામ, એમ આસ છે.

જરી, સું મુ

પુસ્તકશાળાની પ્રસાદી:

ગુજરાતી સ્ત્રી-સાહિત્ય,

[“સ્ત્રી-સાહિત્ય”* અનેક અર્થમાં વપરાય છે. સ્ત્રીઓએ રચેલું—સ્ત્રીઓ ગાદે અથવા સ્ત્રીઓ સંબંધી સ્વાયત્ત—સ્ત્રીઓને ઉપયોગી અથવા સ્ત્રીઓએ વાંચવા લાગત—નવ તથા પદ્ય અદિ તેનો ઉપયોગ “સ્ત્રીઓએ રચેલું” એટલા જ અર્થમાં કર્યો છે. આ લેખમાં મુન્દરી સુબોધના બન્ધુઆરી, શ્રેષ્ઠઆરી (૧૯૨૧)ના આકર્ષા પ્રકટ થયેલ “નવા ગુજરાતની સ્ત્રી-વિજ્ઞા” માંથી શોધા ઉતારા લીધા છે. આ ઉપરાંત ચોથી ગુજરાત સાહિત્ય પરિષદમાં ચ. રા. હજનશાલ વિદ્યારામ દાવને આપેલ “લુતા કવિઓ વિષેની હકીકત” માંથી ઉપયોગી માહિતી,—તથા ત્રીજી અને ચોથી ગુ. સા. પરિષદમાં બહેન ચૌ વિદ્યાગૌરીએ તથા કાઇ ચ. રા. હાદલજી હદમણજીએ આપેલ “સ્ત્રી કવિઓ” સંબંધી વિગત-લેખમાંથી પણ જાણવા ચોખ્ખું હકીકત મળી છે, એ મર્તે લેખક મદારાપોનો હું આભારી છું.

ગુજરાતી પુસ્તકો તથા પત્રોના નમુનો ૧૯૨૧ના પુસ્તકોના અભ્યાસ આ લેખમાં આપેલી સંલેખોની નામાવલિ વડી ન્દનના વાગી હોય, કેમ પ્રત્યક્ષ છે પરંતુ આ વાંચી માત્ર સ્વસ્થ અવલોકન જ છે એટલું ખાતરના રાખવાની હું વિનંતિ કરું છું.

રા. જ.

આપણી સાધના પ્રાચીન સમયોમાં સ્ત્રીઓએ રચેલી કેટલીક મુદર કવિતા જેવામાં આવે છે. એ ઘણાં ધર્મ મેલ રૂઢી પામ છે. સ્ત્રીકવિઓ (ગીતાબાઈ, મલરીબાઈ, કૃષ્ણાબાઈ, દીવાળીબાઈ, રાધાબાઈ, અને પુરબાઈ) ની પદ્ય તે સુપ્રસિદ્ધ છે, અને બીજી સભાગીઓની કૃતિઓ પણ ધીમે ધીમે જાણીતી થવા લાગી છે. એ સમયના પદ્યો ખરા પુરુષ લેખકોની પેઠે સ્ત્રીઓએ પણ લખેલ, ગદ્ય, વૈજનના વિષયોને લગતી જ કવિતા લખી છે. હાલ સુધીમાં નીચે જણાવેલ સ્ત્રી કવિઓનાં પદ્ય હાથ લાગ્યા છે.

કૃષ્ણભક્તિ અને રામભક્તિ સંબંધી.

મીરાબાઈ (ગ. ૧૪૬૬-૧૫૨૧.)

દીવાળીબાઈ (સ. ૧૮૮૭ ના અરસામાં.)

ગદ્યબાઈ

રાધાબાઈ (સ. ૧૮૬૦ ના અરસામાં.)

કૃષ્ણાબાઈ

પુરબાઈ

* રા. વિદ્યાગૌરી તથા રા. રામદાસોરીએ અમદાવાદની ગુજરાત વર્તમાનપત્ર સંસ્થાવરી તરફથી પ્રકટ કરેલ મહિલા મિત્ર નામના ઉપયોગી અને વૈજવાદાયક “વાર્ષિક”માંથી આ લેખનો ઉતારો કર્યો છે.

કે બન્ધુઆરી-શ્રેષ્ઠઆરી, ૧૯૨૧—એ બંનેને પણ પદ્ય (એટલે ૧૯૨૨ ના સંસ્થાપનો એક માનવાનો છે, આ વિશે આ અંકના આરંભમાં કરેલી ચૂચના જોવી.

ઉપતરી, સુ. સુ.

સંતરામની સ્તુતિનાં.

જગ્યાઈ

તેજગ્યાઈ

જેન વર્મને લગતાં

રત્નગ્યાઈ

યગોધરા

વેદાન્ત અને ઉપદેશને લગતાં

ગવરીગ્યાઈ (ગ્રં. ૧૮૧૫ ના અરસામાં)

જેગ્યાઈ (ગ્રં. ૧૮૦૦ ના અરસામાં)

ઈન્દ્રાવતી.

ઈગ્નગ્યાઈ

કૃત્યરભક્તિ નામધી.

કુવરગ્યાઈ

પાનગ્યાઈ

મગ્નગ્યાઈ

સવરીગ્યાઈ

આ ઉપરાંત “કવિયજ્ઞ” એ નામ (તખ્ત-પુસ્તક ૨) ધારણ કરીને કોઈ જેન સ્ત્રી કવિએ ગ્રં. ૧૭૪૭-૭૫ ના અરસામાં કટકાક “રાસ” તથા “સંજાય” લખ્યા હોવાનું જણાય છે જનીગ્યાઈની કવિતાઓ પણ છે.

સ્ત્રીઓએ લખેલી નેટલી કવિતા મળી આવી છે, તેનો સંગ્રહ પણ બહુ મોટો થાય એમ તો લાગતું નથી, તથાપિ તે સાધારણ રીતે એ લેખિકાની લાવના, મરકાર, જાન તથા મહિનની મર્યાદા અને એમની જીવનગીતના પ્રવાહોની ગતિ પણ, થોડે વધારે વ્યક્ત, દર્શાવે છે મીંગળાઈના આધૈકિક રમ કરતાં કાવ્યો, ગવરીગ્યાઈનાં જાન સંસ્કારથી લખી પડતા મનોહર પદો, તથા કૃષ્ણગ્યાઈ અને દિવાળીગ્યાઈની સ્ત્રીકવિતા પરિચય કરાવતી નરણા, મિટ્ટી મરખીઓ, —એ દરેકનું સ્થાન આપણા સાહિત્યની ભૂમિમાં ગમે તેટલું જૂદું જૂદું છે, તે પણ તે સધળી સ્ત્રીકવિઓની જીવનગીતો, તેમના હૃદયતરંગો એક જ દિશામાં બેઠેલાં હતાં અને એકજ પ્રકારનાં વાતાવરણમાં ચોપાવાં હતાં એમ તો સહજ પ્રતીતિ થાય છે.

આપણા સ્ત્રીસાહિત્યમાં ઉચ્ચ પ્રકારની કવિતા તો શ્રી મીંગળાઈની જ છે, એમાં શક નથી, આ સાધીનું લગ્ન ચાર વર્ષની ઉંમરે મેરાડના મહારાજા સંગના એક કુમાર બોજરાજની સાથે થયું હતું પરંતુ આ બાઈનું દિલ બાલ્યકાળથી જ ભગવાનની ભક્તિમાં લાગી રહ્યું હતું આથી કદલીલ વિપત્તિઓ અનુભવ્યા પછી, એમણે ગેસાગેય ત્યાગ કર્યો અને પોતાનું સધળું જીવન, આદર્શ વિશુદ્ધતાથી, શ્રીકૃષ્ણ સેવા તથા ભજન પ્રાર્તનમાં જ ગાળ્યું હતું એમનું પતિન નામ આગા હિન્દુસ્તાનમાં થેરે પેર માન પામે છે કેટલાક શિષ્યો પણ એમની પાસે રજા હશે એમ લાગે છે, કારણ કે “લોજવપુરી” એ નામથી એક લેખકે કવિતા લખી છે તે પોતાને શ્રી સીરાગ્યાઈના શિષ્ય કહે છે.

ગવરીગ્યાઈ જાળવિધવા હતાં તે કુવરપુરના, અને કૃષ્ણગ્યાઈ વડનગરનાં નાગર સ્ત્રીઓ હતાં. એમની કવિતા મીરાંતગ્યાઈના કાવ્યોની પકિતમાં તો ન મુકાય પણ બીજી સમજા, પ્રાચીન સમયની સ્ત્રીલેખિકાની કૃતિઓ કરતાં ઉત્તમ છે. ગવરીગ્યાઈને યોગનેશ્વર આગ્યાસ સારાં દત્તો અને એમનાં પદોમાં જાન તથા પ્રસાદ સુંદર રીતે જગજગી રહે છે, વેદાન્ત જેવા કલ્પિત, શુદ્ધ મનાતા ક્રિપ્તો પણ તે મનોહર બતાવે છે કૃષ્ણગ્યાઈએ રચેલું “સીતાજીની કાંચળા” એ કાવ્ય સ્ત્રીઓમાં બહુ પ્રિય છે દિવાળીગ્યાઈએ રામાયણના છંદક પ્રસંગે લખેલી કવિતા રચી છે, તે અને પુરીગ્યાઈનું “સીતા મગ્ન” તથા રાધા-

ખાઈના ભક્તિના પદો પણ લેકોમાં જણીતા હ. રત્નખાઈએ લખેલો “રેડીયાની પ્રયાય” જે હજી અપ્રસિદ્ધ રહી છે, તે પ્રગટ કરવામા આવે તો કદાચ લાગતા “રેડીયા પ્રયાય” નો કાળમાં લેકો તરફથી સત્કાર ખામે, એ સંભવિત છે.

નવો જમાનો અર્થાત કેળવણીની નવી પદ્ધતિની સરૂઆત થયા પછી ઘણા બંધન સુધી કોઈ સ્ત્રીલેખનની કૃતિ બહાર પડ્યાનું જણવામાં નથી. પણ ત્રીસેક વર્ષ ઉપર સ્વ. શ્રી હુમીશાહ કુવના “અન્દ” માસિકમા તથા તેજ અગ્રસાની લગભગમા “સમાલોચક” પત્રમા સ્ત્રીલેખના પ્રકટ થયા સરૂ થયા હતા અન્યત્ર પણ હવે સ્ત્રીઓના લખાણો નજરે પડવા લાગ્યા હતા એક બહેને ડૉ. સમાર્થસિંહ કૃત “બાતમદેનત” (Self help) માથી થોડા ભાગનું ભાષાનંતર કરીને તે “ઘર સત્તા” એ નામથી પ્રગટ કર્યું હતું સ્ત્રીઓમાં જાનનો ફેલાવો કરવાને માટે “સ્ત્રીજોષ” માસિક તો કેટલાક, સમયથી બહાર પડતું જ હતું, પરંતુ જાણુ “સ્ત્રીમિત્ર” નામે માસિક પત્ર પણ એજ ઉદ્દેશથી આ અરસામાં પ્રકટ કરવામા આવ્યું અને કેટલાક સમય ચાલ્યું હતું સંસાર મુધાના મરળ તરફથી આ પ્રવૃત્તિને સાફ પ્રોત્સાહન મળ્યું હતું અને વરોદરાનો ડૉ. સ્વામીચંદ્ર સ્વર્ણધારી વર્મ એ વગેરે ગરબાઓ પણ સિત્ત સિત્ત માર્ગે આવા જ હવે આશપથી કામ કરી રહી હતી.

તથાપિ સ્ત્રીલેખનની ખરી જગતિ તો માણુ પ્રૈક્ષની યાત્રાતથી જ આરંભાઇ, કોઈ કોઈ અરસાની, વિદ્યુતી ભક્તિનીઓનાં, તે પહેલાં, લખાણો પ્રવ્રજાપાત જેવામા આવતા ખરા. પણ એકદર રીતે એ પ્રવૃત્તિમાં જડુ જર્ણ દેખાતું નહોતું પરંતુ હવે એને વધારે અતુલ સમય પ્રાપ્ત થયા જણાયો આ જ અરસામા અમદાવાદની શ્રી બન્ધુસમાજે “સુન્દરી મુગોપ” માસિક પત્ર પ્રકટ કર્યું આ પત્રમા સ્ત્રી લેખના પ્રવાહને માટે વિશેષ અતુલતા કરવામાં આવી હતી આ ઉપરાંત ત્હેને ગમે “સ્ત્રીલેખના ખાસચી” પણ કેટલાક વખત સુધી પ્રકટ કરવામા આવ્યા હતા. અને એ સમયમા અન્ય સામાયિક પત્રોએ પણ એ હીલચાલને ઉત્તર મદાવતા આખી સ્ત્રીઓના લખાણોને માટે રેનેડ પૂર્વક ત્યાં જાવા માંડ્યું આથી સ્ત્રીલેખ રચને રચને દેખાવા લાગ્યા. આ વિવાય સ્ત્રીઓ તરફથી પણ (સુરત-વનિતા વિગ્રામનું) “વનિતા વિગ્રામ” તથા (ગ. સ્વ. શ્રી જમનાબાઈ સફેનું) “સી દિતોપરેશ” એ પત્રો ઘણે ગમે સ્ત્રીસાહિત્યને પ્રોત્સાહન આપવાના રેલુથી જ પ્રકટ થવા લાગ્યા હતાં એટલે આ વખતથી સ્ત્રીલેખનની પ્રવૃત્તિએ સતતવાહી પ્રવાહનું આસાનનક રૂપ લીધું.

અત્યારે આપણી સાહિત્ય વાટિકામાં અનેક સાહિત્ય પ્રેમી, વિદ્યા વિલાસી, જ્ઞાન મં રસાવાળી બહેનો વિહરે છે ત્હેમની સર્વની કૃતિઓ કોઈ એકસરખી સુન્દ, સમય, આનંદન દેાય, એમ મળવે જ નહિ. તોપણ કેટલીક સમાચારીઓ સારે અથ તથા પથ સળે છે, કેટલીક બાતુઓના લખાણુ લોકમા પ્રેમ અને મમતાથી વચાય છે, કેટલીક બહેનોની કૃતિઓ પોતાનાં બાલુઓની ઉર્જાત અર્થે માર્ગદર્શક બનવા લાગી છે, એમા સક નથી પરંતુ આપણે અવાંચીન સ્ત્રીલેખની કૃતિઓને સામાન્ય વાંચનાની દ્રષ્ટિથી નિદાણાએ, તે પહેલાં એક મહત્વની દકીકત ધ્યાનમા લેવાની જરૂર છે તે એ છે કે જૂના કાળના અને સંપ્રિત સમયનો લખાણુના નિરીક્ષણની પદ્ધતિમા આસમાન જમીન એટલે તફાવત સામાન્ય રીતે જોતાં લાગે પરંતુ તે એક વરદાર્થતાના ફેરારને લાય છે, અને તે

સર્વથા ધટ ન છે કદાપિ ધટ ન હોય તો પણ હવે બીજે માર્ગ ન નથી

આમણ વખતમા એમ હતું કે “જે લખાયું તે સાહિત્ય” એ કાળની જાનસમાજની રેળવણીની મર્યાદા કહી મર્યાદિત હતી લેખકે યોગ્ય થતા અને પદમંજુ લખતા એ ખરું છે કે એ સમયે લખવાનાં સાધનો નહિ, પ્રકાશકની સગવડો નહિ, એટલે તત્કાલ પ્રમિદિ માટે કાફા માનવાની જરૂર ન થતી તે ખરું છે. આજના દાયકા દરમિયાન દરિયાનાં વિના તહેને લખવાનું પગ કાળજી નહોતું હા જો કે તખાલ્ફ તરિકે જાણીતા લખાવી અમુકતા ધણીજ ઓછી હતી પણ લખક કાળ નો અને તે તહેના નવજન અને પુરુષો એને મારું લાગે તો તેઓ લેતાની લે લખ્યા કાલ સમય મીઠાકલાણ, મનોરંજક અગર મિત્રવેદક લાગે, ત્યારેજ ક્રિય થાય, અને તેની વધા નહોતો રહ્યો, લોકમા પ્રચાર થાય, આવી સ્વાભાવિક રીતે દરેક લખાણની સારી માળવણી થાય, અને સરમૂત કાળમા આ અવધાને લીધે ધણી કુદરત લખાણને ફેલાવા અટકે. હવે આમ આપણી લખાણમાં પણ નહિ જાયું જે, એવું ન કહી શકાય, તથાપિ આપણા સમાજ્ય લોકવેર્ગમા તે સમયે મરકાર જાનતો પ્રચાર પલોજ ઓછો હતો એમ તો જાણ છે એટલે એ તહેવાર પદ-મંજુ તેવાં જોડણી પેણુ નો કર્ણગિય દોષ તો તે સમયે પામતો હોવા જોઈએ આથીજ—આપણા પ્રાચીન કાળમા આપણે ધણીવાર બહુ સાધારણ પદ્ધતિ કવિવ જોઈએ છીએ. જે પુરુષોના અખન્ધમા આમ હોય, તે સમયે મા જોડણી ધણી વધારે ઓછી ન હતી, તેમી એમની કૃતિઓને આ વાત વધારે લાગુ પડે, એમા નવર્ચ નથી

પણુ હવે વગુરિશનિ જાનકાઈ જે, જાણતી જાય છે આજના સમયમા કર્મ, કાર્ય અને વખત (સમય) ના વિષયોમાં જ જાન મળ્યું એટલે જોડણીનું કલેય પણ રહ્યું નહોતું હવે તે લખનાર (લખવા તહેને કહેલું) વિદ્યા વિજ્ઞાન તથા સાહિત્ય, ઇતિહાસ, આદિ વિષયોનું શિક્ષણ પણ સવને મળવા લાગ્યું છે, પહેલા આપણા વાડમયની પ્રગતિ બહુધા જાણિત “જાનના વિષયોમાં જ સમાય રહ્યું હતી, તેને બદલે હવે અનેક વિષયો-વિવિધ દિશિબુદ્ધિ લેખકની વિચારશક્તિમાં સરે જે આ સિવાય પ્રકાશની સુગમતા પણ વધવા લાગી છે, તે એટલે સુધી કે વારવાર નિર્માલ્ય લખાણ પણ દૈનિકગત થાય છે આથી “લખાયું જોડણું સાહિત્ય” એવી માન્યતા-બીલખકને આગે પણ-રવીકારો લેવાય તેમ નથી. પણ લખાય અને લખાય, તેમા થી શિષ્ટ, મંદારી, આશ્ચર્યજનક લેખોની જ પસંદગી કરવી એ ફરજિયાત થવા લાગ્યું છે, અને આપણા સાહિત્યની પ્રગતિને ખાતર એ નિષ્કૃતિ (તથા નિરીક્ષણ થતી) અરેખર આવશ્યકતા છે

નવીન ગુજરાતની સુખ્ય લેખક જાગીનીઓની નામાવલિ અદિ રજુ કરીએ, તે મંપૂર્ણ નથી અને સંપૂર્ણ હોઈ શકે પણ નહિ કારણ કે મોન્ય સાધનોની ન્યૂનતા એટલી મ્હોળી છે કે મધ્યી સાહિત્યમા લાગ લેનાર જોડેના સત્પ્રમાણોનું અમરણ કરવું અત્યત કઠિન છે તથાપિ હું આગા રાખુ છું કે મહંનવા પ્રસન્નનો આપણી લખાણમાં હમેશા કરતા સમારીઓમાંથી મોહકતાના નામ આ પાદીમાં દાખલ કરવા રહી ગયાં હશે.

(અપૂર્ણ.)

ફુલવાડી.

આરોગ્ય અને સામાજિક સેવા.

(વડોદરામાં સ્વચ્છતા પ્રદર્શનને અંગે પ્રકટ કરવામાં આવેલી પત્રિકા માળા.)

(ગાથા અંકથી આરંભ)

૧. ઉપરાષ્ટ્રપત્રી બાળકોની વૃદ્ધિ

“ ચુદિણી ઘરનું નૂર છે, ચુદિણી ઘરનું માન.

ચુદિણી ઘરનું ઘનૈક છે, વરે ચુદિણી દિનાનું મજમાન.”

ઉપરી ક્ષીએ વાગ્યાર બોલવામાં આવે છે ખરી, પણ હજી તેની કીમત ખરોતર સમજાઈ જ નથી, કારણ કે જો સમજાઈ હોય તો આને ૨૧-૨૨ વર્ષની તરફ, અને ૭ માસ છેકગામાં લંગેરાઈ ગયેલી અને કાચર કાચર થઈ ગયેલી નોંધએ છીએ તેમ હોય તહીં.

ઉપરાષ્ટ્રપત્રી વર્ષે ચત્રવર્ષે સુવાવડે આવ્યાથી શરીરની તમામ શક્તિનો નાશ થાય છે, અને ખરી તરફાઈ-અ વખતે મસાદમાં પોતાની ફરજો શારીરિક શક્તિનો નાશ બજાવવાની એક જ છુદ્ધ ચાપેલી દોષ ભાવે અને નીપજી શુષ્કનો અનુભવ લેવાની વખતે મિચારી છેકગાઓના, જી-દમાં વીંટાળેલી ડોહી જેવી થઈ ગઈ હોય છે, એ સુ એકાધ દયોગ્ય નક ચિત્ર છે.

ઉપરાષ્ટ્રપત્રી સુવાવડે આવવાને લીધે શક્તિઓ પ્રચુર લીધી થતી જાય છે શરીર અને કાષ્ટપણ સહન કરવાની શક્તિ ગહેતી નથી તેથી આશુ નમ-કુંકુ આશુધ્ય. બાઈ અથવા કિડતા પોળોના લપાટામાં તે અટ આવે જાય છે

આ રીતે બીજાને કાષ્ટપણ ઉત્સાહ રહેતો નથી ચુદિણી તરીકે પોતાની ફરજ ખરોતર બજાવી શકતી નથી જો મોઢેર ગમવાની શક્તિ હોય તો તે ઉત્સાહ ભગ. બી કોઈક સુખી હોય છે, પણ સામાન્ય રીતિની શ્રોએને તો ઘણું જ સોસલું પડે છે પોતાની જગ્યા સિવાય દુનિયામાં આમ-પાસ એ સુ પ્રવૃત્તિઓ આવતે છે તે બજાવવાને પણ ફરસદ કે ઉત્સાહ ગહેતો નથી

નાનપણથી ઉપરા ઉપરી બાળકો, યવાથી અને તેની ખટપટમાં પડવાથી પોતાના શરીરની માવજત બિલકુલ લેવાની નથી શુભળા અસક્ત શરીર કોઈકેનો નાશ થઈ ગયું હોય અને તેના શરીરની મોંઘે રીતે ગંધાર્જ ન લેવાય તેથી બળે છુટી લીધી હોય તેના તેનાં કાલ-પાલ-પાલ જાય છે

ઉપરા ઉપરી બાળકોની કમનસીબ માતા એ કે બાળકો મના પડેલા સુધી સુધિ
 સાળા હોય છે તોપણ શરીર શક્તિ નાશ પામવાથી તથા ઉત્તમ
સુધિની મંદતા. હવે જમ થવાથી તેની સુધિ પણ ઝાઝ કામ કરી શકતી નથી,
 તેથી પોતાના પતિને અથવા કુટુંબના માલસેને ૧૨૨ વખતે
 મારી સલાહ આપી શકતી નથી આપણે તેઓને એમ જોવાની આંખથીએ મૂકીએ કે “મારું
 માથું તો છોકરામાં ખનાઈ ગયું છે.”

શરીરની તમા, મનની નબળી પડી ન્તી પરિસ્થિતિમાં જોડેલા બાળકો થોડે ને તદ્દન
 નિર્માલ્ય સુધિનાં તથા શરીરે રોગીષ્ટ થશે કાળજી કે માતા તર
નિર્માલ્ય બાળકો. કથી તેને મગજનો કે શરીરનો કાષ્ટ પણ મારે વાગસે મળે
 હોતો નથી બાપના મગજ ઉપર પણ બેઠક જોઈને રહે છે,
 મગજાબધ છોકરાને ઉછેરવા, ઢેળવવાં, તેમને રૂતે પાડવા, એ શું જોઈએ બોલે છે !

આવી સ્ત્રીઓ ફગળમાં ધણી પછત પડી જાય છે કારણ કે તે પોતાના સસરામાં
 એટલી શુષ્ક થઈ રહે છે કે કુટુંબ તરફની ફગળ અને પોતાના
ફગળમાં પછાત. દેશ તરફની ફગળ, જેની કે પરોપકાર વીગેરે કાષ્ટ પણ કામમાં
 તેનાથી આવી સદાતુ નથી છાદમી માત્ર મંત્રાન ઉત્પન્ન માટે જ
 મરજી હોય તેમ નાના નાનાં છોકરાં એકાં કરી (ઉલ્ટે) તેને નમાવ્યા કરી કાલપણ સુખ
 ભોગવ્યા વગર મિથારી રૂતે પડી જાય છે.

આના આવા અગામ્ય ખનાવા ખનવાથી માતા વચગતા સેકરો બાળકો મજબૂત થાય
 છે તેઓ યોગ્ય અને ઉચી ઢેળવણીના અભાવે મને તેમ ઉજ
કમનસીબ બાળકો. રૂતે મોટાં થાય છે અને કાષ્ટ પણ મરજી મળના નથી તેથી
 તે બાળકોને તથા આપણા દેશને કેટલું સહન કરવું પડે છે તે
 આને કાંઈથી અજાણ્ય નથી જ

દરેક બાળકમાં મિતાયાર એ મોટું શુભ છે બાળકના જન્મ પછી બધું મહત્ત્વ
 સુધી સંસ્કરણ મળત પાણવું, એ ધર્મ ગણાવે જોઈએ મનને
 અટકાવવાના ઉપાય. નિમ્મલ શીખવે જોઈએ એકાન્તનો પ્રમંથ લાવવો ના જોઈએ.
 મનોબળ કેળવવા માટે માર્ક વાચન, મારી કસગત, શારીરિક
 મહેનતનું કામે, શારી ઉચ્ચ સોજન, એનું મહત્ત્વ કરવું અને મનને ઉશ્કેરે એવા તામચી
 ખોરાક, મુસારી વાચન, નાટકો, સીનેમા, અલ્લીલ વાર્તા, ખરાબ સોજન-એ સર્વનો ત્યાગ
 કરવો જોઈએ. મગજમાં મતલ સારા મેરકાર રહે એવો શ્રવણ, મનન, વાચન રાખવા

૭. એક વર્ષની અંદરનાં બાળકનું અપરોગા.

બાળકના અપરોગાને મુખ્ય આધાર તેના શરીરનો બાધો તથા ઉછરવાની રીત પર
 રહેલો છે, માટે દરેક સ્ત્રીએ માતા થવા પહેલાં બાળકને ઉછેરવા તૈયારી માટે જ્ઞાન મેળ-
 વું જોઈએ

બાળકને વધવાનો મુખ્ય આધાર તેની માતાનું દુધ છે, તેની બચેજરી કાઢી પણ
ગતનનો બનાવટી ખોરાક અથવા દુધ કરી શકતું નથી માટે માતાની
માતાનું દુધ

કરે છે કે પોતાની પ્રતિષ્ઠિત ધણીના સંભાળીને તદુરસ્ત દુધ બાળ-
કને આપવું અને પોતાના બે દુધથી બાળકને પોતા

કેટલીકવાર હસનરીખે માતાથી ઘણું જેવા બાધિને લીધે અથવા કાંઈ બીજા કારણને
લીધે પોતાનું દુધ આપી શકતું નથી. ત્યારે બનાવટી બીજા, ઈથિયો-
પીયાનું દુધ

બે બેરકા હતાં બનાવરતું તાણુ દુધનું આપવું તે એકત્ર આપતાં
હાર પડે છે તેથી તેમાં પાણી મેળવીને આપવું અને તે પાણી હામરના પ્રમાણમાં નીપેલું.
કેટલા પાણુ તે બાળકના શરીરના બાધાપર આધાર મળે છે તેથી માત્ર દુધ અને પાણીનું
પ્રમાણ બાળકનું પણ બહુ જરૂરનું છે

પહેલા મહિનામાં—ત્રણ ચમચા પાણી, ૧ ચમચા માવડું તાણુ દુધ મીઠાસને
માટે રહેતો માકર નાખવી

બીજા મહિનામાં—એ ચમચા પાણી, ૧ ચમચો દુધ, બેર પ્રમાણે માકર.

ત્રીજા મહિનાથી તે ઠંઠા મહિના મુઝી—અઘણુ દુધ અને અઘણુ પાણી અને
પણી પાણી ચમચો મારે એણુ કરતા જરૂર અને એવે અઘણુ દુધ આપવું

દુધ અને પાણી સાથે ન ઉઘાડતાં જન્મે લુદાં લુદાં ઉઘાડતા (દુધ વણ ઉઘાડતું
નથી કારણ કે તે વધારે ઉઘાડવાથી કારે પડે) અને અપ્રમાણે મેળવીને થોડું થોડું પાણુ
આપણા ગરમ ગરમ કરી શકુ ગિલાય દરરોજ નવાવવાની જરૂર છે, અને અપણી

નવાવવાની રીત પાણું પશિમના દરોઝ કરતા લુદી છે આપણા દેસા
નવાવવાનું

મા બાળકને ખમખ સુવાડીને કાંઈ ચીકાસવાનો પદાર્થ આપી નવાવે
છે તે થાડુ સાફ છે કારણ કે ચર્મી પર તે મરતવાથી શરીરની ચર્મી વધે છે અને એળામાં
કે પાટલા પર એકજ નિશાનમાં બાળક સુષ રહેવાથી અવધવા સુરત થઈ તથા દોષ તેમાં
રહ્યાં આવે છે

બાળકને કપડાં શરૂ પ્રમાણે ચરમ તથા ઝીણા પહેરાવવાં બાળકના શરીરના પ્રમા
ણમાં કપડાં મોટાં તાજવા, કારણ બાલક હાય હજાવે એજ તેની

બાળકને કપડાં
કસરત છે માટે અવધવા દવાવવામાં કાંઈ રોકાણ થતું જોઈએ નહીં
અને શરીરને ખીલવામાં કાંઈ પણ દરકત આવે એવાં દોવા જોઈએ નહીં.

હવા ધણી અગમની ઝીજ છે માટે ખોરા- જેટલીજ હવાને માટે પણ કાળજી ગળ
બાળકને હવા.

વી. બાળકનું પાગલું પહેલાથીજ શરીરપર સીધી પવન ન લાગે તેમ
બાગી પાસે રાખતુ બાળકને જન્મથીજ ખુલ્લી હવાની ટેવ પાડી હશે
તે તેને ચરહી બાગી જવાની બીજી બધીજ આવી થઈ જશે અને કેસા મગજનું થઈ
સસણી, હમ, એવા છતીના અધિથી બાળક અવજ ગરમે, તેમજ ખુલ્લી હવાથી બાળક
આનંદી અને સનેજ હોઈવું થશે.

બાલકને નાની ઉગમચી દવાની બીજાનું ટેવ પાડવી નહિ. તબીબત એવેન જણાય બાલકને દવા.

ફેલ્ડે હવેના જુલાઈ આપવો તથા બોરાનમા ફેરકાર કરી દેવો, પણ દવાની પ્રતિનિયતી જ્યાં દેખી નહિ. વારંવાર દવાની ગદદગી તબીબત સારી કરવાથી કુદરતી શક્તિઓ સિધ્ધિત થઈ જાય છે અને બાળકનો બાધા નબળો પડી જાય છે બાળક-ખેસતા શીખે એટલે તેની પામ તુકસાન ન કરે એવા નુમ્મ-અને હલકા રમ-બાલકને રમકડાં હજી આપવી ગમકડા વગર એટલું ચુલ્લ ખેસવા દેવું નહિ, કોંગ્લુ કે રમકડાની આકૃતિઓ તથા રંગ જેવાથી તે બાળકની કેળવણીની રીત આત યાય છે, અને બાલક કટબાબોર થતું નથી.

૮. બાળકની છાંદગી બચાવો.

બાળકનું મરણપ્રમાણ

હિંદુસ્તાનમાં બાળકનું મરણપ્રમાણ કણુ લયકર છે સુધાધમા ૧૮ મહિનાની ઉમ-રનાં બાળકોનું ૨, પુનનથ સકરે ૫૦ દશ લેખ ૮, અને તેથી જ બાળકો માટે મુનાઈ સહેર નહીં પણ રમકાનબૂની છે, એમ કહેવાય છે.

હિંદુસ્તાનનાં બીનાં સહેરોની ગિયતિ મુનાઈ કરતા કાઠ વિશેષ મારી નથી. વડોદરા રહેરમા પણ દર નો બાળકમાથી ૧૦ જાણકો એક વર્ષની ઉંમરે પુગે તે પહેલાં મરણ પામે છે આ સ્થિતિ ધણી જ લયકર ગણાય.

પણ પુરતી રાજાણ રાખવામા આવે તો આમાંથી ધણીની છાંદગી બચાવી શકાય તેમ છે. દાખલા તરીકે બેનાં વર્ષ ઉપર ઇન્ડગાં પણ આવી જ દશ હતી, અને ત્યાંના બાળકનું મરણપ્રમાણ પણ એટલું જ લયકર હતું પણ દાહમા ત્યાં આગળ બાળકનું મરણપ્રમાણ દર સેકેડે ફક્ત ૧૦ નું આવે છે. શા માટે હિંદુસ્તાનમાં પણ બાળમરણના પ્રમાણમાં ઘટાડો ન કરી શકાય?

બાળમરણનું સુખ્ય કારણ.

બાળકના મરણની આ લયકર સંખ્યાનું અને મુવેલાં જન્મેલાં બાળકનું એક સુખ્ય કારણ પ્રસવ કરાવવા આવતી અનમક ઘણી અસાનતા છે.

જો શિક્ષિત દાહણને પ્રસવિ વખતે દામે લગાડવામા આવે અને જ્યાં જરૂર જણાય ત્યાં વેળાસર તબીબી મદદ લેવામા આવે તો મુવેલાં જન્મેલાં બાળકની સંખ્યા ધણી જ ઓછી થાય એમાં કાંઈ શક નથી.

ધનુર્વા, જન્મ્યા પછી આવતો તાવ, ફેગળિયુ, (ફેલેરા), હાડાનો રોગ, મરડો, શરીરનું ગળાઈ જવું, શિતબા અને બોરુ-એ ઉપરાત કાષ, વચાધ અને રતવા તથા રીકેટ હાડકાનું નરમ થઈ જવું) અને અપચાથી પણ બાળક મરે છે, અથવા હમેશાનું કુખી પડે છે.

જન્મ્યા પછી થોડા વખતમા પછા બાળક ધનુર્વા અને રાખત તાવથી મરી જાય છે તેનું કારણ એ કે અસાન દાહજો ગદી કાતર અથવા છરીથી નાળને જળીના ઉપર ફેરોતે દામે છે તેથી તેની કુટી ઉપર સોજો બાબેલો કોષ છે, હવે તો જ વિચાર કરો કે

આવી જમીન પર લેખી ગઈ અને મદદ લેવા પહેરી રૂં છે અને તે પર કેટલી ધુળ હોય છે? અને આવી રીતે જ તુભો બાળકની શરીરમાં કદમ તેમાં નવાઈ શી? સિધ્ધિ દાઈ હોય તો આ પ્રમાણે ન થાય

કેલેરા.

કાગળીઆ (કેલેરા) નું દરદ હાલમાં દર વર્ષે દેખા દે છે તેમાં પણ જ્યારે કાંઈ કુદુગમાં આ દરદ લાગુ પડે તો નાના બાળક સપાથમાં વગર મહેતા નથી, અને આ દરદથી જમીન શરત નથી.

કાગળીઆ રોગ.

આ દરદ બાળકમાં વારંવાર જોવામાં આવે છે

દરદો અટકાવી ગકાથ તેમ છે.

હવે આપણે આગળ કહ્યું છે કે પૂરતી કાળજી ગળવાથી ધણા બાળકની છદ્મી આપણે બચાવી શકીએ.

દરદાનું પહેલું કારણ—ખોરાં ખોરાક.

આ દરદો ખોરાં ખોરાક અથવા જીભો, એ બે કારણને કીધે યતાં હોય છે,

બાળકનો ખોરાં ખોરાક—માનુ દુધ.

પરંતુ કાંઈ મહત્તા સુધીના બાળકનો ખાખરાક તો માનુ દુધ હોય તેની માની હાલત સાચી હોય તો તે બાળકને પવારી શરો થોડા જ નહીં પણ એમ કમળની તેની દરદ છે આવા કુદરતી ખોરાકથી બાળક તદ્દરત થતું જાય

ખીંછ જતના દુધ ઉપર ઉપરનાં બાળકનું મરણપ્રમાણ આના દુધ ઉપર ઉછરતાં બાળકના મરણપ્રમાણ કદતા થતું વધારે હોય છે આ ઉપરથી જોશ કે માનુ દુધ એજ બાળકનો કુદરતી અને સોચી માસે ખોરાક છે

પણ જો માને દુધ આવડતુ ન હોય તો યુ જીવે આ તો નિર્વિવાદ છે કે જો માનુ દુધ બાળકને ન મળી ગયે તો માનુ અથવા બકરીનું દુધ વાપરવું.

મહત્તા દુધ રિવાયતે ખોરાક.

ધણા મોટે ભાગે બકરીનું બધુંમા માનુ દુધ વાપરે છે બાળકની હોઝરી આનુ દુધ પૂરતા પ્રમાણમાં પાણી સાથે, રેળવવાથી હજમ કરી શકે, પણ બાળકની હોઝરી (જીભ) કદિ પણ દાળ, લાત, જેવી મખત વસ્તુ હજમ કરી શકે નહીં આવે તમામ બોગક અકુદરતી છે અને તેથી જ બાળકો મારી જાય છે.

બાળકનો અકુદરતી ખોરાક.

ધોળા, લોટ, વિગેરેમાં અમુક સ્ટાર્ચ (બેજ) નામનો પદાર્થ હોય છે, તે પદાર્થ બાળક નવ મહિનોની ઉંમરનું થાય નહિ ત્યા સુધી કદિ પણ પવાથી શરો નહીં. તેથી કાંઈ બાળકને દુધને બદલે એવો ખોરાક આપવો નહિ; અને જો આપવામાં આવે તો સખત રૂપાવો થશે, બાળક મગાઈ જાય અને આખો વખત રૂપા દરશે તે નવ મહિનાનું થયા પછી પણ જે બોગકમાં સ્ટાર્ચ (બેજ) આવેતે, આપવાનું સલાહ ભરું નથી. ચાલ રાખવું કે બાળક જે જરૂર થાય ત્યા સુધી ખેતી કુખ્ય ખોરાક દુધ છે. (અપૂર્ણ.)

વાર્તા લહરી.

મેના.

લેખક: યં મુત ગણગાકર ઈન્દ્રજી દવે

તેનું નામ હતું મેના. મધુર અસાધ્યની બધારે તે પોતાનો દહ બુનો મૃત્વી, ત્યારે એમ જ લાગતું કે તે આ લોખની નથી, પણ રાખમળ અપ્પાન જ છે તે પોતાનાં પ્રિય માની રૂપેરી આદની જેવા રૂપથી ધરને પ્રાપ્તિ કરી ગઈ હતી.

માઈ ધર તેના ધરથી બધું દૂર નહોતું. સવારે ઓદિસમા જૂતી વખતે અને માળવે આવતી વખતે તેના ધર બધી નજર કરતા તે પ્યારીમા ઉભી ઉભી કંઈ વિચાર કરતી જણાતી હતી તેનું પ્રિયિમા સમાન મુખકું મારા હૃદયસાગરમા ભરતી આજુલ, માર્ગ છે હવેનો ઉભરા તેના તન્નુ ઉછળતો. પણ કુદરતમાં જાને છે તેમ અન્ન અને ભરતીનો હૃદય મેળાપ થતો જ નહિ. તેમ કરવાનું આન પણ રહ્યું નહોતું.

એક દિવસ સાજનું હું ઓદિસેથી ધેન આવતો હતો, આવજુ માસ માલતેન હતો, આકાશ ધનધોર ચર્ચ મધુ હન વચ્ચાદ જરમ જરમ વરસતો હતો, વખતો વખત વીજળીના ઝંખમરા થતા હતા, મેપગજના નળણી જતીવાજાને ડગવી હતી. હું અંધો દિસના દિમાથી કામથી કટાણી નિરાનદ ચિતે ધરતરફ આતો હતો આ સમયે એ અવજનીય ગોઠની હાથ મારા હૃદયપર ફેલાઈ હી હતી એ શોક શામે હતો તે હું પારી શકતા નહોતો. માઈ મન કોણ જાણે થાથી બેગાકળ જાની મધુ હતું. અને આજુઆજુની નિરાનદ મકું તિની છબી અંતઃકરણમા ઉતારી નેત્ર હતું મેનાનું મકાન મારમાર્ગપર જ હતું લાથી માઈ ધર દરેક હાથના અંતર ધર હતું હું મેનાના ધર પાસે આવ્યો, રોજના અભ્યાસ મુજબ મે મેનાનું વદન જોવા મળે હતી નજર કરી, પણ આ શું? ત્યાં તો કોઈ નહોતું મારા હૃદયની જ્વાળા વધી અને આજ અસાધારણ સાહસિય વૃત્તિથી હું બચડને પગલે મેનાના મનના પગથિયા ચડવા લાગ્યો નિસરણીપર જાજારણ રોક્યું થોડી જ વારમા પારલું ઉઠાયું મેનાના મુખપર ફિક્કર ફરી વળી હતી. મે પૂછ્યું 'મેના શી ખબર છે?'

"એમનું શરીર જાણ જગાયું છે" મેનાએ દીને અવાજે કહ્યું.

"શાંતિગયું? શું થયું છે?" મે સર્ગર નવાઈ પાતી પૂછ્યું.

"મેના ગઈ જ્યા જેવા સ્વરે કહેવા લાગી, 'રમણીકબાઈ, આભ ફાટ્યું હોય ત્યાં થીગડુ કેમ દેવાય?'"

'મેના, એમ નિરાશ સામ્રાટ થાય છે, માણસની જિંદગી કંઈ સાક-પાસક વર્ષમા પૂરી થતી જ નોક્રએ, એવો કંઈ નિયમ નથી ધીરજ રાખ.' મે આશ્વાસન આપ્યું.

મેનાનું મનુ અપાસ, તેણે લયગ્રા સ્વરે કહ્યું, "ભાઈ, હવે આશા નથી."

હું અભરામે. શાંતિરામ ન્યાર માક વર્ષની ઉંમરે મૌદ વર્ષની મેના સાથે પરજુવા તૈયાર થયા હતા, અને મેનાના માળાપ પણ હમ હમરૂ રૂપીઆ લઈ મુગાઈના આ લા જોખતિ મેડીઆને પોતાની રૂપરાન દીકરી પરજુનાવા તૈયાર થયા હતા, ત્યાર તેના, માળા

પતે ગમભનવામાં મે કાઈ દુશ્મની ગમ્યુ નહાતુ મેના મારી બાળ સદયથી હતી, જ્યારે બને સાથે જ રમ્યા હતા. હું તેના દરતા પાસેકે વર્ષે મોટો હતો. માગ પિતાની સ્થિતિ એકદર રીતે ઠીક હતી તોપણ કણી રજા પછી મે મુઆઈમાં એક મુસાપિયાન કપનિમા મોકલી લીધી હતી. તરહીગના બેરે એમદ બે પર્મા મે માગ મર્ધમાં એવી તો ગમ્યતા મેની કે કપનિમા કેશિઅરની ગળુએ રૂપીઆની મોની માગ હાથમા આવી. મેના પખ પગપણ પછી મુઆઈ જ ગડી હતી દીની દરતા રૂપીઆ વધુ મગનાર માયાપનુ મે બે વાની પણુ તેની ખમ્બા નહાતી તેને અહીં પણ ઓળ વાતની મુમ્બાજ નાનાની તે અદગા દ્યમની આધિકાગિણી હતી જુદ વરની એી હોવાથી શાન્તિરાય પણુ તેને પાહુ ચાહતા, પરંતુ કેવળ મુખની વાતોથી નારી બલિતનું મન ગળન થાય ખડ કે ? તેમાં પણુ મેના જેવી કુદિયાળા રમણી તો દાગી ॥ કે ખોટા માનની ભૂખી ન હોય. તેને તો બેધએ હલ્કનો પ્રેમ !

મે કહ્યું, “મેના, તારાં માળાપને સમજાવવાન નારી ગમ્યુ નહાતુ પરંતુ તેઓ તો દસ હબર રૂપીઆને જ વળગી રહ્યા—

મને બે હતો અટકાવી મેનાએ કહ્યું, “ગમણિક, જવા દે એ વાત ગમે તેમ તોયે તે માનાય છે, તેના મતે હું ફતખ થયા ઈ-છતી નથી કલાદમા કળેયા સેખો એ બિથાગ કેવી રીતે બૂઝા પાડી શકે ? એ તો નિમિત્ત રૂપ થયા એનો જો દોષ ?”

હું એરમ્મા ગયો શાન્તિરાય પલગપર ચતા હતા શ્વાસ ધીમે ધીમે ચાનતો હતો. લાખી સફર હરી વિશ્વાસિ લેતુ એન્જિન લેખ ધીમે ધીમે મુસવાદા કરે તેમ શાન્તિરાય ધીમે ધીમે શ્વાસ લેતા હતા મે પૂછ્યું કાલ, કેમ છે ? તેમણે ધીમેથી મારા સામુ મો ફેરવી કહ્યું, “કાણુ રમણિક ? ઠીક છે સાધ, છતીતુ દરદ બહુ છે ક્યારે જિંદગી જમી તે કહેવુ મુશ્કેલ છે ડોક્ટરો આસા તો આપે છે ખગ.”

મે કહ્યું “બધા સારા વાગા યઈ જશે. મિતા ન ઠગો” થોડી વાર બેની હું હલો જતા જતા મેનાના અનિદા મુંદર નવધર કાન્તિ તરફ બેધ મે હોય નિમાસો મૂક્યો

૨.

રાતના અગિઅર વાન્યા હતા. હલુ વગસાદ વગમતો હતો. મારીના બધમરે બીજુ સ્વરૂપ ધાગજુ કર્યું હતું વીનળીના જગ રા જૂના કમડાની પેંકે બેવાનક જણાતા હતા, મુઆઈના રસ્તાઓપરનો ઘોષાદ બધ પડી ગયો હતો રસ્તાપર ફત્ત કાઈ એમ્બોક્કલ માથુસ અવનું જનું હતું બધુ સુદાર જની મણુ હતુ વરસાદના અવિરામ ખનિ સિવાય નહોતો થતો બીજો કાંઈ શબ્દ પણુ !

એક બપુદર ગડગઢે મારી ઊંચ ઉઝડી નાખી હું ચમળી પધારીપ બેઠો યઈગયો બારીમાથી માનવ-ચલ્ય રસ્તાપર બેધ રજો એવામાં અચાનક બારણું ઢાંગણ બાર જાની ફાટમાથી ફાનસનું અજાણ્યું અવિતું જાણુ મે ગમજા ઉડરંગા બા-જા ઉડાડ-તાં જ મેનાના ચાકર રામદીને કહ્યું “આપને સેક વાદ કર છે આટલી રાત્રે—હું

વિચારમાં પડ્યો તારા મગજમાં કંઈને કંઈ વિચારો આની ગુણ તરત જ કુળમાં પાંચેરી ગમદીન સાથે ચાલ્યો.

‘ધીમે ધીમે મેનાના મેડની નિગમણીપ ચડ્યો. ગમદીન બાગે Cનો ગલ્લે મોકલે! મોગડો વડાણી હું મેનાના ખાનગી એવરે પાસે આવી પહોંચ્યો. તની પામેના ઝાડમાં શાન્તિગમનું ચપનચલ હતુ એ ચપનચલના બાગણું આગળ આવતા જ મારા કનકર ની-મેના સમ્મો અચકાયા.

“મેના! મને તારું રૂપાણુ ગુખનું પેટ લાગી જ્ઞેવા દે હવે હું થોડાકજ વાકાઓ મેમાન છું, હો!—પ્રકટરો ભલેને બોલતા દે હું માલે ચક્ર, પણ મને તો ખાતરી થઈ ચૂકી છે કે હવે મારી આ મુસાફરી ખતમ થઈ છે મારી વખતે—મને લાગે છે કે આ મારી છેલ્લી ગત દે—મને એટલું જ લાગી આવે છે કે મે તારા મોતનને ધ્રુવમાં મેળવ્યું’ અને એજ વિ’ આગ થાય છે કે હવે તારું શું થયે? જૂની સીઓના ડોઝા છતાં મે ફક્ત મારી વાગનાની તૃપ્તિ માટે જ તારું હવતર બગાડ્યું, અને એ વાતના પરી કર્ત ત્યારે હું ગપટ રીતે જ ચક્રમાં કે મુગજનાના ઝાડવાની માફક એ વાતના શક્ષિક હતી હું જોઈ નહોતી છુ કે વાગ છુની વાતના શક્ષિક હોય છે’ એ શક્ષિ વાતનાની ખાતર મે તારું શક્ષિદાન લીધું—’

“મારા નાથ, બક્ષિદાન લેવાનો તમારો અધિકાર છે, તે ખાતર તમે લગાડેય પન્નારો ન કરતા. વધુ ન બોલતા શાલુ થઈ જાઓ. પ્રકટરોના વચનોપર વિશ્વાસ રાખો. હમણું જ ગમણીક આવી પહોંચશે, એટલે હું તમને ઉઠાડીશ.”

હું તરત જ એવરમાં ફાગલ થયો મેના જરા દૂર બેરી શાન્તિરાય પામે જઈ મે પછડ, “કાકા, કેમ છે? મો ગામડે બોલાયો છે?”

શાન્તિરાયે ધીમેથી જવાબ આપ્યો ‘આવ, લાઈ, અંતકાળે તારા કન્તા વધુ વિ આસપાન માણસ બીલુ કાલુ છે? એસ વાઈ, આગ દિવસે તો હવે ખૂટ્યા અંતકાળ વ ખતે મારે તને થોડી વાતો કહેવાની છે મેનાની મંજાણ લેનાર હવે તારા સિવાય બીલુ દોઈ નથી તુ જાણે છે કે મે મારી બધી મિલકતનું વિલ કરેય છે મેનાના નામથી ખ્યાલ હવતર રૂપીઆ મેં મુબાઈ ભેકમાં મકમ છે હું જાણુ છું કે આન લીકગઓ તે મિમ્મ લાચમાં લેવાની મહેનત કરશે, પણ તુ તેની મંજાણ ગળગે

મે કહ્યું, “કાકા, આટલા બધા ગભરાઓ હો શા માટે?”

“શા માટે ન ગભરાઈ કે—નિન્યામાં આવી મેં શું સાઈ ક્યું છે કે ન ગભરાઈ? ચચ્ચાર બાઈડીઓ કરી છતાં માત્ર મન મેનામાં લાન્યુ, અને છેવટે તેને ગજળતી મૂની ચાલ્યો જઈ છુ એ શું આગ શુના વગર જન્યુ છે? નિંદગીના રગમાં મે મરણનો કિનારો ન જોઈ વ્યારે મેનાને મે પ્રથમ જોઈ, ત્યારે મે શું ધાર્યું હતું? કેવળ વિદ્યાસ, કેવળ સુખ સિવાય મને બીલુ કંઈ જાણુ નહોતું મે ગાસ સુખો માટે ગરીબ મેનાની નિંદગી બગાડી.”

આકાશમાં ગેપ મળના થઈ શાન્તિગમનું બીડ અંતકરણ ધ્રુષ્ટ Cહુ તેની આખેઆ આંધુ ઉઠારાયા, તે લાય ને અવાજે બોલ્યા “ગમણીક, ક્યુની પેર મેનાના હું ફાટી માલકુ છુ વેતરણીના પાંચી માનથી હતાનશ ખતા” જાણી આજ રાત્રનાય કાકાને જોઈ

ગયા હોય, તેમ જેમ રહ્યા તેની આંખોમાં પાણીનાં ધૂર વહેવા લાગ્યા તેની હાથ ટુંકી થવા લાગી, છાતી ધડતરો લાગી, મહા ઝુકોલીએ તેણે અવાજ પ્રદર્શ્યો, "હવે થયું, મેં નહોતું જાણ્યું કે આટલી યોદ્ધાવારમા મનુષ્ય આવશે બાપ, મેં તને જોલાવ્યો, તારે પછાતમા માર્યું નહોતું... હવે જ્યાં રિવાજ કંઈ છુટકા છે... એક જગેરા આવશે આવશે શાન્તિરાયની હાથ લથડવા લાગી તે લથડતી હશે જોલવા લાગ્યા, "મેના, મે.. ના.. !" મેનાએ પાસે આવી તેના કપાળપર હથ પડી હતું, 'શ હે માત નામ' રોડેજ વામા શાન્તિરાયનો જમણો દુધા ઉડે રહ્યો નીચો પડ્યો, કાળો પગ વળી ગયો, આંખો ફાટી પડી, ગળામાં ધરધગડી થવા લાગી હતું સ્થૂળ ગયો કે મૃત્યુએ પોતાનું હૃદયરિપ્તુ લીધું છે મેના ગયા લાગી, મે તેને દૂર જવાનું કહ્યું શાન્તિરાયના ગળામાં પાસે પડેલી દવા રેડી રામદીનને રોડકંઠે જોલાવવા મોકલ્યો. પા કલાકમાં રોડકંઠે આવી પહોંચ્યો. રોડકંઠે ધમ્મા ધમ્મ શ્રદ્ધા છે તરત શાન્તિરાયનો ધરધગડ બધ થયો, આંખો મિચાઈ ગઈ, મો ફાટી ગયું તેનો અમર આત્મા કોઈ અન્યથા દેશમાં જઈ પહોંચ્યો રોડકંઠે ફરીર તપાસી પ્રાણુ નદિ દોવાનો મત આપ્યો, ગરીબ બિચારી મેના અદ્ય વર્ગની હમરે વિધવા થઈ હતી.

૩.

એક વર્ષ થીની થયું છે. મેના લૌકિક મંદારમાંથી મુક્ત થઈ છે. આ એક વરમ દરમિયાન થયું જનાવો જાન્યા છે. મેનાના પિતા ધમ્મજાના દરખાસ્તમાં પોતાના કમોતો જાણ આપતા આવ્યા ગયા છે તેની માતા તેના પિતા મારણ પામ્યા, તેજ રાત્રે શ્રમ થઈ ગઈ છે. કોઈ કહે છે કે તે પોતાના પતિ ખાળ જાડી ગઈ ગઈ છે, કોઈ કહે છે કે કોઈને લઈ નાંસી ગઈ છે, કોઈ કહે છે કે ઘીટરી પાસે ગઈ છે. પણ એટલું તો નહીં કે તે ગઈ છે! ... પછી મેને ત્યાં ગઈ હોય શાન્તિરાયના રોએ મેનાના રૂપીઆ લેવાને થયું પ્રયત્ન કર્યા હતા. તેના જવાબ કંવામાં દસ થીમ હતી રૂપીઆ ખમ્મ્યાઈ ગયા છે. મે મેનાની તરફથી કામ કરવામાં દશી કચાર રાખી નહીં. ઉવટે તેઓ નિષ્કુળ થયા તેથી બાકી રહેલા રૂપીઆની સરકારી લેન મેનાના નામની લઈ લીધી છે મેનાનું બ્યાજ મેનાને મળ્યું જાય છે પરંતુ એ રવર્ગ-બાલા મેના હવે તે તાન બાલાઈ ગઈ છે ગદારા શવનમાં પછુ થયું ફેરફાર થઈ ચૂક્યા છે. મારા માળાપ અક્ષય રવર્ગસુખ જોગતી રહ્યાં છે, મારી માની હમ્મજ હતી કે મને પરણતી પોતાનું શવન સાથે ફરી જાય, પણ મેનાના અક્ષય દૈવધ્ય આજળ મે મારા બધાં સુખની જલ્દસિ આપી છે. મે પ્રતિતા લીધી છે કે મારે ન પરણતું-ચાંમોડે ? તે હું કહી શકતો નથી.

મેના તેજ મગ્નમાં દિવસો ગાએ છે. હવે તેઓ જ્યાં કાં જતો રહ્યો છે. વાળ દો-જવાનો જાપો, કપાળમળા ચાલ્યાનો જાપ અને હાથે, પગે તથા નાક કાનમાં જુદા જુદા હીરામોતીના ધરેલુની ગજ હવે નથી. હવે મેનાનું જીવન અત્યંત સાદું થઈ ગયું છે ધોળા સાળુમાં તેનું શુભ કુસમતુલ્ય શરીર દેવસેવા કરવા માટે હિપ્ત થયેલાં પુષ્પ જેવું લાગે છે. સાચું કહું તો મને તો મેનાનો આ વેશ તેના પહેલાના વેશ કરતાં વધુ સુદર લાગે છે પણ હાથ! મેનાનાં પુષ્પ પરવાર્ધ, તેના શવનની દેવા કતા રતાં જ સ્ત્રીમાં રહ્યો ગઈ અને

તેને બધા બોલો તળવા પડ્યા, તેનાં રૂપની મહાદા વિના પ્રયોજતે આખી માત્રમ શત બળવા લાગી-એ મશાવતો પ્રકાર વ્યર્થ જવા લાગ્યો. આનું નામ તે નરસિમનું વિષમ હાસ્ય.

એક દિવસ તહેવાર સખમ મારે ગમ હતી દહ કામ નહોતું મારા મનમાં યદુ કે લાવતે મેના પાસે જઈ આવું તરત જ મેનાના મનન તરફ ચાલ્યો. મેનાના મકાનના બા રણા મારે માટે સઘાય ખુલ્લો હતા. તેનો વિચાર સાફ રામદીન મારા સિવાય બીજા કોઈને મેના પાસે જવા દેતો નહિ. હદાય મેનાને પોતાના મૌન-દર્શી માટે જ આટલી ગાવમેતી ગ ખવી પડતી હોય તો કોણ જાણે ?-ગમે તેમ હોય પણ મારે માટે તો એ દેહીજામે જવાનો પ્રતિમધ નહોતો. હું ઝપાટામધ મે-પગ ચડ્યો. તેના દેવ-સેવાના ઝોરમાં પામે જઈ પહેલે એ શાન્તિરાયના મરણ પછી તે આખો સ્વપ્ન દેવ મેનાના ઝોરમાં જ રહેતી હતી રામદીન પાસે મે મંભલ્યુ હતું કે એ ઝોરમાં જ તે એક ચટાપર સુષ રહેતી હતી એક રૂપાનાં મિહામનપર શાન્તિરાયનો ફેરો હમેશા પડ્યો રહેતો હતો. તે ઝોરમાં જ વાની કોઈને પરવાનગી નહોતી મને પણ નહિ. મે કુધી બૂમ પાડી “મેના!” તરત જ દેવસેવાના ઝોરમાંથી મેના બહાર આવી, પોતાના ખાનગી ઝોરમાં તરફ ચાલી હું પણ તેની પાછળ ચાલ્યો. ઝોરમાં એક ધુરણીપર હું બેઠો. મેના મામે પહેલી ચટાઈ પર બેઠી. તેણે કોટમાં કદની માળા પહેરી હતી માળામાંના પુષ્પોથી ઝોરમાં બેઠેક બેઠેક ચંદ્ર રહ્યો હતો. માળાના વાળ છૂટા હતા. શરીરપર એક ધોળો વેશમી આડી પહેરી હતી. યદુ, માડી અને મેનાના રંગો અરસપાસ મળી જઈ એક સુમધિત દિવ્ય મર્તિ ધાગણુ કરી રહ્યાં હતા. હું દિશ્મદ બની ગયો. આ મેના-સારંગીના તારપર ઝાંઝળી મટી શાન્તિરાય પાસે મુખાર પૂર્ણ ગામતો ગાનારી, પ્રદાવનની ચોપીઓનાં અતિ મૂંઝારી ભજનો ગાનારી, એક કદાચે શાન્તિરાયનું હૃદય બેદનરી, સસિક્ત મેના તે શું આ ? હું એક મે મિનિટ શુષ્કચુપ રહી બેઠી રહ્યો. હવે વીણાના જણુપણાટ જેવા રવે મેના બોલી, “ગમજિન, આજે તો રંગ હશે ?”

મારું ધ્યાન તેના બોલવા પર નહોતું હું તો તેના રૂપમાં મુગ્ધ બની ગયો હતો. મુખાર શહેંગી શોખીન નરનારીઓનાં રૂપ આવે તેના પની તુલના કરતો હતો. ફરીથી મેનાએ પૂછ્યું “કમ, શા વિચાર કરે છે ?”

મારું ધ્યાન ખેચાયું, જરા સરખાઈ જઈ મે કહ્યું, “દહ નહિ, મેના, જરા વિચાર કરતો હતો કે મેનાની આ અવસ્થા.”

મેના બોલી, “શી અવસ્થા ?”

મે તેના પ્રશ્નને જવાબ ન આપતા જઈ, “મેના, યાદ છે તે વાત ? બયારે તું પશ્ચિમ વર્ષની હતી, હું દરેક વર્ષનો હતો, ત્યારે માખરમતિની રતીમાં આપણે નમતા હતા. દર આપણી મા છુગડાં ધોતી હતા. રતીમાં ખૂબ રમ્યા પછી મે નદી કાણી દોટ મટી, સાજ રમતિના બાજમાં પાણીમાં હું દેડ સુધી કુબ્યો, તે પણ મારી પાછળ દોટ મટી, તને ખબર સુધી પાણી મધ. મે તારા તરફ જોઈ કહ્યું, “મેના, હવે તું કુબી સમજાજે,” તે કહ્યું. “ગમજિન, તું છેને હું કુબીશ ?” તરત જ તારી માની નજર આપણા પર પડી, તરત જ તેણે બૂમ પાડી તને તથા મને બોલાવ્યાં મારી માએ કહ્યું “મને સરખાં છે, કોઈ એક

બીજીથી ઉતરે તેમ નથી ' તારી માએ દસતાં દસતાં કહ્યું, " એવું તો જોડું જ થઈ ગયું છે ભગવાન દરે ને બંને ગિરદી સુધી વિખુટાં ન પડે " ત્યાર પછી સાત વર્ષની ગર્ભા, કાણુ જાણે મારા ક્યા પાપે તારા માખાપના હૃદયમા લોભ જાડ્યો. શાન્તિરાયે તોફાન માગ્યું હતું તુ તેની સાથે પગથી પગથીને મુંબઈ આવતી વખતે, તે મારા સાથે જોઈ ને નિશ્ચય નાખ્યો હતો, તે હજુ મને સાબર છે

મેનાનું મુખ લેવાઈ ગયું તેનું પ્રદુષ્ટ પક્ષસમાન મુખ વિષાદની માદી છાયાથી છવાઈ ગયું થોડીવારે તેણે જવાન આપ્યો, " રમણિક, મને લાગે છે કે હવે આપણે વધુ વખત મળવાનું રાખવું ન જોઈએ માણસનું મન ચલણ છે, કાણુ જાણે શુ થાય ? એ બધી વાતો સંભારવાથી શો લાભ ? જૂતકાળના સમય તરફ જોઈ બિવિધ પગપાથી ગો કાપશે ? " મેનાની આખમાંથી આંસ નીકળી પડ્યા

મે વિષાદપૂર્ણ અવાજે કહ્યું " મેના, વિધવાઓને શુ દુઃખ નથી ? શાન્તિરાયે મારું વખન લખ કરી પાચમી સોને આમ રાજગામી, તેની પેઠે તો નહિ પણ એક વખત પણ પુનર્જન્મ કરવા—

મેનાની જાગમગા અમુ સુમર્ષ ગયા, તેની આમેા ચળકવા લાગી, ધોળા મુખપર તારા ફરી વળા તેણે મને વચમાં જ અટકાવી કહ્યું, ' રમણિક ' એક ભવમાં બે પતિ કરવાનું આર્થ કરીએતિ કરી આવડવાનું નથી. પુનર્જન્મને સલામ માનનારને હું આર્થ સી માનતી જ નથી. આકાશમા સૂર્ય એક જ છે, પતિવ્રતાને પતિ પણ એક જ છે. અનન્ન પતિ દુર્બળતાને કીધે મારાથી દોષ થયા હશે, પણ એ દોષના પશ્ચાત્તાપ રૂપે આ વૈધવ્યને આવેલું માની હું પણ વેડી રહી છું " જરા થોડી પડી મેનાએ કહ્યું " રમણિક ! નાકામી વાતોથી શુ થાય ? વિધવા વિવાહની વાતો કરનારા પણ મરણ સમયે પોતાની સ્ત્રી સાથે જોઈ નિસાસા નાખે છે, બંને વિધાય કરે છે કે હાથ ! આ કુમુદ દોષ ને હાથે ચડશે. પ્રભુ જાતિ જેવી સ્વાર્થી જાત આ દુનિઆમાં બીજી કંઈ છે ? દુઃખમા એ બધી વાતો છે વર્ષો થવા ચાલતી આવતી ફરી ઉઘામવાથી દિલની ગ્રામ વધુ સુખી થશે, એમ માનવાનું શુ કારણ ?

મે જલ્લ " ત્યારે શુ પોતાનું યૌવન આમ વેડી નાખવું ? "

" યૌવન ! પતિના મરણ પછી પતિનું યૌવન પતિ અદસ્ત રીતે મોગવે છે પતિની અદસ્ત મર્તિ હૃદયમાં પૂજાતી હોય, તો તેણે દહેસે કે વિધવાનું યૌવન નકામું જાય છે ? "

હું મેનાનો સ્વભાવ જાણતો હતો. તેના વિચારો અને તેવી સમજ દલીલોથી પણ ફરી શકે તેમ નહોતું મે ઉકાળા માથું, મેનાએ દંડ સ્વરે પૂછ્યું, " રમણિક, આમ વિધવા વિવાહનો પ્રશ્ન અચાનક ઉપાડવાનું કંઈ કારણ ? "

હું હચમચી ગયો. મેનાની આજણ મારે જુદું બોલવું ? એ પ્રશ્ન ઉપાડવામા મારો સ્વાર્થ હતો, સ્વાભાવિક મોહને વરા થઈ મે એ પ્રશ્ન ઉપાડ્યો હતો. એ સ્વાર્થ મેના જાણી ગઈ હશે ? મને જુદું જ દરમ લાગી મે વાત ઉઘાળી કહ્યું " મેના, હવે હું જાઉં છું "

મેનાએ દંડ અવાજે ફરી તેજ પ્રશ્ન પૂછ્યો

મારાની એ દેવી મંમુળ જુદું ન જોવાયુ માથે આસપ આશી મેનાએ ગભીર સ્વરે કહ્યું, "રમણિક, મારે ડગે લાઈ, આજથી તારે મારે ઘેર ન આવવું. કદાચ આવવું પડે" તો રામદીનને સાથે રાખી લઈ આવવું.

મારે હવે કંઈવા લાગ્યું, મારી આખી આગળ જમીન ફરવા લાગી, મહા મહેનતે મેં મારી જાત સંભાળી ત્યાંથી પ્રવાણ કર્યું.

૪,

મારા જેવો કમનસીબ કોણ ? જે આશ્રયને હું વળગી ગઈ જીવનમા રસ લેતો હતો તે આશ્રયને પણ મેં મારી મુખાંધથી ગુમાવ્યો મેના મારા હૃદયની અનુત્તરેલ હતી, તેના વચનો મારાં એવાં જીવનમા રસ પૂરતાં હતા. તે વચનોથી, તે અનુત્તરથી પણ હું વહિત થયો. શાન્તિરામના મરણ પછી મેં જે જે કામો કર્યાં હતાં, તે બધાં કાર્યોમા કોણ જાણે ક્યાંથી એક પ્રકારના મેના પ્રત્યેનો મહિન મોહ જોવાઈ ગયો હતો, તે હજી પણ હું સંગ્રહ લાવ્યો નથી. મેના મારી સદર્શિણી થાય, એ આશા કોણ જાણે ક્યાંથી મારા અંત કશીની ગદામા લરાઈ ગઈ ? તેના નિર્ણય હું ટરી શકું તેમ નથી. પણ મેનાની તીવ્ર શુદ્ધિ અને મોહ જાણી લીધા તેણે તેના ઉપાય પ્રથમથી જ ચોળ્યો.

હવે એ સૌમ્ય મર્તિ મારી નજરે પડતી નથી. એ મર્તિને ગમદીન સમક્ષ મળવું પણ મારે માટે અસાધ્ય થઈ પડ્યું એક દેવાને મેં પાપી જનાવવાના જે વિચારો કર્યાં, તે વિચારોએ મને એટલો તો સરમના ખાડામાં ધકેલ્યો કે મારે માટે મેનાને મળવું ને મૃત્યુને મેટવું એ બંને ક્રિયા સરખી થઈ પડી હવે હું એટલો આ સંસાર રૂપી માગરમાં લટકી લાગ્યો હૃદયની સ્થિતિ પણ કોણ જાણે ક્યા રસાતળમા પેરી ગઈ.

આજે મેં વસ્ત્ર વીતી ગયા છે શાન્તિરામના મરણ વખત જે દિવસ હતો, તેજ દિવસ આજે પણ છે મોદમથી મુગાઈના મહાદા કીમકથી ભરપૂર થઈ ગયા છે વસ્ત્રાના પાણીની રેલમઉલ થઈ ગઈ છે મેં જન્મનાના કાકાપર કાકા થાય છે. પીળળીના ચમકારાથી વારવાર મુગાઈનાં વિરાળ મકાનો પ્રદાશિત થઈ જતાં હતા રાતના બારું વાગ્યા હશે, એક ભયંકર કાકાએ મારી ઉધ ઉગરી નાખી હું પથારીમા બેઠો થઈ ગયો. અઠરમાત્ર મારાં જાણીની સ્થાન ઠોકાઈ મેં જાણું ઉઘાડ્યું દેવી નવાઈ જે વર્ષ પહેલા જે સ્થિતિમા રામદીન મને બોલાવવા આવ્યો હતો, તેજ સ્થિતિમા આજે પણ મને તે બોલાવવા આવ્યો છે તેણે અતિશય વીલા મેંએ કહ્યું, "મેના જ્ઞેન આખને રાહ કરે છે હું અગ્રકો. એક વર્ષ પછી, આટલી રાત્રે મને બોલાવવાનું કારણ ? માથે શા અપરાધ થયો હતો ?" મેં ગમદીનને પ્રશ્ન, "શું કામ છે ?"

કોણ જાણે લાઈ, પાઈ સાહેબ આર પાચ દિવસ થયાં સખત માલ છે

"શું કહ્યું, આર પાચ દહાડા થયાં સખત માંદા ! મને કેમ ન જણાયું."

"ભાઈ સાહેબ હું તો મિશીતો અઠર ! મેં તેમને પાર્યું કહ્યું, છતાં તેમણે ન માન્યું."

"ઝકઝકની ઢાલો છે ?"

"ના."

મે ઝડપથી લુગડાં પહેરી લીધાં. મારું હૃદય કોઈ અચાત 'આશંકાથી' ભરાઈ ગયું હતું, મારું મન અચકાએ મલક્યું હતું ગમતીન સાથે ચાલ્યો.

મેનાનાં શયનગૃહમાં જઈ-મે સુ જોયું ? મેના એક ચટાઈપર પડી હતો. ટાંટથી ચર-ચરે છે, પાસે એક ફાનસ જળે છે. ઓરડામાં રમવાન તૂલ્ય શાંતિ છવાઈ ગઈ છે. મેનાનું દારીર એક વરમ પહેલા હતું, તેના કરતા અર્ધુ થઈ ગયું છે ! મુખપર એક વાતની નિરાશા છવાઈ ગઈ છે.

મેં કુળતે અવાજ પૂછ્યું, "મેના જાહેન !"

મેનાએ મારા સામું મો ફેગ્યું. તેની આખમાંનું તેજ દૃશ્ય જેતું ને તેજુ જ હતું તેણે તથા, "લાઈ, હવે મારા દલાઈ ભરાઈ ચૂક્યા છે આગસ્ટના વર્ષની જિમ્મમાં જ્નેન જોઈ આજે દાસનાં ગજાગજામાં ખામ કાઢ્યું, મે તેટલી જ ઉમરે મારાં માખાપ અને પતિના, મારા નકામાં બગાડી સંભારતું રજુગજુ ગ્રમાવ્યું છે એક વર્ષ થયા મે મારું કર્તવ્ય નહીં કરવા ખૂબ પ્રયત્ન કર્યો. પેણુ એક રાંક અજાણતું સુ જાયું હતું સમારનેઆમમાં હાગી ગઈ હતી અને સાથે છે કે મરણ સમિપ છે."

મે કહ્યું, "જાહેન, શા માટે નિરાશ થાય છે ? હમને નિરાશમાંથી આશા પ્રગટે છે, તો પછી શા માટે હિમત હારી ?"

"ના, લાઈ, બીજાને બાકના રંગીન ચરમાં હોય છે, મારા ચરમાં બે વર્ષ અગાઉ પડી ગયા છે હુનિઆને રંગીન કેખવાનું સાધન ગ્રમ થયું છે અજાણ એકલી 'સુ કરી લે ? રમણિક, બાજે મે તને' એક અજાણનાં ક્રમ સંખ્ય બોલાવ્યા છે, મે તને એક વરમ અગાઉ મને અંકનમાં મળવાની ના પાડી હતી. આજ મારી આશા 'મેજ' તોડી છે તે એક હેતુથી." મેનાના ચિતાકિલ્લ મોપર વેદના જજાવા સાગી એક જુલ્મરી કુલતરી સાથે તે બોલવા લાગી, "ના, હું તે હમણા દલી રજીય નહિ. કહીશ ફક્ત મારા મરણ વખતે."

રમણીને આવી દર્શ્યું, "નહાર એક જાઈ આવી ઉભી છે, લિખારણુ જેવી જાયુએ છે બાઈ સાહેબને મળવા માગે છે અને તો તે ચરથી ગાડી જેવી લાગે છે. તે કહે છે કે "હું મેનાની મા છું."

મેનાએ મંઠા કપે જવાખ આપ્યો. "આવવા દે."

હું તો આ વાત માલગી દિઅડ જની ગયો હતો. ધણુ દિવસથી ચોતાના કુળ-માનને નેલજાલિ આપી નાસી જતારી એ પાપિણી આપારે અદિ કર્યોથી ! ઢાણુ તેને ખબર આપી ! મેનાના ગનની ગિયતિ કર્ણવા મુદલ હતી.

ચોડી જ વારમાં એક અધિક ઉમરની સીએ ત્યા પ્રવેશ કર્યો તેના વાળ વંજાઈ ગયા હતા અને તેમાંથી ફુગ્ગી છૂટતી હતી. તેના પલળી ગએલાં કપડાં-પાણીથી નીતરતા હતા, તેનાં દાઢપર દાંતની ચુડીચો હતા પછુ તેનો રંગ સીસમ જેવો જાયુતો હતો તે આવી ઓરડામાં દિઅડ થઈ ઉભી.

ધણી મહેનતે મેનાએ ઉચ્ચાર કર્યો. "મા !"

પેલી સી મેના પાસે આવી બેઠી. "મેના, શાન્તિરાપ ક્યા ?"

મેનાએ આમને તરફ આગળી કરી

મેનાની મારે અને કંઈ ગદ્ય ખાળી કહ્યું, 'તારી આ દયા કેમ ?' મેડીયો પડી ગામની માફક તે બધા લાગી - "હું કેટલી મૂર્ખ છું ? મારાજ પારી તારી આ દયા યદ છે મેના, તારા પિતા તો તને ગમણિક માથે પરજીવવા માગતા હતા, પણ મેં ખૂબ પાળી લેવાને યસ યદ એમને વાલી એ દગગ રૂપીઆનો મોઢ હું ન તણ હતા."

મેનાએ ફીખું ઠઠે રામદીનને લાક મારી. ને આવ્યો. પોતાના હુમમાથી મેણે હુમડા તેની માને આપવાનું કહ્યું હું બહાર ગયો. વર્તા જતા મેનાની મ્તની દીક લાગી પડી તે મારા તરફ મેડી. મારો હાથ પડી બોલી. "ગમણિક બિગમને મુક મેં ને" કુળની લાજ અપરે ચલાવી નાખી જ્વારી તરફ હું અત્યાનુ હાથ લેયો.

ચોડીવાર પડી મેનાએ મને બેલાવ્યો. મેનાનો મા કપડા પરેડી તેની પડે છે. મેના મે કહ્યું "મેના, પોતાના દવે હું બંડ છું, મને લાગે છે કે હવે મારું ક્ષય થઈ જશે."

મેનાએ કહ્યું "ભાઈ એમ ન લાગ. તારે તે દવે જ લગ છે મરી ક્યારેક જ પ્રસન્ન થઈ ગઈ છે મેના આજવાથી તું છટકી જવા માને છે, તેની જ નિશ્ચ મા. ક્યારે વધારું હ મેનાનો માનુ મો લેવાઈ ગયું તે મારા મારે દગ ચાલ પેલી" બહન, તું પડ્યું માર માથે આગ મૂક છે હા, આગ નગર જેવું મારું મૂંડ મેં રૂપીઆ ખાતર મારું મર્વજ્ય ચુમાલ્યું છે. જ્યાર તારા પિતા મરણ પામ્યા ત્યારે મારું પડોશમા ગંદોતો હતો ને પ્રાણુવક મને આવી કહેવા લાગ્યા કે "લામી, હવે તારું ક્ષય તમારી દીકરીએ તો તમને તત્ત્વ છે, હવે તમે હું કહું તેમ ચાલો તે જ રહે જ" રાત્ર મે તેના કહેવા પ્રમથ્ણે કહે કુળમા કળા દીકરી લગાવી હું ચાલી, તે જોઈ કામ નાન પણ કડકો નાંદ, મારે માથે વજપાન પણ ચોરો નાંદ હું કહેવા મ રાકગ્યા મેનાદર રૂપ (1) તરફ જોઈ ચાલી...

મેનાએ તેને અટકાવી કહ્યું, 'મા, મારી માના મુખમા આ દમો'

અડોથી દૂર એમ મને અટકાવી પણ નાંદ તું મારી મા છે તે અજાણ મા રામદીન મને અટકાવી પણ મારા દેવમદિરમા નવાને તને અધિકાર નથી માગ આવ્યો છે તેણે અતિશય વાંદરે નથી જા, દૂર થા, પેલા ઓગડામાં નાંદ એક વર્ષ પછી અટલી રાત્રે મને રંગમા તરફ આ તિરકાર અને તે પણ તેની કીકે "મે રામદીનને પૂછ્યું," હું કામ છે રંગ લેવામાં જ છે. સુવર્ણમા પ્રથમ હોત તે મણે બાહ, બાહ સાહેબ મારે પાંચ દિવસ થયા સખત માંદા, આને મે બંડ નાંદે કહ્યું, મારે પાંચ દહાડા થયા સખત માંદા! મને કેમ ન જણાયું મારી કીકે મારી માંદે, સાહેબ હું તો ચિટીનો આકર ! મે તેમને કાઢ કહ્યું, જ્યાં તેમ મેડી પડો કહે

૫.

પુત્ર, “રમણિકલાઈ, ઓ રમણિકલાઈ.”

“કાણુ છે?”

“એ તો હું રામદીન.”

“કેમ મું કામ છે?”

“બહેન બોલાવે છે.”

ગતના આરેક વાચાને સુમારે રામદીને અને હાથ મારી, જમ્યા વળી હું પાનસોપારી ખાતો હતો. માણેકશરી પૂજિયાની ગતિ પોતાનું સુખદ સાધાન્ય ફેલાવી ગ્દી હતી પૂજિયાનો પૂજ્ય ચદ્ર ગચનમા ધીમે ધીમે ઉમે ચડેનો જતો હતો અને નેહાતી ખજર કે અજો મેના અને બોલાવશે.

મેં હુમડાં પહેલો, રસ્તામા રામદીને પૂછ્યું “નવા આઈ છે કે” તેતો બીજેજ દિવમે સવારમા આઘ્યાં ગયા છે.”

હું ચમક્યો ત્યારે આવી રામદીને ગઈ ચામાટે. જેના કુનેયા અંતક રિચારે હતો કરતો હું મેના પાસે આવી પહેાંચ્યો મેના સાદીપર સતી હતી. તેનું જંગ લેવાઈ ગયું હતું તેની પામે જતાં જ તેણે ધીણુ સ્વરે વ્યું “લાઈ, મા તો આઘ્યાં ગયા.”

“કેમ?”

“કાણુ નેણુ ચાં દાગણી આજ સવારમા પોતાનાં જ હુમડાં સઈ હું ન્દાવા નાઈ છુ. એમ કહી ગયાં તે ગયાં જ વાઈ, જેણે એક વખત કસકે લગાડ્યું, તે ભસે જતાં, હવે હું તને ખેડી વાત કહીશ એ મારે જ મેં તને બોલાવ્યો છે રમણિક મગણુ વખતે મારી મા જ માઈ ખજર જની છે મગણુ વખતે તેનું રાજન અને મલુના મુખમા દાસેમે છે હવે મને છવવાની ઈચ્છા પણ નથી. મને શામે છે કે આ મારી ઉદ્દશી મારું છે આ સાદીપર મેં ઘણા દહાડા કારેયા, હવે વધુ દહાડા ગાળવાની ઈચ્છા નથી.” મેનાનું મોં સુઘઈ ગયું, તેણે પોતાને હાથે પાસેના વાનખુમાથી પાણી પીધું.

“રમણિક, તે દિવસે તે અને વિધવા વિવાદ વિમે કહ્યું હતું, તે વખતે મેં, ઉપર ઉપરથી પવિત્રતા ખતાવી, તને મારે યેર એકવા ન બાવવાનું કહ્યું હતું પણ આ વખતે મગણુ પથારીપર હું લુહું બોલી રાહતી નથી. આપણી નાનપણની પ્રીતિ આટલી પ્રજાળ હશે એ મેં નેહોતું બધયુ તેમના મુખ પછી મેં માઈ તારા તમ્મ મેચું મન મહા મુશીબતે અંજાગી રાખ્યું છે રાત-દહાડા હું માર્ગ મન આથે મુદ્દે ડેરી કરતી હતી. એ મુદ્દમા ઉચરે મેં જર્વ મેળવ્યો છે હવે મને શાન્તિ વળી છે પરતુ મારી માના ચારિત્ર્યે એ શાન્તિને ખળભળાવી મૂકી છે એ અશાન્તિ માઈ હલ્લ ચીરી નામે છે આહ, તરસ.” તેણે પાણી લેવા પોતાનો હાથ લખાવ્યો અસકેત હાથમાથી પાણુ પડી ગયું, પાણી વળી ગયું, મેં તેના મોંમા પાણી મેડ્યું.

તેણે પછાં ધીમા અવાજે જાણુ બોલતું રાઈ કહ્યું, “રમણિક, તું શા મારે પરજુનો નથી

‘તારી બહેન છું મેં અપાર સુધી તારી પાસે રહી માન્ય નથી, પણ આજે આ વખતે હું માગી લઉં છું કે તું પરણી સુખી થા, ગાડાઈ ન કર માગ મરણ વખતનું વચન ઉઘાડીશ કે ?’

‘મેના, બહેન, તારે માટે માન્ય હવે આપના હું તૈયાર છું, પણ આવી કઠોર આજ્ઞા મારા હૃદયમાથી રત્નેદર્શી ઝાંઝાઈ સુમધ જ્યાં છે, તારા મૃત્યુ સાથે બહેન પ્રાપ્તિના રત્નેદર્શી મહેલો માગ હૃદયનો બધો રત્નેદર્શી બંધીબૂત મને એ રત્નેદર્શીન મનુષ્ય સાથે કોઈને પરણાવી તું શું કરેશ? કરવા માગે છે? માટે દર બહેન તારે દર મારા હૃદયને અધાન આપ. તોડે બધું પાળીશ. એક આ વચન ગ્રિહાય.’

મેના થોડી વાર ચુપ રહી બોલી, ‘રમણિક, તારે હકીકતે સ્વભાવ ન ગયો મારા આખરનું વચન તારે પાળતુ જ પડશે.’ મેનાની સાદસી નીચેથી એક બડલ દર્શી તેણે મારા દાઢમા મૂકી ધીમે સ્વરે તેણે કહ્યું ‘ભાઈ તું પરણે એટલે મારી ભાળીને આ બેટ આપને માટે આટલું મંજૂરનું રાખને છેકા બે વરસ થયા લગભગ દમ દબરને ખરે તેમના દાર ને તૈયાર કર્યો છે તેના દરેક નગમા મારી મૃતિ છે મારી પાંદડીની માગ ભલી દહી વેગળી નું કરે, તેનો ખાસ સુચના આપને ભાઈ, હવે મારા હૃદય ભ રાઈ મૃત્યુ છે મેનાની હવે હુકી પડી મધ સાદસી નીચેથી એક કાગળનું ભડલ દર્શી તેણે લયલતી હવે કહ્યું ‘આ પાચ દબર રૂપિયાની નોંધ મારી મા કદાચ તેના મૃત્યુનો પૂરો પસ્તાવો કરે તો તેના ગુજરાન પેટે તને આપી જઈ છું તે રૂપિયાના બ્યાગમાથી નેનું મોળાણ કરતુ તેના મરણ પછી તે રૂપિયા તારાજ છે રામદીનને બોલાવ.’

હું રહ્યો રહ્યો ઉઠ્યો રામદીનને બોલાવ્યો રામદીને આવી મેનાના પગમા માથું નકી કહ્યું ‘મા થી આગ્ય છે? મેનાએ અતિ કટે કહ્યું, ‘ભાઈ રામદીન, તું મારી આટલી બેટ મીમર એમ કહી તપ્ત એ નોંધેતુ બડલ તેના હાથમા મુખ્ય રામદીન રહી પડ્યો. ‘મા, આને શું કરે? મેનાએ ધીમેથી કહ્યું ‘તારે બીજા કોઈની નોકરી ન કરવી પડે એવા ઇચ્છાથી આ નજવી બેટ આપી છે પ્રભુ! પ્રભુ!’ રમણિક. રામદીન - જમ પ્રભુ. પ્ર...ભુ

થોડી વારમાં મેનાનો હવે કોઈ અભ્યુદય લોખા તેના પતિને મળવા ઉઠી ગયો.

૬.

ગર પુણિમાનો ચંદ્ર આકાશમાં દસલો હતો. દરિયામાં ભરતી પર નેરમાં આવતી હતી દરિયા કિનારે એક ચિતા ધૂ ધૂ કરી સમગ્રી રહી હતી એ ચિતાના સિંદુરિયા રંગના ભડા આકાશમાં હવે ચલતા હતા ચિતા પાસે એક સુવક સૂનમૂન થઈ બેઠો હતો. થોડે દૂર એક વૃદ્ધ હિમરનો માણસ ચિતા સામે એમ નજરે નોંધ રહ્યો હતો, દરિયાના ઉન્મત તરંગ ચિતાની પાસે આવતા જતા હતા. થોડે દૂર એમ બે હોડકા કિનાર બાંધેલા હતા. આ ચિતામા મેનાનું નાચવત શરીર જળાતુ હતું તેનું અનુલ સૌન્દર્ય અજબ દરતું સળગતું હતું. તેનો મધુર અવાજ એ ચિતાના ભડાકાટમાં પ્રગટ થતો હતો. એ અવાજ સાથે સમુદ્રનું ધીર ગર્જન મળી અર્ધ અર્ધ મીઠા મચાવતું હતું હું દૂર બેઠો બેઠો પિ

ચાગેનાં હતાં “શ મનુષ્યની હેવટની આ દશા’ શુ હેવટની’ રિધતિ, આવી જ” અહીં
આત દરિઆનું એક મોઢું ચિતાપર આવી ચડ્યું ચિતા ધમધમ, ચિતા ધસડાતી જ એક
માંડી સી દોરતી દોરતી ત્યાં આવી ચડી, અને ચિતામાંના ધમડાતા મેનાનાં અર્ધ દંચ
શરીરને જેડી પડી ‘ અને રામદીન દિઆદ બની ગયા થોડી વાગ પછી મેનાનાં શબને
હોડી તે માડી અગવા લાગી “ના બહેન, તને અપવિત્ર નહિ’ કહે’ એમ કહેતી તે
અગવાદ દસી પડી મેં મુદ્દમ નજરે તેના ભણી બેધુ. તે મેનાની મા’ દેડી એક બીજા
મેનાને મેનાનું શબ ધસડ્યુ. મેનાની મા બેલી હતી, “કર્મા’ હજી નર્મ છે, ગરે દુષ્ટ ગ’
મુદ્દ, તને પણ શું મેનાને લઈ લેવાનું મન થયું.” એમ’ કહી તે ઉછળતાં સમુદ્રમાં કૂદી
એક, બે ને ત્રણ મેનાને ઉછળ્યાં મેનાનું શબ ને તેની માનું પડી ગયું ને એકાદ ગયું.
હું ને રામદીન દિઆદ થઈ ઉભા.

* * * * *

ત્રણ વર્ષ પીતી ગયાં છે મેનાએ આપેલી માગીરી મારી સ્ત્રીનાં ‘જ્યસ્તળ પર કુંને
દે મ મરીનને મેં આશ નોકર કરી લીધા છે મેનાએ માને ખાતર આપેલ કંપિયા એના
નામથી મેં ધર્મમાં કરી દીધા છે. પણ મેનાની માગીરી તો મારા કુદરતમાંથી જ રહી છે
ત્યારે ત્યારે માણેકારી પુર્ણિમા આવે છે, ત્યારે મેનાની ચિતાનાં રથજે’નક હું ત્યાં
ફિન્ત આપી મમમુદ્દ’ કિનારે ઉભો રહી, મેનાનાં વિચિત્રમળગીતમાં મેનાનાં આત્માનું મેધુર
મંગીત ‘સાબણ’ હું એ માગીરી આગળ રેલા હારની મુદ્દગીરી ખરેખર તું હજી છે-
અતિ શુદ્ધ છે

—શ્રીમતી—

મારી લગન કથા.

લેખક: શ્રીયુત અગબેલાલ સવરામભાઈ દેસાઈ.

(સંપૂર્ણ અને અપરિમિત પ્રેમ, ઉત્કૃષ્ટ પુન્યાભાવ બદલાય નહિ તેવી બક્ષિત, દરેક
પ્રતિફળ મળે એવા પણ પતિને વળગી રહેવાનું ધર્મ, અને તેવા વિકટ પ્રસંગમાં પણ નહિ
બદલાય તેવો પ્રેમ, અને અલગત વિષ્ટ અને કમોડીના સરુપમા પણ ડગે નહિ તેવી હિ-
મ્મત, આ સર્વ અનુપમ પતિવ્રતા સ્ત્રીનાં કુખ્ય લક્ષણો છે. પતિએ પણ સંપૂર્ણ માયાળુ
પણ બતાવવું જોઈએ, નિરંતર પત્નીનું રક્ષણ કરવું જોઈએ, અને તેને દોગવાની કુચ્છ એવે
અને શક્તિ પતિમાં હોવી જોઈએ, તથા તેની સાથે ડગે નહિ તેવો પ્રેમ’ રાખવો જોઈએ
આવા સદગુણોવાળા પતિપત્નીનું લગન થાય તો તે લગનની ઉચ્ચ જાવનાં તેખી સમ્માન.)

—શ્રીમતી એની બીચેન્ટ.

મારી ત્રણ વર્ષની ઉંમર થતા જ મારી માતાએ આ સવારથી જ તમે ત્યાં કર્યો
અમારા આખા કુટુંબમાં હું અને મારા પિતા બેઠ જઈ હતા. માન પિતા પાસે ત્રણેક
લાખ રૂપાઆનો કુલ દત્તો અને વાઈલેન્સાઈન મિલકત પણ સાંગી હોવાથી વધિક બદલક
પણ હળસેની હતી. પીરે પીરે હું મારી દવા લાગી મારા પિતા મારા શિક્ષક મારે પુત્રી

મંલાય ગમતા હું આનંદથી ભણવા લાગી સમય જતાં મેં યૌવનના આગણામાં પ્રવેશ કર્યો મારા પિતાજી મારા સન્ન માટે ચિંતાતુર ગ્રહેતા, પણ કેટલાય તોમણે આ લોકોના ત્યારે કર્યો. પોતે પ્રતિદિન સદૃશરથોને મારી ગિલ્લતની દરવાજા કરવાનું કામ મારા પિતાજી સોંપેલું હતું એટલે મને એ વાતની કદી ચિંતા નહોતી. મારા પિતા મરણ પામ્યા ત્યારે હું મૌન વર્ધની હતી.

મારા પિતાજીને સુન્દરી એ વચ્ચે વર્ષ પુરા થયાં છે “હવે” સન્ન કેમ કરતી નથી ?” એવો પ્રશ્ન મને પૂછ્યો લોકો પુછતા પણ હું તેઓને કશો પણ પ્રત્યુત્તર આપતી નહીં. કારણ કે સન્ન કવન-સન્નમાં, સુખ છે-સન્નના જેવો છીએ આનંદ નથી, એવા વિચારોને હું તરગર માનતી અર્થાત મને તો મારે કુમારપણું જ મંત્રાપ્રદ અને આનંદી લાગતું હતું.

જ્યાં પૈસાની જ પુલ કવમાં આવે છે, ધનાદ્ય લેકો જ નર્મ સમાજના આગેવાન ગણાય છે, તેવા મીમતને ધેર પુનઃ જન્મોત્સવ ક્રિયા સન્મોત્સવ નિમિત્તે માત્ર ખોટી આખરે ખાતર હાથરો રૂપિયા ઉપી દેવામાં આવે છે, પરંતુ જિભાગ ગરીમ અને નિશ્ચાર રિયતિના કારત વર્ધના લાખ્ખે મનુષ્યો પોતાનું પેટ ભરવાને કદી દિશામાં ભટકે છે તેની કાણુ દરકાર રાખે છે ? વળી નામ તમાસા અને અન્ય ભોગ વિવાસમાં ધનિક લેકો પાણીની માફક પૈસા વાપરે છે, અને તેના દેશ બન્ધુઓ કે જેઓને એ પ્રકરની વિશ્વાસિ માટે જગા મળતી નથી તેઓ દીર્ઘ નિશ્વાસ નાખના આમ તેમ રખડે છે તેની બની શકતી સંગવડ કરવા તરફ પણ કોઈનું લક્ષ જતું નથી. સાક વર્ધના ધનવાન પુરુષ પાત્રથી વખત બાદ વર્ધની બાળકો સાથે લગ્ન કરી પત્ની આણી શકે છે, અને ગરીબ અને સદૃશી તરફોને મળી પર્વત અરિશ્વરિત ગંહુ પડે છે પતિ સુખથી વંચિત એવી તરફ વિધવાઓને જીદગી પર્વત વંધવ્યતુ કુખ સદન કરતુ પડે છે પણ તેમાં ભગ્નુ પોપણનો તથા તેની ઉન્નતિનો ઊર્ધ સમાજ વિચાર પણ કવો નથી એવા લોકોમાં પ્રેમ લગ્ન ક્યા પ્રકારે થઈ શકે ?

સુધારકના પન્થમાં લળું એવું મને ધણી વખત લાગ્યું, પરંતુ ધણી જ દિલગીરી સાથે મારે કહેવું પડે છે કે “એ સમાન દષ્ટિ રાખનારા છીએ” એવું કહેવાય અને માનનારા સુધારકોના પ્રેમ અને સહાનુશ્વતિ ગરીબની ઝૂપડી સુધી પહોંચેલાં હયું સુધી દષ્ટિ જોયર થતા નથી. એમાંના કેટલાક માત્ર અર્ધદમ્ય શિક્ષણથી દોષિત જ બનેલા છે, અને કેટલાક કુરોપ નિવાસીઓની માત્ર પ્રતિકૃતિ કરવામાં જ સુધારણા માને છે. સાગંધ, આવા પ્રકરના વિચારોથી લગ્નની આખતમાં મારે મન નિરાશવાદી બનેલું હતું. માનસિક ક્ષણ થયા સિવાય સમાજમાંથી અન્માયનું યુગ જવાનું નથી. એવા અર્ધતું એક વાન્ય અનુસર વર્ધનો ઉન્નતિ કરનારા એક દેશના આગેવાનિ ઉચ્ચારેલું હતું, તે પણ એવી નિગરાનું જ કુળ મને તો લાગે છે સમાજ-સુધારણાના અને દેશ સુધારણાના વિચારો મારા મનમાં હમેશ આલતા, પણ હું એકવી ચુ કરી-લકુ કે મારા દેશને માત્ર સમય જ રૂપેરી સકશે એવો યોગ હશે એમ મન વાળી, હું મોઈની સાથે મોઈ પણ વ્યવતે, સંસ્કૃત ગમતાં, મહાન સતીઓના જીવન ચરિત્રો, ગીતા, ઉપનિષદ, વેદ-સવ વિગર ધર્મિક પુસ્તકોનું વાચન

હમ્મેશ ચાનુ રાખતી. લાંઘા મારી નિંદા કરતા અને કહેતા કે એ તો ધર્મધેલી છે અને કોઈ કહેતું કે એનું તો મગજ ચરકી ચલું છે' પરંતુ ધાર્મિક-એકાંત જીવનનાં સુખ આગળ વ્યવહારમાં 'સાધુ' કહેવાતા લોકોની નિંદાની મને કાંઈ પણ રિકર નહોતી "

મારું નિવસસ્થાન એક મોટા સહેગમા હતું. હું હમ્મેશ એકાંતમાં રાત્રી જીવન ગાનાનો પ્રયત્ન કરતી પણ ગારી, ધોડા, દામ, મોટર અને લોકોનો કોપાહળ એ સર્વ તારાથી સહેર મને એક નગદાગાર જેવું લાગતું હતું તેથી મારી સર્વ જમીન, એક માગ માણુમને અમુક વારને પટે ગણોતે સાથી કાઢક સેલડ ગઢમ સાથે ગખી બાકીના ધનની સર્વ વ્યવસ્થા કરી હું ગામડામાં રહેવા ગઈ કાન્ય કે કેટલાક વખત ઉપર મારી સંપત્તિ મને ટ્રસ્ટીઓએ સોંપી દીધી હતી

એ ન્હાના ગામનું અને તેની આજુબાજુના રમણીય પ્રદેશનું સ્મરણ પણ મને હજી પ્રિય લાગે છે પ્રદૂષિતી મંપત્તિ, ધવન અને પાણી સર્વને ફોગટ મળે. ધરની બહાર પ્રુદ્ધ મેદાન, લાતા વૃક્ષ, પશુ, પક્ષી વિગેરે સહિત પ્રિય સંતાનોનો વ્યવહાર મનુષ્ય વ્યવહારથી કહેલા વધારે પ્રેમાળ અને નિર્મળ છે એનો મને ત્યારે જ અનુભવ થયો. અહીં પણ હું ધર્મ પુનઃજાના વાચન અને મનનમાં જ માગે મમય વ્યતીત કરતી હતી લોકો મારે માટે કંઈ કંઈ તકે વિનંતી ઉઠાવતા "કોઈ મને પતિએ જીરવી સી સમજતા, તો કોઈ મને વિધવા જ સમજતા, તો વળી કોઈ તો મને તદ્દન નીચ જાતિની અને વ્યવહારવાળી સી સમજતા ! જેની જેમ શુદ્ધિ કામ કરતી તેમ મારે માટે અભિપ્રાય બાંધતા. પરંતુ જેમ જેમ દિવસો જવા લાગ્યા તેમ તેમ મારે માટેની મંદપૂર્ણ દીરે દીરે કમી થવા લાગી. અન્ય ક્યાં સુધી દેશે ?

કુદરતે બહેવા રમણીય ઉદ્યાનમાં હું આનંદ પૂર્વક રહેવા લાગી પ્રેમ અને દયા નગરના રાજમહાલયો કરતાં ગરીબોની પવિત્ર કુપેડી પ્રભુને વધુ બહાલી હોય છે, એ સૂત્રો મને સાક્ષાત્કાર થયો મારી સાથે લન કરવાની ધમ્મ ધરાવનારા ધણા નવ યુવાનો મારી પાસે આવ્યા સાચા. કોઈ પોતાના ડેરામ રૂળના મારી આગળ વખાણુ કરતા, તો કોઈ પોતાની અતુલ મંપત્તિની મારી આગળ ગણુત્રી કરી અતાવતા. કોઈ પોતાની વિદ્યા વિશે મારી આગળ આત્મવાદા કરતા, તો કોઈ પોતાના રૂપની પ્રશંસામાં અતિસ્થેષિતતી હદ ઓળંગી જતા હતા ! એ સર્વને હું એકજ ઉત્તર આપતી " આ જન્મ મારે કુમારી ગેહુ છે એવો મારો ઇદ નિઃશ્વ હાવાથી હું આપની માગણીની બાબતમાં લાચાર છું "

મારા ગામથી એક માધ્યમ દૂર ખનિતપાવન ભાગીરથીનો પુનિત પ્રવાહ જેવો હોવાથી તે પવિત્ર સરિતા તટે દરેકજ હું જતી અને અમુક વખત ત્યાં જેમી ભગવત સ્મરણ પણ કરતી, એક દિવસ એક શીક્ષા ઉપર ભગવત સ્મરણ કરીને હું બેઠી હતી; જ્ય-ત્સાક્ષી સવિતાનારાયણ પોતાનો પ્રવાસ સમ્પૂર્ણ કરવાની તૈયારીમાં હતા હજારો વર્ષથી આપણા આર્પાવર્તના પાપની અને વિધર્મીઓના આવરણની મશીનનાને ધોવા માટે ભગવતી જન-દયીનો પવિત્ર પ્રવાહ માતા પ્રમાણે ગમીગતા ધારણુ કરી વહી ચેલો હતો ગંધા સ-મસના સૂર્યનાં ત્રિરણી-સમસ્ત વન ચિત્તાર્થક જની રણુ હતું. શીતળ અને સુગન્ધપૂર્ણ

અનિચ સર્વોત્તમને સ્પર્શ કરી આને સુગંધ દાન કરતો હતો. પક્ષીઓનું મધુર ગીત આત્માને શાંત અને ઉદ્યોગી થવાનો જાણે ઉપદેશ કરતું હોય એમ લાગતું હતું. પરંપરા આ રમણ જાણે ઉત્સાહ અને આરોગ્યથી એકત્રિત થયેલું હોય અને જમવાન શ્રદ્ધાથી આ વનમાં જ વિહાર કરતા હોય એમ આપણને લાગ્યા વિના રહતું નહીં. હું પ્રજાની સૃષ્ટિનું અર્જુન સૌન્દર્ય નિરખવામાં તક્લીન થઈ ગયેલી હતી, એટલામાં ડાઈ માલુસ પાણીમાં ખેંચાતું હોય એવું મેં જોયું. મને સારી રીતે તરતા આવડતું હોવાથી મારા વચ્ચેનો કચ્છો મારી હું ટૂંક નદીમાં ફરી પડી અને અઘડસમયમાં એક નવપુવાનને ઘટ્ટને હું બહાર આવી હું તદ્દન ચાપી ગઈ હતી, મારો આસ મોંમાં માતો નહોતો. યુવાનને ખેંચી લાવી કિનારા ઉપર સ્થાપ્યો, પણ તે અંગેતાવરમાં હતો. હું તે યુવાનને નીરખવામાં નિમગ્ન થઈ ગઈ હતી. આજ કુદી મેં ધણીએ તરુણને જોયા હતા પણ આજના જેવી રિયાત મારી ડાઈ દિવસ થઈ નહોતી. એવું થાંથી થયું તે હું જાણી શકી નહીં. વળી મુવર્ણ સરખી ઉગ્મળ કાંતિ, મનોહર ચ રીરાજીત, જરાવદાર માસ્ય અને ચિત્તાકર્ષક સુંદર મુખપ્રકાશ એ સર્વ તેના અનુપમ લવ વ્યવસ્થા સહી પૂર્તા હતા, મારી આનંદિય દષ્ટિ મેં તે યુવાનના મુખ ઉપરથી ખગી લીધી પણ પુનરાપ તેના તરફ જ તે ખેંચાતી હતી. છેવટે માનસિક પવિત્રતાના મરજણ માટે મેં બીજી બાજુ મુખ ફેરવ્યું તો મેં પુરો મારી પાછળ આવી ઉભેલા હતા હું જય પછી ફરી એટલે મારી ગત લઈ, મારો આભાર માની, માંક ના મધ્યમ તથા નિવસ સ્થાન વિગેરે સર્વ હકીકત પુછી લઈ તે યુવાનને તેઓ એક ગાડીમાં ધણી જ મજાળ પૂરક સ્થાડી લઈ ગયા.

આ બનાવને એક અઢવાડીય વીતી ગયું. પ્રજાતમાં હું રનાત સન્ધ્યાથી નિજીત ધર્મ ગીતા વાચતી હતી એટલામાં એક અપરિચિત મનુષ્ય મને આવીને સન્માન સાથે કહ્યું કે — “મારા શેરે આપને તેડવા માટે મને મોકલ્યો છે અને નીચે દારમાં મારી ઉભી રહેલી છે. ક્યારે ફર્યા કરી પાં પધાં તો રાજી!” આ અમ મણુનો હું અનાદર કરી શકી નહીં. તેટલે જ વખત વિચાર કર્યો તથા યોગ્ય તપાસ કર્યા બાદ હું તે ગાડીમાં બસી અને અર્ધા કલાકમાં મારા માની એક હવેલી આગળ ગાડી ચડાવી નોટડે ખજર આગળ બાદ એક જલ્દીએ જલસ આવી મધુર શબ્દથી મારા સંદાર ક્યો મને મને ઘરમાં તેડી ગઈ તે હવેલી તદ્દન સાદા. ઇથી શણગારેલી હતી તેાપણ તેની યોગ્યતા છપતી નહોતી. મને એક એટલામાં ખેસાડવામાં આવી અને ગલપ સમયમાં મેં જે તરુણને નદીમાંથી બહાર કાઢ્યો હતો તેની જુદી માણી મારી પાસે આવ્યા અને તેની પાછળ જ ચોડક આવવાનું તથા પાણીમાં ગરહું પાત લઈ મેં નોટડે આવ્યા અને હિમાચી લાઈક ખાવોના તહેમણે આમલ કયા અને ગહરી સાથે તે પણ બેઠા. અમ બન્નેએ કાઈક લીધું. પછી તે રહ્યો બેઠો — “પુત્રી! ઉદાર અંત કરણથી તે તારો પ્રાણુ જેખમમાં નાખી માગ એકના એક પુત્રને અંતવતદાન આપી અંગેને કાયમના મણુ બનાવ્યા છે. એ સત્કર્મ ગલ્લ તારો જેલવા” મારી પોતાની પ્રથરા મને મિય ન લાગવાથી હું વિષમતર, કરવા સારુ આજુ બાજુ જોતી હતી, એટલામાં રહમિના હાગમાં મારી દષ્ટિ સ્થિર થઈ. ધીરથી પડેા ખસેડી આા દિવસથી જે સૌન્દર્ય પ્રતિભાએ મારા શાન્ત હૃદયમાં ખળભળ મચાવી મૂકી હતી તે અવર્ણનીય કાવલમર્મિત દૃષ્ટિ સન્મુખ ખીરીસાઈ! અમ દા! જેવું જાણપૂર્ણ તેને હું નિર્દોષ અને પ્રાન્ત મુખી!

અપરિચિત ગૃહમાં અપરિચિત તરૂં પુરૂષ તરૂં તેની માતા મૈત્રવ્ય અનિમિષ દૃષ્ટીએ જોતું એ નીતિ અને શિષ્ટાચારથી તદ્દન વિરૂદ્ધ છે, એનું મારા મનમાં આવના જ નહીં. તારે તે નિર્દોષ મુખકમળ ઉપરથી મેં દષ્ટિ એથી દેવાનો પ્રયત્ન કર્યો મારી મદારેની એક ખુશી ઉપર તે તરૂં બેઠો જે દિવસે મેં એ તરૂંને નહીંમળી. બહાર કાઢ્યો તે દિવસના તેના અગ્ર અર્થથી એક અગ્ર્ય લાવતા મારા હરપમાં દિવસ કંઈ પ્રજ્ઞા પ્રવરતા કરવા છતાં કોઈ દેવી શક્તિથી માત્ર અતઃકરણ સ્વાધીન ન ગણું, તે તરૂં તરૂં આકર્ષાતું હતું કેટલોક સમય અમે વાતચીત કર્યા પછી તે કોણીએ મળે પોતાને ઘેર જ ગયાવતો આગ્રહ કર્યો. પરંતુ તેમ તો મળે ચોખ્ખા ના લાગ્યું. જ્યાં વખતો વખત એ માત્ર તરૂં સનારીને મળવાનું તો મળે હૃદયના પુરૂં અનન્દથી સ્વીકાર્યું કારણ કે મારા તે તરૂં સાથે લગ્ન કરવા કદ નિશ્ચય કર્યો હતો. હું હવે તે વિષય તો એમને યે રહેવાનો તેમનો અગ્રામહ હોવા છતાં રજા લઈ ઘેર આવી મારું ગૃહ મને અપરિચિત અને તરૂંનું ગૃહ જાણે મારું જન્મનું જ નિવાસ સ્થાન હોય અને તરૂં જાણપણનો રમેલી હોય એનું સાચા માણુ કલાપીએ ચોખ્ખું જ કહ્યું છે કે —

“ ન હાએ કે વેળા પ્રણયી પ્રણયી મળી જતા,

“ રહે ના કે બીતિ રતિરસ તાડ બોલે બનના,

“ ભલે પ્રીતિ પહેલા પરિચય દી સેય નવ હો,

“ ભલે પહેલી દષ્ટિ પ્રણયુ રંગનો મમય હો.”

હું મારા ગૃહે આવી પછુ હૃદય તો તે સુચનાનાં ગૃહે જ મારો આવી હતી. મેં તે સુચનાની દ્રષ્ટી રીતે તપાસ કરી તો મને માલમ પડ્યું કે તેઓએ હમણા જ એલ. એમ. એમ ની પરીક્ષા પમાર કરી છે અને તેમના જીવનનું અન્તિમ ખેડ પરિહીત કરતું એ છે કેદમાં મારા ભવિષ્યનો જીવન સાથી માગ જોવા વિચારનો અને કુધાંગ છે. મારા સન કરવાનો મનોબાવ મેં પત્રદ્વારા તે તરૂંને જણાવ્યો અને તેમણે કંઈ પણ આનાકાની વગર મારી માગણી મંજૂર કરી.

મારા લગ્ન થયાને આજ ત્રણ વર્ષ કરૂં થયા છે એક વર્ષ તો માગ પતિએ મને વિલામ્બાએ કાવવામાં અને મનુષ્ય જીવનના ઉચ્ચ કિરેશ સમગ્રવવામાં ગાળ્યું હૃદયની સરગતા, પ્રણયી નિસ્વાર્થ શક્તિ, જુનૂંદગા, પ્રેમ, મમતા, સાદી રહેણી અને લેકોને જેમ અને તેમ વધુ ઉપયોગી થતું એનું જ નામ જીવન સારથ છે, એવા મારા પતિના ઉપદેશથી, અને સદગ્રન્થોના વાચનથી અને મનનથી મારા અંતઃકરણમાં એક જાતનો નિમ્ન પ્રકાર પ્રકટ થયો ભૂમિકા તૈયાર બનાવવામાં આવી હવે ભવિષ્યનું કર્તવ્ય વધુ મુશ્કેલ નહોતું.

શાન્તિનાં બહુઆ રૂપોના યુગોપખંડોનાં રાજ્યોમાંનાં અને સ્વાર્થથી તેના છતાં અન્ધ અનેલા રાજ્યોમાંનાં અભ્યાસરથી મહાપુરુષ સાર થયું હતું-ત્યારથી સમગ્ર ભારત વર્ષ મેધવારીના મહા સંકટમાં સપડાયો અને તેમાં વળી કુલ્લો-પણ પોતાનો પ્રભવ જ તાવવાથી હિન્દની ગલીય પ્રજાના કુખનું વર્ણન કરતું જ અર્થાય છે. સુજગત, કુચ્છ, કાઠિઆવાડ, બિહાર, એરિસ્ટ્રા, સુસુદત પ્રાન્ત અને ખાનદેશ વિગેરે લેગમાં દુષ્ટતાનો ગ્રાસ અસહ્ય હતો. લોકો આપણાં ઉપર પોતાનો નિર્બંધ કરવા લાગ્યા. માતાપિતા પોતાનાં નિરાધાર જાણકોને માત્ર અમને ખાતર વેચવા લાગ્યા. દલગાને નેગીટ મનુષ્યો જાનના

અભાવે મરણ પામવા લાગ્યાં. આ સર્વ પ્રકાર વ્યેષ તથા સાંકળી મારે તેમજ માણસાણ પનિનું હલ્લ ઝીંગધા લાગુ. મેં તેમને પુછ્યું “ પ્રભુ! આપણે કહે કયું કર્તવ્યજન વચાનું છે ?”

મારા પતિએ કહ્યું—“ તમને કયું ચોગ લાગે છે ?”

“ મારી અપમાતિનુસાર પ્રભુ કૃપાથી આપણી પાસે જે દ્રવ્ય છે, તે દુષ્કાળ પાલિત અને રોગીઓના પ્રાણ રક્ષણ માટે વાપરવું, એવો મારો મનોભાવ છે ” મેં કયું

“ પણ તે સારું ખગવાઈ જશે તો આપણે આગળ શું કરીશું ?” મારી ઝોટી કરવાના ઉદ્દેશથી મારા પતિએ પ્રશ્ન કર્યો

“ નાથ ! આપના સદવાગમી અને સદ્ગુણોના વાચનથી મારી સ્વાર્થપરાયણતા નાશ પાળી છે, પરંતુ મારા હૃદયમાં એક સદા ઉદ્ભવી છે કે મનુષ્યના નિર્બળ હાથ રાષ્ટ્રિનો કોપ ગી ગતિ શાન્ત કરી શકે ? આપણા યોગ્ય દ્રવ્યથી સમગ્ર ભારતવર્ષમાં સળંગેલા દુષ્કાલિને શી રીતે બચાવીશું ?” મેં નમ્રતાથી પુછ્યું

“ પરોપકાર કરવામાં મનુષ્યે ફળની કિંવા અનની મદદની અપેક્ષા ન રાખતા તો બહોળા કર્તવ્ય કરવા મનુષ્ય વ્યેષજો. જે બીજાની મદદની સદા લુચો છે તેઓનાથી થોડા પણ કાર્ય બની શકતું નથી “પ્રભુ, પરોપકાર ઋણના કર્તવ્યરૂપ મનુષ્ય માટે પરમેશ્વર નિર્મિત કાર્યક્ષેત્ર જ છે તમે તમારું કર્તવ્ય બજાવો, પણ ફળનો વિચાર માત્ર પણ કરવા નહીં.” મારા પતિએ મારી સદાનું સમાધાન કરતા કયું.

હું અને મારા પતિ એક જ વિચારના હેતુથી આજ સુધીની મારી દૈનિક ચલણના આ ફળીબત યવાનો પ્રમંથ આપ્યો. શુદ્ધૃત્વમાંથી મુક્ત કર્યાં ગામમાં નિયમિતપણે ગરીબ અને અસિદ્ધિત સ્ત્રીઓ પાસે જઈ તેઓને ઉપદેશ કરતી, ધર્મનું શિક્ષણ આપતી અને વ્યવિત લેખન શિક્ષણાદિ વિગેરે સીખાવતી. કનાઓમાં શિક્ષણ માટે અમારા ઘર તથા કના વિસ્તીર્ણ વૃક્ષ નીચે મેં એક નિશાળ પણ ઉઘાડી. વિધવાઓના માનસિક દુષ્કાંતો કાપના કરવી પણ અમલ છે ૨૨૦ જે સદ્ગુણમળાઈએ કયું છે ૬—

“ પ્રતિપણ વિધવાને નેત્ર વ્હે ઉપજુ વારી,

“ ભગવતી ધનનીનું હર ગિર્યાય, તેથી,

“ ધરતીપણું તથાને તેથી આ અશર્થબુધિ,

“ સુત પદ ખરેશી સોકને દેહ દેશે.”

એવી વિધવાઓને હું શોભા આપાસન આપતી કોઈની નીતિનો બોધ આપતી અને કાંઈને પ્રેમ કહેવા આશ્રમમાં અગર પ્રેમ વનિતા વિશામમાં મોકલી આપતી

મારા પતિ દિવસે છોડાઓને શિક્ષણ આપતા અને રાત્રિએ પુરોહિતે—જેઓ દિવસે ધંધે જતા તેમને—શિક્ષણ આપતા. થોડા વખતમાં અમારા ગામમાં અને તેની આલુણાલુ કેટલાક રોગીની ઉત્પત્તિ થઈ માગ પતિએ વિધવાની વૈધકની પરીણ પમાર કરેલી હતી છતાં પણ તેમણે આશ્રમ વૈધકને ભગતા કેટલાક અસ્કૃત ગ્રંથો મંગાવ્યા, મને પાસે ભેગાડીને તે તેઓ વાંચતા અને સમગ્રવતા. દેશી બૌદ્ધધર્મી કાર્મણીમાંથી કેટલીક ઉત્તમ દવાઓ મંગારી અમે ન્હાનું દવાખાનું ઉઘાડ્યું અને તે અર્વને માટે કોઈ પણ બદલો લીધા વિનાય.

દમ્ભેશ ખુલ્લુ રાખવામાં આવતું માગ પતિ દર્દીઓના ઉપર પ્રેમ ગણતી, તેમની ચિકિ-
ત્સા ઉત્તમ હોવાથી અને થોડા દર્દીઓ સામાન્ય સ્વાધી અન્ન સમયમાં અમાન આપધોલપણો
સે ટકો દર્દીઓ આનંદ લાખા પ્રત્યેક-પ્રત્યેકે અને આ લોકોને તેઓની દાનિકાક સામા-
રિક રૂઢી મુદારવાનો અને બ્યવહારિક કુખો દુઃખવાનો ઉપદેશ આપના, અપચલુના પ્રસંગે
તો સરકારના કાપદા કાનૂની જાણુ થવા મારે, કિવા અરજી આપણને કેવા પ્રકારની મદદ
આપી શકે એ પુછવા માટે થયે હૃદયી લેખો અમારી પાને આવવા લાગ્યા, એ પ્રમાણે એ
મારે કાચકેન પ્રશ્ન કુપાથી દિવમાનુદિવસ વિનવત જનવા માંડ્યુ

અમેએ અમારે કાર્ય શરૂ કર્યુ ત્યારે પ્રારભમાં લેખના માધ્યમ વર્તનમાં અવચ્છતાનો
અમેને કદાચો આવતો. કારણ કે પિ વખત મેંવા કરવા બ્યારે અને એ લોકોને ઘેર જતા ત્યારે
અમારી ત્યા દર ન થતા કેટલાક અમારે માટે રાકા ઉદાત્તા, અને કેટલાક તો મિંટાયા-
રને એક બાલુપત મુશી અગને વગે તેમ મંજાવાથી પણ દેતા, પરંતુ અમે તે સર્વે મદન
કરતા દાસ તો સર્વ લેખો અમારી માથે પ્રેમાળપણે વર્તે છે અવચ્છતા, તિથાત્યાર, અવ-
હાર વિગેરે બાબતોનું તેઓને કહે મારે જ્ઞાન મધુ છે ગાપણે સર્વ પ્રાણી એક જ કાપ-
વના બાળકો છીએ અને જગત એ આપણુ કુટુંબ છે એવું અમેને પ્રત્યક્ષ જાણવા માંડ્યુ
છે ઔપચ તૈવાર કરવામાં, ગરીબ રોગીઓને ખોરાક પુરો પાડવામાં, અને સ્ત્રી, પુરુષો, તથા
બાળકોને શિક્ષણ આપવામાં ક્યેની નેટલી જતર પડતી, તેટલી મદદ અમેને સુચિક્ષિત
ધનવાનો તરફથી મળતી. પ્રશ્ન કાર્ય કરવામાં અમે નિમિત્ત માત્ર દ્વાલ ધીમત લોકો પેમા
આપે અને ગરીબ લોકોનું કામ થતુ અમે માત્ર નામના અધિકારી હતા. મારા પતિ પુર-
વાના અને હું સ્ત્રીઓના જખમ ઉપર પાટા બાધતા. તેઓના મગ મુશી બગડેલા કપડા
ધોવા ત્યારે પણ અમે ઉભયની કુદરતી રીતે જ પ્રકૃત્ય મુખ ન રહેતી. અમેને
અધીકૃત મિત્રાનુભવ થતો. મારી તેમજ મારા પતિની લાખે, પીચાની મિત્રા જ્ઞાન સે
વામાં વ.પરી તાખી છે, અને તેના જલદામાં આત્મચાન્તિ કપી એરી મિત્રતા અમેએ મે
જાવી છે કે તે એક જગત મેંશાકત પ્રશ્ન ન જાણે છે

—૧૬૮૪—

હિંદુસ્તાનની સ્ત્રીઓ પોતાના દેશને માટે શું કરી શકે ?

હિંદુસ્તાનની સ્ત્રીઓ છાશીના નેતિવ અને નેમગિક જળાંથી પર છે, અને તેથી
તેઓએ પોતાનાં મુદો મુદારવા નેદરે તેઓએ નમુનેદાર પત્નીઓ અને નમુનેદાર માતાઓ
જનવું નેદરે અસલના વખતના જગતીર અને જર વીરાજનાઓ પીગેતી વાતો પીગજાતીને
પોતાની ગંતિને ખરખરી પ્રજાકાચ રીતિએ તેઓએ દેશની નેદરે મદદ સ્વચ્છતા, અ-
રોગ્ય ગજાનુ શાસ્ત્ર અને પદ્ધતિસર અચ્છાજીની ઉઠેરના સારના નારીન સિદ્ધિનિતુ તેઓએ
અખ્યન કરવું નેદરે સદેરી સ્ત્રીઓ તરીકે પણ તેઓ કાપકે કરી રહે-મ્યુનીસીપીલીટી, અ-
થવા મારાસમાના સમાસદ યદને, નદી પોતાની ગરીબ જાહેરની મખમાં જીંદગી કામ
તેઓ સારી રીતે કરી શકે. મેળાનક્રમોમાં મ્યાન લઈને માનમિક બળવામાં અને કળાકૌમ-
અથી ભરવા દેશના તારાઓને પ્રેત્સાહન આપી તેઓ નારી નવલકો કરી શકે. વાદ ના-
ખતુ જરૂર છે કે રાજકીય, સામાજિક, નૈતિક અને મનમિક કાર્તિઓનું જન્મ-મ્યાન અપવા
મેળાવમોએ,

(અનુવાદક) 'મુન્દરા'

આનન્દાશ્રમ.

રૂપારત અને એમનાં ઘરવાળાં.

લેખક: શ્રીગુત "આધ્યાત્મિક"

મારી ખદ્દી ચોરા વખત દિકરાપુરમાં થઈ હતી ત્યાં ધનુ બારે દુનખ, સાથી જે બાએજ આજુ રહેવા થાય એકે ઘર હતુ જેમ તેમ કરીને હાંસીફાં શેરીમાં એક મકાનમાં મુકામ કર્યો અહિં ઘરની પાછળ પડેલમાં એક રૂપારત કરીને રાત (વાળદણ) રહેતા હતા. બિચાગ રાગ માણસ હતા, મરતાને ખેર કહે તેવાનહોતા. માથે પાટીઘરીઆ પાધરી ધાલતા પાધરી હતી તો ગતી કમુંબીયા પરતુ રૂપજીના દાઢાએ મળુ તેજ પહેરેલી તેથી તેનો રંગ માત્ર ધનશ્યામ થઈ ગયેલો. પોતે દર દમેશ બચવા પોતાનુ દરેકર અને ગમે તો બહાર ગયા હોય કે ઘરમાં હોય તોપણ એક અખડ સાંભાળવતું હાથકાપીયુ (ખાડીયુ) પહેરી ગખના તેમના મનને ઉનાથો કે શીયાળો બધુ સમાન હતુ કારણકે તે શીયાળોમાં કે ઉનાળોમાં પોતાના હૈયાના દાગ પેલા હાથ કાપીયાનો કહિત્યાગ નહોતા કરતા વળી કેડ ઉપર એક કાગડાની પાંખ જેવુ ઉજળુ પોતીયુ રાખતા પતી બચવામાં કાચળી (કાચર) લટકાવી બહાર નીકળતા રૂપારત ન્યા બહાર નીકળે કે બધાને પૂછે "ભાઈ, બોધવતુ છે?" જે કાઈ હુરિના લાલ પોતાને કમનશીબે મળી ગયા તો તો તેનો બેડા પાછા સમજ્યો. કારણ કે તેમની હળમ. કપાની સામગ્રી સાહિત્યપ્રદર્શનમાં મુકવા જેવી હતી અત્યા પોતે ત્રણ પ્રકારના મ. એક અજાનું નામ પોતે "ઘર ધરીયો" કહેતા, બીજાનું નામ "આંસુ દાળ" અને ત્રીજાનું નામ "છેડ ઉતાર" હતું તેમાં ઘરધરીયાનો તો કોઈજ વખત ઉપયોગ થતો નેના તેના ઉપર "આંસુ દાળ" અને "છેડ ઉતાર" નો જ પ્રયોગ થતો! અને એમની પાસે ન્યા કાઈ માણસે કોઈકુ બિચાળુ કે તેને બે દિવસ સુધી તો બોલાવેલા બાગ ઉપર બીના પાણીનાં પોતા મુકાંજ રાખવા પડતાં નહીં તો અત્યાના ત્રણ તરતજ પ્રકટ થયા વગર રહેતા નહિ. એક વખત તેમની પાસે જેણે હળમત કરાવી, તે તો બીજી કોઈ પણ વખત તેમને જરાય તરડી આપતું નહીં, વળી રૂપજીની નરેણી પણ નવાણું દિવસ સુધી લેકાની યાદ દાસ્તીમાં કાપસજ રહેતી. કારણ કે આપણા રાત-નેના નાખ ઉતારતા તેને કાચા કે પાકા નાખ ચક્ર સંભાળવાનું કાર્ધિપણ કારણ રહેતું નહિ.

આ ઉપરાંત પોતે પોતાને મહા પ્રવિણ વાદકાખના તખ્તીજ તરીકે ગણતા. અને કરી કાદવામાં તેમની નરેણી ઘણી જ તીવ્ર હતી અને યાદ છે જે એક વખત એક જંજુના પનમાંથી એમણે કાઢી દાર્શી ત્યારે તેનું અંદરું તળીયું ઘણીજ દિમત-દોશિયાગી અને ચો દુન છપી કોરી કાઢ્યુ હતું અને તેના શરીરમાં વધારાનું ભરાયું બોહી શર બે કહાડી આખી પોતાની શક્ત લેકાને સિદ્ધ કરી બતાવી હતી. આટલું છતાં પોતે હતા સ્વભાવે તો રાક, કારણ કે એમના ઘરવાળા એમને માથે ખખડે તેવા હતા. તેખડનું નામ ધીંગકાર હતું, નામ તો ધીંગ હતું પણ "નામ મદિમા લે ગમે કામ" એ હતા ખરો આજનો બધો.

તેમના આત્મા સ્વભાવને લઈને પિયારા રૂપના સદા ધરમા બે રહી શકતાં નહોતા. આખો દહાડો એમની કામળી માને દક્ષતર કાંધે લગમીને આખા ગામમાં આમ તેમ ફરવડતાં કાંઈ પણ કસનવાર ન મળે તો આવશ્યકીના ઝડ નીચે બેઠા બેઠા જોઈ જાતા; તે દેહ રાત પડે અને આમનાં હોઠગા ફુલ અને કંકરથી તેમના ઉપર મત્ર પ્રગળાવી દેરે ત્યારે હોઠા નિસારો નાખીને હોઠે ઘેર બાંધીને તેમનો હવેલો નહોતો, ચારતો પણ દેરે શું? ક્યાં જાય? ન જાય તોયે ફરવડ અને જાય તોયે ફરવડ! ઘેર આવે ત્યારે ધીરજભરી તેમના નામના બાળ્યા બેનાં અને મ્હેં વાગતાં કે “રથા! પામડી બાળ્યા! આખા ગામમાં બહારે તોયે જઈ એકે નાં સાચો!” પણ આપણા સત્ત્વથી મરડતા રૂપગતલ ખીંટીએ પામડી મુઠ્ઠી લમણે લાય દઈને એમના અર્થાત્માને લે દહે તે શાન્તિથી મામળનાં! તેમની ધીરજ ભણી બે અડમ હતી, એ બલવાનું નથી (અને ન હોય તો આવે કેમ કેમ જે એમણે તો ધીરજને બે ધણિયાણી કરી હતી!) તે સનારી દહાડામાં દમ વખત હાથનો ચૂંચી કાઢી માથામાં માગતાં અને રૂપજી બિચારા લાગ્ય ઉપર હાથનાખી જેમતેમ ટરીને સમિ પવાર કળતા વળી પોતે રથા જગ મેખી (અર્થણી) એટલે તેમનાથી મોડું તો હોય. ત્યારે તેમનાં પ લીધીએ તેમને ઉપડવાને એક પ્રભાતિક્ષ એખી ગળ્યું હતું, તે તેમને મેળવવાતા, તેની બે લીટીએ જે મને યાદ છે તે નીચે પ્રમાણે છે.

(રમ—પ્રભાત.)

હોઠો ને મ્હારા અદ્ધ પાળીયા, ખૂલે તે પડીયાં ખાતર રે;

માયળીમાધી ખરાં રતન બોવાયા, લપડીકુ ને કાતર રે—હોઠોને.

તેમની મુસ્ત ટેપને લીધે તેમના હાથીયા બાણી બેઠને બે ધીરજ મંતાડનાં. પરંતુ તેથી રૂપગત કાંઈ કંઈ તેવા નહોતા. તેમને જે બહુ મુશ્કેલી થાય તો લગાર મ્હાર જઈ આવે; અગર પેતાનું લગરમીતરું માથું કાઢી અને જમણી તરફ દલાવે! આથી ધીરજકાર તો થયું બે ચીમતા ને તકુકા કરતાં જે—“તારો તે કાન છે કે કાઠીયો ને જોય છે કે બાધારો?” તારી આખો ફેડ-લગાર લાગ્ય ધરમા કાંઈ ખાવાનું છે? પધે પધારી કરવો નહીં ને રેકવાની જમ જોમ જનુ ને તેમ જનુ! મુખો માથે મોં બાપ! જોનાથી, તો પયરા હાથે પપણી હોત તોયે કોક દહાડે ઉપડત “આટલાટલું કરેથી પણ રૂપજી તો કાંઈ વધું નથી તેમ મોં હસતું બે રાખતા રાત પરમાથી મ્હાર પ્રમાણ કરે ત્યારે ધીરજભરીની રીસ પડોલી ઉપર ઉતરતી “મોઠો નહીં તો વડનાગ આપો,” એના જેવો પરમણુ તેમના સ્વભાવ હોવાથી લાગ્યે બે તેમની સાગી માન જીભ ચલાવતું અને જીભ ચલાવે તો રહે ક્યાં? જામતુ પણ કારે પડે! બાલજી કેડ બાંધીને લાતા અને જે કાંઈ લાનાર ના મળે તો પોતે એકલા એકલા બે લડતા અને બાતી અને માથું કુટી નાખતાં! વગમના વચલા દહાડામાં ત્યારે બહુ બે ખુશીમાં આવે ત્યારે કાંઈ કાંઈ વખત કાનના કીડા ખેરી પડે તેવાં મધુરા ગીત પણ લલકારતા! તેમની એક નયુનો નીચે પ્રમાણે છે—

(રમ—ધોળ.)

હોઠો રાડા, ટેયાં પળડે, વરની વરસીનાં જોખો રે ખાડો

—સાહેલી રે આખો મેચીયો.

ઉપર પ્રમાણે હતું તોપણ એટલું તો કલા વિના નહીં ગણે જે લેખની પોશખા
ગેનાર્ગ મનુષ્યો ધ ધ જુદીથી અને કાલ પજુ આનામની ક્યાં વગર ને મહાકાવ્યો બ
નતી તાકાદે ત્યામ કગતા તેથી જિવ્યારા રૂપ ગતને સતે લો કુત ગયાં ખડ્યાં કુતારાની જ
વગતી હતી હાલમા તે જિવ્યારા પોતાના મર્મપત્નીના ઉત્તમ ગુણોનું સ્મરણ કરતા પરદેશ
(-લોક ૧) નિવાસી થયા એમ સાબળ્યું છે !

ધડી ગરમત.

એક નવા મર્મોપદેશકને તેના વ્યાખ્યાનની સમાપ્તિ બાદ મુખારકબાદી આપતાં આખતાં
એક વૃદ્ધ બાઈએ જણાવ્યું — “ખરેખર, મદારાજ! ત્હમે અને ઉપદેશ આપવા સારું વ્યાખ્યા
તે પહેલાં પાપ શું કહેવાય તે પણ અને ઘણું સમજતા ન હતા !”

રજકીય નેતાએ જણાવ્યું — “એ કેટલું વિદ્યસજ્જ વૈચિત્ર્ય છે કે એકની એક વાજ
તની જૂદા જૂદા મનુષ્યોના ઉપર જૂદી જૂદી અસર થાય છે ?”

‘તે શી રીતે ?’ મહે નમ્રતાથી પ્રશ્ન કર્યો

“અરે, હું તો મદારાજ વ્યાખ્યાનને ઉદ્દેશીને કહે તો દત્તો એ વ્યાખ્યાન તૈયાર કરતાં
મદારાજ આર ઉત્તમરા દરવા પડ્યા પરન્તુ જેમણે તે માળખ્યુ તે શ્રોતાજનો સાંભળતા
વાગ્ને નિશ્ચયન થઈ ગયા !”

વગર વૈસે રૈઘકીય સવાદ મેળતી તુસખો ખતાવવાની ખાએરાધરાપનાર, એક સખ્સે
પૂછ્યું — ડાક્ટર સાહેબ ! સંગ્રહન થયો હોય તો શું કરવું ?”

“ઘાંતરની મવાહ લંબી, મદારા મિત્ર ! શોકરો જવાબ મળ્યો.

ન્હાનો — ‘મહેનત સિવાય વૈસા કમાવાની એક યુક્તિ મહે બોળી કાઢી છે’

ન્હોરો — ‘ત્યારી જીવિને માટે પ્રત્યયથીજ મહે ઘણો સારો સારો અભિપ્રાય હશે !
ને શું છે વળા ?’

ન્હાનો — ‘મહેટા વારમા વાળી લખપતિની એકની એક દીકરીને પરજીવું ! બીજું શું
વળા ? એથી કમાવાની બધી આપણ ટળી જરી !’

વગીલ — ‘હવે, સાહેબ, તોદમતઘરના વિષે કાઈ પણ ત્હમે જાણુતા હો તે કહો.

સાક્ષી — ‘હું એને વીસ વરસથી પીછાતું છું’

છીલ — ‘મદારાજ હવે ત્હમને, એટલુંજ પૂજ્યાતું છે કે જાહેરમાં એણે સુલેહનો લગ
અથવા ધાધલ કદી પણ ક્યાંતું ત્હમરી જ્વણમાં છે ?’

ખાટી — ‘હા, સાહેબ-એ પ્રખ્યાત વગરમીયાંના એન્ડમાં એપ્રાએલા હોય, દમનેલા
પડખમ નેરથી વગાડતો હશે !’

જરૂરનો પુરવો

ચોક્કસ મરણ પહેલાં એક કારખાનું કે જે હજારોમાં હોતી રીત મુજબ સઘણ કામ તૈયાર કરવામાં આવ્યું હતું, તેમાં વીજળીની બતીઓ અને પંખા પેશુ હતા. તેમાં એક એક આગ લાગી. આમ હોવાનારાઓની બાધા મહેનત છતાં તે કારખાનું બળી ગયું બીજે દોવસે સવારમાં એક તદ્દન નવો સીપાઈ (જેની દુરના આમકામથી તે ગામમાં જાદસી થઈ હતી તે) ને આગ લાગેલી જગ્યાએ આગ લાગ્યાનું કારણ શોધી કાઢવા મોકલવામાં આવ્યો.

કારખાનાના મેનેજરને કેટલાક સવાલ પુછ્યા બાદ બતીઓ જે માણસ સળગાવતું હતું તેને મળવા પોતાની ઈચ્છા દર્શાવી.

મેનેજરે કહ્યું કે વિજળીક બતીઓની સ્વીચ (કળ) તેના પોતાના તાબામાં હતી, સીપાઈએ પ્રછયું ત્યારે તેા હું ખાફે છું કે તમેજ વિજળીક બતીઓ સળગાવો છો ? મેનેજરે જવાબ આપ્યો “ હા છ ”

સીપાઈ (ઉશ્કેરતો) બોલ્યો ‘ હવે મારા સવાલનો જવાબ આપવાને શ્રાવયેત રહેજો. કે કારણ કે જો તે જવાબ સંતોષજનક નહીં નીવડે તો તમારી સામે તે જવાબ પુગવામાં રહ્યું થશે કહો હવે—ત્યારે તમે મર્ષ કાસે ચાલે વિજળીક બતીઓ સળગાવી ત્યારે કોણ સળી કયાં નાખી હતી ? ’

(મળેલું.)

જ્ઞાન ગંગામાં-સ્નાન અને પાન !

એક નગરમાં કામચીથી એક ધણીજ વિદ્વાન મુશિયોજ આવી અઢયા મામને ઉપરેસા દવામાંજ પોતાના અમલ વખતનો ઉપયોગ તે કરતા હતા પરંતુ ઉપરેસા પ્રમાણે તે બાવજી કરતા હોય તેમ એક વાણીજને લાગ્યું નહીં એક દહાડે તે વાણીજને તેમની પરિક્ષા કરવા પોતાને ત્યાં જોગળ લેવાનું આમત્રણ કર્યું. મરણ મહારાજે તો સ્વિકાર્યું તે વાણીજને પોતાની સ્ત્રીને આગળથી એવું સૂચવી રાખ્યું હતું કે બીજી બધી રસોઈ કીક કીક કરજો પરંતુ બાજમાં તો એવાં સ્વાદીષ્ટ કરજો કે તેના ઉપજન મહારાજ હાથ મારે ! જમવાના સમય વળતે વાણીજને મહારાજને કહ્યું ‘ ગુરૂ મહારાજ, આપ સ્નાન ૨ લો જોગળ તૈયાર હમ

તુરતજ મહારાજ બોલ્યા ‘ જન્મ્યા, હમકુ સ્નાન કરનેકી જરૂરત નહીં હે હમ તો જ્ઞાન ગંગામેહી સ્નાન કરતે હય વાણીજને બંધવ્યું કે મહારાજને જીવન જરાબજ લાગી છે કાઈ ક્રિક નહીં ! જમવા જેસાકી હાથા બાજમાં એવા સંસ્કર થયા હતાં કે મહારાજે તો કાટ વાળી નાખ્યો ! પછી તેણે પોતાના દીવાનખાનામાં આરામ લેવાનું મહારાજને કહ્યું મહારાજ સ્થ ગયા પાછળથી બારી બારણા બંધા બંધ થયા. હવે મહારાજને જે બહુજ તરજા લામવા મઠી તે બોલ્યો કે ‘ જન્મ્યા આમ બહેનત લાગી હે પાની લા રે વાણીજો બોલ્યો મહારાજ આપકું પાનીકી આ જરૂરત હમ ? જન્મ્યા જ્ઞાન ગંગામે સ્નાન કોવા હય મોહી પ્રમાણે જ્ઞાન ગંગામે કી જળ પાન કર લો !

આથી મહારાજનું દબીપાઈ સમજી જવું ગઈ

કેકીગ્યદ મેં કાંગદાર

ગૃહવિદ્યાલય.

રાષ્ટ્રભાષા હિન્દીની અભ્યાસ.

હિન્દી ભાષા હિંદના ધણાખગ પ્રાંતોમાં પ્રચલિત છે, ત્રણ વર્ષથી પૂન્ય મદરાસ શ્રી આંધ્રીજ્ઞા પ્રયાસથી તે રાષ્ટ્રભાષા તરીકે સ્વીકારાય છે હવે આપણા શુભરાતી ભાઈઓ તેની સાથે પરિચય કરે અને તેને માતૃભાષા જેટલી જ મારી રીતે પોતાની કરી દે, તે ખાસ અંવરણ છે પ્રારંભિક અભ્યાસ માટે “હિન્દી-શુભરાતી શિક્ષક” બાળપોથી (પ્રીમર) સુન્દરી સુબોધના પ્રાક્ષેપ પ્રતિ રજુ કરવામાં આવી છે. કહેવાતી જરૂર નથી કે તે સર્વ પાક નામદાર સિધિયા સરકારની સાળાઓમાં તેમણે ખાસ તૈયાર કરાવેલી વાચનમાળામાંથી લેવામાં આવ્યા છે, તે વાચનમાળા રોચક છે રાષ્ટ્રપ્રેરના છે દુસ્ત-તેમાં ચિત્રો નથી મધ્ય પ્રાંતમાં હિન્દીની ખાસ વાચનમાળા આવે છે તે સરકારથી વધારે મિશ્રિત છે, અને “સુબોધની” “મરાઠી વાંચનમાળાની” ધારી પર તૈયાર થોળી છે આ ઉપરાંત મુક્તપ્રાંતમાં “હિન્દી શિક્ષાવલી” નામની વાચનમાળા આવે છે તે પણ સારી છે તેમાં ઉર્દુનું થોડું ધણું મિશ્રણ છે આ જુદી જુદી વાંચનમાળાના પુસ્તકોની દિન-સરતી એટલે બેથી પાંચ આના સુધીની છે સિધિયા સરકારની વાચનમાળા નિર્માણ મા, મધ્યપ્રાંતની ના-ગપુરમાં, અને મુક્તપ્રાંતની-મયાગમાં પુસ્તક વેચનારાઓને લાગી ગયે છે હમણાં એકે નવી વાચનમાળા મારા જોવામાં આવી છે, તે મને ખુબી મારી લાગે છે પ્રયાગના રાય ના-રાયચુલાલ નામના પુસ્તક વેચનારાએ તે પ્રગટ કરી રુગેન્દ્ર હિન્દી સાહિત્ય પ્રેમીઓને હાથે તેમાં કરાર છે તેની ખાસ દિશા, રેના, વખાણના લાયક છે તે વિશેની હ-કાકત નીચે પ્રમાણે છે —

હિન્દી બાળભાષા ભા. ૧ ૦/૫	કન્યાઓવિની ભા. ૧ ૦/૫
“ ભા. ૨ ૦/૫	“ ભા. ૨ ૦/૫
“ ભા. ૩ ૦/૫	“ ભા. ૩ ૦/૫
“ ભા. ૪ ૦/૫	“ ભા. ૪ ૦/૫
“ ભા. ૫ ૦/૫	“ ભા. ૫ ૦/૫

આપણી બાલિકાઓને માટે કન્યાઓવિનીના સર્વ ભાગ ધણજ ઉપયોગી છે.

હવે માસિકો વિષે કહીએ સુવિખ્યાત “સરસ્વતી” માસિકથી શુભરાતી ભાઈ બહેનો અવિદિત નથી તે પ્રગર્ભમાં “હિન્દીજ્ઞ પ્રેમ”માં છપાય છે તેજ પ્રેસ-મુલા-રનવાર ધણા હિન્દી પુસ્તકો પ્રગટ કરે છે જન સમાજને માટે તેમાં મહત્વના છે તેમની સ્વસ્તી સરસ્વતીના કાર્ષ્ણ્ય અકામાંથી મળી આવે, એમ છે બાળકો માટે, સુમતી માટે, તેમજ સ્ત્રીઓ માટે સારા પુસ્તકો તેમાં છે તેજ પ્રેસમાંથી છાકરાં માટે “બાળ સખા” નામનું સુન્દર માસિક પ્રગટ થાય છે વાર્ષિક વર્ગણી ૨ રા ની છે તેમાં સુન્દર વાર્તાઓ,

*સુન્દરી સુબોધ, ૧૯૧૬ના નવેમ્બર પ્રેસમાં તે પ્રગટ થઈ છે.

રસિક તેમ મનોહર પ્રવિતાઓ, આર્થિક જિજ્ઞાસુઓ દ્વારા પ્રગટ થાય છે. રાષ્ટ્રીય ભાવના વાળા “પ્રતાપ” પત્રના અધિપતિ તરફથી “પ્રભા” નામનું અત્યુત્તમ માસિક હમણા નીકળવા માધું છે વાર્ષિક વર્ષાથી રૂ. ૫) છે તે રાષ્ટ્રીય લેખોથી ભરપૂર છે. “સમસ્ત” કળા પણ ધાર્મિક આગળ પડતું છે તે હનુપુરમાં પ્રગટ થાય છે વિજ્ઞાનની આલમ માટે પ્રયાગ “વિજ્ઞાન પરિષદ” નું “વિજ્ઞાન” પત્ર ખરેખર અભોક્ષ્ય અને ઉપયોગી છે એવું માસિક વિજ્ઞાનના વિષયો સંગ્રહી હિંદની ભાષામાં બીજી ભાષાઓ દ્વારા આપણી બહેનોને સારું પ્રયાગ, કલ્પલગ્ન નિવાસી વીમની ઝોણા દેવી ‘કન્યા સર્વસ્વ’ તથા “શ્રી ધર્મ શિક્ષક” નામના બે માસિકો દ્વારા છે અને આગ છે ભાષા તફાવત સાદી, ધરગત અને આનંદ દાયક છે વાર્ષિક લલાતમ દર્શન રૂ. ૨) થી શા સુધીનું હશે વળી તે બહેન અભ્યાસવાર ધણી શ્રીઉપયોગી નાનકડા પુસ્તક પ્રગટ કરે છે તેઓ સ્ત્રી જાતિને બહુ કામના છે કિમત રૂ. ૦૫ થી ૧) સુધીની છે તેમનું સચિપત્ર ભેગા બેનું છે બીજું માસિક “શ્રી દર્પણ” પ્રયાગમાં નીકળે છે, તે પણ સુદર છે તે પણ એક વિદ્યુત બહેનના તત્તીપણા નીચે છે.

બાળકો માટે “બાળપ્રભા” ઉપન્યાસ પ્રયાગ, હિન્દી પ્રેસ (ઈન્ડીઅન પ્રેસ નર્સ) તરફથી શીશુત ગમતઘટલય રામાં ‘વિદ્યાર્થી’ નામનું સચિપત્ર ઉમરા પત્ર પ્રગટ કરે છે, તેમજ ખીરત (ખેરક) માં શીશુ નાનકડા (એમ. એ) “આદ્ય દિવસ” નામનું પત્ર દ્વારા છે દૂરેકનું વાર્ષિક લલાતમ લગભગ રૂ. ૨) થી શા સુધીનું હશે.

કાથી “નાગરી પ્રચારિણી સભા” તરફથી પ્રગટ થતા માહિત્ય ગમિકા માટેનાં પુસ્તકો પણ આદર્શ હોય છે. ભાષા ઠંઠુ તો હોય પણ સાહિત્ય ભાવના સારી. મારી પાસે તેમનું “ભાષાસાર મંદ” તથા “સર્વિયા પત્ર ભેષ” છે પહેલામાં ઉત્તમ લેખ-કોના રૂકા છે કિમત રૂ. ૧) છે બીજી હિંદીમાં પત્ર લેખવાની રીત બતાવનાર પુસ્તક છે કિમત રૂ. ૦)ના છે તે વાચકાની હિંદીમાં કાગળ પત્રા કેવી રીતે લખાય તે સારી રીતે સમજાય છે.

ઉપરે લાલના સમયમાં ધણીજ પ્રખ્યાતી પામેલું શીશુત જિવનલક્ષિણનું દેવદર્શન નામનું (કિમત રૂ. ૨ નું) ગદ્ય પુસ્તક તથા શિરગામ, અંસીના કવિરાજ મૈથિલી શરણુ શુભ દૂત “ભાગ્ય ભારતી” (કિમત રૂ. ૧) નવલકથા વધ (કિમત રૂ. ૦.૫૦) તથા “રૂઝમે લાગ” (કિમત રૂ. ૦.૫૦) એ પદ્ય પુસ્તકો વાચકાની આપણા રીતે ભાષા બહેનોને લલાતમનું કરી શા પણ લેખ સમાપ્ત લાગુ

પુનઃપ્રગટ કેમવડાલ શાહ (બી. એ.)

એકાદ્ય દેખાવના બે અનુભવો.

શ્રીરત્ન ખાતે બે ભાષાઓ વસે છે એઓ દેખાવમાં એક બીજાને એટલાજાણા મળતા આવ છે કે એક બીજાને યોગ્યપણે તફાવત મુકેલા મધ પડે છે બહેનો શરીરની લલાત અને પહેલાઈ એક સરખીજ છે અને એક-બીજામાં પડેલા છે અને જાહેરે પણ નજીકી તથા અંકડી ગામડી છે ઉપન્યાસ તેમને માખાપ પણ એકજ દતા.

—અહિંચન.

પ્રવાસમંજરી:

કામાક્ષાદેવીની યાત્રા

અથવા

અંબારી કામરૂપ દેશની મુસાફરી.

લેખક: શ્રીમાત્ સ્વામી શિવાનન્દજી તથા પરમાનન્દજી.

[મુંદરી મુખોપના ગ્રામ અંકિથી ચાલુ:]

૨.

અને અમે હાથરસ આવી પોઆર રોશન ઉપર ઉતર્યા પછી, ત્યાં મુકામ રાખવો, તે વિશે વિચાર કરતા હતા, એટલામાં એક માણસ અંબારી પાસે આવી નમસ્કાર કરીને પાસે લાવ્યો. ઉતારાના વિચારમાં અમને જોઈને તેણે કહ્યું કે અહિં પાસેજ અંબારી શેઠની “છત્રી” છે, ત્યાં આપને ઉતરવાનું કંઈ પડશે. [ઘેઘે શેઠ શાકુકાર મગજ પાંખે, તેની યાદમાં એકાદ મકાન બાંધી, તેની સાથે કૂવા જગીયાની સગવડવાળું મંદિર બનાવવામાં આવે છે, તેને ઉત્તર હિન્દુસ્થાનમાં “છત્રી” કહે છે]

અલ્પવાર્ષા આપા શુભ સમાચાર મળવાથી, વધારે જાનબડ કર્યાં સિવાયજ, અમે તેની માથે ચાલ્યા. દેવે રોશનની તદ્દન નજીક, દેવેની લાઈન (સડક) ની પાછળ તે મકાન આવેલું. પાંચ મિનિટમાં અમે ત્યાં આવી ગયા અને તેની પેઢી ઉપર અમને ઉતારો મળ્યો. આ મકાન લાક્ષ ગોપીનાથજી નામના અહિંના એક શેઠે પોતાનો પિતાજીના સ્મરણાર્થે બંધાવેલું હતું, અને તેમાં જગીરો, કૂવો, દેવાલય વગેરે પણ સારા હતા. આવી સરસ જગ્યા ઉતરવા માટે મળવાથી અમેને જાડ આનન્દ થયો. ગોપીનાથ શેઠ આ સહે-રમાં એક ગુર્જરીમન્ત્ર દોષ, ધણજી મોલન સાર, નિરવિત્યાની અને આસ્તિક હતા. અને અમેને પણ સ્વર્ગમાં ઉતારો આપનાર તેમનો મુનોમ ભોજાનાથ, તે પણ જાડ આનન્દી તમા પ્રેમી હતા. તેની આસ્તિકતા વિશે તો લખવું નહીં જ છે; કારણ કે વગર જોળખાણે અંબારી તરફ ચાલ્યો ભાવ, એજ તેની ખાત્રી વ્યવહાર માટે બસ છે. અમને જાણમાં ઉતારો આપીને તે પોતાના શેઠને જવર આપવાને ગયો તે દરમિયાન અમે ન્હાઈ ધોઈ અંબારી નિત્ય કર્મથી દુરગ ચઈ ગયા. શેઠજીની સાથે મુલાકાત થતાં અમને ઘણું આનન્દ થયો. અંબારી ને કાઈ જોઈતું કરવું હોય તે લાવવાને માટે એક સીંધાવાળા તથા એક કનૌજીની દુકાને જનોજસ્ત કરવામાં આવ્યો અને શેઠ, એક રસોઈવાળા પણ મોકલી આપ્યો. આ પછી અમને હવે શાંતી મિન્તા હોય? એક બે દિવસ તો નગર ચર્ચા કરતા અમે અહિં આરામમાં રહ્યા.

પરંતુ એટલામા મમના લેણા અમારી હકીકતથી જલ્પીતા થવાથી સહચારના 'દોર-મોંધીજ' દરદીઓનો જમાવ થવા લાગ્યો અને પાછળથી તે અમને છૂટથી દરવા દરવાનું પશુ બન્ધ થઈ ગયું ! અનેક જાતના દર્દો અને જૂદી જૂદી પ્રકૃતિના દરદીઓનું ચંપારિયત વર્ણન આવા મુમાશરીના અદેશાલમા આપવું મુશ્કેલ છે, પણ થોડા મુખ્ય દરદી ઉપર અને જે દવાઓ આપી તે પામનામના લાજાર્યે અદિ દર્શાવી છે *

એક દરદી, જે વધુદાનનો ધધો કરતો હતો, તે માથાની નળજાધને લીધે ધધા મદિ નાંધી પીડિતો હતો, અને તેની દાલન દવાજનક હતી તેને માથાનું 'દરદ': અમારી સલાહ ઉપરથી નીચે જણાવેલા પ્રયોગ કર્યો, જેથી તેને તદન આરામ થઈ ગયો તથા પોતાના ધધામા પશુ પાછો સામેલ થઈ શક્યો હતો.

(૧) ચાલીની જરમ, પ્રવાલ જરમ, મોતી જરમ, પાષકપૂર, તથા પલાયમી, એ સધણુ જરમે લાગે લઈ, બારીક જૂઠા કરીને મીઠાપી લેવું પછી દર રદવારે, —ખતખત ચાર આની બાર, જવામના ગેળા દસ સાકર તોલો એક તથા માખણ તોલા બે, — બધાને ખાંડી મિલાવીને, તેમાં ઉપર લખેલા મિશ્રણમાંથી એક વાલ જેટલું લઈ, અંદર બેસાવ્યું મિલાવીને ચાટી જવું

(૨) રતાજો ચાર વાજે, —સફરજનો મુરખો, બીટનો મુરખો, આમળાનો મુરખો, દરડેનો મુરખો, પ્રવાલ જરમ, હડીક જરમ, તથા જંદેરગોરા, —દરેક ચાર તોલા લઈ, બધાને મીલાવી ગમ્મવું અને દરરોજ અડધો તોલો લેવું.

(૩) અને રાતે ખાવાને માટે નીચે જણાવેલી દવા લેવાર કબી દરડા, દરડે, લીમ્બ, તથા બેદેશ, —દરેક તોલો દોઢ તથા આળળા તોલા રદાઝ ચાર, કીસ્તુ ખુદસ તોલા પાચ, ઘી તોલા સાઠ, સાકર તોલા વીસ તથા મધ રોર એક, —એ વસ્તુઓને ખાંડી લીનું મેલ(ય)ણુ આપી તથા સાકર મધ તેમાં મેળવી, તેને પથ્થર અગર કાચની બરણીમાં રાખી, અને તે ધાનમા પદાર દિવસ ઘટી રાખવી. તે પછી તેમાંથી દરરોજ રાતે સડી વખત મરમ દૂધ સાથે એક રૂપિયાભાર લેવું

* આ પ્રયોગથી માથાના દરદ મટે છે, નળજાઈ દર ચાપ છે અને શરીરની કાન્તિ વધે છે.

* આસનોંધ—આ લેખમાં દર્શાવેલી ટોપણ દવાનો ઉપયોગ કરતાં પહેલાં પોતાની હકીકત સ્વામીજીને વીસનમ (દેવ ગુરુગત) એ સરનામે લખી તેમની સલાહ લેવી એ ઉત્તમ છે. આ સ્વચ્છાનું એક કારણ એ પશુ છે કે કદાચ ટોપ કારણને લીધે ટોપ દવા અથવા તેનું પ્રમાણ જાણવામા કાંઈ જૂલુથઈ મછ હોય, તોપણ તેથી તે દવા લેનારને નુકશાન ન થાય. વળી સ્વામીજીની સલાહ [જે તેઓ નિસ્વાયે* અને કેવળ ભેદહિનાયે* કાંઈ પણ શી (પૈસા) લીધા દિવાળજ ખપે છે તે] પ્રથમથી લખી પૂજ્યવર્ણી દર્દીને સર્વ રીતે લાજગ છે, એ દેખીતું છે

એક ગિયારો વીસપુટીક (સીફીલીસ-Syphilis)ના દરદી પીડતા બિમારની લખત બોલેને રાત્રીના રૂવાડા ઉભા ચર્ચાવતા હતાં. આ દરદ બળિયારી અને વીસપુટીકનું દરદઃ દુશ્વારી માણુમને ત્યાં છે અને તે ચેપી રાગ છે તેથી થતી માણુ મની ફુદશા ફરેક માણુમને મેનવણી આત્રી છે કે મદ્યાલસના શુન્દતનું કેવું ભયકર પરિણામ આવે છે ?-આ આદર્શને કંવાટે ફંવાટે ચાંદીઓ અને નારાં પડી ગયા હતાં. તાજવામાં છિદ્ર યમા હતા નાક ધેંગી જમાની અતિ ઉત્તર આવેલું હતું, ચાંધા અટકી ગયા હતા અને અંખોમાં ખાણ પડેલા તથા તાત દાઘી ગયેલા-દૃઢમાં એ કે તે અવધારી લાચાર ચર્ચ ગયેલો, સાવ કટાળી ગયેલો હતો નજી પોતાની ત્રાસજનક લાલત ખતાવીને જગતને બોધ આપવાનેજ શુભો ત્યો દોષ, એવી એ દરદીની ક્ષિતિ હતી તેને નીચેની દવા લેવાની સલાહ આપી હતી (૧) પ્રથમ તેને ઇન્ડવરશુનિ બ્લુશન આપ્યો અને પછી દવા રાત્રી કરી (૨) અજમેડ પુરાસાની, અજમેડ તથા અજમેડ, એ દરેક વીજ તોલો ૦૧, એસથી દાણા તોલો ૦૫, કાળા મરી તોલો ૦૫, લવિંગ તોલો ૦૫, રાઇ તોલો ૦૫, શુદ્ધ રસકપૂર તોલો ૦૫, પાન તોલો ૦૧, અને આફુનો ૦૨ તોલો ૦૧, એ બધી દવા એને વાટીને તેની મજા મજા જેવડી જેળાઓ વળી, અદીથી ૫૫ તોલા શુધી માખણની સાથે એક ગોળા મદારે અને તેજ માટે એક ને, -ને પ્રમદે લેતી કરી (૧૫૨૭) - એટલી કે મીઠું, મરચું, તેલ, ખટાર, વગેરે બધે કર્યું અને ખોરાકમાં-ધઉં, ચોખા, ચણા સાકર, લી, તથા દૂધ વગેરેની રજા આપી. આ પ્રયોગથી, અને ન્યારે મુસારીથી ખાજ કર્યા ત્યારે તે દરદીની તબિયત માત્રી મળેલી બેઠીને અને યજ્ઞાન પુરી થયા હતા. આ નવા લોલીવિકારના દર્દી માટે બાજુ ઉપયોગી છે

આ દવાઓમાં રસકપૂર જે વપરાય છે તે પ્રથમ શુદ્ધ કરવું જોઈએ તેના વિધિ આ પ્રમાણે છે-રસક પે તા ૨, લી ૨૦ ૦ મા નોળીને ધીમે તાપે રસકપૂર ૧૩ દલાક શુધી તથાવતુ એટલે રસકપૂર શુદ્ધ થશે. તેના ધૂમાડા આંખમાં ન બાધ તેથી સાવચેત રહેવું. કારણ કે તેમ થવાથી અધિજા મવાનો ભય રહેછે અને તેથી ઉપચયમાં ના લેતા ખાડા ખોટીને જનીનમાં દાટી રેવું એક થીમન્તનું નવ મદિનાતું એકનું એક જાળક વગધથી પીડાતું હતું બને ફેફસામાં કરે જ્વાર થયા હતા, પાંગળામાં ખાડા પડતા હતા, ધમજીની પેટે સસણી (વરાધ) ચાસ ચાસતા હતા. આખા કુટુંબને તેના છ-આની આરા છાટી દીધી હતી તેને ભેવાને જ્યમને લઈ જવામાં આવ્યા, " ન્યાં શુધી આવસ,

ત્યાં શુધી આવસ" એમ માનીને અમે તેને પ્રથમ નીચે પ્રમ જે એક બ્લુશન આપ્યો.

(૧) શુદ્ધ નેપાળો તોલો ૦૫, કથો તોલો ૦૫, તથા સુલામના કુશ તોલો ૦૫, -એ બધાને લઇ. સુલામ જળમાં વાટીતે, તેમાંથી ચણુ ચોખા ઉતાર લઈ ગરમ પાણીની માથે આપી દીધું.

ઘોડીવારના દરત તથા ઉવગી ચર્ચ તેજી આંખ ઉધાડી. નેપાળો શુદ્ધ કરવાને વિધિ નીચે મુજબ છે નેપાળાના બીજ એક ઝીણા કપડામાં બાંધી, એક નેપાળો મોટી દાંડીથી તેના ચોથા ભાગમાં છણ નાખી, તેમાં એક ભાગ પાણી નાંખવું એટલે જલે અર્ધ માટલું ખાલી રહેશે. તેની આંધ

પેલી નેપાળાની પોટલી મૂકી દેહ, ધીમે તાપે ત્રણ કલાક સુધી તપાવતી પછી તે પોટલી તેમાંથી કદાહી લેવી અને ધોઈને ત્રણ કલાક સુધી પાછી ખરાબા તેજ પ્રમાણે પકાવતી તે પછી તેને બહાર કઢાડીને નેપાળા ઉપરથી ફોતગં કઢાડી નાંખતા અને ચાકુ (છરી) વડે વચોવચી અને કટક કાઢી તેની બાજુથી ઝીણી પાઠી નીકળશે તે પણ કઢાડી નાંખતી એટલે એ નેપાળા શુદ્ધ થશે.

વજનામ પણ નેપાળાના જેટલોજ ઉપયોગી છે. તેથી તેને પણ શુદ્ધ કરવાનો વિધિ આપ્યો છે. શીઝીયા વજનામના ચણા જેવા કઠણ કરીને, તેને ત્રણ વજનાગા: કલાક સુધી ચાવના જરૂર ધીમા તાપે પકાવી, પછી તેમાંથી કઢાડી લેઈ, પછી ત્રણ કલાક સુધી દૂધમાં પકાવીને તેમાંથી કઢાડી લેવા. તે પછી ત્રણ કલાક સુધી તેને ટાઢા પાણીમાં પકાળી મૂકીને એટલે તે શુદ્ધ થશે. જૂવાળ આપ્યા પછી-

(૨) શુદ્ધ વજનાગ, ઘાગાં મરી, ટંકણખંર, દોંગળાક તથા પીપર, એ ચીજોને ત્રણ કલાક સુધી ભીંજુના ગ્રમાં વાડી, તેની ઢાળા મરીના જેવડી ગોળાઓ વાળવી તેમાંથી અર્ધો અર્ધો ગોળા સાકરના પાણીમાં રહવાર રહાજ આપતી શરૂ કરી

આ પ્રયોગથી તે બાજુ થોડા દિવસમાં તદન ચાલે અથવા વગરનું દરદ લાવકરે હોવાથી અને તેથી દુનરો બાળકોના નાશ થતો હોવાથી, આ પ્રયોગની લાભમણુ કરી છે

૩. ભોળાનાચણ જેઓ અત્યુક વખત સુધી માથુ રહીને પાંછી કટલાક મનંગોને લેઈને પાંછી ચૂસતાથપી થયા હતા તેમની ખતાવેલી એક પ્રમેહની દવા: હની દવા ઠીક લાગવાથી અને ઉતારી દીધી છે. ઠોડીયો લોખાન (માસ ૪) તેને બારીક વાડીને તેમાં સુખાડું તેલ (માસ ૧) ઉમેરવું તથા તે બંને ચીજોને બગેર મળી નાખ એટલે હોમરેમાલી (ગાલવાના માથામાંથી એક નાતનો પયરો નીકળે છે તે) નું ખૂબ બારીક ચુરણુ કરી, ઉપરની મિલાવટ મા ત્રણ ગોળા વજે એટલું નાંખી, ત્રણ ગોળામાં કરવી, અને તેમાંથી એકેથી દરરોજ દરદીને આપતી :

કાશમંજના મહારાજની પાસે એક સ્ત્રીધી (હુગસી) નો બાર વર્ષનો છોકરો ઘણો ઉઝો, કઠણ, હાટ જટ હતો, તે અમારી પાસે આવ્યો. પ્રથમ બ્યારે કેળવણી ? એને એના દેરા (આક્રિશ) માંથી લાગ્યા હતા, ત્યારે તે તદન નાશો, આહારમાં એક બકરાનું માથુ માસ ખાઈ જતો, અને પુશુ-આની પેઠેજ વર્તન ગમતો હતો. હવે તે કેળવાયલા વર્ષના સહવાસમાં રહેવાથી ચાખવાનું પૂતણુ બની અથો હતો અને ઘણીજ નમ્રતાથી વાતચીત કરવા રેવાઈ ગયો હતો. પણ એક વાત તો અમને ખૂબ સમગ્ર. પ્રથમ જે એનામાં અત્યત નિદ્રતા, દિઅમત, મદતા હતી, તેમાં ધણે દેશ્વર મર્ધ ગયો લાગતો હતો. દાહનીપ્રવિવા અને કેળવણી અને મળના મંરકાર માણસને પરુઓમાંથી છૂટે પાડેજ છે, પણ તેની સાથે તેની ચકીરતા, નિર્ભયતા અને રવંતત્વા ઉપર તો તે જીજી જ મૂકી દે છે !

વચમા અમે એક દિવસ ગોકુલવાળા કનૈયાલાલજી મહારાજનો આમંત્ર હોવાથી લાલા ગોપીનાથજીની સાથે ગોકુલ જઈ આવ્યા, મહારાજ ખીત્તી ગીવ અને વૃષ્ણવદ્ : સાગ અને પ્રેમી હતા ૧૨૬૫નો અમે પાછા આવ્યા હતા અને વૃન્દાવનવાળા મધુસૂદનલાલજી મહારાજે તેા હાથરમમાં આવેને લાલાજીની મારફતે મુલાકાત લીધી હતી. ધણા અનાડી વૈષ્ણવો ગાદર અથવા શિવનું નામ લેતા પણ બહીએ છે (અને થીવવુ કહેવુ હોમ રહેને બદલે દોરા બરવા એમ કહે છે) પણ મહારાજ પોતે હમોશા કાપામ (ભગવાં) વચ મારણ કરતા અને ગીવ તથા વૈષ્ણવ વચ્ચે કાંઈ પણ ભેદ નથી, એમ તેઓ કહેતા જેઓ આવી ભેદ બુદ્ધિ દેશાને છે તેઓ જેવજ રવાર્યને લીધે, પોતાના શિષ્ય વચ મા પોતાનું મહત્વ અને પોતાની તરફ અન્ય શ્રદ્ધા વધારવાની ખાતરજ એવો ખોટો ઉપદેશ કરતા હશે, એમ તેઓગીની માન્યતા હતી.

ગૂજરાતમાંથી કેટલાક કુટુંબો ધધાર્ય હાથરમમાં આવીને વસેલા છે અમે ગૂજરાતમાંથી આવીએ છીએ, એવુ સામળીને અમને તેઓ મળવા પરદેશમાં દેશીભાઈ. આવતા તથા ધણા પ્રેમથી જાણે પોતાના બન્ધુઓને મળીને આનન્દ માને, એમ અમને મળીને ખુશી થતા, તથા અમને પોતાને ધેર તેડી જઈને ધણા સ્નેહથી લિલા કરાવતા કાંઈ પણ કેલસે જમવાનો અને ગિલાજ નહિ મળેલો, છતાં એ ગૂજરાતી લોકોને ત્યાં જવાની અમે ના પાડી શક્યા નહિ. કાઠજ કે અમે તગતજ ગૂજરાતમાંથી ગયેલા, (જ્યાં અમે ધણાં વર્ષોથી રહેતા હોવાથી ગૂજરાતનાં વતનીઓને નોંધને અમને પણ રવાનાવિક રીતે પ્રેમ થતો. (પરદેશમાં મલા પછી કોઈ દેશી બન્ધુ મળી નવ નો ધળોજ આનન્દ યાવ છે બલેને, પોતાના દેશમાં રહેની સાથે આપણને કદિય મેલાવવાનો પ્રત્ય પણ ન આવ્યો હોય, તોપણ)

એક માણસ શેઠ મુનીલાલ અકબારિયા પિત પાડના રાજથી ખીડાતો હોવાથી તેને જોવાનો પ્રભુ અમને મળેા હતો તેની હકીકત પૂછતાં તે કહેવા જ્યોતિષ સાચુ લાગ્યો કે “ હું ૬૦ વર્ષ માં ૬ વર્ષ ફળ કારીના એક જોશી પાને કે અદા ? કગતુ છુ અને તે ૬ મેસાં સાચુ પડે છે આ વર્ષે ૧ ત્યાંથી વર્ષ ફળ તૈયાર થઈને આવ્યુ છે, તેમા અગિયાર મહિનાતુજ ફળ લખેલું છે તેથી હું ધારું છુ કે હવે હું આ વર્ષે પૂર્વે કરી શકશ નહિ રહાડ દસ મહિના થઈ ગયા છે અને પદર દિવસજ આજ અમનને ખાડી છે જે રહાડ દસ મહિના ગયા તેમાં જોશીજના લખવા પ્રમાણેજ થયુ છે ”, અમે તેને થણો સમજાવ્યો, અનેક દર્શાવતા આવ્યા કે આગા વહેમ મૂકી દેશને તમે રીતસર દવા નહિ કરો એટલે સાળા થઈ જશે પણ અમારા કહેવાની તેના ઉપર કાંઈજ અમર થઈ નહિ. અમે જાણજ આમંત્ર કર્યો ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો કે જાજની સેળને દિવસેથી હું દવા લેવી જરૂરી છે અમે તેને એમ પણ કહ્યું કે વખતે જોશી એક માર્ગનું ફળ લખતુ શુલી ગયા હશે અથવા મોકલતી વખતે (નમ્ત કરીને ખાધવામાં) એક મહિનાનો કાચળ ખોવાઈ પણ ગયો હોય ! પણ તે શક્ય ફાગડ ગયુ અને અમારા સમજાવવાની તેના ઉપર કાંઈ પણ અસર થઈ જમ્યાઈ નહિ.

તેણે તો પોતાની તમામ મિશ્કતની વ્યવસ્થા કરી નાખી અને અન્તે તેનો આત્મા પોતાના અનંતમ શરીરનો ત્યાગ કરી, પાછળ વાળાને ચઢતા મુકાને ચાલ્યો ગયો. જોશી પાસેથી લખીને આ વ્યવસ્થાને પુલ્કારી મંગાવવા વિચાર કર્યા પણ અગતી કે જોશીજી તે પુલ્કારીને સ્વર્ગ મોર્ગે પ્રેરણા કરી નથી હતા. [અઠવાગિયો એટલે-આઠ રૂપિયા આપીને જાગ રૂપિયા લખાવી લેવાનો ધર્મ હજાર રોવાથી તે અઠવાગિયો કહેવાતો હતો],
(આગળ ચાલુ)

गृह-विद्यालय (चालु.)

ઇસ્લામનાં ધર્મક્ષેત્રો.

लेखकः श्रीयुत B—

ઈસ્લામી (મુસલમાની) ધર્મનું મુખ્ય તીર્થ શ્રી મક્કા છે, એ તો જાણીતું છે આ રથાનંદા એ ધર્મના પરગમ્બર (રથાપદ) હુઝર ૨ મહમ્મદ સાહેબનો જન્મ થયો હતો આ શહેર અરબસ્તાનના સમુદ્ર કિનારાની ટેલેકે જગતે આવેલું છે, ત્યાં જેદદા તામના બદરથી જન્મ્ય છે મક્કામાં પવિત્રતામાં ઉતરતું, પશુ જીવન સારા ઈસ્લામી ધર્મસ્થતેમાં મુખ્ય ખીજી શહેર મદીના છે એ મહેરમા પરગમ્બર સાહેબને લાખા વખત સુધી આશ્રય મળ્યો હતો, અને ત્યાં ચોમલી કુષ (કજર) છે મક્કાથી મદીના તેઓ પેલા મયા, તે દિવસને ઈસ્લામી આયમ જાતિ પવિત્ર ગાનીતે ત્યારથી પોતાનામરુવત (હિજિરા) નો આરંભ કરે છે મક્કા અને મદીનાથી જોઈ મહત્વના મુસલમાની ધર્મનાં તીર્થો કરવાનાં પામ તથા કોન્સ્ટાંટિનોપલ (ઇસ્ટાબુલ અથવા રમરામ) શહેર છે કરમના આગળ પશુ-ગમ્બરના જમાઇ ખલીફ હુઝરત અલીના પુત્રો થી હુમન તથા મી હુસેન સામા પક્ષના દ્વાયી માર્યા ગયા હતા આ અત્યંત કરજાગરકે જનાવની પાદગીરીમાં આપણા દેશમાં તાજિયા (તાજીલ) કરવાનો વિવાજ થાતું છે કોન્સ્ટાંટિનોપલમાં આખી ઈસ્લામી ધર્મ-પાળતા (મુબીન) કુનિયાના જગદગર (ખલીફ) તુર્કીના મુલ્તાનનો મુકમ છે આ શહેરમાં મોરિયાની મસ્જિદ એ મહોરમાં મહોરુ તીર્થ ગણાય છે, તે પેલાં આસ્તી દેવજ હતું.

આ ઉપરાંત કેટલાં રહેતા સહેન, જેવા કે-જેડેસદમ (જિસ્તી ધર્મનું મુખ્ય તીર્થ), એદિયાનોપલ, ગંગાદાદ, દમ્બરકસ, વગેરે-જેના ઇસ્લામી ધર્મના સન્ત (સાધુ) મહાત્મા-ઓની કબરો આવેલી છે, -તેનો પણ એના પવિત્ર ધામો-ધર્મક્ષેત્રોના સમાવેશ ક્રવામાં આવે છે આ શહેરો તથા કોન્ટ્રાક્ટિનોપલ રક્ષા (મુર્દસ્તાન) દેશમાં છે. ખુસલમોગીનાં મક્કા અને મદીના હિન્દુઓના દારી તથા મધુગ જેવાં ગણી શકાય અને દરેક દરવા-મીએ જિન્દગીમાં એકવાર તો ત્હેની યાત્રા (દેખ) કરવી જોઈએ, એવી એ ધર્મની આજ્ઞા છે.

* મુસલમાની ધર્મમાં પણ ઘણા જૂના જૂના પંથો છે. મુની, શિયા, સુફી, વગેરે. તેમાં જેવા બે સમૂહી વધારે ફાલગુણ છે. અને તેમાં મુની વધારે (હિન્દુસ્થાનમાં પણ તેમજ છે.) સુફી પંથ આપણા વૈષ્ણવ મતને, મળીને રાને છે.

બાલપત્રિકા

વાલવાર્તા:

સત્ય વચની વાણીયા.

લેખક રા રા હિ મતરાય કલ્યાણનાથ દેસાઈ

૧

કોઈ એક મુંદરપુર નામના મોટા શહેરમાં એક શ્રેણીના નામનો નગરશેઠ હતો તે બંને વણિક (વાણીયા) હતા તેને એવો રોક હતો કે જે માત્ર મીઠા પોતાના ગામમાં વેચાતી આવે તે પોતે ખરીદ કરી લેવી અને કાંઈ પણ વ્યવા આવનારને ખાલી હાથે ખાઈ કઢાડ્યો નહિ તેની પાસે પૈ ૧૫ અપૂટ હતો તેથી તે ખરીદે હાથે ૫૫ કરે તે ૧૫ તેને ખમને ખાલી થાય એમ નહોતું એક વખત એક આદમી “વાત” (બોધ અથવા કહાણી) વેચવાને આવ્યો અને શહેરના આખા બજારમાં ફર્યો પણ નાનકડી વાત સાંભળવાને માટે પૈસા ખર્ચે એવું કાંઈ માણસ તેને મળ્યું નહિ. મોટા મોટા રોક ચાલકારોની ડુકાને ગયા પણ કાંઈએ તેની વાત વેચાતી લીધી નહિ, અને શબ્દ કાંઈએ તેને નગરશેઠની દબેલીએ જવાની સલાહ આપી આથી ઊવડે તે ફ્રાઈજશાને ઘેર આવ્યો. આ રોક તેને કાંઈ વેચાવાને આવે તે લેવા તૈયારજ હતો એટલે તેણે તેની દિમત પછી વાત વેચનારે કહ્યું કે ‘રોક, મારી પાસે ચાર વાત-વેચવાનું છે ૧૫૧ ૬૬ની લાખ ૬૫ રૂપિયા કિંમત પડશે.’ ફ્રાઈજશાએ પોતાના યુનિમને બોલીને ચાર લાખ રૂપિયાનું ચાર લગીએ કરાવી અને વાત કહેનારને કહ્યું ‘જાણ દબે તમારી વાત અમને વેચાતી આવે.’ વાત વેચનાર બોલ્યો કે ‘રોક સાહેબ, હું કહું તે ઉતારી લો. એમ કહીને યુમારતા પાસે નીચે જણાવેલી ચાર વાતો લખાવી

૧ એકલડા નવ જઈએ પથ

૨. આસન પગ ઠારાન*

૩ બગચે તે છવરો.

૪. ઉછરે તે મરશે.

એવી રીતે ચાર વાતો કહીને વાતો વેચનાર ચાર લાખ રૂપિયા ઉપાડી લઈ ચાલ્યો ગયો. અને શેઠે તે વાતો લખેલો કાગળ પોતે જ્યાં હમેશા બેસતા હતા, તેની સામે બીત ઉપર ચોટાવ્યો. એ વાતને કેટલાક દિવસ પીતી ગયા એ પછી એક માણસ “શૂખ” વેચવાને આવ્યો. શેઠે યુનિમને કહ્યું ‘જાણ એ જે કિંમત માગે તે આપીને ખરીદ કરો. યુનિમે જવાબ દીધો ‘રોક સાહેબ શૂખ તે વેચાતી લેવાય? એથી તો આપણું પોતાના નાશનો જ તૈયારી સમજવી-માટે મહેરબાન, એ વિચાર તો બધે જ રાખો.’ શેઠે કહ્યું

*બેમતુ-તે જોઈ પણ પછાડી (રોક) ને બેમતુ

“ભાઈ, તમે કહો છો તે ખરૂં છે પણ મારૂં પણ જાય ?” હું તો સસવચની છું એટલે મને તેમ માય અને જીવ પણ જાય, તો પણ મારો ટેક મૂકીશ નહિ ” આ વાત સાંભળીને મુનીએ ભૂખ પણ ખરીદ કરી આણી બીજે દિવસે રોડ છાતણ કરવાને એટલે બેઠા હતા એટલે એક બાઈ ધરમાથી નીકળી અને બોલી કે “રોડ, હું જઈ છું ” તે વાણીવાએ પૂછ્યું “બાઈ, તમે કોણ છો ? અને કેમ જાઓ છો ? ” તે બાઈએ જવાબ આપ્યો, “હું લક્ષ્મી છું આજ મુઠ્ઠી તારા ધરમા મારો વાસ હતો, પણ મને કાસ તમે ભૂખ લીધી એટલે હવે મારાથી અહીં રહેવાય નહિ ” આ સાંભળીને તે બોલ્યો “ભવે જાઓ-પંથારો” લક્ષ્મીએ એ સાંભળીને આજી ગયા એટલામા ધરમાથી એક આદમી નીકળ્યો અને બોલ્યો “રોડ, હું પણ જઈ છું ” તે વાણીવાએ પૂછ્યું “બાઈ, તમે કોણ છો અને કેમ જાઓ છો ? ” પેલા આદમીએ જવાબ દીધો “હું ધર્મ છું ” ત્યારે પેલા વાણીવાએ કહ્યું “તમે કેમ જાઓ છો ? ” ધર્મ બોલ્યો “તમે ભૂખ લીધી એટલે હવે મારું બેઠું ચું કામ છે ? ” રોડે જવાબ દીધો “મહારાજ, લક્ષ્મી આપીને મેં ભૂખ ખરીદ કરી છે, કાષ્ટ ધર્મ આપીને નહિ । ઉમડુ ધર્મને તો સાચવીને મેં તેમ કર્યું છે એટલે તમારે જવાનું નથી, ધર્મ તમારું મારે ધર્મમાં પાછું જાઓ, પાછા ” ધર્મ આ સાંભળીને ધરમા પાછો ગયો.

એકદમ નહવાડિય થયું નહિ એટલામા તો રોડની દુકાનમાં મેથ દયાવગમા હતી, તે એક પછી એક વૃદ્ધવાના સમીચાર આવવા સાચા અને છેવટે પોતાના શહેરની દુકાન પણ વૃદ્ધ ! ગામ ધરમામત્તા લોકોએ પોતાના પૈમાના અટ્ટે તમારો કર્યો, પણ ભૂખ આવી હતી એટલે ધરમા કાષ્ટ રહ્યું નહોતું । તે એ અપેક્ષાથી તેથી લોકોએ દુન્યામાં ફરિયાદ કરી અને રાજ્ય લોકો તેમની સમગી માલ મિલકત ઉપર જ પતી બેઠી નેહર-ચાંકર-શુમાસ્તા, યહુ જતા રતા અને ધરમા તો રોડ તથા રોડણી બેજ નર્યુ ગયા બારણે દરબારના સીપાઈઓનો પહેરો બેઠો, તે એ બે જાણને બહાર નીકળવ ન દે અને કોઈને અંદર પણ જવા ન દે આથી બંને જાણે મળીને વિચાર કરીને નહિ કંઈ કે વખતે રોડ રહે તો તેના ઇવનું જોખમ માય ‘કારણ કે તેના ઉપર રાજ્ય તરફથી સખ્તાઈ થવાની ધાન્તી હતી અને રોડણી પોતે તો બાઈ માણસ એટલે એને કાઈ બુધ્ધિ સહન કરવો પડે એવું સંભવ નહોતું તેથી મને તેમ કરીને રોડે ગામ છોડીને જતા રહેવું આજ વિચાર થયો પછી રોડણીએ શિક્ષકને માટે રજામાં જરૂર પડે તે સારૂ કાષ્ટ ભાણું તૈયાર કરવાને ધરમાં આમ તેમ ફાફા માર્યો પણ ધરમાથી મેં પણ તથા ઇનકુ હવે એટલે હોય મું’ પડ્યો, યો, અર્જ, કાંઈ હતું નહિ’ આખરે થોડો બાજરીનો લોટ અને જરા તેવ હાય લાગ્યું. તેનો મોળા સખવો કરીને રોડને છોડે બધાઓ.

હવે શેફળશા મળ્યો ઉપરથી નીચે ઉતર્યો બારણે તો સુરકરેના સીપાઈઓનો પહેરો હતો તેમનો જગ્યાદાર બેઠો હતો ત્યાં જઈને તેને પૂછ્યું “જગ્યાદાર સાહેબ, મેં તમે રજા આપ્યો તો હું જરા તથા ઉપર જઈને નહાઈ આવું જગ્યાદારે વિવેકથી જવાબ આપ્યો “ભવે, રોડ, જાઓ ” એટલે એ સિપાઈઓમાંનો એક જેનું નામ મીમાં હાંડીશ હતું, તેણે તેને કહ્યું “મીમાં જગ્યાદાર, તમે રોડને જવા તો દો છો પણ સરકાર પૂછશે ત્યારે

શો જવાબ દેશો ? ” આમ કહીને પેતાના સાચીઓ તરફ જોઇને તે બોલ્યો “ દેખો ભાઈઓ, આપણે તો ના કહીએ છીએ અને આ જમાદાર તેને જવાબે છે તેથી એનો સંધળો જુઓ એને શરિ છે ’ જમાદારે કહ્યું ‘ મીયાં તમારા જેવો નિમકદશમ મેં કાઢ્યો નવો નહિ આ ગેઠનું ચાલનું ચલણ હવે ત્યારે ચોકડો વખત એમની પાસેથી આપણે ધનામ અકગમ અને જોઈનું, કરનું કેટલું લઈ આવ્યા અને આજ એમની મુસદ્દીમાં આપણે એમને હેરાન કરીશું ?-મારાથી તો એવા કુલુહરામ ચવારી નહિ માટે જોઈ જુએથી જાઓ અને જની શક તેમ હોય તો આ આમ એડીને જ ચાલ્યા જાએ, હાલમાં તમારે માથે જોખમ છે કારણ કે અહિં રહેશો તો આવા જોઈમાન આદમીઓ તમને નાહક હેરાન કરશે ’ શોક આ સાંભળીને આવતો થયો અને સીપાઈઓ જમાદારના હાથથી કાંઈ બોલી શક્યા નહિ હવે દરબાર તરફથી તો એના મહાન ઉપર પહેરો એટલા માટે જ બેઠાડેલો કે ગમે તેવો પણ નગરશેઠ, તેથી રહેણીદાર લોકો એને હેરાન કરે નહિ તેથી એને જવા દીધા માટે જમાદારને કાંઈ નુકશાન થયું નહિ, એટલુંજ નહિ પણ શોકાણીની સંભાળ માટે શત્રુ તરફથી એનીજ નિમજક કરવામાં આવી અને દરજ્જા મુજબનું વર્ધાસન પણ દરબાર સાહેબે એ બાઈના મુજબાન સાર જ થાય છે

૮૧ ક્રાંતિજ્ઞતા ધનની જરૂર નીકળીને આવળ ચાલ્યો ત્યાં રસ્તામાં તેણે એક કાચ જાને વાડમાંથી નીકળી પાસે આવેલા પાણીના ખાજમાં પેસતાં જોયો રોડને આ વખતે પેલી લાખ રૂપિયા આપીને વેચાતી લીધેલી પહેલી વાત “ એકલડા નવ જઈએ પણ ” એ ભરી આવી એ સાંભરતા જ એણે આ કાચખાને સાથે લઈ લેવાનો વિચાર કર્યો અને તેને ઉપાડી વધને પેતાના ધોનીખાને હેડે બાંધ્યો પછી આ કાચખાની સાથે વાતો કરતો કરતા આવળ ચાલ્યો. ધીમે ધીમે ખરો જખોર થયો અને રોડ બહુ યાદી ગયો તેથી એવ તળાવ આવ્યું તેમાં નહાઈને પેતાની સાથે સમવો હતો તે કહાડ્યો ત્યાં કાચખાને પણ ઉઠ્યો ત્યાંથી દેઈજીજાને તો ન ભાગ્યે કરણે એવું કે છ દહાડે એણે ખાંધેલું નહિ પણ કાચ ખાને પેટ ભરીને ખવડાવ્યો મોઢું પણ અંન રોડના પેટમાં મળ્યું અને થાંદેલો એટલે બધાં જોડો હતો ત્યાંજ એ તો સતો અને તરત ઉઘી ગયો પ્રજા એ જ્યાં સમી ગયો હતો ત્યાં એક મોટા સાપનું દર હતું ચાર નરીણે તે વખતે સાપ બહાર ગયેલો હતો પણ મોડીનાર પછી આવ્યો અને જૂલે છે તો એક આદમી પેતાના દર ઉપર સતો છે તેથી તેને ધણે ક્રોધ લગાયો અને રોડની ઉપર દોડતો દોડતો આવ્યો એટલામાં આ વાત પેલો કાચખો આમ તેમ કસતો હતો તેના જોવામાં આવી તેથી તેણે વિચાર કર્યો કે ‘ આ સાપ ધરસા લયો આવે છે તે જરૂર રોડને કરડશે અને જલુ ઝેરી દેખાય છે તેથી વાણીયો તરત મરી જશે તો પછી એણે મારો સંભાળ કર્યો આ કામનો કે ’ આમ તે વિચાર કરે છે એટલામાં તો પેલો સાપ એની આવળ થઈને આવ્યો એટલે કાચખાએ જટ લઈને તેનું પૂછ્યું પછી લીધું અને પેતાની કાંઈ પાછી પેતાની પીઠ (દાંડ) ની અંદર ખેંચી લીધી. પૂછ્યું પગલાથી સાપ રોકાયો અને તે પકડનારની ઉપર ઘણાજ શસ્ત્રે લગાયો. તેથી કાચખા ઉપર આવીને પેતાની રક્ષા (રિજુ) પછાડી પણ કાચખાને મુ થાય જ એની દાસ જેવી જબરી પીઠાની અંદરથી ઉલટી એવો વધારે વધારે જોરથી પૂછ્યું ખેંચવા લાગ્યો સાપે ધણા વખત

મુધી પખડી ખાધી પણ કાચખાને તે કાઢજ કરી શક્યો નહિ અને લોહી છુવાણુ થઇ ગયો તથા અંતે મરી ગયો એટલે કાચખાને તેને છોડી દીધો. કેટલીક વાટે રોડે જાયો અને જીવે છે તો કાચખો લોહીથી તરબોળ થઇ ગયેલો. આસપાસ જોયું તો એક મેળે માથ મરેલો પડેલો અને પોતાનું માથુ જ્યાં હતું ત્યાં નીચેજ માથનું દગ ! જોડેને થયું કે આપણે પહેલી વાતના સાખ કૃપીયા આપ્યા હતા તે તો ખરેખરા વળી ગયા હવે કાચખાને છુટા કરી દેવો જોઇએ એમ વિચાર કરીને કાચખાને તેણે પૂછ્યું. “કાચખાબાઇ, તમારે આ તળાવમા રહેલું છે કે નહીં? જોયો તો હું તમને અહિં મૂકીને જાઉં કાચખાને કહ્યું કે “તમે ઘોડીવાર મારી વાટ જીવો તો હું જોઇ આવું કે આ તળાવ મને/શિવે જોવું છે કે નહિ.” રોડે તેમ કરવાનું કહ્યું કહ્યું અને કાચખો પાણીમાં પેડો. પણ કેટલાક વર્ષન પછી તેણે બહાર આવીને કહ્યું કે “રોડે, મારે અહીં રહેવું નથી, આગળ માલો બીજો ઢેકણે વધારે મારી જ્યો અને ધણું પાણી દોષ ત્યાં મને મૂકજો.” આ સંબંધીને ફાલગણએતેને ઉપાડી લીધો અને તે આગળ મોલ્યો.

(આગળ આવું)

વાલ વિનોદ.

સુન્દરી શણગાર.

(ઉપાણાં.)

સ પાદક: રા રા જગનલાલ કીલાભાઇ મહેતા.

૧. ખખડે પણ નહિ ધુધરો, ઘેજી ન હેઢડે મેલ,
શીજી કહે-પણ હટ નહિ, સમજી જોતાં સહેલ.
—અરીઠાં.
૨. સાતે બધે વાધિયો,
રાજ પૂછે હેત યુ,
નારીને વ્હાલો જોડ;
અમ આગળ કહે એહ;
—અ બોડો (ચોટલો, વેણી.)
૩. કાલો છે પણ કાચ નહિ,
તેલ ચડે હંતુમાન નહિ,
જોલોને બીજી યુ કહીએ,
નામ તેહનું યુ કહીએ.
—અ બોડો (ચોટલો, વેણી.)

ઉત્તર (પ્રશ્ન ૩ નો—).

વિધવાને ચિરં એ નહિ જોબે, સંધવાનો શણગાર,
વર વેણી વાલમયી આપે, પૂજ્ય પ્રાણાધાર.
—અ બોડો (ચોટલો વેણી.)

કલકત્તા, મુમ્બઈ અને પૂનાના આયુર્વેદિક પ્રદર્શનોમાં સોનાના ચાંદ મેગરનારે
 ગુણકારક, કિંકાર્યત અને રાસોક્ત દવાઓ પૂર્ણ સત્વ અને શુદ્ધિ, જળવાઈ
 રહે તેવા સચાઓથી, ઉત્તમ તાણ અને ખૂરી વનસ્પતિમાંથી
 તૈયાર કરનાર

ઝંક ફાર્માસ્યુટિકલ વર્ક્સ લીમીટેડ, મુંબઈ.

આપણા દેશના લોકોના સારીરીક બધારણને આપણા દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલી ઓળે-
 માથીજ તૈયાર કરેલ દવાઓ વધારે મારક આવેછે એવી સમજણ આપણા અગ્રેજી રીએસા
 બધુઓની પણ હવે થતી જાય છે એટલે તેઓ પણ દેશી દવાઓ દૂરથી વાપરવા માડયા છે

ઉપર અને અલગી તથા પ્રમાણમાં સોથી દેશી દવાઓ વાપરી જોવાની દરેક સ્વ-
 દેશાભિમાની બધુને મિતી કરીએ છીએ

આયુર્વેદ વિજ્ઞાન—દેશી વેદને લગતુ અતુલની વેદ હાકરોના લેખથી ભરપૂર
 મારિકના નમુનોનો આક મગાવી જુઓ વાર્ષિક લવાજમ રૂ ૨-૦-૦.

અસાધારણ મેધારીના સમજે તા ૧-૮-૨૦ થી અમારી દવાઓના ભાવોમાં યના
 દેરફાર જાણવા માટે નવુ આઈસ ક્રિસ્ટ મગાવો તારતું શિરનામું—ઝંક

જન વિદિતી આચ

કારખાતું—

જુની ભાટિયા મહાજનવાડી

એલફીન્સ્ટન રોડ, મુંબઈ.

હવેરો આહકોની ખાત્રીવાળી ૮૦ વરસની
 અપૂર્ણ માન પામેલી અને ભરોસાદાર
 ચોખ્ખી ચાંદીના હાગીના વેચરાની
 જુનામાં જુની પેઢી.

આહકોને ખાસ અગત્યની મુચના.

અમદાવાદના અમરમાં આજકાલ ચાંદીના
 હાગીના વેચનાર અનેક વેપારીઓ છે, છતાં
 અમારી દુકાનમાં દરેક જાવના હાગીના ખાસ
 જરૂરીથી જાળેલી તથા ઘુમરીઓ બાંધવાનો
 વાળો તે ખજુ ચોખ્ખી ચાંદીનો પાકી ગેર-
 ટીથીજ વાપવામાં આવે છે. સાવમા ઠગાવ-
 વાની બીલકુલ ધાસ્તી રહેતી નથી માટે એક
 વાર પધારવા મિતિ છે.

ચોખ્ખી ચાંદીના હાગીના બનાવનાર તથા વેચનાર
 પંચાલ જુલાભાઈ હીરાચંદ

૬. માંડવીની પાળમાં લાલભાઈની પાળ અમદાવાદ, ઘર નં. ૨૨૧૪.

સુન્દરી સુબોધનાં પાછલાં પુસ્તકો.

ઠકું વર્ષ (પાના ૩૮૪)
 આઠમું વર્ષ (પાના ૪૧૬) શ્રીલેખના તથા વાર્તાઓના ખાસ અંક સાથે
 નવમું વર્ષ (પાના ૪૪૮-ચિત્રો ૨૦) , , તથા , ,
 દસમું વર્ષ (પાના ૪૮૦-ચિત્રો ૩૮) , , બાળકોના ખાસ અંક સાથે
 અગ્નીઆરમ્બ વર્ષ (પાના ૪૮૮-ચિત્રો ૬૮) , , વાર્તાઓના , ,
 આરમ્બ વર્ષ (પાના ૩૬૮-ચિત્રો ૨૦) , , તથા બાળકોના ખાસ અંક સાથે
 તેરમું વર્ષ (પાના ૩૫૨-ચિત્રો ૨૦) શ્રીઓના તથા બાળકોના સંયુક્ત અંક સાથે
 ચૌદમું વર્ષ (પાના ૩૧૨-ચિત્રો ૧૦)

મોસિક વધારા સાથે.

આરમ્બ વર્ષ (બોકો ૧ થી ૬—પાના ૫૭૬ તથા ચિત્રો ૨૦)
 , , (બોકો ૭ થી ૧૨—પાના ૨૩૬ તથા ચિત્રો ૧૨) શ્રી લેખના તથા
 બાળકોના ખાસ અંક સહિત સંયુક્ત અંક સાથે.

પંદરમું વર્ષ (અંકો ૭ થી ૧૨—પાના ૩૬૦ તથા ચિત્રો ૧૪)
 બોળમું વર્ષ (અંકો ૧ થી ૬—પાના ૩૮૦ તથા ચિત્રો ૧૧)
 , , (અંકો ૭ થી ૧૨—પાના ૩૫૬ તથા ચિત્રો ૫)
 સત્તરમું વર્ષ (અંકો ૧ થી ૬—પાના ૩૬૦ તથા ચિત્રો ૧૩)

શ્રી લેખના સચિત્ર ખાસ અંકો.

૧૯૧૩ નો ખાસ અંક [સત્તર ચિત્રો—૧૯૧ પાના] કિંમત ૧ ૧-૦-૦
 ૧૯૧૪ નો ખાસ અંક [બારીસ ચિત્રો—૧૨૧ પાના] , , ૨-૦-૦
 ૧૯૧૫ નો ખાસ અંક (૧૧૬ પાના—ત્રણ ચિત્રો) , , ૩-૦-૦

કિંમત ઠીક ખાસ અંકો ચિત્રો દરેક પુસ્તકની બે ગોળિયા દ્વારા અર્થના
 ચાર આના તુલ્ય

ખાસ અંકનું દરેક અર્થ એક આનો.

મળવાનું ઢેકાણું:

સુન્દરી સુબોધ મન્દિર-અમદાવાદ,

*નવમા વર્ષની ફાઇલમાં ગ્રીએ અંક ખૂટે છે પણ તેમાં ૬ ૧ ની કિંમતનો દરખાસ્ત
 અંક (શ્રીઓનો ખાસ અંક) સામેલ છે

ચૈતન

લોકપ્રિય થઈ પડેલું રસવંતું માસિક.

--ગુજરાતના સુપ્રસિદ્ધ લેખકોથી વિભૂષિત થયેલું--

લવાજમ. રૂ. ૪. (પોસ્ટેજ ભરેલું)

તાન્વીઓ

બહુ ઉમરવાડીયા. (બી. એ.)

વિ. કે. વૈદ્ય (બી. એ.)

લલિત કાવ્યો વિચારજન્ય લેખો, હૃદયેગમ ગદ્ય-ગ્રંથો ઇત્યન્થરિતો પ્રત્યક્ષવચન
વિચારપુર્વકો હાસ્યપ્રધાન મહુકાઓ ખાત્રાત્મ પ્રસાદો, પ્રાગ્જનિક નોંધ સમગ્રસિન વિચાર
સૃષ્ટિ હા ત તરો અને ગ્રામ્ય વાર્તાઓ એ ચૈતનના શુભચ અંગો છે

ઉપરાન્તઃ હાસ્યલેખો પ્રાગ્જનિક નાથ, વિચારસૃષ્ટિ વિગેર

વધુમાં ન. કનૈયાલાલ મુન્શીની વીસમી સદી માં આરભાવેલી લોકપ્રિય વાર્તા
કેળો વાંકે! આ પત્રમા આન પ્રેમ થાય છે

ખાસ અમદ ગયે માસ પ્રગટ થયેલો લલિતકળા અને મહત્વન સાહિત્યના નમુનારૂપ
૧ હાલમહમદ શિવજીના ફેરા સાથે ધાંડીજ નકલો બાજી છે મૂલ્ય ૦-૧૨-૦

બેટ દીપોત્સવી રસગીતો સે બહુ ઉમરવાડીયા આઈપેપર ઉપર ગીત સહીથી
ખખવતુ શર્જાતના સાહિત્ય પ્રેમીઓએ ને સુપ્રસિદ્ધ માસિકોએ આ હૃદયગીતોને અર્થ
સત્કારી છે કિ ૦-૧૨-૦.

પાછલા આ કેા કેટલાક માસોની જૂજ નકલો બાજી રહી છે

જાહેર ખખર માટે અલ્પતમ સાધન લખો

વ્યવસ્થાપક-ચૈતન,

(ગાંધીપુરા) સુરત.

આ પત્ર તેની આવીકે, રામમોહનરાય જશવતરાય માટે શકરરાય અમરતરાયે
અમદાવાદમાં વાલેધરની પેળમાં આવેલા પોતાના યી ' જ્ઞાનમંદિર પ્રિન્ટીંગ
પ્રેસમાં જાપ્તુ અને પ્રમદક રામમોહનરાય જશવતરાયે અમદાવાદ
ગયપુર મુન્શી સુખોય ' જોડીગમાંથી પ્રગટ થયું

તરંગાવલી

મધુરા, ગીત અને મનોહર કાવ્યોનો સંગ્રહ.

આનંદુલ ઘોડે રંગીન પૃષ્ઠ - પૃષ્ઠ ૧૧૨, મૂલ્ય રૂ. ૧૦-૧૨-૦૦

સુંદર ભાવનાઓથી હારાગી અને અતીત-સદ્ગુણ-સ્વદેશ પ્રીતિથી ભરપૂર ગીત-ગરબીઓ તથા અપૂર્વ મોહકતાવાળાં સુરસકાંઠો છે. સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન ડા. રા. શેઠરાય અમૃતસયે લખેલ વિવેચન અને અમણતી માયે,

કમલિની

આડું પૃષ્ઠ - પૃષ્ઠ ૨૫૦, મૂલ્ય રૂ. ૧૦-૦૦

મદ્રાસમાં પ્રગટ થતાં "ઈન્ડિયન લેડીઝ મેગેઝીન" પત્રમાં સુપ્રસિદ્ધ બાબુ અધિપતિ બહેન શ્રી કમળા સ્ત્રીનાથન [એમ. એ.] એઓએ લેખિકા "કમળા" નામની રસપૂર્ણ મુખોદક નવલકથાનું '૨૬' સો ઉર્મિભાષ્યેનું કૃતિ આ પુસ્તક ભાષાંદાર છે. લાખાશેલી સંસ્કારી, સરળ અને સુંદર છે.

વાર્તાલહરી

આડું પૃષ્ઠ - પૃષ્ઠ ૩૦, મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦૦

વિદ્વાનોએ લેખિકા ૨૮ વાર્તાઓ આ સંગ્રહમાં છે. તુલસી ભટ્ટાચાર્ય, સંસારના વિવિધ દેખાવો, મનુષ્ય હૃદયનાં સિદ્ધિ વિગત સ્વરૂપો એવા અનેક સુંદર હવન ચિત્રો આ ન્હાની ન્હાની નવલકથાઓમાં આજિંદા નરે પડે છે.

સરસ્વતી

હિન્દુ સંસારનું અનુપમ ચિત્ર

આડું પૃષ્ઠ - પૃષ્ઠ ૨૫૦, મૂલ્ય રૂ. ૧૦-૦૦

આ રસીલી સાંસારિક નવલકથામાં હિન્દુ જીવનના અનેક દૈન્યલેહક પ્રસંગો એવી સુંદર રીતે ચિત્રવાદમાં આવ્યા છે કે તેઓનાર વાચકને હૃદયમાં લીધા પછી પૂરી કર્યા જિવાઈ મૂંડી દેવાનું બિલકુલ અનુચિત નથી. દરેક સ્ત્રીવાચકે (તથા પ્રત્યેક પુરુષ) આ પાસ રાખવા લાયક આ પુસ્તક છે. (દરેક પુસ્તકનું ટપાલ પંચી જુદું મળે.)

મળવાનું ઠેકાણું - સુન્દરી મુખોદક મંદિર - અમદાવાદ.

હરે પત્રી પ્રકર થનાર

સુવર્ણ સુબોધના-

વાર્તાઓના ખાસ અંકના

મુખ્ય વિષયો:

ઉપન્યાસ

સુવર્ણ સુબોધના, હરે પત્રી, નવલકથા

વાર્તાઓના

સુવર્ણ સુબોધના, હરે પત્રી, નવલકથા, સુવર્ણ સુબોધના, હરે પત્રી, નવલકથા

ગદ્યો

સુવર્ણ સુબોધના, હરે પત્રી, નવલકથા

સુવર્ણ સુબોધના

સુવર્ણ સુબોધના, હરે પત્રી, નવલકથા

સુવર્ણ સુબોધના

સુવર્ણ સુબોધના, હરે પત્રી, નવલકથા

સુવર્ણ સુબોધના

સુવર્ણ સુબોધના, હરે પત્રી, નવલકથા

આહ્વાન સુબોધના:

આવતા આગમનો-

સુવર્ણ સુબોધના, હરે પત્રી, નવલકથા

સુવર્ણ સુબોધના

સુવર્ણ સુબોધના, હરે પત્રી, નવલકથા

સુવર્ણ સુબોધના

સુવર્ણ સુબોધના, હરે પત્રી, નવલકથા

સુન્દરી સુખોધ.

યવ નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તત્ર દેવતાઃ । શ્રી પત્નુ ભગવાન.

વાર્તાઓનો ખાસ અંક:

મુખ્ય વિષયો—

ઉપન્યાસ:—કાંબોડી-કાંબોડી:

એક રમીકી, હૃદયચોક્ક સંપૂર્ણ નવલકથા,

રંગભૂમિ, નવલકથા.

ભારતી તથા અન્યુચિત.

નિર્દોષ અને રમુછ, લખવી શકાય એવા સંવાદ.

આનન્દાશ્રમ:

અમલ-વિનોદ-આનન્દ-વિદ્યાન્તિ-મળે એવાં,

સ્નાનાં શ્લોકો રમુછ, લખાણો, તથા દ્રવ્યકા.

વિદ્યા-વૈદ્યક: સંતુની આંખે દેખાતું નથી?

સ્નાની ભુલોનાં ગંભીર પરિણામ!

પ્રવાસમંજરી: (વનિક સાથુ લેખ—)

કામાક્ષા દેવીની યાત્રા તથા કોમરૂપ દેવની ભક્તિવા

લેખી-રસપૂર્ણ અને આનન્દન હરીકથા.

સમાજ: સ્ત્રીતંત્રણની સ્ત્રીઓના રીતરિવાજો.

[આ ઉપરાંત મુશ્કિલ વાર્તાઓ, અનુભવકથાઓ, તથા

શ્રી સામાન્ય, ધર્મી ગાદે-ભુલો: અનુક્રમણિકા.]

કુટુંબ અંકનું મુદ્રણ ભારતી આના.

સુન્દરી સુખોધ અંક-૨, અમદાવાદ.

નમૂનાનો અંક:

સુન્દરી સુબોધ

(સચિત્ર માસિક) પત્ર

અસલ વર્ષથી—

૩૬૮ થાપ છે.

સુન્દરી સુબોધના

આલોકને મળતા અનેક

લાભ.

૧. દર વર્ષે મોટા ૧૦૦૦ પાની

ઉપરાંત શ્રમ વાચન.

૨. દરેક અંકમા સુન્દર ચિત્રો.

૩. વાર્તાઓ—અને મીઠાઈ

નો—એમ બે ખાસ અંકો

તે ઉપરાંત, લગભગ ૨૦૦

પાનાં કોઈનું પુસ્તક.

—

વાર્ષિક લવાજમ

હિંદુસ્થાનમાં

ફક્ત ચાર રૂપિયા.

હિંદુસ્થાન બહાર—

ફક્ત પાંચ રૂપિયા.

(કપાલ ખર્ચ સાથે)

વાંચનારને ખાસ સૂચના.

૧. સુન્દરી સુબોધનો જે અંક નમૂના તરીકે મોકલવા છે, તે પાછલાં વર્ષોનાં પુસ્તકોમાંથી મમે તે અંક હોત તથા તેમાં વખતે ચિત્ર નહિ હોય, વખતે કદ નહાનું (અથવા બહુ મોટું) હોય, વખતે ઉંચા આર્ટ ડ્રાઇંગનું પૂરું નહિ પણ સાદા રંગીન કાગળનું હોય. પરંતુ તેથી આ માસિકનાં દરેક અંકમા તેમજ દરો એક પાની બેસુ નહિ.
૨. સાધારણ રીતે, આ માસિકના વિષયો આ અંકમા આપેલા સુચીપત્રમાં જણાવ્યા પ્રમાણે હોય છે. દરેક વિષય તો દરેક અંકમા સદે રમાયજ નહિ, પણ એક અંક વાચી જોવાથી જાણી શકે એ પૈકી વાંચનારો વિષયોને લગતાં લખાણ લેખો છે.
૩. પણ સુન્દરી સુબોધ માસિકની ખરી પરીક્ષા તો તમે એ માસિકના આઠા એકાદ વર્ષ સુધી વાંચી “લુલો” સ્વાસ્થ્ય થાય અને એમ કરી તો, અમને ખાતરી છે કે અનેક કુટુંબોનો જે અનુભવ છે તેજ તમારો પણ થય અને તમે પણ આ પત્રના આદર તરીકે ચાલુજ રહે.
૪. સુન્દરી સુબોધના જેવું સરળ ઉપયોગી, સુબોધક, મનોરંજક અને નિર્દોષ વાંચન તમારા કુટુંબને તમે ફક્ત જૂન લવાજમમાંજ તમે આપી શકો છો, એ સત્ય તુરંજ તમારે ધ્યાન ખેંચવા રમ લઈ લુ.
૫. સુન્દરી સુબોધની અજમાયશ કરી જોવા માટે, એ માસ માટે પણ આદરક ચક્ર ક્રમમાં છે, એવી નવી વ્યવસ્થા હાલ કરવામાં આવી છે.

નીચે સરનામે લખો

સુન્દરી સુબોધ મન્દિર,

અમદાવાદ

વ્યવસ્થાપક,

સુન્દરી સુબોધ.

* લાલમા, થોડા વખત માટે, ચિત્રો બધાં કરવામાં આવ્યા છે.

સુન્દરી સુબોધ.

“મુખ્ય દેવતા રૂઢે, ત્યાં પામે સન્માન સુન્દરી.”

—શ્રી મત્તલગવાન

આદ્ય સંપાદક:

મહાશય અને તંત્રી:

શ્રી બન્ધુસમાજ, એમદાવાદ.

રામમોહનરાય જસવંતરાય.

—૧૮૭૩—

જવાબ (વાર્ષિક, ટપાલ સહિત:)

(૧) માસિક વધારા સાથેનું પત્ર: રૂ. ૪-૦-૦. (હિન્દુસ્થાનની જહાર-પાંચ રૂપિયા.)

(૨) માસિક વધારા વિનાનું પત્ર: રૂ. ૨-૦-૦. (હિન્દુસ્થાનની જહાર-ત્રણ રૂપિયા.)

જાને જ્ઞાતા ગ્રાહકને લેટનું પુસ્તક આપવામાં આવે છે. આ માસિકનું નવું વર્ષ લાન્સુઆરીના અંકથી શરૂ થાય છે. વર્ષમાં ગમે ત્યારે ગ્રાહક થાય તોપણ તેને પાછલા અંક મળે છે.

હિન્દોગરતો અંક ગણવાનો છે.

ગ્રાહકને વિનંતિ.

આ અંકને [પુસ્તક ૧૮ ના અંક ૧-૨ જોડે] ૧૮૨૩ ના લાન્સુઆરી-ફેબ્રુઆરી માસ માટેનો (અંક) ગણવાનો છે

તેથી જ્યાં જ્યાં “પુસ્તક ૧૮ મું: અંક ૫-૧” અથવા “મિ-બી, ૧૮૨૨” એમ કાપેલું લેવામાં આવે, ત્યાં ઉપર સુજન સુધારો કરી લેવા વિનંતિ છે.

વ્યવસ્થાપક, સુન્દરી સુબોધ.

વાર્તાઓનો ખાસ અંક:

અનુક્રમશિકા.

પુસ્તક ૧૮ અંક:]

મે-જુન, ૧૯૨૨.

[અંક ૫-૬]

જ્ઞાન મુગ્ધ.

દશાની કેળી.

-“સાચું” સ્વચ્છ” માંથી

૬૬

ધર્માલય અને તપોવન:

નન્દ કાશિયર

બહેન શ્રી પદ્મભાવતી દેસાઈ

૬૭

સુખતા

રા પૂનમચંદ કેશવલાલ શાહ (બી. એ.) ૬૭

રમણી મણિમાલા:

દશ્યન માળા

રા અમ્બેશાલ સવરામભાઈ દેસાઈ ૬૬

વિદ્યાવલા-વૈદ્ય:

નંદાની બુધોનાં મળીર પરિણામ.

શ્રીમાન સ્વામીજી શિવાનન્દજી

૧૦૮

વદ્દની આળિ દેખાતું નથી

શ્રીયુત ડો. જાદવજી હુસરાજ

૧૧૬

શ્રી સામ્રાજ્ય:

કમળ

સ્વ. બહેન “ઉષા”

આશા

બહેન સો ધીરજીબહેન વિશ્વનાથ

૧૧૭

સરોજ

બહેન શ્રી લીલાવતી

પત્ર મંજૂષા:

એક હલોળી અનુકરણીય ગદ્યશૃંગાર

શ્રીયુત કૃપાચક્ર બહેનસાલ પંડિત

કર્તવ્ય નિષ્ઠા

બહેન મિસિસ આનંદ વૃક્ષાલાલ દેસાઈ

વિવિધવિચાર:

આન દેશની શ્રીઆ

શ્રીયુત “વિવિધ”

વાંતીઓનો ખાસ અંક:

માસિક વધારો.

પુસ્તક: ૧૮ અંક.]

મે-જુન, ૧૯૨૨.

[અંક: ૫-૬

સરસ્વતી:

કુલોડું સમ. " સંસારનાં મુખ " માંથી. ૧૨૯

અનુમવિકા:

મા બહેન માં " આર્ય " ૧૨૧

બાળ-વિધવા શીયુત " નવન-નવનીત " ૧૨૪

આરી કુખી કથા બહેનમાં મિસિસ રાવળ. ૧૩૭

કાગિની-કાગિની! શીયુત " અરત " (બી. એ.) ૧૪૫

રંગભૂમિ:

બારની બંને અર્જપૂર્ણ શીયુત આંખની વિદ્યુત્કાંસ ઉદ્દેશી. ૧૭૧

નવવંદ્ય શીયુત પ્રકાશકર મંગલક દિવેદી ૧૭૫

મવાસ મંજરી.

કામાક્ષા દેવીની ચામ શીયુત સ્વામીજી શિવાનન્દજી ૧૮૩

વાલ્ક પત્રિકા.

સસ વચની વાલ્કિયે. શ્રી. હિમતચંદ્ર દેવદાસ દેવદાસ ૧૮૮

ઉપા.

ઉપા (અંક માંજો-મીતો)

આર્ય શિશુબંતી ગમન ચા. માલીલાલ અમમલાલ.

ઉપા બહેન માં ખમાવતી ૧૨૫

શિકરી રાજકુમાર બહેન માં હીરે બેતા ૧૨૬

રામ-રાણી... બહેન માં અમરવિન્દા કામાર

સુન્દરી સુખોધના તંત્રીઓ રસીલી પુસ્તકો:

યોગિની

અથવા સરસ્વતીનો જીવન સુવાસ-

પૃષ્ઠ ૧૫૦—પાકું સોનેરી દસ્કતવાળું પૂઠું. મૂલ્ય: રૂ. ૧-૮-૦

ફક્ત થોડીજ નકલો સિલિકમાં છે.

આ રસીલી, મોહક સાંસારિક નવલકથામાં ૪૫ પ્રકરણો આવેલાં છે. તેમાં પતિ પત્નીની જીવનની સુંદર ચિત્રો-વિધવાનાં કર્મની કષ્ટાનુભવ કહાણીઓ-હિંદુ શંસારની વિચિત્રતાના વિવિધ દેખાવો-સાધ્વી સ્ત્રીઓનાં મનોહર ચરિત્રો-આત્મબળના અદ્ભુત ચમત્કાર-મહાન આત્માઓનું અલ્પ શિક્ષણ-અને સ્ત્રી ઉન્નતિ વિષે અનેક પ્રકારના વિચાર-એકું ઘણું છે.

બાલા

પૃષ્ઠ ૪૪૦—પાકું સોનેરી દસ્કતવાળું પૂઠું. મૂલ્ય: રૂ. ૧-૮-૦,

આ સુંદર આકર્ષક સામાજિક નવલકથામાં ૨૮ પ્રકરણો આવેલાં છે.

આ નવલકથામાં “બાલા સુંદર, ઉત્કર્ષક વિચારો સમાયતા છે તથા શ્રદ્ધા, સુમોહક પ્રસંગોથી તે ભરપૂર છે. શુભરાત્રી ભાષામાં જે ઉત્તમ નવલ કથાનાં પુસ્તકો છે, તેમાં બાલાને સ્થાન મળ્યું છે તે વાજબી છે.”

—મુદ્રા—

રસીલી વાર્તાઓ

ભાગ ૨ નો.

આક સંપૂર્ણ વાર્તાઓ—પૃષ્ઠ ૨૦૦ મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦

આ પુસ્તકની મનોરંજકતા અને ઉત્તમતા માટે બહુ સારા અભિપ્રાય મળી ચુક્યા છે, હજી હમણાંજ, જુદા-જુદા, છતાં તેની વધતી વધતી માગ થીઓ થવા લાગી છે. આ પુસ્તકની એકેએક વાર્તા શંસારના વિવિધ પ્રસંગોના અંતર્ગત સમાયેલી છે, અને તેની ભાષા સૌથી પણ સરલ તથા આકર્ષક છે.

(દરેક પુસ્તકનું અગ્રમ ખર્ચ બાદ.)

સુન્દરી સુખોદ.

(સ્વર્ગસ્થ સાધુવર્ણ ગોવર્દનશાઈના કાવ્યોમાં કહીએ તો “ સ્ત્રીઓ પશિત યાચ, રસજ્ઞ યાચ, કુદ જપોષક યાચ, સ્વસ્થ યાચ, શરીરે જલવતી, રોમહીન અને સુન્દર યાચ, પોતપોતાના પ્રમાણમાં કુદ્ભજનજનનમાથી તેઓ મુક્ત-સ્વસ્થ યાચ, ને તે મુક્તતાથી અને સ્વસ્થતાથી કુદ્ભગમી મૂખે ઉન્નતાઓ અને ક્ષેપોમાંથી છુટી, એ કુદ્ભજનુ ખર્ચ કલ્યાણ ક્ષત્રી સક્રિયમિતિ અને ઉત્સાહિની બને.” કુદ્ભજના જાણક વચ્ચેને પોષણ અને સક્રિય આપે અને જલવતીની કલ્યાણવાસનામાં દૃઢ ક્ષે; સાધ્વી પત્ની સર્વ પતિનું છવન દાન્ય કરે, પતિતપાવન સેવાભરિની બની કુખપતિમિત્રમાં કુલનાં જાનુના આત્માન્દક દહારે, માનસજ પુત્રો તરીકે હિન્દુદેવાના સન્તાનોના વિકાસ અને પ્રગતિની સદાવક યાચ, તથા પ્રબલસહ જનનિરપે સ્વદેશમાં કાષ્ઠમૂર્ખનાં તેમજની, ઉદાસભણી કિરણો પૂર્ણ વિસ્તાપી પ્રસારોન્નિય આર્થ સુન્દરીઓના છવનની સફળતા છે “સ્ત્રી વિના મૃદ નથી, મૃદ વિના પ્રભ નથી, અને પ્રભ વિના રાત્ર નથી ..સ્ત્રીની દાન્યતિ વિના દેશની દાન્યતિ અશક્ય છે ”)

પ્રમાણ: ૧૮ મું.]

એ-જુન. ૧૯૨૨

[અંક ૫-૬.

જ્ઞાનસુગન્ધ.

દયાની દેવી.

દયાની દેવીનોજ અવતાર! છે તો સાધારણ સ્થિતિની અને આપણા પ્રમાણમાં તો તે ગરીબજ કહેવાય, પણ કાંઈ બીજાંરી તેને ધેરથી નિરાશ થઈને પાછુ ફરે નહિ! જે જાણ તેની આપે એ બાઈ કાંઈ એવો અજન્મ જાતની પ્રીતિથી એકે કે સાધુ માણસ મુશી થયા વિના રહેજ નહિ. એના ચહેરામાં કાંઈક એવો ચાંતિ છે કે જે કોઈની જોઈએ ત્યારે કુદરતી આનંદ થયા વિના રહેજ નહિ. એની પાસે બેસીએ એટલો વખત અપણા વિંકરે તો કાંઈનાં ક્યાંઈ બાળી જાય. જે જાણ સાધુ કે મુસાફરને રોટલા ખાંધે તેને માટે રોટલા તૈયાર, જેને લોટ જોઈએ તેને લોટ, જેને વાસણ જોઈએ તેને વાસણ, જેને ઉતારો જોઈએ તેને પોતાના ઘેરવાડામાં, એસરીમાં કે ફળિયામાં તૈયાર, જેને પાણી જોઈએ તેને નદીએથી પાણી ભરીને લાવી આપે, જેને જાણ-લાગ જોઈએ તેને તે સાવી આપે. બધા માણસ, કાંઈ વાતની નાજ ન મળે! જગદે જોઈએ ત્યારે એ ચાર જાવા, સાધુ કે મુસાફર તો તેને ત્યાં પગજી દોષ! તેમાં અજ્ઞ જોઈએ એ કે જ્યાં ઉપર તેનો એક સગ્ગો પ્રેમ, પોતાના હાકરજિય પણ સગ્ગા, ને બીજામાં જાણીયા આવે તે પણ સગ્ગા! કાંઈ ઉપર તેને આંદ્રે લાગેજ ન મળે! ફળિયામાં એ આત્મ કૃતરજિય બેઠાં હોય, સામે એ ત્રણ ગધેડાં બાંધ્યા હોય, સવાર સોજનો વખત હોય તો ચર પામ વાહરખમોની પણ ફૂલફૂલ થઈ રહી હોય, થવનનો અપારો આવે ત્યારે પાસેના નીલામમાંથી ઝીણી ઝીણી ગ્રામ ઉડતી હોય, વડુ દીકરીઓ બીવી માટી રમડતી હોય, હાકરજિય કામ થડતા હોય તેના ટપલાના અજાણના બાજુ મરા સંભળતા હોય, અને કોઈની એસરીમાં બેઠી બેઠી દેડીએ ચલાવી રૂ કતતી હોય, એ દશમાં કાંઈ કુસાદર આવીને મહે કે, દેડી ખે, ફું સવારનો જુખો છું, એટલે વસ્ત ઉઠી

સાટલો આપે એક વખત હું મહારા મામા સાથે લાડુ જમવા એ મામાનાં મથા દતો ત્યારે એ ડોશીને મળ્યો હતો એ પછી હવે તો ન્યારે ન્યારે દેશમાં જઈ છું ત્યારે ત્યારે ખાસ ચાલીને હું ત્યાં જઈ છું અને ન્યારે ત્યાં જઈ ત્યારે એવી એ ધમાલ ને એવી ને એવી ચાલિને! હું જઈ ત્યારે મને દેખાતે તરત દરતે મોઝાએ કહે કે, “આવ દીકરા, બેસ બેસ, મલો દહારે આલ્યો હો.” એમ કહીને બેસવા સાર મોઝા પામરી આપે. પછી તુરત પાણીના લોચા ભરીને પાસે મૂકે ને સોના ખુશીખખર પૂછે હું ક્ષણ અર્ધા ક્ષણ બેસું એટલી વારમાં તો તે બિચારી ડોશીને દસ વીસ વખત ઉડતુ પડે, પણ તે થાકે નહિ કે તેને મુસો લાગે નહિ.

એક વખત મેળાનો દિવસ હતો ત્યારે એ બાઈને ત્યાં મહે ને ધમાલ જોઇ તેની થ વાત કરી! બાઈ દસ રસોઈના ચોસા તેને ત્યાં ગયા હતા, તેમાંથી કાંઈએ આવીને કહ્યું કે, માઈ, દેવતા ચંદ્રએ તેને દેવતા આપ્યો એટલામાં એકે આવીને કહ્યું કે, માઈ, કાઠી ચંદ્રએ તેને કાઠી આપી. એટલામાં ત્રીજાએ આવીને કહ્યું કે, માઈ, નીમક ચંદ્રએ તેને મીઠું આપ્યું. એટલામાં ચોથાએ આવીને કહ્યું કે, માઈ, એક મૃતિ અગ્નિ નવા આ ગયા દે, કિસકે લીએ બાઈ ચંદ્રએ તેને સોટ આપ્યો. એટલામાં એક જણે આવીને કહ્યું કે, મહારી પાસે વાસણ નથી, તમે કાંઈક આપો તો દાળ જનાવું, એને ટોપ આપ્યો એટલામાં એક જણે કહ્યું કે, માઈ, જળ ભરનેકુ ધડ ચંદ્રએ તેને માટીનો ઘડો આપ્યો. એટલામાં એક જણાએ ડેલી બહારથી ખૂમ પાડી કે, કુબાર ભગત કીધર રહેતા હમ? હમકુ આજકી રાત્રિ ઉતારા ચંદ્રએ. ફળીયુ ખડું મુસાફરોથી ભરાર્ધ મધુ હતું માટે તેને પાસેના ભીજા ધરમાં ઉતારો આ પવા તે લેડી મઢ. ત્યાંથી પાછી આવી એટલામાં એક બાઈએ કહ્યું કે, માઈ, પાણી જોઈએ ત્યારે પોતાની સામે માટી રમતી જુવાન ઊઠકરીને કહ્યું કે, જા દીકરી પાણીલ બેડું ભરી આવ. તુરત તે પગ ધોઈને પાણી ભરવા ચાલી નીકળી એટલામાં એ જણા આવીને કહેવા લાગ્યા કે, માઈ, લકડી ચંદ્રએ. એટલે માટીના પીડા વાળની વઢને, કહ્યું કે, વઢકીકરા, કોડ માંથી છાજુના સુંઝો ભરી આવો. તરત માટીવાળા હાથેજ સુંઝો ઉપાડીને વઢ છાજુલેવા મઢ તે છાજુ લઈને આવી એટલામાં કોઈએ આવીને કહ્યું કે, ડોશીમા મસોહ તો ચંદ્ર મઢ પણ જમવા બેમવાની અગવડ, મારે ડોરવાડમાંથી જગવાર વાહરડાં ઊઠાવી દ્યો તો ઠીક તુરતજ તેણે કહ્યું: વઢ જાઓ, વાહરડાંજાને ત્યાંથી ઊડીને લીમડા હેઠે બાંધો. એટલામાં એક મુરદાસે આવીને કહ્યું કે, હમકુ સ્નાન કરના દે, પાટપર લેજનેમી દવા કરના ચડીએ. તુરતજ ડોશીએ કહ્યું વઢ, જુઓને, છે કોઈ છેકર? વઢએ કહ્યું અહિં તો કોઈ નથી. ત્યારે ડોશીએ કહ્યું કે, સરદાસ, અહિં નાહી દ્યો, ચોખ્ખું પાણી તમાર છે સરદાસે કહ્યું, હમ તીર્થ કોઈકે કીધર નહિ નાહીએ. અમ્મજ, કોઈ નહિ હોવેતો કલ ગાત, હમ કલ જોળને કહેએ, આજ ભગત કે ઘેર જુખાડી પડે રહેએ. એ સાંભળીને ડોશીએ કહ્યું વઢ દીકરા, બીખલાને જોલાવો, જુલો તે મોસા પાસે રમતો દરો. વઢ તેને તેડવા મઢ ને ઊઠકરી પાણી ભરીને આવી. એટલામાં મોઝા લાલા ઠકરે આવીને કહ્યું કે, બાઈ, તમે જોલ્યા છાજુને બઢીને સોટ આપવાનું કહ્યું પણ બઢીને લોટ તો મહારી કુખનમાં તમાર નથી, અગ્ન મેથા છે એટલે આર પાસીને સોટ હતો તે ગધો ખસી ગયો. એ સાંભળીને ડોશીએ કહ્યું કે, મહારાજને પઢીને સોટ આપ્યા વિના તો નહિ ચાલે. દીકરી જોતો, કાંઈ થોડો મજો સોટ

છે કે? ન હોય તો પાલી દઈ ણી નાંખ. ઘરમા લોટ હતો નહિ તેવી ઊકરી ણવા બેડી એટલામાં એક વેવશી જેવી ચિંથરે દાસ બાઈ ચેતી ચેતી આવીને કહેના લાગી કે, માઇ, મેરા બેટા નહિ મીલતા દે, કપરસે દો કાસપર ગમ હે વહાસે હમ ચવેચે. મે સીતાગમ બાવોડે મદિરમે સંદાસત લેતેકુ મઈ, ચોર નો લડકા ચોલા મે કુબાર ભગત કે ઘરપર ગતા હું, વહાં મીયુગા. અપ ધિર તો નહિ દે. મે ક્યા કઈ? રસ્તા બૂલ ગયા હોયગા. ઠાઇ સાધુ કુસલાઇ કે લે જલમા તો મે શિર પટકો મર જાઈગી. એમ કહીને તે રોવા લાગી ડેશીએ કહ્યું: આજ કયે ગામથી નિકળ્યાં હતાં? તેણે કહ્યું: માઇ, ગામકા નામ તો મ્હે બૂલ મઈ. ધિરસે પછમને દે. ડેશીએ કહ્યું: ઊકરો કેવડોક છે? મ્હેણે છે કે ન્હાનો? તેણે કહ્યું: બડા હોય તો ક્યા ફિકર? ચોતો છ સાત બરસકા દે મેરેકુ વે એટલી લડકા દે. એ સાંભળી આકોડ ચલાવતા ચોતાના દીકરને ડેશીએ કહ્યું: બાઇ, આની સાથે સીમાકા સુધી જઈને તપાસ કરી આવ ને જો ન મળે તો પોલીસ પટેલને કહીને પાસેનાં બેનલુ ગામમાં ખજર કાઢવા માટે વેળીયા દોઝાન. તુરત હાથ ધોઈને તે ઊકરો એ બાઇની સાથે તેના ઊકરોની શોધમાં નીકળી પડ્યો. એટલામાં એક જલ્દે આવીને કહ્યું કે, માઇ, હમેરી જો કલ્હા બૂખી ખડી દે. ઉસકુ ચોડા ઘાસ મીલ નવે તો બહુત આનંદ હો નવે. ડેશીએ કહીને પછવાડેના વાડામાંથી ધાસના બે પુળા લાવી આપ્યા. એટલામાં એક જલ્દે આવીને કહ્યું કે, ડેશીમા, પગમાં કોયે બહુ લાગી મયે છે તેથી આલી સગતુ નથી. સોય આપો તો કાટી કાડુ તુરત ડેશી સોય લેવા લડ્યાં, અને એક ઝાઝળામાં* ધણે સામાન પકો હતો તેમાંથી સોય શોધીને આપી. એટલામાં એક પાડોશલે આવીને કહ્યું કે, કાપી, મ્હારા ઊકરાના પેટમાં બહુ દુખે છે તેથી ચીસેચીસ પાડે છે, હવે હું રુ કઈ? એના બાપ તો સીમમાં ગયા છે, ડેશીએ કહ્યું: બ્હીમા, મ્હારી પાસે જોર કાચલાની કાપી છે તે ખવરાવ, એટલે હમણું સારુ થઇ જશે. એમ કહીને એક લોટકામાંથી ડેશીએ ચોડી કાપી તેની હથેળીમાં આપી. એટલામાં એક જલ્દે આવીને કહ્યું કે, મા, રામમદિરનાના સંતઘસજ આગા છે. ડેશીએ કહ્યું: વાહ વાહ, બહુ, સારું સંતઘસ પચુ બહુ સારા મદાતગા છે. ક્યાં છે? પેલાએ કહ્યું: રામા ચોવડીયાની ડેશીએ છે. ડેશીએ ચોતાના બીજા દીકરને કહ્યું: કાળા, સંતઘસને કહી આવ કે રાતે ચેટલા આવ્યા અમારે ત્યાં આવળે. એટલામાં એક જલ્દે આવીને કહ્યું કે, માઇ, રોડી બન મઈ, અપ જના અપ પવિન ચાઇએ. એમ કહીને ડેશી પાસે વાટકી મૂકી. ડેશી લી લેવા લડી. એટલામાં ત્યાં એક મસ્ત બ્રહ્મચારી આવ્યો. મેડી બટા, છુન વિભૂતિ ચોલેલી, કપાળમાં મ્હેણે સિંહરોતે ચાંદો, કોથ ભરેલી લાસ આપ ને મ્હેણે ચીપીએ ખડખડવતો બારણામાં આવીને પુછ્યા લાગ્યો કે, કુબારન ભગતણી કાપર દે? ધીવાળા હાથ હોવાથી દુરથીજ પગે લાગીને ડેશીએ કહ્યું: પધારો મદાતગ, એસરીમાં ખાટલા ઉપર બેસો. આ સાધુએને જરા સમજવીને હું હમણું આવુ છું. એમ કહી બાલુના દોરવાડમાં જ્યાં નલુ ચાર ચોક્કા ચાલતા હતા ત્યાં ડેશી મઈ, ને સોને જરા જરા લી આપી આવી. એટલામાં એક જલ્દે આવીને કહ્યું કે, ડેશીમા, મડળીવાળા બાવાજી ખાટલો ચોડા મ્હેણે તેણે કહ્યું: જો સામી ભતિ ખાટલો પડ્યો છે તે લઈ જા ને લે આ ચોડા, એટલામાં એક સાધુએ કહ્યું

*એક જાતનું માટીનું વાસણ. ગામડાના મરીજ બેડેલોને ઘેર ચેડી કે કપાડો હોનાં નથી, તેથી તેઓ પરચુરણ ચીત્તે માટીના વાસણમાં નાંખી દાણાની ઉતરડામાં રાખે છે.

કે, માઈ, દમ સગાયા ખીના મરમતાઈ આજ દુનરસે મલમપી કુઠ નહિ મીલી હે ડોરી તેને માટે ચલમ લેવા ઉડી એટલામાં તેણે કહ્યું કે, માઈ, ચલમ તો હમેરી પાસ હે, દમકુ તો ગાંભ ચલ્લે. ડોરીએ ક્યુ, માંલે આ ગામમાં નહિ મળે, ખજર નોંધતી હોય તો આપુ સાધુએ કહ્યુ અચ્છા, વોળી સરી. એટલે ડોરીએ ધરમાં જઈ કોઠીમાંથી તબાકુની ગોળી કાઢીને તેમાંથી ચોડી તબાકુ કાપી આપી. આ બધું કરવામાં જરા વાર થવાથી બ્રહ્મ ચારીનો મિનગળ ગયો. તેથી તેણે ડોરીને કહ્યું કે, હમને મુનાયા કે કુલારન બમતરી ગીયા અચ્છી હે, ઉસ બાસ્તે તુમકુ દેખનેકુ ખપર આવે હે, લેકીન તુતો ખડી સિદ્ધ હો ગઈ હે! સચ્ચા સાધુએ તો પાછલતીબી નહિ દે, ઓર કમવાછી પીછડી લેતી હે! હમકુ તો તેરા કુચ્છ નહિ ચેતા હે, ખાલી દે બાતો સુનાનેકુ આપયા, લેકીન કુચ્છ આદમ્માન નહિ. કુચ્છ બાતચીત નહિ, ઓર ગમરાછી પીછડી શીરતી હય! હમને દેખ લીયા તેરી સિદ્ધાઈ ઓર દેખ લીયા તેરી લક્ષિ! એમ કહીને મ્હે મહાચીને આપીયો ખજરખાલતો તે ઉઠ્યો. ડોરીએ કહ્યુ મહારાજજી! દયા રાખો, દયા રાખો, અમે તો અપરાધી હવ છીએ, અમે તે સિદ્ધ ચેના! તમને બે બાહજુની રસોઈ ખપતી હોય તો જગવાનું તૈયાર છે, ને રસોઇન ખપતી હોય તો રીંધુ મોઢ્યુ આપતો ઉતારો ક્યાં છે? બ્રહ્મચારીએ બોલ મિત્રનયી ક્યુ. તેરા જેસા મુદમ ધરમા અમ દમ નહિ ખાતે હય. એ સાલગીને ડોરીએ ક્યુ અચ્છા મહા ગજ, જેવી તમારી મરજી એમ કહીને ફરીથી તને પગે લાગી. આ જોઈને હું તો અજબ ચક્ર ગયો. આટલું અપમાન થયા છતાં જાણે કાંઈ બાજુતીજ નથી! તેના નેાં ઉપર એવીને એવી શાન્તિ, જરાય મરમ થઈ નહિ ઉઠતી નથી પડી!

એ જોઈને મહારાથી ન રહેવાયુ, મ્હારો પિતો ઉછળી આવ્યો, પણ એ સાધુને મ્હોડે હું કાંઈ બોલી શક્યો નહિ કારણ કે તેના તેજમા હું અજાણ ગયો, ને તેના ચરસાના લયમાં હું બંધી ગયો, પરંતુ એ ગપા પછી ડોરીને મ્હે વ્હુ કે 'એવા લગોટિયા જોગટાઓ તો ધણીએ અવે, એવું તે એવું એવું તો માટે ખમીએ' એના બાપની શુ જોશિયાળ છે? "

ડોરીએ વ્હુ — 'દીકરા, તું દંડ બાળક છે એને દંડ આતરનો રમ લાગ્યો નથી, માટે પોતાનું તપ આવી રીતે ધોઈ નખેલે એની સાથે બે આપણે પણ એવા ચક્ર ભેરીએ તો આપણું ક્યું કારણુ પણ ધોવાઈ નવને? એવો એમજ આવે. પાંચે આગળ કાંઈ સરખી હોય? તેમાં પણ સાધુઓમાં તો અર્ધો અર્ધ મગજના ગમેલાજ હોય. તમે તો આ એકજ જોયો. પણ મ્હારી પ્રસે તો એવા ધણીએ આવ્યા કરેલે, એ બધાની સાથે હું લગા કહેતો મ્હારો આરો ક્યાં આવે! હું કહેતો હતો કે હું તમને કાંઈક જ્ઞાન સંભળાવીશ, પણ બાઈ, બે આણ જ્ઞાન સંભળાવે તો તો હું રખડી પડુ. દીકરા, તને ખજર છે? "

ધર બાળ્યે ધર ઉગરે, ધર રાખ્યે ધર જાય.

પ્રભુને અર્ધે ધર ઉપર તુલસીપત્ર મૂકી ધ્વનિ જાતના અભેદા કાઢી નાંખીએ ત્યારે સાચુ જ્ઞાન મળે. વાતોના જ્ઞાનયા હા વળે! એ તો સૌને આવડે. માટે લાઈ, મ્હારો કહી માંહીનો મર્થો નથી તેને માર, ને પછી મને જ્ઞાન સંભળાવવા આવ. એમ કાંઈ જ્ઞાન જુદામાં નથી પાડ્યું! "

ડોરીની આ વાત સંભળીને હું તો એવો દરમાઈ ગયો કે કાંઈ વાતજ ન પુછે. મ્હે ચવા ગયો તો, પણ હું તો એ કુલાચ્છનો એસીજ ચર્ચ ગયો ને તીચુ જોઈને લોભ ખોલ રવા મંજો. ખીનું કાંઈ સમજી નહિ.

ત્વં અમૃતલાલ પંડિતાર કૃત " સાચુ સ્વર્ગ "

ધર્મલય અને તપોવન:

નન્દકીશોર.

લેખક પંદેનશ્રી મદ્ભાવતી દેસા.

ભોજાસની કૃષ્ણ જાડી દતી સાથેમળનો મમય હતો. કળજૂની કૃષ્ણગોશ્વી યશુ નાનાં નીર પૂર લહેરેમા લહેરાતાં હતા, પરનની લહેરે દર્શનુમાથી ઉત્તર તરફ ને પાણીની લહેરે ઉત્તરથી દક્ષિણ તરફ જતી એ સામગ્રી અશ્વતા નદીમા તરલ નાવડું ઉછળતું કિનારાની જમીન બીની ચતી ઘાટપરના પગથીઆ સાથે યથ જતા.

મધુમના ન્હાનાં ન્હાનાં જાળો સાથેએ એ લહેરે સાથે રમવા પાણીમા ભેગા થઈ જતાં. લહેરે સાથે સરખા પાણીમા ચળકતા પ્રાને મુડીમાં પકડવાનો પ્રયત્ન કરતાં તેઓ ન ફાવતા ત્યારે ઉંચા ઉછળતા જળકણે ઝીલી એક એક ઉપર ફેંકી એતેપિ પામતા-આનંદ પામતા.

ખાળક નદકીશોર આ હોળાનો અગ્રેસર દ્વેષ એની સોગર અને આનંદી મુખમુદ્રા, એનું મધુર ભાષણ અને એનો અલૌકિક કદ, આ બધુ મધુમના ખાળકોને સવારે પોતાના તરફ આકર્ષવાને કારણભૂત હતું.

ખાળક આને ટોળાથી વિખુટાઈ વહેલો ધેગ ગરો અને સાબરું કે આને કૃષ્ણ જાડી છે આ મોરલીધરની પૂળ ક રો, ખારતી કરો, નૈવેદ્ય ધરો. આ સાથે પૂળમાં બેસવાની મીઠી મીઠી લાલચ હોવાથી તે મોરલીમાં દાખલ થશે. નિર્ધનતાની આજી સામગ્રી વાળી પશુ ભક્તિથી ભરપૂર કુલવાડીમાં આ બાલમમર કાંઈ અરપટ પણ રસ ભક્તિ માનસજનો નાનારા આસને મો'વાઈ ગયો. બેઠા ન બેઠા ત્યાં પ્રકાશ પ્રમદ્યો. ધીની જ્યોતિમાંથી મોરલીવરેલું લલિત ખલન એ નિહાળી ગયો. અતુકરણુ ધેતો ખાળક જોતો થયો. પગની આંગી મારી નપનોને નીચા ટાળ્યાં. હૈવામા ઉત્સાહ ભર્યો, દ્રષ્ટિમાં પ્રભુના જમાવરી અને જાણે ક્યાંક ટેકાછને ગાલુ રાઈ કરતું ધારું પણ ઘાના પર ચાપ ' મોરલી વિના મોરલીવરે શી રીતે થવાય ? મળજ તેઓ ફરી વળ્યા. ચક્રમ લેતેકે ગાખજુયોરની કળા કામે લગાડી. સીંઢાસન ઉપર આડી મુકેલી એક મોગી ચળકતી કાળા મોરલી ઉપાડી લીધી અને ખળવવા માંડી.

પ્રથમ આશ્વાપેજ માન્ય હરવને દોર કરી જગાડ્યું અને એને જોમ કરતો ચેક્યો -

“ભાઈ નદકીશોર ! આ બસરી ત્યારે જન્મવચાની નથી, રહેઘાટે ત્યારી ખ્દાર છે તે લઈ વગાડ. આની તો આપણે પૂળ કરીયું.”

ખાળક ચેક્યો: ને પ્રત્યોત્તી સેર છુગી. “કેમ હું આ ના વગાડુ ? કાનો છે ? મારે કેમ લેવાની નહિ ? આવી સારી છે ને ? અને આ મારે વગાડવા દેતા નથી ? અને આવી નહિ મગાવી આપો ? આ કાંઈની વાપરેલી હોય જોમ લાગે છે, મોજુ વાપરતું હતું.” ધ્વજાદિ સેંકડો પ્રતોના ઉત્તર મુંઝરીને આપવાનાં હતા અને તે કાંઈ સહેલા નહોતા દેતમા.

પ્રત્નો સુન્દરીના હૃદયને પૂર્વસ્મૃતિથી આધાત પહોંચાડતા હતા અને કેટલાક આશાનો દીપ પ્રદિશ કરતા હતા અને કેટલાક ગુચવણ ઉપજાવતા હતા. એટલા પ્રશ્નોએ એને વધુ ગુચરી.

“શુ ત્યારે આ મ્હારા પિતાની છે? એ ક્યાં ગયા છે? આ એમની બસી ના લઈ ગયા? હે મા, તુ કેમ બોલતી નથી?”

સુન્દરી સ્થિર ના રહી શકી. અત્યાર સુધી પછાએ કાળી રાખેલા બેભોલી નયનમાંથી સરી પડ્યા બાળકની ધીરજ છુટી ગઈ.

માને કંઈ બાકી કંઈક અગાતબાવથી રહી પડ્યો. મા સાવધ ફાં વાલ ફેરવવાનો પ્રયત્ન કર્યો પણ બાળકનું કુતુહલ એમ શાંત થાય એમ નહતું. અસાધ્ય બોલાય નહિ તે સત્ય કહેવાય નહિ એવી સ્થિતિ આવી. બાળક મૃત્યુની વાતથી તદ્દન અજાણ હતો. જીવનનો અનન્દ એ અદ્વિતીય પૂતળામાં અમર બાંધે હતો. એની નિર્ધન માએ એને દુઃખની જાણથી વશિત રાખ્યો હતો. પિતાના સંબંધમાં એ કાંઈ જાણતો નહોતો. એટલે જીવાણ જીવ આ પરમ તકને ચોરી રીતે જવારે? અતિ આમદને વધ યઈ સુન્દરીએ જવાબ દીધો:— ‘ભાઈ આ બસરી એમને બહુ “વદાવી હતી, મ્હારાને ત્હારા કરતાં પણ ધમુનાને કિનારે રાતોની રાતો બસીના નાશમાં મસ્ત જની એમણે કુખ્યાં કર્યું છે. હવે એ આ એમની જીવ ને જીવત પ્રાણ બસરીને મુકોને ચાલતા થયા છે. આપણે એની પૂજા કરી દિવસ ગાળવાના છે.”

“પિતા ક્યાં ગયા છે?” “વેકુકમાં”. અતિશય કસકસી રહેલા અંત કરજીથી સુ દરીએ જવાબ આપ્યો.

“એ ક્યાં આબુ? આપણે ત્યાં ના જઈ શકીએ? ત્યાં એ બસી વિના શું કરતા હશે? ભાવો લાવો હું આપી આવું.”

“ના બાઈ ત્હારાથી ત્યાં ના જવાય એમની માફક ત્હારે પણ ત્હારી મોરલીથી ધમુ નાની લહેરોને દિલેળાવાની છે. અકસમાં કડતાં પશ્ચિમોને ચિથર કરવાનાં છે, આયોના ધણુને આકર્ષવાનાં છે. હું ત્યાં જઈ પાછી ત્હારે આવવાનું છે ત્હારે ત્હારા પિતાનું નામ રાખવાનું છે.”

‘ના મા, એમ નહિ. એની કપેલો પ્રજાવિદારી એતા પિતાનું કેટલું બધું કામ કરે છે, તો હું મ્હારા પિતાનું આટલું ના કરું? કેટલા વખતથી પિતા અકીચો ચાલ્યા ગયા છે? તે કેમ ગયા? આપણાથી રીસાયા હતા?’

“ના એ કહી કેમથી રીસાયા નહતા, શુસ્તો અને દેખતો એ સ્વમજાતીજ નહતાં પ્રેમથી એમનું હૃદય સદા ટપટી રહેતું હતું. એ પ્રજાને બેઠું વદાયા હતા તેથી વીસ બાવીસ વર્ષની ઉંમરમાં એમની પાસે જતા રહ્યા છે. આજ પાચ વર્ષ એમને ગયે થયા.”

“ઓહો! એટલા બધા દિવસ? ત્યાં એમને વાંસળી વિના કેમ ગમતું હતું? ના, ભાવો જસ હું એમને આપી આવીશ મ્હારે ત્યાં જવું છે. મ્હારે આવવું છે એમનો પાસે રહેવું છે, ત્હમ્હારી પાસે નહિ ના હું જઈશ.”

બાળકની આ હકીલાઈએ માનું હૃદય ચીકું અવિરત આસુની ધારે બાળકના માથા પરથી સરી વાંસળીને પથારી, કેટલોએક કાળ વ્યતીત થયા પછી, સુન્દરી શાંત થઈ ભાનમાં

આવી, બાળક-બોળામાં ઉઘી-નયો હતો. વાસણીને ભેરથી છાતી સાથે ઘાબી રાખી હતી. ધીમે રહીમતેજે બાળકને પધારીમાં સુધારી દીધો. આખી રાત સુન્દરી ઉઘી નહિ.

ઉપલી ઘટના બન્યા પછી એ એક માસ વીતી ગયા. ફરમાન પિતાની વાત બાળક ભૂલ્યો નહતો. મિત્રો સાથે ગેરી રમવા કે ચમુનાના જળ ઉછાળવા તે જતો નહતો. ધાટના માછીને હોડકું દઢારવા પત્તવતો નહતો. મિત્રો બોલાવતા ત્યારે કહેતો કે હવે હું તમારી સાથે રમવા નહિ આવું, હું તમારા પિતા ખાસે જવાનો છું.

મા જ્યારે આ વાત સાંભળતી ત્યારે તેની અધિરાઈના પાર રહેતો નહતો.

એક દિવસ રાતના એને સ્વપ્ન આવ્યું. સ્વપ્નમાં પિતાના દર્શન થયાં. પિતાએ એની ખાસે વાંસળી મારી, એ સાથે એ સહાણો ભેઠો થયો. ગ્રેગરમ પિતાને ભેટ લાવ્યો. જ્યાં જુને ત્યાં એ રસભર્યા મીઠાં નયનો બાળકની ખાસે વાત્સલ્યભાવથી વાસણીની યાચના કરતાં હોય એમ લાગ્યાં. ત્વરાથી તે ઉઠ્યો. સીંદાસન ઉપરથી વાંસળી લઈ આવ્યો; પિતાને બાપવા બદાર આવ્યો. પછી પિતાની પ્રુખ્તભોતિ તેને કાંઈ માર્ગ બતાવતી આગળ પડતી જ લાઈ બાળક ભોતિતો રોરવો બદાર નિકળ્યો તે આગળ ચાલ્યો. રાત અંધારી હતી-આરવાઓનો સમય હતો. ચમુનાનાં કાળાં પાણી સમજને રખાનની ચિપચુવામાં શ્રદ્ધિ કરતાં હતાં. બાળક કિનારે કિનારે ચાલ્યો જતો હતો. એક કોપ, એ કોપ, ત્રણ કોપ ટેટકું ચાલ્યો તે અંધાર નથી, એ તો માત્ર પેલી પૂજનીય બંસી લઈ પિતાને ધરવા આગળ ધપતો હતો. એને ભય નહોતો. કાપરતા નહતી. માત્ર હતી પિતાને ભેટવાની ધૂન. ધૂને એને બહુ ચલાવ્યો. એક જ લઘુ આગળ વધ્યો. યસુનામો સરળ જિનારે બંધ થયો. ખાસ ટેકરા નકવા લાગ્યા. એક ખાસમાં તે ઉતર્યો. પહોંચ્યો. કાંઈક લાગે ચડ્યું આગળ ચાલ્યો. ધ્રમળ શુદ્ધાળી તળાવમાં કાંઠરા ભોંકાઈ ભોંકાઈ લાલ થયાં. નાજુકું મુખ ચાકથી પડી ગયું. આખમાંથી અશુભિ-નુ સર્વો બાળક હાથો હોય એમ જણાયું. કસોટી પુરી થઈ. ખાસેની ટેકરીપર પેલી ભોતિ અટકી પડી.

બાળક ત્યાં ચડ્યો. એને લાગ્યું કે હવે શ્રમનો અંત આવ્યો છે એટલે પગમાં ભેર આવ્યું, દેગમાં ઉછાસ પ્રગટ્યો. ઉપર જઈને અટક્યો. એક કે ચાધારીએ એને અટકાવ્યો. પૂછ્યું—“વત્સ આ જાણ છે?”

“ક્યાય નહિ અહીં મારા પિતા રહે છે. હું એમની વાંસળી બાપવા આવ્યોહું, બાળ વેકુંદને?”

સન્ધ્યાસી બાળકનો ભાવ સમજી ગયો. પૂછ્યું—“હું તમારા પિતાનું નામ જાણું છું?”

“હા ધનસ્યામ. મહાઈ નામ નહિહોર. આ એમની ધન પ્રિય વાંસળી. પ્રાંચ વર્ગ થયાં એના વિના એ કેમ રીતે ચલાવતા હશે? ક્યાં આપવા આવનાર નહતું. તમારી મા મને એકલાને મુજીને થી રીતે આવેક આને પિતાએ મને દર્શન દીધું ને એમનો દોરવો હું અહીં આવ્યો છું બતાવે તમારા પિતા મારા જ્યાં છે?”

બાળકના અર્ધજાત જતાતથી સન્ધ્યાસીનું હૃદય ગર્વથી ઊલટ્યું. “વત્સ તમારા બીના ક્યાં ઉતાર લે આ મારાં પહેર. અહીં આવ. શુદ્ધીપર ભેસી જરી ગરમ થા. આ ફળ આ ને પછી ચાલ હું તને તમારા પિતા ખાસે લઈ જાઉં.”

“બાળકે બોમીયાની આરા માની, પછી તેને તેના મિતાની પાસે લઈ જવામાં આવ્યો.”

મહુનાના પાણીમાં ખરી પડતી, ગિરિની એક બેખડ આગળ ધનરૂપામની પ્રતિમા હતી. આ પ્રતિમા તે બાળ નંદકિશોરને સ્વપ્નમાં દેખાયેલી રત્નોદાળ મુખમુદ્રા. આ તે પ્રેમ ભીના નયનો, આ તે જ મોરલી વિનાનો ખાલી દરત.

બાળક નંદકિશોર મૂર્તિ પાસે જઈને બેઠી પડ્યો. ને પેલા ખાલી હાથમાં મોરલી ધરાવી દીધી આજે તેને સંપૂર્ણ સંતોષ થયો. હવે તેને તેની ઉધતી મોરલી વસત મા સંભરી ને આ મધ્યરાત છે એવો વિચાર આવ્યો.

x

x

x

x

સુન્દરીએ જાગ્રત થઈ પચારીમાં બાળકને નંદિ દાડો દેખાડી સારે એવી રીતે દ્યા થઈ હતી તે સદૃશ કદબી સકાશે. એની એકની એક જીવન આસ છુટી પડી, હાથમાંનું મુખ સરી ગયું, દેખાને આગમદીપ છુટાઈ ગયો. એણે સૂરીએ શરીરે બાળકને શોધ્યો, કિનારે કિનારે ફરી વળ્યા. પણ ક્યાં બાળક ના જન્મે નથી દિવસ ને ત્રણ રાત રડી રડીને કાઢી પથ કાઢી હાથ ના આવ્યું. સર્ગા સર્વ વેરાઈ ગયા. આખરે રાત્રે રોડાખે દાર ડોડ્યું, સુન્દરી સૂકાળા ઉઠી. ‘દોડ્યું બાઈ નંદકિશોર! આવ બેટા, ક્યાં ગયો હતો! રાત્રે ગયો હતો ને રાત્રે આવ્યો!’ મહે લંને વાંસળા આપી નહિ તેથી રીસાયો. ‘તું કદી આવો દડીસો થયો નહોતો.’

સુન્દરીએ દાર ઉઠાડ્યું ને એક સન્ધ્યાસી ધરમાં દાખલ થયો, સુન્દરી મૂર્છિત થઈ પડી ગઈ. સન્ધ્યાસીએ તે પવિત્ર ને પૂજનીય મૂર્તિને સાયંકે હરી નમન કર્યું. ને કહ્યું “દેવી! ચાલે ત્હમારો નંદકિશોર બતાવુ. હું ત્હમારો પુત્ર સમ ત્હમારો પતિનો પ્રિયતમ સિધ્ધ છું. મ્હારા એ જીવનગ્રાતા યુક્ત ચોલોઠવાસ પછી મહે ભગવી કથા ધારણ કરી છે આપના દર્શનની મહેને રાજ છુટા થતી હતી. તે વાળ નંદકિશોરે આજે પૂરી કરી છે. ચાલે મ્હારીસાથે.”

સુન્દરી અર્ધ, અર્ધ સ્વપ્ન દશામાં સુન્દરીને બધી હજીકતથી વચ્ચે કરીને ધનસ્વામીની પ્રતિમા આગળ તેને લઈ ગયો. સુન્દરી સ્વામીની આબેહુલ પ્રતિમૃતિ જોઈ રતબ્ધ થઈ ગઈ ચારે તરફ પતિની આત્મજીવિતાનાં એને દર્શન થઈ અને જોઈ ગુમ અવાજ એને સહાને સાટે ત્યાં રહેવાની આરા કરતો હોય એમ જણાયું.

નંદકિશોરને લઈને તે ત્યાં રડી દિવસ જતાં બાળક નંદકિશોર સર્વનો પ્રાણ થયો. પાસેના ગામનાં ગાયોનાં મધુને ચરવા આવેલાં બચ્ચી કદી કદી તે ત્યાં ફાડી જઈ તેમને ચરવતો ગોવાળના બાળકને ભેગા કરી પોતાની નાનકડી મધુરી બેસરી ગાંધ સંભળાવતો. કદી કદી તેમને પોતાના કપડાં આપી દેતો, કદી કદી પોતાનું પીરસેલું બાણું ઉપાડી જઈ ગોવાળના બાળકને કે ગાયોને ખવડાવી આવતો.

બાળક નંદકિશોરના નન્દા વૈકુઠમાં દર રોજ સાયંકાલે ગામવાસી ભેગાં થતાં સુન્દરી સર્વની આગળ મુખ્યભક્તિનાં પદ ‘પૂજ’ પ્રેમથી લલકારતી. નંદકિશોર એની નાનીશી મોરલીમાં એ બાવ ઉતારતો. ગ્રામ ધનરૂપામની આવતી કરી સઉ કાઈ ઘેર જતાં. સન્ધ્યાસી સર્વની પરોણ સેવા કરતો અને ઉપર કહ્યું તેમ બાળક નંદકિશોર સર્વનો પ્રાણ સર્વના નવનની પ્રજા બની રમો હતો.

સુજતા.

(હિન્દી ઉપરથી)

લેખક: શ્રીયુત પૂનમચંદ કેશવલાલ શાહ (બી એ)

સુજતા એક ધનવાન માતાપિતાની પુત્રી હતી તેનું લગ્ન એક સાધુચરિત કુટુંબમાં થયું હતું. તેને પોતાના ૩૫ તથા ધનનો ધણે જ મર્વ હતો. તે ગણતે દસકાં ૧. ઠંકંગા સમજતી હતી તેમ જ સાસરીઆમાં તેને ઢાઢની સાથે બનતું ન હતું પતિદેવની સેવા તો કરવાનું ક્યાં રહ્યું પરંતુ તેમનો પથ તે તિરસ્કાર કરતી હતી.

આ ગામમાં એક દિવસ મહાત્મા જુહાપેય વિદ્યાર કરતા કરતા આવ્યા. તેમણે પણ સુજતાની કીર્તિ સાંભળી. તેઓ ભિક્ષા અર્થે તેને ઘેર પધાર્યા. ભિક્ષા ૨. મહાત્માનાં લીધા બાદ સર્વની સમક્ષ તેને પોતાની પાસે બોલાવી, અને તેમણે આગમન. ઠણું —

“ બેટા, કીઓ સાત તરફની દોષ છે —

૧. કીઆ ઉમ ચણી. (કોપી, મિનણ)
૨. કુટિલા ક્ષદમિયા—(જૂકુ બોલનારી અને સૌની સાથે લડનારી.)
૩. સ્રીઓના પ્રકાર ૩. પ્રિય ભાવિણી—(મધુર આચાર, વિચાર, વર્તન તથા નયનવાળી.)
૪. સુશીલા—(સમ્પરિત્રાણી.)
૫. મુગ્ધિણી—(ગૃહ કાર્યમાં ઉત્તમ)
૬. પ્રિય સંખી—(સાચી સલાહકાર)
૭. સેવિકા—(જમતપર ઉપકાર કરનારી.)

હવે બોલ, આ સાતમાંથી તું કયા પ્રકારની છે ?

સુજતા મૂઠ પથ ભાવિક હતી તેણે જવાબ આપ્યો “ હે પ્રશ્ન! આપનો પ્રશ્ન મારા ૪. સુજતાના ઉત્તર. સમજવામાં બરાબર આવ્યો નહિ માટે કૃપા કરીને તેને વિસ્તારથી સમજાવેલ.”

મહાત્માજી ગંભીર વૃત્તિ ધારણ કરી બોલ્યા, “ જો, આ સાતે પ્રકારની કીઓ મુખ્ય બે વર્ગમાં આવતી જાય છે ૧. અસતી, ૨. સતી. હવે અસતી ૫. જુહાપેયનો ઉપ (ખરાબ) કીઓ સ્વભાવ ચપલ દોષ છે, તેને પોતાના સ્વામીપર પ્રેમ દોષો નથી, તે સર્વદા કાષ્ણિય દોષ છે, તે હજેશાં પોતાના ક્ષણિક સુખ માટે ડચ્ચન કરી કરે છે, તેને ટ મ આવતી નથી, તેને ઢાઢની બીક પણ લાગતી નથી, સોહના અપવાદની તે જ્યાં પણ ફરકાર કરતી નથી તેમ જ ધણુ બોલતાં અને વડતાં કંઠજતાં અચમતી નથી આથી હલકુ સતી કી મિષ્ટ વચ્ચ બે હે છે, ૬. રોજ પતિની સેવા કરે છે, તેના સ્વભાવ નજ દોષ છે, તે કોઈનું અપમાન કરવાની કંચા

પણ કરતી નથી, તેમજ દુઃખ વેડીને પણ સાચરીયાંને પ્રસન્ન કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે હવે, આ બે પ્રકારના ને ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે સાત પેટા વિલામ છે. તેની સમજૂતી આપવાની જરૂર નથી તું સર્વ સમજી ચર્ચા દર્શા, તો હવે જાને કહે, કે તું અસતી સ્ત્રી છે કે સતી ?”

ઉપદેશ જવળુ કરતાં કરતાં સુન્નતાની મુખચર્ચા પર પરિવર્તન થવા માંડ્યું. મહાત્માજી ના શાંત અને ગંભીર હિષ્ટેએ સચોટ અસર કરી. તેમણે પ્રશ્ન પૂછ્યો કે સમગ્ર સુન્નતાની અંગે અચુપ્ત હતા તે અદ્વૈત કહે બોલી નામતા. “મહાત્માજી, હવે હું કુલટા, ઈકાશ, અસતી સ્ત્રી રહેવાનું પરાં કરતી નથી હું તો ઈસુસીલા સ્ત્રી જનતાની છાંય રાખુ છું હું પ્રતિજ્ઞા કરી છું કે આજથી મારો સ્વભાવ ગદસાદ જામે.”

દર પ્રતિજ્ઞાની વિરૂદ્ધ કોઈપણ જર્જર યાદનું નથી તેમાં તે વળી સતી થવાની પ્રતિજ્ઞા. સુન્નતાએ પોતાનો સ્વભાવ બદલવા માંડ્યો. વળતે વખતે જૂલ ભરાઈ ગયાં. ઉપસાહાર. આવે, પરંતુ પોતાના મનને વારી, પોતાના પૂર્વ ચરિત્રને પસ્તાવે કરી, બૂલની ક્ષમા દ-છી, એક જાને ગતી પ્રાપ્ત કરવા લાગી. અને પરિણામે તે ઉત્તમ સતી થઈ આજ પ્રમાણે આપણા દાસના મહાત્મા માધીજીના ઉપદેશથી અનેક સ્ત્રીઓ વિશ્વાસ, વૈભવ, ફેરન સર્વનો ભાગ કરી, નમતા, સ્વદેશી, આત્મશુદ્ધિ, વગેરે મત સ્વીકારી પુરોષોને તેમના અસહ્યગંજતમા બળ અને શક્તિ આપીને સવસ્તુશાન્તને બદલે રામચાલની સ્થાપના કરવામાં ઉત્સાહ પ્રેરે છે, એ કાંઈ બોધ અનુભવ નથી. હજુ પણ કોઈ કોઈ સુન્નતા જેવી રહી હશે તેમા પણ પરિવર્તન મશે એવી આશા રાખવામાં આવે છે.

ધડી ગમ્મત.

કાન્તિ કાકાની નિરાળમાં આજે પરિક્ષા હતી તેથી દાડીશોભના ચિરછત્રી જુમરીઆ કાકાજી આવ્યા હતા બીજા વિદ્યાર્થીનું નામ તાલીદાસ, હાલ. કાન્તિ કાકાએ બધી તૈયારી કરીને મુકી હતી અને પાષડી પહેરતા હતા. એટલામાં તો આપણા સીટપો સાહેબની ગાડી આવી પહોંચી કાન્તિ કાકાએ બાગ ગઈ અને બાગ તમુની લાખી સલામ કરીને વધુ આજ રમી ખુરશી પર બેસાડ્યા સહેબે સલામ પૂછવા માંડ્યા —

પછર અઢાં સત્તર પચાસ વગેરે વગેરે તાલીદાસે બધા જવાબ આપ્યા પણ આપણા જુમરીઆને કોઈ આપણું નહિ અને સાહેબનો પિત્તો ખસી ગયો અને બોલ્યા જુમરીઆ તું અપ્રસન્નો બારદાન છે.

આહું અવધું ન જોના જુમરીઆએ જવાબ આપ્યા—સાહેબ, બાગ દાન વિશાસો !!! સાહેબે તો ખુશ કરવા ને હવે વ્યારજાની પરિક્ષા લેવી રહે કરી.

સાહેબ—સરતા શેઠની કોલેસ કામે વિશાસ એ વાકામાં જોસનું બાકરથ કરે. તાલીદાસ—મામાને નામ નારીગતિ એટલે.

જુમરીઆ—સાહેબ તોલવચન તો કાલે વિશાસે એટલે પેટમાં બચ્ચુ ખાઈને ?

—દિવાકર.

રમણીમણિમાલા:

કાંચનમાળા.

લેખક: શ્રીયુત અરબેલાલ સંવશમસાહ દેસાઇ.

બે પુષ્પો એક જ સમયે પ્રદુષિત થાય છે ત્યારે ચારે દિશા પોતાના પરિભ્રમણી બારી દે છે, અને પરસ્પર એક બીજાના આગ હિપર પોતાના મુદ્ધ અંગે જાણી રિમત દારણ કરી તેઓ કિંમ કરે છે, ત્યારે તેઓ જેવાં રમણીય લાગે છે?

બે સુંદર વિદ્યો ત્યારે મમલાવયો કિંમ કરે છે ત્યારે તેઓ જેવાં સુંદર દેખાય છે? એક વાપ છે ત્યારે બીજી પોતાનો મધુર સ્વર તેમા પૂરે છે. એવા સુંદર વિદ્યોના જોડાના પ્રેમનું જોડનું વર્ણન કરીએ તેટલું થોડું છે

પુષ્પ અને વિદ્યો એ ઉમયનાં મિત્રનું જોડું સમવિકસિત, સમપ્રદુષિત મતુષ્યનાં બે હૃદયોનું મિલન પૃથ્વીપર જન્માય તો તેનાથી વધુ સુંદર દર્શ્ય આ દુનિયાપર બીજું કશું છે? બન્ને હૃદયો એકત્ર યથ સમવિકસિત બની તેની ગ્રામ્ય પશુ એક જ યથ એટલે પ્રમુ પેતિ તે મિલનને સ્વર્ગમાંથી ધણી આનંદથી જૂએ છે.

એવા સુંદર હૃદયોનું મિલન કાંઈએ કદી જોયું છે? પ્રેમરજ્જુથી બદ્ધ થયેલા બે હૃદયો કોને જોવાના જડે છે? એવા હૃદયો માટે ત્યારે આપણે વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે એ બાબત આપણને કવિ કલ્પિત લાગ્યા વિનાય રહેતી નથી, અને આપણને ખાતી યથ છે કે એ કવિના કલ્પમાં જ છે, આપણા વ્યવહારમા નથી. વ્યવહારમાં પણ હોય છે એની ખાતી માટે આ લેખ “સુંદરી સુમેશ”નાં સુત વાંચક સન્મુખ રજુ કરવામાં આવે છે આજ્યો બે હજાર વર્ષ પૂર્વે એવા બે હૃદયોની એકતા પાટલિપુત્ર નગરમાં હતી તેમાંનું એક હૃદય મમાદ અશોકના પુત્ર કુણાલનું અને બીજી તેની ધર્મપત્ની કાંચનમાળાનું

પૌર કુણાલ એક વખત લક્ષ્મણાથી વિજય મેળવી પોતાનાં નગરમા આંગે, સમસ્ત રાજ્યમાં વિજયનો ઉત્સવ યથ રણી હતો સાંજે કુણાલ સરિતાના તટ નિકટનાં એક ઉલ્કા નર્મી બેઠો હતો, ત્યાં સખીઓ સાઠ તેની અપરમાતા વિધ્વસ્થિતા હસ્તમાં પુષ્પમાળા લઈને કુમારને વિજયની સુખારક્યાદી આપવા આવી. માતાને આવતી જોઈને કુમાર આસન ઉપરથી ઉભો થયો. રાણીએ કુમારના કંઠમાં માળા પહેરાવી અને આવારણી લીધાં. માળા પહેરાવતાં તેના અંજનો રમણ થયો, અને તેનું સર્વાંગ રોમાંચિત બન્યું. કુમારના સુંદર સ્વરૂપ ઉપર તે ગોઠ પામી અને દાંધપણ સંકાય વિની ઐશ્વર્યદૃષ્ટિથી કુમારના મુખ સ્વરૂપે જોવા કરવામાં મુગ્ધ થઈ ગઈ, એટલામાં કાંચનમાળા ત્યાં આવી પહોંચતાં, રાણી આસી ગઈ

કુણાલ અને કાંચનમાળા એક-આસન ઉપર બેઠાં અને વિશેષથી વાકુળ બનેલા હૃદયો પ્રેમની ગૂઢ શુચ્ચણો ઉઠાવવા લાગ્યાં વિધ્વસ્થિતા દ્વાષ્ટિને આ પ્રેમ એક નીલાજની હતી. જેમ જેમ રમણીની પ્રેમભરી વાત તે સાંભળવા લાગી તેમ તેમ કુણાલનું સ્વરૂપ રાણીને

પણ સુન્દર દેખાવા લાગ્યું. મોઢમુઝે તિબ્બરસિતાએ કાઠપિણુ પ્રપાતને કુણાસ પાસે પ્રેમચાચના
(1) કરવાનો શ્રદ્ધ નિશ્ચય કર્યો અને મળતા હૃદયે તે પોતાના આવાસમા ચાલી મઠ

પ્રસન્ન રાત્રિ સમસ્ત જગતના આવીઓને આરામ કરવાને માટે સરજેલી છે, પણ જેઓ
દુષ્ટ કર્મચારીઓ છે તે તેના ખોરા ઉપયોગ કરે છે. મનુષ્યો પ્રજાના પવિત્ર આશ્રયના સ્થાને
ચર્ચા દુષ્ટ કર્મો કરવા તત્પર બને છે પણ તેમાં કદાપિ સફળતા મેળવી શકતા નથી ક્ષણિક
સફળતા કદાચ મેળવી શકે પણ તેની વાચકર સિદ્ધા ભોગવ્યા વિના તેમનો છૂટકો થતો
નથી. મધ્યરાત્રિનો સમય થયેલો હતો અને તે વખતે રાણી તિબ્બરસિતા પોતાના આવાસમા
પક્ષય ઉપર નિદ્રારહિત સ્થિતિમાં તરફડીલાં આર્ષા કરતી હતી નિદ્રાને માટે તે આંખો બંધ
કરતી કે તેની હૃદય સમક્ષ કુણાસનું સ્વરૂપ આવીને ખડું થતું હૃદય ભેરથી ધડકતું અને
સર્વાંગ પ્રવેશી તરબોળ થતું હતું તેજે એન નડપાવાથી અને નિન્દા પણ ન આવવાથી
આખરે હતાળાને તેણે સમ્માનો લાગ કર્યો, અને કુણાસ ઉપર ચિદ્રી લખી, એક વિદ્યાધુ
દાસીને તે ચિદ્રી કુમારને આપી આવવાનો હુકમ કર્યો દાસીએ મધ્યરાત્રિએ કુમારને જાગ્રત
કરી ચિદ્રી આપી. તેમાં લખ્યું હતું કે -

“ પ્રિય કુમાર,

મારું જાત કરણુ બળી રહ્યું છે, અને મને કાઠપિણુ બાબત વિશે ચૂન પડતું નથી. મારે
આ ચિદ્રી વાળી હૃતાંતરે આવનાર દાસી સાથે તમે મારા મહેલે આવજો. તમારું અંગે મહ
જ અગત્યનું કામ છે.

— સિંહ શુભેચ્છક,

રાણી તિબ્બરસિતા.”

ચિદ્રી વાળી કુણાસ વિચારમા પડ્યા દાસીને બે ચાર પ્રશ્નો પૂછ્યા પણ તેના તરફથી
મતોપકારક ઉત્તરો ન મળવાથી તેણે દાસીને કહ્યું “ માતાજીને કહેલો હું અત્યારે ત્યાં આવી
શકું તેમ નથી. કારણ કે માતા, ભગિની કે પુત્રી સાથે પણ એકાંતમાં મણે સમય રહેવું
નહીં એવું તીર્થ વચન છે અને વળી અત્યારે તો રાત્રિ છે એટલે આ સમયે હું નહીં જ
આવી શકું કામ હશે તો હું જરૂર પ્રાતઃકળમાં આવીશ. ” દાસી ચાલી ગઈ, અને રાણીને
સર્વ હઠીકત નિવેદન કરી રાણી નિરાશ થઈ પુષ્કળ વિચારને અને તેણે કુમારના મહેલમાં
જવાનો નિશ્ચય કર્યો, અને ત્યાં જવા નીકળી પડી.

કુણાસ આ વખતે જાગ્રત જ હતો કવિનમાળા આ વખતે મહેમાનો સાથે બીજા
મુદ્દમાં હતી. કુમાર ચપત્તજીના બાલુનાં ઝોરમાં વિચારમાં તક્લીન થઈને બેઠો હતો.
રાણી એકદમ કુમાર હતો ત્યાં આવી પહોંચી રાણીને જોતાં જ કુમારના આશ્ચર્યના પાર
ગ્ગો નહીં. કુમારે પૂછ્યું “ માતાજી! અત્યારે એટલું બધું અગત્યનું કામ કામ છે કે મને
રાત્રિએ તમે એકલા બંદે આવ્યા ? ”

“ અતિશય અગત્યનું છે, અને તે તમારું ભવિષ્યના સુખ સાથે સંબંધ ધરાવે છે ”
એમ કહીને રાણી કુમાર ને આસન ઉપર બેઠો હતો તે આસન ઉપર બેસી ગઈ. અને
કુમાર છત્રીને ઉભો માગ તે પહેલાં તેણે પોતાના જન્મે દરેક કુમારના કપડો વૈદ્યબાન,

“માતા! માતા! આ શું કરો છો? તમને કંઈ જાન છે?” કુલ્યાભે આસન ઉપરથી ઉભા થઈને આશ્ચર્ય ચક્રિત થતાં કહ્યું.

“કુલ્યાભ, ઓ વીર કુલ્યાભ! સમસ્ત ભારતવર્ષની સમાગી નિઃશસ્ત્રિતા તમારા પ્રેમની યાચના કરે છે.” રાણીએ કરમરતા રવરે કહ્યું.

“માતા! તમે આ શું બોલો છો? સમસ્ત ભારતવર્ષની સમાગીના પદને શોભાવવાને બદલે તેનો તમે આલો ઉપયોગ કરો છો? તમે કંઈ વિચાર કરો, હું તો તમારો પુત્ર છું પુત્ર પાસે માતાના અધર્મિત પ્રેમની યાચના તમે કાંઈ જગ્યાએ સાંભળાં છે? બહેન! મારા દેહમાં પ્રાણ છે ત્યાં સુધી એવું પાપ કર્મ મારાથી કદી પણ જની શકે તેમ નથી.” કુમારે રોષ યુક્ત મેત્રે કહ્યું.

“કુમાર! તને ખબર છે કે સમ્રાટ અલેક મારા દાયમા એક પૂતળા સમાન છે અને રાત્નચાદી હું મારી મરણમાં આવે તેને આપી શકું તેમ છું નાહક હાથે કરીને શા માટે રાત્નસુપ્ત થયો છે? મારા પ્રેમનો તું સ્વીકાર કર અને ભારતવર્ષની સમ્રાટ બનીને આ નદમાં સ્વિસે નિર્જનન કર.” રાણીએ લાલચ બતાવતા કહ્યું.

“સમસ્ત ભારતવર્ષનું તો શું પણ સ્વર્ગ, મૃત્યુ કે પતાળનું રાજન અને મળતું હોય તોપણ હું તેને હાથ મારીશ, મારે ભારતવર્ષના સનાટ બનવું નથી અને પાપપુન્યમાં દ્યાતું પણ નથી.” કુલ્યાભે નિરુપહતા બતાવી.

“કુલ્યાભ! હું પાછળથી પસ્તાશે તને ખબર છે કે સમસ્ત રાત્નમાં જેટલી મારી સવા ચાલે છે તેટલી ખીન કાંઈની ચાલતી નથી માટે માર કહ્યું માન વિશ્વ મોતે શામાટે મરવાને ઉત્સુક બન્યો છ.” રાણીએ લાલચ દર્શાવે.

“માર ને યશનું દરો તે યશો પણ હું કદાપિ અતીતિનો આડો માર્ગ અવજી કરીશ નહીં, પ્રજા સત્વનો બેશીડે એટલે રાત્નવનાં મનુષ્યો અને સહાય નહીં કરે તો પ્રજા તો નરર કરી જ. કુમારે નિર્ભયતાથી કહ્યું.

રાણીએ કુમારના વચનો સાંભળનાજ પોતાના કેશકમ્પને ઢૂંધે મૂકી દીધો અને સર્વ વચ્ચે અન્યવસ્થિત કરી તેણે મલચપલ્કે રવરે મૂમ મળી “દોડો, દોડો, કાંઈ અને બચાવો, કુમાર મારા ચિયળનો ભગ કરે છે.”

પૂર્તજ બે માર પહેરેગીરા દોડી આવ્યા અને રાણીનો નેત્ર શ્રેષ્ઠ થતાજ કુલ્યાભને કેદ કરી કારાગૃહમાં પૂરી દીધો.

રાણીએ રાત્રને અસત્ય હકીકત કહી બીજે જ સ્વિસે તપાસ કરવા સમ્રાટ અરોહિ કુમારને રાત્નપાસન ચમકા ઉભો કર્યો. રાણીના તરફથી પહેરેગીરાએ સાક્ષી પૂરી-કુમારને પૂ-છતાં તેણે કહ્યું “હું નિર્દોષ છું અને પ્રજા સિવાય મારો કાંઈ અન્ય સાક્ષી નથી.” એ સાંભળી રાત્રએ કુમારને કહ્યું -

“જા! હમણાં ને હમણાં, મારાં રાત્રની દંડ છોડીને ચાલતો મા તું નિર્દોષ છે એમ

ક્યારે સાબીત થાય કે તું કોઇપણ ક્ષત્રિય રાજા સાથે દ્વંદ્વયુદ્ધ કરી એક પછી માણસનું લોહી રેળા સિવાય વિશ્વ મેળવે ”

હરત કુણાલ કાંચનમાળાને મળવા ગયો. તે સર્વે દડીકત સંતાળી મૂર્ચિત થઈ ગઈ ક્યારે તેને શુદ્ધિમાં આણી અને તે તેને ગળે બાંધી પડી ક્યારે કહ્યું “તમે અહિં સુખ પૂર્વક રહો અમર હોવે તો તમારાં પીયર જઈ રહેલા મારે હવે આ રાત્રનું અતપાણી હરામ છે. પિતાની આજ્ઞાનું પાલન કરવું એ પુત્રનો પ્રથમ ધર્મ છે. મને રાજા બાપો હવે હું જાણું ” ક્યારે અશ્રુ વર્ષા કર્યું

“કાયા લાંબા જાયા હોય છે અને ઘસની સાથે વેળી હમ્મેશા વાંટળાઈ રહેલી હોય છે સુખમાં હું તમારી સાથે રહું અને કુખમાં હું અગ્ની થાઉં તો તો મારાં પતિવનપણીને લાંબા લાગે. પત્નીનો કસોટી વિપતિ સમયે થાય છે, તે કસોટીમાં શુદ્ધ કાચન રહેવા હું પ્રયત્ન કરીશ. કોઈ પછુ ઉપાયે હું તમારી સાથે આવીશ અને તમારાં સુખ કુખમાં સદા સમજાગી બનીશ. મને ન લઈ જવો હોય તો પ્રથમ મારે મરતક આ તલવારથી જાડું કરો અને પછી ત્યાં જવું હોય ત્યાં મુજે એવરે. ” કાંચનમાળાએ પત્ની ધર્મને અનુસરીને કહ્યું

“તમારી આ કામળ કાયા ત્યાં બહુ કુખ પામશે. તમારાથી તાપ, તાદ વિગેરે સઘન યશે નહીં અને તેમા વળા ખાવા પીવાનાં દેહાણાં નહીં એથી બહુ દુખી થશે. ” કુણાલે કુખડ રિપતિનું જ્ઞાન કરાવ્યું.

“તમે સુખી તો હું સુખી અને તમે કુખી તો હું કુખી ! પતિના સુખ કરતા કુખમાં સમજાગી બનવું એમાં જ પત્નીનું ગૌરવ સમાવયુ છે, અને, એ તો આશ્ચર્ય રમણીઓનો ધર્મ જ છે ” કાંચનમાળાએ નિર્ભયતા દર્શાવી.

કુણાલે તેને સાથે આવવા કહ્યું અને અદ્ય સમયમાં તો ઉભરે પાટલિપુત્ર નગર છેડ્યું.

તિલ્હસિંહાના નરેશ કશુદેવની સમામાં અગ્ની કુણાલે દ્વંદ્વ યુદ્ધની આગણી કરી, અને પિતાએ આપેલી પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે તેણે વિશ્વ મેળવ્યો, અને એ સમાચાર પિતા તરફ ગયા હતા સમ્રાટ અશોકના આનંદનો પાર રહ્યો નહીં, અને એ આનંદમા તેણે ગાણી તિલ્હસિંહા તે પોતાની પાસેથી કોઈપણ માગી લેવાને કહ્યું, રાણીએ રાજાની મુદિકાની માગણી કરી અને તે સમ્રાટ કોઈપણ સંકોચ વિના આપી દીધી.

રાણીનાં અંતઃકરણમાંથી હલુ સુધી કુણાલ પ્રત્યેનાં વૈરભાવનો સમ્પૂર્ણ નાશ થયો ન હોતા તેમાં ક્યારના વિશ્વના સમાચાર સંતાળી અધિક ઉમેરો થયો પુષ્કળ વિચાર કરીને રાણીએ સમ્રાટ અશોકના નામથી રાજા કશુદેવ ઉપર “અમારો ક્યારે કુણાલ આપને ત્યાં આવી રહેલ છે તેણે અમારી આપેલી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરી છે, પણ અધે ગને એર દેવાનો બીજો શુ-હો તેના ઉપર પૂરવાગ ચરેશે હોવાથી, આ પત્ર મળ્યે એકદમ કુણાલની આગે ફેલી તેને દેશપાર કરી દેવો અને આગિ નિરાની તરીકે પત્ર લઈ આવનાર સગદાર સાથે અગ્રે મોકલી આપવી ” એવી મતલબનો પત્ર લખ્યો અને એક વિશ્વાસુ સરદાર માથે કશુદેવ તરફ મોકલી આપ્યો.

પત્ર ઉપર સમ્રાટ અગાધની મોહર હતી. ટહુકેલેને પત્ર વાચતાજ અચોક ઉપર અચંત વિહાર ઉપજ્યો. અચોકને તે ખંડીઓ રાખ દેતો. તે પશુ સમ્રાટની આવી અવિચારી આજ્ઞાને અમત કરવા કુણાલને તેણે ના કહ્યું.

“પિતાની આજ્ઞા મારે પાળવીજ નેહએ.” એમ કહી નેણે રાખને મારાઓ બોલાવવા કહ્યું. રાખએ ત્યારે મારાઓને બોલાવવા ના કહ્યું અને જણાવી દીધું કે કોઇ પણ ઉપાયે મારા તરફથી એ કૃત્ય જનશે નહીં. ત્યારે કુમારે એ જણાવે મંગારી પેતાને હાથેજ પેતાની આજ્ઞા ફેરવે તરફ થયો. આજ્ઞામાં ન્યા હશે મારે છે તેવીજ તેને કાચનમાળા સાંભરી અને એક વખત તેના દર્શન કરવા તેની ઇચ્છા થઈ કારણકે આ દર્શન તે અન્તિમ દર્શન હતા કાચનમાળા નો તદ્દન આ જાગૃતથી અભિચિત્ત હતી. તેને તેડવા એક સેવકને મોકલ્યો અને ને આવી કુણાલે તેને પિતાની આજ્ઞા સંભળાવી. કાચનમાળા ઉપર વળ પડ્યું હોય અચર કોઇ સુક્રમાર વેલી ઉપર વિદુત પડી હોય તેમ મૃગીર્ષત થઇને પડી. કુમારે તેને શુદ્ધિમાં લાણી અને કહ્યું—“સમ્રાટમાં જે સુખ કુખ પડે તે મનુષ્યે મહત્ત કરવાં એકએ પ્રશ્ન કુખદારા અદરથી ક્યોટી કરે છે, અને એમાંથી આપણે અણીશુદ્ધ બહાર નીકળવું એ આપણું કર્તવ્ય છે. કુખથી દિગ્મત ન દારવી એ વાર પુરપતો ધર્મ છે, અને વીર પુરપતી વીર પત્નીએ એ ધર્મને જીતુસરવુ નેહએ, તમારે વેશ પશુ મન-ગયા વિના પ્રભુ ઉપર વિશ્વાસ રાખવો નેહએ, તે મો સારા વાતો કરશે.”

“આપની આંખો કંઠવા કરતા મારી આંખો કાઠી પાટસિપુત મોકલવામાં આવે તો શું અદમણું છે?” આપના કુખતા સમયે મારી આંખો કામ આવશે તો મારો જન્મ સાર્યક થશે. કેમ વિચાર શુ કરો છો? બોલતા કેમ નથી? તમને મારું આ કહેવું અપરિત જણાય છે.” કાચનમાળાએ આજ્ઞા કરતા કહ્યું.

“પિતાજીએ મારીજ આંખો માગેલી છે, એટલે તેને મારે તમારી આંખો મોકલવી નિર્ણય છે, બીજી તમારી આંખો કાઠવાંથી પિતાની આજ્ઞાનું પાલન થઈ શકે નહીં. હક ના કરો! અને મારું કર્તવ્ય મને જાનવવા છે પતિવ્રતા પતિનાં કાર્યમાં વિન નાખતી નથી હું હમણાજ મારી આંખો મારા હરતેજ કાઠી આણું છું અંધ થયા પછી મને દોરીને તમે આ રાખની દદમાંથી બહાર લઈ જાઓ.” એમ કહીને કુણાલે કાચનમાળા તરફ એમ વંદી દહિયો નેણું અને છતાં વતી પેતાની ખન્ને આંખો કાઠી પત્ર લઈ આવનાર સરદારને આંખી દોધી.

પતિની આજ્ઞા પ્રમાણે કાચનમાળા તેને દોરી ચાલવા લાગી, અને ચાલતા ચાલતા વિકટ વનમાં તેણે આવી પહોંચ્યાં. પતિપત્ની બન્નેનાં વચ્ચે કાંટા તથા ઝાડની ઘણીઓમાં જરાધને ફાટી ગયા. પગમાં કાંટા અને કોકરો વાગી વાગી લોરીની ધારાઓ નીકળતી હતી. જા દિવસનાં યશાં અનતું ક્રવણું ઉપર નાગ પશુ આશુ-નહોતું, તો પછી ખાવાનો તો સવા-સજા કર્યાં રહ્યો. હાલમ બૂખથી એટલા જાણાં વ્યાકુળ થઈ ગયા હતાં કે કુણાલને મૂર્છા આવી, કાચનમાળા પતિનું શીશ જોળામાં લઈને બેઠી હતી. અચોક જગલમાં દિસક પ્રાણીઓ બરાક મારી ગયા હતા. તેની જીંદગી, બૂખથી, ચાક્રો અને પગમાં થતી વેદનાથી

તે એટલી બધી વ્યાકુળ બની ગઈ હતી કે હમણાં પ્રાણ નીકળી જશે એમ તેને થતું હતું. પણ આ બાબત તેણે પતિને જણાવવા દીધી નહોતી. પતિબક્ષિતાના પ્રભાવે કહો કે બીજા કોઈ કારણથી કહો પણ કાંચનમાળાને મૂર્છા આવી નહીં. કુણાલ કરતાં કાંચનમાળાનું શરીર કામળ હતું અને તેણે કોઈ દિવસ મુસાફરીનું, કંટ સહન કરેલું ન હોવા છતાં પણ પતિનાં દુઃખ આગળ તેને પોતાનું દુઃખ જણાયું નહીં. સ્વામીને પોતાનાં વસ્ત્રના છેડા વતી પવન નાંખવા લાગી. થોડીવારે કુણાલ શુદ્ધિમાં આગ્યો, અને ઉઠીને ઉભો થયો, પણ પુનઃ દ્વેર આવવાથી પાછો પડ્યો. કાંચનમાળાથી સ્વામીનું દુઃખ જોઈ શકાયું નહીં. પણ તે દુઃખ નિવારણ કરવાનો કોઈ પણ ઉપાય તેની પાસે નહોતો. તેનાં ચક્ષુઓમાંથી આવળુ બાદપદની આકૃષ્ટ અશ્રુઓ વહી રવાં દતાં.

નિરાશ વદને કાંચનમાળા બેઠી હતી. એટલામાં કોઈ મૌન સાધું તેમની તરફ આવ્યો જણાયો. સાધુએ દમ્પતી નજીક આવીને તેમને પૂછ્યું “તમે કોણ છો ? અને ક્યાં જાઓ છો ?”

“ જામે બીખારી છીએ અને જનતની સેવા કરવા જઈએ છીએ. સમસ્ત વિષ એ અમારે નિવાસ સ્થાન છે અને તેમાં વસતાં તમામ પ્રાણીઓ અમારાં શ્વેદી સંપર્ષી છે. ” કાંચનમાળાએ ઉત્તર આપ્યો.

“ તમે બીખારી જનતની શું સેવા કરો ? ” સાધુએ આશ્ચર્ય પામતાં પૂછ્યું.

“ ધનવાનો ને નથી કરી શકતાં તે ગરીબો નરી કંઈ છે. દુઃખીઓને આપવાનું અમારી પાસે કોઈ પણ નથી તોપણ તેઓનાં દુઃખમાં સમભાગી બનવાથી અને આશ્વસન આપવાથી તેમનું પાણું દુઃખ ઓછું થાય છે. દુઃખની વાતો દુઃખીઓનાં સારી રીતે સમજી શકે છે, અને તેઓ માટે તેનાં વર્ત કરણમા દયા ઉત્પન્ન થાય છે, દુઃખી અને ગરીબ ને સેવા કરે છે તે શુદ્ધ વૈતાનિકથી કરે છે અને તેમાં તેઓને લેશ પણ સ્વાર્થ હોતો નથી. ” કાંચનમાળાએ સેવાના પ્રકાર સમજાવ્યા.

કાંચનમાળાનું શરીર જો કે દુખળું પડી ગયું હતું તો પણ તેનાં મુખપરની પવિત્ર પ્રભા ચમકી રહી હતી, તેનું બોલવું ચાલવું તથા તેની નિઃસ્વાર્થવૃત્તિ જોઈને સાધુ તેના ઉપર પ્રસન્ન થયો. સાધુએ કુણાલને જાગ્રત કર્યો, અને તેને પૂછતાં તેણે પોતાની સર્વ હકીકત હઠી સભળાવી, સાધુ કુમારને બેઠી પડ્યો, તેણે દમ્પતીને કેટલુંક ખાવાનું અને પાણી આપ્યું. એ બૌદ્ધ સાધુ બન્ને કોઈ નહીં પણ કુણાલનો ચર ઉપગ્રસ્ત હતો.

કુણાલને ઉપગ્રસ્ત પુનઃ પાટલિપુત્ર જન્મ કક્ષું પણ પિતાએ પોતાને હઠપાર કરેલ હોવાથી ત્યાં જ્યાં તેણે ના પાડી.

કુણાલની આંખો લપને અતુચર રાણી તિષ્ઠગ્ધિતા પાસે પાછો આવ્યો. એને જ્ઞેતાંજ તેની આંખોમાંથી કોંઈની જ્વાળાઓ નીકળતા લાગી. “ અરે ! દુઃખ આંખો ! તમેજ મને મોઢ પમાડી હતી ! તમારી અપૂર્વ જ્ઞેતાંજ ઉપરજ હું મુગ્ધ બની હતી ” એમ કહીને તેણે તે બન્ને ચક્ષુઓને પગ તળે છાંટી નાંખ્યાં.

સમ્રાટ અશોકે પુત્રના વિનયથી ખુશ થઈ પુત્રને તેડી લાવવા પોતાના પ્રધાનને મોકલ્યો. પ્રધાન રાજા દશરથને ત્યાં ગયો અને ત્યાંના વિપરિત સમાચાર સાંભળી દિગમ્ભર બની ગયો. દશરથ અને પ્રધાન હિંમત સમ્રાટ અશોક પાસે આવ્યા અને અશોકને સર્વ દહીંકત નિવેદન કરી પત્નિ લખવાનો સમ્રાટ ઇન્કાર કર્યો. દશરથે તેને પત્નિ મતાવ્યો, પત્નિ મેતા “ જોના દસ્તાક્ષર આરા નેવા છે પણ મારા નથી” જોના ખુલામો કર્યો. આ કાવત્રું રચનાર કોણ છે, તે કોઈથી છળી શકાતું નહોતું. સમ્રાટ પોતાની મુદ્રિત રાણીને આપેલી હોવાથી તેના ઉપર મુનંદેહ ગયો. સનૌદના નિવાગળ અર્થે રાણીની એક મુખ્ય દાસીને બોલાવી, અને તેને મારી નાખવાની ધમકી આપતાં તેણે રાણીને “એલાં કાવત્રાની સર્વ દહીં કરાં કહી ગંભીરથી રાજા એકદમ તણવા લાગે” ગણી મારવા દેખ્યો. પણ પ્રધાન અને દશરથે તેના સમજાવ્યાથી તેના વધ ન કરતાં તેને એક અંધારી ઝાટકીમાં ફેંકી દીધી અને એક જ વખત ખોરાક આપવાનો હુકમ કર્યો.

પુત્ર વિશેષથી કુશાલનો પિતા પીડાવા લાગ્યો અને નિર્દોષ કુમારને ઘેરિત દેશી તેને સળ કઠવા બદલ પદાત્પ કરવા લાગ્યો. ગંગામાંથી કુમારનું નામ ખમતું નહોતું અને જ્યોત્સ્નામાંથી તેની પવિત્ર પ્રતિમા પણ દૂર ખમતી નહોતી. સમ્રાટ પુત્ર વિશેષથી અર્ધ માર્યા નેવો બની ગયો. તેણે મારે બાલુ કુમારની શોધ કરવા માગ્યો અને પુત્રને શોધી લાવનારને મોટું કનિષ્ઠ આપવાનું જાહેર કર્યું. પણ તે સર્વ પ્રયત્નો નિષ્ફળ નીવડ્યા.

કુશાલ આખે બન્ધ દતો અને કનિષ્ઠમાલએ કોઈ દિવસ રસો. ભોખેલાં નહીં તે પતિને દોરતી દોરતી કટલેક દિવસે પુત્ર પાટલિપુત્ર નગરમાં આવી પહોંચ્યાં. જો વખતે કમ્પતી નગરમાં આવ્યાં તે વખતે રાત્રિના લગભગ ચાર વાગ્યા દત્તા તેઓ વાતો કરતાં કે તો સમ્રાટ અશોકના મહેલ તજાથી બતા દત્તા. એટલામાં એક પહેરેગીરે તેઓને મારવા મીમાં અને મધ્યે કે “તમને ખબર નથી કે આ સમ્રાટનો મહેલ છે અને તેઓ અત્યારે નિદ્રાવસ્થામાં છે.”

કુશાલને હવે જણાયું કે આ પોતાનું જ નગર છે અને એક વખત આપણી માથા હાથનાર માણસો જ આપણને ધક્કા મારે છે. સાચી માગળ કોણ મળવાનું છે એમ મનમાં વિચાર કરી તેણે પહેરેગીરને કહ્યું “બાઈ! જામે જોખારી છીએ અને અનવર્યાં હોવાથી જામે ખબર નથી કે આ સમ્રાટનો મહેલ છે. જામે સવાર સુધી રસતાની બાલુએ બેસી રહેવા દો, જામે સવારે બાઈથી ચાલ્યાં જશું.”

કનિષ્ઠમાલએ પતિને આ નગર પાટલિપુત્ર છે એમ જણાવ્યું અને પોતાની બસ મારે તે પદાત્પ કરવા લાગી. પણ દુર્ત જ એ દરેકનો સાગ કરવાનો હોવાથી કુશાલે ક્રોધપૂર્ણ કહ્યું નહીં.

સમ્રાટ નિન્દાગ્રથી જન્મત કહેસો દતો અને સખાર્થ તથા કુશાલની વાતો સાંભળતો દતો. કુશાલને ૨૮૨ દેસો કોઈ જ થાયે પૂર્વે માગ્યો દોષ એમ લાગ્યું. તે નીચે આગે અને કુશાલને કહવા લાગ્યો, “તમો રાત્રિના વખતે શો મારે કદી આવ્યાં છો? અને ક્યાં જામો તમારો જાયો છે?”

“આહાર અને અવનિ અમારા માતાપિતા છે અને સમસ્ત વિશ્વએ અમારું મુદ્દલું અને એ મુદ્દમાના સર્વ મનુષ્યો અમારા કુટુંબના હોવાથી તેની અને સેવા કરવા બધાએ જોએ” હજીયે કહ્યું.

સમ્રાટ અશોક આ દુઃખી દમ્પતી તરફ જોઈ રહ્યો અને થોડોક વખત વિચાર કર્યા બાદ પુનઃ પૂછ્યું. “તમે બીખારી નથી, થોડા ગોદાં ધરનાં બાળકો છે. માટે સામે સાચું કહેલું પુત્ર વિચારથી બેળા રહેલો બારતવર્ષનો સમ્રાટ અશોક તમને પૂછે છે.” સમ્રાટે નમ્રતાથી કહ્યું.

“સમ્રાટ અશોક! જે સમ્રાટ ગુન્દારી ખાત્રી કર્યાં સિવાય પાતાના પુત્રને સખ કરવામાં મૌન્ય ગણે છે તે જ સમ્રાટ બાપ છે કે જીભ?” કવિનમ્રાણ્યે કહ્યું.

“હા, તે જ આ દત્તબાગી અશોક છે. તમે જો મારા પુત્ર અને પુત્રવધુને ક્યાં જોયાં હોય તો જલ્દી કુદો કે તેઓ ક્યાં છે? તેઓને જોવા માટે હવે તમ્હી રહ્યો છે. તમારો સ્વર મારી પુત્રવધુ કવિનમ્રાણ્યના જેવો જ છે પણ તે તો તમે શાનાં હોય?” સમ્રાટે ઉત્તર સાંભળવાની ઉતાવળ કરતાં કહ્યું.

“હા, હું જ સમ્રાટ અશોકનો પુત્ર કુણાલ છું, પણ હું આ પાટલિપુત્ર નગરમાં રહેવા ઇચ્છતો નથી.” કુણાલે કહ્યું.

સમ્રાટ કુમારને ભેટી પડ્યો અને પિતાની આરાધના પાલન કરતાં તેની યથેચ્છા કુદરત જોઈ તેની આંખોમાં અમુ શરણ લાગ્યાં.

સમ્રાટ પુત્ર અને પુત્રવધુને સન્માન સહ સહ ગણે અને તેઓની કુદરત કરનાર તેઓની સાવધી માતા રાણી તિષ્ઠરક્ષિતા છે એવો જુલાસો કર્યો.

કુણાલના યરને દમ્પતી બાપની ખબર પાતાજ તે પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યા.

કુણાલ અને કવિનમ્રાણ્ય જરા સ્વચ્છ થતાં તેઓને ત્યાં ઉપર્યોમને કુણા રાણીને કે કરવામાં બધી હતી ત્યાં અશોક સહ ગણે, રાણીને કહેવું પાતાની કુખસ્તોના પુત્રાતાપ થતાં હતો. તેણે સમ્રાટની સમા માર્ગી પણ સમ્રાટે કહ્યું કે—“હું કુમારની સુસંગારણ, અને તેને સમા આપવાનો અધિકાર પણ કુમારને જ છે.” રાણી કુદરત કુમારને પહે પડી, તેને ઉઠાડતાં કુણાલે કહ્યું “એમાં તમારો લેશપણ દોષ નથી કારણ કે પિતાની આરાધના પાલન કરવું એ પુત્રનો ધર્મ છે. અને ધર્મ અને કુલ જાળવવા સિવાય અન્ય વધારે એ કશુંપણ કરેલું ન હોવાથી તમારે સમા માગવાની લેશ પણ જરૂર નથી.”

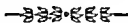
રાણી નીચું ઝુકી ગઈ વિચાર કરતી હતી કે “જરી રીતે તો મારે પુત્રવધુ કાલ્પન માલની જ સમા માગવી જોઈએ કારણ કે કુમારે પિતાની આરાધના પાલન કર્યું છે એમ ખાત્રીએ, તોપણ કવિનમ્રાણ્યે તો નાહક પતિની સાથે અનેક કથો સદન કરી પતિવ્રતાનો ધર્મ જાળવ્યો છે અને તે પણ કરજ પાશા સિવાય, એના ઉપર અને એના પતિ ઉપર કાળના કુમરો ને નાજીશ તોપણ એની આંખમાં લેશપણ કોષ કે દોષ જણાતો નથી.”

કાંચનમાલાના ચરણોમા ચિર મૂકતા રાણીએ કહ્યું “દેવી! મને પણ અંત કરજીથી કૃપા આપો! આ દુષ્ટાએ તમે ઉભાવને દુષ્ટ દેવામાં કાઢપણુ બાકી રાખ્યું નેથી.”

કાંચનમાલાએ તેને ઉદાહરતા કહ્યું “માતા! એમાં દુષ્ટ શાનું! જો તમેએ જમારી ક્ષેત્રી ન કરી હોત તો હું પતિની શી સેવા કરી શકત? મુખનાં સર્વ રાગી હોય છે પણ દુષ્ટમાં જે સદનરીક્ષતા રાખી મુખી અવરખ કરતાં દુષ્ટી સ્થિતિમાં પતિની શુદ્ધ બાળથી સેવા કરે છે તેજ પરખરી પતિવ્રતા છે તમારી તો મારા ઉપર ઉપકાર થયો છે કે હું પતિના દુષ્ટ બના સમયમાં તેમની જેવી બની તેવો સેવા કરી શકી. ઉઘડી જમારે તમારી કૃપા માગવી જોઈએ, કારણકે જમારે લાંબે તમે બન્દીવાસ સેવો છો.”

ધન્ય છે પતિવ્રતા! તારા મુખમાંથી એ જ સર્વો નીકળવા જોઈએ કારણકે અપકાર કરનાર ઉપર અપકાર કરનારાં અને ઉપકાર ઉપર ઉપકાર કરનારાં તો બહાં હોય છે પણ અપકાર કરનાર ઉપર ઉપકાર કરનાર તો કોઈ વિરલ જ હોય છે કૃપા એ આર્થરમણીઓનું બૂધણુ છે બારતવર્ષની સાધી અને વીરગિતાઓનાં પવિત્ર નામથી બારતના ઇતિહાસનાં પાનાં સુવર્ણરેખે અક્ષિત થયેલા છે, એવા ધન્ય કોઈપણ દેશના ઇતિહાસનાં પાનાં અક્ષિત થયેલાં હશે કે કેમ તેને માટે સન્દેહ છે કોઈપણ જાતના વૈરને હૃદયમાં રથાન ન આપતાં દુષ્ટ દેનારનો તે જે આહાર માન્યો છે તેનાથી અને તારી, પતિનિષ્ઠથી નાં સુધી જગતનું અસ્તિત્વ રહેશે, લાં સુધી તારું નામ પણ અમર રહેશે!

સાધુ ઉપકાર દમ્પતીનું સદ્વર્તન જોઈ તેના ઉપર પ્રસન્ન થયો, અને કુમાર કુણાલની મયેલી આંખે ચેતન્ય તથાજળના પ્રસારે મુગ્ધ આંખીં તેજાના અપાનમાં દહિં કરીને તે આંખિયી કુણાલ કાંચનમાલા તરફ પ્રેમભરી દૃષ્ટિ જોઈ રહ્યો અને એ વારે અમુઓની દિવ્ય જ્યોતિષી દમ્પતીનાં સર્વ દુષ્ટો નાશ થયો.

એક નૃપતીએ એક વર્ષત એક મહાપુરુષને પોતાની સમક્ષ બોલાવવાનો અને તેને કોઈ એક સહેરમાં ન્યાયાસન પર આસન કરવાની કૃપા દર્શાવી તે મહાપુરુષે આવી માગણી કરવા માટે નૃપતીનો આહાર માન્યો અને તે પદિને લાલક પોતે નરી હોવાનું જણાવી તે જાન્ય સ્વીકારવાની તામરજી જણાવી

રાજા યુસ્મે થયો અને તે જઆતો જનાદર કરવાનું કારણ જણાવા માગ્યું તે મહા પુરુષે પ્રત્યુત્તર આપ્યો—“મે કહ્યું તે જો સત્ય હોય તો હું નાલાયક કોઈ મને એ જઆ ન માગવી જોઈએ, અને જો તે અસત્ય હોય તો હું એક ભુદ્ધ બોલનાર ગણાઉં, અને એક અસત્ય બોલનારને ન્યાયાસનપર બેસાડવો એ બાજબી ન ગણાય.” આવો કહાપણુ બરેલો જાણ સાંભળી તે નૃપતી મુગ્ધ થયો અને તે જઆતો જનાદર કરવાનો તેનો મનનો માફ કર્યો

અલવન,

વિદ્યાકલા-વૈદ્યક:

“નાની બૂલોનાં ગંભીર પરિણામ !”

લેખક: શ્રીમાન રવાચી શિવાનન્દજી તથા પરમાનન્દજી.

આપણા આ દેશના આશરે બાવીસ વરસના અનુભવથી દરદીએ ની સાધારણ બુદ્ધથી થતા ગંભીર પરિણામ અને તે શૂલીથી છવ નોખમમા આવી ગયેલા નોંધ અને તેથી જન મધ અને ચેતનવુ એમ બીજાર થરાથી આ લેખની શરૂઆત કરી છે જે પ્યાનપૂર્વક વાંચવામાં ના પડે તો દરદીએને હાજમારક થશે. આ બૂલા એવા પ્રકારની હોય છે કે પ્રથમ તે બુદ્ધ છે એમ ખ્યાલ પશુ આવતો નથી અને દરદીની તખીયતમાં સુધારો થતો અટકે છે અથવા દરદીએના અનીષ્ટ પરિણામ આ બૂલથીજ થાય છે, તે રચને પશુ ખ્યાલ આવતો નથી.

૧.

જેમ કે એક દરદીની પ્રકૃતિ નોંધ લેવી અત્યુક દવા સવારે આડુના રસમાં ખાવા કીધેલું પરંતુ દરદીએ આજસથી અમર તો તેને સાધારણ વાત ગણી સવારના બદલે તેજ દવા આડુના રસમાં બજોરે ખાધી અને દવા ખાધા પછી દરદીને દાદ ઉત્પન્ન થઇ અથવા તે કસીરમાં બળતરા વીગેરે થઇ આવી !—તો તથી દરદી કે સારવાર કરનારને એમ ખ્યાલ નહી આવશે કે આ એક સાધારણ મણાતી બૂલનુંજ પરિણામ છે આમા બુલ રીઝ દવાતો ખાધી જ છે પરંતુ તેને ખગર નથી કે જ સમયે વૈદ્યે દવા ખાવા કીધેલું તે સમય એટલે સવારે કુમેલા કદ પ્રધાન હોય છે તો અત્યુક પદ તવી કદનારક પીત્ત વર્ધક દવા આપવામા આવી પરંતુ તે સમય વીતી ગયા પછા બજોરે ત્યાર ન્દકાચાક રાત્રે પીત્ત અપાનું હા છે અને કદ ન્યૂત હોય છે તે સમયે દવા આપવામા આવી હવે હું પાર્શ્વ છું કે આત બહુઓ ગરુડી ગયા હશે કે આ દવાના પરિણામ વિપરીતજ આવવા નોંધએ કારણ એક તો પીત્તવધક દવા અને બીજું પીત્ત વર્ધક સમય તેથી દાદ બળતરા આદીક પીત્તના રોગે ઉત્પન્ન થઇ દરદી કુખી ન થાય તો શુ થાય ? જો આ જ દવા વંચના કલા પ્રમાણે સવારમા આપી દેલ તો કદ શાન્ત થઇ દરદીને શદત મળત. આ ન જણાવી અથવા તો નાની બૂલ દરદીને કુખી કરશે તે મને ખબર હતી.

૨.

ફેલાએક દરદીએને તેમની પ્રકૃતિ અનુસાર બદામણ કરવામા આવે છે કે અમુક દવા ધોળા ગાયના દૂધમાં લેવી અને તેવાજ રચની ગાયના દૂધ ઉપર રહેલું પશુ તે એક સાધારણ વાત સમજે તે ઉપર લક્ષ ન આપતાં ગમે તેવી ગાયનું દૂધ પીવામા આવે છે. હવે જો ધોળા ગાયના બદામાં લાલ અથવા કાળી ગાયનું દૂધ આપવામાં આવે તો આપણા ખારેલા કાલ-દાના બદલામા દરદીને નુકસાનજ મલ ન્યારે સ રવગ કરનારને અગર દરદીને ચૂલામાં આવે તો તે ધણીજ દહવાથી ઉતાર આપશે કે મે કાગર પશુ બુદ્ધપૂરેજ કરી નથી, કેવળ દૂધ છે.

પરજ રહું છું મારું પ્રારબ્ધ એવું હશે કે હું સાચો થતો નથી તેમાં વૈયતો પશુ શો વાંક ! પરંતુ તે દરદી અગર સારવાર કરનારને ખચર નહીં હશે કે તેઓ જીવ કરી રહ્યાં છે. ભૂલમાં એ-
ટ્યુંજ કે દરદીને જો ધોળી ગાયના કૃષ્ણની બધામણુ કરવામાં આવે તો તે તેની પદ્ધતિના
અનુસારજ હતું દરદી પીતતા દરદથી પીગતો હતો. અને પીત સાન્ત કરવાની જરૂર હો-
વાથી ધોળા ગાયનું દૂધ પીવાની બધામણુ કરેલો કાનજી ધોળા રમ કદારક હોયછે જેથી
પીત ચાન્ત થાય છે. અને કાલ રમમાં પીત વધારવાનો ડુંગ્ર હોય છે તથા કામ રમ
વાત વધેક હોય છે આ-તેમાં સ્વાભાવીક ગુણ છે આ બે લીડીઓથી આપણા મનુષ્યમાં
આવી ગયું હશે કે કોંગોપેથી (૨૨થી ૨૨૬ મટાડવાની કીના) જે મુગેપની એક મહાન
શોષ કહેવાય છે તે હમારા કપિ મુનીઓ જરોજર સારી રીતે નજીવતા હતા અને તે અનુસાર
અમુક દરદીને અમુક રમની ગાયનું દૂધ આપવું એમ સલાહ આપવામાં આવે છે (વિદેશી
સાંજોની પ્રસસા થાય તે આપણા સાસો વાયવાની આમીથીજ ૧) આવી નજીવી મણાતી
ભૂલોથીજ પછા દરદીઓ કંઈ ભોગવે છે

૩.

ધણા એક સંમદિલ્હીના દરદીઓનાં હર્ષ વેપ, ડાકટર, ધણી મહેનત કરી મટાડે છે,
પણ તેજ દરદી દરી શોષ દીવમ પંકી તેજ દરદી પીગતો જેવામાં આવે છે તપાસ કરતાં
માલમ પડે છે કે સદેજ એક દીવસ અખતરો કરવા ખાતર સગાર શીરો ખાણ ભેળો હતો !
અને આવા અખતર કરતા દરદીજ ધણા દરદીઓ રામ રાજી થઈ નાચ છે ! આવી ભૂલો
ન કરવા માટે હશે ધણાજ ચલ કરીએ છીએ, પરંતુ અમે જેવા એકએ તેવા ફાળી થકતા
નથી અને નાના હતા ઉતરાઈને છોએ. પાલનપુર સ્ટેટમાં એક કુટુંબ ધણુ આખરદાર
અને રાજ્યમાં મળ પામેલુ છે તે કુટુંબ રીતોના એક કુવાન હોકરો મમદિલ્હી (૨૨) ને
દરદી અમારી સારવાર નીચે હતા તેનો ફસ સુવરતો હતો હતો. અને આવા પીવાનું તમામ
ખુશ કરી કેવળ જાણ ઉપરજ દરદીને શામેલી, પરંતુ તેમની માતાપિતે આ વાત ફરીકર
નહોતી. કારણ કે તેમને તે હોકરો ધણાજ વડાએ હતો. તેથી અવારનવાર તે દરદીને ચોરી
થી ખવરાવે છે એમ માલમ પડવાથી મરુમ નવાખસાહેબની મારફત એક ખાસ પટેરાવાળો
દરદીનાં દરવાજાં આગળ બેસાડવામાં આવ્યો હતો. કારણ દરદીની મતા જો અંદર નાચ તો
કથી આવતો વસ્તુ અંદર લઈને ન જઈ શકે જેમ જેમ સખતાઈ કરવામાં આવી તેમતેમ
તે ખાણ હકમાં આવતી ગઈ દીવસમાં બે નજી વજત હોકરોની ખચર કાઢવા આવે અને
આવી હાથે અંદર અપ ના કરતી પણ હોકરોની તળીયત જે સુધારા ઉપર હતી તે દીવસે
દીવસે બગડતા મારી. તળીયત બગડતી જોઈ સગાર વીજીય બારીકાઈથી તપાસવામાં આવ્યું
તો જજાઈ ખાણું કે તેની માતા તેમને ન ખાવાના પદાર્થ લેઈ જઈ ખવાડે છે. પરંતુ
વાંચક વર્ગ આશ્ચર્ય પામશે કે દરવાજા ઉપર સખત પટેરો છે અને તેમની માતા દરદીને
આવી હાથે અંદર જાય છે પણ તમારી અંધારતામાં વધારો થશે, જ્યારે તમે એમ ના-
જીશો કે તેની માતા જ્યારે બકારથી અંદર દરદીનાં આરકમાં જતી ત્યારે પોતાની ચોળામાં
બધામ, કેળાં, પેડા વીગેરે (જે સાન્ત ગણુમને પેણુ પચવા મુરકેલ છે અને સંમદિલ્હીના
દરદીને તો વિષ સમાન છે) તે સંમદીને લઈ જતી અને ખવડાવતી ! જેના પરીણામે અને

તે છોકરાનો દેહ છૂટી ગયો. હવે ભેદાતું આ છે કે તેની માતા' ચોરમાન માતા નહોતી, તે તેની સગીજ માતા હતી અને તે છોકરા તેને પછો વઢાલો પથ્ય હતો. એને એકજ ધૂન હતી હતી કે મારા છોકરા હમેશાં કંદોષ વીગેરેની ચીજો ખાઈ મોટા થયેલો છે. હવે તેનું ખાવાનું બધ કરેલું છે તેથી છોકરાનું મન બહુજ મોજવાય છે. તેની માતાએ જે ભૂલ કરી તેના પરીણમે છોકરા બોલ્યો! અને કાંઈપણ ઉપાયથી તે ભૂલ હવે સુધરી શકે તેમ નથી' -

અંધી શીખના જેવી બે વાત છે. એક તો ગંગાદિપ્તિવાળા (કે બીજા કોઈ પણ) દર-દીને દુષ્ટ્ય કરાવતી નહીં અને બીજી મહાં માખાપ છોકરાઓને બાળરની વસ્તુઓ સહ અવરણવાની ટેવ પાડે છે. જેથી છોકરાની જાતશબ્દમંદ યાદ અનેક વેગનાં ભોજન' યાદ પડે છે. માટે છોકરાને કંદોષ વગેરેની દુશ્મનેથી વસ્તુઓ સહ અવરણવાની ટેવ દરમીજ પાડતી નહીં.

૪.

આજ મામ (વીસનગર) ના રોઠ આખા ગુજરાતમાં પ્રસીદ્ધ સંકુલરથ છે તેમની સગી મારીનો એકનો એક યુવાન છોકરા આસરે પાંત્રીસ વરસની ઉમરનો મીઠા પ્રમેદ (રાખાબેડીક) થી બીમાર હતો તેને દવાથી મણી મુધાય ચલો જતો હતો સાકરવાળા પદાર્થ આપવા બધ કરવામાં આવ્યા હતા, જે આ દર્દમાં હમેશાં બધ કરવાજ પડે છે કેટલોક સુધારો થયા પછી ફરીથી પેશાબમાં સાકર વધારે જવા માંડી અને દર્દી દીવસે દીવસે નરમ થવા માંડ્યો મેં શોને ચેતવણી આપી કે કાંઈપણ ખાવા પીવામાં ભૂલ થાય છે નેનો જનમ આપવામાં આવ્યો કે "મહારાજા સાહેબ, તમે તો વહેમીજ છો હું ખાસ દેખરેખ રાખું છું." એ આસદેખરેખ, ને દેખરેખમાં તે દર્દી યુજરી ગયો અને તેના યુજરી ગયા પછી તેની માતાએ કંચુક કર્યું કે અને મળપણવાળા પદાર્થ કોઈ ન ભેષ શકે તેવી રીતે ચોરીથી અવરણના અને એક માણસને બહાર ખેંસાડી મુક્તા કે કોઈ આવે તો દુરત ખતર આવે એટલે અને ખાવા પીવાનું બધું સંતાડી દેતા -પાછળથી ખતર પડ્યા પછી તો શુ થઈ શકે! રોઠ અને અને સંકુલરથ બાળને રજા!

૫.

દર્દીઓ સંખ્યા આવી આવતી મણી મુલો માથ છે, જે તમામ અઢીયા ટાકવામાં આવે તો મેંદુ એક પુસ્તક થાય વાંચક વર્ગને માટે ઈશારોજ ખસ છે માંદગીમાં મન હમેશાં ભટકે છે. જે બીજાની ના કહેવામાં આવે તે તરફ મન વધારે આકર્ષાય છે. રોઠવામાં આવે તે કરવાનું મન થાય છે. મંતાડવામાં આવે તે જોવાની ઇચ્છા વધે છે આવા કેટલા એક સ્વભાવિક નિયમ છે, તે વખત બે મન ઉપર કાણ રાખવામાં આવે તો અવસ્થ લાભ થાય જ. દર્દી ન્યારે મનમાં એમ ધારી લે છે કે મારે સાચું ચતુજ છે તો તે ભૂલ કરતાં અટકે છે અથવા તો સારવાર કરનારાંના વિચારથીય હોય તો ભૂલ ન ચરી સંભાવે છે. અને કેટલીકજ ભૂલો દેખાઈથી પણ થાય છે, જેમ કે, સેનેટેરીયમ-આરોગ્યા સમા બાંધવાની બાબતમાં ૬-હવે કેટલાએક સેનેટેરીયમ જોવા છે' ન્યાં દર્દીઓને ખુલી હવા, સાફ પાણી મળી શકે છે, પરંતુ બીજાં માધન દવા વીગેરેનાં ત્યાં ન મળવાથી દર્દીઓ દુઃખી થાય છે કામલા તરીકે, નરોડામાં સેનેટેરીયમ બાંધવામાં બાંધનારા શેઠે ઉદારતા બતાવી છે અને ત્યાં બાંધવાનું મુખ્ય કારણ ત્યાંના કુવાનું પાણી કહેવાય છે,

તે સેનેટેરીઅમનો સાથ લેવા વીરેય ક્ષયના દર્દીઓ નવ છે હવે વીચારવા જેવું એ છે કે ક્ષયવાળા દર્દીના કમ્પાઈ દરેકાં અગ્રણ્ય જરૂરો નિઃશ્વર કરે છે અને કદ સુકાયા પછી સાધન ગણવાથી બીબના શરીરમાં પ્રવેશ કરી ત્યાં વૃદ્ધિ પામવાનાં સાધન મળી આવવાથી રોગ ઉત્પન્ન કરે છે (ક્ષય મનથી ક્ષય વર્ણન તથા તેનો ઉપાય એ લેખ પ્રથમ સુન્દરી સુખોદિર્ઘાન ખુલાસાવાર આવી ગયેલો છે) નરોગમાં જ ક્ષયના દર્દીઓ નવ છે તેના કદ વિગેરે નાશ કરવાનું કાંઈ સાધન નથી અને ત્યાં એવાં આઠ વીગેરે જે કુદરતી રીતે ક્ષયના જરૂરોનો નાશ કરી શકે તેવા કુદરતી સાધન પણ તે નથી તેથી ત્યાં ક્ષય રોગ ધટવાને બદલે વધશે, એમ જણ રહે છે ક્ષયના દર્દીઓને નળગા ખાંધના સારવાર કરનારને આમનો સાબના બદલે દાનીજ ચાખ, તે રૂપાલાલિ છે મ્યુનીસીપાલિટી (જે એમની હદ અદર હોય તો) કે ગવર્નમેન્ટ આ તરફ કેમ ધ્યાન આપતી નથી? કારણ કે ક્ષય રોગ ધટાડવાના બદલામાં આ ઉલટું વધારવાનું સાધન થાય, તો તો તેથી દાનિજ છે! તે ક્ષયના દર્દીઓના બદલામાં જે બીબ દર્દીઓ આ સેનેટેરીઅમનો સાથ લે તો અવશ્ય ફાયદો થાયજ રોગીઓએ કદ તો ક્ષયના દર્દીઓને ત્યાં જતા બંધ કરી દેવા નોંધએ અગર તો કદ વિગેરેનો નાશ થાય એવો બદોબસ્ત કરવો નોંધએ. તેના માધ્યમમાં જે ઉદારતા બતાવેલી છે, તેની સાથે વીરેય ઉદરતા બતાવી કોઈ કોઈર અગર વૈદને એટલિન્સ (કાપ્પુ અથવા પગાર) આપી દીવસમાં ત્યાં એક વખત જઈ આવવા મોકલવું કરી આપતી નોંધએ. આવી દેખાદેખી બૂલનું પરીણામ પણ આમ જ બીર આવી જાય તેથી અધીર બાવી બૂલો ન થાય તો માટે દર્દી અગર સારવાર કરનારાઓએ જેમની દવા ગાલતી હોય તેમના પાસેથી પુરેપુરી માલિતી લઈ તે પ્રમાણે ચાલવું અને નાની બૂલોથી જે જ બીર પરીણામ આવે છે તેથી બચવું

“અમુનાલવ” ધર્મીય ઔષધાલય.

ધીમનગર, (હિતર ગૂજરાત)

વાલુની આંખે કાંઈ અડચણ છે?

લેખક. ડૉ. શ્રી જાડવજી હસરાજ, (ડી. એમ. એમ. એસ. લંડન) *

“વાલુની આંખે કાંઈ અડચણ છે?” કે જેને લીધે તે સન્તોષકારક રીતે કામકાજ કરી શકતી નથી, તેની પણ પહેલાથીજ તપાસ કરાવવો.

આ લાગુ લખના માસ અનુભવમાં આવેલ એક દરદીનું વર્ણન મને યાદ આવી જાય છે દરદી એક સોજ વર્ષની પરણેલી ઊંઘી હતી. બિચારીના કમજાએ માતા નાની અવસ્થામાં મૃત્યુ પામેલી. પિતાબીની ઉમર પચાસેકની દેવાથી અને નાતમાં નાતરના રિવાજ દેવાથી ત્રીસ પાંચમ વર્ષની વિધવા સાથે પિતાએ પુનર્બંધ કર્યું નહીં આણેથી અગર માતાએ પુત્રને ધમકાવવા-આરવાનું તક હતું પુત્રી ઉપર ગુસ્સે થવાનું મુખ્ય કારણ એ હતું કે તેનાથી કુધ, પાણી વિગેરેનાં વાલુને પત્ર લાવવાથી તે રોગગ્રસ્ત જતા!

* સુન્દરી સુખોદિ ૧૯૧૮ ના જન્યુઆરી-ફેબ્રુઆરીનાં અંકમાં.

માના કાષ્ઠપણ ચીજ લાવવા દુકમ કરતી તે તે ચીજ તેને મળતી નહીં. તેર વરસની અવસ્થાએ પચ્છાવી એને સાસરે વળાવવામાં આવી. ખતિ નાનો હોવાથી પરાધીન અથવા પિતાધીન હતો. પિતા સ્ત્રી આધીન હતા. વડુછ પગથીને આવ્યાં કે ઘર કામનો બોલો બધો તેના ઉપર નાખવામાં આવ્યો. પણ સાસરીવામાં પણ એવીજ રીતે દુધ વિગેરે દો બાવા લાવ્યાં. અનાજનાં વામણ ટુટવા માંડ્યા. પીરસવામાં રવિલી વરતુઓ લાણીની બદાર પીરસાઇ જતી!—સાસુછ તે એમજ સમજતાં કે આ બધું થવાનું કારણ વડુની મર્યાદા, જડપણું, અને મગજની ખામીજ હતું. પહેલાં તે સાસુછની છબ ચાલી, પછી હાથ લાંસા કરેજ વડુને માર પડવા માંડ્યો. છેવટે વડુ કટાણી થોડા દિવસની રાજ લાઇ પિયર મઇ. ત્યાં છેવટે વડુના બાપને દયા આવી અને તે બીચારી મરીજ છોકરીને અમારી પાસે લઇ આવ્યાં દડાકત પુછતાં એમ કહ્યું કે છોકરી છુદ્ધિ વગરની જડ છે, તેને માટે કંઈ ઉપાય કરી આપો છોકરીને મોટેથી કટાકત મગજતાં તે છુદ્ધિમતી જણાઇ. આખ તપાસતાં—

“૧૮” જેટલી ધણી ટુંકી નજર જેવામાં આવી આટલી ટુંકી નજરવાળો છરી એક કુટુંબી પણ સ્પષ્ટ ન જોઇ શકે. માનવી નજર ટુંકી છે, તેને લીધે તેનાથી કુલો યાવ છે તથા તેને ચોખ્ય ચરમાં આપવાથી તેની હાલત મુશ્કરી જશે, એમ સમજાવવામાં આવ્યું ચરમાં વાપર્યા પછી છોકરીએ સાસુનો માર ખાધો નથી અને જે છોકરી દુખી હતી તે તદ્દન મુખી થઇ ગઇ છે સાસુ પણ વડુનાં વખાણ કરવા લાગી અને તેને “કાવા” લાગી. છુદ્ધિદીન જણાતી વડુ હવે છુદ્ધિવાગી જણાઇ છે.

પહેલો, તમારે આવી શુન કરવાનો વખત ન આવે તે સંભાળશો. વડુથી આવી રીતે ધરમાં ગુહચાન થતું હોય તો તેને ઓછી અસવાળી માની લીધા. પહેલાં તે ઓછી નજર વાળી તો નથી અથવા ખીજ કંઈ જાતની કુદરતી ખોડ તો તેનામાં નથી, તેની ખામી કરાવી જોશો.

આંખનું દવાખાતું
મરીન લાઇન્સ મુખ

—૧૯૦૩—

એક ગૃહમાં અશ્વની ચોરી કરવાના હેતુથી એક ચોર દાખલ થયો. પરંતુ કાચબેળે તે કાર્યમાં પકડાય ગયો. અશ્વ ચોરી કરવાનો એક માર્ગ જો તે દેખાડે તો તેને મુક્ત કરવાનું તે અશ્વના ધણીએ તે ચોરને જણાવ્યું. તે ચોરે તેમ કરવાનું કલુષ કર્યું, તે અશ્વની પાસે ગયો, તેને બધન મુક્ત કર્યો, તેની પ્ર સામાન ચલાવ્યો અને ત્યાં પ્રમાણે કહેતાં કહેતાં થોડો પુરપાટ દોડાવી મુક્યો—“ઘેરત, આ રીતે અને અશ્વની ચોરી કરીએ છીએ.

* આખનાં દર્દી-વિરોધો આ વિદ્વાન ડૉક્ટરને એક સેપ આપતા બંકિમાં પ્રકટ થવાનો છે, તેમાંથી આટલો ભાગ “હિન્દી બુદ્ધના કાલિન પરિણામ” ના એક નમૂના તરીકે ઉદાહરણ છે ઉપતંત્રી, મુ. મુ.

સ્રીસામ્રાજ્ય:

કમળ.

લેખક: સ્વર્ગસ્થ બહેન "હિયા" (સૌ. રસમન મજમુદાર.) -

કમળ આને આઠ દીવસથી બેજાન હાલતમાં પડી દેતી. દોરખીટકના દરેક માણસ તેને ચારતે બધું કાળજી ગળતાં દર્તા કમળના બાપ હાઉસ સરખાન હતા અને તેમને રૂંદે વાતો બચ્ચો દોરખીટકના કોર્પોરેશન હતો. કમળનું બેજાન સપાટામાં કમળના માતાપિતા બન્ને સપડાઈ યોગ યોગ કસાકેને અંતરે સ્વર્ગવાસી થયાં દર્તા અને તેની દેખાંથી કમળ મારી થઈ ગઈ હતી, તેને જાન પણ નહોતું. તેના બધા ભાન્ડુમાં તે એક જ દમાત હોવાથી તે તેના માતાપિતાની ભાડપી કમળ હતી અને પંદર વર્ષની ઉંમર થયા જતાં તદન બાળક જેવી નિર્દોષ હતી. તેના પાસેના સગામાં ફક્ત માતીનો એક છોકરો અને છોકરી દર્તા તે અને કમળના માતાપિતા ગ્રન્થરવાની તેમજ કમળના મંદવાડની ખમર આપી હતી પણ પછી ફર હોવાથી તે આવી ટકાઈ નહોતી. કમળના પિતા આખાજી તેમજ મળતાવળો દોવાથી દોરખીટકના દરેક જગ્યા સાથે ધણી ભાનસાધથી વરતેતો હતો અને તેને લીધે તેના સ્વર્ગવાસ પછી પણ બધાં તન મનથી કમળની આકરી કરતાં દર્તા. હજી મગી તેના મારા ધવોની જગ્યાપણ નીચાની નહોતી, કમળના પિતાની જગ્યાએ એક નવો માણસ આવેલો હતો અને તેથી દરેક જગ્યા તેના સ્વામત માટે તૈયાર હતી.

પડીયાળમાં પાંચના દોરાર થયા અને તે તરત આબો. જેની જગાઉપર પોતે બાંચે હતો તેના બચ્ચામાં પોતે રહેવાનો હતો અને પોતાનો જાત બાઈ હતો. તેની કમળની તાલસ કરવાની પોતાની પહેલી ફરજ વિચારી આજે લેતાંની સાથે તે કમળના રૂમમાં ગયો. હડકત પુછી ત્યાં જોઈ અને ધણી સંજાળથી તપાસી દવા આપી. કમળ બે કે જાનમાં નહોતી પણ તે હાલતી પણ નહોતી. થોડી થોડી વાર માથે નીચાસો નાંખતી અથવા રડતી કે સીસ પાડતી હતી તેથી તેની અવસ્થા ધણી ભયંકર હતી ડાકરે દવા આપી કહ્યું કે જો આ દવાથી તે હાલત પડી તે બચી. એટલું કહી તે બીજા દર્દીઓ જોવા તથા બચરથા કરવા આવ્યો ગયો. ચાલતા પોતાને જાંબે જતાં પહેલાં તે ફરી કમળને તપાસવા આવ્યો. તે વખતે કમળ કદ-હાલમાં હતી નર્સને સંજાળ લેવા સુચવી જરૂર પડે પોતાને બોલાવવા કહી તે જાંબે ગયો.

સ્વદારના ન્યારે પાછો ડ્યુટીપર આવ્યો ત્યાં પહેલો કમળના રૂમમાં ગયો અને તે જામત થતી દોષ એમ ભાગવાથી તે ત્યાં જ બેઠો. મદવાડથી શીશ પડેલી પણ ખુબસુરત દેખાતી કમળ સાસુ જોઈ રહ્યો. થોડી વારમાં તેણે પાસ બેઠાજી ને બાંખ ઉપડી બોલી "માણુ છે નું" નું પાસે આવી અને માથે દોષ ફેરવી બોલી, બહેન જો તો નવા માકરે સાહેબ છે અને તેમની કાળજીથીજ આજ તમારી તબીબત સુધારા ઉપર આવી રાજી છે.

પોતાને બચાવનાર તરફ ઉપડારવારી નજરે દેતો રહ્યો. પછી થાકથી આબો મીઠી આરામથી જરૂર હોવાથી તેને તપાસી દવા આપી ડાકરે પણ નર્સને રૂંદનાં આપી

ચાલ્યો ગયો દીવસે દીવસે તેની તબીબત સુધરતી ગઈ ને યોગ દીવસમાં તે કચ્છી પશુ રૂઢ રૂઢ હવે તો તેની ચરતીને છેાકરે કચ્છનાથ પોતાની વડુ અને પાંચ વગમનાં છેાકરોસાથે આ યો હતો અને ડાહર જાલભાઈ હોવાથી તેના આગળને લીધે તેના બગમમાં બધાં હવે રહેતાં હતા હવે જ્યાં સ્થિતિ આવતી હોવાથી કમળ પોતાનું દુખ પોતાના હાથે ઉછેરેલા શ્વેતવાળા નાના બાગમાં ફરવામાં તેમજ નાના બાજુને ગમાડવામાં જગત વીસતી. યોગ દીવસમાં તેના ભાઈ જોડે કમળના જવાનું દલ અને હવે પછી ફરી જીવન જો તેના દુખમય વિચારમાં કમળ પુવાંગની મ પર બેઠી હતી તેની બાબી પોતાને જવાનો સાચાન બધામાં હતી અને બાજુ તેની આગળ રમતો હતો એટલે કમળ તરફ એકની હતી એ લામાં બહાર ગયેલો ડાહર રમણનાથ આવ્યો ને કમળને એમની જોડ પાસે ગયો અને તે બોલ્યો : 'કમળ, આવી ફરીમાં પુવાંગ આવળ બેસવા જેવી હજી તમારી તબીબત નથી.'"

યોગના જ મ રચનાથી વીણતા પુવાંગના દુખમાં ગરજ થયેલી કમળે ડાહરને આવતાં જોયો નહોતો તે તેના રહેવાથી ચમળ ઉચ્ચ જેઈ બોલી, ના હવે તો ગમનું લાગે છે

તેના મ મે પુવાંગની રૂઢપર એક પગનું મુખી ડાહર ઉભો ને બોલ્યો તે રહાય દરો પશુ સાદસ ન વરતુ તમને બધી બેઠેલાં જોડ મો તમારા ચરંગ ઉપરથી મ્માં તો દીવ ગીર હો કે રીક હો, એમ લાગવાથીજ દુ આ તરફ આવ્યો. હવે તો તમે જવાનાં એટલે મ્માં પશુ વરતી જોઈ થવાની ગલીનાનો રહવારો એમના છેલ્લાં આકર્ષ લાગશે.

કમળ દીલગીર થઈ બોલી અચીત જવાના દીવસ પાસે આવ્યા, આ મ્માં જ જવા રચન મને પણ થઈ વધારું છે પણ જેની ધમ્મર ધમ્મર તમે પણ મ્માં વાસ્તે થયું મને નત લીની તે વાસ્તે દુ તમારી પશુ થયું આવરી છુ.

"હા, જો આભારનો બદલો આપવો હોય તો તે તમારા હાથમાં જ છે" ડાહર બોલ્યો—

"સુ" ચરમથી ચાતા થતાં કમળે પુલ્ય

'તમારો હાથ દુ કુવારો છુ તમારી આતનોપુ અને આગળ લવિષ્ય પશુ ઉત્તમ લાગે છે, તો તમારા જેવાના હાથને દુ નાલાયક નથી કઈ મે મચનાથ માથે આ બાબત વાત કરી છે પણ હુ સુધરવા વિચારીને હોવાથી જ્યન તમે પણ મ્માં ઉત્તરના કોઈથી તમને પુલ્યા વિના કશું કરવું હાઈ મન નથી ફક્ત ઉપચારના નવામાં હા ન કહેતાં જો મને ચાલી ચકવાના હો અને એમ માનતા હો કે-મ્માં માથે તમે સુખી થઈ શકો તો જ હા કહેવું

કમળે ગતા કમળ જેવું-સલાતના આકળના જાંઘ જેવાં હાથોથી જ હાથ-મો ઉચ્ચ કરી હા ફરી ડાહરે તેનો હાથ પકડી તે પર એ સુખી લીધી.

ત્યારે આ વર્ષ દીવસ મું કચ્છનાથ પ્રાપ્ત રહે પછી ત્યારે માનાંપિતના વર્ષ પછી પાંખી આ મ્માં-અને હવેથી તહાં શ્રદ્ધની મલુ રૂઢ આવ મ્માં-કરે કઈ. આ પ્રમાણે કમળે કલકલે ગઈ

આને આપણી કમળના તેના પિતાના બગલામાં મૂકવાની ચક્રને આવવાનો પ્રયત્ન છે વર્ષ થતાં બન્ને પરણીને એક ચણ છે -આને તે કમલેથી આવેલી રોવ થી ન્હાના પામાપર પામીના સમાં અને અંગત મીઠાની પાઈ છે. પોતાના બગલાની ફરીથી પોતેના માલીક યલેલી કમળ જેની સુન્દર કમળ હવેસર બધાની સરભરા કરી રહી છે વચ્ચે વચ્ચે ઝાઝર તરફ પ્રેમભરી નજર નાખી મંદહાસ્ય કરી રહી છે. નીચધાર કમળને સુખી જોઈ હવે આ- પેણે રમ લાઇયુ

આશા.

અનુવાદ કરનાર, બહેન શ્રી. ધીરજ બહેન વિદ્યાનાથ ભટ્ટ.

(૧)

“અરે એ ! શું કરે છે ?”

સુરેશ સુરેશચંદ્રની વાત છે પર તે માણસે કદમણુ બાળ ન આપ્યું તે માણસના નિર્દય અને કોઈ બ્યવહારથી જાણિકા અત્યંત દેવન કરતી હતી અપરિચિત સુરેશના વચ્ચે પડવા છતાં પણ તે માણસે તે જાણિકાના માથ પર જોરથી ધપક મારી જાણિકા વધારે જોરથી રોવા લાગી, જેમ રહાજ સમયના વાયુથી અપાને છોડ કંપે તેવી રીતે બા- સિકાનું સમય શરીર કંપ્યું. આ વખતે કોઈથી સુરેશચંદ્રે તે માણસનો હાથ જોરથી પકડ્યો. જાણિકાનો કામળ હાથ તે નિર્દય માણસના હાથમાંથી છુટી ગયો. હાથથી વિદૂજ બનેલી જાણિકા સુરેશની ગ્રેહમાં છુપાઈ ગઈ તે પોતાની અશુભીની દ્રષ્ટિએ, અવનાર મનુષ્યને અંતમાં અહેરો નિરખી રહી સુરેશ-ચંદ્રેશને લાવ બદલતાં મધુર સ્વરે ગોરવો, “બહીરો માઈ”

સુરેશનાં મોં પરના આ બાવથી જન્મદુષ્કિની આશાના હૃદયપટ પર એક ગભીર રેખા દોરાઈ ગઈ કદક વર્ષોથી આ નરપિશાચ પોતાની ઇચ્છાસાર, આશાને કું-ખે દબ રહ્યો હતો. આ પહેલાં જાવસર હતો કે જેમા આ કરણ હૃદયના સુવે રહેને આ અત્યા- ચારમાંથી જગાવી હતી. આશાના જાણજીવનમાં તે દિવસથી કંઈક અનન્ય પરિવર્તન થયું. તેમાં સંદેહ પણ શે ?

મતિનાથ પણ અવગામાં મરકવ ગઈ ગયો. દોષથી, શોષથી, અને અપમાનથી ત્હેને ફવાડે ફવાડે અગ્નિ વસસતા લાગ્યો, જાણિકા રોળા હમણું બહાર નીકળી પડે એમ લાગતું હતું ત્યારે ચોતરફથી ત્હેણે સુરેશની વાદવાઈ જોવાતી સાંભળી, અને તેના મનમાં પડકી જાતરી યદ ગઈ કે સુરેશ માટે આ લોભના પ્રદેશમાં અહાં ઉત્પન્ન થઈ છે, ત્યારે ત્હેનો કોષ બાધક વધ્યો. સરમના મામાં મતિનાથે મુનને સ્વરે કહ્યું, “તું મોણ છે ? છોડ એને.”

સુરેશે હમતાં હમતાં કહ્યું, “હું માણસ છું ત્હમરી માફક જનવર નથી. જાણિકાના શરીરને એક જાનગી પણ અમ્મડતાં આપને ખબર પડે કે હું માણુ છું.”

આમ છતાં પણ સુરેશ યાતન હતો. અદ્ય અનિમેષ દષ્ટિથી ત્હેની તરફ જોઈ રહી હતી. સુરેશની વાત સાંભળી ત્ણ ઉમેલા મર્વ દસી પડ્યા કોપથી ઉન્મત્ત થયેલા મતિ-

સામે આશાને મારવા માટે પોતાનો પગ ઉઠાવ્યો. પણ શું મધુ, તે કોઈ સમજી ન શક્ય સુરેશ એવા જોરથી મતિલાવતે હોઈ મારી કે તે ધડકા દઈને જમીન પર આંતોખાટ પડી ગયો. સુરેશ આશાને પોતાની ગોદમાં ઉઘાડી લીધી, અને તેની ડાબી પકડીને કહ્યું, “બહીશ નહિ.” આશા તેને ગળે વળગી પડી. આંધિયાળા ઝોટપ, વૈશાખમાસની કૃષિક વીજળીની માફક, આંતરિક્ષક રિગત ફરક્યું.”

સુરેશ પુછ્યું, “તારાં મર ક્યા છે ?” આંધિયાળે હાથના ઇંચારાથી રસ્તાની સામી બાજુ પર આવેલું મહાન દેખાડ્યું. સુરેશ તેને ગોદમાં લઈને તે તરફ ચાલ્યો. પર આશાના દર્તાં તેણે જોયું કે માણસોનું એક ડોળું તેનું સ્વાગત કરવા ઉભું છે. સર્વની આગળ ચરમા પહેરીને એક વૃદ્ધ માણસ ઉભો હતો. તેનાં કપડા અચ્ચરિયત દર્તાં. તેની પાછળ ઉભેલી એક છુટ્ટી ડાકીએ સુરેશ તરફ આગળી કરી કઈંચરવરે કહ્યું, “સાહેબ ! જોર આજ છે. મામા સાહેબને મારી, આશાને સહ નદાસી નવા ધારે છે. હાથ હાથે !”

“શો સાહેબે છુટ્ટીને ચુપ રહેવાનો કસારો કરી, સુરેશ તરફ આશ્ચર્યથી જોયું રોકની પાછળ હોયો રહેલો નોકર, મતિલામના આ હાથ જોઈ, પોતાનું હસવું મહામહેનતે ખાળી ફક્તો હતો પોતાના પિતાને જોઈ આશા પછાડી જોરથી શેવાં લાગી, અને જોઈ, “જપુછ આનો જરાય વાક નથી.”

દાસીએ મ્હોં બગાડીને કહ્યું, “એનો વાક નથી ? ત્યારે વાક કોનો છે ?”

આ વખતે આશાના પિતાએ દારી તરફ કોંધાકરી દ્રષ્ટિકો સાંભળેલો નોકરે ડોલો દેખાડ્યો, “મુગી મર.”

“મુગી શું કરવા રહું ? આજેના ચાલી બધા હું તો, અઢી કેવળ માછ માટે કાઢી જોઈ છું મારે ક્યાં જીવન...”

નોકર તાક્યો, “ચુપ.”

ડાસી ચુપ મઈ મઈ.

મતિલાલ આશાના પિતા પાસે આવી ઉભો રહ્યો. દાસી આજો મદમદાવી રહી હતી.

સુરેશ પુછ્યું, “મહારુપ ! આંધિયાળા પિતા આપ છે ?”

તેમણે સંમતિ રાચક માંડી હતી.

સુરેશ કહ્યું, “બાગે છે કે આપ યુગ એકાચારમા, રહેો છો ? સોનાની પુતળી જેવી આપની દંખા ઉપર એક પડા હાથ ઉઠાવે છે, અને આ કઈંક દારી આપ પર પ્રકૃત જોગવી રહી છે, અને...”

આશાના પિતાએ, સુરેશની પાછળ ઉભેલા માણસોના મ્હોં પરની પ્રસન્નતા જોઈ બીધી હોત, તો ન જાણે શું પરિણામ આવત. તેમના સહચરમા ચુપક સુરેશને મારે મક્કા કૃતવતાનો કલ્પ નથી થયો એમ દહેનાથી સાંધેના કિન્નર મજોસો, માણસો પણ ચહે નીચોની સમજ એક ૧૫ વર્ષનો બેરો પોતાનું જાપમન કરે તે વાત પણ તેમના કઈં

ખાસ ખુબ ખુબી રહી હતી. ધણી કોવણી લેખણે કહ્યું, 'હોંકરા'! તને ખબર છે કે પુત્રાની સાથે વાતચિત કરી રહો છો?"

સુરેશ તીરસર યુક્ત દમ્યે અને બેલબે, "ધણી આગે રીતે"

આચાર્ય અભ્યારસુધી સુરેશની ગોદમાં હતી. દરે પોતાના પિતાનો હાથ પકડી લેતી પાસે જવાની ચેષ્ટા કરતા હાથી-તેના તરફ જોઈ રહી પિતાએ ખાસિકાની આજ્ઞાના કટ્ટ-કટ્ટો મર્મ જલણી લીધેલા આસિકાની યુક્ત ચર્ચ પોતાના પર્વ ઉપકાર કરનાર સુરેશ પર લેતી હતી તથા ઉત્પન્ન ચર્ચા તહેલું કહ્યું, "તમે સારા ધરના માણસ લાગો છો. કીક આરે ઘેર ચાલેલ."

સુરેશ નમસ્કાર કરી કહ્યું, "શુભાકરો. આરી એક પિનકિત છે આ સોના" જેવી પુતળીને કોઈ કંઈ ન સાથે એ ખાસના રાખજો."

આચાર્ય પિતાની પાછળ પાછળ ચાલી ગયો. સુરેશ ચાલી ગયેા ધરની જઘારીમાંથી તે હોને નીરખી રહી લેતી સંદેશ લેતી કહ્યુંમાં સુંબરવ કરી રહ્યા-સોનાની પુતળી-પુતળી-પુતળી.

(૨).

ચોથ વખત પછી સુરેશને ખબર પડી કે આચાર્ય પિતાનું નામ ક્રાંતિપ્રસાદ હતું તેમજ ત્યાંના ઉપયુક્ત પ્રાચાર્ય છે. આચાર્ય લેખની મૂલપત્રીની કન્યા હતી. મતિલાલ લેખની બીજી બીજી મામાપ વિનાનો બાહ્ય હતો. મતિલાલ કોઈ એક સુલભા ચોથા પોરણનો અભ્યાસ કરે છે સુરેશ પોતાની રૂઝ આજવા અહીં આગે હતો તે કમકામમાં અભ્યાસ કરતો હતો.

એક દિવસમાં, એક ક્ષણમાં જાહેરી થતી મનુષ્ય જીવનના મવાહનો કેવી દિશામાં ફેરવી નાખે છે તે કોણ સમજી શકે? આ થતીનું વર્ણન કરવામાં જોડેલા સમય બાંધિત થયેો લેખ કરતા ધણી જોણ સમયમાં આ નટના બની ગઈ આ પકાતાનું ફળ એ અપકુ કે કહકનાં જીવન-બદલાઈ ગયાં. તે દિવસથી, આચાર્ય ઉપર અત્યંત નારાજ થયા છતાં પણ, મતિલાલ લેખે એક આજળી પણ અપકાડી ચડયો નહિ. પોતાની અપરમાતાનાં મહેલું સાવળતી આચાર્ય પર ફુર્જન હતી પિતાનો રોષ ઉત્તરે વધવા લાગ્યો. જ્યારે કોઈ નજીવા માણુમાં પણ લેખી આચાર્યને યોગ્યતા ત્યારે ક્રાંતિપ્રસાદને પાછું જ લાગી આવતું. એક એ વખત તો તહેલું પોતાની સ્ત્રીને, આચાર્યને પણ લેખને આચાર્યની સાથે આવે કઠોર વ્યવહાર મલાવતાં રોકી હતી. પોતાની સ્ત્રીનાં કઠોર વચ્ચે ચકન ન ચર્ચ ચકાથી લેખણે તે વાત પકડી મૂકી.

અને આચાર્ય! પહેલાં, જ્યારે તે એકલી તબાવવા વિનાયક પર બેસીને આંધ્ર તરફ જોઈ રહેતી-એક વાણું બીજે વાળેના પોતાની સાથે પકડી નેતું. સદવારના પોરમાં આજ્ઞાના ક્રાંતિમાં કોવણી કહકતી ત્યારે આચાર્યને લાગતું કે આકાશમાં આવેલી સુલેખી નહીં ધણી દૂર સંધી વધી રહી છે, તેજ દિશામાં ઉગતા સોનાની ચાળી જેવા બાલ-અર્ચને તે જોતી ત્યારે તે મનમાં મનમાં વિચાર કરતી કે જે આકાશમાં આ ગધું આવી રહેલું છે."

તેજ આકાશમાં તહેની મા રહે છે અને તેને નીરખી રહી છે, જ્યારે તહેની સાવરી મા અને મતિલાય તહેના પર જુલમ ગુન્દરતાં ત્યારે તહેને ઘણુંજ આશ્ચર્ય થતું, અને સાચું કે આશ્ચર્યમાં મહેતી તહેની મા આ બે દુર અમાનુષિ આત્માઓ પર અગ્નિ વરમાવી તહેમને કેમ નથી બાળી મુકતી ? તે દિવસ પછી એકાંતમાં, આચાએ પેતાની માનું ચિત્તન કોઇ પણ દિવસ નહોતું કર્યું તે દિવસનો સૌમ્યતા અને જુવાનીના નેમથી ઝળકતો તે મહેરા તહેના હૃદયમાં કારાઈ રતો હતો જ્યારે તહેની મા પર ગુસ્સે થતી અને બડગાડતી ત્યારે તે ઇચ્છતી કે તે વીરપુર્ય આ ક્ષણેજ આવીને તહેની રક્ષા કરે જે વખતે તે પેતાની મતમાતાના રહેવાના રહેઠાણ તરફ એકાદસે જોઈ રહેતી તે વખતે જ્યે એક પાંદડું પણ હાલતું તો તે પાછું વાળી, જોતી અને તહેને કમણા થતી કે તે કુવડ તહેને પેતાની ગોદમાં લેવા આવે છે પણ આચા જન્મ દુખીની છે તહેની માની માફક તે પણ નિષ્કુર બન્યો છે, નહિતો આશાની ખનર બેવા કા ન આવે ?

આ મિનાને છ મહિના વીતી ગયા છે, એક દિવસ પલંગ પર પડી પડી આશ્ચર્ય રૂપે છે. રાત્રીના અંધારમાં આચાને લાગ્યું કે મહેરા તહેની પાસે જોમો છે અને કહે છે કે, બાન, બ્હોરા નહિ. ” તે દિવસે આચાને કંઈ વાક ન હોતો છતાં તહેની વિમાનાએ શા માટે તહેને ખરાબ વચનો કયા તે અશા સમજ ન રાહી, અને પિલાય મતિલાય પણ તહેને જોઈને કેમ હસી ? ત્યારે આચા વિચારવા લાગી કે કેવું સાઈ થાત, તે મહારી પાસે હોત તો ?

આ સમયે તહેના વાંસા પર કાંઈએ હાથ મુક્યો આશાનું ગાલદુર્ય લગાઇ ગયું તે હોડી ઉઘી થઈ તહેના કબોલ લગમર કેરાકાપ અને અમુકીડી સોનાના કમળ સરીખુ રહ્યો એક દેવકન્ધાની ઝાંખી આપતું હતું કચેરીમાંથી ખાજ ફરેલા કંતિપ્રસાદે, પેતાની પુત્રીના મહેરા પર પેતાની સ્વર્ગીય પતિની પવિત્ર છાયા નેઈ આશાને પડખામાં લઈ રહેલું પુણ્ય, “ આશા ! બેટા ! શા માટે રૂપે છે ”

હૃદયમાંગિની અશાનું હૃદય કારાઈ આવ્યું તે દેવ લાખી પિના સમજ ગયો, થોડી ક્ષણે તહેની કુર્જળતા તેને છોડી ગઈ દેવના હૃદયને આટલા વખતે ધરના વિચાર કરવાનો વખત મળ્યો. આશાના આનંદની સીમા ન રહી આશા વારવાર તે અપરિમિત કુવડનું સ્મરણ કરવા લાગી, “ તે પિતાનો ગુરુ છે તહેના વિરતવધો પિતાને દિમન આવી છે તે મોજુ દરો ? તહેનું નામ રુ દરો ? ” તહેણે પુણ્ય ‘ પિતાજી તે કોણુ હતા ? ’

“ જાને માટે પુછે છે બેટા ! ”

“ તહેને માટે જોણે મકને બચાવી હતી ”

પિતાએ કહ્યું, “ તે કાંઈ સારા માણસનો છોકરો હતો હું તહેને નથી ઓળખતો ”

આશાને આટલા જગાળથી શાંતિ ન થઈ તહેણે પુણ્ય, “ પિતાજી તહેનું નામય ? ”

“ કીકરી તહેને હું નથી ઓળખતો હું એનું નામ કેવી રીતે બાળું તહેને એટલું બધું શું છે ? ”

તે પિતાને ગળે વળગી પડી, “પિતા ! તમે મને સ્નેહની દ્રષ્ટિએ લેવા લાગ્યા છો મને તેથી ઘણો આનંદ થયો છે તે પણ જો સ્મરણને આવી અવધાએલા જો તો આપની પર ધણી ખુશી થાત.”

“હાથ ભેગવાન,” મેલરેટ સાહેબ વિચાર કરવા લાગ્યા, “આજ પોતાની દીકરીને પ્યાર-કરો એક બીજો શર્ષ જુઓ યોગ્ય મોદમાં ફાસા પડી માણુમ મહંત બની જાય છે નથી જાણુવો કે શેના મોદમાં પડી આ પુનર્જન કર્યું હતું ?”

આશાની ગર્ભમાતાનું મુંઝવે મોટું ક્રિતિપ્રમાદના કમ્પન્ટ પર ખીમી ઉઠ્યું, અને તેની આંખોમાંથી નીસરી પડેલાં બે અશ્રુઓ મોલીની આંકે સગવડ લાગ્યા.

(૩).

આશાની ઉંમર આ વખતે ૧૩ વર્ષની છે, તેના મોતો ભાવ વધારે આનંદ થઈ ગયો છે પણ તે મહેરો આજ વધારે ક્રિતિમાન બને છે આજ આશાના લગ્નનો દિવસ છે, કહેતાના એક વિશાળ મંદાનમાં આશા પાંચ વર્ષ પહેલાંની ધરના પાદ ફરી રહી છે આ પાંચ વર્ષના સમયમાં આશા પોતાના પિતા સાથે ઘણું મહેરોમાં ફરી આવી છે, પણ તે તે મહેરોને ન જાણી રહી ઘણી મુશ્કેલીથી ક્રિતિપ્રમાદે આશા માટે એક એમ. એ. એલ. એલ. બી વરને શેડો છે આશા વિચારતી કે તેણે પણ એમ. એ. ની ઉપાધી મેળવી હશે આજ તે જો અહિં દોત તો આશા માટે જાવો મુંઝવે વગર પસંદ કરવામાં આવ્યો છે એ જો એક ઘણું ખુશી થાત.

બે પ્રહર પછી આશાને ઉંઝ આવી ગઈ સતમાં તેના કાને તેના પિતાનો સ્વર પડ્યો પિતા ઘણાજ કરાગથી હતો હવે. “હવે તો હું ખી ના છું હું એને લમણાજ માસરે વળાવીશ.”

તેની (આશાની) મા ઘણાજ ગુસ્સામાં બોલી, “તું કુખ દેતી દોત તો આજ દિહરીને સાંભરે ન વળાવી શકત. મારે તે માં છોડે છે મું નથી તો પછી બીજાને શા માટે કુખ ફડક ?”

તેના પિતાએ કહ્યું “આજના શુભ દિને તો જગડો કરવો રહેવા દે.”

આશાની માતાનો સ્વર એકદમ મુદી જયો તેની સાથે રહેન પણ સારું થયું પેર નોતરેલા સવાવિત સદૃશરથો આવ્યા દતા, તેઓ પણ આ સ્થળે આવી પહોંચ્યા, મુંઝવે મરવાની છાંછા પ્રગટ કરી પતિએ પણ પત્નીનું અનુકરણ કર્યું અંતમાં સર્વ સાંત થયું.

પણ આ બનાવથી આશા ઘણી કુખી થઈ તેના લગ્નના દિવસે પણ આનંદ નહિ ! આજે પિતા આજે પાંચ વર્ષના મોતો, આજ ને સુખમાં રહેતી. દર્શાવતી કંઈ સીમા છે ! જે તેનો આદર કરે છે તેજ કુખી થાય છે. આથી તકીદમાં પોતાનું મોટું કુખી તેણે પોતાના જીવન સાથે અમુકો આજે લીધો.

પરંતુ લગ્ન સમયે ત્હેનું હૃદય કંઈક નવીન પ્રમાણથી ઊભારીત બની ગયું. ત્હેને લાગ્યું કે કોઈ ત્હેના કાનમાં ઠરી રહ્યું છે કે આજનું રોજુ ત્હાંજેનું છેવટનુંજ છે. હવે ત્હારે કોઈ વિચાર રડવું નહિ પડે. પણ આશાએ પોતાની આંખોનો વિશ્વાસ ન કર્યો.

(૪)

સાસરીયાંમાં પોતાને કંઈ ભલેને આદરમાત્ર મળશે તે માટે પ્રથમ તો ત્હેને ચિન્તા થઈ પોતાના સૌન્દર્યના વખાણ થતા ત્હેણે સંભળ્યા નહિ, તે એક નિર્ભય સ્ત્રીની માફક પોતાની પ્રથમ રાત્રીનું રંછણ કરવા લાગી તે કાનમાં વારંવાર પોતાના કંઈ કેવાનું સ્મરણ કરવા લાગી, હે હૃદય આ મ્હારો બગ દશે તો ? એ સ્વપ્ન દશે તો મ્હારો ક્યાંઈ આરા નથી, હૃદય રડ્યા કર.”

રામનગ્દમ રાખેલાં કુલોની સુવાસથી ત્હેને શાંતિ ન થઈ. તે સ્થીર ચિત્તે પતિની રાહ બેસા લાગી.

સ્વામીએ ગૃહમાં પ્રવેશ કર્યો આશા એક દૃષ્ટિથી ત્હેને નિરખી રહી. જે મૂર્તિનું તે પાંચ વર્ષથી ખ્યાન ધરી રહી હતી ત્હેને ઝોળખવામાં શુ જૂલ થાય ? તે મ્હેણ પર મુઠ આવી ગઈ હતી. તે મ્હેણે ઉત્તવલ થયો હતો. પોતે સ્વામીને પણ સુખી મશે, એમ ત્હેને આશા નહોતી. આજે ત્હેણે ફરી દર્શન દીધું છે તે ત્હેના સ્વામી થયો છે. હવે તે આરક્ષણ ત્હેના આશ્રયમાં ત્હેની પત્નિ તરીકે રહેશે અચ્છપ શુ છે ? તેજ ગૃહમાં તેજ કુલોમાંથી તેને પરિભ્રમત કુલની સુગંધિ આવવા લાગી બધે કે ધરના ઝાંખા દિવામાં સેકડો સૂર્યોત્તમ પ્રકાશ દેખાવા લાગ્યો. સુરેશની સાથે આંખ મગતાં ત્હેણે યરમથી મ્હોં વજ્રમા છુપાવ્યું.

લગ્નને દિવસે સુરેશ કાંતિપ્રસાદને ઝોળખી ગયો હતો, તે સમજી ગયો હતો કે કાંતિ પ્રસાદની નમાઈ દિકરી સાથે ત્હેનાં લગ્ન થવાના હતા. શુભ દિવસે સમયે ત્હેણે આશાને ઝોળખી હતી આશા ત્હેને ઝોળખવા છતાં પણ પોતાનું એક સોજાન હોય, તેમ માની ચકતી નહોતી.

હરેજી ધીરે ધીરે કપાળી પાસે આજીને ફરજ, “આશા, ઝોળખાણુ પ્રે છે ? તે દિવસનો પ્રસંગ યાદ આવે છે ?”

આશાનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું, તે બેઠી ન રાખી. માથું નમાવી ત્હેણે સ્વવાસનો જવાબ આપ્યો.

આ સંમયે આશાના પગલાળા નેવા ઝીણપર સુખેન કર્યું

વાંચક પછી શુ બન્યું ? આવરે માલ, કાંઈપ્રમાણે થયો ? આપણને એ પ્રેમી મુમત્તની પ્રેમ કથા જોવાનો મા સંભળવાનો હક્ક નથી, એને નેકાંતજ સેવવા દે,*

* રા. બવાલાદત્તમરામોની એક વાતોના અનુવાદ

સરોજ.

લેખક: બહેન શ્રી લીલાવતી.

સરોજના નવ વાગ્યા હતા, હું મ્હારા ઓરડામાં બેઠો બેઠો વાંચતો હતો, વાંચતો વાંચતા વિચાર આવ્યો કે સરોજ શું હતી હશે? હું હાથો ને સરોજના ઓરડામાં, મથો, મહે બધને જોયું તો સરોજ વિચરતાથી બેસી કાઢ પુસ્તક વાંચતી હતી. વાંચતા : વાંચતા 'ત્હેના મુખ ઉપર ચતા ફેરફાર સ્પષ્ટ જોઈ ચકાતા હતા, જોનાર માણસને જરૂર એમ લાગે, કે તે વાંચવામાં ત્હેને બહુજ આનન્દ આવે છે.

મહે કહ્યું: "શું કરે છે સરોજ?" સરોજે એમણેક મ્હારા શબ્દો સાંભળી, મ્હારા સામું જોયું, મને એક હાલી થઈ.

આવો મોટા બાઈ! એમ કહી તે મ્હારી પાસે બેઠી, અને દાઢમાંલું પુસ્તક મ્હારા હાથમાં આપ્યું, -મે જોયું કે તે ગીતા હતી.

બહેન! ગીતા એ ધણું સાઈ પુસ્તક છે, અને ખાસ વાંચવાલાયક છે. ત્હેની અંદર કુલ જમાનાએ રજોજ સાથે ઉપદેશ આપેલો.

સરોજે કહ્યું, મોટા બાઈ, ગીતા એ બહુ અધક પુસ્તક છે, અને ત્હેની અંદર એવું તો તલચાન, રહેલું છે, કે સાધારણ માણસોથી તે સમજી શકાય તેમ નથી, અલુન જેવા મહાત્મા પુરુષને પણ જાણી ન સમજાયું તો આપણે કેવી રીતે સમજી શકીએ!

મહે કહ્યું, ખરું છે, બહેન! ત્હેની અંદર જકુ શક રહત્ય રહેલું છે, અને તેથી ગીતા તે અત્યારે સર્વમાન્ય પુસ્તક છે, ગીતા-જેવું એકે પુસ્તક દુનિયામાં નથી, અને ઘણે પંજુ નહિ. ખરેખર તે જ્ઞાનનો એક બગર છે. સાધારણ માણસોથી સમજી શકાય તેવું નથી.

સરોજે કહ્યું, મોટા બાઈ! જો કે સમજી શકાય તેવું નથી, એક પાતું વાંચીએ, ત્યાં પહેલા પાનામાં શું વર્ણવે તે જાણી જાણ છે. ખરું-તું મને તે વાંચતો બહુ આનન્દ આવે છે. ખરેખર તે વાંચતા અને તો એમજ થાય છે, જાણે કે કાંઈ દીવ્ય બૂમીમાં હોઈ, આનન્દ સાગરમાં કુબી મગ્ન હોઈ, તેવો અનુભવ થાય છે તે વખતે તો જાણે આ સૃષ્ટી છેજ નહીં. આખી પૃથ્વીમાં હું એટલીજ હોઈ રેમ લાગે છે. ગીતા એ આપણા મારે અસુધ્ય ખગલનો છે.

સરોજનાં આ વચનો સાંભળી, મને બહુ આનન્દ થયો. શું સમજવા વિના આવો અનુભવ થાય કે!

મહે કહ્યું, સરોજ બહેન! તારી સમજ સંકિત મણુજ સારી છે, પ્રશ્ન ત્હેને વધારે આત્મભજ અને મનાભજ આવે, એવા મ્હારી પ્રાર્થના છે. અને ત્હારી સદ્ગુણિમા વધારે કરે, એજ મ્હારી માગણી છે.

સરોજે કહ્યું, મોટા બાઈ! મને કાંઈપણ સમજવામાં આવતું હોય, અને મ્હારામાં સદ્ગુણિ-હોય, તો તે ત્હમારોજ પ્રદાન છે, મોટાબાઈ! ત્હેને ન હોત તો, મ્હારી કેવી વિચારી યાત તે કંઠી ચકલી નથી. જીભ માણસો-કયાં છે ને તો! રહમે જલો છે, તેઓનું વર્તન કાંઈ ત્હમારાથી અનુપમ નથી.

એ કહ્યું, બહેન ! ત્હને ત્હની અસર નથી થઈ, તે ત્હારૂં પૂર્વ જન્મનું સૂક્ત દોષથી જ હું થઈ છું. તો માત્ર નિર્મીત થતું હતું. પરંતુ ત્હારો અપત્ત સફળ થયો છે, તેથી ત્હને બહુજ્ઞ આનન્દ થાય છે. ત્હારા માટે ત્હને બહુ વિચારો થયા હશે છે.

સરોજે કહ્યું, મોટા બાઈ ! સારે રસ્તે ગયાવનાર પશુ દારૂક નેહ્યે તો ખરેખર ? બીજાની પાસેથી આ સમયમાં જ્ઞાન લઈ શકાય તેવું નથી, કારણ ગાણુઓ નીના કરે છે ત્હારા શરૂ તો ત્હનેજ છે. ત્હમારો વચનો ત્હને શિરસાવવો છે આમ કહેતાં ત્હની આખમાં આમ આવી, અને ત્હારૂં હૃદય પશુ ત્હના આ બોલવાથી ચોક્કસ થયું.

એ કહ્યું, સરોજ ! ત્હારો ત્હારા ઉપરની અંદાજ ત્હને ક્યો છે, ખીલું કંઈ નથી બહેન ! પરમાત્મા ત્હારૂં કલ્યાણ કરે. કીક બહેન વખત બહુ યાદ થયો છે, હું જાણું અને તું પણ હવે સુઈ જા. રાત્રે બહુ વચવાથી, આખને નુકસાન થવા સંભવ છે.

વાર ! મોટા બાઈ ! આવજો, સવારે હું ત્હમને મળીશ. હું મારા ઝોરડામાં આવ્યો, સવારે પણ ત્હના ઝોરડાનાં દારૂ જન્મ ક્યો કોણ જાણે શાયે કારણથી આને નીકળેલીયે ત્હારો ત્યાગ ક્યો હતો. આવજો ત્હને સરોજનાજ વિચાર આવ્યા કરતા હતા. આ પહેલાની સરોજ ને ક્યા અભ્યારનો ?

સરોજ ત્હારી ન્હાની બહેન છે, ન્હાનપણથીજ ત્હેનું મનજ ધણું તીવ્ર છે, પાર્શ્વદાસ પશુ સારી છે સરોજ ન્હાની બે વર્ષની હતી, સ્વાસ્થીજ માત્ર મુખથી, વિમુખ થઈ છે ત્હારી ઉમર તો મોટી હતી. આ બહેન ઉપર ત્હને બહુજ્ઞ જાણ છે નિર્દોષ સરોજની નિદોષ વાતો ત્હને બહુ ગમે છે, તે ક્યારેય આજમુની પેઠે બેગી હોતી નથી, કાંઈ ને કાંઈ તો કતી જ દોષ તેને વાંચવાનો વધારે જોખ છે, હુન્નરનું કામ પશુ જાણે છે, તેના સ્વ બાવ ધણેજ માયાળુ અને સાચે દયાળુ પણ છે, કાંઈ માણસને કુખી જોઈ શકતી નથી, એક સ્ત્રીજાતીની અંદર હોણા જોઈતા સર્વ શય ત્હેનામાં છે, પરંતુ ત્હેને આ સંસારમાં આવીને કુખનો જ અનુભવ કરવો દરી તેમ લાગે છે.

સરોજ આઠ વર્ષની થઈ, અને અમરી જાતીના કુરિવાજને લઈને ત્હેનાં જાણસને કરવામાં આવ્યાં, બાર વર્ષ ત્હારી બહેન સરોજ વૈધવ્ય દશાને પ્રાપ્ત થઈ, કહો ત્હેને શું કુખ પાડી રહ્યું ? સ્વાસ્થી એ સરોજને હાથમાં લઈ. ત્હેને સનમાંજ વહાવવા ત્હારી તીવ્ર અજ્ઞ થઈ, બાર વર્ષની નિર્દોષ સરોજ શું સમજ શકે, કે વૈધવ્ય દશાનું કુખ કેવું છે, અથવા તો લગ્ન સમજાય શું છે, ત્હેની દરેક નિર્દોષ અજ્ઞાના પૂરી પાડવા એ નિમ્મ ક્યો હતો. સરોજને ત્હારા ઉપર બહુજ્ઞ પૂજ્યભાવ હતો, મારૂં કહેજી ત્હેને ખૂબ લાગતું જ નહીં. ત્હેને ત્હારા ઉપર દ્રઢ શ્રદ્ધા હતી, અને તેથીજ હું ત્હેને માટે પૂરતી કાળજી રાખતો. કાંઈ કાંઈ વાર તો ચોતાની રિયતી વાટે જોને લાગ નથી, તેથી સરોજ એવા વિચિત્ર પ્રશ્નો પૂછતી, કે જ્યો ત્હેને જવાબ આપવા હું અસમર્થ થતો અને કહેતો કે સરોજ ! તું મોગી થઈશ એટલે હું સમર્થ થઈ અર્થવા તો તું ત્હારી મેળેજ સમજાય તેનું વર્તન જોઈને હું ખુશી થતો, અને ત્હેનું નિર્માણ મન જોઈને ત્હેના ઉપર બહુ લાગણી થતી.

સરોજ પંદર વર્ષની થઈ સાંસુથી તો ત્હને નિર્દોષ અને દુનિયાના કડવા અનુભવથી

અનુભવી હતી, તેના આનંદી મોડા હિપ ક્રેષ વાર ઉઘાડીનાના ચીન્દ-જાણતાં નહીં. પરંતુ ત્યાર પછી તેની રિયલિટી ફેર પડતો ગયો, તેને ધણીવાર અમનતામાં આંસુ સારતી જોતો, તેણે અખંડ આનંદીત મુખ હવે પહેલાં જેવું રહ્યું નહોતું. ખેનની આની રિયલિટી જોઈ મો પણ બહુ લાગી આવતું, અને મેંદારાથી પણ રડી જતાં સરોજને ન સમજ પડે, તેની રીતે હું તેને સંસારની અસલતા માટે સમજાવતો, અને વૈરાગ્ય તરફ દોરતો. અને તે પણ ધણી આતુરતાથી સંભળતી, અને સમજી જતી. ને સમજાવવા ત્યાં પૂછીને પુછાસી કરતી.

સરોજ અત્યારે મોટી થઈ છે, અને મેંદારાની અસલતા માટે તેને ખાતો થઈ ગઈ છે. સુખ અને દુઃખ તે દેહના ધર્મ છે, આત્માને કંઈ છે નહીં, મનસાજ નથી અનુભવાય છે, એમ સમજે છે. આત્મા તો અંતર અંતર અને નાથ રહિત છે. સરોજ રોજ સવારે મારી પાસે આવીને બેસે છે, અને તેને થતી શંકા માટે મને પૂછે છે.

ધર્મસગ એક રાત્રી વિત્યા પછી, હું નિદ્રાવશ થયો, પ્રાતઃકાળે સ્નાન-અંખાદીથી પરવારી સ્વપ્ન બેઠો હતો તેટલામાં સરોજ આવો સરોજ અત્યારે પહેલાંની સરોજ નહોતી, અને તે તેણે માટે અભિમાન હતું, મારી ખેનને માટે હું મુગ્ધ થઈ ગયો.

મરોજે કહ્યું, મોટા બાપ ! મોટા મોટા મહાત્માઓ ત્યાગને વખાણે છે, પણ હું એવી રીતે કાંઈ પણ ચીજનો ત્યાગ કરવાથીજ માણસો કદ વસ્તુને મેળવી શકતાં હશે. ખંડારથી રહેતો ત્યાગ કરે, ને ચિંતન તો તેણેજ હોય, તો તેણે ત્યાગ કહેવાય કે ? એમ તો નજ હોય. ત્યારે તે ત્યાગ કેવા હશે ?

મહે કહ્યું, ખેન ! મહા પુરુષો ત્યાગને વખાણે છે ખરા, પણ તેઓ એમ નથી કહેતા કે સર્વ વસ્તુનો ત્યાગ કરે. તે તો એમજ કહે છે, કે વસ્તુ તરફનો લાભારો પ્રેમ ખેંચી લે, એટલે તેના જગ્યા આવવાથી લાભને દુઃખ ન થાય. મનેથી કશયેવે ત્યાગ એજ સ્થાન છે. બાહ્યવસ્તુથી ત્યાગ કરે, અને ચિંતન તેનુંજ થાય કરે, તે તો ત્યાગ કહેવાયજ નહીં ત્યાગ કરેલી વસ્તુનું સ્મરણજ થતું ન જોઈયે, અને કદાચ થાય તો, તેને વિસરી જવા પ્રયત્ન કરે.

સરોજે કહ્યું, બરાબર છે મોટા બાપ ! હવે મને થાક આવ્યું, જુઓને સર્વદેરી અને મત્સ્યેન્દ્રના સંવાદમાં મત્સ્યેન્દ્રે કહ્યું છે, કે વસ્તુ તણ દેવી, તે કરતાં વસ્તુ તરફનો પ્રેમ ખેંચી લે, એ તદ્દન જીવીજ વાત છે, અને તનેથી વસ્તુનું સ્મરણ તો ન કરવું, પણ તેણે સ્મરણ કરાવે, તેની બીજી વસ્તુનો પણ લાગે કરે, એવી એક વાર તેણેજ મને હેમાચાર્ય અને એક રાજાની વાત કરી હતી, તે મને બરાબર થાક નથી, પણ તેમાં તેજ બાંધાયેલો હતો.

મોટા બાપ ! તેવા મહા પુરુષોને ધન્ય છે, કે જેઓ સત્કર્મ રહિત થઈ, આશક્તી વિનાના, સમદ્રષ્ટીથી, બધાં પ્રાણી કરે છે જેને જાન અને અપમાન સરખા છે સદાચરણી અને દુરાચરણી ઉપર પણ તેને સમદ્રષ્ટી છે. મોટા બાપ ! તમે પણ ધણીવાર એમજ કહો છો, કે કાંઈ પણ માણસનો તીરસ્કાર કરવો નહીં. મેંદારાથી તો તેમ નથી થતું, કાંઈ કદ અચરણ વાળા માણસને જોઈ, મને તેના ઉપર બહુ કદાચ આવે છે પરંતુ મને આશા છે, કે ભવિષ્યમાં લાભાર કહેવા પ્રમાણે કરી શકીશ.

લગ્ન-વિક્રય:

લેખક:- જીવન સી. "સી."

આપણા દેશમાં લગ્ન વિક્રયનો આજ આરે, ખાલુએ દરિયે પડે છે. લગ્નના વિક્રયની મૂળ ઉત્પત્તિ શી રીતે થઇ તેનો પ્રથમ આપણે વિચાર કરીએ આપણા પાર્શ્વિક પ્રશ્નો દાન કરવાની અનેક રીતોએ કહેલી છે. તેમાં કન્યાદાનને પણ ઉત્તમ, દાન તરીકે ગણેલું છે. કોઇ પણ વખતે દાન આપણું-કરતી વેળાએ કાર્ષ્ણ્ય પણ દ્રવ્ય આપણું પડે છે અને તે આપનારની વધારાએ આપણું જીવન, એવી આપ આપની રૂપે આપ છે. વિક્રયની ઉત્પત્તિ કન્યાદાનમાંથી થાએ થઇ છે!

વેદકાળના પીતૃકાલે ઉપર વિચાર રાખીએ તો એવું જણાય છે કે તે વખતે આપ લોકોની સંખ્યા ઘણી થોડી હતી, અને તે વખતેના આદ્ય વંશમાં રચનારા આપણે કન્યા દાન તેણે અન્યત્ર આપણું કરવી એવો નિયમ થયો અને આ નિયમને પ્રતિ આપણા માટે તેને કન્યાદાનનું સ્વરૂપ આપણું. દાન દાણાવાના પરિપૂર્ણ ગણાય નહીં, તેથી કન્યાદાનની સાથે અન્યક દ્રવ્ય આપવાના રિવાજ જાણ કરવામાં આવ્યા અને પાવન કન્યાદાનનું મહત્ત્વ આપણું ગણાય. અને તે ગણાયુજ જાણ કરેલું પત્ની પાત્રનું એવું જાણવા છે. તે અર્થમાં પાત્રનું આપણું કરી તને ગૃહસ્થાશ્રમ બનાવવાનું ત્ર્ય પાત્રે મહત્ત્વ કર્યું, એ કાષ્ઠ ન્દાની સૂત્રી કે રમતના વાત નથી. સવ આશ્રમમાં જેટલું એવા ગૃહસ્થાશ્રમની પ્રાપ્તિ ને દાનથી થાય છે તેની મામત કાષ્ઠ કરી તો નથી.

આપણી પ્રતિદેશનું રાક્ષા નિરાશણ કરતાં એકદરે કન્યાદાનનો ઉચ્ચ હેતુ છે એવો નિર્વિવાદ છે, પણ આધ્યાત્મિક દાનમાં ત એટલી બધી નીચ બની ગયા છે કે તેની કોઈ દરજ્જા રહી નથી. પૂર્વ કન્યાદાનના દાણા આપણું દાન આપણારાની ઇચ્છા પર જાણ મેલું હતું અને દાણામાં તે લનારાના જન્મપર જનમ મેલું છે.

વિક્રયના બે પ્રકાર છે. (૧) કાષ્ઠ પુત્રની વિક્રય કરે છે અને (૨) કાર્ષ્ણ્ય પુત્રની. પુત્રની વિક્રય દેશનાઓ માત્ર પાતાના સ્વાય આતર મન માનતા હામ મળ્યાં એટલે જમે તેમ પુત્ર સાથે પુત્રની બારિ સુખદુઃખનો કાષ્ઠ પણ વિચાર કરી શિવાય લગ્ન સંપૂર્ણ બાધે છે. અને તેમાંથી પુત્ર આશ્રમમાં બને છે, અને આપણાં વેદમાં પાત્રે છે કારણ કે એવી લગ્નો બહુધા ૧૦ કે ૧૦ વર્ષના દર સાથે થાય છે, એવા નર રાક્ષસો આપણા સમાજમાં કાષ્ઠ કમતી નથી. અને એવા અધર્મોએ જીવોની બધોગતિ કરા દેશાત્મતા આ પ્રકારનો અત્યાચાર નોખે છે.

બીજો પ્રકાર કન્યાના પિતા પાસે દ્રવ્ય લઈ વર વિક્રય થાય છે તે છે. એમાંથી પણ કાર્ષ્ણ્ય એકાદી જાન આપણી થતી નથી. અન્યક પિતા કન્યાના પિતા પાસે લેવાના કરેલા હોય અને અન્યક મુદતમાં તે ન આપી શકે તો કન્યા બિચારી જન્મ પર્વત, પિતાના ગૃહે રહે છે અને કટલીક કન્યાઓ તો લગ્ન પહેલાંએ વર વિક્રયના રિવાજને લીધે નરણ પામેલી છે. અને તેનું પ્રસિદ્ધ ઉદાહરણ કેવી રીતે લગ્નના જાણીમજૂ છે છે. હાલના જમાનામાં જેમ વર

વધારે બહુલો હોય તેમ તેની કીમત વધુ ઉપજે છે. આ એક પ્રકારની સુધરેલી અને ફાયદેવાળું વિદ્યા છે. એ ઉપરાંત કન્યાના પિતાને હમ્મેશાં ચિંતા રહે છે કે કન્યાને યોગ્ય વર મળશે કે નહીં, અને જેમનો ત્યાગ બને તેમ જોડે પૈસા વર મળે એવું પુત્રીના માતાપિતા ઇચ્છે છે. અને એથી પતિ વિનાના ઈર્ષાજનનની સાથે જતાં અપૂર્ણ, રહી ગય છે. એનું એક સાચું બનેલું દ્રવ્ય નીચે આપું છું.

૨.

એક વખત હું આગાહીમાં મુસાફરી કરતી હતી ત્યાં મને એક સ્ત્રી મળી. અરસ-પરસ વાતચીત કરતાં તેણે પોતાની દલીલ કહી. તે નીચે આપું છું. “હું એક ઉચ્ચ કુટુંબની પ્રવચ્છુ છું. અમારામાં વરને કન્યાનાં સગાં વખતે અમુક દ્રવ્ય આપવાનો રિવાજ છે. મારા પિતાની સ્થિતિ સાધારણ હતી. એટલે વધુ પૈસા તેઓ આપી શકે તેમ નહોતું. છતાં એક ઉચ્ચ કુટુંબના હોદ્દા સાથે મારાં સગાં દરવામાં આવી, મારા પતિની ઉમર અઢ્યારે ત્રેવીસ વર્ષની છે. પણ તેઓ શરીરે એટલા નબળા છે કે જો તેઓ તેમને જુઓ તો એક બાર વર્ષના બાળકને ધારા” ન-મયીજ શરીરે એવું નબળું હોવાથી તેઓ કાંઈ પણ કાશી શક્યા નથી. અને દાંભાન-કાંઈ પણ ધન્ય તેઓ કરતા નથી અને બિવિધતાં ધરી પણ નથી, એમ સામે છે. કેટલાંક વૈદ્યો અને ડોક્ટરોની દવા કરી પણ તેમનું શરીર સુધરતું નથી. વળી તે ઉપરાંત હું તેમની સાથે રહેજ પણ બાપુ-તે ગુર્તાન-કહેને “વેસ ફૂટરી! તું શું શરૂ કરે?” અને કાંઈ કાંઈ વખત તો સોટીઓનો માર-પણે પડે છે. હાથમાં પુરતક કે કાગળ જાલવાની સખત મના છે. મારા માતા પિતાએ મારાં સગાં વખતે મારાં બિવિધનો લેવા પણ વિચારે ક્યો નહીં, ખરેખર બ્લેન મારી છલ્લી તો વધાજ છે. પિતાએ બહુવાંચી-મહુવાં-વી, સારી રીતે સાલન-પાલન કર્યું. અને સગાં જેવાં પવિત્ર કાર્ય માટે કાળજી ન લીધી. એ સી આ નિવૃત્તિ પરિણામ છે. જીવન ઉપર દટાણો બાંધે છે અને અભિવ્યક્તિ કંઈ એમ થાય છે. પણ વળી લોકો કાંઈક મારાં પવિત્ર ચારિત્ર્યને કસક લગાડે, એ ભીતિ રહે છે. મારાં માતા પિતાએ મારાં બિવિધનો વિચાર ન કર્યો, અને મારાં સાચું સંસારાં પોતાના પુત્રનો વિચાર ન કર્યો કે પોતાને કમાઈને જાવાના વાંચ છે, ત્યાં આપણી પ્રવચ્છને એ શુભ મુખ્ય આપણી? મારાં ધરનાં સર્વ માણસો અને સહારીય, દરિયા જુએ છે અને હું ત્રાસ પ્રતિ એ ત્યાં જાઉં ત્યાં પણ મારી પાછળ છૂપી જેખરેમ રાખવામાં આવે છે. આવા રિવાજોની મોજ થઈ હ. ખી યાત્રી સીએ ત્યાં સુધી સુખી થાય નહીં, ત્યાં સુધી આપણાં વર્તની ઉન્નતિ થાય એમ-હું માનતી નથી.”

આપણા સમાજની આવી સ્થિતિ હોવાથી જગતમાં અપણે અદર પાપ છે, અને આપણે કાંઈ પણ ઠેકાણે માન પડતું નથી. પાશ્વર્ય લોકો આપણને બાળકોનો વેપાર કરનારા જગતી લોકોને નામે જોળાને તેમ તેમાં શું નવાજ? આપણી છુદ્ધિ, આપણા આચાર વિચાર, આપણી સમાજ રચના પ્રાચીન કાળમાં જેથી એટ હતી તેરી પુનઃ જનાવવાને આપણી અથોડે સામાજિક ક્ષીઓનો નાશ ન થયો જોઈએ. આપણું આર્થિક સમસ્ત જગતમાં પ્રકટાવવું હોય તો અપણે સર્વ દાનિકારક રીતરિવાજોનો ત્યાગ કરી સીવનને શુદ્ધિપ્રદ સંસ્કારી બનાવવી જોઈએ.

“ કર્તવ્ય નિષ્ઠને ? ”

હું એક રત્નદંડી છું, મ્હારી બે વિદુષી બહેનોએ રત્નદંડી (શિક્ષિકાપદ) સ્વીકારી છે. તેઓ માહિત્ય અને જ્ઞાની વિદ્યાર્થીની છે, શિવબુ અને પોત-જાતનું દારૂ મ્હારાંથી પણ ધણીજ સારી રીતે કરી શકે છે. સેવા બળવત્તામાં તે તેઓ ધણીજ ઉત્તમ સેવિકા છે. કર્તવ્યદેવને રૂણરૂપ બનાવી ‘જેની ફેરમ-ઓગે બદલાવે છે. પરંતુ અન્નમાં પણ કસક મન્ય છે ને ? લેલિ-ધણી લોકો સ્વચ્છતામાં પણ શધા બોલે છે, તેમ મ્હારી આ વિદ્યાવિદ્યાર્થીની સહીને પણ થયું ! તેમના કર્તવ્ય દેશમાં ઉત્તરોત્તર ધુમકેટુઓ ઉગવા-જનવા સાચા !

બન્ને બહેનો સુખ્ય અને ઉપશિક્ષિકા, તરિક પોતાના પિતૃગામે બસિકતા-ઉવા-નમાં પોતાને પ્રાણપિષ એવી રત્નદંડી બળવતા દર્તા, કર્તવ્યના ઉત્સાહમાં-તેઓ પોતાની રૂચર અણ કથી જતા દર્તા, ત્યાં અચાનક ધુમકેટુ દેખાવા લાગ્યા ! ગામમાં કુદરતના દુરમન, ઉભાઉખળા જેવા-પૂછા વિનાના ધુમકેટુ કાષ્ટ-કાષ્ટ વાર ઉગતા, તે આ વખતે પશુ ઉગ્યા ! બન્ને એ અડળ મળે તે પવિત્ર કાર્ય કરનાર કર્તવ્યનિષ્ઠ શિક્ષિકાને દનડમત કરવા માડી એ સમૂહ “નમોદીવ્ય નિન્દાખાતું” એ નામે પ્રચલિત છે ધુમકેટુ પશુ નમોદન વાળે છે ને ?

ધીમે ધીમે એ ‘નમોદીવ્ય’ આંખે પ્રત્યક્ષ પોત પ્રકાશવા માંડ્યું ! જેમાં ખાતાને ‘દોષાવાની જરૂર પડી-ગત્તા’ ! તળવીજ કરનાર ઉપરી સાહેબને પણ ઉભય બગિનીઓની-સત્ય હડકોત જેવા મુદ્દાઓ રૂપ પ્રથમ તો સત્યની દીમી આપી (!)-સત્યમેવ જયતે !

દેવને રિતવવા પત્ર, પુષ્પ ચણવાય છે પશુ અને તો માહેબને પણ વસ્ત્ર પુસ્ત્ર વસ્ત્ર થયાં ! બોળા બિચારા સાહેબ ગિરી ગયા ને સત્યને તિલાંજલિ આપી ! કર્તવ્ય પ્રેમીઓને ગિય આ અપ્રાવ્યાં ! ઉપરી અધિકારી તો માત્ર કુર્જગતીજ હેાય છે ને ? “ મજુર છે ” કરી દીધું અને બે વ્હામદ મ્હારી સખીઓ વચ્ચે વિશેષના અધકારનો પછેડો નાખ્યો ! રત્નદંડીને કે મેવા ? રત્નદંડી પણ સાહેબે સત્યને આપી દર્તા તેથી ખાતા પ્રતી દિશસેજી જતાવી, બાળવારિકાનું ઉર્વઉર્વન કમ્પની ખાતાને તિલાંજલિ આપી !

હું અનુભવિકા તરીકે વિનંતુ ધું કે-આજે જનસમાજમાં ગુરુ (શિક્ષક, શિક્ષિકા) ની કિમ્મત ઘટી છે, તેનું કારણ યુગામત અને કર્તવ્યવ્યવસ્થા જ છે. અલબત્ત અરે કર્તવ્ય બળવતા અને ગુરુપદનું ગૌરવ નોળવતાં ધણી ધણી અરજી નાસે ! તે સંધળી સહન કરી એક નિઃશ્ચી આપણું કર્તવ્ય બળવીશુ, તો અન્ને આપણો જય જ છે.

કર્મવ્યવહારિકાર્યમે એ સત્તુજ સર્વગની કુચી છે.

પુત્ર નિવેશ કે-આ કામની યોગ્ય હદ થતી નથી, અને હલકા માનભગ થવાય છે, એવા નિર્માલ્ય (સર્વોચ્ચ કાર્યવાદની ન્યૂનતાને, લીધેજ નિર્માલ્ય) દગધગ વિનાના ખાતામાં સડવા કરવા કરતા બહેતર છે કે હસતાં મ્હેણે ખાતાને તિલાંજલિ આપી, પૂર્ણ આત્મ શક્તિથી રાષ્ટ્રભાવના ઉત્તેજની એજ પ્રેમસૂ હોઈ પ્રેમરૂર છે

તથાતુ ! પ્રજા આ જાણતા મ્હારાં કર્તવ્યનિષ્ઠ શિક્ષક બન્નેઓ અને શિક્ષિકા બહેનો બેઓની હદ નથી થતી તેવા-) નાં પવિત્ર જીવનમાં પ્રેરે ! એજ શુભેચ્છા

સિસિસા પ્રાગણ લલાલઈ દેસાઈ

વિવિધ વિચાર:

ચીન દેશની સ્ત્રીઓ.

અને લેખના કેટલાંક રીતરિવાજો.

લેખક: શ્રીયુત " વિવિલુ "

[કોઈ એ કદાચ વિચે જોઈતા, માન લેના બાલકદંડન હેપરથી જ એ જોલ સખવાથી કંઈ અંધ નથી પરંતુ તે જાતિ સખધે અંધારું દર્શાવત જાણવાને તો તેના બધા આચાર વ્યવહાર અને રીતી રીતિથી પણ આપણે સ્પષ્ટિચિતે થવું જોઈએ તેજ પ્રમાણે ચીનદેશની સ્ત્રીઓના સખધમાં પણ આપણે એકદમ કંઈ કહી શકીએ તેમ નથી, કેમકે તેઓ થુ ખાપ છે, થું પહેરે છે, એ વગેરે અનેક નંદાની જાણેતા વિષે તો, એકાદ દિવસના પરિચયથી પણ આપણે કંઈક કહી શકીએ પરંતુ તેમના જીવનની વધારે મળીર જાણેતા જેથી કે તેઓ થી રીતે પોતાનો દિવસ ગળે છે, સમાજમાં તેમનું સ્થન ક્યાં છે? એ વગેરે વિષયો ઉપર તો આજ યોગ્ય દિવસના પરિચયથી અને જાણ દર્શનથી થુ કહી શકાય નહિ. થુલા લેખકોનું એવું માનવું છે કે, ચીનની સ્ત્રીઓના પતિ સાથેના સહવાસને બે બાદ કરીએ તો સમાજમાં તેમનું પોતાનું કોઈ ખાસ સ્થાન જ નથી અને તેમનું જે કંઈ કોય છે તે બધાની તેમના સ્વામી સાથેજ નિકટ મંબધ હોય છે તોપણ ચીનાઈ સ્ત્રીઓ વિદેશી લોકોના, તેમના સખ-ધના આ ઉંચી અભિપ્રાય ને સાંભળે તો તેઓ ખુશી થાય કે કેમ એવાત સંકલ્પમસ્ત છે]

ચીન દેશમાં પ્રથમ પદ મૂકતા જ બહારમાં કીયો પામળાઓ અને કુરલું પહેરેલી ચીનાઈ સ્ત્રી-કુલીઓ (મજદૂરો) આપણી નજરે પડે છે ત્યાં સ્ત્રી પુરુષોને પોષાક લગ્નકમ એક સરખો જ છે માત્ર સ્ત્રીના માથેનું આગ્રહન જરા વધારે હોય છે, જેથી તેમને ઝટ જોળખી શકાય છે બહાર હોડીને ચીનદેશની અંદર આવતાં પણ ત્યાં જોઈએ ત્યાં બધે સ્ત્રી-કુલીઓ જ જોવામાં આવે છે પછાદી સ્ત્રીઓની ચારક જાણોને પીક ઉપર જોળામાં નાખી નિશ્ચિતતાથી તે પોતપોતાનું કામ કરી રહી હોય છે બહારમાં, રસ્તાઓમાં અને મારો હિમ્મર સર્વત્ર ઉડતા સ્ત્રીકુલીઓ નજરે પડે છે પરંતુ ચીનદેશના પૈસાદાર અને કુલીન વર્ગની સ્ત્રીઓ તો આપણા દેશની કેટલીક સ્ત્રીઓની ચારક પડદામાં રહે છે, આ પડદો રાખવોજ જોઈએ એવો સમાજના નેતાઓની કઈ સખત કુકમ નથી, પરંતુ લોકોમાં સાધારણ રીતેજ એવી માન્યતા હોય છે કે, પડદા ધરતી સ્ત્રીઓનું સ્થાન સામાન્ય લોકોની સ્ત્રીઓની સાથે જ રહે તે કીક નથી. એ સ્ત્રીઓને ધરતી બહાર થવું જોઈતા પ્રમાણમાં કામ મળી રહે છે તો પણ ધરતીની સ્ત્રીઓ ને ધરતી બહાર નીકળવું પડે છે તે તો પૈસાની તત્તીને કોઈ, પેટનો ખાડો પૂરવાને મારે ના!

એક જ કુટુંબની બંદર એમ જોવામાં આવે છે કે પતિ-પત્ની, પુત્ર-પુત્રી અંદર કે બહાર જાય એસીને કામ મળતાં હોય છે અને નથુદ તથા કુટુંબની બન્ય સ્ત્રીઓ ધરમાં એસીને ગલપડો કે એવુંજ કંઈ મૂકી રહી હોય છે

બીજા દેશની માફક ચીનમાં ગરીબના ધરની ઝીઝીમાં અને પૈસાધાર લોકોના ધરની ઝીઝીમાં બહુ મોટો તફાવત જોવામાં આવે છે. ચીનદેશનો સમાજ દર લોકમત ઉપર પ્રતિષ્ઠિત છે, અને આખું કુટુંબ જ સમાજનું એકમ ગણાય છે. કુટુંબની એકાદ વ્યક્તિની મોટા વાત ઉપર સમાજ ધ્યાન આપતો નથી જે કંઈ કહેવાનું હોય તે આખા કુટુંબ તરફથી જ કહેવાય તોદાએ કુટુંબની અંદર એક દશિમિદુએ જોતાં જીનું રથ ન ધણુંજ ઉઠ્યું ગણાય છે અને તે દશિમિદુ તે બાળકની માતા તરફનું જીનું રથ ન છે. બાકી બીજા બધી બાબતોમાં તો ચીનમાં જીનું રથ ન ગણાય પણ યદ્યપિ રવાણીની સત્તામાં યંપૂણું રાતે જોતપોત યદ્ય ગણ્ય છે.

ચીન દેશના પુરોષમાં ઝીવો માન્યતા છે કે, 'પુત્ર-સંતાન' નું હોય તો માણસનું અર્થ ભાગ્ય માય છે; અને એ અર્થભાગ્યનો ઉઠો આ પૃથ્વી ઉપર જ નહિ આવતાં મૃત્યુ થયા પછી પરલોકમાં પણ તેની સાથે માણસ રહે છે. વળી એમ માનવામાં આવે છે કે કન્યા સંતાન પુત્રનું કામ કરી શકે નહિ કારણ કે કન્યા પછી કન્યા પારકું ધન યદ્ય ગણ્ય છે. બીજા દેશમાં કન્યાના કન્યા પછી, તેના બાપના ધર સાથે, તેનો ધણી વાર સંબંધ રહે છે, પરંતુ ચીનદેશમાં તો કન્યા પછી, કન્યાઓ સાચું સસરાની મંપતિ યદ્ય ગણ્ય છે અને બાપના ધર સાથેનો તેમનો મોટાપણ સંબંધ અવશિષ્ટ રહેતો નથી.

ચીન દેશમાં બાપના વારસામાં કન્યાનો કોઈ ય હક રહેતો નથી, અને એ કારણથી જ માબાપ કન્યાઓનું જાદીથી ધન કરી દે છે; કેમકે એ તેમ ન કરવામાં આવે તો બાપના મૃત્યુ પછી કન્યાની અવરજા તદન નિરાધાર યદ્ય ગણ્ય છે. પરંતુ પુત્રપુત્રને જ પુત્ર-રત્નની પ્રાપ્તિ માય છે તો તેના માન-પાન બહુ વધી ગય છે કેમકે સ્ત્રી ઉપર તેના સસરાની અત્યાચાર કરતા હોય તો તે સાથે કન્યાના માબાપ પોતાનો અવાજ ઉઠાવી શકે છે પરંતુ લોકો તો ધણું કરીને વરના માગાપનો જ પક્ષ લે છે.

ચીનદેશમાં જીનું રથ ન ગણાય કરતાં બહુ ઉતરતું હોવાનું એક બીજું કારણ છે, અને તે એકે, તેમના ધર્મશાસ્ત્રોમાં જોતું ધણેવું છે કે જગતમાં જે કંઈ અનિષ્ટ છે, તેના અને મૃત્યુના કારણરૂપ કેવળ સ્ત્રી જ છે, અને પુરુષ તો પૃથ્વી ઉપરના સર્વ કલ્યાણના હેતુ રૂપ છે. પુરુષ જ્યારે જન્મતા સૌદર્ધમાં ઉમેરો કરે છે ત્યારે સ્ત્રી તે સૌદર્ધને પોતાનાં વંદિતો કરી લાય કરે છે સ્ત્રીઓ પણ એ શાસ્ત્ર ક્રમને માન્ય રાખે છે અને એની વિરુદ્ધ તેઓ શકે કશો વિરોધ દર્શાવતી નથી. આખા ચીનદેશમાં પુરુષને સ્ત્રીના કરતાં હોનેશાં ઉંચું રથ ન મળે છે અને આ બાબતમાં તો પૈસાધારના અને ગરીબના ધરમાં પણ કશો તફાવત હોતો નથી.

હાકરીનો જન્મ યતા કુટુંબમાં ખાસ આનંદ થતો નથી. તેનું કારણ એ છે કે તે 'પરકીય અર્થ'—'પારકું ધન' હોવાને મુખ્યે યોગ્ય વર્ષો બાદ પરાયે ઘર જવાની હોય છે. વળી ગરીબ માણસને ત્યાં પુત્રીનો જન્મ કુળના મહેલાયરણ જેવો લેખાય છે, કારણ કે તેને પરણાવવામાં ધણુંજ ખર્ચ કરવું પડે છે. આ કારણથી ગરીબ કુટુંબોમાં તો બાળકીઓને શિક્ષક બચાવવામાં મોટી તાત્પર્યમાં પણ આવે છે. આ કામ લોકો મનણે તેમ મૃતું હોવાથી

સરકારી દફતરમાં કે કોઈ પ્રતિષ્ઠામાં તે વિશે કોઈ ઉદ્દેશ્ય કરેલો જાણુંતો નથી. અને તેથી દરસાલ આવી શિશુ-હત્યા કેટલી સંખ્યામાં થાય છે તેની કંઈ ખબર પણ પડતી નથી.

આ બાળ-હત્યાની વાત સાલગાંને, કોઇને એવો વિચાર આવે કે સ્ત્રીના લોકો પોતાના ઘરને પ્રશસ્તિ કરવા, હસતાં ખેલતાં બાળકોનું બાળકોને નહાતા જ નહિ હોય, પરંતુ તેમ નથી. તેઓ પણ તેમનાં બાળકોને આપણી માફક જાળવે છે. અને ગેસતા વર્ષને અથવા ઉત્સવોને દરોડે ન્હાની ન્હાની છોકરીઓ ત્યારે લાક અને પીળાં વસ્ત્રો પહેરે છે, મોઢે રંગ ચોપડે છે અને હાથે એક જાતનાં કાંટીઆનાં દરસનીઆ તથા પગે પણ તેનાં જ કાંટીઆનાં મુંદર તુપર પહેરે છે ત્યારે તેમની ન્હાની છોકરીઓને નોઈ હોય તો તે પરીઓ જેવી મુંદર દેખાય છે સાત આઠ વર્ષ સુધી તો છોકરાને અને છોકરીઓને સાથે રાખી એક જ રીતે ઉછેરવામાં આવે છે પરંતુ તે પછી છોકરાને બહુવચારી શરૂઆત થાય છે અને છોકરી અંન પુરની અંદર પ્રવેશ કરે છે અંનપુરમાં છોકરી લખનાં વાચતાં તથા શીવતાં રીએ છે. પરંતુ બરીમ કુટુંબની છોકરીઓ અંનપુરમાં જતી નથી, તેઓ તો બહાર રહીને જ માતા કામમાં મદદ કરે છે.

છોકરીના લગ્નના પ્રજ્ઞાદિવસ્ત્રો અગાઉ તેનો વિવાહ કરવામાં આવે છે, અને એ વિવાહ નક્કી થયા પછીથી તેને હમેશાં પોતાના સામરીઆનો દરિયો ન પડાય તેની કાળજી રાખવી પડે છે, કારણ કે લગ્ન પહેલાં સાસરાના કોઈ પણ માણસની દરિયો પડતું તે સ્ત્રીનાર્થ સ્ત્રીઓમાં જલુ તરમ ભર્યું ગણાય છે આથી કન્યા માટે મૂર્તીઆની પસંદગી બહુ મોટા ગામમાંથી કે સહેરમાંથી કરવામાં આવે છે, અને એક જ ગામમાં કન્યાને પ્રવેશવાની હોય એવું જરૂર નોવામાં આવે છે. સ્ત્રીનેશમાં ગૌર મારફત જ વિવાહ વગેરે નક્કી થાય છે અને એમાં તેમને કમાણી પણ સારી મળે છે. ઘણી વખત છોકરા છોકરીના વિવાહ બહુ જમણામાંથી કરી દેવામાં આવે છે, અને ત્યાર પછી કોઈ ભવંકર બનાવ બનવા પામે ત્યારે પણ તે જવસ્ત્રો તોડવામાં આવે છે. વિવાહ નક્કી થયા પછી, વર પોતાની બાવિ પત્નીને લગ્ન થયા પહેલાં દરિયો જોવા પામતો નથી તો પણ મનુષ્ય-દરમ તો ન્યાં જોયો ત્યાં એક સરખું જ હોય છે તેથી ત્યાં પણ બીજું પ્રાર્થ ન જાણે તેમ, વરકન્યા વચ્ચે વચ્ચે પરસ્પર દર્શન કરી સે છે તથા વખતે પ્રેમ પત્રિકાઓની આપ સે પણ કરે છે ! સ્ત્રીને તેમનાં જૂતા વિચાગના લોકોના અભિપ્રાય મુજબ, છોકરીઓને લખણ વાંચવાનું શીખવવાનું કામ સહકાર ભર્યું ગણાતું નથી, છતાં એ દેશના દરેક નાટકની કે નવલકથાની નાવિકાને, વાંચતાં લખતાં શીખેલી તથા શિક્ષિત જ સ્ત્રીઓમાં આવેલી હોય છે, અને તે પણ એટલે સુધી કે ઘણી જ રસિક અને કવિતા લખવાની શક્તિવાળી નાવિકાઓ પણ જોવામાં આવે છે.

સ્ત્રીનેશના જૂદા જૂદા પ્રદેશોની લગ્ન પરંપરાઓમાં પણ તફાવત હોય છે. તેમણે કેટલીક બાબતોમાં તો જ્યાં પ્રદેશમાં એક જ નિયમ પ્રવર્તે છે. લગ્ન પહેલાં બન્ને પક્ષના આગેવાનો એક જગ્યાએ એકી વિવાહની વાત નક્કી કરે છે, તેમનામાં વરસન્યાના જન્મશર મેળવવાનો પણ દિવાળ છે, પછી વરની અને કન્યાની સામુદાય સભામાં વિચાર ચલાવાય છે અને એવે બન્ને પક્ષવાળાઓએ એવી પ્રતિજ્ઞા કરવી પડે છે કે બન્ને પક્ષ એક બીજાની માનરક્ષા કરીને જ વર્તશે.

વિવાદની વાત નહીં થઈ ત્યાં ખરી એક બહુ સાદરંગના કાઠેની પરરપર આવેલે કરવામાં આવે છે. એ કાઠે આપ્યા સીધા પછી જ વિવાદને ચોક્કસ થયેલા માનવામાં આવે છે. તેની સાથે કન્યાના પદસાની તથા કન્યાદાનની વાત પણ ચોક્કસ કરી લેવામાં આવે છે.

દુશિષ્ટ ગીનમાં વરને આપે વર આપીને કન્યા ખરીદી લે છે એમ કહીએ તો ખોટું નથી. આવા રથને ગોરતું ટુંદ બરાબર ચાલતું નથી, કન્યાના આપને ધાતું ખરું આવે છે અને કન્યાદાનમાં તથા પહેરોમણીનું ખર્ચ ઉપાડતી કેટલીક વખત તો ગોતાનું ધર સુધી વેચી દેવું પડે છે.

કેળવણીમાં મોનાઓમાં તે કન્યાના આપને ખર્ચનો બહુ ખોલો ઉગવો પડે છે. બિંબાનું, ખાટમો, પતંગ અને ધાતુનાં વાસણો વગેરે અનેક વસ્તુઓ, કન્યાને આપવી પડે છે. તે ઉપરાંત સ્વન નાંખતો ખાસ કરીને જમણવાર કરવાનો અંદાજરત પણ કરવો પડે છે. ધરના અને કન્યાના મિત્રો તથા સગાં બહાણાં પણ અંત અંતની બેઠાં આવે છે.

વિવાદના ઉત્થાપ પ્રમંથે બીજા સભાદેશની માફક આ દેશમાં પણ ખાવાની વાતને પ્રાધાન્ય આપવામાં આવે છે. કન્યાને બાપ જો ગરીબ હોય છે તો તેના મિત્રો તથા સગાં બહાણાં તેને પૈસા તથા વસ્તુઓ આપીને મદદ કરે છે.

પીએરથી કન્યાને સત્કારે વળાવે છે ત્યારે તેને સાત દેખાડી દાકિની પાલખીમાં બેસાડવામાં આવે છે. મોનાઈ ત્રીજાના નસીબમાં મામ એકજ વખત એ પાલખીમાં બેસવાનું હોય છે. કન્યા ખૂબ શિશવી રોવાક પહેરે છે અને સાવ રેશમી વસ્ત્રો અગર સુર સાજુથી છૂટા લાણીને તે પાલખી (નસીબના) માં બેમે છે. પરંતુ એ પાલખીમાં બહુ આરામ અનુભવવો નથી ઉંઠાગામા બહારથી પછીએ કન્યાઓનો દમ બધો થઈ જાય છે અને દરજગામાં કંઈ થી કરી જવાના પ્રયત્નો પણ પછીએ કન્યાઓને આવે છે. આ દેશરોને બધાં કાષ્ટકો કન્યા એ પાલખીમાં બાંધવારખતવાને કારણ કરતી નથી.

સામરે જવાના સાત દિવસ બાકી રહે ત્યારથી કન્યાને ચોતાનાં સગાં બહાણાં વચ્ચે બેસીને ફરજિયાત શોક કરવો પડે છે, એ વખતે મનમાં કુ બ ચતું હોય કે ન ચતું હોય તો પણ શોક પ્રદર્શિત કરવો જ પડે છે. સામરે આવ્યા પછી સ્વામીની સાથે બેસીને જમન મનુઓ સાથે દસતે વંદાએ વાતચીત કરવી પડે છે અને તે વખતે કન્યાનાં વતનમાં કોઈપણ પ્રકારના દુઃખનું ચિન્હ નહીં જાય તો તેને બસબસ ગણવામાં આવે છે. સમોત્સવ મંજુ થયા પછી વડને સામુદ્યા તાપામાં રહેવું પડે છે.

સામુદીનું સંખત શોક્ષન બોધને કાચ કાઢવી મનમાં શકા ઉદ્ધે કે પરણીને મોનાઈ ત્રીજા સુધી થતી હતી કે નહીં ? પરંતુ એ ચકાનું સમધાન કરવાનું કામ સરળ નથી. કેમ કે બધા દેશોમાં સુખ આપવાની રીત એક જ પ્રકારની હોતી નથી. આપણને જેમના લોકોની લામ પદાંત અરજીત લાગે છે તેમ આપણી લામ પદાંત તેમને પણ કાચ કરવી લાગે.

મોનની સમાજમાં હયા હયા કરવાની તથા ખીજ કેટલીક જવા પ્રધાઓ અચક્ષિત નથી.

એ ખર્ચ, તોપણ અમુક વર્ષ સુધીની ઉમરની સ્ત્રીઓમાં આત્મહત્યા કરવાની પ્રથા મ્હોટે ભાગે જોવામાં આવે છે, એમ કરવાનું મુખ્ય કારણ સાસુનો અત્યાચાર જ હોય છે, અને એ અત્યાચારનો પ્રતિકાર કરવાને શૂદ્ધ-વધને આત્મહત્યા સિવાય બીજો ઉપાય જણાતો નથી. તોપણ સમાજના જેમ જેમ સ્ત્રી કેળવણી વધતી જાય છે તેમ તેમ એ પ્રથા ઓછી થશે એમ આશા રહે છે.

પુરુષ નો બીજવાર લગ્ન કરે તો તેના કુટુંબમાં તેથી ઘણું જ ખર્ચ થતો રહે છે. ચીનાઈ ધર્મસાંત્રમાં એક સ્ત્રી હયાત હોય છતાં પુરુષ બીજા સ્ત્રી કરી એમ જણાતું નથી, તોપણ એક સ્ત્રી ને વધ્યા હોય તો બીજા વખત લગ કરી શકાય છે પરંતુ એવા લગ્ન મ્હોટા લોકોના ધરમાં જ વધારે થાય છે.

મો ભાષે જ્યાં સુધી જીવતાં હોય ત્યાં સુધી કુટુંબના બધા છોકરાઓ એક જ ધરમાં રહે છે, અને તે બધાને પોતાના વહિવટના દુકમ મુજબ ચાલતું પડે છે છોકરાઓના પોતાના અભિપ્રાયની કાંઈ કિંમત હોતી નથી જોરા રોષવાનુ વણવાનું વગેરે ધરતુ કામમાં કરે છે, તેમને પ્રયોગની સાથે બેસીને જમીનો અધિમાર નથી પુરણે પહાગના ભાગમાં, પગલાં જમાં ઉભા ઉભા કે બેસીને જમીને છે ત્યારે સ્ત્રીઓ ધરના અંદરના કામમાં બેસીને જમીને છે ચીનાઈ સ્ત્રીઓનું ધર્મી બદાર પૈસું મેં-માન જાળીવામાં આવે છે કંઈ બહાર જતાનું હોય તો સ્વામી માડી બેઠાની સાચી પત્નીને તેની અંદર બેસાડી પોતે માડીની સાથે સાંધે પગે ચાલે તો જાય છે.

ચીન દેશનાં ઘેરો મળ્યાથી દૈનિક વાત અડી દરીય તો તે અંદરના નહિ મળ્યા. ગેરીએ લોકોના ધર કરતાં પૈસાદાર લોકોના ધર સ્વાભાવિક રીતે જ કુંદર હોય છે, ધરની ચારે બાજુએ દીવાલ હોય છે, અને તે દીવાલની મધ્યમાંથી અંદરના બાગના એકાદ તથા બનાગનાં લાગનાં એકાદ એકા બે લાગ પંકડી દેશમાં આવેલાં હોય છે બધાંને ધર મેડ નમ નાં હોય છે એ ધરમાં બારણા ઉપરાંત બીજા કાંઈ બારી હોતી જ નથી એમ દરીયે તો માલે મોટા લોકોના ધરની અંદર જણા અંદરવાળા ખડો હોય છે, સ્ત્રીઓના એકાદ વાળા ખડો અને પુરોનાં એકાદવાળા ખડોની વચ્ચે એક દિવાલ હોય છે, અને તેનું બારણું બંધ રહે છે એ દિવાલ ઉપર લીસ ગાયવા સોનેરી કાપડ લટકી રાખવામાં આવે છે.

ચીન દેશની કુંબોમાં ભાતભાતનું ચમત્કારિક ચીજાણ કામ નજરે પડે છે. એ બધું કોળા તે કુંબોદારના ધરની સ્ત્રીઓએ તૈયાર કરેલું હોય છે ચીન દેશમાં વ્હાની ઉદ્યોગ બહુ જ મોટા પ્રમાણમાં ચાલે છે, અને એ કામમાં પણ મોટે ભાગે સ્ત્રીઓ જ રોકાયેલી હોય છે. બાળકને પેક ઉપર ઝોળામાં નાખી ગરીબ સ્ત્રીઓ વ્હાનાં, ખેતરમાં ચાકવા વગર આંખો દહોડી કામ કરી શકે છે.

દક્ષિણ ચીનમાં જમીન ઉપર રહેવાને જ્યાં નહિ મળ્યાથી, ઘણાં કુટુંબોને લાગા વખત સુધી પાણી ઉપર હોડીઓની અદ વામ કરેલું પડે છે હોડી ઉપર વસતી સ્ત્રીઓને સ્વતંત્રતા જેવા વધારે મેળે છે ખરી તેઓ ખુબી હાથમાં બેસી ધરનાં બધાં કામમાં કરી શકે છે મોટા ધરની સ્ત્રીઓની માફક તેમને કાચાં કાચાં ધરની અંદર પુરાણ રહેતું પડતું નથી, ચીન દેશમાં એક વાત બહુ મર્યાદિત છે: તે એ કે, કો નામની એક મ્હોટા ધરની સ્ત્રીની

પરમા આમ લાગી ધરનો ધણી ધરમાં ન હતો, તેથી લોકોની શરમને લીધે તે અગ્નિની બંદર બળી મરૂં પશુ બહાર નીકળી નહિ.

ચીનમાં, નવા વર્ષનો પ્રથમ દિવસ તે ઓઝોનો આમ આનંદનો દિવસ છે. તે દિવસે તેઓ નવાં કપડાં પહેરી પાસેના કોઇ ખાગમાં જઈ, આનંદ ઉત્સવ કરી નવા વર્ષને આવ-કાર આપે છે, અને સાજ પડે એટલે વગ સોજન કરી ઘેર પાછી ફરે છે.

આપને ઘેર પોતાને આદર મસતો નથી, એ જાણવા છતાં ઓઝો વચ્ચે વચ્ચે બાપને ઘેર જાય છે. કારણ કે ત્યારે જ સાસરીઆં જાય છે કે વહુને સાસરા ઉપરાંત, માયું ગ્રં ખવાને, ખીલું એક રથજ પશુ છે.

મોટા ધરની ઓઝોથી નાટક, સિનેમા વગેરે જોવા જઈ શકાતું નથી. લોકો વચ્ચે વચ્ચે પોતાને ઘેર નાટક લગવવાની તૈયારી કરી સગા વ્હાલો તથા મિત્રોને નિમન્ત્રણ દેવામાં આવે છે. પરંતુ ગરીબના ધની ઓઝોને તો નાટક સીનેમા વગેરે જોવામાં કંઈ હર-કત નક્કી નથી.

મોટા ધરની ઓઝોના પગ જમપણીની જ ન્હાના ચાપ તેણે ખંદોળરત દરવાખા આવે છે. તેમને લોકોના જોડા પહેરાવી પગને વધતા બટકાવવામાં આવે છે. પછી ધણી દિવસો વીત્યા બાદ ત્યારે તે છોડવામાં આવે ત્યારે કોઈ મોટા જાડા છુટાને મોગરો નીચે રાખી ઉધાં ધરી રાખ્યો હોય તેના જોવા જ તેમની છુટણી નીચેના પગ દેખાય છે.

એવા ઉધા ખૂટા જેવા પગને ચીન લોકો 'ચરણુકમલ' કહે છે, મોટાં ઘરમાં એવા પગને સૌન્દર્યના ખાસ ચિન્હ તરીકે જોળખવામાં આવે છે. આ પ્રમાણે જ ઓઝોના પગ ન્હાના કપડામાં આવે છે તે ઓઝો ધણીખરાં કમને માટે લગભગ નકામી જ થઈ જાય છે. નથી તેઓથી આવી શકાતું કે નથી તેમનાથી ઉભા રહેવાતું હાલમાં એ પ્રથમ વિરહ અદિલન આવે છે અને કેટલેક કેસોએ એ પ્રથા મદ પશુ પડી છે, છતાં તે દર અપૂર્ણ રીતે દૂર થઈ નથી. ચીનના યજ્ઞ લોકોની અંદર એ પ્રથા હજી જેની તેરીજ છે.

ચીન દેશમાં ઓઝોનો પોપાક ધણી વખતથી એક જ પ્રકારનો આવતો આવ્યો છે. મોટા ધરની ઓઝો માયા ઉપર ટોપી પહેરે છે અને દેખાવમાં તે ટોપી પોતાના સ્વામીની ટોપીના જેવી જ હોય તે ઉપર તેઓ ખાસ ધ્યાન આપે છે. ટોપી ઉપર સાદીન જડવામાં આવે છે. બધી ઓઝોને પોતાની ટોપીમાં સીનકની કોઈ વસ્તુ રાખવાનો અધિકાર નથી. ગરીબની ધની ઓઝોની ટોપીઓ બહુ શોભાવમાન હોતી નથી. પરંતુ બધી ઓઝોની ઓઝો કીસા પંજળી ગમના જેવાં કુર્તાં પહેરે છે; અને મોટા ધરની ઓઝો ધણી ખડે પેટીમાટ (ઘાઘરા) પહેરે છે પરંતુ બધી ઓઝો તે પહેરતી નથી.

મોટા ધરની ઓઝો સાદીનથી મહેલા એક પહેરે છે, તે ઓઝો પોતપોતાની રીતે પ્રમાણે રેસમ-સાદીન-કે સુતરના કપડાં પહેરે છે, અને એ કપડાં તેઓ જાતે જ રીંધે છે. ત્યાં બાળકોના પોપાક પશુ મોટાંઓના જેવા જ હોય છે. માન બાકરમાં ન્હાનો હોય છે. તેમજ શિયાળામાં બાળક તથા મોટાં, એક જમા ઉપર બીને એમ, ધણી જમા પહેરે છે તેથી તેમને તે પોપાક કાચળા જેવા દેખાય છે. ગરીબોનાં છોકરાં રૂંધી લરેલા જમા પહેરે છે, ન્હાની ન્હાની છોકરીઓનાં માથાં જોડાથી નાખવામાં આવે છે, માત્ર માયાની બને આ-

જુએ વાળનાં એકાદ બે મુખમાં રાખવામાં આવેલે હોકરીઓ ન્યારે મોગી થાયડે ત્યારેજ વાળ વધારીને અંગેડો વાળે છે એની દખનો અંગેડો વાળવાનું કામ મહુ મહેનતવાળું હો વાંધી મીનરેશની સ્ત્રીઓ સમાજ (અડવાસીયા)માં માત્ર એક જ વખત માથું ઓળા અંગેડો વાળે છે. તે અંગેડો ખરાબ ન થઈ નવ તોટલા માટે તેઓ રતી વેળા લાકડાના ઉચ્ચિત્ર ઉપર માથુ (મથું) રાખે છે, નાપાનની સ્ત્રીઓ પણ એમ જ કરે છે. આપણા દેશની દક્ષિણ મેનોની માફક પણ કંઈક વધારે પ્રમાણમાં મીનાઇ સ્ત્રીઓમાં પણ અંગેડામાં વિવિધ પ્રકારના ધરેલા ઘાસવાની પ્રથા છે. અંગેડામાં તેઓ રમ ભેરગી બલમદાર પુસ તથા સાક વગેરે અનેક વસ્તુઓ ખોસે છે અને તેથી કરીને મીનાઇ સ્ત્રીઓને અંગેડો શેલભાષમાન અને આકર્ષક જણાય છે.

મહોદા ધરની અનેક સ્ત્રીઓ પોતાના નખ કાપતી નથી પણ હાથજુ વડે તેમનું રક્ષણ કરે છે. મીનાઇ સ્ત્રીઓનું રચન કુટુંબમાં ગમે તેટલું ખરાબ તથા પરતત્ર હોવા છતાં આપણા દેશની માફક એ દેશમાં પણ ઠેલકીક એવી સ્ત્રીઓ પણ મળી આવે છે કે જેઓ પોતાના અવાળા ભેરથી સાસુ સસરાને તથા સ્વામીને પૂરેપૂરી રીતે દબાવી દે ! એવી ધણી વધુઓ ધરની ખરેખરી માલિક થઈ પડે છે, તથા મિથ્યાસ વરને સઘળા બાળતમા તેની હાથે હા અને નાથે ના કહેવી પડે છે મીનમાં અન્યથા સ્વામીઓ વિષે અનેક વાતો ચાલે છે ધણી વેળા સ્ત્રીઓ બહુ જુદિમતી હોય છે અને તેમનું મનોગણ પણ વધારે હોય છે, એથી પણ તેઓ ધણીવાર પુરોષને આધીન રાખે છે.

મીન દેશમાં એક વિશ્વકાવ છે તેની બંદર લગભગ ૧૨૮ પુસ્તકો છે તેમાંના ૩૭૬ પુસ્તકો સ્ત્રીઓના ઉપયોગનાં છે.

માખાપતી પ્રતિ બકિતસાવ તથા શ્રદ્ધા મખતી એ મેનાનેનો તથા મુખ્ય ધર્મ મજાવ છે માખાપ ન્યારે અરતાં હોય ત્યારે દરેક બાળતમાં સંતાનોએ તેમના મત પ્રમાણેજ આ લગ્ન પડે છે તેમના મરણ પછી ત્રણ વરસ સુધી શોક પાળવો પડે છે, અને તે સાખા વખત દરમિયાન બહોળા લગભગ બધાં યુગ કામે બધે રાખવામાં આવે છે.

મીનાઇ સમાજમાં વિધવાઓની સ્થિતિ અતિ ખરાબ નથી, વિધવાઓ ત્યાં પોતાની ધમજ હોય તો ફરી લગ્ન કરી શકે છે વિધવાની સાથે લગ્ન કરવામાં ખર્ચ પણ ઓછું ચાલે છે તેથી પણ મીના વિધવાનેજ પરણે છે મીનાઓ વિધવાઓને "ચાલ વગરની તોફા" જેવી ગણે છે, અને ધણીખંડે બધા લોકો વિધવા તરફ દયાની નજરથી જ જુલે છે

પરંતુ હમણાં હમણાંની મીનાઇ સમાજમાં સ્ત્રીઓમાં બહુ જ ભગતિ આવી ગઈ છે આટલા બધા દિવસોના પ્રમાદ તથા આધીનતા દૂર કરતાં સ્વાભાવિક રીતે વાર તો લાગે જ પરંતુ તેઓમાંની આગેવાન મીનાઇ સ્ત્રીઓ અમેરિકાની સ્ત્રીઓની ખરાબરી કરવા હાલમાં પ્રયત્ન પ્રયત્ન કરી રહી છે ચેકિની પ્રાંતમાં હોડગાઓ તથા હોકરીઓ સાથે અભ્યાસ કરે છે મીનના ઇતિહાસમાં આ ભગતિ પહેલવહેલી જ છે આવી ભગતિમાં તે આવશે, તેનો થોડા વખત ઉપર ઠાકને ખ્યાલ સરખો પણ હવે તો નાંદિ હવે તો કુમારિકાઓ પ્રવેશના દેખતા પણ પોતાની રમતો રમી શકે છે મીનમાં સૌથી વધુ ક્ષિતિ પ્રદેશ હનનાનો છે ત્યાં સ્ત્રીઓને મત આપવાનો પણ અધિકાર છે ! ઘણા ધણા

મીનાઈ સરકારી મોકરેએ સ્ત્રીઓના હાથની લપડાઈનો દવાઈ, પણ આખો છે સ્ત્રીઓ હવે સર્વત્ર મંડળા બાધી મત આપવાનો તથા બીજા અનેક આપરાગત હકો મેળવવાને પ્રયાસ કરી રહી છે. જ્યાં જુઓ ત્યાં જ્યાં ઓફિસવર્ણીનો જ પોઝર સાંભળવામાં આવે છે. પુરૂષો પણ સ્ત્રીઓની આ અગતિથી પ્રસન્ન છે, અને તેઓ પણ તેમને અનેક કામમાં મદદ કરે છે આ ઉપરથી આશા રહે છે કે સ્ત્રીઓની સ્ત્રી-સમાજ હવે બીજા સભ્ય દેશોના સ્ત્રી સમાજોના કરતા વધુ વખત પાછળ રહેશે નહિ. જૂના વિચારના ચીનાઓ સ્ત્રીઓની આ અગતિ તરફ રોકતરી નગર બોલે નથી, પરંતુ તેઓ અચાજ બહુ લીધું છે. કેમકે તેમના પક્ષમાં લોકમત બહુ ઓછો છે. છતાંનોના ઉત્સાહને લીધે તેમનો અવજન હવે બહુ સંકળાવો નથી દુકામાં મીનાઈ સમાજ પહેલા જે રિયલિટીમાં દેવો તે રિયલિટી હવે ધીમે ધીમે સંપૂર્ણ રીતે બદલાઈ જાયે એવી પ્રગળ આશા રહે છે.

આનન્દ કલ્પવૃક્ષ:

એક શેઠે તેની નોકરને નોકરના બેર વાંગે ત્રણ લાવવાનો હુકમ કર્યો તે નોકરે કહ્યું કે માહેબ! રાત્રિના 'લાલાનક પ્રમંથ' છે માટે બે સિંપાઇ માથે લઈ જવાનો હુકમ આપો. શેઠે કહ્યું કે તું માની લેજે કે એક સિંપાઇ મોઢાં અગળ ચાલે છે અને બીજો સિંપાઇ પછવાડે ચાલે છે!

આથી નોકર શીતો લઈને બહાર ગયો અને થોડી વાર પછી શેઠ પાસે આવ્યો અને શાને તે શીતો આપ્યો શેઠે દારૂ પીવા માથે પણ શીતો આપી લાગ્યો તેથી નોકરને પુછ્યું કેમ? દારૂ લાગ્યો છે તે ક્યા છે? નોકરે જવાબ આપ્યો કે મેં માની લીધું કે એક સિંપાઇ મોઢાં આગળ ચાલે છે અને બીજો પછવાડે ચાલે છે તેમ તમે પણ અચારે માની લીધો કે આ દારૂ ઉઘાઈ લીધો છે.

કાષ્ટએક બે ચિતારાઓએ તેઓનાં વિશ્વની ઉત્તમતાની એક આપાધિશની અગળ તપોસ કરાવવાનું નક્કી કર્યું. આપાધીશો તેમને તપાર્થ પૂછી ક્યો 'મોહુસ ચિતરંગાની પ' રિધાગા એક છે તે વિશે ક્યામ બહુર કર્યો.

તેમાના એકે દાંખોને બુજાવે ચીતરો હતો જે ખરેખર ફળને એવો આલેકુળ મળતો હતો કે કદાચ કેષિક પક્ષી તેની પાસે બેઠે અને તેને ચાંચ મારે.

ત્યારે તેઓએ બીજા ચિતારને તેનું ચિત્ર બતાવવાનું કહ્યું, ત્યારે તેણે એક પડો, ખતાવ્યો જે તેઓની સમક્ષ હતો અને તે પડો ખસેડવાનું કહ્યું.

આ ઉપરથી તેનો દરિદ્ર ચિતારો પડો ઉઘડવાને આગળ વધ્યો. તેમ કરતાં તેને માથામ પડ્યું કે ખરૂં જોતાં ત્યાં પડો નહતો પણ ફક્ત બીજા ઉપર દોરેલું એક ચિત્ર હતું! આ ઉપરથી નવાધીએ દીકા કરી કે તમેએ ચિત્ર દોર્યું ત્યારે તમેએ પક્ષીનેજ ઉતર્થ પણ બીજાએ ચિત્ર દોર્યું ત્યારે તો તેણે (તમે) ચિતારો પોતાનેજ ખુલ ખડાવી છે!

“કાંઠીઆવાડી કાબે.”

સુંદરી સુખોદ્ધ * માસિક વધારો.

આપણા બાળકો ૬૫૨ દિનનું અતિથિ આધાર રાખે છે, આપણી બહેનોના હાથમાં બાળકોનું અને આપણું ધરમદિત છે, તથા આપણા બન્યુઓની સદાપ રિના પ્રવૃત્તિ થવી હિત છે. આથી-
પોતાનામાં તેમજ બીજા, પુરુષો, અને બાલકો, -સર્વમાં સદાચાર અને સુવિચાર, હિંમત, સત્ય,
પ્રેમ અને ત્યાગનું પ્રાકટ્ય થાય, એમ પ્રયત્ન કર્યા કરવો, એમ બાલક સંતાનોનું દેશવત છે.

પૃ: ૧૮ સુ.]

મે-જુન, ૧૯૨૨.

[અંક- ૫-]

સસ્વતી:

પુલોનું લગ્ન.

બાળમાં કરતાં કરતાં હવે હું નીચું માથું ધાલીને કુલોની વિવાહ પદ્ધતિની તપાસ કરવા લાગ્યો, મેં નોંધ કે અહીં પુણ્ય કુલો ખીલી રહ્યા છે અને અર્ધપ્રજા ખરી પડે છે. કેટલાક કુલ ખીલવાની અભિપ્રાય આવેલા છે અને કેટલાક પવનના ધીરા પગમાં માથે તથા મધુરના સ્પર્શ સાથે નાચે છે આ બધું કુલોનું રાજ્ય છે અહીં જુદા કુલોના સહેરા, કુલોનાં માથા અને કુલોનાં કુર્મો વચ્ચે છે કુલ કુલમાં ક્ષત થાય છે, પ્રેમ થાય છે, વાળીચીત સાથે છે, સંકેત રમાય છે, કુલે કુલે જીવન સંપ્રદાય ચાલે છે. મેં નોંધું જેને હું પરામર્શર તરફ, કારણે હતો તેઓ પ્રજાપુત્ર છે ગર્ભાસરો સ્ત્રી છે. કુલની પાખરી સ્ત્રી પ્રજાના વજાસકાર છે સાખા પ્રજાખાઓ સહેરા તથા માથા છે અને કુલોનો મુખો એ મોત્ર એક એક ધર છે. મારી આખમાં કુલ હવે સામાન્ય કુલ રૂપે નથી. મેં નોંધું કે કુલો એક એક પ્રેમનો અવતાર છે, આચાર માથુડની ભૂતિઓ છે ! એમના પ્રેમમાં પવિત્રતા છે, સરળતા છે, પ્રેમની ખાતર પુલોમાં સ્વાર્થભાગ તથા આત્મનાથ થાય છે ! વળી મેં નોંધું કે તેમના પ્રેમ પ્રસંગમાં કટાક્ષ છે તથા જાડું છે; ચોવન તરમની લીલા છે ! જેમ મનુષ્યકલ્પ આચાર, આકાંક્ષા, હિંમેગ વગેરે બાવો નોંધને એ બધા ખીલ્યા પ્રાણીઓમાં છે એવી કલ્પના થાય છે, જેમ ચિત્રમાં દોરેલા તરનારીનાં હાથમાં, વજામુલ્ય અભિનય વગેરે નોંધને એમના મનના છુપા જાવો સમગ્ર છે. અભિનય વગેરે નોંધને એમના મનના છુપા જાવો સમગ્ર છે, તેમજ કુલોમાં પશુ લક્ષણો સમગ્ર શકાય છે. તમના ઘૂમટવાળાં કુલોની લીલા, ચીવેન્નુચી માથરીની દસવાની છટા, તથા ગર્ભાકાર પીઠિત જાવાકુસુમનો મ્હાન તથા શીલો મહેરા નોંધાપી તેઓના મનોભાવ સમજવાર્થા શુ કંઈ બાકી રહે છે !

કુલોનાં લગ્ન કરાવનાર પુરોહિતો કાણ છે, એની તપાસ કરતાં મેં નોંધું કે એક તરફ કોઈ કોઈ કુલકુમારી પવનમાં ફરીર ચાળીને નાચે છે, કેમકે એને સ્વામી સમાન-મતી આશા ધર્મ છે, પવનરેવ કુસુમકુમારીના વર લાગે છે એ એમના કેટલાકના કુળ ગૌર છે પેલી કુલકન્યા પતિને મળવાના આનંદમાં તે અધીરી નહિ બની દોષ ! આ કન્યાઓને વજામુલ્ય તરફ રંગ નથી, કેવળ પવનને મોન આપવા મરે છે હવે

કરે છે પવનદેવ અંબખ વરોની જાન લઈને નગરમાં આવ્યો છે ને વર ને કન્યાને ગમે છે તેની સાથે એના લગ્ન કરાવી આપવામાં આવે છે. 'ઠાઈ' દોષ જુદી જાતના વરો પણ પણ આ સ્વપવર મંડપમાં પવન સાથે ધૂસી આવ્યા છે એ લુચ્ચાઓ ઠાઈ દોષ કન્યાઓના શરીર ઉપર નહીં પડે છે પણ કન્યાઓની એમના ઉપર બીલકુલ નબર હોતી નથી. એક વાત કહેતા હું બ્રૂધી ગયો છું કુસમકુમારીઓ પરની બહાર નીકળતી નથી, ઠાઈ પણ કન્યા ઘર માંડવા સાથે ધણીને ઘેર જતી નથી, બધા જમાણેઓ જ ઘર જમાણ ઘડને સાસરે રહે છે !

કેટલાક પુલોના કુળ ગેર પતંગિયા હોય છે તો કાઈના ગેર વળી કમરોજ હોય છે કાઈના લગ્ન ગેરણીઓ માગુનેજ થાય છે, અને એ ગેરણીઓ તે મધમાખીઓ, પુલકન્યાઓ કહે છે કે 'લમરા તથા મધમાખીઓથી તો તોભા, એમની દક્ષિણા તો બા ! બદ બારે' એ ગેર ગેરણીઓ માટે શીકું મધ હોય નહિ તો અને તો કુમાર જ રહીએ' માટે એમનું નરબાણ કરવા પુલકુમારીઓને પોતાના લગારમાં મધ એકડું કરવું પડે છે, વળી કેટલાક પતંગ દેવગ મધથી ન જામ યતાં નથી. સુગંધી બત્તર આપીને એમનાં મન મનાવતાં પડે છે ! પુલોમાં સુવાસ છે તે લમરા, મધમાખીઓ તથા પતંગિયાને નોતરવા માટે છે, કદાચ વરો લઈને આવેલા ગેર બ્રૂધી બીજા ધરામાં ન પેરી જાય તે માટે પછી કુલકુમારીઓ મિત્રવિમિત્ર રંગનાં સુન્દર વસ્ત્રો પહેરીને બેસે છે લોખા કહે છે કે તરેહતરેહના રંગના પુલો માટે બહુ શોભા તથા સુગંધ પ્રસારવાને બધાને સુખી કરે છે, પરન્તુ મેં જોયું કે આમાં સ્વાર્થ વિના બીજી કંઈ નથી, લગ્ન વિના જન્મારો બધે જાય નહિ તેનીજ આ બધી યોજના છે, બીજી કંઈ મતલબ જણાતી નથી ! "

—ડૉ. હરિપ્રસાદ કુટ "સંસ્કારનાં મુખ."

પોતાના ઉપરજ શસ્ત્ર પ્રયોગ:

અમેરિકાનાં એક સમર્થ શસ્ત્ર વૈજ્ઞ, ડૉ. ઇવાન કે જેમણે હમણાં થોડા વખત ઉપરજ પોતાના પેદુના ભાગ ઉપર બહુ મુશ્કેલ ("ઓપરેશન") શસ્ત્ર પ્રયોગ કર્યો હતો. પ્રયોગ કરવાના જેજ ઉપર તે દાકતર તકિયા ગાઠવાવીને એવી રીતે બેઠો કે પોતાના પેદુનો ભાગ જેના ઉપર કિયા કરવાની હતી તે ત્હેની નજરે પડે અને પોતાનું માથું અને હાથ પૂરી ન જાય તે માટે તે મંજબૂત રીતે પકડાવી રાખ્યાં. પછી "ઓપરેશન" કરવાના ભાગઉપર એવી દવા રહેણે લગાડી કે જેથી તે ભાગ ચિલકૂલ જુદો પડી જાય (એટલે શસ્ત્ર કિયાતું ત્હેને દર્દ થાય નહિ) અને તે પછી રહેણે પેદુની બાજુનો ભાગ જેના ઉપર "ઓપરેશન" કરવાની જરૂર હતી તે પોતાને હાથેજ બહુ સફાઈથી કાપી અને આંતરકર્તા ને બિગાડ થયેલા તે ભાગ દટાડી નાખ્યો ત્હેના મદદનીશ દાકતર તથા ત્હેનો બાપ (જે પોતે પણ એક સારો દાકતર છે તે) આ પ્રયોગ હાજર હતા, ત્હેમણે શસ્ત્ર કિયા પૂરી થઈ રહી એટલે જખમને યોગી લઈ ડૉ. જેને રક્તડી દીધો. થોડા કલાકમાં સમજાયું કે શસ્ત્ર કિયા બહુજ રહેલમદ રીતે થઈ હતી, અને ડૉ. જેને પણ જણાવ્યું કે "ત્હેની તલિયત સારી રીતે આરામ પર હતી આ કામ વેરનો ઉગમર સાક વર્ધની છે !

અતુભવિકા: આપવીતી અને પરવીતી કથાઓ.

મા.

સંપાદક: બહેન શ્રી 'આર'.

દમણી દરેક સંગારીક વાર્તાઓમાં વહુના દુ:ખ અને સાંસુઓના દુરપચ્છાની વારતા વાંચવામાં આવે છે; તેવામાં મ્હારા જેવી એક સાંસુનું દુ:ખ ક્યન અપ્રાસંગીક નહીજ મળાય. મ્હારો જન્મ શ્રીમત પિતાને ઘેર થયો હતો. પણ પિતાને મેં જોયા નહોતા કેમકે ને વખતે હું ગર્ભવાસમાં હતી ત્યારેજ પિતા મર્ચન્ટાસી થયા હતા. માતાએ મને ધણુ કટ્ટથી ઉછેરી એક કેળવાયલા સાધારણ સિધ્ધીના કુવક સાથે સન્ન કરી આપ્યા પછી પોતાનું કર્તવ્ય પૂરે અથેહું માની સંલેપથી સ્વર્ગચમન કરું હતું. હું મ્હારા સંસારમાં સંપૂર્ણ સુખી હતી. ધણુ જન્મ દુ:ખી તે જરા દુ:ખી એ કહેવાતા અનુસાર મને સીમત આવતાજ મ્હારૂં જીવન સર્વસ્વ સુઘાઠ મધું. હું અનાથ થઈ પડી, ત્યાર પછી મધુ માસે પુનઃ માતા થઈ. પુનઃ જન્મ પછી મ્હારા અમલ દુ:ખમાં એક તેજ મ્હારા વાસામે હતો, તેને પ્રીતીપૂર્વક ઉછેરવા અને કેળવવામાજ મ્હારૂં સમય જતો હતો.

ઠાળ વર્ષની ગણના કરવા ઉભો રહેતો નથી. વર્ષો ઉપર વર્ષો આવ્યાં મધું અને મ્હારો બાલક પુત્ર મોરો થયો, તે સ્નેહાળ અને દોશીપાર હતો. દરકં પરીક્ષામાં તે માન સાથે પહેલા વર્ગમાં થાસ થતો. એકલીસ વર્ષની ઉંમરે તે બી. એ. થયો. તેના તથા આસપાસનાં માણસોના આમદથી તેને સીવીલીયન થયા ઉચ્ચા મોકલવાનું નહી થયું; અને તે પ્રમાણે તે ગયો ધણુ ખરો, ખરર ઉપર તેનાયં છુટા પડ્યું તે મ્હાળા ખુદથી લુહા પડવાના કરતા ધણુ ઠંડી હતું. તોપણ મન કાણુ કરી તેને તે દુર દેશ તરફ વિદાય કર્યો, અને મ્હાળા બે ચાર યોગળપીતા ને મ્હારી સાથે આવ્યા હતા, તેના સાથે પાછો ફરી. ત્યાર પછી મ્હારા આનંદનો વિપ્લવ ફક્ત તેના કાળગની વાટ જોવી, તેના દેતવર્થો દેવાચંતા કામચો વાચવા અને તેના જવાબ સમવા તેજ હતું. ચાર વરસ ઉંઝામાં માળી તે પરીક્ષા આપી પાછો આવ્યો. ત્યારે તેને ખરર ઉપર તેના જવાનો મ્હારો કબ સંભારતાં મને જાણે ધણુ રોમાંચ થાય છે, પણ તેજવા જવાને વાસે હું એકલી નહોતી કેમકે ને વખતે તે ઉંચાડાં ગયો ત્યારે તે ગરીબ વિધવાનો પુત્ર હતો; ધણુ જ્યારે પાછો આવ્યો ત્યારે તે બ્રિટિશ સરકારનો એક વિશ્વકુ હોદ્દાદાર થઈ આવ્યો હતો. તેથી તેને તેજવા દમારી ન્યાતના ધણુ માણસો ને મને યોગળતા ધણુ નહોતા તે દુર્લ્લ સગાં છુ રોધી કઢાવી સગાં થઈ આવ્યા હતા તે આવ્યો, અને હમે મા હીકરો ચાર વર્ષને અંતરે પાછો મળ્યા તે ન્હાનો હતો અને નીચાળેથી આવતાં જેમ મને વળગી પડ્યો હતો તેમ પ્રમાણે એણે ખરર ઉપર ધણુ કર્યું.

મ્હારી આપમાથી હવેના અંત્ર નીચળી પડા. ત્યાર પછી હમારી ન્યાતના આગેવાન શુદ્ધરે હમારી ન્યાતના પહેલા સીવીલીયન તરીકે મ્હારા પુત્રને અને તેની આજ્ઞાના મુતા તરીકે મને અગીનંદ આપ્યું અને પોતાને મેર ઉતરવા આમદ કર્યો, તે શુદ્ધર હમારા

દુરના સંગા હતા, અને તે સગપણ સંભારી ધણે આશ્રય કરી. પોતાને ઘેર બે ત્રણ દીવસ રાખ્યા પછી ખરા અને તે બે ત્રણ દીવસમાં હજુ સગરની સ્નેહાળ રીતભાતથી હમારા મન હરી લઇ હમારા નીકળના સંભવથી યથા. તેમની આકાર વરસની તરતની મેદીક થયેલી પુત્રી મહારી પુત્રવધુ થઇ. લગ્ન ૭ માસ પછી કરવાનાં હોવાથી મહારા પુત્રને દક્ષીણાં નોકરી હોવાથી અને મા દીકરાં તે રચણથી વીદાય યથા. એ વખત મહારા સુખ અને આનંદની અવધીનો હતો. સુવાન સ્વરૂપવાન અને સાથે વિનયથીય પુત્ર જેને હશે તેજ માસ આનંદને સમજી શકે. ધરમાં મહારા પુત્રથી લઈને હલકામા હલકા નોકર સુધી દરેક મહારા સજ્જને ગ્રીષ્ઠી લેતા અને દરેક કામ કર્યાં પહેલાં કરવા જણે હરીશર્ધ કરતાં. એ સ્નેહ અને મમતાનો મહારો ધણા વર્ષ પછીનો અનુભવ મને ધણે વહાણે લાગતો. મહારા પુત્રની રહવારની આથી માંડીને રાતના ભોજન લગીની જતે અવસ્થા કરતાં જણે મહારો હર્ષ મતિ નહી. એવા સુખમાં ૭ માસ સ્વપ્નાં જેવા ચાલ્યા ગયા.

પુત્રના ધણા હર્ષ અને ધામધુમથી લઇ યમાં. પુત્રસુરત કેળવાયેલી અને પૈસાદારની લાડી કન્યા મહારી પુત્રવધુ શુદ્ધતમી ધર્મ. સાચાતની તેની નમના, વહાલ અને આદરધારક હજી સાજરતા, જણે તે દીવસ નજરે આવે છે. અને હજી પછી તે વખતના હાંપીશુ ફરીથી ઉભરાય છે. પછી તે સ્વમ હતુ. જાણત યનાં બધી ફુતીયાની ખવર પડી, લગન, ત્રણ માસ યથા નહોતા. ત્યાં પહેલાં એક દીવસ મહારી પુત્રવધુએ ગીઠાદથી બધી અવસ્થા કરવાનું માગી લીધું. મેં પછી પ્રશ્નીયા તે બોલે મહારે માથેથી ઉતારી દીધા. અવસ્થા પૈસા વીના હોવાનું નહી, એટલે તે પછી સેપી દીધા. તે છતાં નોકર ચાકરો તથા મહારા પુત્ર અને વધુ મહારૂં માન સાચવતા, પછી લગ્નને વરસ યતાં પહેલાં તે પછી ફેરફાર થઇ ગયો. નોકરો જે મેં કામ કર્યાં પહેલાં કામ તૈયાર કરી મુકવા હરીશર્ધ કરતા, તેમણે ત્રણ થુમે પછી જવાબ ના દેવા માગ્યો, અને મહારો પુત્ર આજો દીવસ મહારા આરગ્ય આગળ રહેતો તે આર પાંચ દીવસે પછી તેનું દર્શન દુર્લભ થયુ. એક વખત દીવાનખાતામાં બધા ભેગાં યથા હતાં, ત્યારે મેં નોકરો આજત રહેજ વાત મહારા પુત્ર આગળ કરી. એટલે તેણે પતની સાથે જોડું. તેણે જવાબ દીધો કે વખતે નોકર કામમાં હોય તો ચાર પચ્છ લાગે, આપણે ક્યાં આપીએ જતું હતું. જરા મોડું પછી યથા એટલું બોલી રાખ્યાં ત્યાંથી ઉડી ગઇ.

અરુદને ખરાણ લાગવાથી હું મહારા આરગ્યમાં જઇ માળા ફેરવવા બેઠી. મહારો પુત્રની આરગ્યની પાછળ ચાલતી મઝમ હતો. તેમા વહની સ્વારી બીરાજમાન હતી. મહારા આરગ્યમાં જવા પછી પુત્ર પછી ત્યાં ગયો તે પુછ્યુ કેમ ઉડી ગઈ મહારા આરગ્યની બારી વેલાથી હ- કાયલી હતી જેથી તેમણે મને દીકી નહોતી તે માળા ફેરવતાં મહારાથી ઉઠાય તેમ ન હોવાથી મહારો અનીચ્છ છતાં મહારે ભેસી રહેવું પડ્યું અને તેથી જે સંભળ્યું તે જગતને જણાવતા ચરમાતી નહો. ખાસ કાન ધરી સંભળવું તે પાપ છે. પછી અનાયાસે-અનીચ્છએ વાત જણાય તો તે પાપ હોમ જિમ હું માનતી નથી. અને કદાચ હોય તો ત્રણ મને વાદ કરવાનો એટલે જે વાત સંભળા છે તે સંખીસ.

વહજે કશું ન ઉઠું તો શું કરું ? એક પછી એક મારાં તમારામાં હતાં. તે મહારા પછી કશું કામ તુમને કાંઈ ભોમી ભેસાય તો તમને મોડું લાગે પછી ત્યાં કાંઈ મોમે

એવાં નથી. હા, તમે તો એમજ કહેશો તો, 'તમને શું ખબર ? તમે તો ઝોડીસે જીવ તે સાંજે આવો અને સરકારી કામમાં નવરા થાવ ત્યારે' જાણો કે કેવું કેવું ને શું બોલે છે. ધરનાં માણસથી માંડીને પારકાં મળવા આવનારને મોઢે મુઠ્ઠા પોતે કેવાં દુઃખ વેડી તમને મોટા ક્યાં અને હવે તમે કે 'હું એમને મળ્યો નથી એવું એવું કેટલું એ ધસાતું બોલે છે. હું તો એ ન બોલતાં હોય તો શું જાણું કે શું દુઃખ વેઠ્યાં હશે. પણ કહે ત્યારે જાણું કેની ? આટલા દીવસ તમને 'મોટું' લાગે કરી બોલતી નહોતી પણ આજે ન રહેવાયું મહારું કહેતો કંઈ નહીં પણ તમારે વારતે બોલે તે મને 'મોટું' લાગ્યું. એ મા ધમતે તમને વહુ થેલા કહે તે સારું ના દેખાય.

મારો પુત્ર ચોડા વખત ચુપ બેઠો. અને ઉઠીને આવ્યો મથો, હું કાંઈ દીવસ તોડશે કે પાડોશી સાથે બેસતી નહીં તે મ્હારા પુત્ર કે વહુ સંગથી કાંઈ બોલતી પણ નહીં. છતાં આવી ખોટી વાતો સાંજળી આબીજી બની ગઈ, અને મનમાં નિશ્ચય કર્યો કે 'વધારે રહેવાથી તકરારનો વખત લાગીને ઉભો કરવો અને તેથી વચ્ચે ચોડા દીવસ જવા કંઈ, હું પાછી મ્હારે ગામ જઈ રહી છું. આજે કેટલાક વર્ષથી હું એકે નોકર સાથે મ્હારા ધરમાં એકઠી રહું છું હમણાં ધર પાસેના મ્હારા બહેન જેવાં મ્હારાં પાડોશી. મ્હારી વાનને વિસામાંનું સ્થાન છે. પુત્રનો દસ પદર દીવસે હુકા પત્ર આવે છે, તેનો ઉત્તર લખુ છું. અને એટલા પત્ર ફાંસનો લાલ મેળવા મોઢે પરમેશ્વરનો આભાર માનું છું પાંચ ૭ વર્ષથી પ્રવૃત્ત મુખ નેપું નથી તો વધુતો તો ક્યાંથીજ હોય. મ્હારા નસીબમાં વૌધાતાએ મુખ લખ્યુંજ ના હોય તો મને ક્યાંથી મળે. પિતાની વખતે પિતાનું મુખ નહોતું. માતાનો ખપ હોય ત્યારે માતા નહોતી, સંસાર મુખ બોમવવાની વખતે તેમા પણ અગ્ની ઉઘેલો હતો. તો પુત્ર મુખ ક્યાંથી હોય. પરમેશ્વરનો એટલોજ આભાર માનું છું કે ને દુર પણ મુખી છે. આજે દસ દીવસથી તાવથી બીમાર છું જીવવાની આશા નથી. પુત્રને પત્ર લખ્યો છે તે આવશે કે કેમ તે પણ રાકો છે, જરા ગાડી ઉભી રહે છે તો તેના ભણધર પડે છે. આટલો જન્મ દુઃખે-સોજી છે કે જાતજાત સદુષ્ટ જમતે જીવું જમી તરી આવે. સાચી કિસ્મી રહી હું સમજી શું મ્હારી બહેન જેવી વહાલી સંખીતો પુત્ર હશે મેં જ્યારે મ્હાર નેપું તો તેજ હતો. કિતાવળે ઉતરકાં જર્થે જવાને જોરગમમાં આવતા તે બોલ્યો બા, દીકરા, મ્હારા બેટા, અરાકત માતા આટલામાં બેડી ચતાં બેસી. માતા પુત્ર લાંબી મુદતે બેટ્યા. તે આસીજનતે અંતે માતાં હડી થાંઈ બીજાનામાં દુડી પડી પુત્ર પોતાની સ્વર્ગવાસીની મળવાને ! વાંસ્તેજ જીવ રાખી રહેલી સ્ત્રીજાન માતાના દાણ સાથે બેંઈ રજો. દુનીયાના નીચમાનસાર બધું કર્તવ્ય પુરૂ થયું અને હું મ્હારી સંખીતો ખેલે જાયવા છેલ્લે જ કહો તે લેખ અથવા દેહાણી આવનાં અરજીમાં સાદર કરું છું". આમાં અવીશ્વરની જરા પણ નથી. તે તો મ્હારો પણ અનુભવ છેજ.

બાળ-વિધવા.

(એક કરણ દેશ)

લેખક: શ્રીશુભ "મવલ-નવનીત." "

તે એક અજવાળી-તારાઓથી સુષોધિત-રાત્રી હતી. એક નાનો બાળક આકાશ તરફ જોતો હતો. તેના લાવણ્યના પ્રભાવથી પૃથ્વી ઉપરના ચંદ્ર જોવા તે દેખાતો. તેના રાતા બાળ ઉપર મધુર રિમત પ્રસર્યું હતું તેની માતાની આંખો અને તેની પેલાની છાત્રા તેની પાછળ પડેલા જણાતાં. એકદમ રોદિયુંજી તેને સોડમા લીધા બાળકે થોડીક રમઝગ કરી. માતાએ તેને છાતી સાથે દાખતા અને બ્રહ્મણી યુગતાં કહ્યું "વસત, બ્રહ્મા-તું આમ તોફાન ચીદ કરે છે ?" ત્યાર પછી તેના મ્હેરા ઉપર કંઈ અર્થસૂચક રિમત ફરસ્યું અને પુનઃ બોલી "જો સાંભળ, તારે પરણવું છે ને ! હું તને એક મુંદર પરી સાથે પરણાવીશ. તારી નાની દુનીઆ પેલા મદ્રથી પણ વિશેષ પ્રકારથી નીકળે. બાપ, તારી નાની વડુ જોઈને મને કેટલો આનંદ થશે " બાળકે તો માતાના મુખ સામું જોઈને કહ્યું તેની નિર્દોષ આંખોમાં કંઈ તેજ આશ્ચ માતાને કંઈ કહેવા મામલો હોય એમ લાગ્યું, પણ માતા એ શુભ વાત-તેના મ્હેરા ઉપરથી, વાચી રહી નહિ. દક્ષિણ દિશામાંથી વાદળાઓ ચડી આવ્યાં અને ચંદ્રને ઢાકી દીધો.

x

x

x

x

પાસેના વાડીમાં વસત અને કામિની પુલો ચૂટતાં હતાં. સુસગટ કરના પવન સાથે જાણે તાલ હેતુ હોય એમ એક કરણ થાસે વહી રહ્યું હતું. શુદ્ધાતના એક ઉપરથી રાતા, શુદ્ધાતો અને ખીલની કળાએ ચૂટવા. ત્યાંના અવશ્યનીય સાન્દર્ભમાં તમ્હીન થઈ ત્યાં જોડી રહ્યાં વસતના કપાળ ઉપરથી પ્રસવેદનું એક શીર્ષું બિંદુ ટપક્યું અને ખીલેલા શુદ્ધાતના એક પાદડી ઉપર પડ્યું. કામિની આનંદના આવેશમાં બોલી ઉઠી, "આ રહ્યું કેવું મુંદર મોલી !" તે મોલી ધુળમા પડ્યું અને ત્યાં તાલે બીનો ડાધો રહી ગયો. થોડી વારે એક કુંડામાં હોળા છોડ તરફ નજર કરતા વસત બોલ્યો, "પેલુ કેવું મુંદર પુખ્ત છે જાણે હું ચૂટી લઉં." કામિનીએ તે જોયું અને તે પુલ ચૂટવા હરણની ફાળે દોડી ગઈ નિર્દોષ પુલમાં ચૂટવાના ફર પ્રયત્નમાં સદા કરવા અવત તેની પાછળ દોડ્યો.

બાલિકાએ તે કુશળતા રૂપમાં ક્યો અને કાંઈ પણ પ્રકારના આનાકાની વિના તે તેના કામળ હાથમા સરી પડ્યું સૌન્દર્ય સૌન્દર્ય પ્રતિ વળે અને મુંદતા મુંદતાને આકર્ષે. અને તે કાંઈ પણ નહાતો નહિ. નિર્દોષ પુલ એક સ્વપ્નમાં ચૂટ્યું સૌન્દર્ય વેગવાન, કામિનીને વિનય મળ્યો અને તેની ગ્રાણપ્રકા કંઈ જર્વથી-કંઈ આનંદથી-વળકવા લાગી. વસત હસ્યો અને બોલ્યો. "આસ, આપણે રમીએ." બાલિકાએ "હા" કહી. પુલ તેના હાથમાંથી પડી ગયું. વસતે તે લઈ લીધું. થોડા સમય પછી વસતે બોલ્યો "હું તો બહાર ગામ જવાતો છું હું રમ આપશે ને ?" બાલિકાએ ઉત્તર આપવા પ્રયત્ન કર્યો પણ ઉત્તર આપી શકી નહિ, તેની છત્રે તાણુ દેવાયું એમ લાગ્યું તેને કંઈ સમજતું પડી નહિ. વેરાવણમાં પુલેનો તેણે કાંઈ શું થયો. કુલો કરમાં જતાં હતાં. મુજતા હોયે, આખોમા અશુ સહિત, તેણે વસતે

તના ઠંકમાં તે માળા આરોપી વસંતે રજા માગી, એક નિઃશ્વાસ નાખ્યો. ત્યાંથી તે ચાલ્યો ગયો.

કલાકાના કલાકા સુધી કામિની તેની રાત જોતી બેસી રહી, તે પાછા આવ્યો નહિ. તેનું હૃદય કંઈ અસહ્ય દુઃખ અનુભવવા લાગ્યું. આત્માવરધાનો તેનો રનેલી-તેની ખયા રૂપે સદા સાથે રહેતો-તેનો મિત્ર આજે તેને એકલી મૂકી ચાલ્યો ગયો. ગાઢ બાધારામાં તે મરક ચર્મ ગયેલી જણાઈ.

આમિની જગાળા માફક પ્રેમની લાગણીથી બળતી કામિની ત્યાં બેસી રહી. તેને કંઈ બાન રહ્યું નહિ.

વસંતને ઘેર ત્રણવાર ડોકર આવી ગયો હતો. વસંતની તબીબત દિવસે દિવસે બમણી જતી હતી. કુદરત પણ આજે તેના દારે રોકનાં વચ્ચે પહેરી મુઝવણી બરેલી સ્થિતિમાં બેઠેલી જણાતી હતી અને શોકથી અભિભૂત રૂપેલી રેહિણી તેથી પથારીમાં બેઠી હતી. પ્રીતિયા વસંતના કપોલ ઉપર તે ઉંઠા આંસુ સારતી હતી. તેનું હૃદય આજે બીગડા જતું હતું. કામિની તેના આરગ્ગા નિદ્રાવશ હતી. તેની ઉંઠા આજે માત્ર ૭ વર્ષની જ હતી, ૭ વર્ષની નાની બાલિકાને ક્યાંથી અજર પડે કે આજે તેના બાલો પતિ-તેના જીવનનો પ્રકાશ-આ અસાર સમારમાં આ નિરવજિ શોક સામરમાં-અમારો માધી પોતાનો માર્ગ શોધી કાઢવા-તેને એકલી મૂકાને આજે તેનાથી સદાને માટે જૂરો પડતો હતો.

બાળકે આંખો કાઢાડી. પવનના સપાટામાં મીઠાજાતી ટોલવાઈ જતી જણાઈ, તેણે પુનઃ આંખો મીચી રેહિણી માત્ર લચી રહી. “બાલો બાળક...” મૃત્યુની સ્થામ બધા ત્યાગસ-રેલી જણાઈ, પક્ષ હેલો શ્વાસ લેતો હતો. આરગ્ગની દવામાં પણ શોકની ત્યાગા બળતી હતી નિરાધાર થઈ પડેલી માતાના હૃદયમાં પણ આજે અગ્નિએ બસુકતા લતા મીઠાજાતીની ન્યોત્ર દાલી વમતે હાથ લગાવ્યા અને કંઈ ભાંગાવટા શબ્દોમાં લાગ્યા. “કામિની...બાલો. રામ રામ.”

“બાલો મા, વસંત ક્યાં છે ? હું જાની સાથે રહું.” બાલિકાએ એક દિવસ પૂછ્યું. “તે ચાત્રાએ ગયો છે, જગદીથી પાછો આવશે.” રેહિણીએ પોતાનાં આંસુઓ ધ્રુ પાવતાં જવાળ આપ્યા.

કામિની પોતાના કામજ દરેકથી રેહિણીને કહે બાલો પકી અને તેને વળગી રહી. બાળકની મોહક સરળતાથી પૂજવા લાગી. “ત્યારે મારી રજા તેણે કેમ ન લીધી ?” આ શબ્દો એક તીર માફક રેહિણીના હૃદયમાં ભોંક્યા તેની આંખોમાં આંસુઓનું પુર આવ્યું. તેનું હૃદય શોકથી સળગવા લાગ્યું. એક યુવામાં જઈ તે પોતે મૂકી રહ્યા લાગી.

આજે કામિનીનું ચૌદમું વર્ષ પૂર્વે થઈ ગયું હતું અને તેની પમેશમાં રહેલી અસ્થિમાં

એક શ્રીમતના પુત્ર સાથે લગ્ન થયું હતું. આને કામિની તેને સસરે વળાવવા આવી હતી. ઘેર આવી અને પધારીમાં પડી આને તેને કઈ શ્રમ લાગતો હતો રાત્રી પડતી હતી જૂત કાળનાં દશ્યોએ તેની આસપાસ ઘોઘાઈ ફેલાવ્યું. જૂના રવખોની ઊંચા રૂંધે તે દશ્યો એની આંખો આગળ તરવરવા લાગ્યો. આ મૃત્યુશ્રીમાં હતું વસત જીવતો હતો ? કામિનીને તે લાગ્યેજ રમરણીયા આવ્યું. તે દલારા બલિષ્ઠના, સુખનો એક સુવર્ણનો કિલ્લો ચણતી હતી, પણ તે બોળી બાસિકાને ક્યાં ખજર હતી, કે એક શણુ માનમાં તે બધું અંધારામાં વિહ્વલ થશે કસપનાની નરમ પીછી વડે બલિષ્ઠના જીવનનું સૌથી સુંદર ચિત્ર તે ચિતરતી હતી પણ તેને ક્યાંય ખજર હોય કે તે ચિત્ર ઉપર-તેના સુંદર રંગો ઉપર કાળી રાહીનો ખડીઓ ઉઘો વળશે અને એક શણુમાં આખું ચિત્ર કાળુ ચર્મ જશે. પ્રભુ ! આશાનું પરિણામ નિરાશાજ !

... ..

કામિનીએ જોયું કે છુદે આકાશ કાળા વાદળાઓથી ઢાંધાઈ ગયું હતું. અને પવન જલુ ભેરથી ધુધતો હતો. બાળ-વિપચના માથાના ફેર-કેસાપ નેનાં વાદળાઓ ઉડનાં જમુવા. થોડીવારે આકાશ પુનઃ નિર્ભળ થયું. ચંદ્ર પૂર્વમાં ઉઘો. તેનો પ્રકાશ વિસ્તાર પામ્યો. ચંદ્રનાં બે બાગ પડતા જમુવા તરેણુ વહતની રિમત કરતી મધુરામૃતિ ઠોપીઆ કરવા લાગી તેણે કામિનીનાં હસ્ત પકડ્યો. હોય એમ જમુવાયું તે આકૃતિ બોલવા લાગી "કામિની, બહાલી, સ્વર્ગ તરફનો આજ રસ્તો છે, મારી સાથે આસ" કામિની કપવા લાગી તેણે આંખો ઉપાડી તે સુગ્રવજીમાં પડી યું તે સ્વપ્ન અનુભવતી હતી ?

... ..

રેહિણી ઠાઈ સાથે આરમ્ભમાં ઝીલે અરે વાત કરતી હતી અને કામિની દ્વાર પાછળ છૂપાઈ તે વાત સાંભળતી હતી.

"કમલા ! મેં તે નિર્દોષ બાસિકાનું જીવન જમાડ્યું કામિનીને બાગ્યેજ ખજર હશે કે તે પરજેલી હતી. અને વસત તેનો પત્તિ હતો. બીચારી બાળા ! તે મને મા કહે છે. અરે ! હું એક રાક્ષસી જેવી છું મેં તેનો અવતાર ધુળમાં ફેળેલો એનાં લગ્ન પુનઃ કર્યા હોત તો ! કેવા સુખી વાત ! આને એને જોઈ મારો જીવ બળે છે બમણું હુઆમય છે અરે ! પ્રભુ ! શું કામિની વિષવાજ રહેશે ?" રેહિણી પચાતાપમાં નિસાસા તોખવા લાગી, આખરે તે અસ્પષ્ટ રડવા લાગી.

બાસિકાએ આ બધું સાંભળ્યું. જે પૃથ્વી ઉપર તે ઉભી હતી તે તેના પગ નીચે સરી જવા લાગી, તે જમીન પર ઢળી પડી. બાન જમુવી બેશુદ્ધિમાં પડી.

... ..

ચંચાના કિનારાની સમીપમાં આવેલી એક ટેકરી ઉપર કામિની ઉભી હતી. આને કુદરત તેને સાંત્વળ આપવા નિષ્પ્રજ નિવડી. તેણે હુઆમાંથી સહાને મારે મુક્ત થવા પોતાનું બહાણ પર ઊંચડું તેનાં સર્ગા બહાણને પણ ઊંચડાં. આને તેને વૃક્ષતંત્રીનું પુનઃ લાગી હતી. વૃક્ષતંત્રે મળવાની તેની ઉત્તર બલિષ્ઠના હતી. નદીનાં તોફાની મેળાં તેનાં ચરકુને રચકે

દરવા સાચાં કામિની ઉન્નાદના આવેશમાં કંઈક કરી “અરે ! આટલી જાણી આતુરતા થી ! જરા ધીંગળા રાખો, હું મારી જેલે જ તમારી જાણે આનું છું ” ત્યાર પછી તેણે ત્યાં-ત્યાં જાણીએ અત્ન પામતા અંદ તરફ કંઈ આશાવાચી જાણી નેપું. તેણે પોતાના વ્હાલા પતિ વર્તમાની સુદર મિત્રી તેમાં નિહાળી તેણે હાથમાં દ્રવ્ય “ વ્હાલા, હવે કરો સ્વપ્ન-માથે એક ક્ષણભર મને વિચાર નહિ આવ્યો કે તમે મારા પતિ હતા, નહિ તો તેજ રાત્રીએ હું તમને જવા રેત નહિ અથવા તો હું તમારી સાથેજ આવત. અરે ! હવે મારું દુર્ભાગ્ય ! ”

મગાના શીશુવાળાં મોળ તરફ તેણે દષ્ટિ નાંખી અને શીશુનાં માતાની કંઈક સ્વરે પ્રાર્થના કરી “ મા, હું તારે જોણે છું તારો આશ્રય વ્યર્થ નહિ જાય. મારા પતિ પાસે હું મને લઈ જાવો. ”

તોફાની મોળાંઓએ આ વિનંતિ સાંભળી એક ક્ષણમાં તો તે તેમાં કુદો પડી, કામિનીનો દુઃખી બાળા-દત્તી ન હતી પછી મળ.

પવિત્ર નદી ! તે એક કરમાના સૌન્દર્યને તારા આશ્રયમાં લઈ લીધું, દુનીઆના પડમાં ફાંપને દયા નહિ આપી. આખરે દયા, તો તેજ જતાવી કામિની સુખી મળ, પ્રભુ ! કામિનીને સતરે વસત મળે.

આશ્વત્થની આશ્વત્થાએ પુનર્જન્મથી પોતાનું જીવન કષ્ટપિત નહિ કરતાં, પોતાનું સરીર-પોતાનો આત્મા-ફાંપને નહિ વેચતા-આને પવિત્ર ભાગીરથીને સમર્પણ કર્યાં ! કન્ય છે એવી પવિત્ર રમણીઓને કે જેના પુણ્ય પ્રસાવથી આને પણ વારતવર્ષ દુનીઆના દેશમાં પ્રગાળી રહી છે.

મારી દુઃખી કથા.

લેખક: બહેનશ્રી મિસિસ રાવળ.

૧.

હું એક અજાણ્ય શ્રીમંત ગૃહસ્થની પુત્રી છું મારો પિતા મારી આજીવનાં અગ્રેસર છે આમ કુળ પણ ઉચ્ચ મનાવતું આવ્યું છે. મારા પિતાને પોતાનામાં હું એટલીજ દોષાધી તેમણે મને ધણા લાલનપાલનમાં ઉછેરેલી છે મારા માતાપિતાની આશાએ હું દોષાધી તેઓ મારે માટે ધણી કાળજી ચાખતા હતાં, તેઓ મારા ઉપર ધણો પ્રેમ રાખતા હતાં, મને પરા કોઈથી ઉઠેરતાં હતાં.

મારા પિતા નાતના અગ્રેવાન અને સમગ્ર સત્તાવાળા દોષા છતાં પણ તેઓ માનના પજા કુખ્યા હતા. તેઓ માન મેળવવામાં પણ ઉત્સાહી હતા. માન મેળવવામાં સ્વાર્થની

* બનારસના Central School College & High School માંથી પત્રમાં આ વેલો એક વાંતા રામ દેસાઈ સાથે સ્પર્ધાતર.

પણ બચના કરી રહે એવી નહોતા. બીજા માણસો એમને માને આપે, એ નોખે તેઓ અંતરથી પણ દુઃખાનુ થતા હતા. માનપ્રિય રાજાએ એમને પણ પ્રિય હાજતા હતા. નાતના સથળા રિવાજો એમની દાજરીમાં જ થતા હતા. આમથી નાતમાં એવો રિવાજ હતો કે કન્યાઓના વિવાહ નાની ઉંમરમાં કરવામાં આવતા હતા અને વિવાહ એક વખત થઈ ગયો એટલે એ ફરી બાગી ચકાવો નહોતો. મારા પીતા નાતના આગેવાન હોવાથી અને નાતના રિવાજો એમની દાજરીમાં જ થતા હોવાથી એમને પણ એ બધા નિયમોનું પાલન કરવાની જરૂર પડતી હતી આ કારણથી મારો વિવાહ પણ મારી ત્રણજ વર્ષની ઉંમરમાં કરવામાં આવ્યો હતો.

હું પાંચ વર્ષની થઈ એટલે મારો પિતા તરફથી ચોતાના એક રંગદી મિત્રની સલાહથી અને નિરાળમાં મોઢાલવામાં આવી. મને પણ ભણવાનું પાઠ્ય પુસ્તક પહેલું હોવાથી વધારેને વધારે દોશિઆરીથી હું આગળ લાઈવા લાગી. લાઈવામાં મારી અલ્પત દોશિઆરીને લીધે મારા શિક્ષક મારા તરફ પણ પ્રેમ અને વંદાસનો નજરે નોતો એમની પ્રેમ વંતસલતાનો લાગણી પછી મનભરી હતી. ત્રણ માર વર્ષમાં તો હું યજ્ઞરાત્રી માર ધોગણુ-પૂર્ણ કરી રહી. ત્યાર પછી મારા શીક્ષકના આસ દળાણથી મારી પાસે ઈચ્છાલ અભ્યાસ પણ શરૂ કરાવવામાં આવ્યો. આ વિદેશીય વિદ્યાભ્યાસમાં પણ મારો રસ વધુ તેજસ્વી બનતો ગયો. અંગ્રેજી માર ધોરણ પણ પૂરા થઈ ગયા. ધીમે ધીમે માર, મજા અને જાન ખીલવા લાગ્યા. મારો જાન જાનુબ, વિદ્યા વીજાળ થયાં. મારી વિચાર શ્રેણી વધુ વિસ્તૃત બની, મારી ઉંમર દાઢ તોર વર્ષની થવા આવી છે.

હું મારો નવરાસનો બધો સમય મારા અભ્યાસમાં ગાળતો હતો. મારી બેન પછીઓની સંખ્યા પણ પહેલાં કરતાં વધી હતી. મારા આગપિતાના મનમાં હવે એકજ મિત્ર થયાં કરતો હતો, અને એ એ બિત્તીમાં તેઓ રીતરિવાસ પરાવાએલા રહેતા હતા, એમ માગથી રપછપણે એક રકાનું હતું આ મિત્ર પણ બીજા નહિ પણ મારા લગ્ન કરવામાં સંબંધનીજ હતી. મારા લગ્ન કરી નાખેલાં મારે મારી મોટી મારા પિતાને દરરોજ વારવાર કલા કરતા. હવે આ બાળકમાં જરાપર આગસ કરવી પડતી નથી કેમકે રાજામાં પણ કહેલું છે, કે પુત્રી ચોપ ઉંમરે પહોંચતાજ સમાન રૂપ, શુષ્ક, વય, કુળ વગેરે નિહાળી લાગ્યાજવર સાથે તેને પરણીવી રહી એ પિતૃપિતૃ છે એમ નહિ વર્તનાર પીતા દોષવાનું ગણાય છે તેમ કહેવત પણ છે કે દીકરી સાંસરે રોકે અને દાર્યો દરખારે રોકે, મારે આપણે હવે તેનું સંજ કેરી નાખેલું નોખે. મારી માતાના વચન સાંભળીને મારું પિતા એમ કહેતો કે તારો કલા વિના પણ હું હવે એજ ગાલવણી વ્યવસ્થાનો વિચારમાં છું.

હું પણ હવે, જેમ હવે, પહેલેલી દોવાથી મારા વિચાર, પણ સાસરા તરફ વધારે ને વધારે વેગથી ફાટતા હતા. પતિરૂદ એજ સાચી સ્ત્રીનું સ્વર્ણ છે, એવો જાનુબ મને જાણી થાય, એમ હું ધન્ય હતી. મારા સથળા અલવણે પણ અવનવી અરિયતા અલગ કંતા હતા. મારા માનસિક વિચાર પતિરૂદની પહેલ પહેલો જતા હતા. સમયની અસર, સમયના પ્રભાવ, સમયે મારા ઉપર બરોબર એજ આવવો દેવે તરફ દોતો, કાળની ગતિ નવા

રીજ છે, સમયની વ્યસર વિચિત્ર છે, એ હવે મને સમજવવા માંડ્યું હતું. એક કવિએ કહ્યું છે કે—

“ સમય સમયે બળવાન છે, નહિ પુરુષ બળવાન,
કાળે અર્જુન જૂઠીઓ, એવી ધનુષ એવી બાણ. ”

આખરે મારી ગતિ મારા પિતાજી સમજી ગયાં, તેમ મારી અવસ્થાનું સત્ય સ્વરૂપ તેઓ સમજી ગયાં, તેમ મારા માતાશ્રી તેમને એની એ જ બાબત ઉપર ટકાર મારતી હોવાથી તેમણે પણ હવે એ વાતની હિતાવજન કરવા માંડી. સર્વ સમા સ્નેહીઓને પણ બોલાવવામાં આવ્યાં. મારા પિતાનાં આખરે આપ્તમા તેમજ નાતમાં સારી રીતે હોવાને, લીધે મારાં જન્મ પ્રસંગે તેમને ઘટતું ખર્ચ કરવાની જરૂર પડી, નાતમાં મળ વેપે, આખરે સમયમાં અતિશય જળવાય એ રીતે મેંની ધામધૂમથી, ધણી હિસાબ અને આનંદથી મારાં જન્મ કરવામાં આવ્યાં અને અને મારા પતિદેવને બી પુરુષની યોગ્યતામાં જોડવામાં આવ્યાં તે વખતે, મેને પહેલવહેલી સાસરે પણ વળાવવામાં આવી.

મારી કુખી લાન આગળ જણાવતા પહેલાં મારા સાસરોના ધરતી ટેકીકે લાન પણ તમને કહી લઉં મારું સાસર એક નાના ગામડામાં હતું મારાં સાસરા કુળવાન પણ પૈસા વિનાના ગરીબ સ્થિતિના માણસ હતાં. તેમનો સ્વભાવ બહુજ વિચિત્ર હતો. સાધારણ વ્યાપાર કરી યુજાન પૂરતું દ્રવ્ય ઉત્પન્ન કરતા હતાં તેમ મધ્ય વખત કમવા કરતા વધારે ખેતા પણ હતા, કેમકે વ્યાપારી દૃષ્ટિએ રાખવી એછતી શુદ્ધ અને ખુલ્લવની તેમનામાં ઉછળપતા હતી મારા સાસરોનો દિવસનો દાર્શનિક નીચે પ્રમાણેનો હતો. સવારમાં ઉઠી પર ચુરણ સામાનનો કાષણ જરીને તેઓ ગામડે જતા તેઓ માલ વેચવાને ગામડે ગામડે દીસાતા હતા અને માલના સારામાં, દાણા હઈ સંજોળા ઘેર પાછા આવતા, આવતીને જમી લેતા અને જમી રહ્યા પછી એપછી લઈને તેઓ ડુકાને જતા, ત્યાં આવનાર સેલુનાર-દેલુનારનો હિસાબ ચૂકવતા, આ પ્રમાણેના વેપારમાં તેઓ વડે દિવસે લાંબેજ આધારેટલું પણ પેદા કરતા હતા. મારા સાસરોના સ્વભાવ અઢાલ અને જોષાએ તે કરતાં વધારે બેલ લાવતો હતો. દરેક વસ્તુમાં, દરેક કામમાં, તેઓને નકામી સ્ત્રોત અને ખડકડામડાં બેલવાની ઝંન હતી. એમને કાંઈનું પણ કરેલું કામ પસંદ આવતું નહતું.

મારા પતિની ઉંમર ન્યારે હું સાસરે ગઈ તે વખતે ફક્ત ૧૦-૧૧ વર્ષનીજ હતી. તે એક નાના બાળક જેવા જણાતા હતા. સરીરે એક નાની ધાતલી અને એક અંચરખા એટલુંજ તેઓ પહેરતા અને નિશાળે જતા, ત્યારે એક ફોટેલી વટેલી ટોપી પહેરતા. લાણવાનાં પુસ્તકોમાં એક સ્નેહ અને ચોપડી ગેજ હતાં, કેમકે તેઓ આટલી ઉંમરે યુજાતી બીજી ચોપડી ભણતા હતા, બીજામાં પણ લાગભાગેટ ત્રણ વર્ષથી નાપાસ થયા કરતા હતા. તેમનું સરીર ખજૂ ધણું મધુ અને બેડાળ રહેતું. તેમના નુકિથી તે ધીટનો અખડ પ્રવાહજ વર્ણ કરતો. આખો દિવસ રમવામાંજ મગ્ન રહેતા, ફક્ત ખાવાને વખતે બોલાવે તેજ વખતે ઘેર આવતા અને આછી પાછ રમવા છટકી જતા, તે પાછ ન્યારે નિશાળનો દાર્મિ યાજ, તે વખતે બોલાવે ત્યારે ના છૂટે અને દયામણું વદને આવતા અને

માઈ કાંગલુ મો કરીને નિશાળે જવાની જગરી આનાંકાની કરતા. તેમના આ વર્તન માટે મારી સાસુ તેમને ધણી ગાળે દેતાં, તુચ્છકારી વચનો કહેતાં, મારતા ધમકી આપતાં, શિક્ષક પાસે શિક્ષા કરાવવાની હિંમતભરી આજ્ઞા કરતાં. સાસુ આમ ખીજવાતાં, ઇછેછાતાં તે જોઈને મારા સ્વસર પણ તેમને કોઈ સ્વભાવ પ્રકારી દેતા, મોટેથી ખૂસ મારી ધમકાવતા અને તેમની આજ્ઞાનુસાર વર્તવાને સૂચના આપતાં, આમ છતાં પણ ત્યારે મારા સ્વામી હંમેશા ધરમ નિશાળનો માર્ગ નહિ પસંદતા, ત્યારે પછી તેમને તેમની હાલના ઇના રૂઠી તરીકે ચાલ્યા રતનો પ્રાપ્તિ થતી. જો માનપ્રિય પછી માયાના ઉપકારક વાયક પ્રયત્નરમાં તેઓ પોતાના શીક્ષા અને તીજી સુરથી બેસાસર (બેઠાણું તોણું, રડવાનું આ-રહતું) રાગનો આસાપ શરૂ કરી દેતા, આ મધુરા રાગના સંગીતની સાથે તેમની આકર્ષક એકાદીગ પણ શરૂ થતી, આ બધી મહાન લડતના પરિણામમાં તેમને પરાજય મળતો, તેમને પોતાના અપ્રિય પ્રસ્તાવને હસ્ત-પ્રદણ કરી નિશાળનો પય પસંદવો પડતો, પણ સાથે સ્વજન તરીકે તેમના માનમાં તેમના પિતાને (મારા સસરાને) વળાવારે નિશાળ સુધી જવાના ફરજ પડતી, ત્યાં તેમની શિક્ષકને ખાસ (સ્પેશિઅલ) સોંપણી થતી. શિક્ષકના શ્રીમુખે જોઈ વધામણીનાં આનંદ પ્રતાપક વચનો સામળવામાં આવતા કે તમારા કીકરણું બહુવામાં જરાપણ ફીક ચોટતું નથી, તેની જલ્દિ મણી રમતીઆળ છે, એ વધુ વિદ્યા દેજવી શકે, એમ કું મારી ચકતો નથી, આ પ્રિય અને સાચ વચનો મારા સસરાના હૃદયને મારી મા સમાન અને ખાઈ ઝેર જેવાં લાગતા, પણ તે તેમને નિર્યાયે શ્રવણ કરવા પડતા.

મામારે જોઈ મિત્રી રમત પણ ખડુ વિચારવા જેવી અને શ્રવણ કરવા યોગ્ય છે. અમુક શૈરીત્વ જાળકાને એકાં કરી, તે બધાના પોતે નાયક બનતા અને તે બધાને પોતાની આજ્ઞામાં શાખવાનો ખાલી પ્રયત્ન કરતા હતા. તે જાળ-રોળના પોતે નાયક બનતા-વેડ અધ્યક્ષપણું પોતે સ્વીકારતા-અને રખારી જેમ પોતાનાં મેટાના રોળાને લઈને ચારે ચાર વવા માટે બન્ય, અને પોતાની ઇન્જા પ્રમાણે તેને પ્રયત્ન કરે તે પ્રમાણે આ એકાં કરેલાં બધાં જાળકાને પોતાની મરજી કામે તે તે સ્થાને તેઓ રજાવા લઈ જતા. ધણી વખત તો તે એટલે દૂર સુધી બધાને લઈને ચાલ્યા જતા કે સાંજ પડવા છતાં પણ તેઓ પાછા ઘેર આવી ચકતા નહિ. ધણી વખત આમ બનવાથી અન્ય જાળકાનાં માથાપને મન અમની કુશલ અને હિંદતાઈ વડી નઈ દતી, ને લેથી તેઓ મણી વખત સાથે મુજબ મારા સસરાને કપડો દેવા માટે આવતા હતા. એમનાં આવ્યા રમતીઆળ સ્વભાવ માટે મારા સસરા એમને મણી કપડો જાપતા હતા.

શિક્ષકની રોળની કાળજીથી તેમના પિતાની પ્રતિજ્ઞાનું ટોકરથી પણ મારા સ્વામી બહુવા પાછળ જોઈએ કેટલું લડ્યા આપી ચકતા ન હતા, કું સાસરે મર્ડ, એટલે મને દેખીને તેઓ ધરમાઈ જતા, કું ધરમાં દોડ, તો તે ધરમાં પણ આવતા ન હતા. ધરમાં મણી વખત રહેતા ન હતા. કું દરરોજ સવારમાં પાચ વાગે ઉઠી, પાણી મૂકી સ્નાન કરી મારાં સંસ્કૃત સસરા માટે ઉપજી બજા રાખતી. તેઓ પચારીમાંથી ઉઠે એટલે દાંતજી પાણી માટે જોઈતી વસ્તુઓ આપતી, તેઓ નાહી રહે એટલે બધું પાણી કું બરી આવતી, મારાં સાસુ એટલું તો સમજતા હતા, કે વધુ ! સુખી અને શ્રીમત મામાપત્નિ હેમકું દોવાથી, તેમજ

પિયેરમાં કામ કરેલું નહિ હોવાથી તે આખો દિવસ કામનું વૈતરું કરી નહિ શકે, તેથી તેઓ તેમનાથી બનતું બધું કામ કરતાં હતાં, ઘણી વખત મને તેઓ મીઠા શબ્દોથી સ્તુતના આપતા અને મારી બૂલો તેઓ હેતુભાવે સુધસાવતા હતા.

રસોઇનું કામ તેઓ કરતા. જ્યાં હું પરચુરણ ગ્રહકાર્ય આટોપી લેતી, તેમ કમને બોલો વધારે નહોતો લાગતો. મારા સામુની ધર્મ પ્રીતિ વિશેષ હતી, તેથી તેઓ મારી પાસે રામાયણ અને મહાભારત જેવાં ધર્મનાં પુસ્તકો વસાવતાં હું દરરોજ બપોરના નવરાગના સમયમાં તે પુસ્તકોમાંની બધીવાંચક હોત તો તેમને વાંચી બતાવતી, મારા સસરા પણ મારા તરફ હેતુની નજરથી જોતા હતા.

મારી ઉંમર સંસારસુખ જોગવવા જેટલી થવાથી, તેમજ મારા સ્વામિ તે બાબતમાં ધણી આગ્રાં હોવાથી તેમજ તેઓ બહુવામાં પણ ધણાં મેદરકાર હોવાથી મારાં સામુ અને સસરા અમારાથી છાની રીતે આ વિષે વાતો કરી દીલગીર થતા, ત્હેમની અયોગ્યતા અને આગ્રાંતા માટે ધણી ઉઘાટ કરતા, તેમનો છવ સંત વિવસ બળ્ય કરતો.

મારા સ્વામિને તેમના મિત્રો તરફથી ધણી ધણી સ્તુતનાઓ મળતી. મારા મુવાનીના દિવસો પણ પૂરજોમમાં વહેવા લાગ્યા, હું વિશેષ મૌનમાં આવતી મઠ મારી આ અવસ્થા જોઇ મારા અને મારા સ્વામિને સારી અનુકૂળતા આપવામાં આવતી એક દિવસે શરૂ તેઓ માળપર બેસીને પોતાનું લેહન વાચના હતા, કેમ કે મારા ગયા પછી તેમને બહુવામાં પહેલા કરતાં વધારે કમજી રહેતી હતી. હું તેમની પાસે ઉપરે મઠ, અને તેમની પાસે જઈને બેઠી, મને જોતા જ તેઓ ધણી ચરમાઈ ગયા, અને જોઈથી હક સુધી ચરમઈ ગયા કે તેમને વાંચવાનું પણ બાન રહ્યું નહિ તેઓ આ બનાવથી ધણી ગ-ભરાઈ ગયા હોય એમ લાગ્યું, ને ધીમે રહીને નીચે જતા રહેવાનો તેઓ પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા આ જોઇ હું તેમનો વિચાર જાણી મઠ અને તરતજ મે તેમને મારી પાસે બેસાડ્યા અને મારાથી કાઠપણ રીતે નહિ ગભરાવા જણાવ્યું, વધારામાં જણાવ્યું કે હું તમને દર રોજ શીખવીશ. સારી સારી વાતો કહીય, સારાં કપડાં આપીય, સાઈ સાઈ ખાવાનું પણ આપીય, આપી મન લેણાવનારી લાલચો આપીને મારા સ્વામિને મારી સાથે છૂટથી બોલવાનો મહાવરો પડાવ્યો.

મોડો મારા પતિ સાથેનો આ પહેલો અને બીજી રીતે કહું તો છેલ્લો મેળાપ હતો. મારા સુખી સસરાનો આટલેથીજ અંત આવવા નિશ્ચયો હતો. મારું સંસારસુખ આટલેથીજ પૂર્ણ મઠ ગયું, મારી સઘળી અસાજોનો આટલેથીજ અંત આવ્યો, મારી કમજીઓ દબાઈ ગઈ, મારા સ્વામીસુખની છેલ્લી સીમા આપી ગઈ, લોભની પૂર્ણતા આટલેથીજ પૂરી થઈ ગઈ મારા પતિ તરફથી મળનાર સુખોનો ભોગવવાના વૈભવનો, અદિથીજ અંત આવવા લાગ્યો હતો.

વાચનારી બહેનો !

આજથીજ મારા ભાવિ મુખનો સદને માટે અંત આવી ગયો, મારા સામુની રોરી વટી ગઈ, મારાં મુખો, આજ્ઞાઓ, કમજીઓ, હિમેજ, લાવનાઓ વગેરે અદિથીજ સંપૂર્ણ ગયું, કેમકે અમારા ઉપર બતાવેલા મેળાપ પછી ૧૯૧૫ ત્રિવિસેજ મારા પિયેરમાં હું અપવી,

પિયેરમા હું આવી તે આવીજ, ત્યાર પછી ફરીથી મારે સાસરામાં જવાનો વખત આવ્યો નહિ, બામદેવીએ-વિધાતાએ-તેવો વખત ધીરુવારનો આવવા દીધો જ નહિ, ત્યાર પછી મારે સાસરે જવાનું નહિજ નહિ ત્યાર પછી મારા સ્વામિનો અને ફરીથી મેળાપ થયો નહિ, કેમ કે મારા પિયેર આવ્યા પછી એ વધુ માસે કોઈ વામદેવ વ્યાધિની બિમારીમાં મારા પતિ સપડાયા, સાસુ પડેલો વ્યાધિ ધીમે ધીમે ધણેજ વધવા લાગ્યો, અનેક દોષી-પાર વૈદો ગાસે તવા કરાવી, ધણા ઉપાયો કર્યા, ધણા પૈસા ખર્ચ્યા, પણ જરાપણ ફેર પડ્યો નહિ, હવે એણે યવાને બદલે વધુતેજ આશુ એક અવાડીઆમાં તે સુવેચે તેમના જીવનની આશા છોડી, હવવાનો આશા નહિ માનવવાથી ગોચિત્તા મરૂં પિતાશીને ત્યાં તેણે વામાં આવ્યા, મારા પિતા એકદમ રાજ ગયા, તેમના ત્યાં પહેલેથી પડેલાં શોષા વખત અગાઉજ મારા પતિએ આ ધણુમયર દેહનો ત્યાગ કરી દીધેલો હતો, મારા સાસુ સસરા પોતાના એકના એકજ પ્રવરના મરણથી અતિ બીચારાટ ફેન કરતા હતાં બધાં નાતવાળાઓ પણ આવી ગયાં હતાં, તેવામાંજ મારા પિતા ત્યાં જઈ પડેલાં આ અતિ દુખ દાયક સમાચાર સહ મારા પિતા તરત પાછા આવ્યા. અને તે બચર બચને બધાંને જણાવવામાં આવી. આ દુખી બીનાથી અને, મારા પિતાને, મારા માતાને અને અમારાં સર્ગ વેદાંશને કેટલું દુખ થયું. હસી, એ બધાં રામજી થી એમ છે.

આજથી મારે જીવન બદલાયું, આજથી મારા સાંકેતિક સુખોનો સુવંશ નાર થઈ ગયો, આજથી મારી આશાઓ નિરાશાના રૂપમાં ફેરવાઈ ગઈ. આજથી મારી જન્મ પેલુ આ સંસારમાંથી જોઈતી ઘઈ અજોડી સર્વ માનવા સામા છેવટે મારી દુખી કથાનું વળું ને તે હજુ હવેજ જણાવવાનું છે.

મારા પતિના મરણની ખબર આવતાંજ બધા નાતના ભૈરાઓએ એકાં થઈ રેવા-ફટવા શરૂ કર્યું, તે દિવસથી મારા બધા અલંકારો ઉતારી લેઈ અને દેવળ એક ભૂતીડી જેવી બનાવી મઠવામાં આવી આજથી મારાથી બાર માસ ઘમા સિવાય બહાર નીકળવાજ નહિ, સારાં વસ્ત્ર પહેરાય નહિ, પરણતું તો દર્શન સરખું પણ કરાય નહિ, માથે વાળ રખાય નહિ, કપાળમાં ત્યાંસો કરાય નહિ, સાઈ જોજન જમાય નહિ, ઉચાં સ્વરે પણ ગોલાય નહિ, સસારના સુખો જોગવાય નહિ, ઇ ઘણીજ આકરી શિક્ષાઓ મૂને ફેરમાવવામાં આવી.

મામાના તમામ વાળ ઉતારાવી નાખી, માથું મોઢું કરી, દાંતની બગડીઓનો સમાને માટે ત્યાગ કરીને કાળું વસ્ત્ર પહેરીને હું ઘરના એક બંધારા ખૂણામાં પેહી. કિડું દુખી સંસારે આ કાળ કરવાની મારે અને મારા જેવી અનેક બાળાઓને માથે ફરત નાખી છે તે મેં મુઝે મોટિ-સહન કરવાની શરૂઆત કરીધી. કાંધર તરફથી કોપાએલા કામો કેવળ ચાર હેતુથી, પવિત્ર લાવનાથી અને આપણા પાપના આનશ્ચિતરૂપ માની તે દસતે વદને, સ્વીકારી તે જોગવવાં શરૂ કરીધાં.

આપણી સમાજની રૂઢિ અનુસાર અમારા જેવી બાળાઓ રામાજને વારરૂપ કિતાબી સમજ સમાજના બધા મણુસો માનતાં હોવાથી મારા વધારા માતા અને પ્રિતા પણ મારી બીલકલ દરમર ફરતાં નહોતાં, અને વખતસર જાવાનું પણ મળતું નહિ. વહેલું મોઢું, ટાંકું,

હું, 'જે કંઈ ચપડી વધુ' હોય, તે ના જીલ્લે પહોંચાડતાં, તે મારે નાજીલે આરોગ્યું પડતું' હવે હું સાચું રહું કે માઠી પડું, બૂખી હોઉં કે તરમી હોઉં, 'એની કાંઈ દરકાર રાખતું' ન હવું મારી તાનુસ્તીતો હવે કાંઈ બદલ પૂછતાં નહિ, મારી લાગણી કોઈ ધરાવતું નહિ; કેમ કે મારી હવે જરૂર ન હતી, એમ જ્યાં માનતાં હતાં."

મારા પતિના મગજને એ મણ વર્ષ પીની ગયાં છે. હું એક વખતે પાર્લર ચેનલમાંમાં ખીલતી તે દાસ ફર સાડીવાળી, કેવળ દાસના બોમ્બાઈ બની રહી છું હું જે એક વખતે અનેક મનેખંદર અવકાર પહેરતી, તરીન ફેન્સી કપડાં ધારણ કરતી, તે દાસ એક ખજા અવકાર વિનાની બેડીંગ અદેગવાળી, એક જ સ્વચ્છ વસ્ત્રવાળી, પવિત્રતાની પ્રચ્છાદિત બની રહી છું. હું જે એક વખતે ધમધમ અવાજ કરતી, રમણ રમણ તીણું ધ્વજાવ કરતી, ધમકતી ચાલતી, તે દાસ ચાલવાને પછુ તેડન અટકત બની બઈ છું જે હું એક વખતે જુદી જુદી બાપનાં, જુદા જુદાં વિચારનાં અનેક પુસ્તકો વાંચી ચકતી, તે દાસ બધું તો 'રામાયણ વાંચી' ચકુ છું જે હું એક વખતે મારા માતા પિતાને મન, મારા સાસુ સસરાને મન મણીજ વહાંથી હતી, તેટલીજ અત્યારે તે બધાને મન અગ્રિય થઈ પડી છું આર-રૂપ થઈ પડી છું, દેરે બળની સમીરણ થઈ પડી છું, એમના દીપને, કુ ખરનાર, કુખ વ્યપનાર થઈ પડી છું, દાસ કાંઈપણ રવિન કાર્યમાં મારા સ્પર્ધ-સરખો પછુ કાંઈ મણવું નથી, મારા મુખને પછુ ખેડા માતે છે, મારા આ કુખો મારાથી હવે નોખા જતાં નથી, સદન ઠીક, સહી સમાતાં નથી.

(૪)

મારા આ કુખોની વાતો મારે કેટલી આમળ જાહેર કરવી, મારા કુખો મારે કાને સંભળાવેલા કેમકે દાસનો લેણાં બધા એમજ માની રહ્યા છે, કે પતિ જતાં સીનું ચૈતન્ય મધુ, પતિ જતાં સીના સજ્જાર ગયા, પતિ જતાં સીના અવકાર ગયા, પતિ જતાં સીના વમાય સુખો ગયા, પતિ જતાં એની સ્વતંત્રતા મઈ, પતિ જતાં એવું આરોગ્ય મધુ, પતિ જતાં એની બાવના એઈ, પતિ-જતાં એવું સહજ જીવન મધુ.

આર્થિક સમાજ એક ચોતાની ૧૫-૧૬ વર્ષની સંસારના સુખોથી સદન વિરક્ત રહેલી, સંસારના પાસ વગરની એક નિર્દોષ બાળાને પછુ આવી કુખો અપે, જોનું આપુ. જીવન નાભાવક બનવા લાગે, એની આખી જિંદગી તદન નિર્માલ મણે. જે કેટલી શરમની વાત છે, એવીનીતમી વાત છે.

આર્થિક પિતા ચોતાના સ્વર્ગીયને સર્પને ચોતાની કામળ અને નિર્દોષ બાળાએને કુખમાં કંદેશા ઉઘાડુ કુવોમાં ઘોલ દિવસે ધોલો દે છે, તેઓ ચોતાના અદ્ય અને ક્ષત્રિક સ્વાર્થને ખતિરે નિર્વારી બાળાઓનો આજો/બવ બીજા દે છે, તેમનું આપું જીવન મહામુ કરી દે છે તેમને હમેશને માટે કુખ સાગરમાં ધોલો મૂકે છે, તેમના કિનની જુવાણુ દર-કાર રાખતા નથી, એમના સુખની કિચિત્ત પછુ મણવા દરતા નથી, સમાજ પછુ તદન સુખથી પકડી રહી ચોતાની અધમતા સાબીત કરી આપે છે, અને તે ગાદ કુંભાઈ નિદામાં ધોર છે, મેલે તદન અપોખા અને અટકા બની ગયાં છે, એ બતાવી આપે છે. સામાજીની નિષ્કુરતાને માટે તે દાસનાર શીટકારજ આરવો ધોર છે, તેનું રથાન તદન અધમતાને પામી ગઈ છે, એમ નિઃશંકણે જણાવતું પડે છે, કેમકે એક ચોખ ઉમર પહેલેથી અને કંઈક

વિદ્યા જ્ઞાન પામેલી છે, એવી બાળાને નાનો અને અજ્ઞાન સ્વામિ મળે, દીગલાદીમતીની જેમ બાળાએ અદ્ય વયમાં પરણીલી દેવામાં આવે ગુણતુ, વિદ્યાતુ અને ઉમરતુ ત્યાં જુઓ ત્યાં દુનિયન માંસમ પડે, અને ઉત્તમ કામતુ બપડાભર્યું નામ આપવામાં આવે. ત્યાં ૧૦, ૧૨, ૧૫ વર્ષની બાળાએ વિધવા થઈ જન્મભર દુઃખ સહન કરે, અને તેમાં ધાર્મિકતા છે, એમ માને ત્યારે એક પુરુષ ૬૦ વર્ષની નાની ઉમરમાં પશુ પાંચિક-પત્ની-ઓની દલાતીમાં છઠ્ઠી પરણવા વરપાડે થડે, માંસિક પ્રભંગ પરમ આનંદથી ઉભવે, તેમાં પણ જે કાંઈ સમાજને અચલ ન આવે! અનેક બાળ વિધવાઓના દુઃખી આર્તનાદો સાંભળવા પડે, હાથે કરીને તેમને અનીતિ અને અગિઆરના માર્ગે આકતરી રીતે લેવાનું સ્થાન કરે, અનેક રથે બાળદલાઓનું પુરુષ સમાજ વહોરે, નજરે નિહાળે, આપરના મેં દરા થાય, નામ અને છાતિં યજ્ઞનાથ છતાં સમાજના જનો આનંદથી દુનીઆમાં ફરે અને શાસ્ત્રાનુસાર વર્તન આદરીએ છીએ, એવી બોરી અને ફંસી વાતો કરે, એ અત્યંત શરમની વાત છે અત્યંત માનહાનિ બરી વાત છે અત્યંત અધોગતિની વાત છે, અત્યંત શૌચનીય વાત છે

મારું જીવન અને નિર્ણય કાગે છે, મારા દુઃખોની અવધિ નથી, મારું જીવન તદ્દન નિરૂપાય થઈ પડ્યું છે, હવે તો મરણ આવે, એજ વધુ ઇચ્છા થાય છે હું જીવતી છતાં મરણ પામેલીજ છું મારા શીમત પિતાની શીમતાઈ પણ મારા કંઈજ ઉપયોગમાં આવી શકતી નથી, મારા પિતાની નાતની પટલાઈ પણ મારા કંઈજ કામની નથી મારા નિરજન નિરાકાર બેઠીજ મારા વિશુ છે અને મારા અંતરની પ્રાર્થના છે, કે હવે કશીજ છતાવળે મારું મોત તું હાવી રે, હવે મારે માટે મરણ અને જીવન સમાનજ છે બાળસમ કસી કન્યાઓના ભવ બાળી તેમને નકામી કરી મૂકનાર ખાખી પિતાનું સત્યાનારા વળણે હવે ચેડાજન દિન હું આ દુનીઆની મહેમાન છું અને મારી બહેનોને મારી છેલી આશીષ અને સલાહ છે કે તમે સદુ ગમે તેમ થાય તોજી-સદ્માર્ગે ચલો.

મા—હમેશાં યાદ રાખવું કે આજનું કામ આવતી કાલ ઉપર ચૂલતી રાખવું નહિ.

દીકરો—માજી, હારે તો પેલી શીશુઓ ખુશ્ખો કાલ વારતે તમે રાખ્યો છે, તે આજેજ ખાઇને મળ કરીએ તો કેનું સારું?

એક કમારો બીખારી એક દયાળુ બાઈ પાસે મુગે બની જઈ બીખ મંગવા ગયો. પેલી બાઈને ગરીબ જણી દયા આવી, તેથી એક પાવલી કઢાડી બેઠી, “કેટલાં વર્ષ થયાં તું મુગે છે?” કમારો બીખારી ચળકતી પાવલી જોઈ, પોતાની કાલત બૂટી જઈ બેઠો—“જન્મથીજ મુગે છઉં.” પેલી દયાળુ બાઈએ તરતજ પાવલી પોતાના પીસામાં મૂકી દીધી.

માતા—બાઈ મારું દસ વર્ષનું બાળક આજ મરણ પામ્યું છે. તેને માટે એક સરતી પેટી જોઈએ છીએ.

પેટી બનાવનાર—બાઈ, તારા રૂપીઆ પડશે.

માતા—કાંઈ ફેર હોય તે કઢાડી નાખી જાઉં, કાંઈ એક વખતનું કામ નથી કારણકે અને સાત ઉંઘરા અને બે છાંદરીઓ છે તો દરેક વખતે તારી પાસે આવીશ.

હાળોની-કંકોની !

લેખક:—શ્રીકૃત "મસ્ત"

(૧)

યત્પૂર્વે પિના હલાદલિખિતં તન્માર્જિતું કઃ ક્ષમઃ ।

આને મારાં હમ યવાનાં છે છતાં હું ગજબીરી ગજતી ગજગીનીમાં, ધનની પગસા-
ળામાં સાજા દારી, હું નવધોવના નવોદા, વીમ વગસની વેલી, ડગલ ડગલ આસુ પાડતી
બેઠી છુ મુઝદની દવામાં જાગી, મુઝદની દવામાં પોષામ, મુઝદની દવામાં મોજ
માણી, આને મારી છદ્મી ધુજધાણી દવા હું તત્પર થાઉં છું. -મન વિરહ, કલત પિતાને,
મૈતાપમાંથી માયવવા, માતા માઈ મન દરેક મીતે વાળી પડી છે પણ માને કુળે કેમે
કયો સમતો નથી, તે જોડને તે બિચારી પણ મારી જેડે અદૃષ્ટાત ક્યાં કરે છે કારણ કે
આંસુ-સાગવા ઉપરાંત તેનું કાંઈ નીપળે તેમ નથી મારાથી પાંચ વગેને નાની મૌવનવનને
હમરે હમેલી, અક્રમની જારીમાં ગમીયુ મગી મગી જમીની ગમી મગી મગી મગી
આ હાથ ભેદ, પોતાનું જાણે જાળતી મુને મેદોયે હુજાના ઉગાધી મારા કુળે પોતાની
પસલેલી પાંપણો સુકવી રહી છે મારાં વ્યાસમોવા જાલેલી 'હુસા' જરી જરીને મને
દાનોપરેક દારા આથાસન આપીગણ છે મારા મોટા જાણ મને મનાવી રહ્યો છે મારી
સમેલપત્રી રાંદેલીજો દાણપણથી મને મગાવી રહી છે પણ જાણ વ્યર્થ છે. કારણ "જ્યાં
મુજે પીછે હુલ મર્દ ફુટીઆ ।" મારી જાગીતે પ્રમુદ્ધ મને તો મારી મુમક્ષે આવી
ખડો ધરો હાથે છે ત્યારે આ પ્રાંતે મારું મન કલેસ કરતું. અરા-આશરમાં હોતું
દોલું ભેદજો, હારે જોતો અત્યારે નિરાશની નીચી ખીણમાં નિશામાની સિંદરી જાણી નીચે
ને નીચે હોતનું જ જાય છે ।

ત્યારે ધનની પ્રશ્નાર્થમાં આમ કલ્યાણ વળતું રહ્યો છે, ત્યારે ધર બદાન આન-
દનો ઉદયિ ઉજળી રહી છે સર્ગ વહાલાં, જોળખીતાં પાળખીતાં મારજોર કરી રહ્યાં છે
આંડવામાં હોઠનાં દુઢકા અને દોડસેક કરી ગયાં છે પાપમનું ધમધમ અને દોલનું હમ-
હમ, જગજાગનો સાદ અને તાંસિનો નાદ અને પડપડ સાંભળવા દેતાં નથી. વરગાળ વર-
ધોડા ઉતરી ગયેલો હોવાથી સજન સાથે મારી નડીઆ ઉપર બીગાજ ગયા છે તેમની
સગવળમાં દોડસેક યજ્ઞ વધી છે મારનાં મોહને જોગણી, જોકે પણ ધમમાં અંતે ખીજે
જાર રાખી, તમરના નેવડાં લિલ્લા ચરધી ક્યાને જોગીયાં પંચાવવાનું કરમાન કરી રહ્યાં છે

હારીઆને મન હસતુ અને દેડાને પ્રાણ જાય છે । કારણે હાલમાં-સૌં તલકચદ
તરસીઆની સામે કાંઈ હોઠ ફરડાવી દો તેમ નથી હમજાં પા દલાકમાં મકરચદ સાટાકીઆ
સોલીસીટર મને પોતાની કરી લેવાના છે મારી ને જોમની વચ્ચે તલકચદ માગ અર્ધોં સડી
નોજ છે । અને રાશ્પચદ નેદાપીન મને, પોતાની માની લીધેલીને, પોતાની અ.ખ તમેજ
મે વિદાસીને પલકમાં પાછા ચરેલી લેવાના છે મને પડ પેતની પ્રિયા ખરનારી યવાના
સાક્ષીબત યવાના છે સટાકીઆ સોલીસીટર જે બાજીને જોડીઆ કરી ગયેલા હોવા છતાં,

અને બન્નેનાં પુત્ર પરિવારથી પ્રેક્ષણ પસારાને પામેલા હોવા છતાં, મારો નીચનો બધ વંધારે કરવાને આત્મા છે!

મારૂં તો એ માનવું છે અને માયું છે કે, ગરીબ અને મધ્યમવર્ગ, સાધારણ રીતે, એક કરતાં, એટલે એક સ્ત્રી ગુજરી ગયા પછી-ખીજ કે ત્રીજ વારના લગ્ન પોતાની જરૂરીયાતને અંગે કરે છે. ગરીબ પોતાનો રોટલો મેળવવામાં સાધનશૂન્ય થતાં માટે, મધ્યમ પોતાનો ગૃહસસાર નીચેલા માટે, પણ તરવર વર્ગ તો હુનીઆને સારું દેખાડવા, પોતાના સસ (માની લીધેલા) દટાર તનમનને પ્રતિપક્ષ અને એ બધાં કરતાં, એમ શોને બચવો જોઈએ, શોને મારી જોઈએ, શોને કાચ ખુરશી જોઈએ, તેમ શો કાચી વગરના પણ બીડા લાગે તે જોઈએ, તેટલા માટે! પેશું-ચુના માટી અને લાકડા લોટાનું, તેમ આ-હાં મમિનું-એક બારદાન થરમાં લાવી નાંખ્યું કે બસ! પછી બંને ઊંચા ગોતીનાં ધરણું પહે રાવે, લાતલાતની જોળના જમાડે, અને પૃથ્વી ઉપર પર્વપર્ણ ન મુકવા દે. પણ શોને મનમાં તો બાચડીની મણુત્રી બગલો, ગાંડી, કાચ ખુરશી જોડીની અને મારી પશુગણુત્રી સદાકીઆ સોલીસીટરને જોડીની ના. પણ એ તો મુજબથી બડી ધાંધુમયી, બસો ત્રણસો માણસની જન લઈને મોટર તથા ચિકેટરીઆ બારખાનામાં ચલાવીને, “સ્પેશીઅલ ટ્રેન” (ખાસ ગાડી) મુકાવીને, રત્નકમીયાના જેવ વાળના મુંદર સરોશથી વિઝાવીને, કાઠીઆવાળા કાઠીનાર ગામમાં આવેલા છે વરની જનને અને વરગણને જોડાને કાઠીઆવાળાઓ કી-ડીઆઈ કુટ્યુ છે કા-શુ કે તલકચંદ તરફડીઆએ તમાસો નેવાં કેટલે “કાળીનીઆ” કપાશની મોકલી દીધી છે તેનોના પંસાનું પેટ પોખી પાણી કરવા અને મોચિથી વાઢવાક બાણવા, નોતરેલાં અને શીલેઆ, વધાએ આવી પહોંચ્યા છે તલકચંદ તરફડીઆ કાઠી નાચના કુચેર વંડારી પછી કહેવું શું? નિગતના મુગાછગેરા, લાસગાક પ્રગેરે કે મગાકિ ને સમયે જ કાઠીનારનું દર્શન કરનારા, એટલે એમણે આરે કે પ્હાર આવે તો તરફ ગામના લોકની કુદરતી લાગણી જોઈ જ આવે. તેમા વળી નાગ ગેમમાં એટલે ગામનું નાક બહુમ! વળી લાગમાં આવ્યા છે ને ફરી કાણ જાણે લગ્ન એ આવે, એ દીમાને પોતાનાં અને પડતા સદુજ આગળીને વેટે ગણુવા માટે વળી વરરાજની છુગ પણ મોટી પડી હતી “શુભપ્રના છે, બાવીરકરના કાવીઆ છે. (શુ કરે, ખીયારા ગામગાના અસણુ સોમિને સોલીસીટર એટલે શુ એવી મ્હાંડી સમગળ્યુ, તેથી કોઈકે એકુ અવળુ લગાવેલું એટલે જો લઈ પડેલા-) હમરનેજ લાગમાં ગણુવારા છે, નહી લેવાના કે અડવાના, સોમદ છે વેમ મો બધ કરવામાં પણ હબરથી નીચે જના નથી, પડી પ્રમાણુપૂર્ણ વિચારે શુ બોલે? રાહ જાતલ (સંવ બહાદુર) છે અને સદુજ માણાપના જ-પી (વે પી.) છે.”

પણ વિષ વાચક! હુનીઆ સુણતી હે, કેલ, સુકનેવાલા ચાલીએ કેલ, એમ પુણું નથી કે એ સાલસીતર સાહેબ કેટલી બેટીના માટીય છે, કેટલાં બેટા બેટીના બપાવા છે, કેટલા શિયાળા ખાઈ સુકિયા છે-લાકડાનો ચાચ છે કે દરાચ છે, કેવળ મુઠે લગાડી, જા-ખારા ખાઈ કાનકુવરમાં બપે છે કે કેમ, પણ ધોર ભેગ છે કે તોર ખોગ છે? સેહુ બોમને બોલે છે કે “વાહ, વાહ વાહ, વાહ! શુ તલકચંદ તરફડીઆની તળીર ’ મણનાં સા-વમર સાણુએ ઉધડી ગયા! ફૂવાને, મોટર, ખાવાને મોહાઈ, સુવાને છતી પલગ, પહેરવાને લીચાણાણે, રોડ મારવાને દાસ દાસીજો! કશે લાઈ બધી નધે શું જોઈએ!” પણ એ અક્ષરના એકમીર, જરા એમ તો કહે કે આ બધું સિતરના સદાકીઆ ઉપર એમ કરે

કે “ઓહો, એમાં તે તું બાપ દુટક પકડી ઉભો થયો વાગ્યાર તો પાચે અંતર્યાએ પુગ પુત્યા હોય ત્યારે મહેલે અન બોળ્યા છે તમા સુ ? ચેલકુ તો માલે છે ને, ઓહો ત્રીજ વળત પરણવા આ પો તેમાં શું થઈ ગયું ?” એ અનુભવી આધોળો (બાપડી માટે) પો તાની હવેલીમાં યુવકને એ તો કંઈ હીસાળમાં નહી કેમ ? કાંઈ નહરખો નવ જીવાન મળ્યો હતો તો વખતે હાકારો બોળવા કરત તેનું શું ? એ બાપડીવલે એકનીજ કંપના કર્યા કરશે એ સાઈ બાગશે કે પેલા કરદાર ફેટ જીઆની ચકર વકર થતી આખો ગમત ! આ રોનેથી મલશે એ મારો વાગશે કે કાંઈ સોરીઓ કહ્યા સાંકળાં જિતારી આપવા કહેત એ પરવડત ? ન કરે “નાર યજુ ને ચડો દહાડો ન થયો તેપણ આ સીયારો વીધા (છાકરા ડેમા) વાળો તેની દરકાર નહીં કરે એ સારા લાગશે કે પેલો એકપર બીજી લાગવા તૈયાર થાય એ પસંદ પડત ?”

એ તો સાચું કે વાત તો સો ટચતી ! “ધણીને સુકકુ ટાંકણીમાં ને પડેલીને સુકકુ બરતીમાં” તો કેમ કહેવાય ? પણ એકને કરવી હોય દુનીઆની વાનો અને બીજાને કરવી પડે મરવાની વાતો એકને બેકએ ચાર વખત ચપાટવા અને બીજાને બેકએ પેટે પાટ જાવવા, એકને ગમતી હાથ ધમચાડી અને બીજાને ગમતો હોય એકાદવાસ” એકને મારવો હોય રોક અને બીજાને બેલતો હોય રોક. એકને કરવી હોય નાટક ચેટક અને બીજાને કરવી હોય નાટક—વડું કેમ ? તો એને પે જવાળ આપનારા મન્યા હતા : “અરે અહેન, ત્યાં જીઓને સમાન હક અને સર્ણુ સ્વતંત્રતા આપવાની ચરણાઈ ચારે ખડ અને ચારે દિશામાં કુકાતી હોય, ત્યાં વળી મનને સંકાય શો ? શું પુરૂને બધી ભતની છુટ છે ને અજાણને નહીં ? ત્યાં અજાણને અધકારમાં અથવા તે અદનમાં રાખવાની વાત આવે, ત્યાં તો અજાણ થવાની અજાણને સર્વ રાજ્યોની પણ મમતી છે પણ કદાચ જુલેયું—

અમિગમ્ય પરં નારી પદિવપતિ ન સંશય :

એમ શાસ્ત્રમાયીના સામે પ્રમ પૂછીએ તો તેનો જવાબ શો ? જવાબ એકમ—તો કે જાવાદનો દેહમર્મ ! એમાં કાંઈ રતન જેવું છેજ નહી. સહેજ બાજુ ગોઠવતે આવડવી બેકએ ! જ્યારે આ અંતીમ—કાનમાયી કાંઈ બહાર કાઢે એવી—અપવિત્ર સલાહ મારે કાને પડી, ત્યારે હું મનમાં ને જમા અગડી. “અરે ઓ સેતાન શુધત્વા અને મોટાળા ! તું પવિત્રતાનું જડનળમાયી નિકદન કરેલા કપારે અલ્પીય રૂ ટૂ નારી અમ્બારી એડી અમ્બારી કેલેવી. અત્ય દેખાહું વાન, જમ પડી જતો અને તાર નામે માણસ રવેન્જથી વર્તવા જતી પણ અચકાશે નહીં ? બહા દાંચક ! દોરગી દુનીઆને કાણ પહેલ્યા ચકકુ છે ? તો પછી પિતાની ઇચ્છાને મુજે મોયે આધીન થવા દિવાય કેળવણીનો ખર્ચ અર્થ કરવાની, સંજ્જન સુશીલ સીમા અપવાની ઇચ્છા રાખનાર મારા જેવીને બીજો રૂ ઇલાજ ?—ત્યારે મને અને સદાકીઆ સોલીસીટરને બા- વિએ થી રીતે ભેગાં કર્યા, તે હવે સાલજ.

(૨)

તાલકચદ તરડીઆના પિતા તે મારા અધક (દાદા) કોડીનાર ગામમાં ગાંધીઆહું કરતા હતા. મણાના ગામના મુખી, અને પૈસા કરતા હતા માન મતબાધી સુખી, થતા

નહોતા કહી ચાલેથી દુખી, કારણ નહોતી નાર લેખની છુપી. સંતતિમા હતા રૂકા તલક-
ચક તરફડીઆ જે સુંડવરી સાત્તા બેટલા સંતાન હત તેા વખતે ચાલેલાની તાણુતાણુ
માત પણ નહોતે સામુ જોયુ હતુ જેથી મલો બાધી મુઠીમા સમાઈ રહ્યો હતો. મારા
પિતા એટલ તતકચક તરફડીઆ ખાત વર્તેના થતા, મારા ગાદા દોલેરાની મદા તાંચે
આવી જતાં આજીળ રૂપસદ મરી ગયા, જેમો પુત્રને પોપવાનું અને સંસાર સોજવાનું કમ
મારી દાદાન ચીર આપ્યુ, જે તણુ હમત ન હાવતા, આગાતિ હોવા છતા, કાલ ચિતે
અન ધીન્જીયા ઉપાડી લાણુ આજ હતી માત પાત્ય પર્વના પુખ્ત કિપર, હોકત કિછરી
આવતા પુખ્તા દિવસ વાલરી જવારા, એમા ન એમા એ દિન વડી કરવા લાગી પરે એ
પેસા થસાઇન ગ મના લોકો કિપર માત કદાએ હમેરા હાથ રાખેલા, જે મારી દાદાને
એની ના અકન અવરયામા નરી મઠ કમ આપ્યો મારા દાદાના અવસાન પછી
મારી દાદા ન હુકન ચકેલી લીધી નહોતી પણ તે પતે અસાવતી, તલકચક તરફડીઆને
છુરીઆ મેહતાની ગામડી નિયાળ મુકયામા આપ્યા પણ છુરીઆ મેહતા કોમડો ધરને
કદા એમના વાસાની છુળ ખજ વને નહતા કાળ્યા, કારણ કે તલકચક તરફડીઆ પાત
બાણુવા ઉપનાં બીજા હોકરાત લણુવાં, છુરીઆ મેહતાને ગામતા માકને જતાર મતર
આને વનરમી સમજાવવાનો પુના રખ આપ્યા હતા ત્યાર છુરીઆ મેહતા હાકરઓની
પદતન લેષ તમના માગાપાન ત્યા ઘણુ ઠગાવવા સાટાના સટાન સાથ નીકળતા ત્યારે
હોકરઓની સરકારી મારા પિતા તલકચક તરફડીઆને આપતા વળી છુરીઆ મેહતાને ઘર
નવાસીના વખતમા જઈ આવે ફરા ખાઈ તલકચક તરફડીઆ મેહતાનિત મન પણ રીઝવવા,
તે તેા જુડુ એટલ યુદ્ધના ચાલ ઉપર ચાર હાથ થયા પારંશુઆ એ આજુ કે તલકચક
તરફડીઆ હાતાળી કામમા અજા થયા, તે અજ કે સામાના ક ની જુદ પામજતા વાર
ન અજાના જાલ વરસ જુગડાના સાત આડા ખસ કરી અને ગામડીના રીજાજ પ્રમાણે
ત પહોંતી તા તમને અઠ, ગામના ને નામના, સારી જવા-મારી માતા-નરી અટક આમ
હિંચા નોવાળથી અન આમ આવી પતી પીગરવાં એ પણ ગામડોઆ રીવાજ પ્રમાણુ તે
અપુકત નહોતું.

પોતાની નિયાળીઆ તરીકેની શરૂદીમાં દસ વરસની ઉંમર પછી મારા પિતાને
હીસાળી શીખ ઉપરાત પ્રસ્તાવ વાચવાના શખ વચ્ચે જેની ગામડી પ્રસ્તક કીજા
માધા ન આપ્યાં મળા ચકતી દુખ જેનો નેતરકહતા જણુતા-નહતા આ ઉપરાત પો
તાનો ગાતાન તેના હુકનના કા અને મગમ માખ માલ વચવા બેસી જતા અને ધરાકને
માડી જુગાનથી અવા ખુરો કરતાં જાતી હે, કાંઈ કલકચકને હુકન સાધી પોતે ધગર હિન્દુ
ઘર સંભાળવાનું મારી દાદાન કહેલુંલી એમના ગા રીવ તે માત વગવામા કુશળતા દાખવતા,
તેના રીતે આજ જાવ સાથે માકેડીરોવો પછુ માન મદ કરતા વળી માને વેપાર
વધારવાનુ કહતા, પણ મા કહતા કે ખલ, છ કાંધે સમો થા એટલ વધાર સેગજાર તેને
સાપા દુ ધરમા ખસ અન પછી તુ તારે જટલા માકા દસવવા હાથ તલકા દોગવજે. તારે બાપ
નથી ને હુ લાગા શખ લરવા જાઉં તે વખત માકેડુ પછુ ગાતાં બેસુ. છપર આપણને
હુખ્યા નરી હુવાડના કે નથી હિ અને એટલે જસ લીધી અખરએ તારા બાપનો વારસો
મહુ માપર થયા હુ તેને જેમા ને તેરો સોણુ એટલે જુ કિતજુ યર્ષ યર્ષ તલકચક તર

ફૂંડીઆને નાની ઊંચર હોવા છતાં આ વાત ગળે ઊતરતી એટલે બોધતા તો નહીં. પણ તલ ધાંપડ ચણા કરતી પોતાની છુદ્ધિને સ્તોત્રપત્ર ગીત્ત દુકાનધરે પોતાનો વેપાર શી રીતે બેડે છે તેની ખરબખર સમજા એ મુક્તા નહીં. શીશનશ્રાવ સ્વભાવ અને ચચગ મગજ હોવાથી જેના તેના સાહકવાયા યજ્ઞ જતા એટલે ક્રોધે દુકાનપર ખાત્ર દરીને ઉપર ખડતા જઈને એમને બેસવું પડતું નહોતું, પણ એમને રસ્તેથી ખમાર થતા બોધને દરેકને એમને બોધાવવાનું અને એમની સાથે વાતચીત કરવાનું એનું ચતુ તલકચદ તરફડીઆ સમયાનુસાર ગપાટા હાકતા. પણ પરાકને શી રીતે સમજવાય છે, ક્ષી બાપા અને વર્તણૂકયા એના હૃદયપર પોતાના માલની શ્રેષ્ઠતા દસાવ્ય છે, આ ધગક તે વિધાસ છે કે બે દુકાને ફરે તેવો છે એ એના વર્તન અને એલી ઉપરથી શી રીતે જાણવા છે, શેકડેગીજ વાત કરવા જેવો છે કે ખાતે ઉપાસવામાં દરકત નથી, શેક યમાસ્તા વચ્ચે માલ ખરીદી, નાણાં લેવડ દેવડ સંબધી, આવરે આતાજન વિષે શીશી વાતો ચાલ છે, શેક યમાસ્તાનો શુ મંત્રણ છે, આવી ચચી શેપારોપયોગી હકીકત ઉપર તલકચદ તરફડીઆનું ખ્યાન ત્વાભાવિક રીતે ગમ્મા મારતે મારતે પણ એટી રહેતું તલકચદ તરફડીઆના સારા ભાવિષ્યની આશા મારી દાદીને સફળ આપતું, અને દીકરાની લાયકાપનું, તેની આટલી નાની ઊંચર ટોવા છતાં, પારડા પાંચેથી આવું પ્રમાણ પૂર મળતાં મારી દાદીના અંતર અન્નનો પાર ગ્રેતો નહીં અને ભવિષ્ય સુખના તકકાના પડખામાં તેઓ ધીરે ધીરે પોતાની તર્ફ અમગ વધતા જોતા ગામડાના માધીઆદામા ગગાને ઘરથી બરેલો ગાંધો તો અપામ એમ નહોતું પણ પુત્રનું છુદ્ધિથી ધન વધારવાને પોતે પોતાના મળ પ્રમાણે કરતું હોય સરી દાદીના મનને પૂજુ સયોગ હતો. નિરાશ છોડવા પડી એ વરસ ક્યુદી તલકચદ તરફડીઆએ માની દેખરેખ નીચે જાપીડો દુકાન ચલાવી અને માના મનને અજપો ન રહેવા દીધો કે મારી આખ વીચણો તો દીકરાનું શું ધરો ? કારણ કે એમને છોડરા ધુજમા નાવ ચલાવે તેવો અને પચ્ચર ફેડી પછી કંડે તેવો સામો, પણ એ દાસનો દમ ડેહીતો દમ લઈ ગયો ! તલકચદ તરફડીઆને હાથે એમની ઉતરડિયા યજ્ઞ અને ન્યાતવાગાએના દળાણથી રેતુ ફરીને ડોશીતો દહાડે પાણી વાગપડે સચવામાં દીકરાને સુપ્રનું "સરડીશીકે" (સંતોષ થત) મળ્યું, ક્રરજી, એણે કરાવ્યું ધરડાં જીવાન, વિષવા સૌભાગ્યવતી, સોનું મોં જાણું ' જમણવારમાં' પાણી માત્ર પાંચ હળનું જ ચયું. પણ દેવાઈથી 'ફિકરોતની બીતો તલકચદ તરફડીઆના મનજની આગે જાણુ ચલાઈ ગઈ, તેમાંથી છોડવવા વિચાર કોઈને ન થયો. નસીબે પણ આ તક સંધીને કસોડીની સીમેટી વગાડી મારી માતા આ વખત પહેલાં તો ઘેર આવેલીજ હતી.

ડોશીના કારજમાંથી પરવારને બે ચાર દિવસ નહીં ચણા હોય ત્યાં તો, કોડીનારના બળરમાં તલકચદ તરફડીઆની દુકાનમાં મધ્યરાત્રિએ અમ સાચાનું રણસિંચે પુકાસું ! અને પવન જોરથી પુકાતો હતો એટલે જોડા જોતામાં દુકાન આગની ફોળીમાં ફેલાણે ચઈ ગઈ. તેમાં વળી ગામડું એટલે જળાખાનું હોયજ ક્યાંથી ? ખીચારા લોહાએ ધુળના પોતલાથી અને પાણીના ઘડાથી આગ બોલાવવા પ્રયત્ન કર્યો પણ એ રાહડીમાથા કાણુમાં ન આવી ઉઘા રહી 'અથા માત્ર બીતકાં અને દર્પાણુ લોહાએ ગચ્છા માડમાં જાણી દપાની ગીતકાં ! ડોશીના કારજમાં મોં પહોળા કરી કરી 'અનેને પાંચે વરેલે આગે, હાલેને જાજમાંથી મુંડી વરપાઈ કરી આપે, નંચાંમારે કુદી નથી જોડતી' એમ ફફી અમળ પડી પડી ધીરનારના પોતાના તલકચદ તર-

હરીશ્ચન્દ્રી દુઃખનું સુદાન નથી જતાં દીવા થઈ ગયા તે એનાં કે ઠંડ ઉપર પણ કંઈજાઈથી રહેતા. તેથી બગલમા એપણ મારી મારીને હવે તો લોકોએ ધરના ઉમરા ધરના માંડમાં હસતાં મહેરા કડક બગાળી થયા લાગ્યા કેડીનાર ગામના એકવાર લાડકા તત્કલ્યંદ તરફડીઆ હવે અડીક થયા લોકો એમની સાથે બોલતે પણ અભાગવા લાગ્યા. જુલેજુલે કાઠને લીં સલાદ લેવા ગયા તો “આવ લાજ એમ”ને બદલે “મૂગ્યા, કહેવા તો સહુ આવે પણ તાર દેવું બરવા કાઈ આવે તેમ છે ? ક્યું તે વેઠ અકલને બદલે કાંઈ સાખતો હતો, તે દેવું કરતી વખતે ક્યાં ગુમારી હતી ? ડારીને બદલે લાડકાં તે હવે અધર લટકા ! ગોંટાઈમાં બદલે તણાવા ગયા તે હવે બનો !” વીગેરે, લીગેરે, વચનોથી વીધાવા લાગ્યા પેલા ન્યાતના પચાતીઆઓ કે જેમણે કુટલ્યને દુપદારી મુરદેટાટ બાંધી, હામની બાથો ચઢાવી, તત્કલ્યંદ તરફડીઆ પાસે દેવું કરાવ્યું હતું, તે તો જાણુ જાણે સાતમાં પાતાળમાં જ્યાં બરાખ ગયા કે તેમનું તો નામ નિશાનજ દેખાતું નહીં. આ વખતે મારી માતાએ હાથમા ફટા હાચની બગડી અને ગળામા હાચના મણકની કાડીઆસેર રાખી પોતાનો બધો સોભાઅને શણગાર સ્વામીને સોંપે અને તેમાથી બની ચકે તેટલું દેવું પતવવા. ગજા ખુશી બનાવી આ સોધન ધરણે મુકી તત્કલ્યંદ તરફડીઆએ નાની રકમ પતરી અને મેડી રકમ પેટે રહેવાનું ખોરડું ગીરો કમ્પે નવાઈની વાત તો એ છે કે દલાડા પણી વખતે જેમણે મેડી રકમ કાડી આપી હતી, તેમણે જ ધરણા અને ધર ગીરો રાખી લીધાં. આ જ સમયે પ્રિય વાયક “હું મારી માતાના ઉર રમા હતી. તેણે તત્કલ્યંદ તરફડીઆને મારા જેટ બ્રાતા રૂપે ખુશરુન મારા પહેનાં આપ્યું હતું. કેડીનારમા કાંઈ પણ આકર્ષણ કરે એવું હવે ન હોવાથી તથા કેડીનારમાં રહીને હવે વઢાણ પાણુ તરનું કમળ એમ પણુ ન હોવાથી, ધરણા અને ધર ઉડવવાઈથી ચિંતા ચાલુ સામી રહીં કરે એમ હાવાથી તત્કલ્યંદ તરફડીઆએ ધન, ધરા અને ધામને ઉવટના રામરામે ક્યાં અને “બાઆનો ભીરૂ રે મારો લીમસેન” એટલે મુખપ નગરીમાં નસીમની સોસડી અજમાવવાનો નિશ્ચય કરી વખતે વાંચકને શંકા થતે કે મારી માતાનાં માગાપ આ બધું બેઠ કમ રવા, તો બાથુબુ બરુનું છે કે તે પણુ નિચારાં લાક્ષીની અવદૂખના ચોપડામાં હતાં જેથી પોતાનુંજ માડ માડ ચલવતાં હતાં. દીકરીનો દરિદ્રાવસ્થામાં તેને ખીછવાર દહાડો ચડેલા જેઠ અને તેમા એ જમાઈને પરદેશ જવા દઈ દીકરીને પોતાની પાસે રાખી લેવાની પણ પોતાની અશક્તિ બેઠ દીકરીથી છૂટા પડતી વખતે તેમને બદૂજ લાગી આવ્યું પણુ દેવની સાને દાદ કાઠને કરાવ તેમ ન હોતી એટલે દીકરી જમાઈને બહાર ગામ ખિત્ત હકેપે જમા દીધાં. ગામના લોકોએ તત્કલ્યંદ તરફડીઆના અથા રહાની દરકાર તવ માત્ર પણુ ન કરી, કારણકે જેમને હન્યાટ હતો, તેઓએ તો એમને બરાબર ખાલી કરી લીધા હતા.

(૩)

અર્ધધર્મ પોતાની સગર્જાં સી સાથે તત્કલ્યંદ તરફડીઆ મરીબસત્તામા સરતામાં સરતાં બાગની એક કાટકી બાંહે રાખી રહ્યા પ્રથમ પ્રાર્થના પાસેલેલની દેરી ફરવાના અજમાઓ અને બાથ જેટલું મળી રહેવા લાગ્યું. પણુ તેથી તેમને મતિવશી રીતે થાય ? જેનું મજબ્બાસ માનના તારા ખેરવવાની શક્તિ ધરાવતું હોય તેને અઘડલાંચી સતોવશી રીતે રહે ? પણ પાસે પેસો નહીં એટલે કરે પણુ યું ? મુખધર્મને પેસા ધીરવાનું કહેવાય પણુ કેને ? અને વખતે

આપવાને કોઈ તૈયાર થાય તો જાણીન કાણુ બને ? ખાતું પાડી આપવાના તો સોગંદ હતો અને અનુભવ પાડેથી ખાતું પાડે. પણ કહ્યું આવી દરિદ્ર અવસ્થામાં પોતાનો વર સંસાર મુજે મેંધે અને હસતે ચહેરે ચલે જતી મારી મા આગળ તલકથા તરફીઆ પોતાની મુર્ચ્ચકથી સુકતા નહોતી. તેમના મનમાં હમેશાં એમ રહેતું કે પ્રસન્ન. આવી શકાય તો સુદીઓ લરી લરીને પત્નીને આપવું પણ સુદી ન હોવામાં માટે જીક બનીને બાંધાને બાંધારે વધારે ચિંતાગ્રસ્ત કરવી નહીં અને પતિ સાથે તેમની પોતાની નિવેશ સંઘર્ષ કરે અને તેને અગોચરમાંથી બાહર રાખે તો બધું છે તેમાં વળી મારી માતા બેઠવમેતી છે, એમ, એ જાણતાં હોવાથી પોતાના મનની રિચ્છિતને એને સ્વપ્નને પણ ખ્યાલ આવવા દેતા નહોતા. પણ પોતે અંદરથી બંધે અંદરચર ગહેતા. તેમના મનની રિચ્છિત કુષ્મવેતો અર્ચિત જેવી હતી પોતાની ચડતી થી રીતે કંટકી, એ એમને સુઝતું નહોતું. 'મારી માથી આ તેમની મુર્ચ્ચક છાની નહોતી, પણ મોનકેથી વ્યાધિ પડેલા પડેલા તે ઉપાધિવા માંગતી નહોતી 'કારણ કે ઘણા ઉપર ડામ, જેનું થાય તેમ હતું. વળી પોતાના હાથોના સંકાય તે તેમને કંઠી કહેતી નહોતી. જે એ કમાણે લાવતા, તેમાં એ પોતાનું ધર ચલવતી. કંઈક આપણું કંઈ પોતે પણ બે પૈસા પતિની કમાણમાં ઉમેરતી આ રિચ્છિતમા નવ માસ વ્યતીત થઈ ગયા, તે જાણી પણ નહીં; અને એક દહાડે કું અવનિપર હતી.

(૪)

આ અરસામાં, એક વખત ધાસતેલની ફેરી ફરતા ફરતા તલકથા તરફીઆ સુર-ચંદ સરદારીઆ સોલીસીટરના અવાસ આવળ "ધાસતેલ, ધાસતેલ," કરતા જઈ પેટો-આ. સરદારીઆ સોલીસીટરના રામજી માળાના ત્રીજા માળના છત્તમાંથી છુમ મારી કે "એ ધાસતેલ, ઇંડે ઇંડે, વરતીયે, વરતીયે." તલકથા તરફીઆ માથે ઉપરના વાંસના પાખલા છેડેથી સંકળમાંથી લટકતા, ઘાટના પર્યં આ સારું કથકે બધાણુ, ખજણુ, સ્વવાજ ફરના પાખલા કમા સાથે, આગલા ડાંગની સાકળને એક દાંધે ઉભી રાખી, 'ત્રીજા માળ આડી સરદારીઆ સોલીસીટરના એવાં આગળ ઠોપેથી ડામ ઉતારી એના રામજી ધરમાંથી આવેલા દીવ પોતાના, ચીંચીથી લરી આપતાં ધાસતેલ આણું લાવના મંગળી રંચે પેસાઈ, જેમાંથી વાત વધીને "એક દુધની ચીજનાર નાંબી. કથાના ધાસતેલ કમતી દીલ ? બરાબર લાઈન કે ?" એવી તકવાર ઉપર બધ તલકથા તરફીઆનું તૈયારું ઉચુ ગણું બેઠામાં ગુરૂમીટરની દહાણીમાંથી સેલો મારમારીને થવા આવેલા જે સાચાણીને સરદારીઆ સોલી-સીટર સુલેહને લગ થતો અટકવવા, જાપાનીઝ સંપ્રદાયે એકપટ્ટાચટપટ બોલાવતા આવી નહોત્યા એમની બીજી વખતની જેરી પણ 'માળગોષાળ સાથે જાગણના બારસાખમાં આવી ઉભી અને પતિશીપાય મુકરદમાનો કેસલો કેવી રીતે આપે છે તે જોવાને પ્રેક્ષકવર્ગ તરીકે દોડ્યાં જેવા મોં કરી વાલી ગુરૂમીટરની વચ્ચે પડેલા રામને જોઈ રહ્યાં અને પેસે વડાલની ડાખ બે જીલ્લાની વચ્ચે વાઘાની વાત આનમા રાખી 'કાંઈ નાંખીજ હતી ! રા મોંએ પેડેજ પોતાની ફેરીઆંદ નોધાથી અને તલકથા તરફીઆએ પોતાનો બચાવ પણ પંડે રહ્યું હોય, અને સુદામાંલ ધાસતેલ સાથેને ચીંચી કેટલું આપ્યું હતું તે જતાંવવા આગળ ધસે. આવાથીસ સરદારીઆ સોલીસીટરે જન્મે પેહના પુરણા સોલણી લઈ દેસેલા

માટે મુક્ત નાખી નહીં પણ સતિ ત્યાં થયેલી ઘોનીટ માટે વિચાર કરવા મનઃકેષી જાનગી જોરડામાં જતલ તરત પાછા આવી જવાવપણની તરફેણમાં નિર્દોષપણનો મુકદ્દમે બેઠક આપે અને ફરીઆદી રામાને “આતા ફસરીવેળા મરીબાચીવર યાસી નરસી ક્ષેપાયે,” એવા સાવચેતીના શબ્દો કહી નિર્દોષ ગુન્દેગારને છોડી મુકી કચેરી બરખાસ્ત કરી. ત્રાપે બીચારા શેઠને ફાપે કરવા જતા સપડાઈ જવાથી ઝખવાણ પડી ગયો અને ડાકું નીચું નાંખી ગાયુ બલેજતો—“શેઠ, તુંમાલા જલે ખવતો તસારી કરતો,” એવું કાંઈક બખડતો બખડતો બોલને હલકી કરતો વાસણ પાણીનો કાન આમળા પોતાનો શરસી ઉતારવા આવતો થયો.

અડી સટાડીઆ સોલીસીટરે તરફચંદ તરફડીઆને પોતાના મરની વાત બીજે ન કરે એવા આંતર ઉદ્દેશથી અને ધામતેષ લીધેવાના પુરા પૈસા ભરી આપવાના પ્રવાદ દેખાવથી પોતાના જોરડામાં બેસાડ્યા આડી અવળી વાતો. વધારી નોકરને મોની બે ચાર ઠોકર લગાવી, ત્રાપાગની ગાદીપર ફગાવી, ટાકા પાણીનો કળશથિ મગાવી, મુખ ઉપર હાસ્યને અગાવી, રોક દીપકને ઢકાવી, ગુમાના આવરણને ચકાવી, મામલો વચ્ચે દોષથી પોતાના પોતને દમાવી, નાટનાં નન્દકારા નમાવી, “અડ” પડને રગાવી, અનર્મા-આમ નામની મુગપરછની ચાવી દખાવી. કોઠીનાર એ રામ કાને પડના અને દુશરચદ ફેડડીઆ રમણે એડતા, સટાડીઆ સોલીસીટરના દરખની હડ ભેદજ થઈ ગઈ એકદમ ખુરશી ઉપરથી ટોડી, તલકચદ તરફડીઆને કાઢી કરી, અને જુની જોળખના—“તું નહીં તો તારો બાપ,” તેયે નહીં તો તેનો બાપ—એનાં ફાટખાં દુટખાં પોયાં થોયાં હોયાં. “જોરે પહેલેથી ખખર પડી હત તો માળા રગમાને સાત મારી કચાગોએ કાઢી મુક્યો હત. પણ હજો, બીચારો ગરીબ છે, એની તે અછત જેટલી એને? તમાગ મારા જોવાએ તો મોટા મનના યતું નોંધજો પણ તલકચદ તરફડીઆ ગે, કહો તો ખગ બામ ગ્રપચુપ મુજબમાં દ્યાવી અને ક્યારેય? એક પગ સરખાએ નાખવાને ન મળુ? જાઓ માગ સાલેખ, એવા અછડ થયે દુનીઆ આવતી હશે કે? ક્યા બિત્યા છે?” વીગેરે વીગેરે, ઉપરાજપરી, ઉપ-છલી, આડીઅવળાથી તલકચદ તરફડીઆને બગડના પાણીમાં બેસાડી દીધા. “જોરે સાંભળજ કે, આ તરફડીઆ ચેડને જોળખ્યા કે? તમે તો બધા આજ્ઞાલનાં ને ક્યાંથી જાણો? ફેડડીચદ ફેડડીઆ અને આપણા અદા એ તો દાલોજાન, એક એકના મેલોથી કુંદલી ખાનારાં આ જો, ફેડડીચદ ફેડડીઆ, મારા બાપાની પેઠે એમની સાથે ગુજરામ આભા દત તો તો, શેઠ, મારી પેઠે તમેએ ક્યારનાએ તાગડીયાં કરતા દત. પણ ખેર, બનવાની બની ગઈ. પાછલી તિથિ તો જોરીએ જોતા નથી. મજગુજરી મંજુરે શુ કાપડે? કહો હવે, તલકચદ તરફડીઆ, તમે બામ વાસતેલની ફેરિમાં કેમ? અને તમારો ઇતિહાસ બધથી મીઠીને કહો અને જો તમારો એકી કાંઈ બધ ન જોસતો હોય, તો ચાલો ફ ત મને રેકાણે પાડું.”

તલકચદ તરફડીઆએ આપવીતી અવધી ઇતિમુધી કહી સંભળાવી, પોતાની સમજથી નાર-એકે મારી માતા-નાં ભારોજાર વખાણુ કરી, અંતે ભાવિની બલીદારીપર ભાર મુક્યો. આ કરણસ પ્રધાન ક્યા સાબળી દરખર એક, સટાડીઆ સોલીસીટર એકદમ

ઉ ૧ અહીં તો કાર્ય સાધ્યામિ ના મિદાંતનું અનુકરણ થતું હતું. વળી આખને અધરમાં પથેલી રાખી કાનને નવરા ન પડવા દેવાના મતને અનુમતી તેમને રોગા વગરના તારનું મધક બનાવતા, અને બધું કુટું મગજના ગોદામમાં ભરતા. આથી બાપાસાલ બેશર્મીએ દેવે તો તલકચંદ તરફડીઆની આંખે જોવા માંડ્યું. બાપાની ધારણા પ્રમાણે જુના મુનીમ જદ થતાં તલકચંદ તરફડીઆ મુખ્ય મુનીમ તો બન્યા; પણ બાપાસાલ બેશર્મીએ ઉચકનને એમને પોતાના ભાગીદારને પડે પણ રચાયા, એવી આશાથી કે મેલાતો સ્વાર્થ બંદ સમાતાં તે કાપડના વેપારને દેશ પણ વધારે ખીલવશે, એટલું નહીં પણ બીજા બાથે પણ બીસશે. જેમ વ્યવસાય વધી તેમ જતા પચા, સાચાં જુડાં, અને ઢાંક પીછાડ પણ વધ્યાં, એટલે વહીસ વિના વિપતિ પડે કારણકે નદી તો કાયદો નહે ! તેથી સરકારીઆ સોલી સીટરની જુની મોદોળત તલકચંદ તરફડીઆ સાથે જેવી તે તેવી સતત ચાકુ રદી, જાકે વધી. કાયદો એ થયે કે કાયદાના કાયદાવાના પણ તરફડીઆ, પુરા માલીનગાર, પણ

(૬)

દેવે તો તલકચંદ તરફડીઆ બાપાસાલ બેશર્મીના ભાગીઆ બન્યા હતા, ગાદી નીચે બેસવાને બદલે ગાદીના અર્ધભાગના દકકાર થયા હતા. તેથી સરકારીઆ સોલીસીટર જેવાના સાધમાં રહેવાને પણ સાધક તથા શક્તિવાળા ખરા દામ દોડવા ભાગવાથી દેવે મન માણુવા માગતું હતું મંદાય સહેલાનો નહોતો, વિત વેચનનું તરસુ બનવા માંડ્યું હતું ખાદી ખુચતી હતી, પત્ર પાણી પાણી થતા હતા નિર્દોષ છત્તન નડતું હતું. ચાકર વગર માલે તેમ નહોતું. ખુરામત ખીલતતમા જોઈતી હતી; ક્યારેય ક્યારે જતો હતો, માછાંજાં ભાગવાને જોઈતાં હતા, પ્રજ્વલિતની પીડા ભાગતી હતી દેશ દેખાવતો કબજો જોઈતો હતો, બાળભાણ પીછણ આગળ દોડવા જતી હતી રિલના દોર દરીઓ કુદવા ચાહતાં હતાં વાડી વછાડા વધવા ભાગતા હતા, લક્ષ્મીની માલ્ય લપટી પડી જતાં લપસે જતી હતી; ન્યામને તેવે મુકવાનું મન થતું હતું સત્યને સીવી મુકવાથી કાયદો જજાતો હતો. વાહ, વાહ ! રાજર્ષિ મદાગજ ભાઈદરિએ ખઈ કહ્યું છે કે—

અવસ્થા વસ્તુનિ પ્રયયતિ ચ સંકોચયિ ચ ।

તલકચંદ તરફડીઆ સરકારીઆ સોલીસીટરના સાખ પડોશી થયા પ્રથમની બિજા બાણ, રરતે મગજનાં એશાન અને સ્વાર્થમાં સફીબાદ હોવાથી સબધ ગાઠો થવા લાગ્યો. પ્રથમેનો મનગેજ તો હતોજ, તેમાં દેવે જોઈએ તો પણ થયે. પાચ વર્ષની હું સરકારીઆ સોલીસીટરના પરમા પડી પાધરી રહેવા લાગી. આકર્ષણ બાળગમતના જોડીઆ સાતવર્ષની સરપચંદ રનેદાધીનનું હતું. પોતાની બહેન બે વચાથી સરકારીઆ સોલીસીટર સરપચંદ રનેદાધીનને પોતાના ગયા ગળીની સાથે ઉછેરતા હતા. બનેલી પગરો હતો બીજા; જેથી તેની સાથે સબધ મુટયો હતો અને નવીની રજાતજ સરપચંદ રનેદાધીનને રાખવાનું સ રકારીઆ સોલીસીટરને ફીક ન લાગ્યું; કારણ સરપચંદ રનેદાધીન સોલનું સાધ હતા ! સરકારીઆ સોલીસીટરનાં કચાં પચાં કરતાં મને આ સરપચંદ રનેદાધીન સાથે ફીક બેસતું આવતું. કારણ કે સોલીસીટરના મનનોએ આજેનીથી આગમપકનો, માતાપિતાની શીતળ

જ્યાં રૂપી સીંચાણમાં રવાદ ચ ખેતે છે વાપી એમની હાઠ ચસકેલી હતી, અને શહેરના સુધારામાં સમગ્ર થયા હતાં જેથી જીવનમાં અને હાથના છુટા હતા અને વાગડવારમાં પણ હતાં ન્યારે નમણા સરૂપચદ રનેદાધીન ગદાળના ગયા અને ગામડામાં મેથા ખાધેલા હોવાથી અને નિર્લેપ જીવન ગાળેલું હોવાથી મોઝાળોલા, ક્લેશ અને દયાળુ હતું. સોલીસીટરનાં વીચાં (હાકરો) એમનાં ગેપ હતા, ન્યારે સરૂપચદ રનેદાધીન અગ્રસભા મક્રમ હતી. મનુષ્યના પરસ્પર સ્વાર્થ ન્યારે ગાઢ મુકળાયેલાં હતાં છે ત્યારે રનેદા બાકા દેખાવ બહુ ખારજી કરે છે. જો કે મન તે સાફી પુરે છે કે સ્વાર્થરૂપી કડી તુટતાં જીવારે થતાં વાર લાગતી નથી. મારે મોરો લાકા મારથી પાચ વર્ષે મોટા હોવાથી તેનું સજ્ઞ ધરતી અંદરની બાળ રમતોમાં નહોતું હું બન્ને ધરતા કોઠરામાં સાચી નાની હોવાથી, મને રમડાવાનું સ્વભાવિક રીતે સૌને મન થતું કુદરત અને કૃત્રિમતાનું મિશ્રણ કરી સટાકીયા સોલીસીટર અને ઉચ્છાદિ ઉચ્છાદિ અને મારા ઉપર બન્નેઓની અધ્યક્ષ નવાજેશ કરીને મને બહુ ખેલાવતા માફે મોં પણ તેમને સટાકીયા કામ કરી કહીને ડુ.પી. જતું અમારા બન્નેના ધરમાંથી બીજા બધાં કરતાં એ મને બહુ બોલાવતા. એટલે હું એમનેજ દેખતી, તે એટલે સુધી કે સરૂપચદ રનેદાધીનની સાથે રમવાનું પણ જીવી જતી. એટલુંજ નહીં પણ વખતે સરૂપચદ રનેદાધીન અને રમવા બાવચાને હડ કરે તે મોથી બેચાર જીજ્ઞાસ અને હાથથી તરકાકા પણ કરી ભેટી. સટાકીયા સોલીસીટર ન્યારે આશમપુરથીમાં પરી પેપર (જાપુ) વાચ્યે વાચ્યે મને પોતાની કુદ ઉપર બેસાડી રમડાતા ત્યારે, હું તેમની કુદોના વનમાં મારી કુમળાં આંગળાઓને વિહાર કરાવતી અને બરાબ પઘારતી, એમના પેપરને ફાડી અથવા ફેંકી દેતી અને કુદ બરાબી તો એમની-કલેક્ટના કુણા પીસલા જેવી-કુદ ઉપર, કુણુ જેમ કાળીનામની ફજા ઉપર થનથન નાચ્યા હતા તેમ, તેમના હાથ પકડી નામતી અને તે વખતે સટાકીયા કાકાના હરખને પાર રહેતા નહીં. બહારથી ધરમાં પગ મુકતા પોતાના કુણદ બાંધે અજીની બામ પોકા ત્યાં કે તગતજ અને ત્યાં હોઈ, ત્યાંથી સર્પજીવન મોરલી સુધી અને સાચી ફાડી કાપી વાંદીની સાથે ફજા મારી કોલવા માંડે છે તેમ, હું સટાકીયા કાકાની પાસે આવી એમના હાથમાં બેસી બવાને અને એમની બચીઓથી અડખાડાટ હસી પાવને, એમની કમરને મારા નાજુક હાથથી સુક બેરપીને કુદકા કરી મુકતી. એમની પાસેની દીપાક ઉપર મુકતા ત્યાં કે કુણના અલાને, જો એ મને પહેલાં તાસકમાં ન ચારે તો, હું ગજામાં પાડતી એ પોતાના કામમાં મુરેપુરા પરીવાવણા હોય ત્યારે હું જાનીઆની બધ એમને મારા નાના નખેથી ચાલી કીડીનો ચટોઠા બસતી અને તેમ પૂછતાં મને પાસે કલેલી બાકા જતાં જો એ મને પોતાનું કામ પડતું મુજી રમડાવામાં વાર કરતા તો હું એમનું લેખન સાહિત્ય આકુ અવળું કરી મુકતી એટલે એ કુઆપ્રયા ચવાને બસે “હમી રહે ચોર, તોફાન કરે છે કે ?” કહી મારી પાછળ દોડતા અને હું બને એ, મે. રીની મખમાં મુકેલા ગોળ ટેળાની અસપાસ ફેરકુદી કરતા અને ન પકડી લેવાવાને દેખાવ કરતા સટાકીયા કાકાને નેપ, અદાદા, શુ માફ દોડતા બધ વાંધી ગરદને એમની તરફ જોઈ નિર્લેપ અડખાટ હસતું.

આ કાકાની કાકાની સલાહથી લાલચદ તરકીયાએ કળવણી દર્શાવવાને

મને અને મારા બધાને ત્યાં છાંદર છાંદરી બગાડવા અને ત્યાં સરકાડીયા રાક્ષસો તમામ પરિવાર જતા, તેવી પાશ્વર્યાનાં આશીર્વાદોથી ચલાવતી શાખામાં મુકા. ઘેર તો રમતમાં સંકેપચદ રમેદાવીના રાક્ષા ચલાવું મહાદુર હવે તેનાં વળી નિરાશમાં પણ આંદજ વર્ગમાં હોવાનો અને સારું કરવા કામના હોવાથી રમેદાવી પડ-આપારે તો શુદ્ધ-ગમવા કામના આંદજ વર્ગમાં હોવાથી આમના બે 'વ' એ નગરની દરકાષ્ટ રહેતાં અને મરુપચદ રમેદાવીના બાજે અને હું પહેલે નામેરે એમ રહેતાં મન માયો તો મને મારી જવાનું સંકેપચદ રમેદાવીને બહુ મન રૂઝું પણ ખતલો સુધી હું એમને દખવા ન હતી પણ એ પહોં મને મારી જઈ એ પહેલાં નગર પ્રતાવતા, તે દિવસે હું પોતેજ ખડખડ હસી પડતી અને રહેતાં : "આજે ત્યાં ખાદન જવા દાંધા છે, કાલે જાણું પહેલાં નગર પ્રતાવ છે તો પણ દંડક વળે, ને" અને એ બાજે કવસે એકાગ્રે હું પાછા પહેલાં નગર કરતાં તા "ગમે માન સદાશ, જાનો છાંદરીથી છારી ગયા કે 'સપ રજું, પાણી આટલુજ કે' વાંચે. વાંચે નાકયયા હું સંકેપચદ રમેદાવીની મળીરતાને ગળ-રાવી નાખી તેને દાહાદા દંવડ તારવે હતી, અને આંદજ વર્ગમાં હોવાથી અને જાને દરવરે પડે ચલાયો અને એમના અજાણમાં ધ. પણ ખૂબ મજા પડતી, અને એમ જા વર્ગમાં આજા ત્યારે તો રક્ષના ધેડા મળવા, સમી જાણુ સારી સ્પષ્ટ ગીતે સમ જવા ખાતર મળતા, ધરકાસ, જાણ જાણ, હાથ વાંચેરે જૂઠા જૂઠા વિધવામાં નવી નવી સંક્રાંતિ ઉત્પન્ન કરી કરી સંકેપચદ રમેદાવીનું મનુ હું પહેલી નાખતી. મારે કહેવું એ-કાં કે સંકેપચદ રમેદાવીને મરુએ આશીર્વાદ આપેલી હોવાથી બધા વિધવાએ એ એકા રહતા અને મગજનું સમલેખણે જોડે પણ દિવસ ખોજ ન બેસતા. ત્યારે હું એમની બહુજી જીવ ખાઈ જાતી ત્યારે એ ખડખડ હસી પડે. અને કાં તો મારી રાંધણી નિ-વારણ કરતા, નહીં તો ઉડતા અને અમારા મુગળીઓને મુગળીજ મારતાનું ખર્ચ બચાવું હતું મરુ કે એમ સારી પડે સમજના દતા કે ધેગ માતર રાખવાથી ગ્રામ્યની ટેવ મરી જાય છ-સાધાંધુ દાંત દાંતા દાંત, એ બધેલા માનસ પાતાની બહુનત બચાવણ વિદ્યાચિતિ આગળથી બધું ચાંપવી દહ માન 'અચરે અચર રામ' કન્યા બનાવી દે છો સદા કન્યા કામનાં સતાનોને લણવંસ જોવતા માસતનો હું અને સંકેપચદ રમેદાવીના શામ લેતાં ન હતા અમારું જીવન એમ અખાપક માનક રાજામાજ દૂર કરતા અને તે પણ અખાપક આગળ પ્રથમ અમારા ખરા ખેટા વિચાર દરોવીને.

(૭)

અમારા જાનફી કાંદગી પહેલીજ ચોટથી મે ચૌદ વરસે અને સંકેપચદ રમેદાવીને સોળ વરસે મટીક (ની પરીક્ષાની) માટલીપોડી ! વાચકે જાણવું નહીં કે મરુપચદ રમેદાવીને નિશાળ મોડી શરૂ કરી હતી. હવે અમારે માટ કઈ કોલજ સારી એ નહીં કરવા, અને લગ્નદીપ્ત અને સંક્રાંતિયાના કુટુંબના વડાઓની સભા બસાઈ હેરીઅર કોલેજ લે "બાપા" (દુધાધર્મ) થી ઝળાડવી રાખવી અમલથી અજા રહેતી (કાલમા સ્ત્રીઓને રાખવ કરવામાં આવે છે-) જેથી નવા નમન-છેક મુકો અને એકાદી-સદન પાઠશાળા છાત્રી પ્રકી રક્ષામાં બાકી ગઈ ચોપડીપર ચમન કરતી વિમળા, કોલેજ, ત્યાં "બાપા"

તો ખગ પશુ જાણેના મલખી એટલે એ દોનેજ બપોતે ગમે હિતરી. આ નકી થયા પછી વાત વળી કોડીનાન્ય. આવેલી ચયા વહાણાઓની કુમકુમથી છાંટેથી કંઠોનીઓ તરખે અને તેમાંથી ફરી અમારા 'ઉપર અસાધ્ય'ના કાઠા કહે કે "ખાઈ તલકચર તરડીયા, આપણે તો વીધાતો વેવીદાળ ફરી મુક્યો છે અને વગવા જવાને વગે પશુ ફરી કોધા છે, એટલે હવે ઉચ્ચાટ નથી. જો કહે તે માન સંજ્ઞાનો છે પણ એ તો કહે છે કે કોલેજનું ગાળાઉં મળેથી કાઠવા પછી પનજુવાની વત પખુ શેર, હવે આ ગજ દીકરીનું શુ વિચાર્યું છે ? ભણાવો ગણાવો છો તો ખરા પશુ પછી કાઠ દોડીનારો કુકો એને ગમશે નહીં તેમ કોઈ ત્રીજા ત્રિપાતો તામેદાર થવા હજીતો પાંજરામાંથી પશુ પનજરો નહીં! માટે પરણાવળે જાયે એને પશુ કોલેજ છોડવા પછી, જો એની એમજ "હા હોય તો પશુ અસાધ્યની નગર ફેરવતા રહેશે, અને આપખાઆખ ખુષે એવા કોઈ મુગ્ધતાઓ આટાપી રાખ્યા તો મારું છે" તલકચર તરડીયા એ તલવાને તરતજ તાલું તો હતું, પણ જાદો સદાકીઆ કાઠની સમાધ શોધી. સદાકીઆ કાઠને તો જોઈતું હતું એટલુંજ એટલે જોઈતા "જો-જો શેર, મને સ્વાર્થી ન હોતા. લાપકાત જોઈને વાત દઈ છુ અને એકમેકનો મનમેળ જાણું છુ તેથી ભવિષ્ય સાઈ નિવડશે એમ નકી લાગવાથી દઈ છુ કે જો આ મારા (સરપચર સ્નેહાધીનને જતાથી) સરપાને ગજ જોડામે હાય મેળિ તો મોતુ ને મુમજ બે એકા માય, કુષ ને સાકર જાયે અને મારી મદેન સ્વર્ગમાંથી જૈન અનંદ પમે કે બાકએ ભાણુમને રાખી ભપેલી જસ, શેર, કુદામાં રૂ. ૨૦ ના એ સ્નેહબનેહની વાતો જાકુ લખાણથી કરીએ નહી. છોડાં ફાટી જાય અને પછી આપણને ખંદ નહી" મારી માતા અને સદાકીઆ કાઠની શ્રેમતિ સાઈ 'સદાકીઆ, તરડીયા અને કુ પતી'ના મુખ એમની તરફ ફર્યા અને એમણે તો "કુષમાં ખાડ, ગોળમાં લી ભળ્યા" ના વાક્યોથી એકબીજાનાં દોનેજ હાપ્યાં. તલકચર તરડીયા તો તે વખતેજ મળુ મો કરવાને અને ગોળ ધાણા વહેંચવાને તલપાપડ થઈ ગયા, પણ મે મારી માતા કાનમાં કહ્યું કે વેવીદાળ અને હરતમેજાપ બધુંએ માથે અમાર્યાં હું અટલા પશુ વધનમાં બધાવા મારતા નથી. મારી માએ તલકચર તરડીયાનો કાન કુક્યો અને એ જોઈતા "હુએને જાણ સદાકીઆ સોલીસીદર! અસાધ્ય વેસવાળ, તો હું ફરી રાખતો નથી પણ જાએ સરપચર સ્નેહાધીનને હું મારી ગજ પરણાવીશ."

(૮)

સરપચર સ્નેહાધીનને પાંચી શામ, એ માનથી ઘર સમરે બસીઆ મારા તરફ પહેલવહેલુ સાધ્યું. જો શ્રેમ જતાર સુધી નિર્મળ અને સ્વતત્ર હતો, તે હવે કામદેવની સારંગમાં સપડ્યો અને તેની સાથે મારામા જમાણપણાએ અને સરપચર સ્નેહાધીનમાં સમાયતાએ પ્રવેશ કર્યો. હરવપરમાં પડેલા નિહટ સંદેશના નિર્મળ જળથી સીચાપલા, સ્નેહબીજનો અચર હવે કુટ્યો જતા જો કે તે દિવસે દિવસે રહિ જત થતો હતો તેપણ તે અમારા બી. એ, ચતા સુધી બળજબ રજો હતો એમ કહું તો ચાલે. કોલેજમાં આવ્યા પછી, પશુ અમારી દિનચર્યા રાજામાં હતી તેવીને તેવીજ ચાલુ ગઈ એજ. પ્રમાણે કોલેજ દવામાં કોમ્પીનીશન (હરીદ્યા), એજ પ્રમાણે ધર અચરડી ઘેલા અને એજ પ્રમાણે નિખામ જોઈતું રહતું, પણ હવે એ બધું અમારો જ, નાનપણની પેઢે હવે હું સરપચર સ્નેહ

હાથીનલી પાછળથી આવીને આજો દાબી મરકરી કરતી નહોતી, હવે હું ટપલી મારી એમને ઓડવતી નહોતી, અને હવે હું એમની ભેગાભેડ બેસી એમના માથા નોડે માથુ અડકાડી વાચતી નહોતી. ફેસેજમાં પણ હોકરાઓ અને મારી સહીપણીઓ અમને બનને મરકરીમાં ઉડાવતા અને બધા તકી કરી બેઠા હતા કે અમારા વરવટ્ટ યવામાં “ખીનમેવ” તો ફેર ચાપ એમ નહીં હતું અને આ વાત તો હેક પ્રોફેસરોને કાને પણ પહોંચી સુધી હતી. જ્યારે બી. એ. માં અમે બન્નેએ ઐચ્છિક વિષય તરીકે કેમીસ્ટ્રી (રસાયણશાસ્ત્ર) લખવાનું નક્કી કર્યું અને જ્યારે અમને બનને એક મેજ ઉપર એકઠાં એક્સપેરિમેન્ટ (પ્રયોગો) કરવાની કેમીસ્ટ્રીના પ્રોફેસર (ચિટ્ટાચર) તરફથી મજૂરી મળી ત્યારે તો દરેકને મનમાં દહ થયું કે હૈંટડો અમુક બાબુએજન હિતરો! તો કે કેમીસ્ટ્રીના પ્રોફેસરે તો અમારી કાંઈક આગળ પડતી દેખાતી હુદિને વધારે આગળ પડવાનો બહેલો અવકાશ મળે તે ખ્યાલથીજ અમારી જોડી ગોઠવી દતી. વળી માર્ક ટાઇન અભિવ્યક્તિ હોકરા સાથે અને મુકે તેના કરતાં જ્યારે સરપચંદ સ્નેહાધીન એક વગેરે હતા, ત્યારે તેમની સાથે અને કેમ ન મુકવી એ પણ તેમને ધીરાર વખતે હોય. ત્રીજી, બધા પ્રોફેસરો અમારી માત્ર જાણતા હોવાથી આ પાશ્વિમાત્ર મમતી પ્રોફેસરે અમારી એળખ કેળવવાનો પણ અમને વખતે અવસર પણ આપ્યો હોય. વળી ફોલોએમા અધી જગ્યાએ હોકરીઓ હોકરાઓ સાથે છુટથી જામી થકતી હોવાથી આમા કાંઈ કાંઈને અપુકત લાગે તેમ નહોતું ગમે તેમ હો પણ દરેકના મનમા એટલું તો નક્કીજ થયું હતું કે વખત જતાં આ જુગલબોડી રૂપનીની રોહગાઈથી ભોંડારી તેમાં વળી જ્યારથી અમને સંધ્યાકાળને સમયે ચોપાટી ઉપર સાથે રેલતા જેવા માંડમાં, ત્યારથી તો સોએ સો વસા સફ્ટને સંજયક મનમા બેસી ગયું કે અમે પરણીશું એ નક્કી. પર અમળ પણ વડીલોએ અમારાં સંગેગ નિર્માણ કરી દીધેલા હોવાથી અમને એકબીજા સાથે છુટથી બોલવા ચાલવા દેવામાં વાધી લેવામાં આવતો નહોતો. વળી અમે જયપણમાં ચીન એક બીજા સાથે ઉછળી યુવાવસ્થાએ પહોંચેલાં હોવાથી જ્યારથી વચ્ચે મન સંકાય નહોતો. બાદ માત્ર યુવાવસ્થા અને અમે વર વટ્ટ ચાંદુ, એમ જાણી ને થયો હોય તે. તેમ બન્ને કુટુંબ પણ સુપરેલા દવાપણી અને સુખાંતર રહેવાથી જાણેજવાળા નહોતા. ને કે હાડીઆવાડમાંથી આવતા સી પુરુષ મહામનેને અમે એક બીજા સાથે પરણવાનાં જાણે એ સાંભળ્યા પછી આ અમારું છુટ વર્તન અસાધ્ય લાગતું હતું અરે પણ એ બાબતમાં એમની વિરમયતા અને કેટલાંકની તો મેમિ મોની ડીકા પણ આ જતાં હતાં.

(૯)

જ્યારે અમે શુદ્ધ પ્રેમાગ્રાની ધટના આ મયાણે જામી રહી હતી, ત્યારે તત્કાલે તરફડીઆની સંસાર માથા લાંબીને લાંબી પસરેજ બતી હતી. હવે તે ને માળાની અમુક જાગરડીમા જાડુઆત તરીકે રહેતા હતા તેને પોતે ખરીડી લીધેલા હતા. વળી એ ચાર બીજા માળા ને જગલા લીધેલા તે તો જુલા ફોલોએમાં હું આવી ત્યાં મુકી તત્કાલે તરફડીઆ આપાલાલ બેશર્માના બાગમાં લધી મલાવતા હતા અને તેને ચોમેર વધારે હતો. બન્ને ભાગીદારને મનદું સગાસાઈ જેવું જેથી બાગીચારી તોડી સ્વતંત્ર થવાનો

કાંઈને કદી વિચાર થતો નહોતો. વેપાર રગભૂમી ઉપ નાચી નાચીને ચાકી ગયેલા હોવાથી વ્યાપારીઓએ જોઈને તો દિવસે દિવસે સાવલંટ (નિહત) ભાગીઆ બનતા હતા અને કુમકુમી કામ કરનાર તથા લોહાની છલતે ડેંગે ચડેલા કાંધમાં તલકચર તરફડીઆ જ હતા. તલકચર તરફડીઆના ધારાના લીધાપતી હતા, રાકરચદ સરકાળીઆ સોલીસીટર. કામદારની કસમે જોતે જોતે એમને પચ્ચ, તલકચર તરફડીઆનો સદવાસ થયા પછી હાલ ચસકી હતી. પણ વકીલાતને તદ્દન બોયકોટ કરી દેવાનો વીચાર ન હોવાથી કોઈ ઉજ્જવતા, આશા-જનક પંખીને ખાડવાની શોધમાં કંઈ દીવસથી ફરતા હતા. તે મળી ગયા એમને તલકચર તરફડીઆ. એમને ઠેકણિ પાકી એશાનમાં વ્યભી, બરાબર લીધા કાચમાં અને એમને નવારે ખરેખર ભગેલા ભેથા એટલે અંતરની ચોટ ખુલ્લી કરી દીધી. તલકચર તરફડીઆએ જોઈ લીધું કે વકીલ તે વેપાર વહાણનું વાંકુંસુકું પચ્ચ હશેનું છે એના વગર દરીઆ ડોળાશે નહીં, માટે એને તો વેપાર વહાણના એક બજોલામાં ભેરવી રાખ્યો સારો એટલે વ્યાપારીઓ બેસીને, તલકચર તરફડીઆ અને કપનીમાં બેઠાની ભાગ એમનો: રીવાજ સોલીસીટર તરીકેની કેસ કડવાની સલામી ભુદી, એમ ગાડું ગાડું. સ્વાર્થ સમાપત્યો હોવાથી ભાગના પેટે સપાકા માફ વાન ચોખ્ખી ચટ, ગાંધી ગજલ વગરની. વેપારી અને વકીલ બન્નેની યત્ન દિલગીરી પછી પુછું શું? એક સાદચનો યોગ, બીજો બારીકનો પુરો, નહીં એમાંથી એકે અપુરો. જે કામ હાથ ધરું, તેમાં પડ પાસા પોખાર. કાપડની કુકાન તો કે અમારીજ હોય, મીઠાનાં ધુંગળાં તો કે અમારાજ કુંદાપ, રોચર મધામતી રોપ (મીલ વગેરેને સગતા સામાનની કુકાન) તો કે અમારીજ હોય, રૂ ખરીદીની એજન્સી (વલીવટ) તો કે અમારીજ હોય, કલકત્તામાં કોલસાની કોલીયરી (ખાણ) તો કે અમારીજ હોય, એક્સપોર્ટ ઇમ્પોર્ટ (વિલાયત માલ મોકલવાનું અને ત્યાંથી મંગાવવાનું) ખાતું તો કે અમારુંજ હોય, અને વળી રહી ભય એક તે પણ અમારીજ હોય. બસ, વળી પેસાની બીખ તે શી માગરી? હા, મારો બાપો, રાખે ભગોઈ જાપાનથી પસરેલા આંખીઓ અને દાંબે ભગો તેમનાં મેં પછી કાજખંખાં, ઉચ્ચતાર: છે. શેરહોલરો તડપડકરેટો મુકો બાજમ્બતે જરી દાંધ દીલો એટલે મુકલી બધે અને એટલાર આખરે વળી કે: ગાડનું ગોપીચંદન ચોડું કરવું છે. એક શેર:નેમદસ કાલક તે મડિા વેચના પ્રીમીઅમથી (પડતર કરતાં વધારે બાવથી), ફેરિમઆપોમદલાલને અંડરસાઈટ (પોલેથી કંઈકેટ્ટ આપીને વેચી ફેરવો) એમ એ ઉજળોજ ભય શેરખતર. પછી લેતે ને બાજમાં વહે ચો કામગની ફડકીઆ. સગાવલાલાં તથા દળા-મલા અંપાપલાને રાખો અચરેકટર (વ્યવસ્થાપકમંડળમાં) એટલે કદીટ્ટાં આવે હતી. આમ, કુદેલાય ત્યારે શેરહોલરો (ખાણી)ના પ્રતિનિધિ અને મપાટે એમે એન્ટ (વલીવટદાર) ની એમફરનાં કદી મામલો અડમે દિવાનીએ તો અડમે રાખેથી થેલીઓ શુંમદદ દેવાની છે? વળી કપનીઓના પૈસા ખાનગી હિયલપાયલમાં કામદારોએ વેત્તો વેપારમંડો કામનો શું? શું અખલેપતિ અમેરીકનોજ સીનીકિટ (કપની) રચી વેપાર એક કાચુ કરી દીનપાટીઆ વેપારીઓને શેવરાળી ભજો છે? નહીં, અને હિંદના જવામદ તેમાં પણ પાછા દુપડીએ તેમ નથી અને તેમાં આંચકા પણ શોધી ખરે? એટલે ડારવીનનો “સરવાઈવલ ઓફ ધી ફિટ્ટેસ્ટ”નો (મોટાં માછલાં તે નાનાં માછલાંને, મળીઓ કલપને સરમમલાં છે તેનો) સિ-

ક્રાંત છે વળી તલકમદ તરફડીઆ કર્મશન (ખસ નફો) મા ભાગ રખી નવા ઉછરતાઓને વેપારની ખુશો બતાવી બહાર પાડતા, તે જુદું !

આ પ્રમાણે ન્યારે વેપારની ફળદ્રુપ ખેડ સંપ્રકર્યદ તરફડીઆને હાથે યદ રહી હતી, ત્યારે બીજી તરફથી સગ્ગાર માખાપતી મીઠી નજર મેળવના એમનું મન મથનું હતું હવે એકલા જો, પી. યવાપી કે ગા. બ. કે કયમરે હિંદના મિત્રાથી મન ધ્રમ્ય તેમ નહોતું. હવે તો સર અને ઔરનેટ કેમ જનાય તેની તૈયારીઓ થતી હતી ઝોરો, કાયનાત તે માત્ર વીસ લાખની કે વધારે ? એ તો ખસેવાનું એક ડીકું હતું વળી કાલિન્સીસ ઓફ રોટ (સાન્સલા) ને શોભાતી માત્ર મતકે કુનન કરવાનો વખત કેમ ન આવે ? અરે, એમાં તે વળી કાયદાના અવવાસને તે શ કરશે છે ? શુ માગાન્ય શુદ્ધિ બહેર મારી ગઇ છે ? જો એમ હોય તો ન્યાયાધીસ, જ્યુર, એસેસરની મદદ લેજ શુ કરવા ? વળી વેપારનાં વહાણ ચલાવીએ છએ તે કયા કાયદાઓનાં દલેખાની મદદથી ?

આ ઉદ્દેશથી તત્કર્યદ તરફડીઆએ કહાડવાં માંડી નાદર મેકમે. સી કેળવણી માટે, સુવાવડીઓ માટે વ્યનાય અખગાઓ માટે, વિવવા વિવાહ ઉત્તેજન માટે, નિરાધારતાન કહાંઓ માટે, બાળ સન્ન અગ્રવર માટે, વીએકે સીએ દરે ને મગેમર વાગના મર્યો એમનો દેશમાં હજો ચોરે ? તલકમદ તરફડીઆને તેરીનું કુતરું અને આકાશમાંમિલકનું મકાનું ને એળખે તો તે ન્યાત્મકાર ! “સાલિમી બમય (પગેપાટા કપનીઓ) ના બેલકા(દમ) મા હવા પુગી રહી ગઇ અધુરી, તેજાળવમન વિધવાવિવાહ સી સમાન હક, રપરોરપર્થ બદિશ્વરને લગતી વગેરે સવળી સમાઓના યવા મર્યાદામુખ અને કેટલીકપાયો ચડાવીને કરવા માંડ્ય-ગમ્ય તાણી તાણીને અને ટેળવ પર મુશીઓ પછાડી પછાડીને અને પચવા છુટ પટલુતની કુળ ખખેરી ખખેરીને લાખાં વાખાં મચસગકાક લાખણો ' તાળીઓના અગકાટ વચ્ચે વધાવી લેવાને ગમવા નહોતા પડના લાકુની ગ્રેસે, કામચુકે તેઓ હવે યોગમિય બન્યા હતા રાઠાગાઓ સોલીસીટની તવકમદ તરફડીઆને આ એમનાં આગળ પડવાનો કયોમાં કંપુશું ગંગતિ અને સહાય દતા ક્ષરણે કોઈપણ દરાવ પ્રથમ રલું કરવાને અથવા તેને ટીકા જાપવતિ તે હગેસા એક પગે તરફ રહેતા

(૧૦)

તલકમદ તરફડીઆના મિતારાઓ સર્વ ઉચ્ચે કે આધમ્યો યદ રહો હતા તે વેળાએ અમુકવરૂપી ફરદારકે યત્થી આવેથી બેઈ રહેલા કુચ કુચોરૂપી ખગેળવેતાઓ કહેતાં હતા કે “લાકઓ અમને તો તવકમદ તરફડીઆના મિતારા કહેનું તેજ વીરે ધારે એળખે થનું ભામે છે, અને એકે ફહાસે એવો આવશે કે ન્યારે પૃથ્વી સપગ અધમર આપી રહેશે” પણ તે બીચાં ! બેવકુર્મા ખપના હતા. તાણેકે જ મન સિદ્ધગમા અવગ માંહું છે, એ હકીકત એકદમ સ્થાયી પદમય ? એ ગિલ્ટ (શાળ) તે કાઠ જેવો તેનો હતો કે જટ જેવું ખુસ્તો પડે ? તલકમદ તરફડીઆને સહને શાખ અરીણી જેવો લાગ્યો હતો. કરતા હતા વેપારને બંધ, પણ તે સદો લોલે તેમ હને બંદો ખાંડો અબે વળ્યા હતા પડળ અને કીતે પરી હતી ધાક ! એટલે ડરકુ હાથ તેમની આગળ હતા લેખડાં ! ચીંચડાં જેવાં બેને

લીમીટેડ કંપનીઓના એજન્ટ બનવા છતાં તે કંપનીઓના શેરોના સહામાં દલાલો ભરફત થીથી ઉપલ પામલ કરવા સુક્તા નહીં. હાઈ દલાલો એમ ખ્યાલ ન આવતો કે હાઈ માધતિ પૂત નાઓ અને એજન્ટ સહા કરી શકે કે કેમ એનો સવાલ જાહેર રીતે પુછ્યો તો જાહેર મધ પડ્યો ક્યાંથી આવે ? દરકના નેની લામકાત પ્રમથ્ણે મોં જાંદવાની શક્તિ પાસે રહી, પછી શીકર શી ? વળી ખાનગીમાં અમેરિકામાં આવતો હતો એમનો કોનો સહો, અને કેલ કલામાં સજનો સહો, અને ચીનમાં અરીજનો સહો, અને ઈન્ડિયામાં સોના ચાંદીનો સહો, અને ફ્રાંસમાં મોતીનો ! એટલે કુદર્મનું ગ્રાન્વ દને જાહેર થવા માંડ્યું હતું. જેથી દેવ પણ કંડવાનોજ વિચાર કરતું હતું કેટલાક વખતથી ચોપામાં ઉધાર ખાતું વધતું હતું એટલે જાહેર તમામ જ્વતના 'રીઝર્વ' (જગ્યાવ માટેના) કોમાંથી પુરાતો જતો હતો અને નવી જમાને પોતાના પુરમાં ખસડે જતો હતો ! એટલે (તપાસીને) હતા લંડન એક્ષાન્ડેન્સીની પરીક્ષામાં પહેલે નંબરે પાસ થયેલા એટલે સરવેચ્છના ઝાંકણ મારી જે-એજીની જાણતા હતા, અને ડાલવેકંદરો બધા રીપોર્ટો જરાજર ચેક કરીને (તપાસીને) મળુ ખારતા હતા, જેથી દેખીતી રીતે હાઈપલ્સ જતનો વાપી આવે તેમ નહોતો તલકચંદ તરફીઆની વેપાર કંપી પાંચિ તમે જેટલા જગપલા હતા તેટલા તે તેને કપાવા કે તેમ હતાજ નહિ કારંજી રોટલો તે જાણક જન્ને રહે રહે થાય પણ તલકચંદ તરફીઆની ખાનગી કાળા આદા દેવગવળાને કંપી રહી હતી ! સરકારીઆ સોલિસીટર પણ તલકચંદ તરફીઆનું સાદસ જોઈને હાઈ હાઈ વાર તો મેચિ દાખતો કુચો ખારતા અને મંજાળીને કામ કરવા બંદીને બંદીને સમાક જ્યાપતા પછુ સામું સાંભળતા કે- "તોફરીઆત વર્ગ" જેવો નવજી મનનો કાકજ નહીં. અરે કાક, સાખ જોઈએ તો બે સાખ રળીએ, ને કેવા મોડા મધ જેવા લાગે ? તમે તમારે અને કાકદાની ખારીમાંથી જગ્યાએ જાઓ; ને પછી ચિંતા મને છે. "સરકારીઆ સોલિસીટર" આના જવાબમાં માત્ર "જહુ સાંકે શેક, તમને કાવે તેમ કાવે" એટલુંજ કહેના, કારણકે મનરૂપી જીવને ટેરવે વળગેલું લક્ષ્મીરૂપી મધ સારીરની રંગેરંગમાં ખસી મળુ હતું.

(૧૧)

આ અરસામાં સરકારીઆ કાકો, સરકારીઆ કાકાની રળ લઈ પરધામ સિધારી ગયાં. એકે હજુ સરકારીઆ કાકા તે પચીસ લેસંખાવરમાં (સારી તંદુરસ્તીમાં) હેસતા હતા ! કારણ કે સરકારીઆ કાકા ખાનપાન ખર્ચીને કરતા હતા અને જાહેર મામ માત્રાનું ખારણ રાખતા હતા અને ખાસ કરીને શીઆજામાં તે જાતકાર ખાના ચક્રવી કેશરીઆ કુધના મુખામરમ ખાસા મટમટાવે રાખતા હતા. જેથી બાંધી હડી જેવું શરીર રચા કરતું હતું અને ગાલેથી ગુલાબી ખસતીજ નહેતી એમને બીલી પડેલા પલ બાએજ મને શરીર ગાંધા જેવું, એટલે મજજ સોના જેવું, એટલે મન મોતી જેવું ! એમાંથી એક બીચારે કુખના દલાલ દીકા હોય તોજ મડાસ મેલને ? પણ જિયારી ઉમર ઉમરનું કામ કરે જતી હતી. મુજ ને માખના વાળ મર્ધ ગયા તો હતા રૂપેરી, પણ નારંગીમાં દળતાં લોવાથી લાગતા હતા ઉલજટાકે કાનકુવરના જેવા ! રાત પડી ગયા હતા એટલે ગાલના ખાકા મોકકાથી પુર્કા હતા શરીરને ટાક વાલી હતી પણ આઈ પહોર જરમ કપડાંને તેની સામે ગઢ જાંબો હતો મધપાનની અસર બાંધીએ ઉતરી હતી, પણ ખરા મેલનાં ચરસાંની બાંધારીથી

સંકટ નિવારણ થયું હતું ઉપરસ જોર કરવા પ્રયત્ન કરતી તો બે/બારમાં તેને જવાની દેવાતી રહેતા હતા હમેશ રાક્ષસ, મુછના આક્રમણે ચોમેટમને વળ આપીને, —એટલે નવ યૌવના પણ નમાવી દે શીખ, મોં મચકાવીને ઝિગ. હતું વળા માત્ર એની બોલબાલાથી તનમનનું જોમ હાથમાં ઝાલ્યું રહે તેમ નહોતું અને મગજ મચળ તે તેજ દેવાથી સંતા નોની પરવચતાને તાળે રહેવું પડે તેમ નહોતું. કારણ કે હજી કોર્ટમાં જવાને હતું પગમાં જોર, અને મધાકુટ કરવાને હતું મગજમાં બરોડું ભૂમુડ. અત્યાર સુધીની બધી કમાઈ હાકરનિ નામે ચડાવી આપી પોતે નવેસરથી ગંભીર થઈ, કરી, નવેલીને નવારી રાંધે તેમ હતું.

આ બધા સંયોગોને સદામાં લઈ અને તમકચદ તરફની આની ઓટલી પોતાના હાથમાં દેવાથી હવે સદાકીઆ કાકાએ પોતાના આગ્રિત મદપચદ સ્નેહાશીનનું સાફ ફેક કરી ગળ દીકરીને પોતાની પ્રવેશ કરવાનો સંકેત આપ્યો તલકચદ તરફની આને એક દિવસ ગમગીનીની ટેકરીપરથી અગ્રી વિચારની ઉડી ખાઈમાં હાલપ મેલે પગજને પગાળતા મેડલા જોઈ, સદાકીઆ કાકા પહોણ મોટરતા કરતા આના અને મેડની ચિતામાં ભાગ પગા માડ્યો. હસતું તો એકદમ સંકારી લઈ કુલના કહેણના કાગળને કાનમાં જવા દેવા કનિષ્ઠિને પ્રાપ્ત જોરથી દેરવા મેલ સાફ ક્યો મામલો મળીર હતો, કાગળ કે હવે તલકચદ તરફની આને કચેરીમાં પાધરી ઉધી મુકી નાદારીની બરજ હવો વગર છુટકો નહોતો. દેશ પહેલના સ દાની ખાતના પતવણાં માથાના વાળ જોટનાં ચઈ અથા હતાં પણ તરતમાં તો મુજબનીજ જામરી જોટ મોં ફાડી છામી ઉઠી હતી દવાયોને રોજાવેલા દેવાથી તેઓ વિશ્વજી આંખો ફાડી હવે તો એક મીનીટ પણ ચોલવાની ના કહેતા હતા અને જામરમાં ઉધાડી રીતે બેઆબરૂ કરી બધુંએ બેસાડી દેવાની બીક આપતા હતા અત્યારે તો મુંઝવેથી જવાળાં મુખી ફાડી નીકળ્યો હતો અને તેમાંથી ઉડતા અને ચોમેર પસપતા પસપતા રસમાંથી જામવાનું હતું સદાકીઆ કાકા પણ કાવગમ અથા ખાવા માડ્યા ગાડી માત્ર જોમ કમ કાનીજ હતી પણ બે/બારો, કરો, મુછે હાથ દેવતા બેસ્યા, ‘ જુઓ રોડ તલકચદ તરફ ડીઆ, હું કહેવો નહોતો કે મંગાળને કામ કરો મારી વળતની છડીના કાવડાના વપ રાશમાં ચકર વકર નજર દેતી મુક્યો, તો આ રોકટમાંથી કચડાને આરાતે લઈ જવાય એમ હવે લાગતું નથી. કારણ કે કમલોએ મો, હાપરથી, છોડે, પસેડો, તેને ટેકાણે લાવવાને એકે કાચો લગાડય એમ મુખી. છતાં પણ હા-રેવો ન નીકળે એમ તો નવીજ તો નહોતું માથું કુટીકુટી મગજના કપાસીઆ જામાડી, લોડીનું પાખી કરી વકીત થયા તે આ કમના અને અટલા વરસ કેસો ચડવી અમરી પાકટ થયા તે બધું પુનઃપાછી. કાવડાની કલમથી તો સફળ થડે. પણ વગર કાચે ટેકાણે પાડે એજ વકીત અને જાતો પણ તેવો મળેલો નો કમી, ત્યારે જાળની કાળમાં, પડવાનું, મન, થયું. ” “કહે લાઈ, કહે, ” ગરજમાં જોધો ખાતા તલકચદ તરફની આ, નિરાશાના વાચકાઈ આશાનું રજકણ ઉઠતું જોઈ સદાકીઆ કાકાની ઘડીમાં હાથ નાખતા, અધુરકાચક બેસ્યા, “ કહે લાઈ, કહે, તમને આટલા દલાડા અપોતવનું કારણ નથી આપ્યું તો આની મહાઆરત આપતિમાંથી જામવતો તો હું અસંતોષમાં રાખીશ, અને એકજા જામડી કોકરો સાથે ; તમારો યમાત ચઈ રહેલો કહેતો, તો તેમ પણ કરીશ એથી, તો કઈ વધારે માગરો નહી ને ? ” નહીરે મારા પોઈ, એવો તે હું બેશમાં અને ગમાર હું કે દેવામાંથી નુસાખ નાખ ? જુઓ, આ વખતે

તમને ખરા સપડાયલા નોંધ મારી આજુર આવે મુઠા તમારે કામ કરે હું અને તેના બે
દસો માત્ર નજીવો માંડું હું. "હા, હા, પણ તમે કહેાને કે એ સોહીના તરસા ઝીંધાને
તમે શી રીતે મેળવશો ?" "આ તમે જોમ મારી દાદીમા હાથ નાખો. તેમ હું એમની
દાદીમા, હાથ નાખી થોડા દીવસ ચોભી જવા એ ઝીંધાને વિનવીરા અને વચનથી એવા
તો એમને બાધી લાગરા કે તેટલી મુદતમા તુ કે આ નહી કરરા હઈ. એવારે અણી
મુઠા એટલે એ વરસ છેવે. "અરે, ત્યારે એ તો ખાછી ફુગ્યા ઉભી ને ઉભી ! કાઈ એવી
બાગેડા કાઢે કે સરસો પાંજર નહી હે, એમ કશમ ત્યારે ખરો. "હા, એ તો સહેલું
ને સદ છે. આણે પાણીના તોરા કપાળ ઉપર એટલે એ ન કરી શકે જોર અને બીજી
વાર જોવું ન પડે કાંઈનું ચેલું. "ના બાપ, એમ તો વહાણ તળાએ એસાડે. "ત્યારે પછી
આજ રસો, સોભાને ને સરસો ! અરે તતકચદ તરફથી આ ગેક, આટલું કરવાની હા કેહો,
પછી આજે આગે જોરખ તને ! કોણે ઠીક છે કાલ ! ગલરાએ છે કેમ ? જાઓ મારા
સાહેબ, સુપ્ત બેડીને બારામાં શું બેસે છે ? અમારા મોઢીઆતના તો પોતીઆ લેવાય,
પણ તમે સાબની મુઠીએ સાબથી દલકાખતો વેપાર કરનારા આમ બીરું શું મના છો ?"
"હા, ઠીક, ત્યારે, તેમ તો તેમ. પણ જો જો હો, રાખતળે કાકેતો અમિ અધવચમાં લ
જુકા ન નીકળે. "અરે એવું તે શું હું અહીં વેતરીય ? કોરા કાગળપર એમની સહી લખ
તમને બતાવુ પછી કેમ ? અને તે રાખુ મારા કપાળમાં તરસ તરફ પછી તો મનની
મુઠવણુ મેંડશે ?"

"પણ, બહેનો ! " "કહો, તમને શી રીતે સંભાળ વળશે ?" "સહજમાં
વધારે મેંડટમાં સપડવું પડે તેમ નથી ને આજા ઉધાર કરવું પડે તેમ નથી. એ બાળે બે-
દિકરે રહેને, બાંજી તમારા હાથમાળા છે, હા કહો એટલીવાર છે. "ઠીક, ઠીક, પણ તે
શું છે ? "આ તમારી દીકરીની સાથે મારા લગ્ન ! કહો, એમા તમને જરૂરે દરકત પડે
તેમ છે ? " "પ...ણ સદાકીઆ, એને તો આપણી બધાની મમતિથી સરપચદ રનેલા-
ધીનને આરેલી છેને ?" "હા, ખરું. પણ તે મોલેથી કે બીજી કાઈ માંડે ને તમારે બર
જાણે કે બીજી કાલ ! અને વળે વેચવાળ પણ કહું નથી એટલે તમે તો એમરથી છુટા
છો. "હા, પણ આખા ગામમાં એ પરણી મુઠા જોવાનું મણાવું છે તેનું શું ? "અરે
કે...ણ મેલા જેની વાત કરે છે ? ચાર મુખરેલાએ મરઢીમાં કહ્યું એટલે પરણી ખેડા ?
કાલ બતાવશે ને સાબીતી ? "અને ચોપાટી ઉપર જે સાથે રસ્તા બપ છે, એ સાબીતી
નહી ! " "તે શું કાલ બહેન નથી જતા ? " "અને આપણે જોનાર્મ મળેમાં તર
વડેના આંકુર મુઠા છે, તે હવે શી રીતે દાદી લાખ ? " "એમને બહેર કરીને કે ગાંધી
ગોરડાના વિવાહ સદાકીઆ સોલીસીટરની સાથે કર્યો છે ? " "અને એ એકબીજાને હાથથી
જમારે દાખ છે, અને તે આપણે ધરમા નોંધને છાંડે તેનું કેમ ? " "અરે, ઇંગ્લેન્ડ રી-
વાળ પ્રમાણે તમે અથવા તમારી બીજાને કહી વોલે હવેથી તારે સરપાને ઉત્તેજન ન
આપવું. એટલે એ સમજી જઈ સરપાને ચેતવી દેશે એટલે મળવું, હળવું, હસવું, જોલવું,
બધુંએ જો મીનીટમાં બધું અને તે આજકાલનો ઉઠેર-મઢ પાછાં મુઠા, સેંદમાં સમજેને
આજકાલ તો, રીક, ચાદ તો ત્રણ ત્રણ દોઢીએ વેચાય છે, તે આપણે ક્યા નથી ગણતા ?"
"અને વખતે બેળનાં, ગેપ, એ બન્ને નાસી છુટી જાનાંમાંનાં પરણી બપ તો ! " "તે

શુ?—આ ખમર પડતાં હાથ નોડનારને તાર મુગી અટકાવ્યો કે હાથ નીચા! ” માટે શેડ, તમારે ઝાંઝાતભા કરી વાત ઉઘાડી દેવી દોષ તો આપ મુખત્યાર છે. બાકી રસ્તો તો બેન્ડરોડેડથી વાલકેશ્વર જેવો સીદો અને સપાટ છે નેભે માફ તમને કાપિષ્ણુ તરેહનું દબાણ નથી. હા, પછી અને ફોલો ન કરતા કે બળાની પેઠે પગતલે બાંધી ચાંપીને છાકરી પડાવી લીધી. હું તો હજીએ કહું છું કે બમતા જૂતો માફ કંઈ વખતે માનેએ ખરા ને ન પણ માને. પણ મોટેથી હું શબ્દ કહાડી ચુક્યો છું તે માફ બનતું કરીશ. માત્ર એટલો વિચાર કરવો કે એક તરફ છે આખર ને બીજી તરફ છે દીકરી. તમે છો વેપારીના દીકરા એટલે સંસારના મામલા કેમ ચાલે, તે સારી રીતે જાણો છો. “વર્ણી જુઓને” વાત બંધારે આટલે આવીને અટકા છે ત્યાર મોખમે મોખખુજ રહી રહી નથી હું કાંઈ લાકડી ભેલો, કે નથી હું કાંઈ કેરો પડો બાંધી ટટાર રહેલો, કે નથી હું કાંઈ કંઈ કાઢવેલે બે આખે બને ચરમા મુઝાવીને પણ આજની પેઠે જોઈ છું બે કાનથી ચાંદવેધીની પેઠે સાંભળુ છું અને કૃત્રિમ ખરીદીથી ભલે પણ આપ સાપારી સંપાદનથી બાકી ખાઈ શકું છું. શરીરનું ખેર જેનું જો છે, મનનો દોર વધે છે પણ ધટલો નથી, મગજનો તોર હલગ મારે છે પણ ખુણમાં બસતો નથી. કહો, એટલે એ બાળતનો તમારા કે તમારા વડુ દીકરીના મનમાં સૌંદર્ય કાંઈ પણ તરેહનો રહેલો ન. જોઈએ. ચાલો ત્યારે, હવે શું જતામ છે? અટ લખને કહી નાંખો એટલે મારા કામમાં માફ મન મોટિ અને તમે કરવા માંડો દીકરી પરજીવવાની તૈયારી. મારે કાંઈ મુબરકમા કાંઈમાંથી પરજીવુ નથી કે ગજને ચરમાવુ પડે. પહેલી જાઓ કોડીનાર અને કરો ફતહના ડાક. બહુ વિચાર વખેળમા નાંખો છે. તેથી વાત ધોળાવ છે અને કામ ચલું નથી.” “હીક, ન્યારે અવરૂપ માવિનો માવા મવંતિ મદ્દામપિ—” એમ થવાજ બેલુ છે, ત્યારે તમે સરૂપચંદ રનેદાધીનને તૈયાર કરો અને હું ગજને મળે વાત ઉતારું છું. તમારું કામ સફરું છે ન્યારે માફ કુધંદ છે. મારે ગજની માને પડખમા લઈ માફ કાંઈ સાંધવું પડશે. જો કે છાકરી કાંઈ એવી ફાટ (અતિશય દૂદ સેનારી) નથી થઈ કે રોકડેરોકડું પરખાવી દે, તેમ એવી કાંઈ દેખાવતી પણ નથી થઈ કે બાપની રિધતિએ વિચાર ન કરે—પણ વાર સટાડીઆ, તમારા ઉપર મઝાકેલા પેલા ખોટા ફરતાવેજ ઉઘા કરવાના, અને ખોટી સહી કરવાના કેસનું શું થયું? ” “ અરે શેડ, એ તો આશ્ચર્ય છે! ” અમને જરૂર લોકને એટલે કાંઈ લીસાબજ નહોતું. અમરો ધણે એવો કે દુસ્સન હોય ને દોષજ, સરૂપાની સાફી ઉપર બધું આવીને અટક્યું છે.”

(૧૨)

“ હમમે રહો નહી જા...ય,

મારથી આજી ધૂન સુનીરે: ”

આજ સટાડીઆ કાકા અને તલકચંદ તરેહડીઆ સહકુટુમ રોમીઆ-જુલીએટ (યુરોપનાં લેખકા મળ્યાન) નું નાટક પડાઉ ઉપર રડીત ચલું (ચિત્રિત) ચલું જોવાને ઉપડ્યા છે સટાડીઆ કાકા હું એમને પ્રાથમિકની તેની ખુશીમાં અને તલકચંદ તરેહડીઆ મુલ્કની આજી આવી ઠેલાની દેવાની છુટીમાં રજામાં ‘માત્ર ધરણી બે ઝળીઓ ઉપર

પોતપોતાના ઝોરઝડપી માળામાં બેઠેલાં કાચબ બે પખીડાં! દુઃખ થતું હોય ત્યારે ઈશ્વરા તો સદાચ યાચ એટલે ઉપલી દડી મારણી કુસામાં ખાતે ખાતે બોલાવ મઠ. કાચબ નરને કાતે તે પડતાં તેણે બારણાની પાંખોડપી સાંકળ ફરડવી અને મારા તરફ આવવા પ્રયત્ન કર્યું. મેં એ અવાજ સાંભળી તેના તરફ પગ મથાના એકી વખતે માળામાંથી નીકળેલાં અમે પોતપોતાના ઈશ્વરા ઉપર પગ મુક્યો કે દરિયાની તટ પર. નેત્રોએ પોતપોતાનું દુઃખ કર્યું અને દુખીઆંએ દુઃખની વાતો બોલી. યોડીકાગ તો વાચા બધે રહી પણ પછી સરપ-ચદ દેનેલાંધીને ચળેડોડી બરફ જાગ્યો તેઓ બોલ્યા : “ ગાજીભોગે, આટલાં વરસની આ-પણી આજના સુરેસુરા આપણા વડીલોના વાક્યોડીથી એક મધી એક પડતાં હથોડના મારણી થઈ ગયા છે ! મેં સદાકીઆ મામાને કહ્યું છે કે તમારી ઇચ્છા ગાજીભોગેને પરણ-વાની હતી તો હું મારી અત્તાર સુધીની બીન દરીડની ઈમેદવારી પાછી બેસી લઉં છું ” “ અને હા, મેં પણ તરફડીઆ બાપાને કહ્યું છે કે મેં મારા આપણોભોગેથી તમારી આ-કૃત ટળતી હતી તો હું સદાકીઆ કાઠાને પરણીશ પણ મારું મન ઉપલી પડે છે. એ તો બડ ઉપવવાનેજ તત્પર થાય છે. ” “ હા, પણ તેમ બને નહીં, આપણી ફળવણી અને કુળ અને શુદ્ધતાકાને એ કીક ન લાગે હું બે સદાકીઆ મામાની સામે થાઉં તો એમના આજીવન બનું અને તમે નાદા કરો તો તપને પિતા તરફની પુત્રીની ફરજમાં નાનકા અમે તમેજ મને વારે થકીએ મેંભળાવતાં હતાં કે—

- “ માતપિતા પદો સજ તીરથ, માતપિતા નવ આત નિધિ છે,
- માતપિતા ગુરુ, માતપિતા સુર, માતપિતા વ્રતદાન વિધિ છે,
- માતપિતા પદ કલ્પતરુ, અર માતપિતા પદ રેણુ વિધિ છે,
- સાધન સિદ્ધ ન શોધત હો કણ, મેરે તો માતપિતા સુસિધિ છે

તે શુ હવે તમારે માતપિતા સુસિધિ નથી ! ન્યાં સુધી તપને મને પરણાવવાનાં હતાં ત્યાં સુધી એ બધું ખરું હતું, અને હવે શુ બોલુ થઈ ગયું નહીં, એમજ સમજો કે મેરે તો માતપિતા સુસિધિરે ” એજ તમારું બહેતાર કરશે. ” “ બાપુ એ, એક ગીમડ વેપારી અને બીજો બટપટી વડીલ ! અરે સરપચદ; એ તો સ્વાર્થની એચ્ચતા છે, રોહની પાટી ! અને ઘરતનો પુરવો બેઠતો હોય તો આ હું પડે ઈલા મેં એ લેકીની વાત અધરે અધરે સાંભળી છે આસ છુપાકાને નહીં, પણ એવા સ્થોગેમાં મુકાક તેથી અને હા, ન્યાં મારી તમારી ચટણી વડાવા માંડી એટલે તો અસરમાં મનજ ન થયું અને તે પહેલાં તો પિતાજીની આજ્ઞા અને એ લેકીની વાતચીતમાં ચિત્ત થયું. તમકચદ તરફ ડીઆ બદારથી આવી, પાપડી કુપડો ચાડી પર ફેંકી, ઠાક જીતે પુરણીપર ફેંકી ચાડી ઉપર આગ ચક્ર પડ્યા, આ વખતે હું પાછળનાં ભોડેનાં ઝોરઝડપાં હતાં. અહીં ઉપરથી હું પામી મઠ કે જાજ બાપા બહુ મેચેન છે એટલે બોલાવવાનું તો બાજુ એ ગળું પણ નમ્મે અડવાનું પણ માંડી વાલું એ લેકીનાં કાસતીન મારા તમારાથી અભરમાં નથી એટલે કીકગીરિનું કાસજ બાણવાની આજ્ઞા જરૂર તો દાઈ નહોતી પરંતુ આજ બાપાને બહુ દહપાર તરફડીઆ મારના બેઠ સાધારણ કારણ છે કે કાંઈ આમ, એ બાણવાની ફીતેભરીથી જઈને કુખા કરતાં વખત પોતાનું ટામ કરોજ એમ મારી બેસી રહી, એટ-

લામા આવ્યા સદાદીઆ કાકા, દસતા દસતા અને પછી એ બનેલી કાંતજડમાં મારો ને તમારો ઘાટ ધણો ! (અહીં ગમગીરીએ ઈતિવશત બહુ બ્યાન કર્યું જે વાંચક બાંહે છે).

આ સાબળી સખેદામય પામતાં સરપચંદે કહ્યું ' અને મારા આવજી સદાદીઆ મામાએ ફિલસૂફી ચલાવી, મારે મોથે હા પડાવી, વચ્ચે વચ્ચે, મારો રિયતિતું બાન કરાવતા જઈ, બ્યાવહારિક રોદ પછુ મુક્તા ગયા. કેળવણીને કાચે તાંતલો મજબ બધાએક અને મામાના પછુમાંથી મુક્ત થવાનો એક નાગજ આવેલો જોઈ, ગાજબોરો, તમારા સ્નેહને પછુ ગોણુ મણી, મેં હા પાડી. " " અને મને તો હોમીને નામુ એવું નામ લે શુદ સ્નેહ ? મામાતો બદલો વાળવામા મારા તમ્બની ફરજમાં તમે મુકમલ, તેના સા બધાજ આપો છો ? ને એવજ હતું તો શુદ સ્નેહની પત્રિજ બાવનાએ પ્રગટવી તે રસ્તે યોગસુધી દોરી શુ કરવા ? " " હજી એથીયે ઉંચે ચડે. સ્નેહીઓને સ્નેહ ક્ષેત્રીમાંજ બળે છે ' " અરે સ્નેહાધીન તમે બહુ જાણા છો એ તો અને " પર ની કરીદેશે અને તમે જોતાજ રહી જશો " " તમારા સ્મૃત દેહને કે તમાર મનને " " હા પછુ એ પતિ થયો ને તો પછી પરમેશ્વરજને ? " અણગત પછુ શુ પતિ પત્નીતોજ સ્નેહ અસીમ છે ? શુ તમે મને નૈસર્ગિક સ્નેહથી ન જ ચાહી રહ્યા ? " " હા તમારી મજા એમ દોષ તો એમ પણ કરી શકુ સરપચંદ એ પછુ તમેજ મને રીખજુ છે " " અને તે પ્રકૃષ્ટિત મન અને દસતા વદનથી ? ' "

આટલામા દાદર ઉપર મજમરા યના સંમળાતા હોવાથી મારી તથા ઉડી મઈ અને મેં કહ્યું સરપચંદ સ્નેહાધીન, ત્યારે પતિ થયા શિરાય બીજી રીને પછુ પાસે રહી તમારી હૃદયમસી બગવતા રહેજો. કારણ કે,

" હમસે રહો નહી ના . ન "

ચોરલીઆંબી પૂન મુની દે

આટલું બોલને બોલતે હું અને એ, અમે મેલિ ધાવલ પખીઓ ચોતપોતાના મા જામાં પાછા વળ્યાં.

(૧૩)

જોતો મોકલેલો જોરાણી, એક પગ ધરમાં અને બીજો બહાર ગાખી, તમારાય તિર્મી સરથી કન્વાને (મને) ચોરીમાં પધરાવવાનું ફરમાન કરી રહ્યા છે હુમંગ તાણી હું પરસાળમા આસુ સારતી મારા મનને પુછી રહી છુ કે મારા લગ્નની ચરચાની કાગોળીઓથીજ કેમ ધઈ હતી ? પહેલી કાગોળી સદાદીઆ કાકાએ તત્કચંદ તરફથીઆને, પોતાને મને પરણુવ છે કરી સંમળાવી હતી. બીજી કાગોળી સરપચંદ સ્નેહાધીને માગાપતી ઇચ્છાને આધીન રહ, અને સદાદીઆ કાકાને પરણવાની સંમળાવી હતી. અને તે પ્રમાણે આજે હું તૈયાર પણ ધઈ છુ. ત્રીજી કાગોળી મારી માતાદરા મારા પિતાએ મને સંમળાવી હતી અને તે સરપચંદ સ્નેહાધીનને પરણવાનું નથી, એ હતી. હું આરા મનને પુછી રહી છુ કે હવે કાંઈ કાગોળી બાકી છે ખરી ? સરપચંદ સ્નેહાધીન પણ સદાદીઆ મામાને ધરડી ધોડી લાલ સચ્ચમ કરાવવા ઉમંગથી આવી પહોંચ્યા છે, ને કે પાછળથી મારી સહીપણીઓ

અને મારા જાણ જાણી મને કહે છે કે "જોને માટે તું આટલાં સ્થોળો વ્યોપાત કરી રહી છે તે સરપચંદ રનેદાધીન તો લાંબા પહેળા મઠ આમથી તેમ કરે છે, મામાની જોડે દસી દસી વાત કરે છે, અને એમનું કામ પરિપૂર્ણ કરવાને આપ્યા છે ત્યારથી સગામ બધી હાથમાં લીધી છે જો બહેન, તારા તરફ જોને દેખાવતો પણ પ્રેમ હોય, તો પહેલાં તો એ મુજબથી આવેજ નહીં, અને વખતે આવે તો આમ મહામહાલા કરેજ નહીં, અને વખતે મામાના માન ખાતર તે કરે તો ચહેરો તો ચાતુર્યમાં જણાવજ નહીં કહે બહેન, પુરૂષોને તે કદી પ્રેમ હોય છે ? જાણી ગણીને તું શુદ્ધ રોહ સમજતી મઠ જોડે સામાને પણ તેડુંજ પાડે, પણ કુનીચ તો બવહાર કુશળ છે એ તો એકને એક એ ગણીનેજ લાગણી ખતાવે છે વળી તું ચટાપીઆ સોંપીરીટને પરણી નથી ત્યાં સુધીની બધી પચાત છે એકવાર દસ્તમેળાપ થયો કે એજ વહાલા લીમ જેવા લાગશે ! માટે ના હકનો કલ્પાંત છોડી કે અને ચોરીમાં ચાલ" હું મુંઝી મઠ મર્ધ શો જનજ આપી શકું ? સરપચંદ રનેદાધીનના રોહને માટે ઉલ્લેખી સહા ઉપસ્થિત મર્ધ ! દરનામાં મન કચમચુ થયું હું—

યત્યૂર્વે ચિપિના લલાટલિખિતં તન્માર્જિતું કઃ સમઃ ।

એ વચનનું મનમાં સ્મરણ કરતી ચોરીમાં આવી બેઠી અને ને સાથે તલકચંદ તરફ લીધાને હરપમાં ટાલો શેરડે પડ્યો કે છેવટે સ્વપ્ન સંક્રામાંથી ઊઠી ન શક્યો તોકરી ટેકાણે આવી ખરી ! વરઁન્યાનાં સગાવહાલાં અને શાંતિ જોને ચોરીની અસપાસ વીટાડાઈ વચ્ચે મારો હાથ સરામી આ કાઠના હાથમાં એપરાની ચોર મહારાજે તૈયારી કરી, એટલામાં શાંતિ જોનેની નજર મારી આખના આસુથી પસળી ગયેલા હૃદય તરફ અને મારા કુસર્કા તરફ ફરી આ વખતનું કુમકુ સરપચંદ અનેદાધીનને માટે મને જે કહેવામાં આવ્યું હતું તે, કપડામાંથી મારા લેમના તરફ જોવાથી આવ્યું હતું, મને ખાતરી મઠ મુંઝી કે મેં જે સાંભળ્યું હતું તે અક્ષરે અક્ષર ખરું હતું મામાનો કારજાર એ દરતા હતા ! "હા હા," "હી હી" એ બરતા હતા ! એમના ચહેરા ઉપર દિલગીરીનું તો છુદ પણ નહોતું જાણે એ લોકોને કોઈ પણ જોણખતા નજ હોય ને શું, ? શું પુરૂષો એમના જેવાજ પુરુષા દરો ? આમ મારો હાથ ચટાપીઆ કાઠને સોંપવા જોર પોતાના હાથમાં લીધો, ત્યાં મારો બીનો છેડો જોડ, અને મારું કુસર્ક સંભળી ન્યાતના પટેલે ગર્જના સાથે ચોરને કહ્યું 'સખર, ગોર મહારાજ, જરા ચોજો આ કન્યા કેમ રૂએ છે ? અને કુસર્કા કેમ પૂાય છે ?' આટલું બોલી ઉઠીને પટેલ એન્દમ મારી પાસે આવી મારે વાસે હાથ ફેરવી બોલ્યા 'બેટા ગજમોરી, આજ તો તારા હર્ષની હલ ન હોવી જોઈએ તેને બદલે તું આટલી બધી દિલગીરીમાં કેમ છે ? શાંતિ આગળ કહેવાને તને કોઈ પણ જાતની અસહ્ય નથી કારણ કે શાંતિ-શુ શય કે શું રહ-શાંતિ જાને ખુશમો મારી રહે છે અને મુન્દાને દડી રહે છે" બસ વાદળાને પર્વત સાથે અથડાવા જેટલીજ વાર હતી 'જે મારા મનને કાણુ જોયો અને તરતજ આજો આખિમાનો અબુસાઅર ડોલો ! ખેલનું કાંકુ પકડી કટ લાખને તલકચંદ તરફીઆ ખેલને પોતાની પાસે બેસાડી અટ્ટ મઠ સમજાવ્ય લાગ્યા પણ કેમે ફરી ખરી બેઠ નજ આખેડે ઉલટું જો આ લમ નિર્ધિખે પોર પડવા કે તો શાંતિ કહ્યા

મોટી રકમ આપવાની લાલચ પણ ખતાવી પડેલ બોલ્યા “શેઠ તલકચંદ તરફડીઆ, તમને તો મુબઈ રહો એટલે ક્યાંથી ખજાર હોય પણ આપને વિદિત થાય કે અહીંયાં ફેટલોક વખત થયાં આપણી છાતિમાં મુલાનોનું સ્વયં સેવક મંડળ સ્થપાયું છે અને તે લોકોએ બીજા યાત્રિ સુધારા અને ઉન્નતિના કાર્યો ભેગા એવો એક ઠરાવ પસાર કર્યો છે કે-કોઈ પણ કન્યાને એની મરણ વિરૂદ્ધ પરણાવી દેવામાં આવતી હોય તો તેનાં લગ્ન બદલ કાવવાં અને કન્યાનાં માં બાપને કન્યા કહે તે યાત્રિ વળ સાથે પરણાવવા ફરજ પાડવી. માટે તમારાથી બહેન ગંગાગૌરીની મરણ વિરૂદ્ધ એને સટાકીઆ સોલીસીટર સાથે નવીજ પરણાવાય. સ્વયં સેવકોએ આ વાત યાત્રિની બાજુમાં આપી તે વારસે યાત્રિ એમનો ઉપકાર માને છે, શેઠ, તમારા કે સોલીસીટરના પૈસાની શેઠ અહીં નદી સાથે જો પડેલ અથવા યાત્રિના વડીલો કાંઈ પણ આડું અવળું કરી બેસે તો તેમનો જવાબ માન્યાર યાત્રિના મુલાન સ્વયં સેવકો છે “અરે વળી આ કાગોત્રી પ્રણાલ ક્યાંથી ઉઘડ્યું?” તલકચંદ તરફડીઆ બેબાકળા થઈ બોલી ઉઠ્યા કારણકે તલકચંદ તરફડીઆને આ યાત્રિ તરફની ચોથા નબરની કાગોત્રી હતી. અને સંખોધી એ બોલ્યા “અરે છાકરી, મને ખજાર નહીં કે તું આવી ખટખટી હાથ અને અવગ રહી તું બર સબામાં માફ નાક મુજ માંથી કપાવીશ.” “પિતાજી તું નિર્ભય છું અને આમાંની મંત્રજ ખજાર નથી” મેં કહ્યું “ત્યારે મરમાંથી કાઢક તો કુટેલું હોતું જોઈએજીને? આટલી બધી સાવચેતી અને આટલાં બધા વખતસર કોડીનારમાં પણ મુકવા છતાં આ ફળેતી?” એક સ્વયં સેવક બોલી ઉઠ્યો “તરફડીઆ શેઠ, યાત્રિને બંબલુમા રાખી છેતરવી હતી પણ મુબઈ કાંઈ છેતરાય તેવું હતું? અમારા મંડળની ત્હાની સાખાને કપારની એ ખખર હતી કે તમે બાલો આગની બીરવાન અર્ચાં બાપજી કરનારા તે પ્રમાણે નવીજ વર્તો અને આ લમને ત્યાં લઈ ટોઠા આપનારા સટાકીઆ સોલીસીટર ગણ દીકરોને પરણવાની પેરવીમાં છે. અમારા સ્વયં સેવક મંડળનો એ નિયમ છે કે તેના સમાસદે સોજન ખાત્ર કહેતું પડે છે કે યાત્રિ સુધારા અને ઉન્નતિ અર્થે તે યુગમાં યુગ વાત પોતાના મંડળ આગળ પ્રમદ કરશે અને જરૂર પડે તો માં બાપોના હુકમનો સંવિનય અનાદર પણ કરશે એ મુબઈની સાખાનાં છાકરાએ કાલેજો તથા સ્કુલોમાં બંધે છે, એઓ તમારા બહેનનાં મહેલાં કાગોત્રી અલગવા નહોતા. તમે બહેન ગંગાગૌરીને મારી મચડીને પરણાવી નહીં રોકો, અને તેમાં વળી તમે બહેન તો એકવીસ વર્ષનાં હોવાથી પોતાના મનનાં કુસ મુખ્તીઆર છે, એ હક બાળક વાતે એમને સપુણું છુટ છે.” “ત્યારે કાઈ સટાકીઆ સોલીસીટર, હવે હું ગળતે કેવી રીતે પરણાવી શકું? વાર કાપો કાંઈ કહે છે ખરે?” “ના રોક, આમા કાપશે શું કહે?” ત્યારે તમારો વડીલ તરીકેનાં આટલા વરસનાં બુતબુત શું કહે છે વાર્ડ?” એ પણ યત્ન યત્નજી કહે છે, ત્યારે તો આપ પાછા પધારો બીજાનું શું થાય?” તલકચંદ તરફડીઆએ મુજને મહેરે અને મુજને રીંદીરે આ પાંચગી કાગોત્રી સંભળાવી. “અરે પણ આ શું બોલો છો, શેઠ? બંધી બોલ્યા, અમી ફાક? મુબઈની બલામાંથી છુટવા આબ્યા કોડીનાર, ત્યારે અહીં તો બહાણ તળાએજી બેઠું!” યાત્રિના પોલ તરફ ફરીને સટાકીઆ સોલીસીટર બોલ્યા: “સરથો અને ગંગાગૌરી બંને ન્યક્ત સમગ્ર ખુબારીને પરવાનગી આપે પછી તે ન્યાતને અગચ્છ નથી ને? પુછો એ જોને” ન્યાતના શેઠ સરપચક રતેદાધીન તરફ ફરીને

એમનો જવાબ માનવા નથી છે, ત્યાં બે તાર-એક તલકચર તરફડીઆના હાથમાં અને બીજો સટાકીઆ કાકાના હાથમાં ચૂરી પડ્યા. બન્નેએ મુજબતે હાથે તાર ફેડી વાંચવા માંડ્યા તલકચર તરફડીઆનો તાર મરદનાસે તરફથી હતો. તેમાં લખ્યું હતું કે—

“અહીંથી સરપચર ફનેદાધીનના નીકળ્યા પછી તેમના મિત્રે તમારા નામથી અમારા તમારી પાસે માનતા રૂપીઆ ભરી દીધા છે શેઠ સાહેબ, અનહાર મોહું કટાણું કરાવે છે. પણ હવે આપ કાંઈ મનમાં નહીં રાખો અને કામચાલ સોપતા રહેશો.”

“એવ મારા દીકરા, તમારે ખુલખલ મને ચોડો છે, તે હજી તમારી જોડે કામ પાડીશ? ઠીક છે બેટા, સુખર્ષ પાછો આવવા દો, પછી છટકાને શેવરાવવાની બાજી માંડું છું કે નહીં તે જોજો” તલકચર બબડ્યા

બીજે તાર સટાકીઆ સોલીસીટરના બાગીચારને હતો. તેમાં લખ્યું હતું કે “સરપચર ફનેદાધીનની સાક્ષીએ તમારા પર ચોરલેલા કાળા ચાંલિયા કાઠી નાંખ્યા છે નહીં તો જગજાહેર તો તેમારા ઉપર ખોટા પ્રતિજ્ઞા ઉભો કરવાનો અને ખોટી સડી કરવાનો આરોપ ફરમાવવાના હતા. પ્રમાણિત ન્યાયાધીશના મનમાં પ્રમાણિત સરપચર ફનેદાધીનની છુનાની ઉત્તરવાથી તમે જાણ્યા છો. જે કામ દળરોની, ચેલોઆ ન કરી શકે તે કામ સરપચર ફનેદાધીનના ચાલે કર્યું છે માટે બધો જસ એમને થઈ છે” સટાકીઆ સોલીસીટર તારને એક બાણ કંઈક સરપાને વગાડી પડ્યા અને ગઈગઈ કહે બોલ્યા. “બેટા, ઉપકારનો બહોળો ઉપકારથી તો સફળ વાળે, પણ તે તો અપકારનો બહોળો ઉપકારથી વાળ્યો. (બધા એકઠા મળેલા લોકોને સંબોધી તે બોલ્યા—) પરમાત્મા જે બાણગોળાં છે તે સારાનેજ માટે. નહીં તો પરવા પછી હું શું કરી શકવાનો હતો? મનમાં સુધી મનમાં જવાતાપણે કશા ખુશ્ખા કરત (તલકચરને તેમણે કહ્યું) તલકચર તરફડીઆ શેઠ, જે આપની ચાંમતિ હોય તો બેટા આ ગણતો હાથ હું અત્યારે ને અત્યારેજ આ માગ સરપાને સોંપી તમે ને મે સ્વાર્થની અંધારીમાં ચાલે ફનેદાને ધડા મારી શેઠ ગાઉ ફાવવી દીધો હતો. પણ હવે સ્વાર્થના પડળ ખસી ગયાં છે. માટે અમારો આપો એટલે આતુરને એકાં કરી દઉ. ફોરપાએ ફનેદાધીન અટકને તમારી અને મારી બાજતમા ફત્તમાં મુકી સાબીત કરી આપી છે. માટે હવે તાર ન કરો.”

આ વખતેજ એક ત્રીજે તાર પણ આબો તે તલકચર તરફડીઆના મુખ્ય મુનીમનો હતો. તે એ મતલબનો હતો કે રેલવેસ્ટેશનની આપની ઉપલપ્તિમાંથી દબી ગયેલા મામલો ભાવની ફેરફારને લીધે પાછો આપના સાબતમાં આવ્યો છે અને આપને જે નાદાર થવાની બીજ પેડી હતી તે મટીને પાછા માલદાર થયા છે—હવે તો કહેતુજ શું? તલકચર તરફડીઆ સટાકીઆ કાકાને સંબોધી બોલ્યા “તે હું તો જાહેરથીજ કહેતો હતો કે સરપચર ફનેદાધીનને ગજી હું વગાડી મુક્યો છું હવે મારી મુજબાદ નેવાની કંઈ જરૂર નથી” બસ, પરવાનગી મળી કે સટાકીઆ કાકા સરપચર ફનેદાધીનનો હાથ પછી વરપાટવે બેસાડતા જઈ બોલ્યા: “સરપા, લે આ મારી ગજી દીધી,” અને મને સંબોધી બોલ્યા: “બેટા

ગજ, તે આ સરપાને હવે તારા દેવાનો દાર કર પણ જોજે હો, મારાં વીંધાં મને રૂપસદ આપી દે, તો તારે મને સંભાળવો પડશે, હો કે”

સરપચંદ રનેદાધીનનો દાર પડતાં પડતાં મારી આંખમાંથી ખળખળતાં દર્પાશુ છુટ્યાં અને તે અમારા જન્મેની સમુક્ત હથેલીમા પડી લગમગાંને પવિત્ર કરવા લાગ્યાં. આ અમારો સટાપીઆ કાકાએ પોતાના પંડને હેઠથી અને છઠ્ઠી કાળાની મંભળાંની દોષી, પણ આ કાળાની કાકા ઉપર કેર વરસાવનારી નહોતી ક્યેક તરફ ખાલજો, આથીવાંદ દેવા લાગ્યા, ખીજ તરફ યેરાએ. ગીત ગાવા લાગ્યા, ત્રીજ તરફ વાજીએ વાગવા લાગ્યા, ચોથી તરફ આપતિનાં અળાં વાદજો વિખરાઈ નજ બાનંદનો સર્વ સોસાઈ મયેલાં હર્ષક્રમણે વિકસિત કરવા લાગ્યો, પાંચમી તરફ ગાતિ સુધારા અને ઉત્તિ અર્થે તલકચંદ તરફડીઆ અને સારાડીઆ કાકા તરફથી મેડી મેડી રકોળાની જક્ષીસો બંદાર પડી, છઠ્ઠી તરફ ‘સરપચંદ રનેદાધીનને સારાડીઆ કાકાએ પોતાની મીલકતના પોતાના ધૂન જેટલાજ હક આપ્યા અને તલકચંદ તરફડીઆએ જમાધને જરથી, મરથી સ્થાપ્યા. સાતમી તરફ રવપરોવકાએ Long live the decorated couple—(પવિત્ર કપતી મલું છવે) તથા વદિમાતરમ, એવા હર્ષનાદથી જ્યયોપ કર્યાં અને All's well ends well (સમજું સારું, જેનું ઉત્તર સારું !) કહી અમને આથીવાંદ આપ્યા અને આઠમી તરફ મે સરપચંદ રનેદાધીન સાંભળી શકે તેમ કહ્યું—

“ હમમે રજો અમ ના.. મ,

મેરલીઆરી ધૂન સુનકે ! ”

અને એ મારા પ્રિય પતિએ પોતાનાં સુખપૂર્ણ, સ્નેહપૂર્ણ નયનો દારા શેા ઉત્તર આપ્યો, તે—પ્રિય વસિતાર, ત્વને કંઈ કહેવો પડે તેમ છે ?

ગમ્પીને ઘેર ગમ્પી આગ્યા !

હુએ આ અમારી તીનેરી એવી હંચી બનાવટની છે કે તેની બરોબરી કાઠ પજુ કરી શકે તેમ નથી નવસસાએ પોતાની તીનેરીના વખાણ કરતાં કહ્યું.

ધાપીવસ—હા બરબર છે મે પણ તમ્મરી તીનેરી વીધે સાંભળ્યું છે કે કલકતામાં સમળા તીનેરીઓની પરિક્ષા લેવાઈ હતી સમળા તીનેરીઓને સખત આગમાં નાખવામાં આવી હતી તેની અંદર એક દહોનું કુકુ અને એ મરથા મુકવામાં બ્યોલાં હતા અને તે આગ સાત દિવસ સુધી સખત રાખવામાં આવી હતી અને પછી આગને કાપી પછી તીનેરીઓ ઉધાળા માલુમ પડ્યું કે ખીજ બધી તીનેરીમાં મરથા મરી મરી ગયાં હતાં અને રહી જામળા મધુ હતું પણ તમ્મરી તીનેરીમાં મરથા ટાકથી ચરચર મુકનાં હતાં અને રહી એટલું બધું રી મધુ હતું કે ક્ષણથી પણ તે જાગી શકાય નહીં.

—“ કાલીયાવારી કાળો.”

રંગભૂમિ:

ભારતી અને અન્નપૂર્ણા.

(એક કાલ્પનિક સંવાદ)

લેખક: શ્રીયુત ચાંપરી બિરુલદાસ ઉદશી.

પાત્રો.

ભારતી.....જમીન કાંઠે મંગાનોની માતા.

અન્નપૂર્ણા.....જગત્સે અન્નથી પોષનાર દેવી.

સ્થળ—એક ગદન વન

સમય—સંધ્યા.

(ભગવાન સૂર્યનારાયણ અસ્ત થતા જણાય છે. વ્યોમ પ્રદેશમાં અને સ્થળે સોનેરી ચિત્રો પ્રગટાય છે. અંતે સમયે એક ગૂઢ વનપ્રદેશમાં લીલી તરુવટાની સમીપે માતા ભારતી એક ખેત વસ્ત્ર ધારણ કરી, વિખરાયેલા કેશગણે, નિરાશાથી જવાબે મુખે નિશ્ચમ દાંતની નજરે પડે છે.)

ભારતી:—અહો જન્મત પાલિની દેવી અન્નપૂર્ણા ! મારાં મેતાનો પ્રત્યેની તમારી અવગુણા શું આટલી દહે પહોંચી ? ૨ પુત્રોપેલિની માતા ! જૂનાથી ટળવળતાં મારા દીન મેતાનો માટે તમારા હૃદયપા શું લેદમ્યાન દયાભાવ નથી !—ચિદિ ગાંધ, શિદિ મર્ધ, નવે નિદિ અદશ્ય યદ્ધ, એકર્ષ અમેષ યદ્ધ, લક્ષ્મીદેવીની સાહાય્ય સિધિય યદ્ધ ! દરે. શું તમે પણ તેમનો ત્યાગ કરશે ! ના, ના દેવી ! એમ ન કરશે—એમ ન કરશે અન્ન માટે પીડાતા મારા બાળકોની દુઃખગર્જના પણ તમારા હૃદયમાં જવાયેલ વાદળાંઓને શું નથી વિખેરી શકતી ? તમારા હૃદયની અવગુણા અંતિને શું મારાં નિરંધાર મેતાનોનાં દુઃખવૃંથી આશુ-જ્ઞાની વર્ષો પણ નથી લુગતી શકતી ! મા ! મા ! એક વાર કૃપા કરેા અમારી કુખાને—અમારા આત્માને મેતાનો, મહારેવો, તમે મદા ઉદાર છે, સમસ્ત જગત્સે પાળનાર છો; તો એટલી મે દયા ન કરેા, મૈયા !

(બોલતી બધ પડે છે, નિરાશ ચાંતિ જવાઇ રહે છે. જરા વારે પવનના સંધ-વાદાથી માંડનાં પાંદડાંઓ અવાજ કરી રહે છે.)

શાન્તિ ! શાન્તિ ! ગદન પ્રદાન્તિ ! આ દુઃખી હૃદયની શાંત કરીશાં કોઇ નથી યાંત-જાતું. આ વૃક્ષનાં પાંદડાંઓ ખોટો દિશાએ દઇ રહ્યા છે. દેવી અન્નપૂર્ણા ! તમારું હૃદય શું હવે આટલું બધું કોર યદ્ધ છે ! મારા પ્રતિ તમારી આટલી બધી ઉદાસીનતા !

(ચારે તરફ કંઈ ફેરવે છે. ધરીસર મર્વ કાન્ત યદ્ધ રહે છે. જરા વારે, જમીન

ગજ, લે આ સરૂપને હવે તારા હૈયાનો દાર કર. પણ નેજે હો, મારી આપી દે, તો તારે મને સંભાળવો પડશે, હો કે”

સરૂપચંદ રનેહાધીનનો હાથ પકડતાં પકડતાં મારી આંખમાંથી ખળખળ રહેલ આંસુનાં છુટ્યાં અને તે અમારા બન્નેની સમુક્ત દરેલીમા પડી લમગાંઠને પવિત્ર કરવા, પ્રેમ, પૂરી પડેલા કુર્મ પ્રમાણે સદાકીઆ કામએ પોતાના પડને છેલ્લી અને છઠી કાળેથી સંભળાવી આ કાળેથી પ્રેમ ઉપર કેરે વરસાવનારી નહોતી મચેક તરફ ખાંભણી આરીવાંદ દેવી બીજી તરફ મેરાઓ ગીત ગાવા લાગ્યાં, ત્રીજી તરફ વાળત્રે વાગવા લાગ્યાં, ચોથી તરફ આપતિના કાળાં વાઘેલા વિખરાઈ જઈ અનંતો સર્વ સોમાઈ એવેલા હૃદયકમળોને વિહારી કરવા લાગ્યાં, પાંચમી તરફ જાતિ સુધારા અને ઉત્તિ અર્થે તલકચદ તરફડીઆ સદાકીઆ કામ તરફથી મોટી મોટી રંગોળી બહીસે બહાર પડી, છઠી તરફ સરૂપચંદ રનેહાધીનને સદાકીઆ કામએ પોતાની શીલકતના પોતાના પુત્ર જેટલાજ હક આપ્યા અને તલકચદ તરફડીઆએ જમાઈને જરથી, ઘરથી રમાખા, સાતમી તરફ સ્વયંસેવકાએ Long live the consecrated couple—(પવિત્ર દંપતી મરું અવે) તમા વદિમાતરમ, એના હર્ષનાદથી અપોય ક્યાં અને All's well that ends well (સપડું સાર, જેનું છેવટ સારું !) કહી અમને આથીવાંદ આપ્યા અને આઠમી તરફ મે સરૂપચંદ રનેહાધીન સાંભળી શકે તેવ કહ્યું—

“ હમને રહો અમ ના.. મ,

મેરાલીઆરી પુત સુન્ને !”

અને એ મારા પ્રિય પતિએ પોતાનાં સુખપૂર્ણ, સ્નેહપૂર્ણ નયનો દારા તો ઉતર આપ્યો, તે—મિય વાચનાર, હવે કાંઈ કહેવો પડે તેમ છે :

ગરબીને ઘેર ગરબી આગ્યા !

જુઓ આ અમારી તીન્નેરી એવી હંચી બનવાટની છે કે તેની બરોબરી કાંઈ પણ, દરી શકે તેમ નથી નવલસાએ પોતાની તીન્નેરીના વખાણ કરતાં કહ્યું

ધારીદાસ—હા બરાબર છે મે પણ તમારી તીન્નેરી વીધે સાંભળ્યું છે કે કલકતામાં સળળી તીન્નેરીઓની પરિહા લેવાઈ હતી સળળી તીન્નેરીઓને સખન આમમાં નાખવામાં આવી હતી તેની અંદર એક દહીનું કુકુ અને એ મરખાં મુકવામાં આનાં હતા અને તે આમ સાત દિવસ સુધી સખન રાખવામાં આવી હતી અને પછી અગ્નને હાથો પડી તી નેરીઓ ઉપડનાં માલુમ પડ્યું કે બીજી ત્રણ તીન્નેરીમા મરખા મરી મરી ગયા હતાં અને દહીં એમણી ગમ્મ હતું પણ તમારી તીન્નેરીમાં મરખાં દાદરી ચરચર મુજબાં હતાં દહીં એટલું બધું દરી ગમ્મ હતું કે કુદાગમી પણ તે જાંઘી સકાય નહીં !

—“ કાઠીયાવારી કાળો.”

ભારતી—ત્યારે શું આ સર્વે દુઃખ-આ સર્વે પીડા અતે મારાં સંતાનોને સુખ આપશે ?

અન્નપૂર્ણા—નિઝદિક, પુત્રી !

ભારતી—પરંતુ ક્યારે ?

અન્નપૂર્ણા—પ્રેમ અને પ્રમીતનો આદેશ થશે ત્યારે. પરંતુ ભારતી ! એ તો અવશ્ય બાબતે કે દુઃખના સુખને સાવથી, દુઃખના સુખની કિંમત અંકવશે, દુઃખના સુખના અર્થનારની પિળાવ દરાવશે એ માટે દુઃખ એ દુઃખ નહિ પણ અદભૂતરૂપે સુખજ છે.

ભારતી—ના મા ! એ જોડો દિવાસો ન આપશે માતું હવે સંતાનોને પીડાતાં કેમ નોંધ શકે ? જૂખથી ટળવળવું અને એ દુઃખથી રીવાઝ રીવાઝને અતિ પ્રાણુ ત્યાગવા, એને સુખ કે સુખને સાવનાગ વસ્તુ કેમ કહી શકાય ? અતિ માતા પિતાની આંખો આંખો જૂખથી તાગદીને મરે અને આપ અહીં પ્રકૃતિ અને પ્રભુ, સુખ અને દુઃખની વિદ્વતાભરી શીમામાં દેરા, એ કેમ સહાય ? એ શીમામાં જગણે ધામની નથી, મા !

અન્નપૂર્ણા—ભારતી ! ઠેકર સાચા વિના માણસ સંભાળીને ચાલતો નથી તું તારાં સંતાનોને હમણાં દુઃખની જેટલી હલે પડાયતા હુવે છે, તે હલ એજાગીને પણ હજી તેજી વધારે દુઃખી થશે.

ભારતી—શું-શું કહ્યું, માતા ! હજી વધારે દુઃખી થશે અને આપ એ નોંધ રહેશે ? પ્રેમ એ સાખી રહેશે ? પ્રકૃતિ પણ મૌન રાખશે ?

અન્નપૂર્ણા—હા-એમજ થશે. તારાં સંતાનોનું કદ વધતું જશે આજ તારાં ચોકડો મનાનો જૂખથી મળી પામે છે અને હાજોને દિવસમાં જોનારજ ભોજન મળે છે; પણ સમય એવા આતે કે તાગ સેકડા સંતાનોને તણુ તણુ દિવસ સુધી અમ નહિ મળે, હા-જોને એક એક દિવસ ઉપવાસ કરવનો મમમ આવશે મા પુત્રીને, આપ પુત્રને અને બાઈ ખડેને પોતાની આપ સામે મુઠાથી મરતાં જોશે. ન્યારે આવો મડાકડીન સમય આવશે, ન્યારે દુઃખાવશી વિકલાસ ચક્ષુસ તારાં સંતાનોનો સંતત ભક્ષ કરવા માંડશે, સારેજ-પુત્રી ! ત્વંજુધી નહિ-તાગ સંતાનોની આંખો ઉપડશે, તેમનું આશ્રય ઉડે, એ દુઃખ દેડવા માટે તેમની રજેરમાં એક નહુ એતન આવશે, તેમના હૃદયમાં ઉત્સાહનો એક નવો ભાગ પ્રકટે. તારાં સંતાનો ઉડશે, આગમં ખખેરશે, દુર્ગરઉલોચને લધાવશે, પરદેશીઓની નહિ પણ પોતાના દેશી ભાઈઓની સમૃદ્ધિ વધારે એવો વ્યાપાર ખેડશે, સાચી પ્રકૃતિને સત્કારશે, આડગર-વિલાસ-મોહ-અને ખોટા અનુકરણનો ત્યાગ કરશે. ન્યારે આ સર્વે થવા માંડશે ત્યારે પ્રેમ અને પ્રેમવશે, પ્રકૃતિ અને કહેજુ મોક્ષવશે અને અને આતા કરશે કે “ભારતીનાં પ્રત્યેક સંતાનના ધર્મા તું વાસ કર, તેમને માન્યભાર ભરપૂર ભર.” ખસ-આ આતા ધર્માનું હું સદર્શ, રિમતભર્યું મુખે તારાં સંતાનોનાં ધર્મા વાસ કરી દર્શિ, શિક્ષિ અને મિદિ, એ બે મહા સાધનાઓ તારાં સંતાનોને આંગળે મ્હાલશે અને જેવું પૂરાતનમળે તારું સ્થાન જમતણાં હતું તેવું પૂનઃ થશે.

ભારતી—હું એવો દિવસ અવશ્ય આવશે !

અન્નપૂર્ણા—આવવોજ નોંધ્યો પુત્રી ! જો ન આવે તો પ્રભુ એ પ્રભુ નહિ અને પ્રકૃત એ પ્રકૃતિ નહિ

ભારતી—ત્યારે શુ મા ! હમણીં મારે મુને મેટિજ બેસી રહેવું ?

અન્નપૂર્ણા—ભારતી ! જગદીશ્વરને નિરતર આર્થના કર કે એ તારા સંતાનોની નિદ્રા જલદી ઉઠાડે, તેમને સત્વર જાગાડે. પુત્રી ! તારા કુખનાં આસજોથી તારા હૃદયને ધોઈ સ્વચ્છ બનાવ અને તેમા પ્રભુશ્રદ્ધાને વસાવ. શુભ ચિંતન અને શુભ ભાવનાઓનું તપ આદર, પ્રકૃતિનિયમનું સદર્પ પાલન કરવાનું વ્રત આચર, એ સર્વ, નિઃશય ભાવનાઓ અને કર્મો અવશ્ય સારાં ફળો લાવશે.

ભારતી—મહા ઉપકાર થયો, મા ! કે આજ મારી અશ્રુદા દૂર કરી. સિધ્ધિ થયેલી પ્રભુભક્તિને દબ કરી, નિર્મલ હૃદયને બલવત કીધું (અન્નપૂર્ણાને ચરણે પડી) ચરણે પડે શુ મા ! આશીષ આપો કે કે મારા સંતાનો સત્વર જાગે અને તેમને સુખી નોંધ મારે મન કરે.

અન્નપૂર્ણા—(બે હાથ ઉઠા કરી આશીષ દેતા) પુત્રી ! ત્રિદિવતી યાત્રો, સિદ્ધિ વતી યાત્રો ! નમે નિદિની અધિકારિણી યાત્રો ! તારાં સંતાન સતત સુખ અને મેષતિને પામે, એ મારી આશીષ છે

ભારતી—(ઉભી થઈ) મા ! મારી વીણા અથપના શુભાનુવાદ મારો, (પાસેના વૃક્ષની ડાબે લટકતી વીણા ઉપાડી ભારતી તેના સર છેડી અર્ધ ઉત્તમ અને અર્ધ ગાભી પાંથી અન્નપૂર્ણાના શુભો આપ છે)

દેવીનું કલ્યાણ,

જન્મે હો દેવીનું કલ્યાણ;
જનજન પેપક સિદ્ધ મહાન,
જન્મે હો દેવીનું કલ્યાણ.

અમણાનું મુજ સ્વમ ઉગડય
શ્રદ્ધાનું ચેતન હર વાચ્ય,
તમ હર ઔરે વસનો,

અહેનિઃ સદાસતની સતાન

' જન્મે હો દેવીનું કલ્યાણ !

વિહરને ભારતર્થ યદ યદ,
ભગરો ભરને બોળા સહ,
પ્રેમે કરને સ્વીકાર—

પુત્રી ચરણ ધરે જો માન,

જન્મે હો દેવીનું કલ્યાણ,

જન્મે હો મૈયાનું કલ્યાણ ! *

(ભારતી ગાની રહે છે અન્નપૂર્ણા સરિત મુને પૂત્રી વડમા અદસ્ય થાય છે)

* (રામ સોરઠ)

નવવધૂ.

લેખક:—શ્રીગુપ્ત પ્રભાશંકર મગળજી દિવેદી.

—❦—

નોંધ.

નવવધૂ (અથવા નવી વહ) આ નાટકના ત્રણ અંકો 'ચુન્દરી સુબોધ' ના ૧૯૧૬ ના જૂનના અંકમંતે પ્રગટ થયા, તે વખતે તે નાટક એટલેથીજ મધ કરવાનો વિચાર હતો, પરંતુ આટલા વખત દરમિયાન અમને ઘણા પત્રો તે વાર્તા લખાવવા માટે મળ્યા, તેથી તે લખાવવાનું મન થયું ને બે અંક લખી નાંખ્યા. હવે તે વાર્તા પાત્રોનું છેવટ આપણે ત્યાં સુધી લખાશે.

વિશેષ નોંધ.—આ વાર્તાની અંદરનાં પાત્રોનાં નામ કોઈ પણ વ્યક્તિને ઉદ્દેશીને ખાસ કરી નથી પરંતુ મન કલ્પિત છે
(દરબારગઢ, લખનૌ)

પ્ર. મં. દિવેદી.

પાત્રો:

રમેશ—નવવધૂનો પતિ.

રમા—નવવધૂ

ગોતીચંદ—નવવધૂનો પિતા.

ભાણુકાબાઈ—નવવધૂની મા.

મણિલાલ—રમેશનો પિતા.

કર્કશામાઈ—નવવધૂની સાસુ

જયુ—રમેશનો ભાત્રાજી.

કીકી—નવવધૂની બહેન.

તે સિવાય નવવધૂની નજીક, પાકેશજી, કુમારિજી, વગેરે.

—❦—

અંક યોથો.

પ્રવેશ પહોલો.

પાત્રો—કર્કશામાઈ તથા મણિલાલ.

રમણ—ધરની અંદરનો કામ

સમય—રાત્રિ.

કર્કશામાઈ—કેમ કે સાબળું કે કે—તમે શા માટે સાંભળ્યા કે ક્યાં દરકાર છે ? રાત પડી કે થયું ? વિવસના કચેરીમાં જાઓ, એટલે વાત કરવાનો વખત મળે નહિ. અત્યારે વાત શરૂ કરીએ તો તમે ઘોરો ! મુઝાં અમેજ પીટયા નવરા કે તમને જોવાનીએ, કેમ નથી સાંભળવું ?—મારે શું કે તમારે ક્યાં થર ચલાવવું છે ? જુઓ સાંભળો !

મણિલાલ—કેમ શું છે કે આજે તો કૃષ્ણ કરી ઉપવા થો, હવેશાં તો તમારી " રા માથુ " સાંભળાએ છીએ. આજે ધીરજ ધરો તો કીકે જોયો શું છે ?

કર્કશામાઈ—મારે શું ? ન સાંભળો તો પાશું. અમેયે પરવારીને પાટમે બેસીશુ. વે-

વાર લાગે પડે ને પછી જ્ઞાનમની પાડીમાં અમે જે કહીએ તે તમારે મન તો રામાયણ ખરેના ? સાંભળો, લુએ - રમુની વહુને ગમે આજે આજ તાર માસ થયા છતાં તેજાવવાનો વિચારે કર્યો છે ? અમે તો મુઝ્યા ધર્યા થયા, હવે તો કાંઈક વિચારો અપાવશે ના ? આ લુએને મારાથી તો કશુંયે કામ થતું નથી નિગારી છોકરી તે કેટલા દહાડા ! પછી કોણ કરશે ? મારે કાંઈ કામગણ સખીને તેજાવો.....શા માટે સાંભળો ? હવે, તમે તમારે જુદાથી હવે ! અમે તો લાગેને પીટયાં પાછી બેચી બેચીને મરી જઈએ. દસ વિસામે પાણી લાવીએ તમને ક્યાં પીડા છે ? એક વખત લાવો તો ખજાર પડે, વાત કરવા માંડીએ છીએ કે ધોરવાનું સૂચે છે

મણિ—હીક, કાલે વાત આવતી કાલે કામગણ સખીનું

કર્કશા—કાલ તમને વખતજ ક્યાં છે ? સોનીની સાંજ ને મોચીનું વહાણું. કાલે પડે તો કેદેશો કે કાલ વાત ! અમારે તો સાણુ છતાં માણસે મરી જતું કે ! કાલ ને કામગણ નહિ સખો તો હું રાધવાનીજ નથી પછી જમળે સુધા.....

મણિ—હવે તારું “લાગવત” પૂર્ણ કરીશ કે....

કર્કશા—લાગવત તે કેમ પૂર્ણ થાય ? તમારે પનારે પડી છુ તો શું આટની ઉમરે છુતકારી કદાશો. હાથ હાથ, હું ચાળીય વરસનીને કેવી પાડી દો છો ? લાગવત !—હું મોણું તે લાગવત ! આ ચાળીય દિવાળી નોઈ છે પાછી નથી ફરી વળ્યું, સમજ્યા, તમને કાંઈ રિન ફિનિયાનું ભાન છે ?

(પતિ હવે છે.....કર્કશા પણ સવલતતી સજ્જ જાય છે.)

પ્રવેગ ખીલે.

પાત્રો:—મણિલાલ, કર્કશા, રમેશ, પાડોશજો, ઇત્યાદિ

રમણ—ધરનો ચોક્ક

સમય—પ્રાતઃકાલ

(કર્કશાખાઈ રદવારમાં ઉકતાજ દાઢમાં જળરનો ટપલો કરી, મોંદામાં દાતણ નોખી એટલે બેસે છે એટલામાં ખીલે પણ પાંચ સાત બેરા આવે છે ને દાતણ કરવા બેસે છે)

૧ શી બેરી—હે બા, હવે તે જળરું, તમે ક્યાં સુંધી શીદરા તાણુનો તમે મોંદામાં સાળા છો, ધેર દીકરાની વજ્ર પણ છે તો તેમજવતી કા નથી ?

૨ જ બેરી—ખર્ચ કહો છો, કાકી, હવે તો તેમજવેને, કામમા મદદ તો કરે.

કર્કશાખાઈ—અરે બાઈ, એ તે સુ મદદ કરશે ધુણ, ગમે વખતે હું હાથ એક છું કાકી ગણ હતી ?

૩ જ બેરી—પણ બા, કાંઈ પીવરજ રખાય છે, મોંદા છોકરા થાય એટલે માણસ વાનો કરે બાઈ કાંઈ નાના નથી ને હવે તો છ જ માસ ઉપર યજ ગયું

(એટલામાં કર્કશાનો પતિઆવે છે તેને કહે છે—)

કર્કશાખાઈ—એટલા મારે તો હું આમને આજ રાત્રેજ કહેતી હતી પણ તે સાંભળે છે ક્યાં ? કાં સાંભળ્યું ? આજ તો કામગણ સખીને તેજાવો.

મણિલાલ—(દાતૃજી લઈને બેસે છે.) ત્યારે તું તેડવા નહીં? હજી બાળક છે તેથી એકલી તો નહીં આવે શકે.

કકડા—(આંખો ટહોલોતો) શું?—શું બીજાની નાની છે? અમારા વખતમાં તો નહોતી રેલ કે નહોતી ગાડી. અમે તો ગાડામાં બેસી એકલાં આવતાં હતાં. રાત્રીનો; અને વળી સાથે રૂ. ૫૦૦-૧૦૦૦ નું ભોખમ! તો પણ 'ગોળી' કાઢ નામ દેતું નહિ. અત્યારે રેલ ગાડી છતાં તમારે તેડવા જવું છે કે?

મણિ—પણ—

કકડા—પણ—એણે કંઈ નહિ. મારે ધેર પૈસાંની વરસાદ વરસતો નથી કે તો સરકારને ધેર રેલગાડી બંધ? તમે તમારે કામગીરી કરો કે તુરત મોકલી આપે ને લખાંજી કે બેચે ઇન્ડિયન સામા હિપર આવશું 'શુ' પછી ઇન્ડિયન સામા જાઓ. તેડવા જવું ને એવા ચાળા ચા? કેમ મહાકાર બોલતી નથી!

મહાકાર—ખરું કહે છે, કાકી! અમે પણ એકલા જ આવતાં સાથે ચાર ચાર પાંચ પાંચ એકઠાં હોય તે પણ કંઈ નહિ. ઇન્ડિયન મુઠા આવે ને ટીકમ (ટિકટ) દ્વારા આપે એટલે થયું. ગાડી બદલાતી હોય તો કાઢને પૂછીએ ને આવે એટલે જ લઈને બેસી જઈએ; એમાં તે વળી કેઈનું કામ શું!

૨ ૭ બેરી—અરે અમે તો ટીકસે હાથે કરાવી આવતાં.

કકડા—જુઓ, સાંભળો! આ બધા કેમ આવ્યા—ને તમારી સાક્ષી વડુ એકલી ન આવે કેમ!

(દાતૃજીની જગર ખસાસ થાય છે એટલે દાતૃજી મોં ધોઈ અંદર જાય છે અને પોતાના પતિ-પાસે કામગીરી લખાવે છે.)

પ્રવેશ ત્રીજો.

પાત્રો: નવવધૂની માતાપિતા.

સમય: સંવાદ.

(સંવાદમાં નવવધૂની માતા બેસી હમી દાતૃજી પાછી કરી નીકળી ધોઈ સેવા કરીને પોતાના પતિને માટે સર્વ પ્રકારની તૈયારી કરી તેમને જગાડવા જાય છે પતિ દાતૃજી વગેરે કરીને નીકળે બહાર જવાની તૈયારી કરે છે. તેની સ્ત્રી રસોઈની તૈયારી કરે છે એટલામાં દાતૃજીનો પડાવાળો પત્ર આવે જાય છે.)

મોતિયાદ—(પત્ર સંપૂર્ણ વાંચીને) જુઓ, આપણે મારે વિચાર કરતાં હતાં તેજી જાણતો પત્ર આવ્યો. બહેનના સંસ્કારને પત્ર છે તેમાં બહેનને તેડાવવા બાબત લખે છે.

સ્ત્રી—તેડવા માટે કાણ, બહેનનો સામસરો આવશે? કયે દિવસે આવશે?

મોતિયાદ—તેડવા તો કાણ આવનાર હાજર નથી, એમ પત્ર પરથી જણાય છે. પૂજારી બેચે છે કે 'તુરતજ મોકલી આપવો અને જો કે' મોકલો તે કે પત્રથી બહાર આવશે એટલે એકને સામા આવશું.

સ્રી—ત્યારે પહેનને એટલી ક્ષી રીતે મોકલશું ? હજી જાળક છે, અને રસ્તામાં પગરસો આવે છે વળી એટલું વીક કે સ્ટેશન સુધી તો આવશે. પણ રસ્તામાં ખાલી બદલાવ છે તેનું કેમ ?

પતિ—આપણે કાંઈ સારો મનાત ગોલી મોકલશું

સ્રી—પણ હું તમને એક વાત કહું ?

પતિ—શું ?

સ્રી—હજી તો ફક્ત છ જ માસ થયા છે એટલામાં ?

પતિ—તેના સાસરાનો પત્ર આવ્યો છે માટે આપણાથી હવે એક દિવસ પણ રોજાય નહિ આપણે એને મોકલવીજ વેધએ

સ્રી—જેવી મરજી, એ બાબતમાં હું હા કરતી નથી. ત્યારે તેના કપડાં વગેરે માટે તૈયારી કરી ?

પતિ—આજેજ કંઈ બદર નથી કાલે તેમજ ક જો, હું કાલે પત્ર લખી તેમને ખબર આપીશ.

(એ પ્રમાણે ક્ષી પતિ બહાર નામ છે નવવધૂની માતા અદર જગ છે નવવધૂ પ્રાણના મેઘમાંથી આ બીના સાલજી દૂર ચાલી નામ છે)

પ્રવેશ ૪ થો.

પાત્ર.—નવવધૂ.

સ્થળ નવવધૂનો ગોરડો

નવવધૂ — (એકલી) અરે હાથ પાધુ આર આરી સાસુના કડવાં વચનો સાંભળ્યા બનુ પડશે ? પણ ખેર ! પતિરવને તો મળાશે પેલી વખતે જૂલમી કહેવાઈ ગયું તેટલુંજે આ વખતે નહિ બોલું પછી કાંઈ વધિ આવશે નહિ.

હે પ્રભુ ! હિન્દુસ્તાનમાં માંગ જેવી કેણું જીવું દેહીએ બાળાએ પોતાની સાસુના ત્રાસથી બચતી દશે ? પણ આ બધું શા માટે ? શું સાસુએને પ્રભુએ આ મારેજ સરજી દશે ? ના, ના, મનુષ્ય માત્ર દયાળુ છે પરંતુ સંસ્કારને લઈને સારું અગર ખરાબ જાત છે કેળવણી વિના લગભગ આખા હિન્દુસ્તાનમાં સમગ્રે ટેકાણે આ પ્રમાણે બને છે આવાં પ્રતાપિતા હોય તો ગ્રંથાનો પણ ગેરમાર કપાથી થાય ? જ્યાં સુધી સાસુઓ પોતાની પુત્ર વધુએને પોતાની પુત્રીએ અને તે કરતાં એ વધુ નહિ સમજે, ત્યાં સુધી આપણી સામાજિક સ્થિતિ સુધરનાર નથી. પરંતુ તે જનજીવ કંઈ છે અમારી સાસુએને તો અમારી પર જો કુશળી મલાવવી છે અને સારું કરીએ તો પણ અમને લોભની દૃષ્ટિએ હાલમાં પાડવા છે અમારા પતિની સેવા કરીએ તો અમને નિર્ધન કહેવરાવવા છે સ્વચ્છતાથી રહીએ તો અમને ચીખાવવા કહેવરાવવા છે સ્વચ્છ અને સ્વચ્છ બોલીએ તો અમને નફર કહેવરાવવા છે બરબર મંપાદામાં રહીએ તો પણ અમને ઉદવ કહેવરાવવા છે જ્ઞાતશ વાતતાં લખતાં જાય તો અમને વરેલ કહેવરાવવા છે આદા ૧૬એ તો રોંગી કહેવ વવા છે નહીં

કાંઈ ને મૂલ્યથી કહેવાઈ જવાય તો અમારા પર ગણોનો વરસાદ વરસાવેલો છે. હવે ને અમને સારી રીતે રાખે તો પછી-આવી નારીગણાહી ચલાવે કાના ઉપર ?

હરો ! જોટલુ કરો તે સહેલું પરંતુ પતિદેવના દર્શન તો યોગ્ય તેમની સેવા કરો છું. સાસુ કહેશે તેટલાં વચનો સાબળશું નણ્ણીનો બોલ ઊપાધીયું નહિ. ગાંઠ, મેલાં, તોછડાં, ચીમાવલાં, વગેરે અનુપમ ઉપાધિઓ પ્રહણુ કરો છું, પરંતુ ઉવટે ખરા તો ત્યારેજ કહેવાઈએ કે તેમને સરળ રસનો બતાવીશું. માતાપિતાએ કેળવણી આપી ત્યારેજ પ્રમાણ કે તેમને સુધારીએ અને સન્માર્ગે પ્રેરીએ હરો ! પ્રભુ કરે તે માર્ગ કરે છે.

(આમ જોલી, પ્રથમ નિસાસો નાખી, પછી જગ મેઠાં મલકાવી, પોતાંને કાને વળગે છે.)

— ❦ —

અંક પાંચમો.

પ્રવેશ પહેલો.

પાત્ર — રમા, તેનો પિતા તથા તેની માતા.

સ્થળ — મર

સમય — સવારના ૧૧ વાગ્યાનો.

પિતા — આજેજ બહેનને મોટાસવાનો દિવસ ડરાવ્યો છે, ખર ને ?

માતા — હા, પરંતુ બિચારી કિનાસ થઈ ગઈ છે.

પિતા — કેમ કરીએ ? બધું દિકરીને ઘેર રખાય છે ? બોલાવો જોઈએ, બે સબ્બ શીખામણના કહીએ. અને વાકુ, બધા સરસાગન તો તૈયારજ છે ને ! સંજો ચાર બાજે જવાનું છે.

માતા — હા. (રમાને બોલાવે છે)

(રમા સરમાલી સરમાલી આવે છે ને પોતાની માતાની ગાદમા બગાય છે.)

પિતા — બહેન, સરમાય છે કેમ ? હજુ તું બાળકજ રહી ! જો, બહેન આજે ત્યારે સાસરે જવાનું છે, ઘડો યજે હો બહેન !

(રમાની આંખોમાંથી આંસુ ટપકે છે.)

માતા — (આંસુ લોહીને) બહેન, એમ ગાંઠી શું થાય છે ? અને બાણીએ છીએ કે ત્યારે સાસુનું દુખ છે, બે કે તે તો સબ્બ સરખાએ તે સળખમાં કલો નથી. પણ ત્યારે પિતા ત્યાની પરિસ્થિતિ જોઈને સ્વમજા ગયા દત્તા બે બહેન આમ રોષાએ કે ?

પિતા — જો બહેન, સાબળ તુ મારી પુત્રી છે તેજો અગાની છે મારેજ તને હેરાન કરે છે પરંતુ તને મે બણાવી છે તો તારે તેજો સદ્વિષયોગ કરવો જોઈએ. જ્યારે તું તેમને સન્માર્ગે દોર, ત્યારેજ તે કેળવણી ખરેખરી લીધી કહેવાય. બે, પ્રથમ તો તારે તેજો કહે તેમ કરવું જોઈએ. ગાથા પણ સાંખી લેવી જોઈએ. અને સાસુ સાસરા વગેરેની સ્વતંત્ર મુખરે સેવા કરવી જોઈએ સાસુની શુ શુ ખાસિયતો છે તે જાણી લઈ તમામ હાજનો પુરી

પાણી ને જ્યારે એમ કરીને હું તેમને વચ કરી રહું, ત્યાર પછી હું તારો કેળવણી તેમના પર અજમાવજો. પરન્તુ ધ્યાન રાખજો કે સાથે સાથે તારા પતિની સેવાથી પણ હું જરાય વિમુખ થઈશ નહિ.

માતા—બહેન, દેખી કુતારા સાધુ બાવાના કુદર્શ પછી દોરા ધાગા પર વિશ્વાસ કરીશ નહિ. તેથી તારાં સાસુ કે સાસરે વચ થશે નહિ. કારણકે તે તો બધું જુઠું જ છે પરન્તુ તારી કેળવણીનો સંકુપયોગ કરીને તેમને સર્વેને સદૃષ્ટ કરજો અને ખામારી આજરો વધારજો.

(રમ્યા ચૂપ રહે છે સર્વ જમીને ખારામ લઈને ગાડીનો વખત ચલાવી તૈયાર થાય છે ને રોડન જાય છે. ગાડી આવતાં દેખા રહતી રહતી તેમાં બેરો છે સૌ આશ્ચર્ય જાણે છે ને બાકી હપડે છે)

પ્રવેશ બીજો.

પાત્રો—કર્કશાખાઈ, ખોડાશરો ઈતિ

કથન—૧લીમાં

સમય—રાત્રીકાળ.

૧ લી પાટોચણ—(પ્રવેશ કરીને) કેમ કાકી, મારા કાકા તો વહુને લેવા ફરિયાન જવા હશે ખરું ને ?

કર્કશા—હા, બહેન, ન જાય તો શું કરે ? નાહકનો જો અંતિ ખવરાવશે તો ચણા આવા વરસાદમાં ખાજા બાવતા હેરાનગતી ઢેલવી થશે ? ને માદા ખરો તો વેડ કાણ કરશે ?

૨ છ—કાંઈ કામજળ બાજળ બાબો તો હશે કે નહિ ?

કર્કશા—કામજળ તો આવ્યો છે પણ તે ભેડાનો વિચારા કાણ કરે ? કાંઈ કામ ને કરે કાંઈ !

૧ લી—ત્યારે બા, હવે તો પુત્રમને જરા નવરાય મળશે વહુ કામકાજ કરશે.

કર્કશા—અરે ! શમ રામ કરોને !—શું કરશે છુજ ? ઉછાડી મારે તેની વેડ કાંવી પડશે નથી આવડતું રોષતાં કે નથી આવડતું કુચડા પેતાં ! તેની માથે માથાં ફેડીએ ત્યારે કામ કરે.

૨ છ—હા કાકી, વહુ જણેલી છે, નહિ ?

કર્કશા—અરે, રેડીના જાણેલા નીકળ્યા જાય છે ને ? અને ન જાણ્યાં તો અમારું કેમ આવ્યું ? કાણ છે એટલે બહુજ ચિંતાવહી થઈ ગઈ છે સાચું તો ભટ દહને બોલીનાં જો ભણે પોતે જાહી ! પણ આ વખતે તો એની હાજરી લેવી છે રાં ... ને કાંઈ અકલ ન આવી તે મારા દિકરા પર કામજળ લખ્યો ? એ તો કીકે ક્યું કે મેલેના બાપને ખપ્પર આપી દીધી નહિ તો.....

૨ છ—હા હા, શું . કાકા પર તેણે કામજળ લખ્યો ! હવે ચર્ચ રહ્યું બા, હજી હજી કળજળ બાબો ! હવે યરમ તો ગઈ ! શું બા, અટલા માટે ડોકરીઓને લખાવતા હશે ?

કર્કશા—કાણીને તો મોટા એટલો જ વાણ છે ? પહેલાં તો હોઠસે પણ જ્યારે કામજળ ને એના પાસે ફેડાવીને વચાવ્યો ત્યારે ગુસ્સો થયો પણ મેં એવી તો ધમકી દીધી કે પછી તે કૂંપળ થઈ ગયો.

૧ લી—હીક કીધું આગળાં હોકશ તો ખરેખત વહી ગયાં છે !

કંઈશ—તું ધીરી તો ખમ. અહીં આવવા તો દે પછી વાત છે. એ કાગળ તો હું સોસરા કઢાવીશ તું મને હજી નથી જોળખતી ! તે વખતે તેનો બાપ તેમજા આવ્યો હતો, તેની એ કાનની શુદ્ધ પાકાવી દીધી હતી ને !

(એટલામાં ગાડીનો પાપણાટ મંડળાય છે ને જ્યાં ઘેરાં રેલી બહાર નીકળે છે.)

પ્રવેશ ૩ બો.

૩ પાવો રમા, કંઈશનાથ, પાડોશલો વગેરે.

(રમા સાસુને પગે લાગે છે, પછી બીજી પાડોશલોને પગે લાગે છે ને બપ્પર અંતર પૂછે છે.)

રમા—કેમ માતાજી, સારી પેઠા છે ને ?

કંઈશ—હા.

રમા—મારાં માતૃથી તથા પિતાથી એ આપને અણમ કઢાવ્યા છે.

કંઈશ—એ તો જાણ્યું ! દશે, મારે તારો માતાતુ ને તારા પિતાતુ શું કામ છે, ધરમાં તો જોઈના ખજાર પૂછતી નથી ને આવતાંજ માતાપિતાની વાત સાંભરે છે, તારાં માં બાપ પડે ને હાંસી ખાધ્યા !

રમા—(આમ અચાનક બોમ્બ પડતાં) મારૂં દરો માતાજી ! આપની તપીયતી તો સારી છે ને !

કંઈશ—હું શું કામ માંદી પડ્યું ? માંદાં પડેને તારાં પીપરીયા ! વળા મને માદ પડે છે, હજી તો તારા જેવી પચીસને માદી પાડીને પડીશ ! સમજ ?

૧ લી—વહુ દુખળાં કેમ પડી ગયાં !

કંઈશ—આપને ઘેર રોટલો ક્યાં છે ? જોઈ ? મોટું કેટલું હૂળ કાઢ્યું ચણ ગયું છે ? અહીંથી અર્ધ ત્યારે રાતી રાખણ જેવી થકીને અર્ધ દુહતી. ડારણ કે માલ મધીદા ખાવા મળે. એની મા તો મહા પાકી ને ચંચુસ છે. કાઠિને ખાવા કે લેખ નથી-તો પોતાની દીકરીને તે કેમ દે ?

૨ છ—હા, મા, એ તો ખરે અહીં કેટલું મળ્યું સરીર હતું ? (પછી તરફ) કેમ વહુ, કાંઈ માંદાં હતાં !

૩ રમા—ના, ના. એ તો મુસાફરોને લીધે આપને એમ લાગતું દશે.

કંઈશ—હવે જા, જા. અમને આવડા ધરડાને બાપ પાડે છે. કેયોં મોટા મુસાફરો ! જે એને મુસાફરીનો ચાક લાગ્યો છે ! અગી સગ્ગની મોટી દીકરી તે મુસાફરીનો ચાક લાગ્યો છે ! અમારા વખતમાં તો ગાડીએ નહોતી ને અમે પગે ચાલ્યા પાંચ ગાઉ જઈએ ને પાછાં તેવાં તેવાં ઘેર આવી રોટલા મારૂં જમી જઈએ !

૧ લી—ખરી વાત છે, અમે પણ પગે ચાલીનેજ આવતા.

૨ છ—વહુ, જા' વખતે શું શું લાગ્યાં છે, ખતાવે તો ખરાં !

રમા—માણ હુકમ કરે ત્યારે આવજો બતાવીશ.

હર્કશા—એના ગાંડીના ગયાળામાં તે સુ નેવાનું હશે ? (વહુ તરફ જોઈને) શું બતાવીશ-
દાંત ?.. ત્યારે અમે પીપરથી આવતાં ત્યારે તો હબર હબરના કરીશ્વર દાવતાં દાંત.

રમા—હરો, માફ કરો માણ, બૂલી ગઈ

ર હ—બા, જે હેપ તે અમે તો નેવા આવીશું.

હર્કશા—હીક આવજો ત્યારે કાલે વાત !

(બધાં જાય છે.) રમા પોતાનો સામાન ગોઠવી, દે, છે અને સાસુજી બંદર
સીધાવે છે.

આનંદ કલ્પવૃક્ષ.

લેખક. શ્રીયુત “કાઠીઆવાડી કાળો.”

(૧)

અલ્યા રામા ! કાલે આપણે હવા ખાવા જતુ છે મારે તૈયાર થઈ રહેજો.—રામાએ
જવાબ આપ્યો આલેખ ! કાલ કામ સાથે લઈ કે નહી, નહિતર આપણે હવા શેમા ખાશું ?

(૨)

તમેએ આ ઘર બહુજ સાફ બંધાવ્યું છે અને હવાખાણીની સેષ પછુ બહુજ સારી
છે. પાંડુ !.. ...તર્કપ્રસાદે મનમાં તર્ક કરતા હતા

પરંતુહું !—ખુબુખુબુકાલે પુણ્ય.

માફ કહેવાનું એમ છે કે ઘર તો બહુજ સાફ છે પાંડુ આ ઘરના બારણાં બહુજ
નાનાં છે તેથી જ્યારે તમે મરી જશો ત્યારે તમારી કાઠી કાઠવાને બહુજ અગ્યજી રૂપ
ધઈ પડશે.—તર્કપ્રસાદે જવાબ આપ્યો.

આ સાંભળતાજ ખુબુખુબુવાત રાતા પીળા થઈ ગયા. પરંતુ એટલામાં તર્કપ્રસાદના
બાઈ મૂર્ખાઈને શેડને સાફ લગાડવા કહ્યું. શેડ, મારા લાઈમાં જરા પછુ અગ્રજી નથી
(પછી તર્કપ્રસાદની સામે જોઈને તે બોલ્યો.)

—શેડને તે એમ કહેવાનું હશે ? શેડ બસેને મરી જાય અને તેના ચપ્પને કાગળ કુચ
ચુરી નાખે તોપણ તેમાં આપણે શું ?

(૩)

અલ્યા મગન ! તારે બાળે સલામાં આવવું છે કે નહીં ?—મેહને પુછ્યું.

મેહન—આજરોજ મારા બાપા મરી ગયા છે મારે મારાથી આવશો નહીં.

મગન—હે ! શું તારા બાપા મરી ગયા ? પછુ હું તારા વરેની પાસે રહું અને જો
ખબરે ન પડે ?

મેહન—જરે ! સવારની વહેલી ગાડીમાં “મરી”—એ નામને ગમ ગયા : ભેરતાં તને
શેની ખબર પડે ?

પ્રવાસમંજરી.

કામાક્ષાદેવીની યાત્રા.

અથવા

અમારી કામરૂપ દેશની મુસાફરી.

લેખક-શ્રીમાત સ્વામી શિવાનન્દજી તથા પરમાત્મજી.

૨.

(ચતુર્થી ગાથ)

મોકડાનું જોર તથા અતુલકરુણ શક્તિ

હાથરસમા માદકા (લાલ મોઢાવાળા વાદરા)નું ધણું જોર છે લગાર આંખ ચૂકી કે ઢાંકને કાંઈ જીજ્ઞાસી ઉપાડી જ છે. અને તેમની ક્રિયા પણ અતુલ્યશક્તિની સાથે થઈ જ મળતી આવે છે. જેમ શેકરજી રમત રમત કરીને લેખ તેમને રમત કરતા તો સૌ ઢાંકીને જોઈ દરી. પણ થઈ જારી થઈ જોવાથી અતુલ્ય શક્તિ સાથે તેમનું ધણુંજ મળતાપણ આવે છે.....(અને મનુષ્યોના દુરાચારો પણ તેમનામાં દાખલ થયેલા અનેક રીતે જોવામાં આવે છે.).....આમ જોઈ વરતુ ઉપાડી જાય ત્યારે શેકલા ચક્ષુ મૂકવાથી તે લેઈ જાયેલી જીજ્ઞાસા પાછી મૂકી જાય છે.

એક દિવસ એક મુસાફર એક ઝાડ નીચે પોતાને બાંધે રસોડાની તૈયારી કરતો હતો, અને ચૂલા ઉપર ઘણે જોરથી હતી પોતે નીંદાકાંઈ નહોતો હતો, એટલામાં એક માંકડું ઉપરથી નીચે ઉતર્યું અને ચૂલા ઉપરથી તે ઘણુંના તપેલાને ઓઢવા ગયું. પણ હવે લાગવાથી કાંઈ ચાકું નહીં તેથી તુરંત જ ઝાડ ઉપર ચડી અને બે હાથમાં ઝાડના પાદમાં તોડી પાકું નીચે ઉતર્યું અને તે પાદમાંથી પડીને પેલું ઉતું હવે ઘણું તપેલું લેઈ નાસી ગયું. હવે ઝાડ ઉપર તો તે ન ચડી શક્યું. પણ એક બાણુ જઈ તેમાં મોકડું નાંખી આવ્યું, પરંતુ ઘણે ગરમ લાગ્યું જેથી હોવાથી અડકતાં વેત જ શબ જળી ગયું. આથી તે એકદમ રાગે પાડી તપેલું ત્યાં જ નાખી દઈ ઝાડ ઉપર ચડી જઈ એક બાણુ ઉપરથી બીજી બાણુ ઉપર, એમ કુદવા મચ્યું અને ક્રમશઃ પાડી તેણે બાણુ મેલન ચલાવી નાખ્યું.

માંકડાની શુદ્ધિ અને એકસપી

અહીં ધણી માંકડા જોઈને અમારા મનમાં વિચાર થયો કે એક માંકડાનું બચ્ચું પકડી જ્યારે પાણી શુદ્ધતા જરૂર ત્યારે સર્વે દેતા જરૂર તેથી જ્યાં અમારો મુકામ હતો ત્યાં નજીકમાં એક નાની જોરડી હતી, તે જોરડીની અંદર શેકલા ચક્ષુ નાખી તેનો એક દરવાજો બંધ કરી બીજા દરવાજાની સાંજ સુધે દોરી જાણી ને એ દોરડાની બીજી છેડા જળીદાર અમારા જોરડામાં લઈ લીધે. ચક્ષુ આવ્યાની લાલચમાં ટેરલાંક વાંદરાં તે જોરડામાં દાખલ થયાં એટલે અમે તત્ત જ તે દોરી ખેંચી લીધી. બીજા વારાજો તો નીચળી ગયા, પણ એક બંધર ચડી ગયું. અને જાલમાં જઈને ચડતી દઈ હવે તેને પેલા રીતે પકડવું તે

વિચારવા જેવું હતું કેટલામાં એક હજુ પણ કાણી ત્યાં આવી ચઢ્યો અને અર્ધક મહેન તાણું લેઈ એ વાદર પકડી આવવાને તે તૈયાર થયો. એક હાથમાં કાચળો લેઈ બીજા હાથથી તેણે સાંકળ ઉઘાડી. આમ ચતાની સાથે જ એકદમ અંદરથી પેલા માણસને તે કાણીના માથા ઉપર કુદી તેના મોં ઉપર નેત્રીઆ લપી દીધા અને ભેત ભેતામાં નાસી ગયું ! તે કાણી પીચારો ભોતોદ્ગારો અને બીજા ભોનાગમોનું દસતા દસતા પેટ ફુપવા આવ્યું !

બીજો દિવસે અમેજૂ પછી તેની જ પાડવાની મુક્તિ કરી અને વિચાર કર્યો કે ત્યારે ડોઈ નાનું બચ્ચુ અવી જાય ત્યારે તેને જ પકડવું માંડ્યું ત્રણ પાવા આવે અને નાસી જાય પણ અમે ખાતરું બધું કરીએ નહિ એમ રતા કરતાં એક બ-ચુ અંદર આવ્યું એટલે તરત જ અમે દોરી ખેંચી લીધી ને તે અંદર ફસાઈું. હવે તે ખૂબ ચર-ચર-ચીચી ખારી કરવા લાગ્યું. તેથી માંડકાં અને માંડકીઓના ટોળા ટોળા ભેગાં થવા લાગ્યાં અને ભેત ભેતામાં ગયું ત્યારે સૌને આશરે માંડકાંના ટોળાં ભેગા થઈ ગયાં. એટલું જ નહિ પણ તેમણે તો અમારા મકાનનાં બારણાં અને બાજીઓના સળાંબા હચકચાવી તોડી નાંખવા માંડ્યા. જો એ ટોળાને અંદર આવવાનો રસ્તો મળી ગયો હોત તો તો કાણુ જાણે અમારી રુચિ વધે હોત ! પણ સાન નહીંએ કુળઆ અને કમાડ મજા હોવાથી અમે નિર્ભય હતા. બપોરના એક વાગ્યાથી રાતના નવ વાગી ગયા પણ તે માંડકાંના ટોળાં જ્યાં નહિ અને જ્યાં જોને જ પવા દીધા નહિ અને જેમ ડોઈ રાત્રીની કોજ દિશાને ઘેરે ઘાલે, તથા ખંડારથી કોઈને અંદર કે અંદરથી કોઈને બહાર જવા દેતાં નથી તેમ મીસલ બાંધે મધ્ય મધ્ય હતી ! આખરે રાતના દસ વાગ્યા પછી તે માંડકાંના બ-ચાને છોડી દેવાની અમને ફરજ પડી. જોરડીમાંથી બચ્ચુ બહાર નીકળ્યું કે તરત તે ટોળા તેની બાજુએ ધસ્યાં અને બ-ચાને ઘેરી લેઈ પોતાની ભાવામાં જુદી જુદી રીતે વાતો કરતા કરતા આજ્ઞા ગયો તે પશુભક્તિના કાષ્ઠ ઉપર અગોને ધણી જ ઠપાં આવી મનુષ્યભક્તિમાં જો આવો સંપ હોત તો તે કાષ્ઠ સ્વિકર કુખી થાત નહિ. પણ તે તો કેવી રીતે હોઈ શકે શા કુટે મનુષ્ય પણ નથી અને (જલ્લ શીલિ વચ્ચ-જુલે છે તે પશુ) મનુષ્ય વળી પોતાનું અર દિલ આરે જુલે જ છે ! માંડકાંની બાંધી રીતની ધણી રમત મમત-પણ કનડગત સાથે-આ બાજુએ થાય છે, જે જોતોતો બહુ આનંદ આપે છે.]

પ્રયાતનાં જામકુંજ

હવે મકરસંક્રાન્તિ નજીક આવતી હાવાથી ધણી લોકોને હાથરસના વધારે વેપન રહેલું મારે આજ્ઞા હતાં પ્રાચીન (પ્રધાન અથવા અલાહાવાદ) જવા અમે તૈયાર થયા. અને રસ્તામાં નાના રવાનજી (પગમંજી)ની પુર્વોક્તિ આમ રહેછતપુના, હિન્દાઈ જાણી આવેલું હોવાથી, કુટુબ યાત્રા અર્થે ત્યાં ઉતરી કુટુબની ચાના પણ કરી દેવાનો વિચાર કર્યો. આ ચામના કોનકુબ બાકણોની વસતિ છે અને તે જાતિના બાકણો સહિત ત્રવાડી કુટુંબ સાથે તેના પોતાના સંજમ છે પણ તે બાજુ રહેલ પુષ્ટજ આદતો હોવાથી કોઈને દીકાટ મેળવી નહોતાં તેથી નાકલાજે તે વિચાર બધું શુભવે પડ્યો. અને આવતી વર્ષે તે કુટુંબના જવાનો વિચાર રાખ્યો તથા જરૂરથી પ્રાચીનની જ દીકાટ કરાવી લીધી. હવે બાંધે પણ રહેશનર આવે પહેલાં પછી અંજર મળી કે પ્રાચીનમાં સખત પેન

માથે છે અને દોષપણ યાત્રાળુને ત્યાં ઉતરવા દેતા નથી તે સાંભળી પ્રાગરાજનાં રતનનો આનંદ સુકી દેવાથી એક સાથે તેને તે જ દેન દ્વારા મુસાફરી આગળ ચાલુ રાખવાનો નિશ્ચય કરી, પોતરી રોચન જે કામરૂપ દેશ જવાનું છેવું રોચન છે ત્યાંની જ દીગીટ લીધી. પ્રાગરાજનાં ભ્રમરૂળ આખા હસરતખાડમાં મચકુર છે સ્વાદિષ્ટ, ગળ્યા, મોટાં, ધણીજ ઓછાં બીજાનાં, -બે ત્રણ જગા દિવાય બીજી દોષપણ જગ્યાએ એવાં થતાં નથી. તેવાં ભ્રમરૂળ ગુજરાતમાં તો જોવામાં પણ આવતાં નથી. કાષ્ટ લાભ લે એમ મારી તેને ઉછેરવાની વિધિ અને તેનું વર્ણન અને લખવામાં આવે છે -એવાંજ ભ્રમરૂળ કાથી અને જૈનપુરમાં પણ થાય છે. એક અકવાડીયા સુધી જે કાઠ પરથી લોડી તે ભ્રમરૂળને રાખી મુકવામાં આવે તોપણ ખગડતાં નથી.

ભ્રમરૂળીના ઉછેર:

આ ભ્રમરૂળ ક્યાક પ્રકારનાં થાય છે તેમાં સંદેહ સર્વથી હિતામ મણાય છે. તે ઉપરથી પીળાં, બીજા (બી) કમી, મુગધીલર, અને મળ્યાં હોય છે ચાર વર્ષનું કાઠ થવા પછી તે ફળ આપે છે અને જો આમ કરીને ઉછેર્યું હોય તો તે બે વર્ષમાં પણ ફળ આપે છે પણ બીજાથી ઉત્પન્ન થયેલા કાઠનું આકૃષ્ટ વધારે હોય છે તેનું બીજા વર્ષા જાતુમાં દબકી માટીમાં વધાય છે વર્ષામાં તેના મળ ઉપર માટી ચલાવરી જોઈએ જેથી વર્ષાનું પાણી તેના મૂળમાં ભેગુ થાય નહિ કારતક મદિયામાં મૂળ ઉપડા કરી ખાતર નાંખી, માટી રેલુ અને સુમણ ગયેલી કાળીઓ કાપી નાંખી જોઈએ કદમ કમવાનો વખત આપાદ મસ છે એક મહિના પછી કદમ તૈયાર થાય છે જાર વર્ષ સુધી ફળ સારૂ આપે છે. પછી ફળ નાનું થવા માંડે છે જે કાઠનાં પાંદડાં જોળ, તેના ફળ જોળ અને જેનાં પાંદડાં લાંબાં, તેનાં ફળ લાંબા થાય છે ત્યારે પાંદડાં નાનાં થાય ત્યારે જાણવું કે ફળ પણ નાનુંજ થશે તે વખતે મૂળ ઉપડા કરી, મૂળની અડખે પડખેથી તમામ જળાં કાપી નાંખી, ખાતર ખરવું અને દોઢ વાર જેટલું કાઠ ગંખી ઉપરથી તમામ કાપી ચાખવું આમ કરવાથી, તે ફરીથી મોઢરી સારૂ ફળ આપે છે જરાથી સિચવું તે પણ કાઠને લાભકારક છે. ખાતર પુરવામાં રહેજા દોશીઆરી જોઈએ જમ મનુષ્યને કમો જોરાક આપવાથી, -વધારે જોરાક આપવાથી, - ન જોરાક આપવાથી, તે નિર્જળ થાયડે તેજ પ્રભાણે જમીનની અને કાઠની ફળ સ્થિતિ છે કાઠનાં પાંદડાં, કચરો, કાળ, વિગેરે એક જગ્યાએ ભેગુ કરા ચાખવું જેપ્રકારે અને ખૂબ સડી મવા પછી તે ખેતરના દરબેગમાં લેવું વચમાં કાષ્ટ કાષ્ટ વખતે તેને દલાવવું જે સફા વગરનું ખાતર નાખવામાં આવશે તો પછી થી તેમાં ક્યવાત ઉત્પન્ન થશે.

ભ્રમરૂળીના શુભ: આનંદ આપનાર, કમિન આપનાર હૃદય-દોશી-મનુષ્યને શુદ્ધિ આપનાર, અને પિતૃચામક છે એમાં ખુબી એ છે કે એજન પહેલાં જે ખાવામાં આવે તો તે ક્યજવાત કરે છે અને જોઈએ થીજ પછી જે ખાવામાં આવે તો કાઠો થાય છે એનાં ૧૪ વાડીને કાળાથી રક્ષિત-ગોમ થી થક સુધે લાવી પડતું) મટે છે પાંદડાં કાળાથી કાઠો મટે છે અને વગન પાંદડાં જોખવાથી મુગડાને ફળ લાગે છે જાણેલાં પાંદડાંમાં મોરચુથા જેવો યુગ છે કારદી અને કદ પ્રતિવાળાએ ભ્રમરૂળ ખાધા પછી સૂકે ખાવી, નહિ તો નડે છે.

વિચારવા જેવું હતું. જેટલામા એક હજુ પુણ્ય દાણી ત્યાં આવી ચડ્યો. અને અમુક મહેન-
તાણું લેખ એ વાદર પાડી આપવાને તે તૈયાર થયો. એક દાયમાં દાયણો લેઈ બીજા દાયથી
તેણે સાંકળ ઉઘાડી. આમ ચતાની સાથે જ એટલમ બદલથી ચેલા માંદગ્યને તે કાણીની
માથા ઉપર ફેદી તેના મોં ઉપર નેત્રીઆ કરી દીધા અને જોત જોતામાં નાસી ગયું. તે
કાણી બીઆરે જોતાજરબો અને બીજા જોનાજોના હસતાં દસતાં પેટ કુખવા ચાલ્યું!

બીજો દીવસે અમેજ પાછી તેવીજ પડવાની સુકિત કરી. અને વિચાર કર્યો કે અમારે
કાઈ નાનું બચ્ચું બની નવ ત્યારે તેનેજ પકડવું મોઢાં, ચણા પાવા આવે અને નાસી
નવ પશુ અમે જારણું બધ કરીએ નહિ એમ કરતાં કરતાં એક બચ્ચું અંદર આવ્યું
એટલે તરત જ અમે હોરી જોયી લીધી ને તે અંદર ફેસાયું! હવે તે ખૂબ ચર-ચર-ગીની-
બારી કરવા લાગ્યું. તેથી મોઢાં અને માંદગીઓના ઢોલે ઢોળાં ભેગાં થવા લાગ્યાં અને જોત
જોતામાં ત્રણ ચાર સેતે આશરે માંદગીનાં ઢોળાં ભેગા થઈ ગયાં. એટલુંજ નહિ પણ તેમણે
તો અમારા મહાનનાં જારણું અને જાણીઓના સળીઆ દમદમવાવી તોડી નાખ્યાં માંદગી
જો એ ઢોળાંને અંદર આવવાનો રસ્તો મળી ગયો દેત તો તો કાણુ જાણે અમારી કૃપે વલે
કરેત! પણ સાન નરભે સળીઆ અને કમાક મગજુત હોવાથી અમે નિર્ભય, હતા. બપો-
રના એક વાગ્યાથી રાતના નવ વાગી ગયા પણ તે માંદગીનાં ઢોળાં જ્યાં નહિ અને અ-
જોતે જ પવા દીધા નહિ. અને જેમ કાઈ યુવની કોજ દિશાને ઘેરો ધાલેછે, તથા જાણથી
કાંઈને અંદર કે અંદરથી કાંઈને બહાર જવા દેતાં નથી તેજ મોસલ બાંધે મધ મધ હતી.
આખરે રાતના દસ વાગ્યા પછી તે માંદગીના બચ્ચાને છોડી દેવાની અમને ફરજ પડી.
જોરડીમાંથી બચ્ચું બહાર નીકળ્યું કે ઘુરત તે ઢોળાં તેની બાજુએ ધસ્યાં અને બચ્ચાને ઘેરી
લેઈ પોતાની બાધામાં જુદી જુદી રીતે વાલે કરતા કરતાં ચાલ્યા ગયાં તે પશુભલિના સંપ
ફપગ અમોને પછી જ હંપી આવી મનુષ્યભલિમાં જો આવો મંપ હોત તો તે કાંઈ દિવસ
કુખી થાત નહિ. પણ તે તો કેવી રીતે હોઈ સહે દાણુકે મનુષ્ય પશુ નથી અને (વસ્તુ-
નીતિ વજ્ર-જીવે છે તે પશુ). મનુષ્ય વળી પોતાનું ખરું રિત ક્યારે જૂવે જ છે! [માંદગીની
બાંધી રીતની ધણી રમત ગમત-પણું કનડગત સાથે-આ બાજુએ ચીપ છે, જો જોનારને
બદ્ધ આનંદ આવે છે]

પ્રયાગનાં જામડળ.

હવે મહરસંક્રાંતિ નજીક આવતી હોવાથી ધણુ દોહરોના હાથરસમા વધારે વખત ગરબ
મટે આમલ છતાં પ્રાગરાજ (પ્રયાગ અથવા અલાહાબાદ) જવા અમે તૈયાર થયા. અને
રેલતામાં નાના રવામોઈ (પરમોનદજ)ની રવામોઈ આમ રણુછતપુરા, ઉગાક કાશીમાં
આવેલું હોવાથી, કુટુંબ યાત્રા અર્થે ત્યાં કિતરી કુટુંબની યાત્રા પણ કરી દેવાનો વિચાર કર્યો.
આ યાત્રામાં કામરુજ બાકણોની વસતિ છે અને તે જાતિના બાકણો આરોગ્ય તવાડી
કુટુંબ સાથે તેના પોતાના સંબંધ છે પણ તે જાણુ રલેગ પુષ્ટળ ચાલતો હોવાથી કાંઈને-
દંદીટ મળતી નહોતી. તેથી નાહલાને તે વિચાર બધ રાખવો પડ્યો. અને આવતી
વર્ષાને રેણુછતપુરા જવાનો વિચાર રાખ્યો તથા ખરણારી પ્રાગરાજનીજ દંદીટ કરાવી લીધી
હવે બાંધે પણ રેશનપર આવી પહોંચ્યા પછી ખજર મળી કે પ્રાગરાજમાં સપ્ત મેમ

સારે છે. અને દાષપણ યાત્રાળુને ત્યાં ઉતરવા દેતા નથી. તે સાંકળી પ્રાગરાજનાં પંનનો આનંદ મુખી દેવાથી ખેદ સાથે તેને તે જ દેન દ્વારા મુલાકાતી આગળ ચાલુ રાખવાનો નિશ્ચય કરી, ધોળગી રોશન જે કામરૂપ દેશ જવાનું છેલ્લું રોશન છે ત્યાંની જ ટીપીટ લીધી. પ્રાગરાજનાં જામદગ્ગ આખા લોરતખંડમાં મહાકુર છે સ્વાસ્થિ, ગળ્યા, મોટાં, ધણીજાં જોઈ બીજાનાં, -જે ત્રણ જગાં ચિવાય બીજા દાષપણ જગાંએ એવાં ધનાં નથી. તેવાં જામદગ્ગ જુજરાતમાં તો જોવામાં પણ આવતાં નથી. દાષ લાલ લે એમ માની તેને ઉછેરવાની વિધિ અને તેનું વર્ણન અને લખવામાં આવે છે -એવાં જામદગ્ગ કાશી અને જૈનપુરમાં પણ થાય છે. એક અડવાડીયા મુખી જે ઝાડ પરથી તોડી તે જામદગ્ગને રાખી મુકવામાં આવે તોપણ અગડતાં નથી.

જામદગ્ગીનો ઉછેર:

આ જામદગ્ગ અઢ પ્રકારનાં થાય છે તેમાં સર્વે સર્વથી ઉત્તમ ગણાય છે. તે ઉપરથી પીળા, બીજા (બી) કમી, મુગધીલર, અને ગળ્યા હોમ છે. ચાર વર્ષનું ઝાડ થવા પછી તે ફળ આપે છે. અને જો ક્ષત્રમ કરીને ઉછેરું હોમ તો તે બે વર્ષમાં પણ ફળ આપે છે પણ બીજાથી ઉત્પન્ન થયેલા ઝાડનું આકૃષ્ટ વધારે દોષ છે તેનું બીજા વર્ષા ત્રણમાં દસકી માડીમાં વધાય છે. વર્ષામાં તેના મૂળ ઉપર માડી ચડાવડી જોઇએ. જેથી વર્ષાનું પાણી તેના મૂળમાં જોડ થાય નહિ કારણકે મહિનામાં મૂળ લેપડા કરી ખાતર નાખી, દાબી રેવું અને સુમધ મયેલી ડાળીઓ કાપી નાખવી જોઇએ કલમ કરવાનો વખત આપાદ મસ છે. એક મહિના પછી કલમ તૈયાર થાય છે જાર વર્ષ મુખી ફળ સારૂ આપે છે. પછી ફળ નાનું થવા માંડે છે જે માડનાં પાંદડાં જોળ, તેનાં ફળ જોળ, અને જેનાં પાંદડાં લાંબાં, તેનાં ફળ લાંબાં થાય છે ત્યારે પાંદડાં નાનાં થાય ત્યારે જાણવું કે ફળ પણ નાનુંજ થશે. તે વખતે મૂળ ઉઘાડાં કરી, મૂળની અડખે પડખેથી તમામ જળાં કાપી નાખી, ખાતર પૂરવું અને દોઢ વાર જેટલું ઝાડ ગાંધી ઉપરથી તમામ કાપી રાખવું આમ કરવાથી, તે ફરીથી મોઝરી સારી ફળ આપે છે જરાથી સિચવું તે પણ માડને લાલકારક છે. ખાતર પુરવામાં સહેજ હોંશીઆરી જોઇએ, જમ મનુષ્યને કમો ખોરાક આપવાથી, -વધારે ખોરાક આપવાથી, - ન ખોરાક આપવાથી, તે વિવિધ થાય છે, તેજ પ્રમાણે જમીનની અને માડની પણ સ્થિતિ છે માડનાં પાંદડાં, કચરો, લાખ, વિગેરે એક જગાંએ જોડ કરી રાખવું જોઇએ અને ખૂબ સડી કંપા પછી તે ખેતરના કાચોગમાં લેવું વચમાં કાંઈ કાંઈ વખતે તેને દલાવવું. જો સંજ્ઞા વચરતું ખાતર નાખવામાં આવશે તો પછી યી તેમાં કલ્પાત ઉત્પન્ન થશે.

જામદગ્ગીના શુભ અને અનુષ્ઠાન, કલિત ખોપનાર, કલ્પ-દોળગી-મગજને પ્રુદિ આપનાર, અને વિવેચક છે એમાં ખુબી એ છે કે જોજન પહેલાં જો આવમાં આવે તો તે કલ્પવાત કરે છે અને મોક્ષ લીધા પછી જો આવમાં આવે તો ઝાડો થાય છે. એનાં પુલ વાટીને કાલવાથી રક્ત-પિત્ત મોમાંથી ધૂક સૂકે લોહી પડતું) મટે છે. પાંદડાં કાલવાથી ઝાડો મટે છે અને વાટીને પાંદડાં ચોપડવાથી મુગડને ફલ લાગે છે. જાણેલાં પાંદડાંમાં મોરચુપના જેવો શુભ છે. રારદી, અને કંઈ અદ્વિવાળાએ જામદગ્ગ ખાધા પછી સૂંકે ખાલી, નહિ તો નહે છે.

ધાબરી સ્ટેશન-અસહ્ય દેશ:

રાત્રે બાર વાગે અમે ધાબરી સ્ટેશને ઉત્તર થી તે વખતે ઠડી તો અલૌકિક જ હતી. મુસાફરોની ધમણ ન છતાં દાંત સાથે દાંત ખખડવાનો અવાજ ચોમેરથી મેળળાતો હતો. અત્યારે જોઈત કે ધર્મધર્મથી અડકવામાં જામ ગણનારો પણ એક બીજા સાથે પામે પાસે ગીચમગીચ થઈ બેસવાની ધમણ રાખનાં જણાતાં હતાં. એમ ક્યો છતાં પણ ઠડી જ પવા કે તેમ નહોતું અને પવનના ઝપાટાથી જ્યારે ઝાક એક બીજા સાથે ઘસાતાં, તો અગ્નિના ખજાનામાં તેમાંથી ઠડી સેરે નીકળી શરીરને ચલ્મ કરી દેતી હતી. આવે ડાંગે માલતી નવ જોના પાણી સિંચ થાય તેમાં નવાઈ જેવું કાંઈ હતું નહિ. ધારણ કે શરીરમાં ચાલતું લોહી પણ બધે પડવાની તૈયારીમાં જ હતું. બરફ પોતે પણ ટાલથી જાગી ઊઠે તો બીજા ઝીંજોની તો વાત જ શુ કરવી? દુકામાં એ કે ને દિવસની ટાલ અમારા દુકામાં પેસી ગયેલી, તે હણુ પણ જ્યારે તે દિવસ આવે છે તો ટાલ પોતાનો ભાવ ભગવ્યા વગર રહેતી નથી. તે દેશથી તદન અભયપણ દેવાથી, અમને ભયવાન સૂર્યનાગપણ દર્શન આપે ત્યાં સુધી એક જાડના આશ્રયે બેસી રહેવાની ફરજ પડી. મુસાફરોનાં, ધર્મશાળા, વીંટી થા મંદિર વિગેરે ક્યાં દેશે, તેની અમને કંઈપણ ખતર હતી નહિ. ચોડી વિશાન્તિ લીધા પછી પવનનાં મેળાં રહેજ જોઈતાં થયાં પછી કેટલાએક મુસાફરો દિમગ પડી ગામ ખાણુ ચલે નીકળ્યા. ઝાક નીચે એકલા બેસી રહેવાથી કાંઈ વળશે નહિ, એમ ધારી તેઓની પાછળ પાછળ અમે પણ ચાલ્યા. ચોડી વાર પછી અમ નજીક દેવાના ચિન્હ દેખાયાં અને ટેલીફ દુકાનો નજરે પડી તે મુસાફરો ત્યાંની રીતભાતના બોધિયા દેવાથી તેમણે એક માગવાડી દુકાનદારને જાણાડે અને દિવસ ઉમે ત્યાં સુધી રહેવા માટે જાણ માગી. ટેલીફ રમક થયા પછી માથા દીક એક આનો નક્કી કરી અમે બધાએ તે દુકાનમાં પ્રવેશ કર્યો ત્યાં ત્યાં કે ફાનસ કાંઈપણ હતું નહિ. એક મુસાફરે દીવાલની સળભાવી જરાક અજવાણુ કર્યું તો તો અમેને તે દુકાન ઘણી જ વિચિત્ર દેખાઈ. વાસણ ચોડી કેટલા જેવું કરેલું હતું, તેજ ઉપર મુદામ કરેલો એમ સુસવવામાં આવ્યું બીજી બંને અધાગમાં કાંઈપણ જોઈ શક્ય નહિ ત્યાં ઉપ તો શાની જ આવે! પણ તે મુદામ નજારની અડધા સરદીમાંથી અત્યાર કંઈક રક્ષણ દરી સક્યુ ખરૂં. તેથી તે દુકાન તે વખતે એલેક્ઝાન્ડ્રા હોટેલ, કે તાજમદાલ હોટેલથી પણ સરસ લાગી. રાત્રે ચોડી છતાં ઘણી જ લાગી મહં જઈ જણાતી હતી, તેથી તે વાસણનાં પોટફારમ ઉપર બેસી રહેવું રહેજ આરૂં તો લાચુ - પણ કરીએ શું? તે ચિવામ છુટકો જ નહોતો! તેમ અમરી પાસે જોઈતાં રબર, ગ્રાસિસ, વિગેરે પથારીને સામાન પણ નહોતો, જે ધાબરી બેસી સકાય. અન્તે ટેલીફકે મુદેસી વેડવા પછી, જુદા પ્રકાર થયો જણાયો અને દુકાનદારે ભૂકું આપી દુકાન ખાલી કરી જવા પણ ફરમાવું. દ્વરત તેના છકમને માન્ય રાખી અમર તો તેના ફરમાનને તાબે મહં માણસ દીક ચાર ચાર પેસા આપી એક પછી એક તમામ મુસાફરો દુકાન ખાલી કરી ગયા અને તે પ્રમાણે અમેને પણ ફરવાની ફરજ પડી. તે વખતે જ અને જાણી શકાય કે દુકાનદાર એક માગવાડી

* આ અદેવાલના લેખક પોતે હિન્દુસ્થાનના અતિથય ઠડીવાળા પ્રદેશ માં જન્મેલ તથા વસેલા છે, તેમનો આનો વિદેષ અનુભવ છે, તો સાધારણ ગૂંચરાતીઓનો તો ત્યાં જ્યાં જી થાય તે માત્ર કલ્પનાથી પણ સમજી શકાઈ. ઉપતત્તી, મુન્દુ

હતો આ વાતનો જો મને ખબર પડી હોત તો પૈસાની લાલચમા પધારી તો શુ પણ જે
જોઈએ તે એ આ ત, એમા કાઈ શક નહિ! દરેક મુસાફર દુકાનમાથી નીકળ્યા પછી પોત
પોતાને તરતે પગો
ધોત્રી ગામ.

દત્તાત્રય, સામ સ્નાન વિગેરે ક્રિયા તથા નિલકમથી પરવારી પછી કાઈ દેહલે મુકામ
કરવાનો અને પણ નિશ્ચય કર્યો પરંતુ તેને માટે સાધન જોઈએ તેની તપાસ કરતા એવું
માધુમ પડ્યું કે અલગપુત્રા નદી નજીકમાજ છે તે સાલળી અલગપુત્રા નદીને કાંઈ જઈ
નિલ કમથી પરવારી પછી મામ તરફ વળ્યા. ગામમાં આવી પછી તેજ મારવાડી દ્વારા અને
જાણી શક્યા કે ધોત્રી આ મહાનદીને કિનારે એક નાનું બંદર છે, અને અંદી ધણીખરી
જોઈતી વસ્તુઓ મળી રહે છે અને મારવાડીની એક સારી વીંથી પણ છે તેનું દેહાલું
પ્રુછી તે તરફ અને ગાલી નીકળ્યા. ગસ્તામાં જોવા જેવું કશું હતું નહિ. સાધારણ બજાર,
દુકાનદાર સાધારણ સ્થિતિના મારવાડીઓ કમાવા અર્થે આવેલા તે અને એનીજ સ્થિતિના
બીજાઓ દુકાનદારો દતા. દુકાનો પણ કાંઈ બધે, પાકી ઘોડા કે પત્થરના બાંધેલી નહેતી,
આરે તરફ વાંસડા હવા કરી બંદર બહારથી લીધી લીધેલી અને તેની બંદરજા જુદા જુદા
ખંડ પાડેલા દતા. હવા માટે જાળી બાંધેલી પણ રાખેલી હતી આગળ જામમા દુકાન,
અને પાછલ રહેવાનું મમત હતું અને જે મારવાડીને ત્યા ખાવા પીવાની સગવડ કરી,
તેની દુકાન તો કેવળ સરકીએથીજ બનાવેલી હતી અને લક્ષ્મીવિલાસ જેવા બજાર તો
ગામવેતી હોટલ પ્રમાણે જુદા જુદા ખંડ પાડી કાટડીઓ કરેલી હતી! આગળ જામમાં
લાલકીની અસરખઓ (Dhapa) ગોઠવી ચક ઉતરના લાકડાનાં પગથીઆ કરી, મીઠાઈ
મુઠ્ઠાનાં ગોઠવણ કરી હતી અને બીજા બાજુ તાળ તાળ બજારમા, પૂરી, અને ચીંચા
મુઠ્ઠાની તમા કાચના દાબગ્રમા બરસી, પેડ, મગફળ, શુભાંગળી, જસેળી અને બગાળના
અખત રસમુલ્લા દેખાવ એવા રીતે મોલાં દતાં. આ ઉપરાંત સાધા-શુ વર્ણના લોકો માટે
એક બાજુ ટોપલીઓમા સેવે, મમરા, રજુ, વિગેરે શરી રાખેલ હતું આ તમામ ચીજો
મુઠ્ઠાનો એવી રીતે ગોઠવણ કરેલી કે લેનાર બહાર ઉભો રહીને જુવે તો તમામ ચીજો
તેની નજર આગળ આવી જાય. પણ મારવાડી પ્રજા તો ખરો. મીઠાઈ વગેરે બનાવવાની
ખતર મુલાનાં ગોઠવણ તે દુકાનથી જુદીજ કરેલી! કેમ જે કદાચિત્ આમ થાય તો આ
દુકાનને જાય આવે નહિ. અને ખેસવાને માટે જાળી ઉપર ધાસ પાયરી ઉપર ઘાટ પાયરી
ઢીધેલા દતા તથા એક બે લાકડાના જાંઘા જોત સાથે મૂકી રાખ્યા દતા. પણ આટલું
તે ખરૂં કે તેની દુકાનમા કાંઈપણ છુતછૂત, થવા સજવ નહોતો. દરેક વાસણ અને ચીજો
જોઈલી બધી સાફ અને સ્વચ્છ હતી કે કોઈ પ્રકારની ટાકા ઉત્પન્નજ થાય નહિ. ધોત્રીમાં
રહી જોવા જેવું કંઈ હતું નહિ. તેજ સાથે ગોઠવી જે આસામનું એક શહેર છે અને
ત્યાંથીજ કામરૂપ રેલ થકી થાય છે તે બાજુ આગમોટ ઉપડવાની હતી, તેજ આગમોટમાં
અને પણ ગોઠવી તરફ જવાનો વિચાર કર્યો. રીમરનો વખત થતાં અલગપુત્રા નદીને કાંઈ
આવી દીશટ લેઈ આગમોટમા લખલ થયા આ એક નાની સરખી સાધારણ આગમોટ
હતી, તેથી તેનું વર્ણન કરવાની કાંઈ જરૂર જણી નથી. આશરે ચીંદ કલાક અલગપુત્રામાં
સફર કર્યા પછી નદીને સાથે કાંઈ આગમોટ ઉભી રહી. (આગળ આગમોટ :)

બાલપત્રિકા.

બાલવાર્તા:

સત્ય વચનની વાણીયો.

લેખક: તા. રા. હિંમતરાય કલ્યાણી, રા. રા. રા.

૨.

(ગદ્ય અંકથી આપુ)

આમજી આસતાં રસતામા મીનું એક મેં હું તળાવ આપ્યું રોકે પુછ્યું “ કેમ કાચ્યા-
બાઈ, આ તળાવમ રહેલું કાચી ? ” કાચ્યા બાઈ પચુ વ રીવાત પોતાના ચક્ર ભેગાનું ક્ષી
તળાવમાં ફરી આવ્યા પચુ તનુ મન માન્યું નહિ તથા રોકની સાથે આમજી આસતાં
આસતાં આસતાં બે મા. જગદીશ ભેગાં પચુ તેમનું એક કાચ્યાને ખમંડ પડ્યું નહિ.
આખરે તેઓ બે હરિયા કિનાર આવી પહોંચ્યા રોકે કાચ્યાને કહ્યું “ કાચ્યાબાઈ, હવે
આ જગ્યાએ તો તમને કાવરો. ” કાચ્યાએ જવાબ દીધો કે “ મોઠ, હું અંદર જઈને પાછો
આવી તમને કહી જાઉં ત્યાં સુધી અહિંથી ખસી જાઉં નહિ. ” વાણીઆએ તેમ કરવાની હા
પાડી તે કિનારે બેઠો અને કાચ્યા સમુદ્રનાં જળમાં પેઠો.

પછી તે ફરતો ફરતો પોતાની નાતની સભા બરાબરી હતી ત્યાં જઈ પહેલોએ અંદર
મોટા મોટા અગ્રીર ભિમરાવ, રોક ચાકુકાર તથા કારબારી બમસદારે આસપાસ બેસી બચેલા
હતા અને વચમાં એક ઉંચા આસન ઉપર હરિયાઈ કાચ્યાએના રાજા બેઠેલા હતા આપણા
કાચ્યાએ આ બધાને એકા યથેલા જોઈ, બહુ ખુશી થઈ, સકુને નમન કર્યું પછી તે બે.ત્યો:
“ નાતને, નાતનાં સેવકોને, નાતનાં સેવકોને અને સેવકોને નાતનાં સેવકો છે ”
આ સંબોધને રાજાએ તેને પાસે બોલાવી પુછ્યું: “ બાઈ, તમે ક્યાંથી આવો છો ? ”
કાચ્યાએ જવાબ દીધો: “ મહારાજ, બમારાં મુલક અહિંથી થયો વેગળો છે ” પછી ત્યારે
બેઠેલાં પટેલીયાએ પુછ્યું: “ તમારે ત્યાં પાણી કેટલું છે ? ” કાચ્યાએ હસીને કહ્યું. “ ઘણું-
પુષ્કળ નેતે એટલું બધું કે આ વાડમાંથી પેલી વાડમાં જઈએ ને પાણીને બહાર ન્યાં ત્યાં
લીધી યુવર દેખાએ ! હા એટલું તો ખરું કે એનાં મૂળમાં કાક હોય તથા તેમા બેસી રહી
એ તો જીવને કષ્ટકે આતા થાય ખાજા ચોતરફ બધે સાવ મુશ્કેલી !

આથી રાજાના તથા બીજા કાચ્યાઓના રિસમાં દયા આવી તેમણે વિચાર કર્યો કે
આપણે અહિં પાણીની કાઈ ખોલ નથી ને એક જગ્યા વચવાધી પાણી ખૂદી જવાનું નથી.
માટે આને અહિંજ રાખીએ. તેથી આપણા કાચ્યાને કહ્યું. “ બાઈ, ત્યારે તમે પચુબમારી

સાથે આ જગ્યાએ ૨૩ી નજી આ. તમને કાંઈ જાતનું કુખ પડશે નહિ." કાચગાએ જવાબ દીધો. "આપ સહુ નાતીતા મહાગની વચ્ચે અને રામજી સાહેબની છત્ત છયા નીચે રહેવાનું, એના કરતાં વધારે સુખ થુ? પણ આપણો, હું કેવી રીતે રહું? મારી સાથે એક લપ છે એક વાણીઆએ મારા ઉપર અધાગ ઉપકાર કર્યો છે, તેનો ખલો વાળ્યા વગર મારાથી અદિ કેમ રહેવાય? આ સાંભળીને ગભાએ હુકમ કર્યો કે પોતાના બાંદ્યાઈ બેળનામાથી એ વાણીઆને માટે ચર મુખ્ય અમીરોએ ચાર રત્ન છિપાડી લેવા અને દરેક કાચગાએ અંગે મેલી લેઈ લેતુ એમ કરીને કાચગાની આખી વસતિ દરિયા કિનારે ખાલી અને ગૈરની પાસે રત્નો મૂક્યા તથા મેનાનો હમ્મો કર્યો.

પેણે કાચગા તો આ જોઈને દસવા લાગ્યો. રામજીએ તેને પૂછ્યું "ભાઈ, તમે કેમ હસો છો?" તેણે જવાબ દીધો "મહારાજ, તમે મહેરમાની કરીને આપુ તો ખરું પણ વિચાર કરો છો કે એ ગિયારો એકતો માણસ આ બધું કેવી રીતે લઈ જશે?" આ સાંભળીને રામજીએ વિચાર મર્યો કે આ કાચગા ખરું કહે છે પછી તેણે કહ્યું "શોક, તમને હું જાણેડો આપુ છું તેના ઉપર આ મેલીની કાચગાઓ મૂકે અને તમે પણ બેસો. એને મન આટલો બધર ઉચકવાનું કેમ રમત જેવું છે. અને આ રત્ન છે તે તો આ સમજાં મેલી કરતાં પણ એક વધારે કિમતી છે તે તમારી પાસે છતાં હશે તો ૬૭ લઈ જશે. મારે તમે તમારી નાંધ કાપીને તેમા મૂકી દોને એક મુળિયુ તમને, હું આપાણુ છું તે આ ઉપર ધધીને લગાડ્યો એટલે ધા રજાઈ જશે તથા તમને જરાય પણ દરદ નહિ યામ અને રત્નની ન્યારે ન્યારે જરૂર પડે ત્યારે દરેકો જામ રજાવવાને માટે તે કામમાં આવશે."

એક કાચગા દોડ્યો તે થોડીવારમાં પેતુ મુળિયુ લઈ આવ્યો. શોકે પોતાની નાંધ કાપીને તેમા રત્ન મૂક્યાં તથા તે ઉપર મુળિયુ ધધીને લેપ કર્યો કે જાણે કાંઈ ધા જ થયો નથી એમ આમડી મળી ગઈ એટલીવારમા તો બીજો કાચગા જે થોડો લાવવાને ગયો હતો, તે પણ આવી પહોંચ્યો. અને વાણીઆએ કાચગાઓના ગભાને તથા પોતાની સાથે આવેલા કાચગા વગેરે સહુ સામનો બહુ બહુ ઉપકાર આનીને રત્ન લીધી. પેલા કાચગાએ તેને જતી વખતની રીખ દેતાં કહ્યું કે "શોક, તમે જાઓ છો તો ખરા, પણ સંભાળજો. આગળ ઠંગતુ ગામ આવે છે માટે સાવચેત રહેજો."

વાણીઆએ થોડો આગળ અલાવવા માડ્યો. કેટલેક દૂર ગયા પછી થોડા સિપાઇઓ તેને રસ્તામા મળ્યા. તેમને પૂછ્યું "મીયાં, ક્યાં જાઓ છો?" સિપાઇઓએ જવાબ દીધો: "શોકજી, પેટને માટે નોકરી શોધીએ છીએ." પેલા વાણીઆએ આ સાંભળીને તેમનો પગાર ડગલી તેમને સહુને પોતાની નોકરીમા રાખી લીધા. આગળ ચાલતાં ચાલતાં ઠંગપુર આવી પહોંચ્યું. ત્યાં આવીને ધર્મજાનામા શોક અને સિપાઇઓ સહુએ મુકામ કર્યો.

આ ઠંગપુરમાં એક ઠંગો સરદાર રહેતો હતો, તેનીં છાકરી ફાનવિયા બાલુવી હતી. તે આ શોક ગામમા, અડળક પન ઉપજો એવા માસ સાથે, આવ્યાની હાજત તરત બપોળી ગઈ ને પોતાના બાપને એણે કહ્યું કે "તમે થુ બેસી રહો છો? ધર્મજાનામા એક સોનાની માફતી આવી છે માટે જાઓ, તપાસ કરો." આ સાંભળીને પેલા ઠંગ ધર્મજાનામા આવ્યો.

(જાને મકાનમાં પેડાં દિવાનખાનામાં વચ્ચે એક દુરો પછુ સાંકડો ખાજી જો કબો દતો, તે ઉપર ચતુર બંદેન હિંમ સતા હતાં, મેંદા નીચે પાણીથી ભરેલો કાચનો પાંચો ગોડબો દતો, તેમાં એક જીવતો રેડકા દોરીથી બાંધેલો હતો. દોરીનો બીજો છેડો ચતુર બંદેને હાંત વચ્ચે રાખ્યો રને, આમે શિક્ષક ઉમા હતા, તે કમરત દરાવતા હતા અને સૂચના આપતા હતા)

શિક્ષક—દાખ દલાવો, કાબો આગળ, જમણો પાછળ, ફરીથી દલાવો, રેડકા સામે નજર રાખો તે તેના પાંચા પગેજ તરી રહે છે. તેની માથે ધમ લાગા દશે અને પછાડો; જમણો ઉમે, કાબો નીચે, ફરીથી પછાડો. માથું ઉંચું રાખો. મ્હોં બધ કરો, ચંચળ બનો, દાખ ગોળ ફરવો. એક, બે, ત્રણ.

(ચતુરખાંધ સાડી મચાઈ, હાંપત લાગ્યા; કાર્કિ આસ ખામની રમ મળી એટલે કાઠીખાંધ દિવાનખાનામાં દાખસ ચલાં)

કાઠ—વાહ, ચતુર બંદેન, બાક, હાંમેતો ધરમ રહેજ તરતાં શિખોડાને! આમ બડે તરતાં આવડતું દશે ?

શિક્ષક—ખર તરતાં આવડવાનો સવાલ બાળપર મૂકીએ તો તેનું ચાત્ર કામ પછ તરનાર પ્રાણી કરતાં સારી રીતે મમજી રહ્યો ચતુર બંદેન જળ વિજ્ઞાનમાંથી તારક કમિતો અજમ રા કરે છે, મનુષ્ય નહીં પ્રાણી છે, અને કુદરતમાંથી શિખરતો કાબો દર છે, એટલે લાકડાના રેડકા વડે પદાર્થ પાક આવવાને બદલે સૃષ્ટિવિજ્ઞાનના નિયમ મુજબ અગામે અગામ જીવતા પ્રાણીની કાજગીમાં ચાલે છે

કાઠ—મદેને પાણીમાં સરી પલાળતુ મથતું નથી, શિક્ષક કાદેને પદેનેથી સમજાવ્યું છે કે દરેક વિપવનાં ચાત્ર અને કામ એક બે ભાગ હોય છે. ચાત્રમાં નિયમ સમજાવનાં, અને કામમાં તેને અમલમાં મૂકવાનાં હોય છે, દાલતો ચાત્રનો અભ્યાસ ચાલે છે અને જરાગર સમજ પાડી છે કે બધા પ્રાણી તરી રહે તેમ છે, કારણ કે દરેકનાં ચરીતું વજન તેટલું જ કરતા જળના વજનથી ઓછું હોય છે, એટલે કે તેમ પાંચસે પાણી પર તરી રહે છે, તેમ દલકાં પ્રાણી બારે જળપર રહી રહે છે કુદરત, તેમ વિગેરે નામે છે ત્યારથી જ તરી રહે છે, કારણ કે તેમનાં ચરીતોમાં પાંદ જ એવો છે કે મંથું કાંચે જતાં ચરીતું ચમતોનવાળું આયોજાય મયવાદ જાય છે અને આસાવાસની ક્રિયા જરાગર ચાલે છે. પરંતુ મનુષ્યના મરાહતુ વજન તેના બીજાકાંધ સરખા કરતાં ભાગ દરતાં વધારે હોવાથી બ્યારે તે પાણીમાં પડે છે ત્યારે જેમ દયોડો બારીએથી નીચે ફેટીએ તો તેનો આગલો લોહાનો બાગ પાછલો લાકડાના બાગ કરતાં પહેલો જળનિતે આડે તેમ તેનું કારે મરતક નીચા જવાનું અને પરિણામે પગ કંચા ચલાવું વળણ રખે છે, આથી મુજગાઈ મરવાનો અવ લાગે છે, મ્હોં લખે છે, નાક બને મ્હોં વાંચ અભગમલુચાં પાંદો પી જવાય છે. શુદ્ધિ જતી રહે છે, ચરીતું વજન વધે છે, અને તળાએ બેસી જવાય છે માટે મનુષ્યે તરવાની કમ્પ શીખવી પડે છે, તેમાં કામ માથું કિયુ અને દગલ સંખાગાની દરતો જરૂર છે. આ કમરત

થી જરૂર માથુ ઊંચુ રાખના અવશ્યે વળી નટલોરડા કે વાંસ ઉપર અદ્ધર ચાલતી વખતે હાથમાં છત્રી કે વાસ જાણી, પગ પહેલોળા ગળી શરીરનું સમતોલ સાચવી ગમે છે તેમ હાથ પગ છૂટથી હસાવશે અને શરીરનું સુસ્તવમધ્યગિકુ કેમ સાચવવું તે અમગમે એટલે મહાર તરવાનું સાત્ત્વ પૂરું થયું માનીસ હુએવાને શુદ્ધિમા લાવના નૃત્તિમ આનોથીશ્વરી રીતે, નિયમો, અને પ્રકાર આગળ ઉપર બેઠું જતાને, હાલ દરેક વિષય ક્રિયાત્મક 'કર્મ'ના છે, વળી કુરતની જ નહતે જગી બેઠાને દેડકાથી કયુ પ્રાણી વધારે સારૂ તરી ગયે ?

શિક્ષક—કેટલાક વિષય રોખના અને કેટલાક ખાસ જરૂરના હોય છે તરવાનો વિષય ધણાને માટે રોખનેરૂ છે ઉડવાનું સાત્ત્વ ખાસ જરૂરનું માનું છું તે માટે 'ઉડન ક્લબ-મંદિર' ખામ ખોલ્યું છે

૬૧૦—વળી મનુષ્ય તે ઉડી શકતું હતો ? ઉડવાનું રતમ પણ બાએજ આવે છે

ગિ૦—વિમાનો ઉડે છે કે નહિ ? હાવનો જમાનો હવામાનોનો છે, માટે ઉડના નહતું છે, દરેક વિષયમાં ધણી બાળતો વિચારવાની હોય છે. યદુ તેજ કહેવાય જાવતી રિયતી આગળથી જ સમજી ચકે, જે પહેલુ લક્ષ્યા તે આશ્વેદાર બન્યા, આગળથીને લીધે માગ અને ફેટની મુસાફરી નાણુક થઈ છે, પાંચ પચ્ચીસ વર્ષમાં હવામાનોને લીધે આગળથીને આગભોટો જતા રહેતો, માટે ઉડતા રીખવું એટલું જ નહીં પરંતુ હમે સહતા હવામાનોના અકસ્માતથી બચી જવા એટલું અર્થોર્થ તુરફ રહેવું બેઠાએ તેમ થયા માટે મળાનો આગતો ભાગ કમળતની મદદથી ઊંટ માફક લાંબા અને વગેરે જગે બેઠાએ. મદારી પ્રભેગ સાળામા થોડા હજના વાણીઆ દોરી બાંધી તૈયાર રાખું છું વર્ષમાં કામ આવે છે ત્યારે પ્રત્યેક વિગાર્યા એક વાણીઆ લઈ તેની મેરીના છેડા નાકની વાળા બેઠે બાવી ફેલે પડી તે પ્રાણી માથે નજી રાખીને જેમ પાખો ફફડાવે છે તેમ મુતથી હાથ હવાવે છે પગ કાપવની પિંછ માફક તાન બેગા રાખે છે પરિસ્થિતીને અનુવિધાન થતુજ બેઠાએ, નહિ તો હજન પ્રચલમા દાર ખચાય

૬૧૧—આતો ભારે શબ્દો આપ્યા, ગાલો ઘેર બેઠાએ.

—મોતીલાલ અલમોલા.

ખાયાધિય—“ (એક લાળી દાંડીવાળા સુ-હેમાને) ત્હારી દાંડી જેટલી લાંબી છે તેટલી ત્હારામાં અદ્ધર હોત તો કેવું સાર થાત ? ”

સુ-હેમાન—“ શું આપ અદ્ધરતુ માપ દહાડી ઉપરથી કાઢો છો ? ” બે એમ હોય તો આપ સાહેબને મુઢલે દહાડી જ નથી

છાકર—મહારા બાપાને તેના મરણની એક મહિના આગળથી ખબર હતી ”

મિત્ર—“ એમ કહેવું હતું ! નોશીએ ! ”

છાકર—“ મરદારી ન્યાયધીએ ”

[એક પગદેરી અમલદાર પ્રવેને છે]

અમલદાર—રામ અમે આપને હાથે ન્યાય માગી । કીચ ગામીની સારે અમ આ
દેશમાં આપ્યા છીએ

રામ—આપ માનો ?

અમલદાર—અમારે જાન સેત પડી છે કે તમારી સમજ અમારા ઉપર પાડા આશે ।
મૂંઝાયા છે અને ત બીજાન કાઠ કાઠજીમર નહિ પણ અમે પરદવી છીએ એટ
તોજ કાઠજીમર

રામ—કાણ વળે તે સાચા ન હોય ? પણ હયા મુખી મને વિશ્વાસ છે ત્યા સુધી હમે
તાન ન રહી રોગ ? આ દયાગેય પણ તમારે અપમાન કર્યું છે ? આપ્યાઓના સહેલ
હવેમજાન મમ મુશકરો કીચની પેડે ધર કરે છે મજબૂદથી કરો નથી તેને
હાન પમ નીચે કચડી નાખી મદ પણ હું મારા પોતાના મનમાં મ ચિતતાને
પોતા પીઠિ પુ-નામ જણુ હોય તો જાણ હવે [અમાસ ૧૫૫ ક]

(પ્રધાન અને દેવદાસ પ્રવેન છે)

પ્રધાન—મહારાજ ? શુભીંદ્ર પારંગવા યદ તમમદેલ છોડી આપ્યા ગયા

રામ—શ નો છો ? હા ! મદલ છોડી આવી મદ !

પ્રધાન—હા મદન

રામ—હમે તેન અટકાવી હમ નહિ ?

પ્રધાન—ત હામાના આપ્યા ગયા

રામ—તમો સમાચાર કારો દહા ?

પ્રધાન—જુદાઈતિ તેણે તેમને મદનપના વેળ અમમથી મોડાપર જતા એવા

રામ—તેને જોલાવો

પ્રધાન—પણ મહારાજ ગણીંદ્ર વણે ફ ગયા નહિ હોય મદમજાન ગયા છે હજી ૧૫
આપ તેમને પાછા આણી સકો

રામ—તને પાછી આણવી એ કઈ મહોરી વાત નથી મહોરી વાત તે એ છે કે તે મને
મુઠી મદન મને મુઠી મદન અને રામના મૈનિકા અને કિલાઓ દેદપાનાઓ અને
મેરીઓ કોઈએ એક સીના પાના હવેને આપી રાખ્યું નહિ

પ્રધાન—અહસોસ ગળન લખોઈ પાણીના પૂર મારું અમ તરી જતા ચારે પાણીથી ઉઠ
નહ જાય છે

રામ—અગોઈ લોકના મોં બલે દુષ્ટ વચનથી મધાઓ

પ્રધાન—મદનને દહાડે લોકો કાજાથી કાજા કરેલા કાચના કકડમાંથી મધાને સર્વ રહાને
નેમુની દિનમત કરે છે મહારાજો મારું નામ જણુ બનીશીએ ચક્રો, વજ્રવશી,
પણ તમારા ચારિત્રનો પ્રકાસ નિહમક સદા કરાકે

રાત—પુરોહીતને મ્હારી પાસે લાવો (પ્રધાન બાંધ છે) હજી હું તેને ખોળવા બેઠું
શકું અને પાછી આંખી શકું પણ શું મ્હારે હમ્મેશાં અજી કાર્ય કરવું રહ્યું કે તે હમ્મેશાં
મ્હને તરછાડે અને મ્હારે તે નાસી જતા હૃદય પાછળ ભટક્યા કરવું! ઓ, નામની રૂ
રાત અને દિવસ, ધર વિના, પ્રેમ વિના, નિશ્ચાન્તિ અને શાન્તિ વિના (પુરોહિત પ્રવેશે
છે) જન જન મ્હે બધુએ ગાલબુ દવે હું મ્હારે જાણવા માગતો નથી (પુરોહિત જવા
મારે છે) પાડો આવ રહેને કો, તે દેવગમા આસુ બીની આંખે પ્રાર્થના કરવા આવી હતી
પુરોહિત—નહિ, મુંદાગજ, એક દર્જુ મારે માત્ર તેમણે પોતાનો ઘોડો અટકાવ્યો અને દેવા-
લા રવાણુ રૂંદા કરી પોતાનું માથું નમાવ્યું, પછી તે પીઠળીના વેગે ગાલબા ગયા,
તેમની આંખોમાં આસુ દર્તા કે નહિ તે હું કહી શકું નહિ દેવાલખમાથી આવતો
પ્રકાશ આંખે હતો,

રાત—તેની આંખોમાં આસુ? શું તમે કોવી નોંધી વસ્તુ કાંઈ પણ ન શક્યા? બસ
તમે જાવ. [પુરોહિત જાય છે.]

મ્હારા પ્રભુ, ત્હમે જાણ્યો છો કે મ્હે ત્હને કંઈ કંઈ હોય તો મ્હે તેનાપર
પ્રેમ ગાખ્યો જોઈ ત્હના પ્રેમને ખાતર હું મ્હારે સર્વ અને ગાંધ્ય શુભાવવા તૈયાર હતો
પણ તેઓએ મને કમાવ્યો નથી—માત્ર ત્હને જ મને કમાવ્યો છે

(પ્રધાન પ્રવેશ કરે છે)

પ્રધાન—મદારાજ, મ્હે ત્હમની પાછળ ઘોડેસ્વાર હતો મોકલ્યા છે.

ગાન—તેમને પાંચ બોલોવો, સ્વપ્ન ચાલ્યું ગયું છે ત્હમાગ હતો તેને ક્યા ગોળી શકો?
મ્હારું સૈન્ય તૈયાર કરો હું મ્હારી જાતે શુદ્ધ કરવા જઈશ અને બધાની હાંસ્ય.

પ્રધાન—જેની આપની આજ્ઞા. (જાય છે)

વિક્રમ—દેવદત્ત, તુ શા માટે આમ ચાન્ત અને ઉદાસ બેસી ગયો છે? મોટા ગોરીના માલ
મકી ન્હાતી ગયો છે અને હવે હું મ્હારી સ્વતંત્રતા શક્ય કંઈ છું, આ કાણુ મો મ્હને
આનંદની છે, ખોટા, મિત્ર, ખોટા, મદાગ જાહેર ખોટા છે ફર દુખ મ્હારા હૃદયને
વિધી નાખે છે

દેવદત્ત—હવે આપને કુખને માટે વખત નહિ ગઈ તેમજ પ્રેમને માટે નહિ રહે આપનું
જીવન પ્રગતિના પ્રવાહમાં પહેળે અને આપના હૃદયને વિજય મળશે.

નિઃક્રમ—પણ હું હજી મ્હારું હૃદય તદન શુદ્ધ કરી શક્યો નથી, હજી હું માનું છું કે મ્હારે
તે જાણશે કે જગત તેનું આરાધક નથી અને પુરૂષ હૃદયને માત્ર સ્વીકૃત જગત છે,
ત્હારે તે તરતજ મ્હારી પાસે પાછી આવશે. ત્હારે ત્હને આ સહાયની ખોટ પડશે.
ત્હારે તે જાણશે કે તેણે કાને તિરકકા કર્યા છે અને અભિમાન મહિન મ્હારું
ત્હારે તે પાછી આવશે અને પ્રીતિપૂર્વક ત્હારું સ્વપ્ન આદરશે ત્હારે મ્હારે લાગ
આવશે

(હજીરીયા પ્રવેશ કરે છે)

હજીરીયા—સર્વજી તરફથી કાગળ આવ્યો છે (કાગળ આપે છે અને જાય છે.)

રાત—તે પીઠળી છે (કાગળ વાંચે છે) બસ આટલુંજ માન બે લીધી લખી છે કે મ્હારા